Fv 324

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLV. ÉVFOLYAM | 1991 | 1—4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

Tartalomjegyzék: Lap

Fogarassy László: A soproni népszavazás helye Európa korabeli diplomáciai történetében 289

Környei Attila: Beszámoló a Széchenyi István Emlékmúzeumról 203

Kubinszky Mihály: Az időszerű Széchenyi 193

Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám 1217—1564 97

Mollay Károly: A Szövetségközi Katonai Bizottság bizalmas utasítása a hozzá beosztott antanttisztekhez 316

Mollay Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok Moritz Pál kalmár (1511—1530) 1

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Friedrich Károly: „Concordia" 500 aranyért (Végrendelet és könyvtörténet) 122

Katona Imre: Az ún. királypuccs ismeretlen részletei egy könyv ürügyén 320

Katona Imre: Mikó Sándor 70 éves 323

Kőhegyi Mihály: Sopron megye Széchenyi Istvántól az ő és apja képmását kéri 213

Major Jenő: Sopron város földrajza 1944 32

Pájer Imre: A Széchenyi István emlékére alapított Csornai Polgári Olvasókör (1861—1896) 215

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Barbalics Imre János: Adat Sopron érmészetéhez 351

Gecsényi Lajos: Elképzelések a Rábaköz önvédelmének megszervezésére a XVII. század közepén 343

Grüll Tibor: Gensel János Ádám könyvtárának maradéka 347

Grüll Tibor: Kőszegi Szekér Mátyás (Egy magyar prédikátor-író emlékezete) 248

H. Elek Mária: Lager Felixdorf, az „Ördögmalom" 54

Katona Imre: Hitler Csapodon? (Hol állt a Keleti Front Főparancsnoksága?) 157

Katona Imre: Tallózás a csapodi római katolikus plébánia anyakönyveiben 352

Király Tibor: Sopron a filatéliában 21., 22., 23. (befejező) közlemény 136, 255, 332

Koncz Pál: Egy soproni könyvkötés 1791-ből 229

Mikó Sándor: Adatok Nagylózs történetéhez az I. világháború végétől a II. világháború végéig 1918. okt.—1945. ápr.) 324

Mollay Károly: Az 1527. évi soproni adójegyzék 62

Mollay Károly: Az 1528. évi soproni adójegyzék 166

Mollay Károly: Magyarország zenetörténete (Soproni jegyzetek) 219

Nikolics Károly: Gensel Ádám-emléktábla Sopronban 258

Soós István: Sopron vármegye és helységei a Magyar Országos Levéltár kamarai urbáriumaiban és összeírásaiban 140

Sosztarich András: A sportrepülés soproni emlékei 333

Szende Katalin: Sopron városának sérelmei az 1619—20-as országgyűlésen 242

Szende Katalin—Grüll Tibor: Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő biktatására (1620) 237

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Askercz Eva: A Soproni Képescéh kiállításának megnyitója (1991. márc. 13.) 360

Bertha Árpád—Nikolics Károly: A Líceumi Magyar Társaság bicentenáriumi emlékünnepsége (1990. okt. 19—21.) 179

László Gyula: Horváth József festőművész születésének 100. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitója (1991. márc. 18.) 265

Kovács László: Rázó József kiállítása (1990. nov. 18.) 259

Metzl János: A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1990. évi működése 261

Molnár László: A Vörösmarty-szobor leleplezése 76

Ormos Károly: Emlékünnepség Horváth József festőművész születésének 100. évfordulóján szülőfalujában, Kemenesszentpéteren (1991. márc. 2.) 362

MEGEMLÉKEZÉSEK

Búcsúbeszéd Rázó József temetésén (1991. márc. 19.) *(Szarka Árpád)* 364

Klafsky Henrik emlékére *(Nagy Alpár—Macher Frigyes)* 270

Kovárzik Károly (1873—1938) emlékezete *(Köves Elemér)* 85

Reinecker János (1910—1990) *(Szarka Árpád)* 182

Ritter Schubertl elindult az Alhallába. Klafsky Henrik halálára (1893—1990) *(Szabó Jenő)* 275

Romwalter Alfréd (1916—1990) emlékezete *(Köves Elemér)* 180

Soproni Stöckert Károly (1910—1991) *(Mollay Károly)* 365

SOPRONI KÖNYVESPOLC

A Soproni Szemle Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó írásai (1937—1990) 285

Chmelar, Hans (szerk.): Burgenland 1938. Eisenstadt, 1989. *(Fogarassy László)* 278

Deák, Ernő: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780—1918) I—II/1—2. Wien, 1979—1989 *(ifj. Hiller István)* 283

Hárs József: A soproni népszavazásról szóló, vele összefüggő írások a Soproni Szemlében (1958—1991) 378

Hiller István—Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1989. évre 86, 184

Hiller István—Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1990. évre 366

H. Törő Györgyi—Nagy Miklós—Tódor Ildikó: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849—1905. Általános rész. Személyi rész I. (A—Gy) 3. kötet Bp., 1990. *(Kovács József László)* 281

Levélszekrény 191, 287, 382

Munkatársaink 95, 191, 287, 383

Inhaltsverzeichnis 96, 192, 288, 384

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Arcképek

Klafsky Henrik 271 275
Kovárzik Károly 85
Reinecker János 182
Romwalter Alfréd 181
Soproni Stöckert Károly 365

2. Címerpecsét

A jchannita konvent pecsétje (1337) 105
János praeceptor pecsétje 104
János protector pecsétje 104
Lang Mátyás pecsétje és aláírása 133
Mihály vámos pecsétje (1441) 115
Moritz Pál címerpecsétje 14
Preining János pecsétje és aláírása 135
Treusel Zakariás pecsétje és aláírása 134

3. Bélyegzők

Alkalmi bélyegzők 137, 138, 139, 256, 257, 332

4. Egyháztörténet

A kereszt változatai a keresztény ikonográfiában 27
Cusanus ábrája Isten-magyarázatához 29

5. Építéstörténet

A johanniták kápolnája 101, 102, 103
Sopron, Bécsi u. 8. 100
Sopron, Fő tér 2—3.: sikátor 3, 4, 5

6. Gazdaságtörténet

A bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyvei 26
A külváros és belváros adója (1528) 169
A városi kancellária legrégibb német oklevele az első vámtarifával (1352) 109
Az 1925. évi iparkiállítás érme 351
Moritz Pál piackörzete (térkép) 24—25

7. Könyvészet

A „Concilia" köteteinek számlája (1666) 125, 126, 131
A kötetek kötése 127, 129
Egy könyvkötés 1791-ből 230, 231, 233, 234, 235, 236
Gensel János Ádám könyve 349
Moritz Pál kódexének vízjegye 28
Moritz Pál üzleti könyve 21, 22, 23

8. Múzeum

Széchenyi István Emlékmúzeum 205, 207, 209, 211

9. Művészet

a. Festmények, események
Horváth József: Alvó leány 266
Horváth József: Johanna kecskével 267
Horváth József: Magyar Madonna 268
Horváth József szülőháza 362
Horváth József: Tükör előtt 269

b. Szobrok, emléktáblák
Horváth József emléktáblája 363
Kiss László: Gensel Ádám emléktáblája 258
Mátrai Lajos: Széchenyi István soproni szobra (1897) 195
Somogyi József: Vörösmarty Mihály (1990) 81

10. Nyelvtörténet

Csapó Tamás káplán reverzálisa (1539) 12
Moritz Pál bejegyzése 14
Zehentner János káplán reverzálisa (1506) 11

11. Politikatörténet

A soproni népszavazás 295
A Szövetségközi Katonai Bizottság utasítása 317
Az új önkormányzat első hirdetménye 79
Felixdorf: A 2000 zsidó áldozat emlékköve 61
Felixdorf: Engelmühle 55, 56
Ostenburgék 301

12. Sporttörténet

A soproni sportrepülés történetéből 335, 337, 339, 341

13. Településtörténet

A háztulajdonosok és lakók száma Sopronban (1528) 167

14. Zenetörténet

Amandel Farkas orgonista reverzálisa (1486) 221
Drosendorfer György orgonista reverzálisa (1476) 221
Metzigótikus neumás kódexlapok (XIII. sz.) 226, 227

FV 324

SOPRONI SZEMLE

Kötelespéldány

1994. 1 sz.

SOPRONI SZEMLE

a Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata
Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK Lap

Mollay Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok. Moritz Pál kalmár (1511—1530) 1

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Major Jenő: Sopron város földrajza 1944 32

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

H. Elek Mária: Lager Felixdorf, az „Ördögmalom" 54
Mollay Károly: Az 1527. évi soproni adójegyzék 62

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Molnár László: A Vörösmarty-szobor leleplezése 76

MEGEMLÉKEZÉSEK

Köves Elemér: Kovárzik Károly (1873—1938) emlékezete 85

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1989. évre 86

MUNKATÁRSAINK 95

INHALTSVERZEICHNIS 96

Címlap: Fotó Diebold Károly

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLV. ÉVFOLYAM | 1991 | 1. SZÁM

Mollay Károly:

Kereskedők, kalmárok, árosok
Moritz Pál kalmár (1511—1530)

1. Az 1455. máj. 13—16-a között tartott soproni városi közgyűlés többek között a következő határozatot hozta: „Item es sol ain yeder *kramer* an markttëgen vnd andern tëgen vail haben an gwöndlichen steten vnd nÿndert anderswo. Wer das vberfert, dem wil man solich *krëmreÿ*, was er anderswo vail hat, nemen zwaÿ tail der stat vnd der dritt dem richter, vorbehalten so einem kramer des not tut, so mag er wol ainen in sein haus mit im füren vnd im daselbs geben, was er haben wil" (SoprOkl. II/2.: 176). Ekkor már érvényben volt Buda város jogkönyve, amelyet a szövetségbe tömörült 7 szabad királyi város (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, *Sopron*, Bártfa és Eperjes) feljebbviteli bíróságának, a tárnokmesteri ítélőszéknek joggyakorlata alapjául elismert. A Budai Jogkönyv 104. cikkelye az idézett soproni közgyűlési határozatnál pontosabban fogalmazza meg a helybéli és az idegen *(gast)* kalmárok kötelességeit. A helybéli kalmárokra ez vonatkozik: „Dÿ *Kramerr* sullen nichtz anders handeln den rechte *kramerey*, vnd das zu krameren gehort, vnd das ein gerechtes vnd nicht falsches guet seÿ. Auch süllen sÿ ir kramereÿ in der stat nindert anderswo, weder in yren heuseren noch in kain *gewelben* turren fail haben, noch mugen verkauffen, den allain *vntter den kremen*. Vnd do sy offenwar mit des Richters vnd der Ratherren laub sitzen vnd aus krämen. Wer do wider thuet, der sol seiner puess nicht wissen" (Mollay, Karl: Das Ofner Stadtrecht. Budapest—Weimar, 1959, 100). A cikkely további része azokat az árukat sorolja fel, amelyeket az idegen kalmárok — a helybéliektől eltérően — csak korlátozott mennyiségben adhatnak el (sáfrány, bors, egyéb fűszerek, különösen nádcukor és nádporcukor, különböző selymek, szövetek és posztók, nadrág, férfi és női fejfedők, fonalak, málhás hordó tartalma). Ezeket az árukat, helybélieknél és idegeneknél egyaránt, a kalmárok céhmestere és a látómesterek ellenőrzik. A *kramerey*, régi magyar nevén *kalmáráru*, választéka, amint Moritz Pálnál látni fogjuk, idővel tetemesen megnőtt.

A soproni kalmárok csak a városi tanács által a Fő téren *(Platz)*, a ferences templom, ill. kolostor oldalában épített üzletekben, *vntter den kremen*, magyarul a *kalmár(áru) boltokban* árulhattak. A magyar *bolt* elnevezés itt tulajdonképpen nem helyénvaló, mivel ez a szó a középkorban a gótikus stílusú házakban lévő bolthajtásos üzleteket, németül *die gwelb* ('Gewölbe') jelölte, ilyenekben pedig csak a nagykereskedők *(kaufleut)* árulhattak, amint ezt a

Budai Jogkönyv 70. cikkelye ki is mondja: „Dy kaufleut, dy do gewelb herren gehaissen sein, dy süllen in iren gewelben vnd nyndert anders, auch nicht durch *offne laden* ire kaufmanschatz dürren verkauffen" (i.m. 88). Ilyen bolt *(gwelb)* ma is látható a Szt. György utca 3. számú ház földszintjén (ma: eszpresszó), amely kimutathatóan 1379—1550-ig a ház egy-egy nagykereskedő-tulajdonosának üzlete volt (vö. SSz. 1959. 121—136, 193—204). Az említett *laden*, régi, ugyancsak nem egészen helyénvaló magyar nevén az *áros bolt* tulajdonosa volt a *ladner*, magyarul *áros (ember, kereskedő, mives)*, ha férfi volt, *ladnerin*, ha nő volt.

Amikor 1425. febr. 19-én Perényi Miklós főlovászmester *(lasmayster)*, másnap Zsigmond király érkezik Sopronba, a király és kíséretének ellátására *Jorig ladnerin* 15 dénársolidust kap a városi kamarástól *vmb kerczen, ayr, kez, smalcz, chlain prein, ophel, cziual, salcz etc.;* ugyanakkor *Peter ladnerin vmb salcz, kerczen etc.* 100 dénárt (II/2: 338; II/1: 164). Nevezetteknek nincsen saját házuk; lakók a belvárosi Fő téren (II/2: 364, 366 stb.). 1426-ban ugyancsak lakó a második fertályban István piaci árus *(fragner)*, a belvárosban pedig Konrád piaci árus (II/2: 352, 345, 364). Ilyen *laden* a Fő tér több házában volt: az 1450-es években egyikben egy lakatos özvegye, egy másikban egy kosárfonó adózik (II/4: 52, 149). A Fő tér 8. számú háza helyén állt házban 5 *laden* volt: ezeket 3-4 varga *(schuester)*, 1 posztónyíró *(scherer)* és 1485-ben egy piaci kofa *(fragnerin)* bérelte évi, Szt. Györgykor (ápr. 24) és Szt. Mihálykor (szept. 29) fizetendő 6-7 dénársolidusért (II/4: 357—360, 382—383). A városi tanács két helyen létesített ilyen üzletet. 1490-ben négy, 1495-ben már öt *laden* volt az Előkapunál, azaz *vnnder dem tor*, pontosabban ezekből három volt *cwischen thörnn:* ötvös, varga, szíjgyártó, erszénygyártó, táskakészítő bérelte *(ladenzynns)* évi 12—12 dénársolidusért (II/5: 19, 54, 78, 119, 142, 294, 322). Korábban létesült a Fő tér 3. számú házának a várostorony (Előkapu) felé néző oldalában, de közterületen *(auf ain gmainen grundt)* három *laden:* az egyiket végül is a péklegények vették meg *(der pekhenknecht Laden)*, a másik kettőt az 1480-as években Suchdoli Selene Vencel és Péter cseh nemesek és adták bérbe. 1492. jan. 26-án Joachim Jakabnak, a Fő tér 3. számú ház tulajdonosának a javára telekkönyvezik *czwair lëdenn czenegst dem Gesslein, vnd an des michel Schöttlein haws am placz gelegen* (Gb, 19r). A Fő tér 2. számú háza helyén az 1450-es években ugyanis két ház épült: a már meglévő három *laden* miatt e két ház nem épülhetett szorosan a 3. számú, hanem csak a három *laden* mellé. Így képződött a 2. és a 3. számú ház között a mainál talán szélesebb sikátor *(Gessel)*, amelyről az 1492. évi adatban szó van (1. kép). Az itt említett két ház ekkor már egyelen tulajdonos, Schöttel Mihály nagykereskedő tulajdonában van. 1503. márc. 22-én az egyesített két ház tulajdonosa Balázs nyergesmester *(sattler)*: a már említett Joachim Jakab utódjának, Schwingenhammer Bálint nagykereskedőnek ekkor volt vitás ügye a két árosbódé és a péklegények árosbódéja közti válaszfal miatt, *von wegen der mitteren Schidmawr Zwischen der zwayer Läden, ainer neben des Satler haws am plats Vnd der ander am Egkh gegen dem Rathaws vber gelegen. So des Joachim seligen gewesen sein, Vnd der pekhenknecht Laden neben dem klainen Gësslein.* Hites szakértők meghallgatása után a városi tanács megállapította, *das dieselb Schidmawr Zu den Zweyen Laden, die des Joachim gewesen sein, gehört vnd vormals daZu gehört haben* (GedB. 58). Mindhárom árusbódét piaci árusok bérelték, amint ez 1526., 1531. és 1535. évi adatokból kiderül, ezért *die fragner läden* néven szerepelnek (Gb. 69v, 70r, 86v, 98v). Mindhárom árusbódé Nagy Mátyás nagyke-

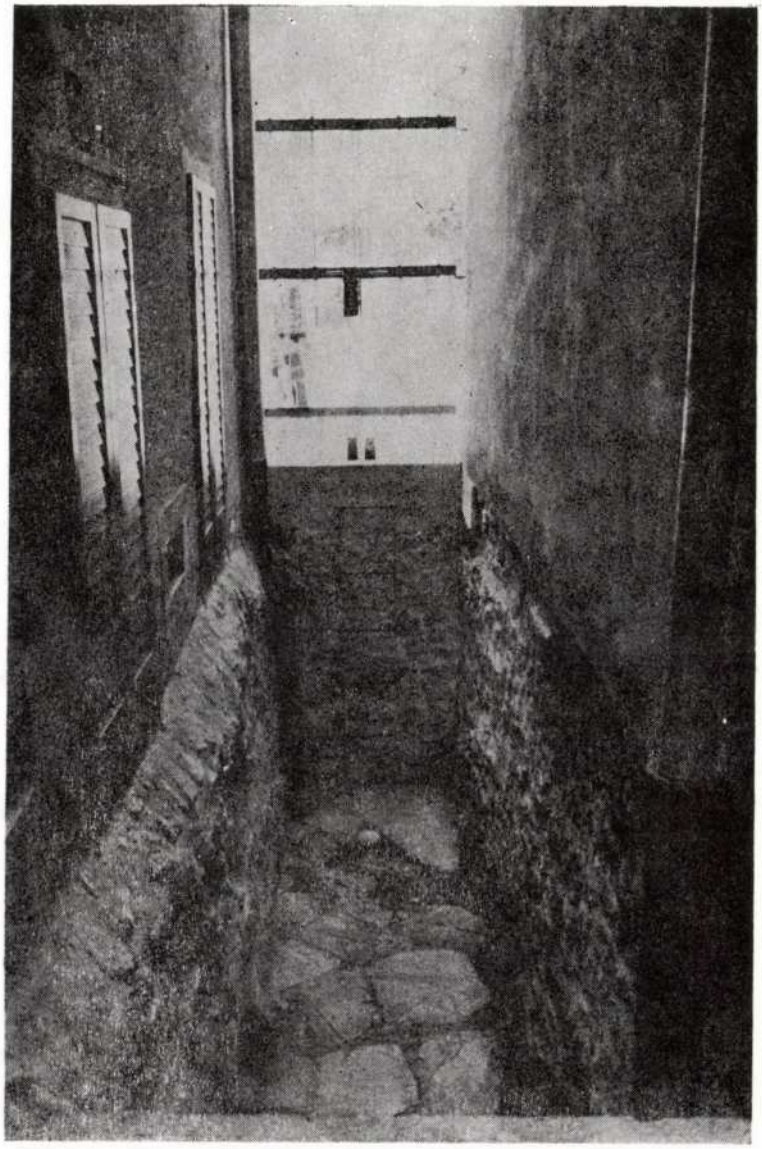

1/a. A sikátor a középkori talajszinttel

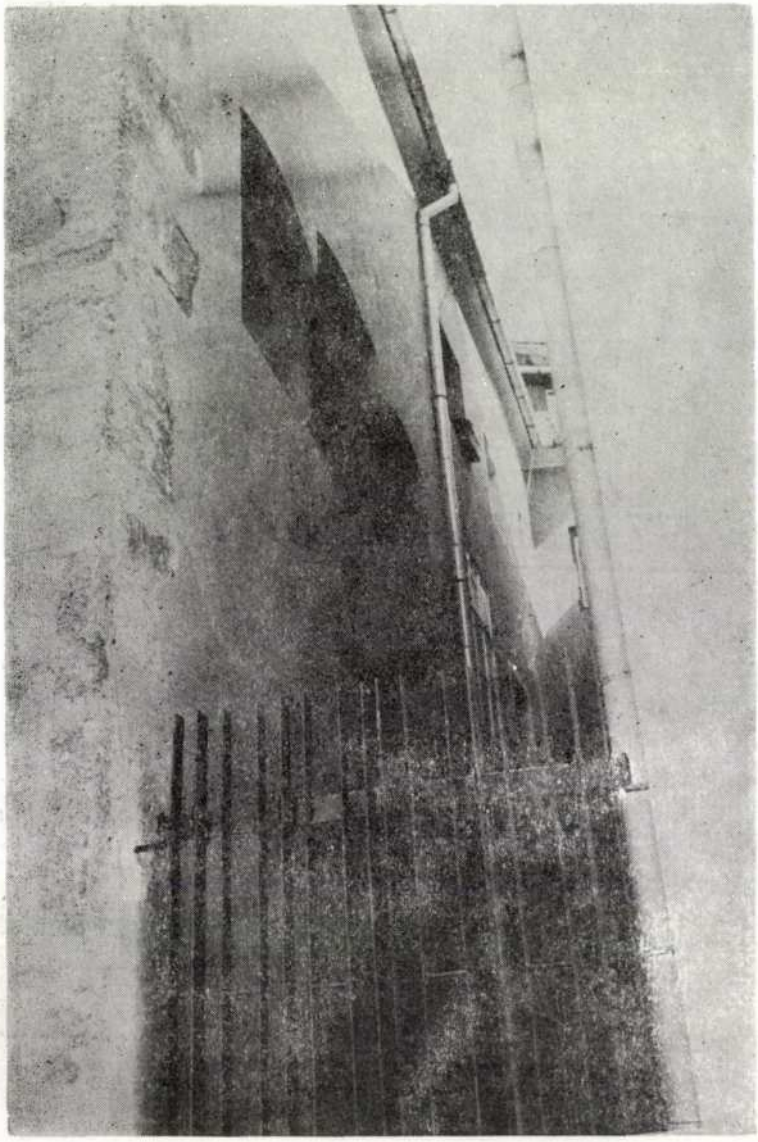

1/b. A sikátor középkori részlete

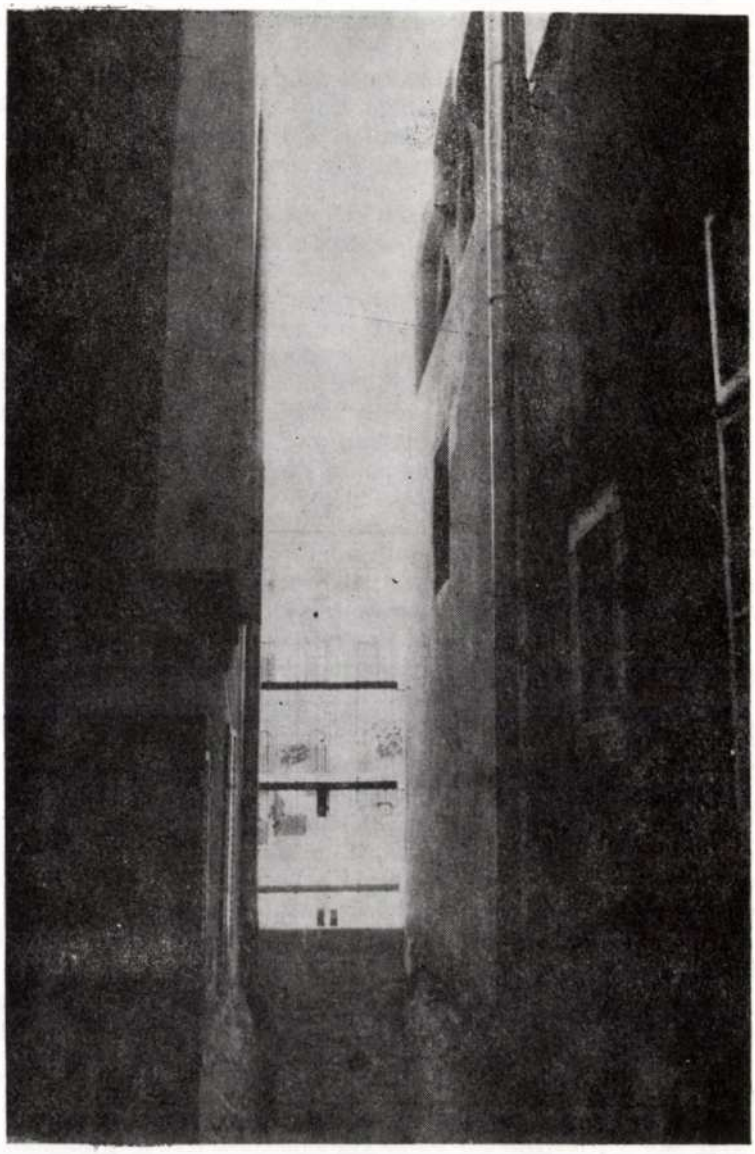

1/c. A sikátor középkori részlete

reskedőé lesz, aki 1540-ben Preiß Lipótnak, a soproni harmincadhivatal ellenőrének adja el őket, amit az 1541. ápr. 24-i városi közgyűlés kifogásol: elővételi jogot követel a közterületen álló három árusbódéra, hogy bérük a köznek, ne egyetlen személynek jövedelmezzen (II/2: 279). 1542. jan. 30-án Preiß Lipót apósa, Ölpeck Vid szabómester, a Fő tér 2. számú ház tulajdonosa veszi meg a három árusbódét és azonnal továbbadja a városnak, amely nemcsak a vételi összeget, hanem *auch was darauff gebaut worden*, téríti meg (GedB. 332). Tanulságos példája ez annak, hogy a város közönsége hogyan próbálta ellensúlyozni a városi hatalmat kezükben tartó pátriciusok önző gazdálkodását.

2. Mint említettük, a városi tanács a kalmárok üzleteit a Fő téren, a ferences templom oldalában tömörítette. Székeles Péter polgármester 1424. márc. 16-án nyolc kalmárüzlet *(kram)* 1423. évi 2—2 dénársolidus béréről számol el (II/2: 162), az 1450-es évektől kezdve már kilenc után szed be bért *(kramdinst)* a városi kamarás. Ezek közül egy jobbkézre van a kolostor bejáratától *(klostertür)*, ez a városé, három balkézre *(zu der tennkgen hant)*, évi 2—2 dénársolidus bérrel, három további a város tulajdona *(der stat erb)*, az utolsó kettő szintén évi 2—2 dénársolidus bérrel: a város tulajdonában levők után használati díj *(hofczins)* fizetendő (II/6: 175). 1466-ban már mind a kilenc *kram* polgárok haszonélvezetében van: Joachim János és Pfetrer Miklós nagykereskedőké kettő-kettő, egy-egy Platner Lőrinc és Lackner Márton nagykereskedőké, Erhard szűcsé, Péter vargáé, a kilencedik pedig Weidacher Osvát kápláné, a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Márton-oltárának és az ispotálytemplom reggeli misealapítványa javadalmasáé (II/4: 257, 266). Itt is megfigyelhető, hogy befolyásos polgárok megszerezhették a városi tulajdonban levő üzleteket (II/4: 58, 59), ezek haszonélvezetét utódaikra és az egyházra örökíthették (II/1: 30, 33,62), viszont a város tataroztatta, sőt esőcsatornával látta el a téglából épített üzleteket (II/5: 53, 89).

Ha az eddigiekhez még hozzávesszük, hogy a Fő téren tartották a heti és az országos vásárokat, akkor érthetővé válik, miért tömörítették ide a kereskedelmet lebonyolító üzleteket *(kram, laden)*, a nagykereskedők miért a Fő tér vagy legalább az ide torkolló utcák házait igyekeztek megszerezni, miért lett a Fő tér a belváros legelőkelőbb része, miért itt lett a sorrendben második városháza (1459—1496: Fő tér 7. sz.), majd a harmadik (1497-től: a mai városháza helyén 1892-ig állt három ház közül az utolsó), miért éppen az 1450-es években épült a Fő tér 2. sz. helyén két ház, eltakarva a 3. sz. ház oldalában ekkor már álló három áros boltot.

3. A Fő tér 2. számú ház helyén állt ház az 1784. évi házszámozáskor a 65. számot kapta. Ez a 65. számú ház két középkori házból alakult. Az első (65/a. sz.), a Kolostor utcai oldalon levő, az 1454. évi adójegyzékben (II/4: 18) még nem szerepel, 1457—1467-ig Trager János vargáé (II/4: 53, 59, 76, 127, 149, 163, 194, 209, 232; II/6: 195, 220; II/4: 283), 1468-ban az özvegyé *(die alt Tragerinn* II/4: 299, 312), majd Aigelsperger Péter szabómesteré lesz (ezt megelőzően csak lakó a Szt. György utcában II/4: 297, 310), aki nyilván így jut polgárjoghoz, aminek háztulajdon volt az egyik feltétele (II/4: 395, 397, 409). 1488. febr. 23-án évi 10%-os kamatra 20 forint kölcsönt vett fel a házra (Gb. 15^{v}), az évi 2 forintnyi kamatot azonban nyilván nem tudta fizetni: 1489 második felében a házat *am placz nebm dem klainn Gässel in der stat Odennburg* terhével együtt Schöttel Mihály nagykereskedőnek adta el, amit az ár teljes kifizetése után, 1490. jan. 22-én telekkönyveztetett (Gb. 17^{r}), ő maga pedig az Új (Zsidó)

utca 6. sz. házat szerzi meg (II/5: 11, 22, 25, 65). Még 1488-ban Zehentner Egyed kereskedő a ház lakója, aki 1489-ben megszerzi Lantos Tamás Szt. György utca 4. sz. (1784-ben: 97. sz.) házát (II/4: 408; II/5: 10,20), oda is költözött. 1489 második felében Aigelsperger Péter szabó helyére Taschner Máté varga költözik (II/5: 11, 22, 25), aki lakóként ugyan, de a második fertályból (II/4: 400, 412) így jut be a belvárosba. A háztulajdonos Schöttel Mihálynak ugyanis volt lakása apjának, Schöttel Gáspárnak Szt. György utcai házában (II/5: 10, 22, 24), de fizette *von dem vordern haus am Placz* az említett kölcsön évi 2 forintnyi kamatát (II/5: 18). Taschner Máté varga, akinek műhelye 1489. Szt. György napjától (ápr. 24) Haberleiter Miklós pátricius örököseinek Fő tér 8. sz. (1784-ben: 54. sz.) házában van, 1491. Szt. Mihály napjától (szept. 29) már ott is lakik (II/4: 359, 361), hogy 1495-ig megszerezze a Szt. György utca 19. sz. (1784-ben 18. sz.) házat (II/5: 45 stb.). Schöttel Mihály az elárvult 65/b. sz. házat is megvette a városi tanácstól, 1493. jan. 2-án pedig az egyesített két házat, *das haws in der stat am platz nebm Gëesslein gelegen* 126 magyar forintért Balázs nyergesmesternek adta el, aki a negyedik fertályból (II/5: 30; Gb. 222r) így emelkedik a belvárosi polgárok közé (II/5: 46, 64, 75, 174; II/6: 285), vállalva a vételárba beszámított 50 forintnyi kölcsön (a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna-oltárának ún. orgonista javadalmától) és egy 20 forintnyi kölcsön (a Szt. György-kápolnától) terhét (GedB. 24).

A másik (65/b. sz.) ház, az Új (Zsidó) utcai oldalon lévő, az 1459. évi vagyonösszeírás szerint Erhart fehérpéké (II/4: 127), aki 1458-ban még Kolostor utcai lakó volt (II/4: 59, 76), az 1459. évi adójegyzék összeállításakor viszont már az Új utcai Ferenc pék lakója (II/4 : 149). A 65/b. sz. ház 1460-ban Gáspár szabóé lesz (II/4: 163, 194, 209, 232), aki második fertálybeli lakóból (II/4: 131) így lesz belvárosi polgár. Az 1464. évi adójegyzékben ugyan még szerepel *Caspar sneiders haus*, de Trager János, a 65/a. sz. ház tulajdonosa, már 1464. jan. 4-én fia, Trager Lénárd számára megvásárolta a 65/b. számú házat, *das haws Zwischen sein* (65/a. sz.) *vnd des Hanns pekh* (Új u. 8. sz.)[1], *seinem Sun, den herren tragër Also hat derselb Hanns trager mitsambt seinem Sun, den herren globt vnd versprochen mit mund vnd mit hannd, das dieselben Zwaÿ hewser hinfur albeg gehalden sullen werden als Zwaÿ hewser, vnd das auch daraus Zwo Robat vnd Zwo wacht beschehen, vngeuärlich... Vnd ob sich gepürte das derselben hewser ains verkaufet solt werden, so sol man es mit solcher gerechtigkait auch verkauffen vnd nicht anders* (GerB. 467). Két szomszédos ház egyesítése nemcsak a minden háztulajdonosra kötelező robot és a városfalakon való őrségállás teljesítése miatt jelentett jogi kérdést, hanem a XV. század eleje óta (SSz. 1959, 122) társadalmi feszültséget is okozott, mivel egyrészt a pátriciusok túl nagy lakáshoz jutottak, másrészt a külvárosiak számára az egyesítések által csökkentek az esélyek, hogy a társadalmi emelkedést és a nagyobb védettséget jelentő belvárosi lakáshoz, sőt házvételhez jussanak. Trager János, az apa, már 1459/60-ban a külső tanács belvárosi tagja (II/6: 206), Trager Lénárd, a fiú, a belső tanács tagja lesz (Bb. 29; II/1: 194), sőt 1486/87-ben és 1487/88-ban polgármester (Gb. 94r stb.); ezenkívül 1481—1485-ig a Szt. Mihály-plébániatemplom gondnoka (I/5: 404;II/4:

1 Az Új utca 8. számú ház azért volt „szomszédos", mivel a 2. számú a Fő tér 3. számúhoz (1784-ben 66. sz.) számított, a 4. és a 6. számú házak pedig ekkor még zsidó kézben voltak, zsidó háztulajdonosokat viszont a vagyon- és adójegyzékek összeállításánál nem vették figyelembe.

363), akinek a nevét az ekkoriban épült sekrestye mennyezetén megörökítették.[2] Trager Lénárd halála után a 65/b. sz. házat, amint fent jeleztük, a 65/a. sz. ház tulajdonosa, Schöttel Mihály a városi tanácstól megvásárolta. majd 1493. jan. 2-án mindkét házat Balázs nyergesmesternek adta el. Ez haláláig (1510) lakta (II/5: 46, 64, 75, 174; II/6: 285). Balázs nyerges a most már egynek tekintett két házat, *haus in der stat am Placz beym gesslein* a városplébánostól felvett újabb, 25 dénárfontos kölcsönnel, ill. ennek 10%-os kamatával terhelte meg, e kölcsönt két részletben (12+13 dénárfontot) visszafizette (Pb. 11).

Az 1510. máj. 15-e és szept. 25-e között végrendelkezett Balázs nyergesmester halála után a ház egyik felét első házasságából származó leánya örökli, másik felét második felesége (előzőleg Sol Amandus polgár özvegye) és két kiskorú gyermeke, György és Márton (II/1: 319—320). Az özvegy 1511-ben feleségül ment Moritz Pál kalmárhoz, aki 1512. júl. 16-án veszi meg a leány részét, 1513. ápr. 24-ig kifizeti a városnak a házat még terhelő 20 dénárfontos kölcsönt (GedB. 143; Bb. 79). Ezzel ismét egyetlen kézbe kerül az egész ház (II/5: 358; II/6: 370). Moritz Pál alább ismertetendő üzleti könyvének bejegyzése szerint második felesége, Margit 1522. okt. 14-én meghalt; bár dec. 19-én Bécsből harmadszor is nősült (340^{v}), nyilván anyagi nehézségei miatt 1524-ben el akarta adni a házat, a városi tanács pedig 100 forintért meg akarta venni, hogy lebontassa és ezáltal a piactérül is szolgáló Fő teret megnagyobbítsa. Ugyanakkor a király soproni alharmincadosa, német nevén Voit, magyar nevén Boltos Mátyás is meg akarta szerezni a házat s ehhez II. Lajos király és Mária királyné támogatását is megszerezte. A király 1525. ápr. 21-én meghagyta Moritz Pálnak is, a városi tanácsnak is, hogy a ház csakis Voit/Boltos Mátyásnak adható el, mert lebontásával az eléggé tágas Fő tér vesztene szépségéből: *Tenemus memoria et faciem theatri istius civitatis nostre, quod videtur satis esse amplum, nec necessarium vel decorem istius civitatis nostre vel vestrum commodum, ut domus illa demoliatur, nam ruina illius afferret turpitudinem pocius loci illius, quam aliquam speciem decoris* (I/7: 143—145, 147). Így az adás-vétel létre is jött, Moritz Pál pedig még 1525. jan. 16-a előtt a Szt. György utca 1. számú (1784-ben 7. sz.) házba költözött (II/6: 382 stb.). Voit/Boltos Mátyás a házat már 1526. dec. 31-én elcserélte Bors Benedek nagykereskedő Szt. György utcai (1784-ben 16. sz.) házával (Gb. 69^{v}, 70^{r}), bár 1527-ben mindketten még eredeti házukban adóznak (adójegyzék 27). Bors Benedek csak 1528-tól kezdve adózik a Fő tér 2. számú házban (adójegyzék 27; bordézsmajegyzék 9^{r}, stb.), amelyet a csere idején így határoznak meg: *haus am Blats gelegen, das ettwon Pauln kramers gewest;* illetve *haus am Blats am Egk, nachst an die fragner läden gelegen.* 1531. nov. 22-én Ölpeck

2 A Csatkai Endre—Dercsényi Dezső szerkesztésében megjelent „Sopron és környéke műemlékei" első kiadása (Budapest, 1953, 306) közli a sekrestye hálóboltozata zárókövének feliratát: *lienhart trager die ceit kirch maister 1482.* „A körirat címerpajzsot fog körül melyen egy létra van kifaragva". A második kiadásban ez a felirat is, a címerpajzs leírása is elmaradt (Bp., 1956, 389). Nagyon helyesen, mert Storno Ferenc 1859—1866. évi „stílszerű" restaurálása meghamisította az akkor még meglévő középkori állapotot: „Átfestései (zárókövek, boltozati címerek a sekrestyében, gyámkövek), majdnem teljesen elvették az illető részletek középkori megjelenését". Tegyük még hozzá: a címerpajzsban kifaragott létra teljes egészében Storno Ferenc ötlete, amelyei nyilván ún. beszélő címert akart alkotni. Nemegy soproni polgár pecsétjén találunk beszélő címert (vö. Tompos Ernő: SSz. 1973, 289—306), azonban Trager Lénárd családnevének egyik magyarázata ('kezes; esztergályos': Brechenmacher, J. K.: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a.d. Lahn, 1957—1963) sem kapcsolható létrához. Trager Lénárd pecsétjét máshonnan egyelőre nem ismerjük.

Vid szabómester és felesége, Erzsébet javára telekkönyvezik a házat *amb platz Jn der stat amb Egk nachst an die fragner läden gelegen* (Gb. 86^{v}), Bors Benedek pedig Moritz Pál özvegyének örököseitől veszi meg Moritz Pál említett Szt. György utcai házát (Gb. 90^{r}). Ölpeck Vid 1535. aug. 27-én második feleségére, Margitra íratja a házat *Zu vordrist auff dem platz, nachst an die fragner läden daselbs, mit seinen gwondlichen tropfrechten* (Gb. 98^{v}), ezért az asszony 1543. évi halála (II/2: 172) után, október 10-én mint kiskorú Zsuzsanna leányuk képviselője adja el a házat *Zu vordrist am platz an gemainer Statt läden gegen dem vordern thor vber* Mur Kristófnak (Gb. 128^{r}), Moritz Pál özvegye volt férjének, aki 1553-ig marad a ház birtokában; Ölpeck Vid pedig Bécsbe költözik (vö. még Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Bp., 1982, 8055., 8464. sz.).

Az 1535. évi adatból tűnik ki, hogy a házhoz — nyilván már korábban is — tartozott az ún. ereszjog *(tropfrecht* 'Traufrecht') szolgalma (latinul *servitus stillicidii, servitus fluminis),* aminek hangsúlyozása a ház hátulsó falának támaszkodó áros bódék *(fragner läden)* miatt volt fontos.

4. A Fő tér 2. számú ház helyén állt két középkori ház története szemléletesen példázza, milyen szerepet játszott egy-egy belvárosi ház megszerzése a társadalmi felemelkedés és a mobilitás szempontjából. Az előzményekből pedig az derült ki, hogy Sopron középkori kereskedelmében három társadalmi réteg különböztethető meg: a nagykereskedő *(kaufman),* a kiskereskedő *(kramer)* és az áros *(ladner).* E rétegeken belül különböző elnevezéssel más „kereskedők" is ismertek, pl. a nagykereskedőknél a vászonkereskedő *(leinwater),* a vaskereskedő *(eisner),* a kiskereskedőknél a használtruha-kereskedő *(zotelkremer),* az árosoknál a piaci árus *(fragner),* a kofa *(fragnerin),* a különböző kézművesek stb. A nagykereskedő üzlete *(gwelb)* saját házában, a kiskereskedőé *(kram)* a Fő téren, a ferences templom oldalában, az árosoké *(laden)* a Fő téri házakban és az Előkapuban volt.

Mindezeket XV. századi szabályrendeletek és adatok alapján lehetett megállapítani. Az 1379. évi házösszeírás (I/1: 183—189) szerint ez a három kereskedői réteg már a XIV. században is megvolt. 1379-ben a Hátsókapu 2. sz. ház (Caesar-ház) helyén állt ház a Mödlingből (Alsó-Ausztria) Sopronba került *Christan chauffman* tulajdona, de nagykereskedő volt a Fő téren lakó *Jacob lukch*[3] és *Jacob stihenbinchel*[4] is, még ha az összeírás, akárcsak a későbbi források is, a nagykereskedőknek csak a nevét közlik. A belvárosban

3 Luck Jakabé volt a Fő tér 7. sz. háza helyén állt ház (SSz. 1964, 10): 1400-ban a város a királynak ajándékul adandó gyolcsot veszi meg tőle (II/2: 294), 1410-ben 5 1/4 dénárfontért lovat, továbbá 4 dénárfont értékben bort ad kölcsön a városi tanácsnak (II/2: 301, 304); 1416-ban adója 11 1/2 dénárfont (II/2: 305); 1417-ben bordézsmája 11 akó (II/6: 85).

4 Stichenwinkel Jakabnak 1379-ben a külvárosban még majorja van (I/1: 188), továbbá háza a Kovácsok utcájában (I/1: 186). Özvegye, Katalin 1402. márc. 3-án végrendelkezik (II/1: 146): halála esetére többek között 2 vég darócot hagy az ispotály szegényeinek, 2 vég posztót a ferencrendi barátoknak kámzsára, és megemlíti vejét, Stichenwinkel Istvánt, mint általános örökösét. Öröklődő családnevek ekkor még nincsenek, csak ragadványnevek, így nem ritkaság, e ragadványnevek átvitele egy vőre vagy új férjre. Stichenwinkel István 1403. szept. 13-án végrendelkezik és a végrendeletben többek között hivatkozik vejére, Michel Menschein *(Mänscheyn)* bécsi nagykereskedőre (II/1: 147), akinek bécsi nyári lakában (ma: Tuchlaube 19) 1979-ben fedezték fel és 1982-ig restaurálták azt a 10 freskóból álló ciklust, amely a XIII. század első felében az osztrák hercegek bécsi udvarában működő, Neidhart nevű énekmondó paraszti és polgári tárgyú műveit jeleníti meg (vö. Neidhart-Fresken um 1400. Die ältesten profanen Wandmalereien Wiens. Wien, o. J.).

a zöldségpiacon *(fragnermarkt)*, a későbbi Háromháztéren *(Dreihäuserplatz)* található *Johannes chramer* háza (1784-ben 6. sz.), a külvárosban pedig még három *chramer* van. A belvárosban szerepel még *Niklas händler*, aki az árosokat képviseli.[5] 1379 és 1403 között már működött a nagykereskedők és a kalmárok céhe, valamint *Tizenkét apostol* elnevezésű testvérülete, ennek már volt oltára a Szt. Mihály-plébániatemplomban, mert a már idézett Stichenwinkel István nagykereskedő 1403. szept. 13-án végrendeletében *in dy pruderschafft der czwelfpoten czech* 4 bécsi dénárfontot hagy (II/1: 148). Ez akkoriban pl. két vég darócposztó ára volt (II/1: 146). Magát az oltárt először Baier János vászonkereskedő feleségének 1423. aug. 9-i végrendelete említi (II/1: 27, 249). Mivel a német *czech* szó a testvérületet *(pruderschafft)*, de a kereskedők és a kalmárok (továbbá a kézművesek) érdekvédelmi szervezetét (magyarul *céh*) is jelentheti, ezért a németben a testvérületek egyházi vonatkozású nevét a céhekre is alkalmazhatják, a magyarban azonban nem beszélhetünk „vallásos céhek"-ről, amint ezt Házi Jenő okmánytárában és középkori egyháztörténetében teszi,[6] mert a magyar nyelv a németből csak az 'érdekképviseleti szervezet' jelentést vette át. Alkalmasint a németben is különbséget tesznek a két szervezet között, így pl. az 1525. évi adójegyzék „Der *zechen* vnd *bruederschafften* stewr anslag"-ról beszél (II/6: 387). Nem meglepő tehát, hogy a *kramerzech* 'kalmárcéh' elnevezés csak 1523-ban és 1527-ben tűnik elő (Pb. 24; 1527. évi adójegyzék 53. lap). A céh és a testvérület, valamint az oltárjavadalom korai alapítása ellenére a Szent Mihály-plébániatemplom Tizenkét apostol (másképpen Szt. Péter és Szt. Pál apostol) oltáráról aránylag keveset tudunk. Neuhofer János nagykereskedő 1495. aug. 11-i végrendeletében 3 magyar forintot az oltárkép befejezésére, *zu der taffel auff der Zwelffpotten altar zu Sand Michael zw hilff dÿ verpringen* (II/1: 249). Nem megújításról, sem új táblakép készíttetéséről van itt szó (miként Házi Jenő egyháztörténetében véli), mert a *verpringen* 'vollenden' ige egyértelműen befejezésre utal. Így feltehető, hogy a kalmárcéh oltárán szárnyas táblakép állt.

Az alsó-ausztriai Sitzendorfból származó, de a passaui egyházmegyéből érkező Zehentner János káplán 1506. febr. 21-én írja be reverzálisát a bírói ítéletkönyvbe (GerB. 433; 2. kép); a kalmárcéh oltáránál heti két mise mondására vállal kötelezettséget, ezenkívül még két oltárnál heti három misét kell mondania. 1507. nov. 11-én azonban már végrendelkezik (II/1: 305—306). Az első személyben írt sajátkezű végrendeletre jellemző, hogy a végrendeleti tanúk között nincsen tanácsbéli, csak három pap, pénzt csak papokra és templomokra hagy (de nem a Szt. György-kápolnára, amelynek heti két misemondással Szt. Anna-oltárjavadalmát is élvezte), 1 dénárfontot *pro psalterio michi psallendo in domo mea*, azaz házában zsoltárok éneklésével búcsúztassák, temetését a városplébános végezze, aki a halált követő 1., 7. és 30. napon két-két gyászmisét mondjon érte. A javadalom leltárában nem szereplő javait, főleg könyveit, ruháit, ágyneműjét testvére, István kapja.

Egyetlen adatunk van arra, hogy ennek az oltárjavadalomnak a tőkéjét is kihelyezték kamatra: 1520. nov. 23-án fizetik vissza az 5 dénárfont tőkét, amelyért szőlő volt zálogban; a soproni tőkehiányra jellemző, hogy egy másik

5 A *händler* szóból származik a magyar *hentes* szó, amely eredetileg belsőségeket, füstölt árukat áruló árost jelentett (SSz. 1988, 294, 7. lapalji jegyzet).

6 Házi Jenő nyomán ugyanezt teszi Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

polgár rögtön fel is veszi, zálogul 1/8 Irnfrid-szőlőt kötve le (Gb. 129r). Ekkor már Mátyás káplán a javadalom élvezője, akinek reverzálisa nem maradt fenn. Moritz Pál alább tárgyalandó üzleti könyvéből tudjuk, hogy 1522. szept. 8-án Mátyás káplán szemfedőjéhez 3 1/2 rőf olasz vásznat vettek (3r). Nov. 18-án már utódjának, Steuber Andrásnak nevét jegyzi be üzleti könyvébe Moritz Pál (3r). Javadalmas háza, tehát elődeié is, a Kovácsok utcájában volt (II/5: 382; II/6: 402, 431; 1527. évi adójegyzék; 1528., 1534. évi bordézsmajegyzék; SSz. 1983, 221), ahol évente 2—7 akó bordézsmát, 5 forint adót vetnek ki rá.

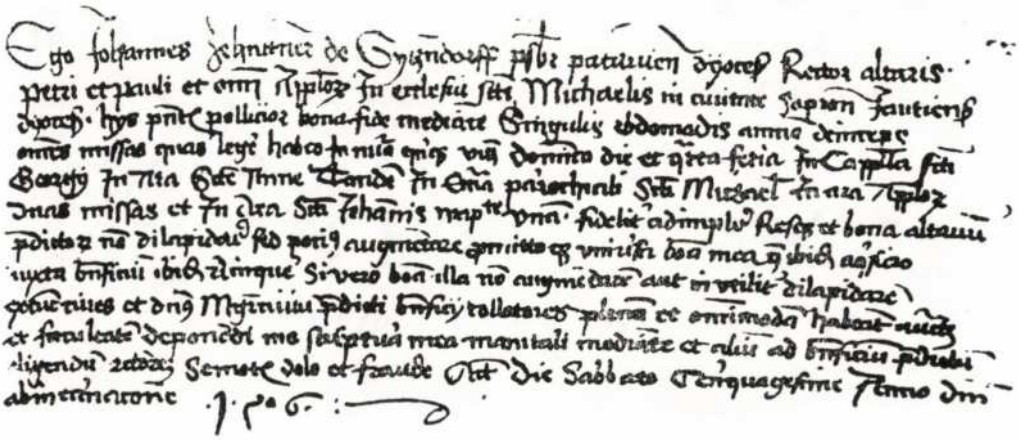

2. Zehentner János káplán 1506. évi sajátkezű reverzálisa

Többek között volt Spernsteiner-szőlője (II/2: 25). 1524 októberében, az első Luther-ellenes vizsgálatkor őt is kihallgatják (I/7: 121), többször volt végrendeleti tanú (II/2: 63, 70, 73, 91). 1539-ben halt meg. Utódja, Tamás, a győri egyházmegye káplánja, Csepregből jött Sopronba és 1539. febr. 21-én írta be az ekkor már szokásos hosszabb reverzálisát a Papi könyvbe (Pb. 821—822;3. kép). Ez a szöveg azonos Kopasz Balázs már ismertetett (SSz. 1989, 221) szövegével, de Tamás szövegében találunk, akárcsak Újkéri Mátéében (i. h. 219) olasz hatásra valló elemeket (*ditti* 'dicti', *Jnduttionibus* 'in ductionibus'). Zehenter János 1506. évi reverzálisa. 1507. évi végrendelete és Tamás 1539. évi reverzálisa közti különbség igazolja Házi Jenő megállapítását: 1506-ban a Tizenkét apostolról elnevezett oltárjavadalomnak még a kalmárcéh a kegyura, 1539-ben pedig már a városi tanács. A városi tanács kegyuraságát erősebben kidomborító, hosszabb reverzálist először 1514-ben Greiner Pongráccal, a Számkivetettek Testvérülete első javadalmasával íratják (SSz. 1989, 338). A városi tanács ettől kezdve vonja ellenőrzése alá a céheket és a testvérületeket. Tamás, azaz Csapó Tamás rokonának, Kövér Benedek soproni polgárnak örököseivel egy 100 dénárfontos alapítvány miatt keveredett perbe (Lad. LVII fasc. 1 nr. 76—81). Működését még fel kell tárni, mert Bán János „Sopron újkori egyháztörténeté"-ben (Sopron, 1939, 2) a reneszánsz szellemiség, ill. a reformáció térhódítását igen vázlatosan ábrázolta.

5. A kalmárcéhbe a férfiak (mesterek, legények) tartoztak, az asszonyok csak özvegyi jogon, a testvérületbe a családtagok is, valamint olyanok is, akiknek nem volt saját céhük, sem saját testvérületük. A céhmester képviselte a

céhet/testvérületet pl. Stichenwinkel Jakab özvegyének és Stichenwinkel István végrendelkezésénél (II/1: 146, 147), általában a céhmester házában tartották a céh/testvérület borát (*zechwein* II/2: 408), de pl. 1435-ben János külvárosi íjgyártónál (II/3: 36), aki szintén a testvérület tagja lehetett. A céhmesterek váltakozva a kalmárok, ill. a nagykereskedők közül kerülnek ki: az 1420-as években Keresztély belvárosi kalmár (II/2: 356, 408), 1433-ban Schaffer Er-

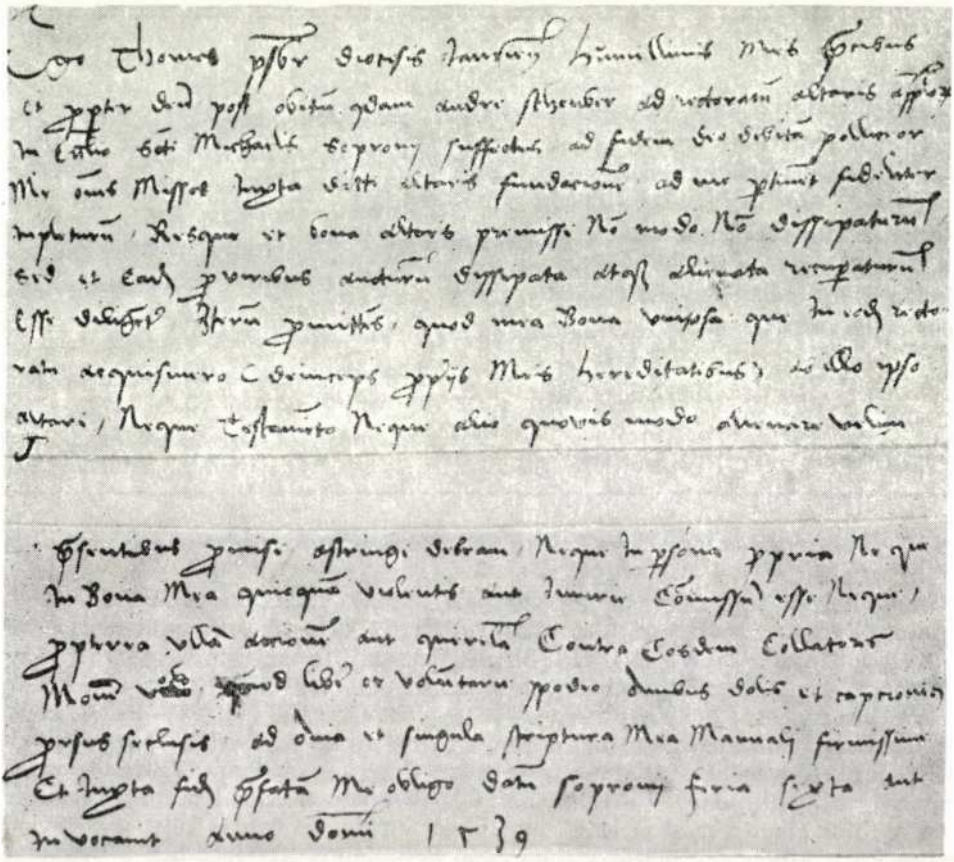

3. Csapó Tamás káplán 1539. évi sajátkezű reverzálisa

hard külvárosi kereskedő (II/3: 30), 1438-ban Baier János vászonkereskedő (II/3: 94), a Fő tér 3. sz. házának tulajdonosa, aki 1448. évi végrendeletében (II/1: 70) említi a testvérület Weitengrund-szőlőjét, évi tíz gyászmise kötelezettségével; az 1450-es években Säuberlich Zsigmond nagykereskedő, aki Malzer Miklós festővel zászlót (*panyer*) készíttetett a testvérület számára (II/1: 86; II/4: 75, 148); az 1480-as években Gáspár belvárosi kalmár, akinek vezetésével pl. 1485-ben a testvérület testületileg vett részt Haberleiter Miklós nagykereskedő (Fő tér 8. sz.) temetésén: ezt a végrendelet végrehajtója. Joachim Jakab nagykereskedő 1 forinttal díjazta (II/4: 363, 397, 410; II/5: 11). 1496-ban Orthaim Vilmos belvárosi kalmár a céhmester (II/5: 75). 1523-ban a kalmárcéh Steiner-szőlőjéről olvasunk (Pb. 24). A céh, ill. a testvérület bordézs-

mája általában 1/2 akó és 5 akó között mozgott, azaz legalább tízszer annyi bora termett. Az 1520-as években a már többször említett Moritz Pál kalmár a céhmester (II/6: 387, 406; 1527. évi adójegyzék 53).

6. Moritz Pál 1511-ben telepedik le Sopronban: feleségül veszi az 1510-ben elhunyt Balázs nyergesmester özvegyét (első házasságában Sol Amandus felesége), az ő kezével elnyeri a Fő tér 2. számú ház helyén állt, két házból egyesített ház felét; másik felét 1512. júl. 16-án veszi meg, kifizeti a városnak a házat terhelő 20 dénárfont kölcsönt, a többit pedig 1513. évi Szt. Györgykor (ápr. 24), még pedig Balázs nyergesmester első házasságából származó leányának, aki ekkor gyámjánál, Pullendorfer Mihály (Szt. György u. 3. sz.) nagykereskedőnél nevelkedik (GedB. 143; Bb. 79). Viszont nála marad feleségének két fia, György és Márton (II/5: 225, 317; I/7: 425). 1514. ápr. 24-én egy esztendőre ő lesz a külső tanács egyik belvárosi tagja (II/2: 190; vö. még II/5: 214, 219). 1516-tól kezdve szerepel a bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyveiben: áruit részben innen, hosszú lejáratú hitelek formájában szerzi be (vö. Pickl, Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck 1516—ca. 1538. Graz, 1966, 193). Egyik mostohafia, György 1518-tól mint *Iergg Amande, deß Paüll Kramer sün zü Ednpürgg* ugyancsak itt szerepel, 1523-tól már az özvegye, *Jergg Amandin, Kramerin zu Ednpurgg* (i.m. 195—196).[7]

1517. jan. 12—márc. 6-a között Moritz Pál és felesége megveszik Graf János mészáros házát *im Winckl neben des rathaus*, azaz a belvárosi zöldségpiacon (SSz. 1988, 306): máj. 6-án erre a házra (1784-ben 4. sz.) vesznek fel 20 forint kölcsönt a várárokmenti Boldogasszony-templom Krisztus teste oltárának néhai Gindersich von Frauenburg városkapitány alapítványából (Pb. 14), jún. 10-én pedig 40 dénárfonttal fizetik ki a városnak a házat, *so Hans grauen geweßn ist Nagst der Vachstuben* (GedB. 168, 241).[8] Ekkor többek között már van Steiger-szőlőjük (GedB. 167), Harkán kaszálót bérelnek a várostól (II/5: 304), hiszen az Ausztriából árut szállító kalmárnak lovakat kell tartania. Tekintélyes polgár: 1519. nov. 20-án hetedmagával (köztük 3 tanácsbélivel) képviseli a várost Bécsben a soproni polgárokat, Moritz Pált is, utonállóként megsarcoló Magas Ferenc ellen indított perben (I/6: 389); 1521. okt. 18-án a nagy tekintélyű Gräzer Kristóf mészáros és polgármester negyedik feleségének (SSz. 1988, 298) egyik végrendeleti tanúja (II/1: 376); nov. 5-én Schadenhart Sixtus patikus egyik végrendeleti tanúja, a végrendelkező reá bízza fiának nevelését (II/1: 390—392); 1522. jan. 2-án tizedmagával döntőbíró az említett Pullendorfer Mihály és mostohafia, Jäger Kristóf közti hagyatéki ügyben (GedB. 236). 1522. febr. 1-jétől Moritz Pál az említett Gräzer Kristóf utódjaként a ferencesek gondnoka, azaz templomatyja (II/5: 376). 1522. ápr. 24-én a

7 György ezek szerint a keresztségben második keresztnévként megkapta édesanyja első férjének, Sol Amandusnak (SSz. 1989, 210) a nevét, ami tanulságos példája a középkori soproni névadási szokásoknak. Az *Amandus* név Sopronban más családban nem fordul elő (Sol Kristóf javadalmas papra is használják i.h.), a soproni keltezésekben sem, bár Szentpétery Imre „Oklevéltani naptár"-a (Bp., 1912) az egyházi ünnepek sorában közli „Amandi et Vedasti" napját (okt. 26). Az egyháztörténelem 5 Amandus nevű szentje közül itt csak az a wormsi püspök jöhet számításba, akinek csontjait Szt. Rupert, a salzburgi egyházmegye alapítója és első püspöke († 718 körül), maga is egykori wormsi püspök, Salzburgba hozatott, ahol ma is őrzik őket. Ebben az összefüggésben értjük meg, hogy Sol Kristóf, Amandus fia, miért éppen a salzburgi egyházmegyéből tért haza Sopronba.

8 A *vachstube* (vö. *vachen* 'fangen; elfog') a városi börtön volt, amely a mai városháza helyén állt három ház közül a harmadik szabad oldalának támaszkodott.

városi közgyűlés beválasztja a külső tanácsba, így lesz a belváros egyik adószedője (II/5: 294—296, 321). Pecsétje: „Tárcsapajzsban *P. M.* monogram, ugyanez a pajzs felett" (Tompos Ernő: SSz. 1973, 301; 4. kép).

7. *ittem am eritag Nach kolmani* (1522. 10. 14) *vormittag ist mein Hawsfraw, margaretha geschtorben yn 22-n jar Vnd am mitwoch* (10.15) *zwm früe singen pegraben zw sant michel* — írta Moritz Pál alább még tárgyalandó üz-

4. Moritz Pál címerpecsétje

leti könyvének utolsó, 340v lapjára. Aztán rögtön hozzátette: *ittem Am freitag vor thome* (12.19) *Hab ich genumen katrinan, Ain Jünckhfrawen, ain dochter wolfgangus kuzinger zw wienn* (5. kép). A házassági szerződés értelmében Moritz Pál 50 dénárfontot kapott kézhez *(abferdtigung)*, ő viszont 100 dénárfont nászajándékot *(heiratgut)* biztosított minden ingó és ingatlan vagyona terhére az új feleség számára; elhalálozásuk esetére kölcsönösen biztosították egymást

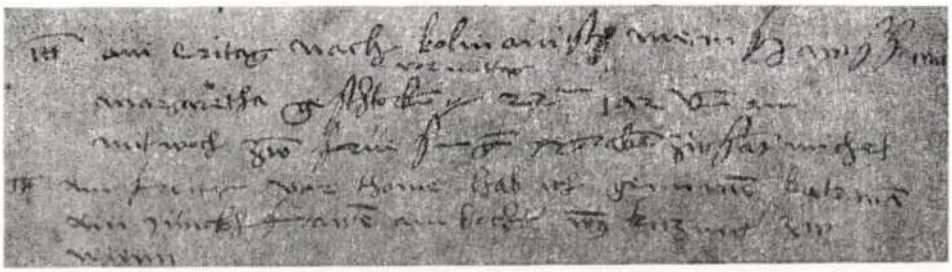

5. Moritz Pál sajátkezű bejegyzése első felesége haláláról és második házasságáról

a hozomány, ill. a nászajándék örökléséről, ill. haszonélvezetéről (I/7: 50—52). Első felesége fiaival, Sol Kristóf javadalmas pappal, ill. Sol Jeromossal 1523. jún. 22-én egyezik meg anyjuk hagyatékát illetően: a két testvérnek jár a közösen szerzett ingatlanok fele (másik fele Moritz Pál halála után), ill. máris megkapták a fenti 4. sz. házat *Jm wingkl, Zwischen des Rathauß vnd wolfgang peutler heusern* (GerB. 185—186), továbbá két szőlőt (Lad. XI fasc. 1 nr. 5).

Feltehetően építkezik vagy a főtéri házban vagy külvárosi (4. fertály) majorjában, mert 1523. dec. 6-án 9 1/2 dénárfontért meszet és nagy mennyiségű téglát vásárol a várostól (1 mérő mész = 8 dénár, 1000 falitégla = 1 dénárfont II/5: 331), továbbra is bérel Harkán kaszálót (II/5: 336, 385; 1529. évi gabonadézsmajegyzék 8), Kópházán van rétje (Gb. 80^{v}), Sopronban hét szőlője (Lad. XI fasc. 1 nr. 5), többek között Dudlesz-szőlője (Gb. 63^{r}). 1523-ban és 1524-ben 9—9 forint adót fizet (II/5: 358; II/6: 370).

8. Mozgalmas élettörténetéből három eseményt kell kiemelnünk. Az 1500-ban elhunyt Magas Imre nagykereskedő Ferenc nevű fia 1515 végén sértődötten távozott Sopronból, 1517-ben a város ellenségeinek, köztük Lánzsér (ma: Landsee) vára úrnőjének szolgálatába állt, társaival megtámadta az utakon áruval közlekedő soproniakat. Többek között Moritz Pál szolgájától Szarvkő (ma: Hornstein) közelében elvettek egy 7 dénárfont értékű lovat; 1519. júl. 21-én Lánzsér közelében magát Moritz Pált és első feleségét fogták el és rabolták ki, amiről alább ismertetendő üzleti könyvében (85^{r}) is megemlékezik: szekerükön velencei és más áruk *(venedigische vnnd gemaine kramereÿ)* voltak, Moritz Pált fához kötözték, hogy 30 rajnai forintért megsarcolhassák. A sarcot ugyan nem kapták meg, de 250 magyar forint értékű árut a vár úrnőjének a fia a lánzséri várba szállított (I/7: 55, 57, 60, 61; II/6: 349, 353—354). Így érthető, hogy Moritz Pál szabadulása, ill. Magas Ferenc elfogása (1522. dec.) után, azaz 1523 márciusa és 1524. jan. 5-e között miért járt annyiszor a város és saját ügyében is Bécsben, Innsbruckban (II/5: 339, 321—323, 342—344, 432). Eredménytelenül ugyan, mert Magas Ferencet végül is 1528. ápr. 3-án Bécsben „bizonyítékok hiányában" felmentették ...

1524. okt. 22—30-a közt folyt le Sopronban az első magyarországi Luther-ellenes vizsgálat. Okt. 27-én a polgármester, a városbíró és a belső tanács 11 tagja vallott Moritz Pál, a 12. belső tanácsos és felesége ellen: böjti napokon húst és tojást ettek, továbbá lutheránus könyveik vannak. Mindezt Moritz Pál elismerte. Okt. 28-án beszolgáltatta e könyveket a vizsgálati biztosnak, 30-án pedig a Fő téren nyilvánosan és ünnepélyesen bűnbocsánatot kellett kérnie (I/7: 124—128). A városi hóhér külön fizetségért 1525. jan. 2-ig elégette a városban talált összes lutheránus könyvet (II/5: 431), mégis II. Lajos királynak jan. 28-án kellett közbelépnie, hogy a soproniak Moritz Pált becsületében tovább ne bántalmazzák (I/7: 140). Üzleti könyvének rövid latin nyelvű bejegyzései is bizonyítják, hogy Moritz Pál tanult ember volt, aki korának értelmiségéhez számítható.

Moritz Pál esete a reformáció soproni kezdetei szempontjából is tanulságos. A Bécsújhelyre átköltözött volt városi nótárius 1523. ápr. 27-i leveléből tudjuk, hogy a soproni országos vásáron nyomtatványokat is árultak (I/7: 64). A városplébános szerint a városban voltak a „lutheránus szektá"-nak *(secta Lutherana)* hívei: *isti laici iam emunt et habent libellos Lutherianos* 'ezek a világiak lutheránus füzeteket vásárolnak és tartanak maguknál', kocsmában tizen, huszan, ahányan vannak, összejönnek, egyikük, aki tud olvasni, felolvas, a többiek hallgatják, rossz hírét költik a pápának, kardinálisoknak és másoknak (I/7: 118). Maga Moritz Pál is bevallotta, *quod haberet magnam copiam librorum lutheranorum* 'hogy nagy bőségben vannak lutheránus könyvei', de ezekért jogosan nem húzhatják le a bőrét, mert nyilvánosan árulták őket (I/7: 127). Persze Moritz Pál is, mások is, üzleti útjaikon, Bécsben, Bécsújhelyt, Grácban és máshol is hozzájuthattak lutheránus kiadványokhoz. Ilyeneket a

soproni papok is vásároltak: ezeket a városplébános szedte össze és okt. 27-én szolgáltatta be a vizsgálóbizottságnak. A belvárosi ferences (népiesen: Kecske-) templomban már 1522-ben, azaz amikor Moritz Pál vette át a templomgondnoki tisztséget, lutheránus szellemű prédikációk hangzottak el: az egyik feleslegesnek tartotta templomok és oltárok építését, elégségesnek egyetlen fejedelme már 1521-ben elrendelte, hogy a négy év előtt fellépett lutheránus templomot, egy másik a szentek kultusza ellen szólt; noha „a rend általános pestis ellen mindennapi imádsággal és buzgó tanítással küzdjenek" (Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 44).

1524-ben is egy ferences, Kristóf atya állt a vizsgálóbizottság előtt. Tanulságosak a városplébános által összeírt és Kristóf atyának tulajdonított kijelentések, azaz a vádpontok: 1. A pápának nem kell engedelmeskedni; 2. bármelyik egyszerű pap feloldozhat minden esetben; 3. nem szükséges a fülgyónás, elegendő a gondolatban végzett *(mentalis);* 4. sem a szentek, sem Szűz Mária nem tisztelendők, közbenjárásuk sem szükséges; 5. a böjt szükségtelen; 6. új templomokat és oltárokat nem kell építeni, városonként egyetlen templom is elegendő; 7. a soproni papok nyíltan ágyasokat tartanak, a kánonjog értelmében nem misézhetnének; 8. Sopronban nincsen szükség zsidókra, mert a papok nyíltan uzsoráskodnak. Kristóf atya az első hat vádat kimagyarázta, lényegében tagadta, az utolsó kettőt elismerte, sőt fenntartotta. Kristóf atya helyzetét nyilván megerősítette II. Lajos királynak két héttel a vizsgálat befejezése után, 1524. nov. 16-án a soproni javadalmas papokhoz intézett oklevele: *plerique ex vobis ... vitam dissolutam agerent palam concubinas alentes, ex quibus liberos etiam genuissent* 'közületek számosan ... feslett életet folytatnak, nyíltan ágyasokat tartanak, amely viszonyokból magzatok is születtek' (Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bp., 1902, I, 181). A 7. vádponttal kapcsolatban Kristóf atya kihallgatásakor még hozzátette: *quis se reum cognoscit, procedat in medium* „ám, aki találva érzi magát, az álljon elő!" (Házi Jenő fordítása).

Senki sem állt elő. A tanúként kihallgatott 27 pap semmi terhelőt nem állított Kristóf atyáról, sőt a városplébános vallomásából kitűnt: a 8 vádpontból személyesen csak a hatodikat igazolhatja (ez sem Kristóf atyától, hanem az 1522. évi ferences szónoktól származott), a többit csak hallomásból ismerte.

Mindezek a vallomások és csak részben idézett állítások azért tanulságosak, mert egyrészt a korabeli soproni társadalomban, az utcán, a kocsmákban és az otthonokban keringő és vitatott véleményeket jellemzik, másrészt rávilágítanak e vélemények valószínű forrására is. Amikor II. Lajos király 1524. okt. 14-én elrendeli az említett vizsgálatot, fővesztés és vagyonvesztés terhe alatt azt is elrendeli, hogy *libros, tractatus, opera dicti Luteri, suorumque sectatorum latina, germana seu alia quavis lingua edita* 'Luthernak és társainak latinul, németül vagy bármilyen nyelven kiadott könyveit, traktátusait, műveit' eltiltja (I/7: 114). Ismeretes, hogy Luther Márton 1520-ban három jelentős művet adott ki. Itt az első érdekel bennünket. Augusztusban jelent meg „An den Christlichen Adel deutscher Nation: von des Christlichen standes besserung": az ebben kifejtett egyházi, kulturális és szociális reformprogramnak átütő sikere volt! A német Luther-kutatás kiderítette, hogy e mű megjelenése előtt latin és német nyelven kiadott vallási traktátusai legalább 250 000 példányban forogtak közkézen. Új munkájának sikerét nemcsak a sorozatos utánnyomások, javított új kiadások, hanem az ún. kalózkiadások is jelzik, hiszen

a szerzői jog ekkor még ismeretlen volt. E műve tulajdonképpen csak korábbi, mások által is felvetett reformokat foglal össze, foglal rendszerbe: sikerének titka a megfogalmazásban van. A Kristóf atya ellen felhozott 8 vádpont közül itt van a forrása az elsőnek, a másodiknak, az ötödiknek, a nyolcadiknak, a hetedik a papi nőtlenséggel kapcsolatos fejtegetésekhez tartozik, a többi korábbi eredetű. Luther Márton természetesen új javaslatokkal is előállt (pl. egyetemi reform); városokban nyilván feltűnést keltett: ott leányok számára is létesítsenek latin- vagy németiskolát stb. Moritz Pál számára talán valamiféle mentséget jelenthetett, hogy Luther Márton a böjt eltörlésére vonatkozó követelését az evangéliummal (Máté 15, 11) is alátámasztotta, de rossz pont volt számára, hogy Luther Mártont és híveit már 1521. jan. 3-án kizárták az egyházból.

1524. szept. 2-án a harmincadlevél miatt Budára induló királyi alharmincados, német nevén Voit, magyar nevén Boltos Mátyás (II/5: 426) révén tudhatta meg II. Lajos király, valamint Mária királyné is, hogy Moritz Pál — nyilván anyagi nehézségei miatt — főtéri házát el akarja adni, a városi tanács pedig 100 forintért meg akarja vásárolni, hogy lebontassa, ezáltal a teret, a város legfontosabb piacterét, megnagyobbítsa. Nyilván Voit/Boltos Mátyás magának akarta biztosítani a házat, ezért rávette a királyt is, a királynét is, utasítsák a városi tanácsot: csak az alharmincadosnak adható el a ház, miként erről a 3. fejezetben már megemlékeztem. A ház lebontását megakadályozó királyi oklevél indoklását — nem ismerve az előzményeket — a művészettörténészek más összefüggésbe helyezik: „Egy évvel Mohács előtt az oklevél legjelentősebb érve egy ház fenntartása érdekében, hogy az épület romjai csúnyák, a nyert terület csekély lenne, viszont a tér szépsége sokat szenvedne a bontástól. Nem nehéz emögött az oklevél mögött Mátyás nagy kezdeményezésének, a reneszánsz szemléletének előtérbe jutását látni. Mátyás tudatos művészeti politikája nélkül aligha jutott volna a királyi kancellária oda, hogy hivatalos aktáinak egyikén, városépítési és rendezési kérdésben ma is követésre méltó álláspontot képviselve, egy tér összhangját, zártságát, egyszóval kifejezve: szépségét védje" (Csatkai—Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956[2], 124). Az indoklás persze mindenképpen tanulságos, hiszen ennek köszönhető, hogy a középkori házat 1848-ig, a ma is álló Fő tér 2. számú ház megépítéséig[9] nem bontották meg.

Moritz Pál mindenesetre már 1525. jan. 16-án Stegersbacher Boldizsár kalmár Szt. György utca 1. sz. (1784-ben: 7. sz.) házának a tulajdonosa, ahol 10 forint adót *(solvit am haws)*, majd 5 1/2 akó bordézsmát vetnek ki rá (II/6: 382, 406); 1528-ban itt 6 akó a bordézsmája; 1529-ben említett majorjában 8 kepe a gabonadézsmája (kiadatlan bor-, ill. gabonadézsmajegyzék).

9. A reformáció soproni kezdeteiben játszott szerepe ellenére Moritz Pál 1522. febr. 22—1527. jan. 18-ig a ferences kolostor és templom gondnoka, ún. templomatyja és 1523. dec. 1-jével kezdődően értékes (sajátkezű) számadáskönyvet hagyott ránk (II/5: 367—382), ugyanakkor — mint már említettük — a kalmárcéh és a Tizenkét apostolról elnevezett testvérület elöljárója, céhmestere. 1523/24-ben a külső tanács belvárosi tagja, egyúttal belvárosi adószedő (II/5: 321—323, 348); 1524/25-ben és 1525/26-ban már a belső tanács tagja (II/1: 194; GerB. 199, 205; II/5: 410; I/7: 109, 112; II/1: 415; II/5: 436; I/7: 183). Aztán városbíró lesz 1526/27-ben, 1527/28-ban és 1528/29-ben (I/7: 196;

9 Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató szíves közlése.

GedB. 256, 258; II/5: 367, 381; GerB. 227; GedB. 259, 261; I/7: 312; II/1: 31; II/2: 20). 1527. júl. 22-től 1528. máj. 20-ig mint városbíró ő tartja fogva Hartitsch Detre városkapitány emberei által elfogott, a Komárom vármegyei Császárra *(Czasäer)* való Császár *(Kayser)* Mihályt, akit a „fekete ember" *(dem swartzen man)*, azaz a Szapolyai Jánostól Ferdinándhoz átpártolt Fekete Iván „cár" követeinek közlése alapján Szapolyai János kémjének *(speher vnd bestellter kuntschafftер)* néztek. 1528. máj. 20-án két soproni polgár, Nagy Gergely és Polány Gergely kezességére reverzális ellenében szabadult (I/7: 312). Moritz Pált utoljára 1529. ápr. 24-én választották be a belső tanácsba (II/1: 211).

10. Foglalkozása szerint elsősorban mégis kiskereskedő, azaz kalmár *(kramer)* volt, leggyakrabban így is szerepel a forrásokban *(Kramer,* latinul *Institor,* sőt a királyi kancellária okleveleiben *Kalmar)*, noha családneve *Moritz* latinul *Mauritius* (I/7: 50 stb.; GedB. 256 stb.). Amikor Auer Jakab városi nótárius 1529. szept. 29-én összeállítja a Sopronból már előzött zsidók ellen — mintegy az előzés igazolására — felhozott panaszokat, Moritz Pálnak a boltját *(gwelb)* említi, tehát ellentétben e tanulmányunk elején említett 1455. évi közgyűlési határozattal, az 1520-as években, legalább is Moritz Pál, már nem főtéri árusbódéban, hanem házában levő boltjában árult (I/7: 212). A városi és a ferences számadáskönyvek természetesen csak a városnak és a ferenceseknek eladott árukról tudósítanak. Így szerepel itt cinnober *(mennich)*, olaj, Bécsből a város részére szállított osztrák főtt só, bor, hal, sáfrány, bors, pallószeg *(verschlagnagl)*, zsindelyszeg, lakat, ólom, olasz vászon, szarufa *(gsperholtz)*, lécszeg, fűszerek (II/5: 227, 239, 261, 265, 349, 408, 314, 317, 343, 422, 436; II/1: 9). Ez a távolról sem teljes felsorolás is érzékelteti egy kiskereskedő áruválasztékát. Még többet tudhatunk meg a már említett bécsújhelyi Funck-cég, valamint Moritz Pál saját üzleti könyvéből: ezek az 1516—1530-as évek soproni kereskedelmi életének becses emlékei. Az áruk beszerzését Moritz Pál maga, a felesége vagy valamelyik alkalmazottja végezte, még pedig főleg Bécsből vagy Bécsújhelyről. Mostohafia, a már említett György Amandus szintén vásárol árut a bécsújhelyi Funck-cégnél a következő értékben:

Év	Moritz Pál font/solidus/dénár			György Amandus font/solidus/dénár		
1516	89	5	22			
1517	47	5	7			
1518	122	1	18	75	—	—
1519	418	—	1	41	2	—
1520	93	6	10	116	5	26
1521	85	7	—	51	6	—
1522	46	6	—			
1523				119	4	26
1524				10	6	—
1525						
1526	34	7	10			
1527	39	—	—			
	977	7	8	414	7	22[10]

10 Tájékozódásul az egyes összegekkel kapcsolatban: pl. 1523-ban a külváros négy fertályának adója 444 1/2 magyar forint, azaz 555 font és 5 dénársolidus; a belvárosé az adómentes belső tanácsosok és a tisztségviselők *(consules et officiales)* nélkül 214 magyar forint, azaz 267 1/2 dénárfont (II/5: 357, 359).

1523-ban és 1524-ben György Amandus helyett már az özvegye vásárol (vö. 1522: 305: *Jerg Kramerin* II/5: 305). A hitelben vásárló özvegynek és új férjének, Andrásnak tartozása 1524. febr. 3-án 113 font 1 solidus 15 dénár, ezért szőlőket zálogosítanak el a cégnek, ahol ezután kontójuk megszűnik. Lehet, hogy ez az András azonos azzal *(änderl, der franckhin schwager)*, akit Moritz Pál 1525. okt. 8-án fogad fel és 1526. okt. 14-ig teljesen felruház, nov. 9-én Moritz Pál részére még vásárol a Funck-cégnél (üzleti könyv O^r; Pickl i.h.).

A Funck-cég üzleti könyve 1519-ben említi Moritz Pálnak *der Ungger* ('magyar') nevű szolgáját *(knecht)*, aki azonos lehet a későbbi Unger Keresztély Új utcai kereskedővel, a Funck-cég 1532. évi üzletfelével (Pickl i.m. 198), 1522. ápr. 30-án fogadta fel Scolastica nevű szakácsnőjét (32^r), 1522 nyarán György nevű szolgáját *(dienner)* évi 10 magyar forint bérért, ezenkívül felruházta, pontosan leírva a vett anyagokat, árukat, amiből megállapítható, hogyan is öltözködött akkoriban egy kiskereskedő szolgája (33^{rv}). A kétféle szolga, a *knecht* és a *diener* között az volt a különbség, hogy utóbbi vezetett üzleti könyvet *(register* 36^r), a hitelbe vásárló üzletfelek neki is fizethettek (41^r, 55^r, 67^r). Ilyen *diener* volt még az idősb János *(Hans)*, akinek szintén volt egy üzleti könyve (9^r, 26^r, 31^3, 36^r, 49^r, 58^r, 77^r, 81^r; 82^r; SoprOkl.. II/5: 380; Pickl i.h.), aki legalább 1524-től kezdve volt Moritz Pál szolgálatában. 1527. nov. 8-án ugyanis az ifjabb János, azaz Hans Volen is Moritz Pál szolgálatába áll (323^r, 43^v, 82^3), aki szintén vezet üzleti könyvet. Tudunk ezenkívül 1525-ből még egy Demeter nevű szolgáról *(diener)* is (57^r, 63^v, 68^r), Gáspár nevű szolgájáról *(diener)* és üzleti könyvéről (26^r, 30^v, 31^r, 39^r, 50^r, 98^r, 99^r, 274^r). 1529 júliusában fogadja fel Moritz Pál egy esztendőre Mihály nevű szolgáját, akit 1530. febr. 24-én már az özvegy fizet ki teljesen (86^r). 1529-ben szerepel még Kriechbaum Boldizsár és Rupert *(Rüepl)* a szolgák *(diener)* között (100^r, 102^r, 103^r, 104^r, 281^r), az első üzleti könyvvel is. Moritz Pál fennmaradt üzleti könyvéből nem állapítható meg pontosan, hogy egyidejűleg hány, ill. melyik szolgája dolgozott nála. Üzleti könyvük terjedelmes lehetett, mert Moritz Pál a saját üzleti könyvében szolgái üzleti könyvének lapszámára is hivatkozik, amikor „könyveli" egy-egy üzletfelének adósságát, ill. törlesztését. A mai értelemben vett könyvelésről akkor még nem beszélhetünk: a kereskedők vagy időrendben jegyzik fel a hiteleket, ill. ezek törlesztését, vagy pedig egy-egy gyakrabbi üzletfelüknek üzleti könyvükben külön lapot nyitnak. Moritz Pál üzleti könyvében mindkét móddal találkozunk. Elbeszélő modorára jellemző pl. Schützner Pál nagykereskedőre vonatkozó bejegyzése: *Jtem paül schüczner tenetur yn des Cäsperl register 6 elen mailendisch parchant, 1 elen per 16 kreiczer. Mer tenetur 2 pfaäten per 24 kreiczer, mer hat ym mein diener hanss geschickht 1 püech papir pey dem valtin schtainmecz, der pugsenmaister ist gwesen 3-a post Margarethe ym 27 jar* (1527. júl. 16: 31^r). Kis tételekről van szó, ezeknek általában megadja az egységárát, két szolgáját is megnevezi; Bálint kőfaragót eddig is ismertük (II/5: 339—340), de Moritz Pál feljegyzéséből tudjuk meg, hogy városi ágyúmester is volt. Az itt idézett és a szolgák már említett üzleti könyvén kívül még három üzleti könyvnek kellett lennie, mivel Moritz Pál olyan bejegyzésekre is hivatkozik, amelyek *yn täglichen register* vannak (281^r), továbbá *ym gmain register* (44^r, 67^r, 109^r) és *ym grossen alten register* (9^{rv}, 18^r, 26^r, 30^r, 38^r stb.), utóbbinak még a 238. lapjára is hivatkozik!

Ezek sajnos nem maradtak fenn.

A megmaradt üzleti könyv egy 340 fólióból (20.5×30.5 cm) álló, vaknyomásos, azaz préselt bőrkötésbe (6/a. kép) foglalt kódex, amely vascsatos szíjjal zárható le. Mind a vascsatos szíjon, mind a préselt bőrkötésen fonatos dísz van. A kódex gerincét (6/b. kép) ugyancsak fonatos dísz erősíti. A bőrkötést átlósan futó, egymással párhuzamos, préselt vonalak kisebb, ill. nagyobb, romboidalakú mezőkre osztják. A kisebb, keskenyebb romboidokban váltogatva páfrány-, ill. liliomalakzatokat találunk. A nagyobb, szélesebb romboidokban egy-egy gyík alakzata látható (6/c. kép). A bőrkötés fonatos díszét váltogatva egy-egy rombuszos háló, ill. két-két András-kereszt alkotja, utóbbiakban még egy közbülső, harmadik szár is van. A két-két kereszt összeér, úgyhogy összeérő száraik is egy-egy rombuszt alkotnak. A szíjon ugyancsak rombuszos háló és egy-egy András-kereszt van közbülső szárral; továbbá két egymásba tolt egyenlőszárú háromszög.

A rombusz és a romboid a késő gótikus kor bőrkötéseinek általánosan elterjedt motívuma. A fonatos díszek természetesen a kötés erősítésére szolgáltak, alakjuk azonban nem volt véletlenszerű. A kódex gerincén ismétlődő háló tulajdonképpen védelmet biztosító amulett volt. Megtalálható pl. az említett bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyvein (7. kép). Az említett András-kereszt „közbülső szárral" tulajdonképpen az András-kereszt egyik változata, amely a keresztény ikonográfiából ismert (vö. a 8. kép 11. ábráját). Ez látható pl. a pozsonyi levéltár 1439. évi, ún. első telekkönyvének bőrkötésén (vö. Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. Bp., 1969, 63). Az András-kereszt ugyancsak bajt elhárító amulettnek számított. A préselt motívumok közül a nagyon gyakori liliom az erkölcsi tisztaság szimboluma volt; a gyík a német néphit szerint szerencsét, sőt pénzt hozó, viszont a keresztény ikonográfiában az evangélium világosító erejét képviseli. Utóbbi szerepe tűnik ki pl. a bécsi Szt. István-székesegyház 1514-ből származó szószékének díszítéséből. Az evangélium világosító erejébe vetett hit a Luther-hívő, tehát „evangélikus" Moritz Pál esetében figyelemre méltó. A páfrány ugyancsak gyakori motívuma a kötéseknek. A német néphit a páfránynak varázserőt tulajdonított: gazdagságot, a vállalkozások sikerét mozdította elő, magját az otthon tartott pénz közé tették, hogy a pénz sohasem fogyjon el ...

A háromszög ugyancsak régi amulettnek számított, de a kötésnek két egymásba tolt egyenlőszárú háromszögére nem találtunk magyarázatot. Tulajdonképpen megoldatlan még az egész kötésnek az eredete is. Ismeretlen még a kódex papírosának a vízjegye (9. kép). Ezért szélesebb körben igyekeztem tájékozódni. A gráci könyvtár munkatársai az egész stájerországi anyag ismeretében sem tudtak erre vonatkozólag választ adni (Rozsondai Mariann szíves közlése, MTA Könyvtárának Kézirattára). Moritz Pál kódexének vaknyomású motívumait nem ismerték a bécsújhelyi levéltárban sem (Dr. Gertrud Buttlar levéltárigazgató 1990. márc. 16-i levele). Ivan Chalupecky lőcsei levéltáros nagyon segítőkészen konzultált szepességi levéltárosokkal és egy vízjegykutatóval, aki Szlovákia összes XVI. századi vízjegyét összegyűjtötte: az eredmény nemleges (1990. jún. 6-i levél). Marad még Bécs, ill. Ausztria többi része. Ha igazolható Moritz Pál kódexe vízjegyének és kötésének bécsi kapcsolata, akkor esetleg más összefüggésre is fény derülhet. Egyelőre nem tudjuk, honnan érkezett Sopronba 1511-ben az iskolázott, írástudó, latinul értő, könyvolvasó Moritz Pál. Mindenesetre ennek előtte három évvel halt meg Bécsben Konrad Celtis (1459—1508) egyetemi tanár, az 1497—1511-ig fennállott *Sodalitas Litteraria Danubiana* 'Dunai Tudós Társaság' nevű irodalmi

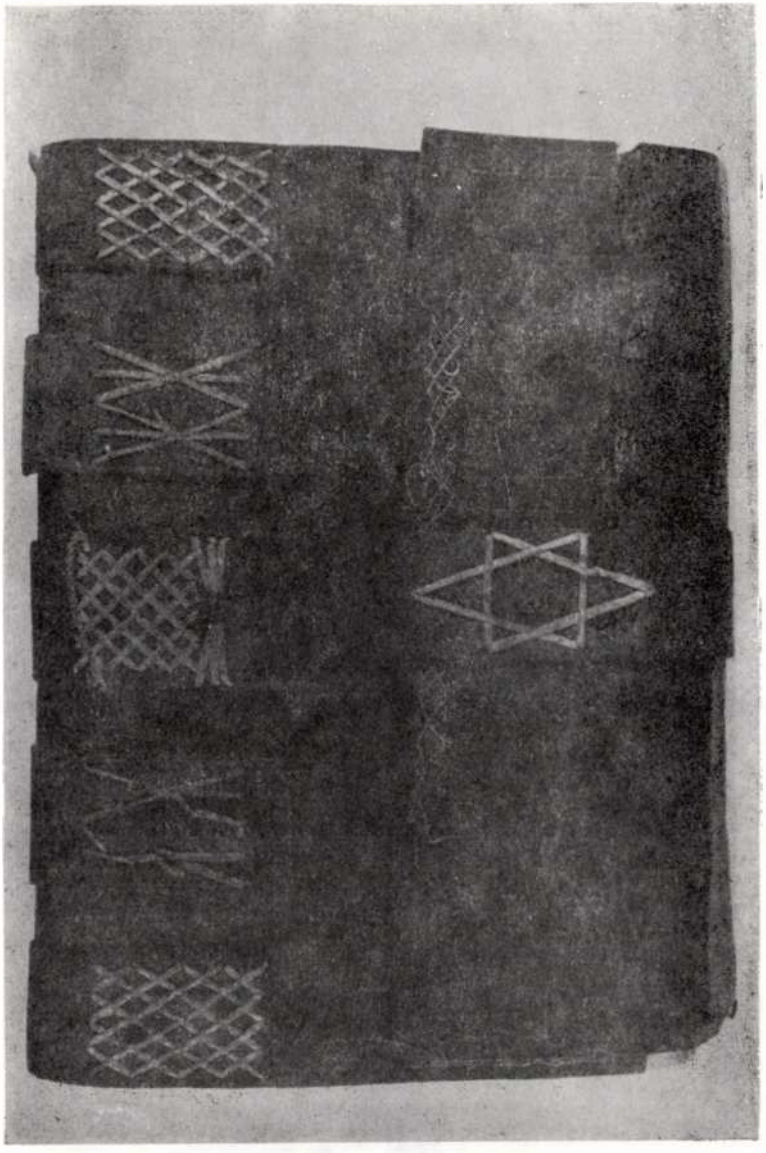

6/a. A kódex elülső kötéstáblája

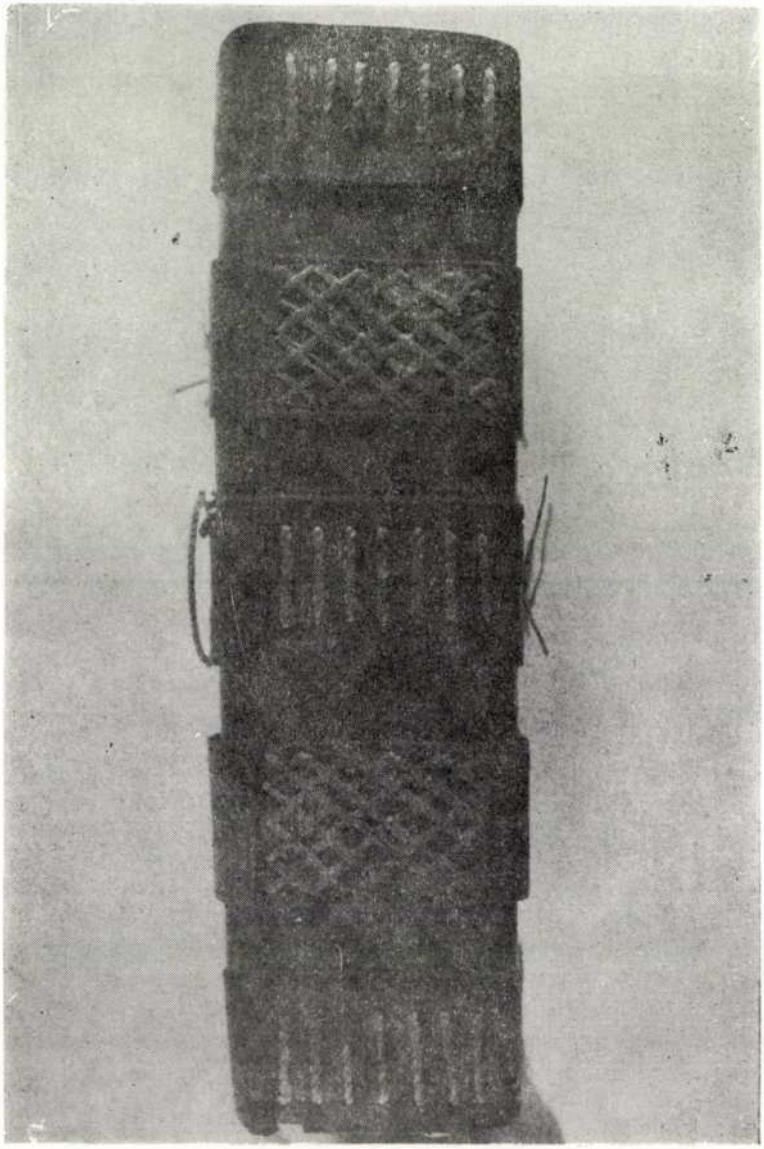

6/b. A kódex kötésének gerince

6/c. A kódex kötésének vaknyomású díszei
(1—6: Németh Ferenc felvételei)

11. Moritz Pál piackörzete

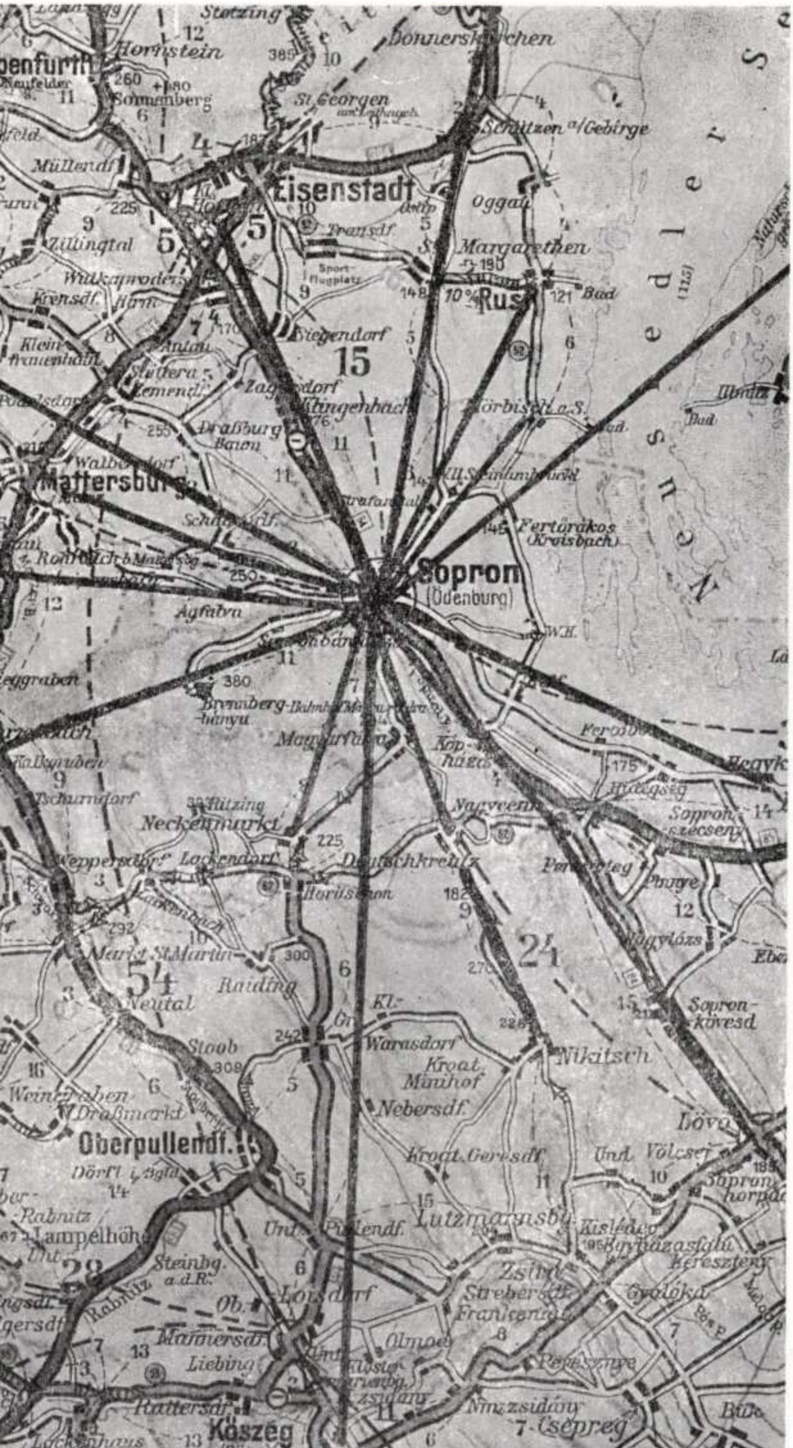

Stotzing
Hornstein
Donnerskirchen
Sommerberg
St. Georgen
Schützen a/Gebirge
Müllendf
Eisenstadt
Oggau
Zillingtal
Margarethen
Rust
Bad
Wulkaprodersdf.
Siegendorf
Klein-Frauenhaid
15
Zagersdorf
Klingenbach
Mörbisch a.S.
Draßburg
Baumgarten
Mattersburg
Walbersdorf
Schattendf.
Fertörákos
(Kroisbach)
Sopron
(Ödenburg)
Ágfalva
Brennberg
Magyarfalva
Köphaza
Fertőboz
Hidegség
Nagycenk
Sopron-szécseny
Neckenmarkt
Lackendorf
Deutschkreutz
Horitschon
Pereszteg
Pinnye
Nagylózs
24
Markt St. Martin
54
Neutal
Raiding
Sopron-kövesd
Stoob
Warasdorf
Kroat. Minihof
Nikitsch
Weingraben
Nebersdf.
Oberpullendf.
Kroat. Geresdf.
Und. Völcsej
Unt. Pullendf.
Lutzmannsbg.
Kisléđec
Lampelhöhe
Steinbg. a.d.R.
Lockenhaus
Zsira
Strebersdf.
Frankenau
Gyalóka
Mannersdf.
Liebing
Olmod
Peresznye
Rattersdf.
Kőszeg
(Güns)
Nmzsidány
Csepreg
Karlshöhe
Kőszegfalva
Tömörd
Velem
Répce
Neusiedler See

társaság alapítója, aki Bécs és Buda humanistáit szervezte meg. Bécsi egyetemi előadásaihoz 1500-ban nyomtatásban adta ki többek között Nicolaus Cusanus (1401—1464) teológus, jogász, diplomata, történész, természettudós és filozófus Isten-magyarázatának tételeit („Propositiones Nicolai Cusae de li non aliud"), amelyeknek lényegét maga Cusanus két egymásba tolt egyenlőszárú háromszöggel ábrázolta (10. kép). Lehetséges-e, hogy Moritz Pál Bécsben hozzá-

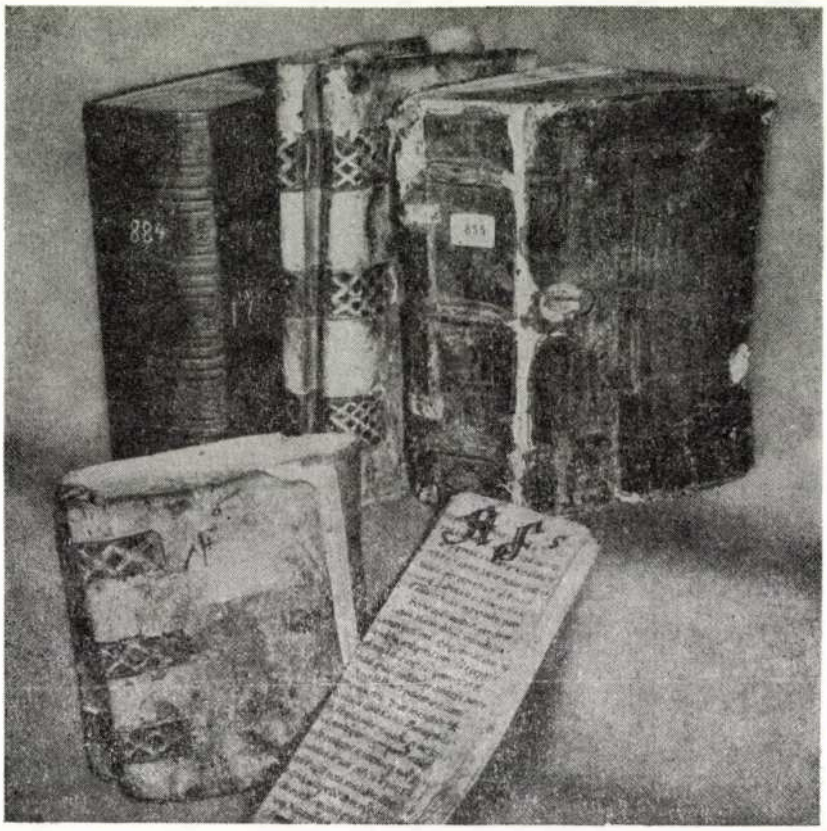

7. A bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyvei

jutott Celtis Konrád kiadványához, lehetséges-e, hogy egyedi kötéssel állunk szemben? Nincsen abban semmi ellentmondás, hogy korabeli tudományos felfogás és — mai felfogásunk szerint — babonák egymás mellett jelennek meg, hiszen pl. még Luther Márton is hitt a varázslatban (vö. Mollay Károly: Népi hiedelmeink kutatása. SSz. 1972, 257—263). Cusanusra és Celtisre vö. Rupprich, Hans: Die deutsche Literatur vom späten Mittelalter bis zum Barock. München, 1970—1973, I, 413—420, 528. A kötés egyes motívumainak értelmezésére vö. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin und Leipzig, 1927—1942, *Eidechse, Farn, Kreuz, Lilie* címszó; Kirschbaum, Engelbert (red.): Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom—Freiburg—Basel—Wien, 1968—1972, *Eidechse* címszó.

Az üzleti könyv Moritz Pál adósait, tehát nem teljes vevőkörét tartalmazza. Legtöbbjük Sopronból került ki, azután Bécsből és Bécsújhelyről. A mellékelt térképen (11. kép) az adósok származási helyének csak egy részét ábrázolhattuk, de így is kikerekedett Moritz Pál piackörzete. A térképen Ausztriából hiányzik Bécs, a Sankt Pöltentől dél-keletre fekvő Mainburg (1525: *main werg* 77r), az egykor Moson vármegyei Barátudvar (1524: *münichof* 340v). Sopron vármegyéből hiányzik Kál (ma: Sajtoskál Vas megyében), továbbá Ság (ma: Simaság Vas megyében) nem került a térképre; 1521-ben

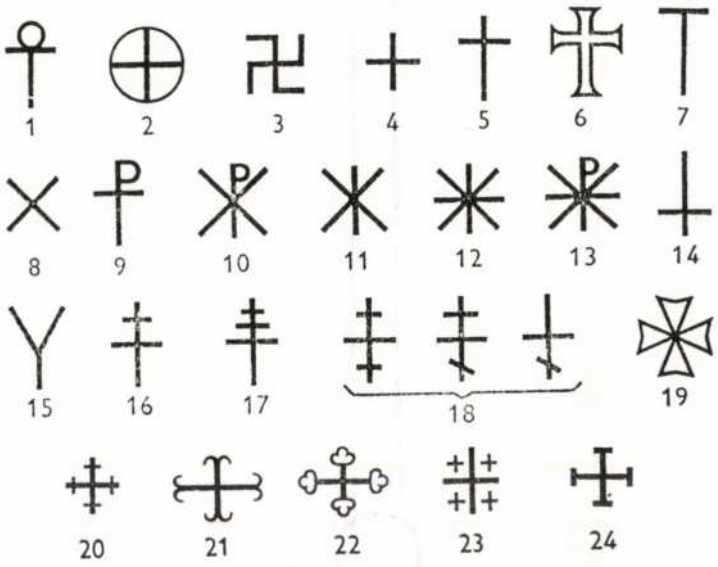

8. A kereszt változatai a keresztény ikonográfiában
(a Lexikon der christlichen Ikonographie nyomán)

Pusztacsaládon *(aus der schlaten)* mákolajat *(mag öl)* vásárol Moritz Pál (230r). Vas megyéből még hiányzik Sárvár *(Zigat* 'Sziget'). 1529-ben Kesző (ma: Várkesző) várának tiszttartója *(pfleger von kesse)* vásároltat Moritz Pálnál (114r).

Moritz Pál üzleti könyve az 1520-as években Sopronban forgalmazott áruknak és áraknak gazdag lelőhelye. Feltárása csak az üzleti könyv teljes név- és tárgymutatójának elkészítésével lehetséges.

11. Említettük, hogy Moritz Pált 1529. ápr. 24-én ismét beválasztották a belső tanácsba. Ekkor a városban már erősen folyt a készülődés a török várható hadjárata miatt (vö. SSz. 1983, 206). Moritz Pál és felesége még a török seregek megérkezése előtt, pontosabban aug. 31-e és szept. 13-a között, magukhoz véve ezüst edényeiket, ékszereiket, legjobb ruháikat, lovaikat, Alsó-Ausztriába menekültek; itt Hainfeldtől délre, Kleinzellben mindenüket elvesztették (Lad. XI fasc. 1 nr. 5). Aug. 29—30-án a gabonadézsma kivetésekor nincsen szó eltávozásukról, viszont szept. 14-én ismét Sopronban voltak, ahol Moritz Pál 1530. jan. 25-ig (tehát Bécs szept. 26—okt. 14-i ostroma idején is)

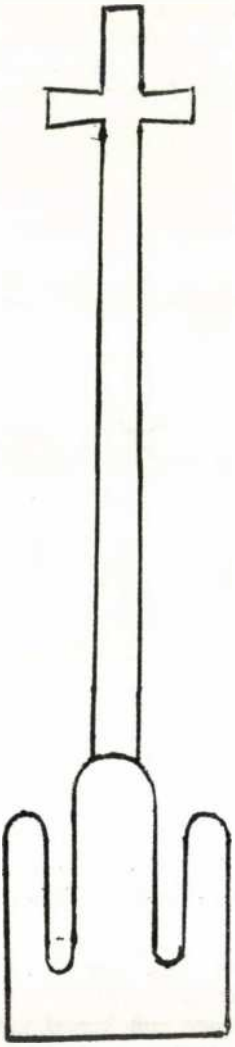

9. Moritz Pál kódexének vízjegye

mint belső tanácsos egyúttal városi kamarásmester. Ekkor végrendelet nélkül, hirtelen halt meg. Özvegye, Katalin 1530 elején fizeti a 6 forint adót (adójegyzék 39), márc. 4-én számol el férjének 1526. és 1527. évi városbírói működéséről: *so er von vnnser vnd gemainer stat wegen gehanndelet*, továbbá kamarásmesteri tevékenységéről (I/7: 378—379). A még kiadatlan 1530. évi városi számadáskönyvből tudjuk, hogy az özvegy folytatta a kiskereskedést (82. lap), az ismertetett üzleti könyvből pedig értesülünk különböző elszámolásairól és kifizetéseiről. Moritz Pál után — többek között — 400 dénárfont adósság rendezése is az özvegyre maradt: a bécsi Lackner-cégnek járó 131

font 5 dénársolidusból 1530. márc. 12-én 35 1/2 dénárfontot törlesztett (I/7: 381); márc. 30-án Manusch volt soproni zsidónak 22 dénársolidust, majd 10 dénárfontot fizetett (I/7: 382—384, 407—408); ápr. 8-án kielégítette Moritz Pál volt gyámgyermekeinek, az említett Balázs nyerges két házasságából származó Borbálának (most már Steiner Kristóf varga feleségének) és két fivérének, Sattler Györgynek és Mártonnak apai és anyai örökségével kapcsolatos igényeit (I/7: 386).

1530 augusztusában Katalin asszony már a soproni Mur Kristóf felesége: Moritz Pál majorjában Kristófra vetik ki a 6 kepe gabonadézsmát (gabonadézsmajegyzék 7); 1531. jan. 6-án ő fizeti ki az üzleti könyvben is szereplő

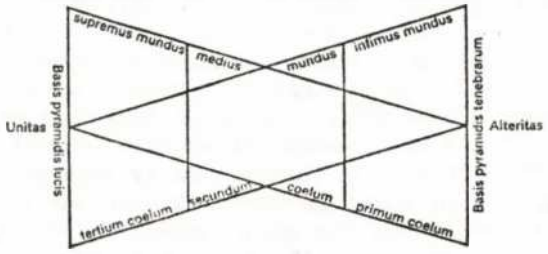

10. Nicolaus Cusanus saját ábrázolása
(„Figura paradigmatica") Isten-magyarázatához
(a Lexikon des Mittelalters. München und
Zürich, 1977-től *Anderssein, Andersheit* címszava nyomán)

Ott András bécsi nagykereskedőnek Moritz Pál 10 rajnai forint 6 dénársolidus adósságát (I/7: 404). 1531. márc. 23-án az asszony már nem él, amint ezt az említett Manusch volt soproni zsidó fia, Áron nagymartoni zsidó tanúsította, aki az atyjának még járó 40 dénárfontot Mur Kristóftól ekkor vette fel (I/7: 406—407).

Katalin asszony halála után az örökösök, azaz Katalin asszony bécsi testvérei: Kutzinger Lipót, Bonifác, Anna (ekkor már Auer Jakab soproni városi nótárius felesége) és Orsolya (ekkor már férjnél az alsó-ausztriai Eggenburgban, vö. Lad. XI fasc. 1 nr. 13, 14/b; Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/2) 1531. jún. 25-én egy-egy cédulára írták a hitelezők nevét és követelését, majd a cédulákat kisorsolták. Mur Kristófra négy hitelezőnek összesen 145 dénárfontnyi követelése jutott: *ist Cristoffen Murren, vnsern swager, dise zedl sambt den gleubigern daran geschriben, im loß gefallen, die soll er gegen quittung den erben vnd im lauttund bezallen.* Így döntöttek közös megegyezéssel és az osztályegyezségre közösen felkérték a már idézett Schützner Pál tanácsost (ő lesz majd Mur Kristóf prókátora), Paur László kalmárt, Winkler Mihály vargát és György vargát (SSz. 1987, 290, 295), belvárosi polgárokat (I/7: 425). A 145 dénárfontnyi adósság megoszlása: fülesi (ma: Nikitsch Burgenlandban) parasztoknak járt 9 dénárfont, a bécsi Lackner-cégnek 96 dénárfont, Gräzer Kristóf (Keresztély) soproni mészárosnak és belső tanácsosnak (SSz. 1988, 295) 37 dénárfont, Sattler Mártonnak 3 dénárfont.

Ez az osztályegyezség azonban nem vált be, ezért 1534. júl. 17-ig tartó per keletkezett. Mur Kristóf követelte a házasságkötéskor feleségének nászajándékul adott 200 dénárfontot. Gräzer Kristóf és a már említett Sol Kristóf ja-

vadalmas pap tanúsította, hogy a halálos ágyán *(in todsnöten)* fekvő Katalin asszony kérdésükre elismerte ezt a nászajádékot, arról viszont nem nyilatkozott, mit csinált a pénzzel (I/7: 426—428). Az örökösök, akiket Auer Jakab képviselt, a nászajándékot nem látták bizonyítottnak, mivel tudták, hogy Mur Kristóf hogyan bánt a beteg asszonnyal. A per lényegében emiatt és az adósságok kifizetésének elosztása miatt folyt.

Az utóbbi kérdésben a városi bíróság 1532. márc. 8-án végleg döntött: az adósságokat Mur Kristóf és az örökösök egymás között osszák meg. Ekkor ez ellen már egyik fél sem fellebbezett (Lad. LVII fasc. 1 nr. 96, 97). Moritz Pál első feleségének első házasságából származó két fiát, Sol Kristófot és Jerost 32 dénárfonttal ekkor végleg kielégítették (Lad. XI fasc. 1 nr. 5). A hitelezők követelésére még ezt megelőzően, 1532. ápr. 29-én a Szt. György utcai házat Bors Benedek nagykereskedőnek adták el (Gb. 90^{r}; adójegyzék 29; SSz. 1983, 216). A külvárosi majort az üzleti könyvben is szereplő Tröppel Máté, akinek Moritz Pál 64 dénárfonttal tartozott, 31 dénárfontért vette át egy 40 dénárfontos adóslevéléből Auer Jakab még saját végrendeletének írásakor (1534. ápr. 12) is 9 font 7 solidus 15 dénárral tartozott (Lad. XI fasc. 1 nr. 5; SSz. 1983, 230; II/2: 80—81). Katalin asszony után még hét szőlő maradt (ebből hat Moritz Pállal közös szerzeményük volt), két parlagjuk *(öden)* közül az egyiket 2 dénárfontért eladták, a másikat az asszony Lang Györgynek *(sunst auch Wasserpauch genant* Gb. 80^{r}) ajándékozta, *das er ir einsmals in potschafft geganngen.* A 400 dénárfontra becsült hét szőlőből és 6 hold Dudles-szántóból Auer Jakab felesége, Anna testvéreinek örökrészét 200 dénárfontért vette meg (II/2: 79).

A 200 dénárfontos nászajándékkal kapcsolatban az örökösök nemcsak azt hangoztatták, hogy ennek semmi nyoma, hanem kezdettől fogva arra is hivatkoztak, hogy Mur Kristóf nagyon rosszul bánt a feleségével. Mur Kristóf 1532. jan. 29-i beadványában többek között közölte: „Jch vnd meine hausfrau selige sein eelewt gewesen, hawen vnser kanschafft vnd anligen vnder vns selbs getragen, sein nit schuldig vmb die sachen, so sich zwischen vns verloffen in vnser khanschafft inen derhalb raittung zu thuen" (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 12/1; Lad. LVII fasc. 1 nr. 95). Márc. 22-én ismét két tanúval bizonyította a nászajándékot, de az örökösök márc. 27-én ismét fellebbeztek (Lad LVIII fasc. 1 nr. 12/2,—12/3; Lad. LVII fasc. 1 nr. 85).

1532. május—júniusban az ügy a királyi kancelláriát is megjárta. Hartitsch Detre városkapitány ugyanis a király nevében át akarta venni a hagyatékot, ezért Tamás egri püspök és kancellár máj. 12-én a királyt, máj. 17-én Sopront értesítette, hogy a város régi kiváltságainál fogva, ha nem is volnának örökösök, a hagyaték *non ad fiscum regium, sed ad ipsam ciuitatem* szállna (Lad. XI fasc. 1 nr. 14/b, 13, 14/), mégis jún. 20-ig a királyt még háromszor foglalkoztatta a hagyaték ügye (Lad. XI fasc. 1 nr. 15; Lad. LVIII fasc. 4 nr. 40/1, 2).

Auer Jakab az örökösök képviseletében 1532. dec. 18-án előadta, hogy Katalin asszony a halála előtti napokban „mente rapta vnd nicht bei irm rechten verstanndt gewest"; a 200 dénárfontra vonatkozó kérdésre ugyan igenlő választ *(ja)* adott, de ez semmit sem bizonyít, hiszen napjában és éjjelente négyszer-ötször is elvesztette eszméletét, a feszületet *(fronleichnamb Christi)* csak megmutatták neki. Katalin asszony halála után Mur Kristóf a házból sok ingóságot eltulajdonított (a ház eladása után, tehát 1532-ben már testvérének Mur Jánosnak házában, a Mészárosok utcájában élt: adójegyzék 32;

SSz. 1983, 219), miért éppen a készpénzt hagyta volna ott? Rövid házassága alatt állandóan rá akarta venni az asszonyt, hagyja reá minden vagyonát. Amikor ez nem sikerült, ütni-verni kezdte, *in ainem teüffen prossgranndt rügkling gestossen hat, desselben stoss sy sich beclagt, das sy des sterben müess.* A következőkben a férj viselkedésének reálisztikus leírását adta: „Jtem aines nachtes ist der Murr vngeuarlich vmb mittnacht vol weins haimbkumen, die arme fraun im irrer rue im peth gefunden, hat er al thürn in der slafcamer verslossen, sein hausfrau auf der erden vmbgezogen, mit fuessen in sy getreten vnd mit ainem steckhen ire prüst, gegen dem hertzen, das angesicht, den kopf, schuldtern, ire armen, henndt vnd all irn leib erslagen vnd kain gantze stat an ir gelassen. Solh vnzimlich wesen hat er dieselb nacht lennger, wann zwo stund mit der armen frauen getriben, das gesind im hauss nicht zu hilf mögen kumen vnd das nachperuolk, so das gehort, gross mitleid mit ir getragen. Dauon ist die arme frau in ain grossn schreckhen vnd zittern gefallen vnd ettlich tag vber ligen müssen". Ha Auer Jakab nem békítette volna ki őket egymással, az asszony elvált volna a férjétől. Auer Jakab az asszony ügyében írással és borral a férjet egy bécsújhelyi orvoshoz küldte. A férj azonban *den wein ettwo an ain wanndt gegossen* és üzenetül azt közölte: majd meggyógyul az asszony. Mikor az asszony feküdt, a férj „tag vnd nacht nit dahaim bei ir beliben, seiner fullerei vnd trunckhenhait obgelegen, ettlich nächt on vrsach ausser hauss gelegen" (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/3). Mur Kristóf szerint (1533. jan. 3) az asszony az említett kikérdezés után 10 napig még eszénél volt, az örökösök szerint (jan. 10) viszont „Murr vnd sein procurator Paul Schutzner haben die warhait ser gespart" (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/5, 9). Jan. 16-án Ölpeck Vid szabómester, Katalin asszony házával szemben, a Fő tér sarkán álló ház (65. sz.) tulajdonosának (1531 végétől) felesége tanúvallomásában megerősítette Auer Jakab idézett vádjait; amikor az asszonyt meglátogatta, *ir selpst salben geben, das sie sich wider hailen solle* (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/6). Febr. 10-én Auer Jakab, az örökösök prokurátora nem jelent meg a tárgyaláson, amit Mur Kristóf ki akart használni ellene: az örökösök azonban igazolták, hogy a város vezetőinek engedélyével utazott külföldre (Ausztriába), *vor waldwesser vnd vngewitter zumb bestimbten tag nicht haimbkumen mögen* (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/8). Márc. 12-én Mur Kristóf bejelentette: a király a városi tanács első ítéletét megerősítette, ezért költségeinek megtérítését is követeli (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 12/4). Máj. 3-án a király mégis utasította Hartitsch Detre soproni városkapitányt, nézzen utána, a hagyatékból mi illeti meg a királyt (Lad. XI fasc. 1 nr. 12). Máj. 14-én az örökösök újabb tanúkat vonultattak fel, a vádakat azzal kiegészítve, hogy Mur Kristóf kékre verte feleségét és a vagyon elosztásánál 24 aranygyűrűt eltulajdonított. A tanúk: Sol Kristóf pap, Schützner Pál belső tanácsos, Ölpeck Vid és felesége, Aigelsberger Péter szabó özvegye, a verés idején ugyancsak szemben, a Szt. György utca és az Új (Zsidó) utca sarkán álló (96. sz.) ház tulajdonosnője, valamint lakója, Paur László kalmár (1530. évi adójegyzék 42); Mur Kristófék házában lakó, Apollónia nevű molnárné; Pullendorfer Mihályné, a szomszéd (8. sz.) ház tulajdonosának a felesége, Nagy Mátyás Szt. György utcai háztulajdonos felesége, Bors Benedeknek, Katalin asszony házával szemben, a Fő tér sarkán álló (65. sz.) ház egykori (1531 végéig) tulajdonosának a felesége, Siebenbürger Ferenc polgármester (1532/33., 1533/34) szolgálója, és ha kell, *her doctor Hanns* Bécsújhelyről. A hagyatékot annak idején a következők osztották el: Sol Kristóf pap, Auer Miklós pap (Auer Ja-

kab testvére), Reiß János, Schützner Pál, Vedschinger Lipót belső tanácsosok, Schreiner András (Mur Miklós sógora) és Mur János (Mur Kristóf testvére) külső tanácsosok, valamint Paur László kalmár (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/7). Jún. 1-jén Ferdinánd király közölte a városkapitánnyal, *quod ... non fiscus regius succedit* (Lad. XI fasc. 1 nr. 16). Szept. 13-án és 17-én Auer Jakab a máj. 14-i tanúk egyrészét és Kristóf iskolamester feleségét idéztette meg újabb tanúként: Aigelsberger Péter szabó özvegye annak idején a verés okozta zajra ébredt fel; Apollónia molnárné szerint „sey Kristoff Mwerr ganntz nagket auß der kamer geloffen vnd hat ein twech von meinem pött vmb sich geschlagen vnd dem knecht geriefft, er soll ÿm hellfen ein laitter czw pringen, yn die kamer czw steign, da hocz der czeig vnd der knecht dÿe frawen pöttn, sÿ sol die kamer awf twen vnd solln czwfridn sein". Mind a hat tanú tanúsította a verést (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40).

Auer Jakab, az örökösök képviselője, bevételeiről és a perrel kapcsolatos kiadásairól 1534. márc. 29-én számolt el a három testvérnek (Lipót, a legidősebb már nem szerepel): egyenként 107 font 5 solidus 10 dénár, összesen 323 font 1 solidus 24 dénár jár nekik. Fáradozásaiért *(mue vnd arbait)* 100 dénárfontot számítottak be neki, ebből 23 dénárfontot már megkapott. További 40 dénárfontot ígértek neki, ha Mur Kristóffal szemben megnyerik a pert. Auer Jakab minderről 1534. ápr. 12-i sajátkezű végrendeletében számol be, jún. 1-jén azonban már nem él (II/2: 79—80, 84). A per végét tehát nem érte meg. A per 1534. júl. 17-én megegyezéssel ért véget: Mur Kristóf megkapja a 200 dénárfontot, még pedig 100 dénárfontot fizet neki testvére, Mur János, sógora, Schreiner András, valamint Gáspár tímár, a másik 100 dénárfontot pedig az örökösök 3×14 napon belül (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/2).

12. Moritz Pált azért volt érdemes aprólékosan feldolgoznunk, mivel a többi soproni kalmárról nincsenek ilyen részletes adataink, így az ő története példa értékű is lehet.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Major Jenő:

Sopron város földrajza 1944*

*Az 1988-ban elhunyt Major Jenő (vö. Sarkady Sándor: SSz. 1989, 282—285) 1944-ben készült városföldrajzi tanulmánya Sopronról ma már történeti értékű forrás. A tanulmány eredetileg egyetemi szakdolgozatnak készült, szerzője ezt fejlesztette tovább egyetemi doktori értekezéssé. A második világháború viszontagságai közepette a budapesti egyetemhez beadott kéziratos doktori értekezés elveszett, vele azok a térképek is, amelyeken a szerző összefoglalta és láthatóvá tette városföldrajzi vizsgálatainak eredményeit. Csupán a szakdolgozat piszkozata maradt fenn, amelyet a szerző családjának szívességéből adunk közre. Megjegyezzük még, hogy a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Településtörténeti Munkabizottsága Major Jenő emlékére 1990. jún. 12-én Veszprémben, az Akadémiai Bizottság székházában felolvasóülést tartott: „Dr. Major Jenő (1922—1988) geográfus, településtörténész, a Budapesti Műszaki Egyetem tudományos főmunkatársa, a magyar településföldrajzi és településtörténeti kutatások kiemelkedő egyénisége, kutatói nemzedékek mestere; munkabizottságunknak haláláig tagja volt" (*Mollay Károly jegyzete*).

1. Sopronnak jobban ismerjük a múltját, mint mostani állapotát. A földrajz azonban a jelen képét vizsgálja, az érdekli, ami most van, s a múltból annyi, amennyi ezt magyarázza. Ezért a geográfusnak a Sopronról szóló irodalmat nagyon óvatosan kell használnia, ne essék a múltba úgy bele, hogy nincs kilátás a jelen felé. A soproni kutatókat is a múlt tartja lekötve, ezért geográfiával alig foglalkoznak. Szintézisek terén csak a vázlatokig jutottak el, részletkérdésekkel pedig — geográfiai szempontból — nem is foglalkoznak. A földrajzhoz olyan szorosan kapcsolódó statisztika nagy tudósa, Thirring Gusztáv is, java munkásságában a múltba fordult vissza.[2] A Műegyetem megtelepedése óta a geológiai kérdések feldolgozása megtörtént, de a fizikai földrajz nagyon elmaradt. Ugyanez a helyzet az emberföldrajz szempontjából is: Sopron háztulajdonosainak a története megvan, de a soproni házak története ismeretlen. A kutatókat a művészi szempontból érdekes foglalkoztatja csak, az egyszerű házak története nem. Nem ismerjük Sopronnak, mint gazdasági és kultúrközpontnak funkcióit, közlekedési viszonyait, mai gazdasági életét. Senki nem foglalkozott pl. a Lövérek településföldrajzával.

A városföldrajz azonban szintézist akar. Ennyi részletkérdést nem kutathatunk végig, a szintézis tehát hiányos lesz. Annál is inkább, mert a rendelkezésre álló tanulmányok sem a modern városföldrajz követelményei szerint készültek.

Ezen a téren dolgozatunk egyetlen eredménye, hogy a hiányokra rámutat, és a problémák szintézis általi egymásra vonatkozása a kutatási irányokra is némi fényt derít.

❀

Dolgozatunkban három probléma köré csoportosítottuk előadásunkat: 1. A fekvés: energiák, városiasodás problémái; 2. A szerepkör, élet és funkciók problémái; 3. Az élet térbeli rendje.

Sopron ott fekszik, ahol az Alpok kristályos rögei a Magyar Medencébe süllyedve végzodnek. Földtanilag két különböző struktúrájú terület találkozik itten. A várostól nyugatra annyira kiemelkednek a rögök, hogy üledékes kőzetek a miocénbeli nagy földmozgások idején sem borították el őket (de Brennberg felé már igen), a város keleti határában azonban a miocén és pannon meszek, homokkövek és agyagok feküsznek rajtuk, amelyből csak itt-ott bukkannak ki (pl. Harkai csúcs).

Ugyanez figyelhető meg az állat- és növényföldrajz szempontjából is. Érthető, hiszen az állatvilág is — a növényeken keresztül — szorosan összefügg a táj geológiai struktúrájával. A város határának nyugati részein a noricum flora és fauna tartományának elemeit találjuk, a keleti részen pannon elemek vannak. S ahogy az üledékes takarón is kibukkanik néhol a kristályos alap, úgy tarkáz bele a pannon elemek területébe a növény - és állatvilágban is egy-egy noricumi folt.[3] S a városnak ezt a választó vonalon való fekvését tovább nyomozhatjuk az ember felé és kultúrája felé. Nyugat felől itt is germán nyelvű, kelet felől a pusztai népek helyezkednek el és találkoznak itt össze. Ezt a választó vagy érintkező vonalon való fekvést a politika úgy fordította a maga nyelvére, hogy határt húzott.

1 Winkler Elemér: Sopron emberföldrajzi leírása. Föld és Ember, 1925; Leitner József: Sopron földrajzi vázlata. In: Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936.

2 Például: Sopron házai és háztulajdonosai. Sopron, 1941; „A gazdasági élet". In: Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Írta: Dr. Thirring Gusztáv. Sopron, 1939.

3 Vö. Kárpáti Zoltán: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. SSz. 1941, 38—44; Györfi János: A soproni erdők rovarkárosítói. SSz. 1942, 55—69, 131—140; uő.: Sopron környékének cincérféléi. SSz. 1944, 74—96; Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. Budapest, 1906.

Ezzel elérkeztünk a táj és ember viszonyának alapvető problémájához. Az ember mindig értékeli a tájat és annak elemeit, de érték-szempontjait a kultúra adja meg.[4] S ahogy az értékesnek talált pontokra ráveti magát az ember: kibontakoznak a táj energiái.

Sopron egy ÉNy—DK-i kapuban fekszik, amely két tágas medencét köt össze: a Kisalföldet és a Bécsi-medencét, a kisebb Soproni-medence közbeiktatásával. ÉK-i irányban egy kisebb medence csatlakozik hozzá: a Tómalom—Kőhidai-medence, mely Pozsony felé teszi lehetővé az összeköttetést. Ezek a kisebb besüllyedések azonban nagyon fontosak, mert ez bontotta szét keskeny ágakra a hegyek masszív tömegét, és tette lehetővé a két nagy medence kényelmes összeköttetését. Délebbre, az Írottkő—Borostyánkői hegység vidékén már egészen más a helyzet. Folyóvölgyek nyúlnak be messze, de egyik sem éri el a Bécsújhelyi-medencét.

A város most tehát ott fekszik, ahol az előbb leírt szerkezeti részek közötti besüllyedés következtében a Kisalföld és a Bécsi-medence közti összeköttetés a legjobban összeszorul. Nem mindig ezt értékelte az ember a letelepedés szempontjából a legjobban. A legrégebbi korok emlékeit a környező dombokon lehet megtalálni. A Hallstatt-kori ember is a Károlymagaslaton, Várhelyen, Sánchegyen, Harkai magaslatokon telepedett le, és építette fel nagy sáncait. Ebben a korban nyugati irányból jönnek a néphullámok. Nyugat felől jön a La Tène kultúrát hozó kelta ág is.[5] Ezek azonban már nem a dombokon építették fel várukat, hanem a mai Sopron területén, a Belváros helyére. Ebben a korban a fő értékszempont egy telephely kiválasztásánál már, úgy látszik, nem a védelem volt. A kelták a forgalmas síkságra települtek és nem huzódtak be a hegyek közé, illetve a hegyek síkság felé néző csúcsaira. És, másrészt, megtalálták azt az eljárást is, amivel a védelem szükségletét, a rendelkezésre álló anyagokkal ki tudták elégíteni.[6] Viszont a régi vízrajzi állapotok kedvezőbbek voltak a mainál, a védelem szempontjából. Ma a várost két patak fogja közre. Ezek közül az egyik: az Ikva folyási irányát nem nagyon változtathatta. De a déli, a Rákpatak régebben másként folyhatott. Bella szerint a római korban nem ott volt ahol most. Véleményét valószínűleg arra alapítja, hogy ekkor a mai patak mindkét oldalán temető volt, ami nehezen képzelhető el úgy, hogy a patak mély és szakadékos völgyével kettévágta volna.[7]

De a későbbi időkben is ez az az ág, amellyel a legtöbb változás történt. A város 1700-ból való madártávlati képe is (kiadva: Thirring Gusztáv: Sopron, Civitas fidelissima és Gantner Antal: A régi Sopron) a maitól eltérő vízrajzot mutat. Régiségét az bizonyítja, hogy középkori említései is vannak. (Adatunk az Ógabona téren

4 Mendöl Tibor: Táj és ember. Budapest, 1932, 13.

5 Ifj. Gallus Sándor: A zárt települések nyomai Sopron környékén. SSz. 1937, 140—146; Kalmár Gusztáv: Győr. Földrajzi Közlemények, 1923, 60. Győrben is az a helyzet, hogy az első megtelepüléskor nem Győrt, hanem a mocsaras hely helyett a száraz csanaki dombokat választották. Jellemző a kultúra és a környezet viszonyára a kelta kor. Rengeteg a kő a város körül, mégis agyagfalat építettek. A szükségletkielégítést a táj lehetőségei közül a kultúra szabta meg.

6 Bella leírása a kelta sáncokról, amelyeket a XIX. század végén dinamittal kellett felrobbantani: Égetett agyagfal, amelyben vastag faágakkal létesítettek a meleg számára csatornákat. A nyílásokat a kiégetés után betömték. Scarbantia sánca. Archaeológiai Értesítő, Új folyam 1896, 223.

7 Bella: Arch. Ért. 1911, 171; továbbá uő.: Sopron az íratlan időkben. In: Thirring Gusztáv (szerk.): Sopron. Civitas fidelissima. Sopron, 1925. Sajnos véleményét igen homályosan indokolja meg, arról azonban nem szól, hogy hol folyhatott akkor a patak. A patakok mély, szakadékos partja rögtön érthető lesz, ha meggondoljuk, hogy a város területén vályogrétegen folynak keresztül. Nehéz azonban elképzelni, hogy valami nyoma ne maradt volna a római idők medrének. Paulovics István Szombathelyen legújabban hasonló topográfiai elrendeződést állapított meg: az antik város maga két patak közepében terült el. A római ipartelepek (főként fazekasműhelyek) és nagy kiterjedésű temetők messze elhúzódtak mind NY-on, mind K-en a patakokon kívül, és D-re a két patak szétágazásában is. Savaria—Szombathely topográfiája. Szombathely, 1943, 14 (Acta Savariensia 1. sz.)

végig folyó patakra vonatkozik, amely a mai Festőköznél, a major-épület mellett torkollt az Ikvába.[8] Ez az 1700-as vízhálózat természetesen nagyrészben mesterséges. A Széchenyi tér helyén levő tórendszer kétségtelenül mesterséges, de már a vár 1622-i alaprajzán látható.[9] Geológiai térképek szerint a Várkerület, tehát a kelta telep is, egy lösz-folt DK-i peremén helyezkedik el, előtte a Kurucdombig az Ikva és Rák patakok alluviuma összeér.[10] Fel lehet talán tételezni, hogy valamikor gazdagabb volt a vízhálózat és a kelta Scarbantia az ebben helyet foglaló lösz-sziget peremén helyezkedett el. Sajnos a római kori utcahálózat lokalizálása még nem történt meg a városban, ezért nem tudjuk, hogy milyen volt ennek az új telephelynek a viszonya a kapun átmenő forgalomhoz.

Valószínű, hogy a keltákat is forgalmi lehetőségek csábították ehhez a helyhez, s hogy választásuk nem volt rossz, azt mutatja, hogy a rómaiak idején, mikor a tájlehetőségeket elsősorban a forgalom szempontjából értékelték (és a védelmi szempont Scarbantia esetén teljesen elesett), nem változott meg a település helye. A rómaiak alatt, ellenkezőleg, felvirágzott, és majdnem a mai kiterjedését érte el.[11]

A népvándorlás korában a hely értéke újból kétséges lett. Ahogy a nagy (római) birodalom civilizációs szervezete eltűnt, a forgalom csekélyebb és bizonytalanabb lett, megnövekedett a védelem szükséglete, aminek kielégítésére azonban legkevésbé alkalmas ez a hely. Az avarok nem is ide telepednek, földvárukat az Ikván túl, a Szent Mihály plébániatemplomtól a Bécsi dombon levő amfiteátrumig húzódó dombokon építették.[12]

Ez a bizonytalan tapogatózás folyik tovább a magyar honfoglalás után is. Az történt itt kicsiben, ami nagyobb térben játszódott le Szombathelyen. A római kultúra szempontjából Szombathely is igen jó helyen feküdt. A forgalom igényeit igen jól kielégíti a mögötte fekvő hegyekbe mélyen benyúló völgyek meghosszabbításának szinte a találkozási pontján, de mindenek előtt az É—D-i forgalom szempontjából. A római kor utáni bizonytalanság a településeket elsősorban a védelem szempontjából értékeli, és ebből a szempontból a város teljesen értéktelen. De igen jól megfelelnek ennek Kőszeg, Szentgotthárd és Vasvár, s a középkorban ezek fel is virágzanak. A XIX. század ismét a közlekedés igényeivel lép fel.: a régi római város helyén újból felvirágzik Szombathely.[13]

Sopronban is, a honfoglalás utáni, a római város helyén megtelepedő magyarság Castrum Suprun-a mellett, tovább él az avar település is — csak az 1268—76-os cseh háborúk idején szenved súlyos csapásokat, 1277-ben azonban már újból megvan[14] — és feltűnik egy új település is: a Lövérek.

8 Kornmarkcht vor der stat zü Ödenburg . . . stosset mit einen tayl an den pach (SoprOkl. I,2 : 363).

9 Lauringer Ernő: A városi múzeum térképgyűjteménye. SSz. 1942, 16—28.

10 Mérnököktől szóbeli megjegyzéseik alapján tudom, hogy a talaj igen mocsaras jellegű.

11 A város római kori topográfiájának a kérdése nincs megoldva. A központ azonban a mai városháza helyén volt már akkor is. Itt állott a Capitolium (vö. Lauringer Ernő: Rekonstruált capitoliumi trias-szobrok. Sopron város múzeumában. SSz. 1937, 45—57). Sírleletek előkerültek a mai Csengery utcából éppúgy, mint a Rózsa utcából, sőt a Balfi utca is temető volt (vö. Bella és Paur Iván cikkeit az Arch. Ért.-ben és Lauringer: SSz. 1937, 199). A rómaiak a provinciákban olyan helyeken szerettek megtelepedni, ahol nem kellett az építkezést előlről kezdeniük (Fettich Nándor: Colonia Claudia Savaria. Vasi Szemle 1939)

12 A kontinuitás kérdésére nem terjeszkedhetünk ki. Erre vonatkozólag Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete (Századok, 1934) c. cikkét legújabban Mollay erősítette meg Sopronra vonatkozóan: Ödenburg (In: A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Budapest, 1942) c. cikkében. A népvándorlás alatti rombolásokra Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római kori sírkőleletei. SSz. 1937, 199—204. A római amfiteátrumra Storno Miksa: A római amfiteátrum és nemeseum Sopronban. SSz. 1941, 201—216.

13 Kerekes Zoltán: Szombathely települése. Földrajzi Közlemények, 1923, 10.

14 Mollay i.m. 667.

Ezt a tapogatózó bizonytalanságot a magyarok megjelenése óta az is fokozza, hogy Sopron a gyepűelvén feküdt. Kezd kibontakozni a keletről jött népek államisága, s ezzel az eddig a nyugatról jött néphullámok miatt meg nem lévő határjelleg, amelyet a növény- és állatvilágban éppúgy, mint a geológiai struktúrában láttunk. A határszéli település fejlődése függvénye a mögötte levő politikai egység fejlődésének. Sopron szerepe is akkor kezd erősebben érvényesülni, amikor a gyepűelve sávjából — a táj benépesülése és átkulturálódása után — a két oldalon meginduló differenciáltabb élet közvetítő területe lesz. A táj benépesülésével megindul a helyi energiák kibontakozása, az államterületek gazdasági megszerveződésével pedig a helyzeti energiáké.

Sopron várossá fejlődését sem lehet a környékkel való kapcsolata nélkül megérteni. Az a tény pedig, hogy Sopron fellendülése egy országos gazdasági átrendezéssel kapcsolatos, mutatja a messzebbi összefüggéseket. Ez a két jelenség azonban minket csak annyiban érdekel, amennyiben megindították a tájban rejlő energiák értékelését. Láttuk, hogy a védelmi és forgalmi szempontból nem ugyanaz az egy pontja értékes a tájnak, de most a különböző szempontból értékes pontok már közelebb kerültek egymáshoz, mint a kelta—római és Hallstatt-kori telepek.

A gyepűrendszerben Sopronnak nem sok szerepe lehetett eleinte,[15] II. Konrád idejében azonban, az új Ostmark kialakulása után fontossá válik a megerősítése. Megerősítik a gyepűőröket, és egyes erődítmények körül megszervezik. Ebben az építő és védő munkában keletkezett a „Castrum Suprun". Néhány emberöltőn át a vár tehát meg nem szálltnak tekinthető.[16] A gyepű-öv sem volt egészen lakatlan, de a zárt magyar népterület határai valahol ott lehettek, ahol ma is a sok kisnemesi falu található, Sopron megye déli részén például. Az előttük elterülő gyepűelve a királyi eladományozások következtében a nagybirtok hazája lett, rendszerint idegen származású uraké, akik birtokaikra is idegen népelemeket hoztak. Ez a betelepülés része ugyan a bajor—osztrák települési hullámnak, de nem természetes kiáradás, hanem a határterületet tudatosan értékesítő Árpád-házi királyok és magyar mágnások telepítő tevékenysége folytán.[17]

Ezzel párhuzamosan a XII—XIII. század közepéig a gyepűrendszer helyébe egy várrendszer alakul ki. A XI. században még csak ispáni várak voltak. Ezek közül Castrum Suprun jelentősége hamarosan megnő.[18] Az ispáni várak szerepe a későbbi települési struktúra szempontjából igen nagy — mint megyei várak egyúttal a közigazgatási stb. központi funkciók helyei — a későbbi városi fejlődés hozzájuk kapcsolódott. Elhelyezkedésükre pedig jellemző, hogy a puszta határöv belső oldalán helyezkednek el, s végső okként erre megy vissza, hogy előttük, a mai Burgenlandban, alapjában várostalan övezet keletkezett.[19]

15 Klebel írja a Handwörterbuch des Grenz- und Auslanddeutschtums (Breslau, 1933) első kötetének 676. lapján: Mikor III. Henrik 1043-ban, nyilván a soproni kapun át D-re vonult, Kapuvárt szállta meg valószínűleg, viszont Sopron nem jelentett semmi akadályt. Ez később is megmutatkozik. A Baboti kapu védelmét Sopronban a johanniták előtt a Kapuvár melletti Babot látta el (Házi Jenő: Schlippergasse. SSz. 1937, 104—110; Mollay cáfolata uo. 1938, 264 véleményünk szerint a cikk lényegét nem érinti).

16 Schünemann is lehetőnek tartja, hogy a IX. századig fennmaradtak a római lakosság nyomai (idézett Handwörterbuch I, 682).

17 Klebel szellemes észrevétele (Handwörterbuch I, 677). Klebel nagy mérséklettel írja le ezt a betelepülést. Nem szabad azonban annyira lakatlannak tekintenünk előtte, mint ahogyan ő gondolja (vö. a legújabb ásatásokat a Sopron melletti Bánfalván: Árpád-kori magyar falu alapjai és honfoglaláskori sírok).

18 Veszelka László: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934, 17.

19 Schünemann: idézett Handwörterbuch I, 682. A betelepülés folyamata általában a legjobban — és elég tárgyilagosan — a Handwörterbuchban van leírva, különösen Klebel cikkében.

Ezzel a települési folyamattal kapcsolatosan a táj is átalakul. Ha a római kori szép kultúrtáj a népvándorlási és az avar időkben ismét el is vadul, a XI. század közepéről vannak már adatok a földművelésről.[20] A legnagyobb fokú munkát a XII—XIII. században végezték, az előbb említett birtokadományozások következtében. Ezzel kapcsolatban szorosabbak lesznek a táj kapcsolatai a Nyugattal — gazdaságilag is. Egyelőre az állattenyésztés szerepel, a gabonatermelés, és a szőlőtermelés is, még jelentéktelen.[21]

Ez a településtörténeti áttekintés azért fontos, hogy megérthessük: Sopron 1277-ben történt városi rangra emelése nemcsak a hűség megjutalmazása, hanem mert a táj már annyira benépesedett és átkultúrálódott, hogy megindulhatott a városiasodás. Ezt mutatja az is, hogy nem Sopron az egyetlen, és nemcsak a volt gyepűvonal belső oldalán történik. Kőszeg 1280-ban kap városi privilégiumot.[22] De a túlsó oldalon Bécs és Bécsújhely növekedése megelőzi ezeket. Bécsújhely 1192—94 között alakul,[23] Bécs pedig már 1221-ben árumegállító jogot kap, amit azonban még 1281-ben — tehát éppen a belső oldal városiasodása idején — is hiába erősítenek meg.[24] Ugyanakkor ez már mutatja, hogy hol fog kialakulni a táj központja, amelytől Sopront is — a köztük lévő néptelen öv eltűnte után — már csak a politikai határ választja el.

Hogyan értékelik hát a táj településre alkalmas pontjait most, a nagy települési hullám idején — miután a kiürülés hatását már láttuk?

A város (illetve a vár) helyzeti energiája nagyobb, mint a helyi: ez bizonyos koncentrálódást eredményez. A vár lakossága annyira megnőtt, hogy nem tudja eltartani magát. Propter paucitatem agri, IV. Béla 1269-ben a soproniaknak adja az udvarnokok földjét[25] — ugyanakkor, amikor a cseh háborúk folynak — tehát valóban több ember lehet a várban, miután már 1265-ben a Lövér falunak (terra Luer), a királyi sagitáriusok településének felét (in ipsorum civum numeri augmentationem a várhoz csatolta.[26] 1277-ben IV. László a Lövér falu másik felét is odaadja.[27]

Ugyanekkor azonban két ellentétes tendencia is létezik. Az udvarnokok földjének átadásával együtt megengedi a király, hogy kitelepedhessenek rá.[28] 1283-ban viszont IV. László arról panaszkodik, hogy a várat üresen hagyják.[29] Hogy melyik az a falu, illetve vidék (in rure) ahova a szolgálatok elől kitelepednek, nem tudjuk. Talán a nem sokkal előbb összerombolt avar eredetű település — a későbbi Burg. S most a védelem lesz a koncentráló erő. Függetlenül attól, hogy a tájnak melyik pontja a legalkalmasabb, a Castrum Suprun helyén kiépül a civitas, de — a határhelyzet miatt — nagy politikai szervezet védőjeként, és két törekvés folyik egymás mellett. A királyok részéről ennek erősítése, népességének növelése, a helyi lakosság részéről pe-

20 Klebel: Besiedlungsgeschichte (Handwörterbuch I, 673).

21 Schünemann: Wirtschaftsleben (Handwörterbuch I, 688). A gabona a XV. században is jelentéktelen marad. A soproniak egynegyede ad csak gabonatizedet, háromnegyede a bor után adja a tizedet.

22 Schünemann: Handwörterbuch I, 684.

23 Veszelka i.m. 33. Egy magyar falu is beletartozott az alkotórészei közé.

24 Pleidell Ambrus: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925, 14.

25 Fejér: Codex diplomaticus IV/3 : 513. Az udvarnokok földje a *Hofäcker* dűlőnév tanúsága szerint a mai Alsólövér utca mellett terült el.

26 Idézve Mollay i.m. IV. fejezet.

27 Fejér: Codex diplomaticus V/2 : 399.

28 I.m. IV/3 : 513. Kb. a mai Udvarnoki utca helyén — a vasúton túl — az Alsólövér utca mellett. Lásd a 25. jegyzetet.

29 Wenzel: Árpád-kori Új Okmánytár IV, 254: derelicto castro nostro Svprvniensi in rure continue residerent et ab honore et servicio dicti castri se penitus retraxissent et magna pars ipsius castri per hoc vacua haberetur. Unde cum ipsum castrum nostrum situm in conffinio et continuis vigiliis et custodiis debeat conservari... megparancsolja, hogy telepedjenek vissza.

dig a terhes szolgálatok elől menekülés. Nem helyi, hanem országos érdek, hogy Sopron, és éppen a vár, tele legyen és virágozzék — de a helyzeti energiának ez a határhelyzet által való megnövekedése nincs arányban a táj lehetőségeivel. Ugyanezt a fokozást látjuk majd a gazdasági élet későbbi kibontakozásával kapcsolatban is.

A XIV—XV. században tehát a természetes tendenciát (a vár megüresedését) mesterséges királyi telepítő parancsok és privilégiumok ellensúlyozzák. IV. Lászlónak a Lövért adományozó oklevele világosan meg is mondja ezt: *cum villicus et cives de castro nostro Suprunio propter earum paucitate commode non suffecissent ad conservationem castri memorati* ...[30] Ezért félnek, ha *vacua* a város és omladoznak az üresen hagyott házak. Ehhez járul a társadalmi válság a XIV. század végén.[31] De a királyi telepítő intézkedések azután is tovább tartanak, mikor a város társadalmának belső válságos évei már lezajlanak. Nagy Lajos 1366-ban megparancsolja, hogy a Sopronba költözni akaró jobbágyokat el kell engedniük a földesuraknak.[32] 1368-ban László nádor *volens populorum copiositate decorare* szintén megparancsolja[33] 1399-ben a soproniak panaszkodnak, hogy a földesurak nem engedik városukba a jobbágyaikat.[34] 1407-ben Zsigmond, Sopron lakosságát gyarapítani akarván, mindazokat a szabad állapotú jobbágyokat, akik Sopronba letelepednek, 3 évig személyes védelme alá veszi.[35] 1410-ben a pestis miatt,[36] de 1412-ben újból a város biztonsága miatt kinevezett Smilo kapitányt hasonló paranccsal, felhatalmazással látja el.[37]

Ezekkel az adatokkal azt akartuk bemutatni, hogy a határhelyzet következtében valami feszültség állott elő a táj nyújtotta lehetőségek és a kultúra által megkövetelt funkció között. A kelta és római város természetesen nőtt fel, mert nem volt a közelében határ. A középkorban azonban csak nagy segítséggel nőhetett a város.

Ha azonban a határnak nemcsak politikai értelmét vizsgáljuk, hanem a gazdaságit is, akkor azt látjuk, hogy előnyök is származnak belőle. De itt is, nem csak a természetes és közvetlen helyi tényezők jönnek számításba, hanem országos jelentőségű gazdasági átrendezések szerepelnek, és ezek ráerőszakolnak olyan jelenségeket, amik a természetes lehetőségekkel szemben bizonyos feszültséget keltenek. Mint határszéli helyen, az egész Árpád-korban lezajlott bizonyos természetes forgalom, de ebből a helyi jelentőségből az Anjouk gazdaságpolitikája kiemelte.[38] Sopron új korszaka kezdődik most: a védelem értékszempontja háttérbe kerül, és a forgalom, a kereskedelmi élet szempontjai kerülnek előtérbe. Átveszi a védelmi szempontból — ti. nem az ország, hanem a vár saját magának a védelmét tekintve — nem valami jó helyen fekvő települést, és természetes követelményeinek jobban megfelelvén, igen jól érti a koncentrálást ez a gazdaságpolitika. A XIV. század második felében kialakul a társadalom jellegzetes elhelyezkedése: a jómódú elem a belvárosban, a zsellérség pedig a falakon kívül marad,[39] és a város gazdasági életének súlypontja is a belvárosba kerül.[40] 1350 után nincs többé panasz, hogy üresek a házak, és nem tudja a város ellátni az őrködés feladatát.

Figyelemmel kísérhetjük itt is a határhelyzet következményeit. A természetes, a helyi és helyzeti energiákat kihasználó fejlődés menete: 1. A határszéli forgalom

30 Fejér i.m. V/2 : 376.
31 Mollay: Ödenburg. I.h. a településtörténetről szóló rész.
32 SoprOkl. I/1 : 209.
33 SoprOkl. I/1 : 214.
34 SoprOkl. I/1 : 328.
35 SoprOkl. I/2 : 2.
36 SoprOkl. I/2 : 35
37 SoprOkl. I/2 : 69.
38 Sárközy Irén: Sopron kereskedelme a középkorban. Budapest, 1933, 31.
39 Mollay: Ödenburg. I. h.
40 Mollay: Soproni élet a XV. században. SSz. 1941, 109—122, 153—172.

lebonyolítása; 2. 1276-ban, a városi privilégium hetivásár tartását engedi;[41] 3. 1323-ban a Sárvíz—Rába közti területre nyernek vámmentességet.[42] Ez a fejlődés a kereskedelem előtérbe nyomulását mutatja, ami viszont Bécs fejlődésével kapcsolatos. Bécs ekkor adja fel maga is termelő jellegét és messze vidék legnagyobb fogyasztója lesz.[43] Sopron ebben a gabonatermő vidék — és saját falvai — mezőgazdasági terményeivel és borával vesz részt. Ezt a természetes gazdasági irányozódást akasztják meg a Bécs árumegállító joga elleni szankciók. Sopront az árumegállító jog nem zavarta fejlődésében. Addig is Bécsen keresztül érintkezett a nyugati posztókereskedőkkel, és Bécsen túl a soproniak nem akartak szállítani. Róbert Károly, Bécs árumegállító jogával szemben az összes magyar kereskedőnek megtiltja, hogy Ausztriába kimenjenek, áruikat Sopronban kötelesek lerakni. Az új — Csehországra és Velencére alapított — orientáció Sopronnak nem kedvez. Elzárja a bécsi kereskedők útját Magyarországba, a bécsi kereskedők új végállomása Sopron helyett Bruck lesz.[44]

Az új piac: Morvaország. Körülményes oda eljutni, s a pozsonyiak sokkal közelebb vannak hozzá. Ez a természetellenes helyzet 1346-ban megszűnik. Újra feleleven edtek Béccsel a kapcsolatok, és Sopron árumegállítójog-félét gyakorolt.[45] A helyzet újból változik Zsigmond alatt. Zsigmond célja az, hogy a tranzit kereskedelem haszna is a magyar kereskedőké legyen. Addig Sopron is, és a határszéli városok is legfeljebb az általuk behozott külföldi áruk közvetítésére voltak utalva. Most Zsigmond a határszéli városokat árumegállító joggal látta el 1402-ben.[46] Ezzel az ország kereskedelme ezeknek a városoknak a kezébe kerül. De mindez illuzorikus. Az Anjou gazdaságpolitika és Zsigmond reformja arra épült, hogy Magyarország az európai aranykrizisben, aranytermelése révén, belekerült a világkereskedelembe, amely Bécs árumegállító joga (1221) után erősödött meg. Ekkorra már azonban Bécs újból engedményeket tesz, és a legfontosabb: a tengerpart is elszakad az országtól, így Magyarország megint a világkereskedelem szélére kerül.[47]

Sopron tehát árumegállító jogát nem valami önálló akciónak köszönhette, amely természetes súlyát mutatta volna, hanem annak a ténynek, hogy határon feküdt, és egy országos gazdasági átrendezés objektuma lett.

A valóságban az árumegállító jog úgysem jelentett a világkereskedelem átalakulása miatt sokat. Sopron tehát nem tudott helyi jelentőségéből kibontakozni.[48] Ez a világkereskedelmi helyzet azonban arra jó volt, hogy ezt a helyi jelentőségét Sopron megnövelje. S ez a természetes súlyának megfelelő fejlődés 4. fázisa: 1344-ben,[49] és 1371-ben[50] országos vásárok tartására kap engedélyt.

Zsigmond után a királyok figyelme el is terelődik Sopronról. Mátyástól kap még a város két országos vásárt, de aztán magára marad, és tisztán a helvi forgalmat és kereskedelmet bonyolítja le. De a település helyét most már nem változtatja.

41 Sárközy (i.m.) furcsának találja azt, hogy csak heti vásártartást kap a város (mert valószínűleg kér!) Ezt azzal magyarázza, hogy a lakosság túlnyomórészben földműves és szőlősgazda, az ipari-kereskedelmet alig lehet számbavenni (26. lap). Az észrevétel azonban nem helyes, a magyarázat nem magyaráz. A városok először a közvetlen környékkel való kapcsolatot teremtik meg (Belitzky ezzel magyarázza a privilégium hetivásárra vonatkozó engedélyét: A magyar gabonakivitel története. Budapest, 1932, 8). Nem valószínű, hogy egy őstermelő jellegű város a szintén őstermelő jellegű vidékről várná ipari szükségletei fedezését.

42 SoprOkl. I/2 : 81.

43 Sárközy i.m. 31.

44 Pleidell: A nyugatra ... 35, 51.

45 Pleidell: A nyugatra ... 58. Sopronon túl nincs adat az osztrák kereskedők vámjáról.

46 Pleidell: A nyugatra... 70. Az oklevél: SoprOkl. I/1 : 339.

47 Pleidell i.h.

48 Pleidell i.m. 68.

49 SoprOkl. I/1 : 145.

50 SoprOkl. I/1 : 229.

Kiépül ehhez a helyhez egy egész kultúrszerkezet: a város házai, utcái, az ide vezető utak. Az energiák kibontakozásában semmi változás nem történik — ezt a korszakot át is ugorjuk.

A XIX. században kezdődik megint valami változás. Az energiák közül a helyi a helyzeti fölé kerül. A vasút ugyanis Sopronra kedvezőtlenül épült ki. Sem Béccsel, sem Budapesttel nincs fővonali összeköttetése. Viszont a Brennberg melletti miocén süllyedék szenére hamarosan iparok települnek. A másik: a város történeti múltja, és környékének szépsége: újfajta helyi energiák. Ezek közül az utóbbi újból lazít valamit a város egységén: betelepülnek a környéken ebből a szempontból legértékesebb helyek: a Lövérek.

Végső konkluzióként tehát azt vonhatjuk le Sopron fekvésének problémáját illetően, amit Schünemann állapított meg: mindenekelőtt, a határhelyzet a döntő! Ennek köszönhette a gazdasági élet a fellendülést.[51] Ennek köszönhető, hogy a város a római alapokon maradt, és a középkorban nem szóródott szét és települt el más pontjára a tájnak. A határvédelem országos jelentőségű, s az erre való vigyázás terelte rá a királyok figyelmét a várra, és nem engedte meg a lakosság természetes tendenciáját, a szétszóródást. Határhelyzete miatt került bele az országos gazdaságpolitikába, amely nem mindig volt tekintettel a természetes lehetőségekre, s hatása leginkább az volt, hogy a város helyi jelentőségét növelte.

❀

2. A városok élete két tényezőcsoportra osztható. Az egyik, minden település közös gondja, a mindennapi szükségletek ellátása. A másik speciálisan városi funkció: bizonyos központi tevékenységek ellátása.

Az első abból származik, hogy a tér egy aránylag kis pontján — amelynek a kialakulását vizsgáltuk az előző fejezetben — nagy embertömeg gyűlik össze a maga primitív lakás-, élelem-, védelem- és kultúraszükségletével. Ez az akkumuláció, méreteit tekintve, szoros összefüggésben van a fekvést meghatározó helyi és helyzeti energiával.

A lakásviszonyok kielégítésében az a helyzet, hogy rendelkezésre áll egy csomó, a múltban is meglevő ház és lakás. A társadalmi szerkezettel kapcsolatos igényeknek tehát részben ehhez kell igazodniok. Ez azonban csak a város belső részeire vonatkozik. Az 1920-as években nagy házépítés volt a városban. Az ekkor épített házak a belváros komoly, masszív, de ódon és a modern igényeket mindenütt kielégíteni nem tudó, emeletes, polgári épületeivel szemben, földszintes, 3—4 ablakos, hossztengellyel az utcával párhuzamos, vagy villaszerű házak.

A házak építése sem a múltban, sem most, nem ütközik nehézségekbe. A város környezetének földtani felépítése olyan, hogy az agyag- és kőbányákban minden kor mindenféle épület számára megtalálta az alkalmas nyersanyagot, kivéve a vasbetont. (De feltűnő, hogy nem is épülnek vasbeton házak. A modern-hatású épületek is téglából épülnek.) Jellegzetes színfolt a város környezetében a várostól K-re, agyag- és mészkődombok oldalán, a sárga vagy fehér agyag és mészkő falak, vagy a várostól NY-ra, a Károlymagaslat, Vashegy, stb. oldalán a barnás gneisz kőfejtők.[52]

Az élelemmel való ellátás a város szűkebb értelemben vett életterének vizsgálatához vezet. Kezdettől fogva van panasz a kevés föld ellen — e miatt adja IV. Béla az udvarnokok földjeit a városnak — de aztán, okos birtokpolitikával biztosítja magának a város a gabonaellátást, amire annál nagyobb szükség van, mennél jobban nő a szőlőtermő terület. A város környékének geológiai és morfológiai szerkezete sem kedvez mindenütt a földművelésnek. A szántóföldek a patakok árteréből kiemelkedő lösz- és homokrétegeken terülnek el, főleg két irányban: Északon a

51 Schünemann: Wirtschaftsgeschichte. Idézett Handwörterbuch I, 687.

52 Sopron lakásviszonyaira Thirring Gusztáv: Sopron gazdasági élete... ; uő.: Statisztikai adatok Sopron városáról (in: Heimler i.m.); uő.: Sopron lakásviszonyai a XVIII. század közepén. Magyar Statisztikai Szemle 1934, 12. sz.

Soproni-medence közepének egészen laposan domborodó hátán, és a Tómalmi-medencében. A város határának D-i fele a nagy kavicstakarók és széles árterek miatt kevésbé alkalmas, még a síkabb területeken is.

A kristályos- és mész-homokkő tönköket erdők borítják. Az erdők kiterjedése valamikor nagyobb lehetett. Nem a földművelés szorította őket vissza. Bár a város élettere — a gabonatermelésre alkalmas területet tekintve — szűk, sehol sem látunk meredek lejtőkre fölkapaszkodó földcsíkokat. Az erdők ellensége itt a szőlő. A város K-i határfelén huzódó É—D-i irányú mész-homokkő tönkök K-i oldalát egészen szőlők borítják. Keleti oldalt, mert ezek vannak védve az uralkodó Ny-ias szelektől, és az inszoláció is elég erős még itten. Ha tehát a Fertő felől megyünk a városba, a tájképet uralni fogja a szőlő. De, ha Ny-ról, pl. a Károlymagaslatról nézünk körül, a szőlőknek nyomát sem látjuk, szántóföldek, zöld erdők látszanak mindenfelé. Természetes, hogy a földművelés sohasem nyomta vissza a szőlőtermő területeket. A város a középkorban is gondoskodott — a jobbágyfalvak segítségével — a gabonaszükségletéről, és most is ellátja a környék a piacot a gabonafélékkel.

A legintenzívebb termőterületek persze a város környékén vannak, a városhoz közel. Az uszodák körül egészen kertszerű művelés folyik, de itt, a város szélén vannak a kertészetek is (Jezsuita-kert, Raffensberger kertészete), sőt a város közepén is van kertészet. A Várkerület Ikva felé néző oldalán, a házak mögött ugyanis hosszú kertben végződnek a telkek. Furcsa, és első pillanatban érthetetlennek tűnik, ha pl. az Árpád utcába bemegyünk a Várkerületről, gyümölcsfák, kerti veteményes és egy elég nagy kertészet is található. (Az Ikva túlsó oldalán a Balfi utca házainak gazdasági épületei zsúfolódnak.)

A gabonatermelés tehát nem nagyméretű. Hogy az őstermelő lakosságnak mégis nagy az aránya, az a szőlőtermeléssel kapcsolatos. A gabonával csak a saját szükségleteiket akarják fedezni, a hasznot nem ez hozza, hanem a szőlő, amelynek a művelésére sokkal több gondot és munkát is fordítanak. A város morfológiai elemzése megmutatja, hogy az őstermelő városrészek telkei annyira keskenyek és szűkek, hogy a nagyobb arányú földművelés már csak ezért sem lehetséges. A szőlő a fontos, ez játssza a város gazdasági életében a legfontosabb szerepet. Mellette a gyümölcstermesztés is fontossá válik az utóbbi évtizedben.[53]

A lakosság vízszükséglete a település fejlődése szempontjából is fontos. A sík részeken nem probléma a város vízellátása. A két patak közötti diluviális kavics, bádeni agyag födőjeként, igen alkalmas a víz tartalékolására, s ott, ahol ennek a két rétegnek az érintkezési szintje a két patak szintjét összekötő idealizált sík alá esik, mindenütt van talajvíz. A problémát csak az okozza, hogy a talajvíz mennyisége igen erősen függ az időjárástól..[54]

A régi város területén általában mindenütt van víz. De a terjeszkedés irányaiban erősen latbavetett. Csak amióta a vízvezeték a talajminőségtől függetlenné tette a vízellátást, volt lehetséges pl. a Kurucdomb beépülése.

A táj önmagában nem teszi lehetővé a többi szükségletek kielégítését. A táj autarkiája teljesen hiányzik. Nem autark a táj azóta, mióta a kereskedelmi kapcsolatok — ami viszont a város fekvéséből adódik — lehetővé tették, hogy a legjobban megfelelő terményt, a szőlőt, a többi rovására, szinte egyeduralkodóként termesszék.

Ugyanezt látjuk az állattenyésztésnél is: ez sem elegendő az állati termékek iránti igények kielégítésére.[55] A szarvasmarha-állomány tehát alig valamivel na-

53 Leitner i.m. (in: Heimler i.m.) 15.
54 Vendl Miklós: Sopron város földjének földtani felépítése 24 (in: Heimler i.m.)
55 Az 1935. évi állatszámlálás szerint volt:

	Sopronban	Balfon
szarvasmarha	1098	797
ló	1132	43
sertés	3156	515
baromfi	10200	2456

gyobb, mint Balfon (szándékosan választottuk ezt, a szintén szőlőműveléssel foglalkozó községet). A sertések száma sincs arányban a lakosságkülönbséggel — s hozzájárul az is, hogy Sopronban a hízlaldákból exportálnak is. Feltűnő a lovak nagy száma, a város megnövekedett forgalmi igényeivel van ez kapcsolatban, amelyet tehát elsősorban a lóvontatásos járművek bonyolítanak le.

Az élettér nem biztosítja a megélhetést közvetlenül — tehát más tájakra szorul a város. Más tájak kész áruit a kereskedelem közvetíti a fogyasztókhoz, az általa közvetített nyersterményeket pedig az ipar dolgozza fel. Ez a munkamegosztás nem volt mindig ilyen teljes. A középkorban pl. a soproni suszterok (!), asztalosok (!) szállítanak (!) gabonát (!) Ausztriába.[56] A város ellátását jelentősen megkönnyíti Bécs közelsége, a város kereskedelmi funkciója Béccsel kapcsolatos. A környék intenzív gazdálkodása ugyanis nem Sopron fogyasztópiacának hatására fejlődött ki, hanem Bécs közelsége alakította ki a Fertő-melletti községek kertkultúráját. A Bécs felé való közvetítés azonban Sopronon keresztül történik, így a város ellátása is lehetséges.[57] Jellemző, hogy amióta a nyugati forgalom leállt, Sopron minden élénkségét elvesztette.

Hasonló gyűjtője a város pl. a tojásnak és baromfinak. A tojáskereskedők jórésze a környező falvakból (Kópháza pl. s jellemző, hogy csak a várostól D-re eső falvak, amelyek mögött szabad a háttér. Az É-on levő, megmaradt falvakat a határ megfosztotta hátterüktől, és a városon keresztül nem utaznak le a déli részbe árukért, és ők különben sem Sopron, hanem Bécs számára vásárolnának) kerül ki, bejárják a kb. egy órás vasút-távolságban levő vidéket, összeszedik a tojást és baromfit, és felviszik a városba. Természetesen nem a város saját fogyasztásáról van itt is csak szó, hanem a soproni export-kereskedők továbbításával eljut Bécsbe.

A vidéknek és a fogyasztó — nem közvetítő — városnak találkozóhelye a hetivásár. Ezzel kapcsolatban három körzetet lehet megkülönböztetni: 1. Amely a saját terményeit és a mögöttes vidék könnyen szállítható áruit hozza. Ez Sopron esetében a közvetlen környékre terül rá: Balf, Kópháza, Harka, de Cenken túl már nem igen nyúlik. Fertőrákos egy speciális áruval szerepel: a Fertő halait hozzák be. A könnyebben szállítható árut (tojás, baromfi) vonaton hozzák, de a nagyobb helyigényű és súlyosabb árukat szekerekkel. A szekér forgalom tehát inkább a fertőmenti említett falvakkal van meg. Este már megérkeznek, kirakodnak, éjjel őrködnek, s másnap délben mennek haza. Hetivásár napokon viszont a vonatokon is jellegzetes a sok puttonyos kofa. Ez a terület egybeesik azzal, amelyet alsóbbrendű centrális javak utáni igényeiben is Sopron közvetlenül lát el jórészben.[58]

2. Az a körzet, amely közvetlen érintkezésben már alig van a várossal, ennek a könnyen szállítható terményeit közvetíti az előbbi körzet. Ez a kb egyórás vasúti izokron területével egyezik: délen tehát kb. Bükig nyúlik, amely tipikusan kétfelé, Szombathely és Sopron felé orientálódó hely.

3. A harmadik körzet már csak foltszerűen van meg, és igen távoli. Ennek a kapcsolódása sem Sopronnak, mint fogyasztónak, hanem mint határszéli exportáló helynek az érdeme. Győr körül van pl. egy foltja, tehát a Kisalföld áruit — gyümölcsöt, krumplit, paradicsomot — hozzák onnan. Ennek az övnek a szállítóeszköze már nem a szekér, de nem is a vasút — az előbbi lassú, az utóbbi ezeket a nehezen szállítható árukat lassan kezeli — hanem a teherautó.

A teljesség kedvéért meg kell emékeznünk a vidékhez kapcsolódás egy speciális módszeréről is — az eddig közvetített árukkal szemben. Mint a vásárvárosoknál és

56 Sárközy i.m. 37. Az 1524. évi közgyűlési jegyzőkönyvből.

57 Fertőboz, Hidegség, Homok és Hegykő lakosai foglalkoznak vele. Határukban sok a nádas és a használhatatlan terület, csak intenzív műveléssel lehet megélni, ezt pedig Bécs közelsége rentábilissá teszi. Uborka, borsó, saláta, paradicsom, hagyma, sárgarépa és petrezselyem termelése folyik (Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Budapest, 1940, 135).

58 Christaller: „Die Zentralen Orte in Süddeutschland" c. művében emeli ki az „egyúttal" elv fontosságát a centralis javak szempontjából.

a hídvárosoknál általában, Sopronban is a nyugdíjasok számaránya igen magas.[59] A vidékről való bevándorlás nagy százalékát ők adják: vidéki tanítók, papok, jegyzők, akik öregkorukban megengedhetik azt a luxust, hogy valami nagyobb kultúrközpontba húzódjanak, ahol rendszerint kis családi házat is építenek. Legtöbbször vidéken földjük is van. Ezek ellátása a legtöbb esetben továbbra is arról a vidékről történik, amelyet otthagytak, a piac közvetítése nélkül, közvetlenül.

A város tehát legegyszerűbb szükségleteivel a vidékre van közvetlenül utalva. De a vidék sem tudja már a magasabb igények kielégítését megkönnyíteni. Nemcsak az előbb leírt övezetek, de a távolabbi környék sem, sőt, ez a vidék maga is részorul társadalmi, gazdasági és kulturális helyzete szerinti mértékben ezekre, és igényeivel ez is Sopron felé fordul. Tudjuk, hogy a táj: mezőgazdasági kultúrtáj. Sopron megyében ugyanazokat termelik meg, mint a városban is: sok árpát, cukorrépát, takarmányt, nem erősen domináló búzát és kisebb mértékben tengerit.[60]

Távoli országrészek és tájak terményeire szorul rá tehát a város. A kapcsolatot a forgalom biztosítja, és az ipar és kereskedelem gondoskodik megszerzésükről.

Sopron a közlekedés szempontjából jó helyen fekszik, de a világforgalom útjai mindig elkerülték. A keskeny nyílás, amelyben végleges helyét megtalálta, csomópontja ugyan az utaknak, s ezt a K-i oldalon a Fertő és a Hanság is elősegítik, sokáig Ny-i irányban tartván az utakat, de ezek az utak sohasem voltak a világkereskedelem útjai. Kereskedelmének üteme Bécstől függött. A vasútépítések korában is a Bécs felé vivő vonal épült ki leghamarabb,[61] az országban is egyike volt a legelsőknek (1847), de a fővonalak elkerülték, és csak helyi jelentősége volt később is.

Hogy milyen áru melyik tájról származik, azt a vasúti szállításokból lehetne legegyszerűbben megállapítani, itt azonban azzal a lehetőséggel kell számolni, hogy a Győr—Sopron—Ebenfurt-i Vasút (GYSEV) magánkézben lévén, a Győrön, illetve Bécsújhelyen túli helyekről származó áruk eredetét nem tudja feltüntetni.[62] A szekér- és teherautó-forgalom körzeteit a piaccal kapcsolatban ismertettük már.

Idegen tájak terményei ilyen módon jutnak tehát el Sopronba. Itt a kiskereskedelem révén jutnak el a fogyasztóhoz. Az üzletekben a különféle árucikkek egymással bizonyos szabályok szerint összekerülve raktározódnak. Az üzletek itt különülnek el igen erősen a kisipar műhelyeitől. Az ipar specializálja magát a feldolgozandó anyagok szerint, és egy műhelyben csak egyféle anyaggal foglalkoznak, viszont a kereskedelem árucikkei nagyon szívesen összetársulnak. Szinte azt lehetne mondani, valami belső affinitás van — vegyülési készség — amey azonban nem abszolút tulajdonság, hanem az üzlet helye (forgalmas és előkelő vagy eldugott és szegény városrészben) szerint relatív. Az üzletek differenciálódása tehát azt jelenti, hogy az affinitás csökken, de ez a forgalom és társadalom függvénye. A vegyítőképesség tehát a városi jelleg szempontjából nagyon sokat elárul.[63]

Sopronban az élelmiszer, papír, textil-, rövid, kötött- szövött áruk, amellett, hogy külön is előfordulnak, jelennek meg legszívesebben más áruk társaságában. De ezek a kísérő, vagy egyenlő súllyal szereplő más áruk sohasem a finom műszer, villany, ruha, kalap, butor és cipőáruk. Erre a megállapításra úgy jutottunk, hogy felírtuk az egy-egy üzletben engedélyezett árukat. A különféle árufajtáknak az előbbi esetekben a lehető összes kombinációi előfordultak, az utóbbiakban viszont ilyen kombináció nem jelentkezett. Mivel az üzletek kirakataiban az árusított cikkek együttesen jelennek meg, az áruk differenciálódásának a városkép szempontjából

59 Mendöl: Helyzeti energiák és egyéb tényezők szerepe városaink valódi nagyságában és jellegében. Földrajzi Közlemények, 1936.

60 Adatszerű összeállítása is Soproni i.m. 113.

61 Östör Lajos: Széchenyi és Sopron. SSz. 1942, 1—15.

62 Ezt a módszert alkalmazta Regensburg esetében Waggenreiter is.

63 Az eredményeket megpróbáltam térképen összefoglalni. Sokkal nehezebb, mint a speciális kisipari műhelyeket, mert nehéz a kategóriák megállapítása. A mellékelt térképek is csak kísérletnek tekinthetők. Adatainkat a hivatalos kereskedői névjegyzékből vettük.

is van jelentősége. Különösen a nagyvárosi üzletnegyedekben úgyis ezek az együttesek a domináló tényezők. Ebből a szempontból azonban később még visszatérünk erre a problémára.

A kiskereskedelem és kisipar nem csak a város igényeinek és szükségleteinek kielégítésére törekszik, hanem a tájban meg nem termő és elő nem állítható cikkek központi összegyűjtésével, a vidék hiányait is pótolja.

A nagyipar azonban már többé-kevésbé függetlenítette magát a tájak szükségleteitől, letelepedését más tényezők is döntően befolyásolják, és országos gazdasági érdekek is döntenek. A termelő helytől is meglazította függését a vasúti közlekedés. Láttuk már, hogy Sopron mezőgazdasági vidéken, egy kissé peremhelyzetben fekszik, de nem helyezkedik el mögötte valami más specializált termelőterület. Az ipar megtelepedésére azonban rendelkezik bizonyos előnyökkel. Brennberg szene már a XVIII. században megindítja az iparosodást.[64] Kedvező a helyzete is: az országban a legközelebb van az osztrák vasércekhez. Munkaerő is van elég: Sopron mellett a rettenetesen szűk élettérbe zárt Bánfalva nagy népességét nem is tudja a gyáripar foglalkoztatni. Van 9 textilgyár, 5 téglagyár, 2 szesz-likőrgyár, 2 szappangyár, sörgyár, vasárugyár, vasöntöde, húsárugyár, kenyérgyár, vajgyár és szivarhüvelygyár.[65]

A város és tái rengetegféle szükségletéből tehát aránylag keveset termelnek meg. Elsősorban a mezőgazdasági ipar jelentkezik. A kezdetek is errefelé mutattak: Nagy György cukorgyára, amelyet sok más cukorgyár-kísérlet követ,[66] és 1836-ban a Soproni Gőzmalom Társaság vállalkozása.[67] Végül azonban sem cukor, sem nagyobb malomipar nem tudott Sopronban megtelepedni, ezeket a vidék szívta magához. Lagnagyobb arányú ma a textilgyártás. Ha az előzményeket keressük, azt találjuk, hogy a kisipar is erősen foglalkozott vele, ezt megelőzően pedig a kereskedelemben, az importban volt nagy szerepe. A középkorban már Sopron látja el a vidék ruhaszükségletét a kölni, stb. posztókkal, a XV. században pedig már soproni posztósokról vannak adataink,[68] akik Bécsből fogadnak fel legényt.[69] A város később saját posztót exportál Horvátországba és Szlavóniába.[70] A helyzet elég kedvező volt: az Ikva vize szolgáltatta a szükséges vizet, a posztóipar ezért az Ikva két partján: a Várkerületen és a Rózsa utcában helyezkedett el.[71] A gyapjút a XIX. században a környező nagybirtok szolgáltatta,[72] a nagylózsi uradalomban pl. ma is több mint 1000 birka van. A vidék megszokta, hogy szükségletét itt szerezze be, hozzáértő munkások is jobban akadtak, a kézműiparból kialakulhatott a gyáripar is.

A selyemgyáraknak is megvannak az előzményeik. Széchenyi itt fejti ki a legbuzgóbb propagandát a selyemtenyésztés érdekében, létre is jön a Szederegylet, majd utóda a Selyemfonoda Részvénytársaság,[73] nagy szedertelepek birtokában.

Az acélárugyár az aránylag közeli osztrák ércre támaszkodhat (ide orientálódott régebben a nagyarányú soproni vaskereskedelem is a XVIII. században).[74]

A sörgyártás is nagyon régi, már a XIV. századból vannak rá adatok.[75]

64 Nagy György cukorgyára az Újteleki utcában (Csatkai Endre: Új Sopronvármegye 1941. máj. 31), üveghuta a Balfi út mellett a XVIII. század végén (Csatkai: Új Sopronvármegye 1941. ápr. 26) stb.

65 Heimler i.m. 100.

66 Csatkai: Új Sopronvármegye 1941. máj. 31: az Ikvahídon, a Papréten (ma az orthodox zsidó hitközségé).

67 Csatkai: Régi malmok és az első gőzmalom. Új Sopronvármegye 1941. jan. 12.

68 SoprOkl. I/1 : 389 és Östör i.h.

69 Schünemann: Wirtschaftsgeschichte i.h. 690

70 Például Petz, a krónikaíró posztós. Kiadta: Csatkai: Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778—1939. SSz. 1940. Házáról és műhelyéről a bevezetésben is.

71.A posztóiparosok nyersanyag-beszerzésének és feldolgozásának igen szép leírása Karner Frigyes: A régi kőszegi posztósipar. Vasi Szemle, 1936, 70.

72 Östör i.h. 42.

73 Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pesten, 1851. Az ev. teológia előtt a Szedres és az 1863. évi térkép a liceumi sportpálya helyén is Seidenplantage-t jelez.

74 Thirring: A soproni Thirring nemzetség háromszázéves múltja. Sopron, 1934, 56.

75 Winkler Elemér: A soproni céhek története a XV—XIX. században. Sopron, 1922, 7.

A XIX. században Sopron ipara erősen sínyli Bécs hatását. Ez az a korszak, amikor a határ nem védi Sopront, és Bécs akadálytalanul terjeszthetí ki Sopron fölé a maga befolyását! Christellertől tudjuk, hogy egy-egy csatorna körül a városoknak bizonyos rendje alakul ki. Bécs közelsége folytán ugyanis a lakosság különlegesebb iparcikk szükségletét egyenesen Bécsből szerzi be, a soproni kézművesek, iparosok csak a közönségesebbeket gyártják a város és a környék alsóbb néposztályai számára. Ezek nagyobbára olyan iparok, amelyek a saját szükséglet kielégítésére szolgálnak.[76] Ez nemcsak XIX. századi jelenség. A XVIII. századi összeírásokban is panaszkodnak a mesterek, hogy ha mellékesen mezei munkával nem foglalkoznának, meg sem élhetnének.[77] A kereskedelem azonban ekkor is élénk, mert a magyar nyersterményeket Bécs felé közvetíteni kell. Főleg az állatkereskedelem nagy, ez csalogatja Sopronba, már II. József előtt a rácokat és görögöket.[78] Az állatvásárok nagy forgalmát mindegyik korabeli író kiemeli: ez Korabinszky szerint évenként 40 000 szarvasmarha és 150 000 sertés.[79]

A vasút kiépülése és az I. világháború után a helyzet megváltozott: Sopron kereskedelmi jelentősége egész kicsive zsugorodott. Ruisz vizsgálatai szerint viszont Sopronban jelentős ipar települt meg.[80] Szombathely ugyanekkor, vasúti csomóponttá fejlődve, elsősorban kereskedőváros lett, ipara viszont lassan fejlődött.[81] Bár Sopron ipar-forgalmi népességének százalékos aránya szerint eléggé hátramaradt a rangsorban (1930-ban 45,7%, Szombathely: 53,7%), ez nem mutat helyes képet, Sopron sokkal jobban iparosodott, mint ahogy ezt az ipar-forgalmi népesség szerepe a lakosság százalékában feltünteti.[82] A foglalkoztatott segédszemélyzet alapján ugyanis Sopron sokkal iparosabbnak tűnik. A 10—20 segédszemélyzettel dolgozó vállalatok arányat tekintve, Győrrel, Budapesttel és Ujpesttel együtt szerepel Sopron.[83] S míg a legtöbb városban az iparvállalatok számának emelkedése a kisebb vallalatok szaporodásából következik, Sopronban a közép-, sőt nagyipari vállalatok számának emelkedése okozta ezt.[84]

Míg tehat régebben Béccsel szemben csak helyi jelentőségű ipar tudott kialakulni, most, a kozeli szenbányák hatására részben nehézipari, részben textilipari vállalatok azok, amelyek fejlődésképesek. Ezek az iparteleper tehát már nem a helyi szükségletek számara dolgoznak, pl. Budapest kézmű- és rövidáru-felhozatala teren Sopronnak igen nagy a szerepe, ugyanúgy a fonal- és szövetáru-felhozatalban is.[85]

A város központi funkciói nemcsak az anyagi szükségletekre terjednek ki. Sajnos, ma nem ismerjük minden vonatkozásában azt a területet, melyet Sopron lát el közvetlenül központi árukkal. Nem tudjuk, hogy az általa termelt áruknak hol a termelőhelye és hol a fogyasztóterület. A gyáriparnál a mai közlekedési viszonyok mellett, mint azt Budapest és Sopron kapcsolatai is mutatták, távoli vidékek is szóba kerülnek.

A központi funkciók másik csoportja a kulturális igényeket elégíti ki és látja el. A terület, melynek központját, a kulturális tevékenység szempontjából alkotja, könnyebben körülhatárolható. A közigazgatási tevékenység a megye és a járás határával egyezik meg — nacionális megállapodásképpen, és jelentős történeti múlttal.

76 Thirring: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. SSz. 1940, 293—313.

77 Thirring: Sopron gazdasági élete a XVIII. században. I.h.

78 Csatkai: Rácok, görögök a régi Sopronban. Új Sopronvármegye 1940. ápr. 26.

79 Korabinsky: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786.

80 A magyar városok iparosodása. Statisztikai Közlemények, 95. kötet, é.n.

81 Ruisz Rezső: A magyar városok iparosodása. Budapest, é.n.: „Az okok egyelőre ismeretlenek".

82 I.m. 11.

83 I.m. 57.

84 I.m. 54.

85 I.m. 91, 108.

Az iskoláknál a terület az iskola fokától, szakirányától és felekezeti jellegétől függ. Legkisebb a polgári iskolák centrális tevékenységének a területe. Erre a fokra az 5—10 000 lakosú helységek könnyen eljutnak. A középfokú iskolák területe nagyobb. Itt a felekezeti hovatartozás a döntő, a kiegészítő területet a legközelebbi hasonló felekezetű foltok alkotják, szolgáltatják, és ezért kulturálisan olyan területek is Sopron vonzáskörébe esnek, amelyeknek gazdaságilag semmi közük a városhoz, pl. az evangélikus gimnázium (Líceum) révén beletartoznak ebbe a kemenesaljai, Győr megyei evangélikus lakosságú területek is, melyek különben Pápa vagy Győr vonzáskörébe esnek.

A két egyetemi fakultás közül a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar annyira speciális irányú, hogy természetesen az egész országra kiterjed funkciója. De nem egyenletesen! Van egy sűrű terület, a környék, amely nagyjából megegyezik a középiskolák hatóterületével — mert igen sokan egyszerűen csak átiratkoznak az érettségi után nem kell az új hely kényelmetlenségeivel törődni. Aztán foltok: a bányavidékekről, az erdős területekről kerülnek ki a hallgatók.

A Hittudományi Kar ugyanígy az evangélikus foltokra gyakorolja központi szerepét, de a gimnáziumtól eltérően, az egész országra kiterjesztve. Mindenesetre ez az a két intézmény, amely kiemeli Sopront a helyi viszonylatokból és magasabb fokú, tehát nagyobb hatótávolsággal rendelkező szerepet ad neki.

Ezek a tevékenységek, amelyek a város jellegét meghatározzák, és amelyek a város helyzetétől is nagymértékben függnek, a lakosság foglalkozási megoszlásában is szemlélhetők. Erről a mellékelt grafikon nyújt szemléletes képet.

❀

3. Az előbbiekben a város funkcióin és egyéb tevékenységein keresztül a folyó élet tényezőit vázoltuk. Most ennek az életnek a térbeli rendjét vesszük vizsgálat alá. A ma folyó élet nem maga alakította ki teljesen életterét, egy részét a múlt örökségeként vette át. A leírt igények és funkciók nagy része ugyanis az újkor követelménye. Mivel a múltban nem volt rájuk szükség, nem is alakult ki a számukra élettér. Ezek most építették ki a saját szükségleteik szerinti berendézeseiket. A múlt tehát igen erősen érvényesül a város funkcióinak térbeli tagozódásában. Ugyanez érvényes azonban a város morfológiai képére is. Nem egy aránylag egyforma kultúrájú kornak a munkamegosztás alapján létrejövő formaelemeivel és csoportjaival van itt dolgunk — mint az együtemű városoknál — hanem messze a múltba nyúló fejlődés folyt le, ahol az építő koroknak mindig alkalmazkodniuk kellett a már meglevő formákhoz, és így alakult ki az egyik csoport szervesen a másikból. Ezért jogosult, hogy a most következő leírásban — két szempontot egyesítve — időbeli és funkciós egységekre bontjuk a várost. Nem lehet itt egyszerű morfológiai alapon keresni a funkciók területeit, mert minden építkező korszakban más formák jöttek létre, és mivel a fejlődés lassú volt, kialakulhatott így korszakonként bizonyos funkcionális egység is. Ezért tehát a formák vizsgálatát, az így talált egységeken belül is, mindig elvégezzük. Sorra vesszük a belvárost, a Várkerületet, a régi külvárost, és az új városrészeket a leginkább földrajzi szempontokat követő, alábbi fejezetben.

A Belváros

Ez az a rész, amelyre az energiák hosszú tapogatás után legerősebben rátelepültek, és a középkori bizonytalanság után, a XV. században újból a város életének központja lesz.[86] Ma már ez nem így van, de amit a múlt létrehozott benne azt ma is láthatjuk. Ma is itt van a város legsűrűbben lakott része.[87] azoknak az időknek a maradványa képpen, mikor a falakkal körülvett területen minden talpalatnyi helyet ki kellett használni. Az emeletes, sőt a Szent György utcában 2—3 emeletes házak megszakítatlan sora húzódik ennek következtében.

86 Mollay idézett tanulmánya: Ödenburg; uő.: Soproni élet . . . i.h.
87 Marinkovszky: Sopron népsűrűsége (térképpel). In: Heimler i.m.

Alaprajzában ellipszishez hasonlít, hossztengelyével merőlegesen áll a kapu nyílására. Sajátosságai jobban kidomborodnak, ha két hasonló vonallal körülvett várossal: Kassával és Kőszeggel hasonlítjuk össze. Városiasodásuk nagyjából egyidőben indul meg, Kőszeg majdnem Sopronnal együtt kap privilégiumot, Kassa és Sopron felvirágzása egyformán az Anjou-korra, a nagy gazdasági átrendezések idejére esik. Nem kell azonban valami egységes „Form Idee"-re gondolnunk. Sopron mai alaprajza sokkal régibb időkre nyúlik vissza, a kelta sáncok nagyjából a mai falak helyén emelkedtek.[88] Feltűnő azonkívül a falak külső oldalának a megfelelő szintvonallal való párhuzamossága, amely viszont a löszfolt alakjával, illetve peremével egyezik meg. Kétségtelennek kell tehát tartanunk, hogy ezen a XIV. századi nagy várépítés sem sokat változtatott, s az első térképes ábrázolások (1597-ből és 1622-ből) a nagy építkezések módosításait leszámítva, a legrégibb időkig visszanyomozhatók.[89] De ezen a külső burkon belül mind a három város más struktúrát mutat. A leglényegesebb különbség, hogy a soproni váron nem vezetett keresztül út, mint pl. Kassán, vagy Kőszegen. Kassán középütt szelte át a várost egy kiszélesedő, orsó alakú út, és ezért a városnak két kapuja volt.[90] Kőszegen szintén belül megy a falakon a legforgalmasabb út, s a kapun belül több ágra bomlik.

Sopronban a vár azonban — talán a térszín hatására — merőlegesen fordult az utak irányára, és elnyelte őket. Nem mentek át rajta olyan értelemben, hogy a szemközti oldalon elhagyták, mert Sopronnak mind a két kapuja egy irányba nézett: a magyar medence felé. Ez kétségtelenül a vár hivatásával volt összefüggésben: „contra Theutonicos" védeni az országot. Ausztria felé a hátát mutatja, Magyarország felé' nyílik mind a két kapuja. A Bécsből Magyarországra vezető út tehát nem a városon futott keresztül, hanem a falak előtt, és nem is a kényelmes síkságon, hanem a Bécsi domb oldalában, a Bécsi kapunál érte el a külvárost, a Bécsi és Szentlélek utcákon meredeken leereszkedve érte el az Ikvahidat, majd ezen keresztül, az Előkapu alatt bejutott a város főterére. Az útnak ez az iránya igen régi. A Bécsi kapu a legfontosabb védelmi pontja volt a városnak, amelyet IV. Béla a János-lovagrendre bíz. Fontos hadi út jött erre, és valószínű, hogy ezért sínylette meg a legjobban az Ottokár-féle támadásokat az út mellett elhelyezkedő, az avar korra visszamenő „Burg".[91]

Miért nem a síkságon jön le ez az út? Talán az avarkori település utódai vonzották magukhoz a Karoling időkben? Vagy így ment már a nagy É—D-i út is át a városon? Nem szabad elfeledkeznünk az Ikváról. Eredetileg ÉK-i irányban folyik és csak egy 90°-os irányváltoztatás után halad a város felé, így a síkság nagy részét körülkeríti. Ismerve az Ikva szeszélyes vízjárását, amely nagyobb esők idején nagy víztömeget zudít a városra,[91] megérthetjük, hogy igen nehezen hidalható át. Az elképzelhető legkényelmesebb útvezetést, a Lackner Kristóf utcából kifelé vezetni az utat, keresztül a síkságon, csak az elmúlt években tudták egy nagy híddal megoldani. Az Ikva legegyszerűbb áthidalása az „Ikvahidnál" történhetett, ahol a pannon homok és kavicsdombok, a patak árterét erősen összeszűkítik. Nézetünk szerint ez magyarázza meg, hogy a kapuk a vár oválisának ugyanazon belső oldalán helyezkednek el.

Ennek pedig az alaprajz kialakulásában van döntő szerepe. A város beépülése és ezzel az alaprajz kialakulása párhuzamosan folyhatott a falak megerősítésével. Mindez pedig az 1277-es privilégium és az Ottokár-féle háborúk után kezdődött

88 Bella: Scarbantia sáncai... i.h. A régi városház lebontásakor és az orsolyiták kertjében talált rá.

89 Közölve Thirring: Sopron gazdasági élete... i.h.; továbbá Lauringer: A soproni városi múzeum térképgyűjteménye i.h.

90 Kerekes György: Polgári társadalmak a XVIII. században. Kassa, 1940; Hanák Károly: Adatok Kassa földrajzához. Földrajzi Közlemények, 1940.

91 Régen is így volt: „tempore pluviali...", tehát ki szokott száradni (SoprOkl. I/2 : 467). Viszont a későbbi krónikák éppen ellenkezőleg nagy áradásról tudósítanak (Csányi krónikája, kiadta Paur Iván Pesten, 1858)

komolyabban.[92] Az igazi erősítések a XIV. század negyvenes éveiben történnek, 1339-ben már folyik az építkezés,[93] melynek eredményeképpen 1340-ben hármas fallal van körülvéve, csak a körülárkolás hiányzik.[94] A falakat 1397-ben újjáépítik és az árkot is kijavítják.[95] Ennek a bástyarendszernek a maradványai ma is megvannak, két oldalról azonban a hozzá csatlakozó házak teljesen eltakarják. Ha az ember bemegy a Várkerület házainak udvarába (vagy szemben a Szent György utcában, vagy a Színház utcában), elébetárul valami zegzugos falrendszer, amely a folytonos hozzáépítések miatt eredeti jelentését már teljesen elvesztette, és első pillanatra fel sem lehet ismerni. A Fabricius-házban[96] hátul lépcső vezet fel, és kertben találja magát a látogató, csupasz házfalak összevisszasága között. Ez a gyümölcsöskert ennek a hármas falrendszernek a maradványa. Az 1622. évi rajz mindent megmagyaráz, mert a falak profilját is közli. A három fal ugyanis nem egy magassági szintben helyezkedett el, hanem lépcsőszerűen. A második és harmadik fal közötti magas töltésen van a mai bástyakert (az ún. „Zwinger").

Az 1340-es nagy építkezéseket megelőzően folynak le a súlyos pártharcok a városban. Véleményünk szerint ekkor történik az úthálózat mai formájának kialakulása. 1283-tól 1330-ig gyakran halljuk a belvárossal kapcsolatban a *desolata*[97] és *vacua* szavakat.[98] A város beépülése ezután történik meg. Az üresség jellemző, hogy 1278-ban (tehát a panaszok előtt) jönnek a ferencesek a városba és építik fel templomukat és kolostorukat.[99] Ez a templom és kolostor a későbbi térképek szerint a házaktól elkülönülve, önálló tömböt alkotott, és csak később a XVIII. században épült össze a környező házakkal. Ma is kiesik valahogy az utcarendből. A XIV. század végéről való városi telekkönyv szerint azonban már 94 ház van a belvárosban, nem sokkal kevesebb, mint ma. A házak a városfalaknak támaszkodva épültek meg, ezáltal a városfalakkal párhuzamos utcahálózat jött létre (Szent György utca, Templom utca, Fegyvertár utca.). Valószínűen, először a Szent György utca épülhetett be. Ezen a házkoszorún belül, a ferencesek letelepedésének példájára, eleinte zárt, a maihoz hasonló, nagyobb összefüggő háztömböket képzelhetünk, és hézagosnak kell elgondolnunk a falakkal körülvett ovális tér kitöltődését. A két kapu körül volt a két piac: a mai Orsolya tér helyén a Salzmarkt és a városház előtt a Hauptplatz.[100] A kettőt összekötő egyenes vonal az Új utca, amely Veszelka szerint is legkésőbb épült ki.[101]

Az egész utcahálózatra jellemző, hogy nincsenek benne haránt utcák, hanem mindegyik a két kapu között lebonyolódó forgalom irányával párhuzamos. A harántközlekedést sikátorok (az 1622-es alaprajz is ábrázol egyet) és átjáróudvar-rendszerek bonyolították le. Ez nem okoz nehézséget, a telkek nem mélyek és sokszor egy háznak két utca felé is van frontja, s ahol pedig két telek egész szélében egymásnak támaszkodik, könnyű az építkezést úgy végezni, hogy az átjárás továbbra is biztosítva legyen. Fel lehet tételezni, hogy ezeknek az átjáró udvaroknak az elődei épülettömböket elválasztó közök voltak.

Az utcákat régi, meglehetősen egyforma típusú házak szegélyezik. A keskeny utcák két, sőt három emeletes házak között még keskenyebbnek tűnnek. Meglehetősen sivár látvány az aszfaltos úttest keskeny macskaköves járdákkal és — egyes

92 „concessimus eisdem civibus, quod quicumque turrem in ipso castro nostro edificaverunt vel edificare voluerint ex novo nullus preter regiam manum auferre possit. . ." (Fejér: V/2 : 399).

93 Még két évre megkapják a fertői vám felét, „quia opus dicte municionis civitatis nondum adhuc fore. . ." (SoprOkl. I/1 : 132).

94 SoprOkl. I/1 : 136.

95 SoprOkl. I/1 : 324.

96 A Ferenc József téren a vármegyeház mellett.

97 Összefoglalóan Mollay: Ödenburg i.h. 667.

98 Uo.

99 Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 172.

100 Veszelka i.m. 39.

101 Eredetileg: *Judengasse*.

helyeken — csupasz, kopott házfalak (pl. Új utca). Olyanféle hangulat van itt, mint például Regensburgban. Ósdi, kopott házak, piszkos kapualjak, és valami kellemetlen, avas szag. A házak rendszerint egy kis udvart vesznek körül, és az udvar gyakran művészies hatású. Nagyon szerették alkalmazni a reneszánsz oszlopos-íves tornácot, körös-körül az emeleten (Fabricius-ház, Eggenberg-ház, Esterházy-palota).[102] A szép mágnás-paloták és a kopott Új utcai házak között is van azonban valami egyezés: íves, rendszerint szögletes keretbe foglalt kapu a bejárat, fölötte erkély. Ez a megoldás szinte általános, a különbség legfeljebb a kivitelben van. Az utcák sivárságát azzal enyhítették, hogy szép ablakpárkány-díszeket, vagy gazdag díszítésű frizt alkalmaztak, ahol a fény és árnyék változása hoz elevenséget. A Belvároson ma is meglátszik, hogy valamikor jómódú polgárok lakták (és arisztokraták). Az Új utca azonban mindig magán viselte az egykori gettó-jelleget, egész a mai napig.

Valamikor, amikor még a Várkerület nem épült ki, itt, a Belvárosban folyt a város élete. A piactéren a házak és a kolostor falához támaszkodva álltak a kereskedők bódéi.[103] Ma a város kereskedelmi életében semmi szerepe nincs. Üzletei szegényesek, és csak a Belváros lakóinak mindennapi szükségleteit látják el. De itt vannak a hivatali központok. A régi Fő tér körül helyezkedik el a városház és a vármegyeház, az Iparszékház, három iskola, a Kaszinó az egykori ökörmalomból épült színház helyén.[104] A gazdasági életnek ez a kiszorulása nagyrészt annak a következménye, hogy a keskeny utcák nem tudtak a modern közlekedés követelményeinek megfelelni. De éppen ez őrizte meg régiességét, s ma is a gótikus templomok és reneszánsz-barokk házak között változatlan megvan — és éppen ez adja Sopron élő energiáinak egyikét, ez vonzza részben az idegeneket.

A Várkerület

Funkció szempontjából egészen sajátos helyet foglal el a városrészek között. Mint történeti képződmény is sajátos, mert szinte erre a funkcióra készült. Csak a külső oldala nyúlik vissza a középkorra. Itt helyezkedett el a Vendégfogadó-szer, a Kovács-szer, és már régen élénk forgalom folyhatott rajta.[105] Szívesen települtek itt le a posztósok, főleg azért, mert a házak mögött folyt az Ikva, s a bábsütők is, mivel a várárok és a házak közötti széles, fás térségen tartották az országos vásárokat — és tartják ma is.[106] A külső öv már teljes egészében kiépült, de erre nem alkalmazták a Várkerület nevet: 60—90 m széles területöv volt, amely a külvárosból csak az Ikvahídon át és a mai Ötvös utcából volt megközelíthető, de itt a Hátulsó kapu felé, a mai Torna utca helyén folyó, a Széchenyi tér helyén levő kettős tórendszerből az Ikvába vezető patak volt akadály. A gyalogosközlekedés számára volt még egy kijárat, a mai Festőköz mellett, a Várkerület elején. A XVIII. század második felében, a kuruc háborúk után, a vár és várárok szerepe egyre jelentéktelenebb lesz. 1756-ban a várárokban mosóhelyet rendeznek be az Előkapu körül,[107] de a Várkerület kiépülése egyre lejjebb szorítja, a nagyforgalmú Előkaputól távolabbi, csendesebb részekre.

102 Heimler Károly (szerk.): Sopron város műemlékei. Belváros. Sopron, 1939 (nagy képanyaggal); Mihályi Ernő: Sopron renaissance- és barok-stílusban épült házai. Sopron, 1915.

103 1422: „ein kram gelegen an das kloster an dem Platz" (SoprOkl. I/2: 261); Mollay: Soproni élet... i.h. szerint a Haberleiter-házhoz (a mai Storno-ház) öt varga- és posztónyíróbolt támaszkodott.

104 Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 328; a tanácsjegyzőkönyvek 1768—69-ben foglalkoznak a kérdéssel.

105 A Kovács-szerben voltak a fürdők is, pl. Bader Egyed fürdősé 1427-ben, ami talán a forgalom mellett szintén az Ikva közelségére vezethető vissza (SoprOkl. II/: 63).

106 A Várkerület régi arculatának leírása a Michael Schraps-féle 1700-as kép alapján Thirring Gusztávnál: Sopron város gazdasági élete a XVIII. században (24).

107 Csatkai Endre: A városi mosóhely. SSz. 1938, 170.

A Várkerület kiépülése már korábban kezdődik, 1704-ben a kuruc ostrom idején egy csomó boltot[108] és háztetőt le kell verni, hogy a kilövést ne zavarják. 1776-ban feltűnnek a telekkönyvekben is a régi bástyák mentén épült házak[109]: 53 ház van ekkor már nyilvántartva, s ezért fel lehet tételezni, hogy az építkezés már előbb megindult. Kezdetben ideiglenes jellegű kis házak és üzletek épültek. Az egész bástyaöv az erődjelleg megszűnése után köztulajdon volt, amely eladás folytán, csak fokozatosan alakult át magántelekké. 1784-ben 43 házon kívül már 56 üzleti bódé van. A házak azonban egészen kicsinyek,[110] és főleg az üzletek, alig 2—3 négyszögölnyi területet foglalnak el. Ez tükröződik vissza a Várkerület egyes részein ma is, az alig két ablak szélességű fronttal az utcára néző emeletes házak furcsa halmazában, pl, az Előkapunak az É-i oldalán. Itt úgy látszik nem következett be az, amit Thirring a Várkerület derekára vonatkozólag ir le, ti. hogy a kereskedők lassan bővítették házukat, üzleteiket, a szomszédos telkek megvásárlása által.[111]

1829-ben is csinos látvány volt a kép: a nagy bástyák tövében a kertek, házak, üzletek. Korabeli német utazó szerint a Várkerületen szép sétát lehet tenni. Ez egy széles utca, amely mellett szép házak vannak, körülvezet a várfal körül, a Zwingerben kis, kedves, kertek tűnnek a szemünkbe.[112]

Még 1834-ben is megvolt a Kaszinó (a mai kath. elemi iskola) mögött a bástya (a posztósok bástyája) és egyes helyeken a fal is. Még az árok is megvan néhol, de legnagyobbrészt be van töltve, és helyén a legszebb és legszélesebb utca, a Várkerület keletkezett.[113]

A Várkerület tehát javarészt a XIX. század elején épült fel — a belső oldalát, a mai üzletnegyedet illetően. Ennek kialakulására az itt zajló nagy forgalom volt közvetlen hatással. Mikor ugyanis a tavakból a mai Torna utcán át vezető patakot eltüntetik, nincs már semmi akadálya, hogy a Győri, vagy a Kőszegi útról jövők kikerülve a Belváros kényelmetlen utcáit, a Várkerületen keresztül közvetlenül átmenjenek az Ikvahidon a Bécsbe vezető útra.

Ezt a fejlődést igen erősen visszatükrözi ma is a Várkerület. Külső oldala jóformán változatlan maradt, fel lehet fedezni itt is azokat a háztípusokat,, amelyeket a Belvárosban láttunk, az ívelt, nehézkes kapuzatokat, csak sokkal egyszerűbb minden. Művészi benyomást csak a „Kisvárkerület" házai — az egykori Kovácsszer — tesznek, ahol jómódú posztós családok házai helyezkednek el (Várkerület 10., 14., 18.).[114] Az előkapunál feltűnnek a sajátos, kis alaprajzú, keskeny homlokzatú, de hossztengelyükkel az utcával párhuzamos, 1—2 emeletes házak, gyakran csak földszintesek, és akkor mögöttük ott sárgallik a csupasz fal. A hátulsó kapu (Müller Paulin utca) felé ezek eltűntek: ez volt a Fogadós-szerrel szemközti rész, úgy látszik a legforgalmasabb rész, itt voltak és vannak is a legforgalmasabb üzletek. Ennek a résznek XIX. századias hangulata van, üzlet üzlet mellett, térképeink mutatják, hogy nem a mindennapi szükségleteket ellátó üzletek helye ez, hanem azok az üzletek, melyek a legkevésbé társuló, differenciáltan közönség elé kerülő árukat adják. Térképeink alapján el lehet képzelni a kirakatok tartalmát is. Feltűnő a szövött-kötött textilruha-, a rövidáru kereskedések óriási tömege. Itt történik nem csak a városiak, hanem a vidékiek magasabb centrális javak iránti szükségletének kielégítése. Hivatalok, templomok, iskolák nincsenek. De itt találhatók a bankok is, mutatván, hogy ez a városrész a Sopronban lejátszódó gazdasági élet fohelye.

108 „Die grosse Runde Basteyn bey der Görgen Kirchen .. die Läden zu dieser grossen Basteyn" (Csányi idézett krónikája 182. lap).

109 Thirring — úgy látszik — nem ismerte a Csányi-krónika adatát. Vö. Sopron gazdasági élete a XVIII. században (23).

110 Thirring szerint a mai házak — a lakások alapján — kétszer akkorák (i.h. 24).

111 Thirring: A soproni Thirring nemzetség . . . i.m.

112 Knickel József bécsi utazó. Idézi Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938 (Scarbantia 2. sz.)

113 Csatkai i.m. (Schmidl Adolf)

114 Mihályi i.m.

Mindezt annak köszönheti, hogy a két kapu között fekszik. Rögtön kiderül ennek nyilvánvaló volta, ha megnézzük, mi lett a sorsa a városfejlődésnek a várnak és ároknak azon a felén, amely kijárat nélkül, É—Ny felé nézett. A mai Petőfi tér helyén, a Színház előtt, tószerűen kiszélesedett egy patak, amely itt vált ki a Pejáchevich közből kifolyó, a Széchenyi tér helyén elterülő tavakba ömlő patakból,[115] végig folyt az Ógabona téren és a mai Festetich (ill. városi) major előtt beletorkollt az Ikvába. (Ez tette lehetővé, hogy az Ógabona téren a XVIII. században igen sok posztós volt található[116]. Itt is nagyon régóta megvan a külső oldal, az Ógabonatér. A belső oldal azonban igen nehezen épül ki, nincs semmi kapcsolata a Belvároshoz. A XVIII. század második felében nyitnak meg egy átjárót az evangélikus templom mellett,[117] és csak ezután kezd kiépülni. A telekkönyvekben 1810 körül kezdenek a házak szerepelni, egyszerű, az utolsó adóosztályba tartozó házak. Helyükre nagyrészt a XIX. század második felében nagy bérházak épülnek, klasszicizáló stílusban.[118] de köztük még máig is megmaradtak a régi típusú, földszintes házak.

Mivel egyik kapu sem néz erre, később épül ki, üzleti jellege sem lesz, mint a Várkerületnek, és amikor a patakot betemetik, a széles térség közepén egy házsor épülhet fel két fronttal (a Színház utca felé is és az Ógabona tér felé is); nem kell a forgalomnak a széles tér.

A Régi Külváros

Nem egyszerre jött létre a várfalak alatt, de egy második várfal a XVII. században már ezt is egységes keretbe foglalta. Közös vonásuk még az is, hogy a XV. században kialakulván a társadalom elhelyezkedésének végleges formája, a Belvárosba húzódnak a jómódú polgárok,[119] ami összefüggésben van azzal a régebbi királyi paranccsal, hogy a Belvárosban is házzal rendelkezők hagyják el a Burgot és csak a zsellérek maradhatnak ott, a Régi Külváros részeiben. A külváros ÉK-i részén mindjárt feltűnik az utcák gazdag szövevénye. Erősen sematizálva úgy tekinthetjük ezt az utcahálózatot, mint egy ÉK-i irányú főútra merőlegesen, bordaszerűen két oldalról kinyúló ágakat. Ez a rendszer erősen a térszín befolyása alatt jött létre. A szintvonalak párhuzamosan futnak az utcákkal, és természetesen, az utcák párhuzamosak az Ikvával is. Az utcák gazdag tagozódása tehát nemcsak annak a jele, hogy ez a külváros legrégibb része,[120] hanem következménye annak is, hogy a térszín relief energiája nagyobb. Kialakulására és fejlődésére vonatkozólag három fix pontot tudunk meghahtározni: 1. A Bécsi kapu, amely már a XIII. században előfordul a johannitákkal kapcsolatban; 2. A Szent Mihály plébániatemplom, amelynek ennyire perifériikus elhelyezkedése csak úgy érthető, ha itt valami önálló telep élt már — mint ahogy Házi feltételezi:[121] egy szerény falu épülhetett körülötte; 3. Az Ikvahíd.

Ezek szerint tehát meglehetett a Bécsi utca a mai Szentlélek utcával együtt, és a Szent Mihály utca. Nagyon érdekes, hogy az ezek által megszabott keret milyen mozaikszerűen települt be. Nem minden ízében régi, bár ilyen zegzugos része nincs több Sopronnak. 1700-ban még csak két részből állt, és ezek közül valószínűsíthetően a plébánialak a régibb. 1863-ban már négy részből

115 Lásd a Michael Scharps-féle rajzot (Thirring: Sopron város gazdasági élete a XVIII. században. I. h.)

116 Thirring ugyanott közli az akkori iparosok foglalkozását és lakóhelyét.

117 Korabinsky i.m. (ma is megvan).

118 Példa rá a Thirring család Színház utcai háza (Thirring: A soproni Thirring nemzetség. . . . i.m.).

119 1430-ban királyi parancs szól arról, hogy a jobb módú külvárosi polgárokat be kell a belvárosba segíteni (SoprOkl. I/3 : 17).

120 Sokáig kísértett az a magyarázat, hogy a „Burg"-ból települtek ki a XIV. században a mai belvárosba. Gergely Endre a „Sopron. Civitas fidelissima" c. idézett műben és Sárközy (i.m.), sőt legújabban a „Sopron város műemlékei" c. idézett mű is ezt a felfogást adja elő.

121 Házi idézett egyháztörténete 4.

tevődik össze (beépült a Fövényverem meredek partjának egy része úgy, hogy a házak az egyik (a D-i) oldalra emeletesek, É-ra apró kis földszintes házak néznek s ezek meglehetősen szegényes épületek. Ma ez a fövényvermi rész kapott egy orrot, de a régebbitől üres sáv választja el, ahol a térszínt lépcső hidalja át. Hogy ez későbbi település, azt a tulajdonformák is elárulják. A keretutcákból É-ra, a Koronázódomb, és D-re, az Ikva felé szalagtelkek nyúlnak. Ezt a telekformát találjuk meg majdnem mindenütt a külvárosban, a régi falakkal körülvett területen, itt azonban meglehetősen szabálytalan alakúak a telkek. Látszik, hogy nem egyszerre történő térkitöltésről van szó, hanem — térképek bizonysága szerint is — a betelepülés huzamosabb ideig folyt. Ennek a városrésznek a fejlődésére voltak döntők a XIV. századi társadalmi események. Riválisa volt a Belvárosnak, s ebben nagy része lehet annak is, hogy a Bécsi út ide torkollik. Csak mesterséges beavatkozásra maradt el a Belváros mögött. De városias részei vannak: Bécsi utca, a Rózsa utca Ikva felőli oldala, és különösen a Szentlélek utca. A Szeder utca és a Halász utca eleje is városias: emeletes házak, melyek legalább olyan régiek, mint a Belváros házai, csak természetesen nem olyan díszesek. A többi utcarészek azonban őstermelő, falusi jellegűek, a szalagtelkeken a keskeny, hosszú, nyeregtetős épület, maszszív kőkapuval a jellemző.

A külváros D-i része sík területen fekszik. Ennek is következménye, hogy itt a viszonyok egyszerűbben alakultak. (Hogy a régiség önmagában nem döntő, éppen a mozaikpéldán láttuk — a nagyobb tagozódás olyan fiatal, hogy kialakulása térképpel is ellenőrizhető.) Itt a D-i részen a vízrajz volt döntő hatással az utcahálózat kialakulására. Itt volt ti. a vár vízrendszerének a szabályozója. Sopronra nézve örök kár, hogy nincs nagyobb folyóvíz mellette. A patakok vízjárása nagyon szeszélyes. Az Ikva hatását már láttuk. Az Ikva azonban mély völgye miatt, és mert régóta település veszi körül, nem volt alkalmas arra, hogy a vár védelmi rendszerébe belevonják. A Rákpatak vize azonban olyan kevés, hogy szükség esetén nem lehetne vele feltölteni a várárkokat. Ezért hármas tórendszerben tárolták a kellő vízmennyiséget, és a Rákpatakot a mai Zsilip, és Jókai utcák között, az Újteleki kapu mellett vezették be a városba. Lehet, hogy egyik ága ennek a mai Újteleki, és Hátulsó utcák között folyt,[122] de arról biztos tudomásunk van, hogy a Lange Zeil (a mai Rákóczi utca) és a Pejáchevich közön át érte el a másik ága a mai Széchenyi téren levő tórendszert, amelyből viszont a fölösleges vizet egy, a mai Torna utca helyén folyó patak szállította az Ikvába. Ezzel a vízrajzzal körülbelül meg is rajzoltuk a mai utcahálózatot — hiszen az Újteleki és Hátulsó utcák az előbb említett árokkal futnak párhuzamosan.

Feltűnő itt, hogy a város É-i és D-i oldalának aránylag gazdag utcahálózatával szemben, a város derekán nem alakult ki szinte semmi. Az Újteleki utca is csak későbbi településekkel kapcsolatban, de a város többi részétől úgyszólván teljesen izolálva alakult ki: a Belvárosnak erre nem nyílott kapuja, az É-i városrésztől pedig az Ikva választotta el. A város K-i oldalán azonban, a kapuk közötti házsor mögött — tehát jó csatlakozású helyen — szintén nem alakultak ki utcák, hanem óriási, település szempontjából kihasználatlan terület maradt, melyen részben most intenzív kertművelést folytatnak, a Paprét pedig elhanyagolt park. Az is feltűnő, hogy itt nem közeledik a városhoz, a Győri úton kívül, az Ikváig más út. A Győri út és az Ikva között van ugyanis a Kurucdomb meszes, településre nem alkalmas lapos háta, úgyhogy a Balf felőli út az Ikván túlra kényszerül, az Ikvahídon keresztül. Az Ikva ártere és a Kurucdomb az oka tehát végeredményben annak, hogy a Várkerület K-i oldalán sem ágazott ki úthálózat.[123]

122 Az 1863. évi térképen (a mérnöki hivatalban) vizesárok van jelezve, a telkek emiatt ma sem érnek össze.

123 Ezen segítettek a Lackner Kristóf utca megnyitásával és az Árpád utcával a Várkerületen — de igen nehezen épül ez utóbbi.

Ezeket a városrészeket tehát nehéz volt belekapcsolni a város életébe. Csak a falak áttörése után nyitottak egy-két átjárót. A Várkerületre aránylag könnyen bevezethető a forgalom, de a Belvárosba nem. A település kiterjedésével együtt kényelmetlenedett a Belváros forgalmába való bekapcsolódás, a harántutcák hiányában, s ezzel párhuzamosan tolódott ki a belső oldalról a külsőre, az éppen épülő Várkerületre, a gazdasági élet súlypontja is.

Ez a városrész leginkább őstermelői jellegű. Az Ötvös és a Magyar utcák kivételével, amelyek a kapukhoz vezették a forgalmat — és ezért városiasak, jellegüket megadó házak az É-i részhez hasonlítanak — az utcák eredetileg őstermelők, zsellérek és napszámosok által voltak lakottak. Ennek megfelelően találjuk meg a keskeny szalagtelkeken a részházak típusosan őstermelői életmódhoz kapcsolódó intézményét:[124] rendszerint két keskeny, merőleges állású ház áll egy telken, köztük íves (talán az emeletes házakat utánzó) kapuboltozat. A társadalmi tagozódásnak megfelelően találunk azonban kicsi, pár négyszögölre terjedő zsellérházakat is, főleg az É-i városrészben.

De itt voltak valamikor a belvárosi polgárok majorházai is (pl. a Lackner major a mai Lackner Kristóf utca helyén), de középkori adataink is vannak.[125] Az 1700-as madártávlati képen is sok a foghíj a telektömbökben: a majorok kerítései[126] Az utcahálózat tehát kész, de beépíthető telek sok van még. Ezek a telkek az alapjai a mai intézményeknek is (pl. a Fiupolgári iskola telke), sokból kaszárnya lett átmenetileg, vagy árvaházak keletkeztek a helyükön. (Jellemző, hogy egymáshoz közel, a Halász utcában helyezkednek el az evangélikus és katolikus árvaházak.)

A külváros, dominálóan őstermelő jellegénél fogva, a városi funkciók szempontjából teljesen jelentéktelen. A kereskedelemben is eltűnik a Várkerület mellett, legfeljebb iparosok találhatók meg itt.

Az újabb külváros

Az újabb külváros kiépülése már térképekkel úgyszólván nyomról-nyomra követhető. Ezt a városrészt a vasútkorszak hozta létre. Itt érvényesül a legjobban Sopronban Hassinger megállapítása,[127] hogy az utcahálózat kibontakozásában a kulturális és természeti viszonyokhoz való alkalmazkodás a döntő. Ennek a kiépülésénél a következő problémákat kellett megoldani: 1. Bekapcsolni az újabb külvárost a régi városi életbe. Az utcákat tehát a külső városfal kapui csoportosítják. (Ez a kapcsolódás természetesen a legtöbb helyen a dűlőutak által előre jelezve, magától történt; 2. Le kellett győzni a térszíni akadályokat.

A város először a Bécsi út mellett és a Győri uti kapu körül lépett ki a falak közül. De a fejlődésnek az 1847-ben megépült vasút adott új irányt. 1896-ra, a meglévő dűlőutak mentén, nagyjában kiépült a város Ny-i oldala. D-en és K-en a Rákpatak és a Kurucdomb az akadály. A GYSEV állomása azonban hamarosan szükségessé teszi a Deák tér rendezését (a század végén beburkolják), s ezzel megindulhat errefelé is a növekedés. Mindenekelőtt új utcát kellett nyitni (Erzsébet utca) De éppen a vasút maga lesz az akadály: kettészakít korábban összetartozó dűlőutakat, s ezzel a vasúton túli részek bekapcsolódásának máig is megoldatlan problémája merült fel.[128] Ez a déli városrész csak a jelen század első évtizedeiben épült be — a Kurucdombbal együtt — ahol vízvezeték tette lehetővé a letelepedést. Mégis, mekkora különbség! Ez a lövéri negyed: kertes családi, vagy nagyobb házakkal épült

124 A részházakra Thirring Gusztáv: A soproni részházak. Városi Szemle 1936.

125 1439: „mairhof gelegen vor der stat an der Lebergassen" (SoprOkl. II/1 : 61); Csányi idézett krónikájában: „Lusthaus in seynen Mayrhoff" (131. lap).

126 Kassán is ismeretes (Kerekes i.h. 270).

127 Példa rá a Kossuth és Flandorffer utcák összecsomósodása a volt Újteleki kapu miatt.

128 Az alaprajz összefüggése a dűlőutakkal az 1806-os, az 1863-as, valamint a mai morfológiai térképekről világos.

be, akárcsak a Kurucdomb. De itt fák, — ott a dombon kopárság. Itt a Lövérek nyaralórésze felé fellazuló előkelő település — ott a kisemberek házai (és nyomortanyák).

Ebben a városrészben települtek le azok a nagy helyigényű intézmények, amelyek a legnagyobb hatósugarú centrális javakat termelik: a gyárak öve. Itt vannak az egyetemi fakultások. Itt vannak ugyancsak a szintén nem régi igényeket kielégítő sportpályák és diákinternátusok. Az üzletek csak a környező lakók mindennapi szükségleteinek ellátására valók. Ezt a városrészt azonban leginkább a nyugdíjasok, tisztviselők, és — a Kurucdombon — a közszolgálat alacsonyabb fokain állók, a közlekedés stb. alkalmazottai lakják.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

H. Elek Mária:

Lager Felixdorf, az „Ördögmalom"

A felixdorfi „Engelmühle" („Angyalmalom") a régebbi tulajdonosáról, Richard Engelről kapta nevét. Ez a malom egy kétemeletes épület volt. 1944. december 26-án vagy 27-én légitámadás érte, aminek folytán súlyosan bombasérült lett (1. kép). Itt állítottak fel tábort egy magyar zsidókból álló fogolyszállítmány elhelyezésére. Rudolf Warlischek, aki mint őrparancsnok, a felixdorfi „Engelmühle"-tábor őrizetének biztosítására kapott parancsot, a felixdorfi állomásfőnök révén 1945. január elején megtudta, hogy a bejelentett fogolyszállítmány még Wien-Meidlingben vesztegel , ahol már nagy számú halottat kiraktak. Ezt még azon az éjszakán közölte telefonon dr. Ferdinand Pauler akkori bécsújhelyi tartományi tanácsossal, aki megpróbálta visszavonatni a szállítmányra és annak az „Engelmühle"-beli elhelyezésére vonatkozó rendelkezést. Az időközben megérkezett fogolyszállítmányt csakugyan visszairányították volna, de ehhez nem volt mozdony. Így aztán egy bécsi SD-Obersturmführer parancsot adott az azonnali kivagonírozásra. Egyébként SS-Hauptsturmführer Wilhelm Schmidtsiefen, aki a Sondereinsatzkommando (SEK) bécsi szolgálati helyének személyi állományában teljesített szolgálatot, úgy vélekedett, hogy az „Engelmühle"-táborban még mindig jobb lesz a zsidóknak, mint megdögleni a vagonban. A láger őrizetére Felixdorfból, Sollenauból és más helységekből vezényeltek ki mintegy hat főt a tartományi rendőrségtől, illetve a Volkssturmtól.[1]

1944 karácsonya előtt Kőszegről, az állásépítésről (Stellungsbau) elindítottak egy fogolyszerelvényt, amelyhez egyes közlések szerint Sopronban fogva tartott magyar zsidó munkaszolgálatosok vagonja vagy vagonjai is kerültek. A foglyok közül már a vagonokban sokan elpusztultak. Wien-Hütteldorfban, amikor ott a fogolyszállítmány átgördült, 300 vagy 350 halott zsidó foglyot a vagonokból kidobtak.[2] Nemcsak Wien-Hütteldorfban és Wien-Meidlingben, hanem más állomásokon is tettek ki halottakat.

A fogolyszállítmány dr. Fischer fogoly zsidó orvos szerint négy napig volt úton étlen-szomjan, melegebb ruházat nélkül. Feltehetően itt négynapi vesztegléséről van szó. Dr. Frenkel Lajos fogoly zsidó orvos szerint 11 napig, más források szerint há-

1 DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

2 Szita Szabolcs: Halálerőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez 1944—1945. Bp., 1989. 177., 215., 267; dr. Frenkel Lajos: Vagonrakók és vagonlakók. Vö. Te vagy a tanú! Ukrajnától Auschwitzig. Szerkesztették Pór Dezső és Zsadányi Oszkár. Bp., 1947, 113—14.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

rom hétig, illetve talán 17 napig tartott a fogolyszállítás.[3] A gyötrelmes, étlen-szomjan, szükséglet elvégzésére szolgáló edény nélkül megtett vagonút után 1945. január 5-én hajnali 2 órakor Felixdorf pályaudvarára begördült a 35 vagonból álló tehervonat 2687 magyar zsidó deportált fogollyal (ebből a létszámból kb. 20—30 volt a női fogoly). Az őrök csak reggel 6 vagy 7 órakor nyitották ki a vagonajtókat. A táborvezető (Lagerleiter) SS-Oberscharführer Willy (Wilhelm) Vrtoch — aki előzőleg a közeli lichtenwörthi tábor vezetője volt — irányította a foglyok kivagonírozását. Félholt és halott foglyok estek ki a vagonokból, sokan közülük betegségük folytán alig vonszolták magukat. SS-legények furkósbotokkal ütötték a foglyokat, amint a kivagonírozás folyamatát lassúnak ítélték. 600 munkaképesnek talált foglyot azonnal továbbküldtek ismeretlen helyre. További sorsukról nincs adatunk. A kivagonírozás után 68, szállítás során meghalt fogoly holttestét számlálták meg a felixdorfi pályaudvaron. Oberscharführer Vrtoch úgy intézkedett, hogy a hozzá beosztott SS-legények az „Engelmühle"-táborba hajtsák a foglyokat a 68 halott foglyot pedig a félig-meddig egészséges foglyoknak kellett, miközben az SS-legények brutálisan hajtották őket, magukkal cipelniük az „Engelmühle"-táborba. A 68 holttestet az „Engelmühle" melletti bombatölcsérbe vetették. A szomjazó foglyok egy kúthoz közelítettek. A kút, a vízivás tilalmas volt, az Oberscharführer a kút felé támolygó foglyokra lőtt. Klein László fogoly asztalos tanúsága szerint két foglyot halálos lövés ért. Az első éjszakát a jégbe dermedt lágerudvar csupasz talaján mínusz 10 fo-

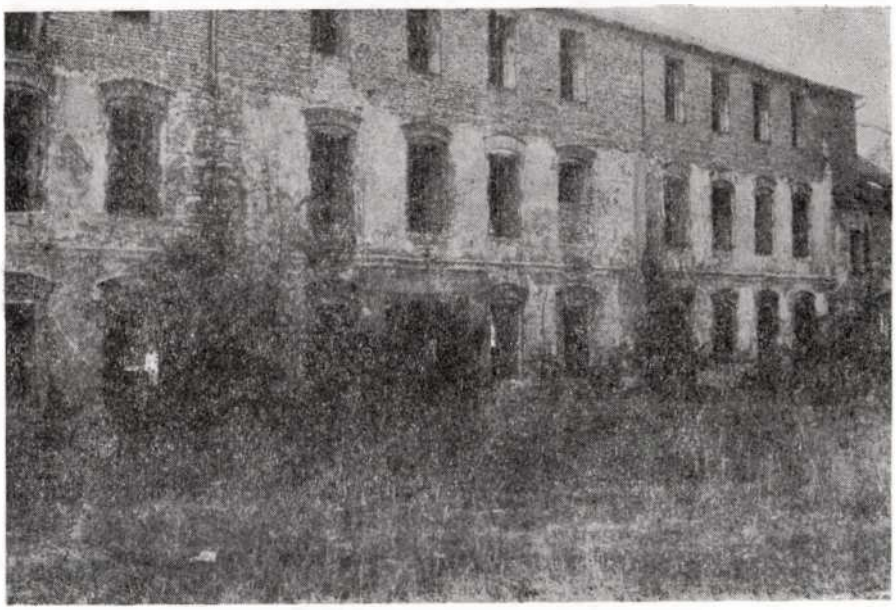

1. A bombasérült „Engelmühle" Felixdorfban

3 Dr. Frenkel i.h.; más volt felixdorfi foglyok szerint három hétig tartott az út, amíg a fogolyszerelvény Bécset megkerülve Felixdorfba jutott (A Reggel 1945. ápr. 23; György Endre szerint is három hétig tartott az „utazás" a leplombált vagonokban. Új Élet 1947. nov. 20). Az akkori felixdorfi lelkész szerint 17 napig tarthatott a fogolyszállítás. Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner, Karl: Widerstand im Gebiet von Wiener Neustadt 1938—1945. Wien, 1973, 266—73; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester 1945. december 10-i tanúvallomásából.

kos hidegben a szabad ég alatt töltötték azok a foglyok, akik nem fértek be az „Engelmühle"-tábor épületébe. Közülük sokan fagyhalált szenvedtek. Ezen az éjszakán 57 fogoly pusztult el. A későbbiekben is tartózkodtak foglyok a lágerudvaron, hóban és fagyban, éjjel és nappal.[4]

A lágerépületről a tető részben hiányzott, az ablakok szétzúzva, az ajtók kitépve, sem kályha, sem tűzhely, sem szalma nem volt (2. kép). A foglyok részben az emeleti deszkapadozaton, részben lent, a csupasz betontalajon feküdtek. Néhol a földszinten is volt deszkapadozat. A halottakat a lágerudvar egyik sarkában réte-

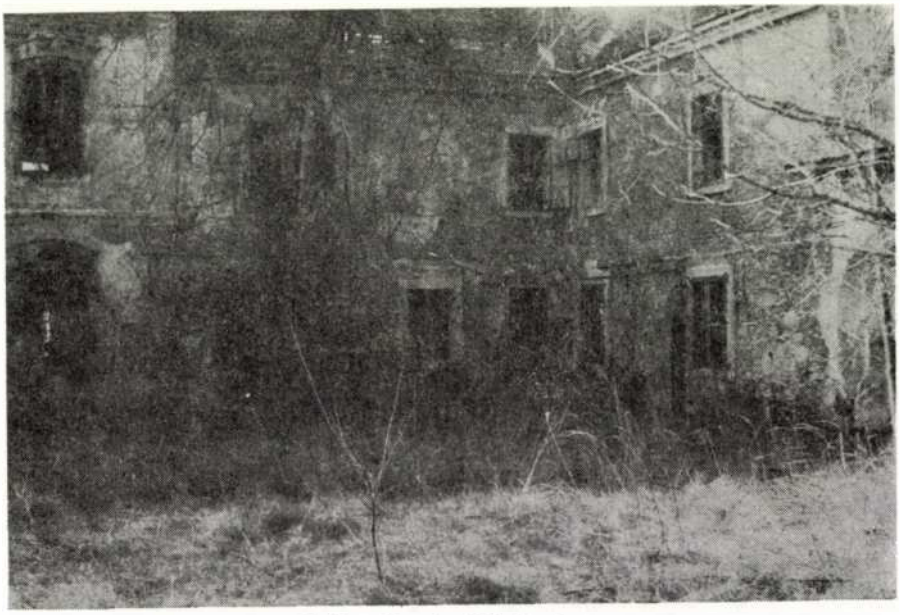

2. Az „Engelmühle" udvara

gekbe halmozták, illetve bombatölcsérekbe vetették, ezért a felixdorfi és környéki lakosok zúgolódni kezdtek, főként a halottak bombatölcsérekben történt elhelyezése miatt háborodtak fel; ennek folytán dr. Ferdinand Pauler tartományi tanácsos Alfred Neumann akkori felixdorfi polgármester kérésére kötelezte a Lang&Menhofer céget, hogy a felixdorfi temetőn kívül földkotrógéppel két nagy gödröt ásson ki. Január 20-ától a halott foglyokat a községen keresztül szállították oda egy nyitott tehergépkocsin, amelynek oldalsó falain kilógtak a halottak végtagjai, átlátszottak a csonttá fagyott félmeztelen vagy meztelen holttestek. A még élő, rongyokba burkolt, fázó, éhező, beteg foglyoknak kellett halott bajtársaik tetemét felrakni a tehergépkocsira, majd lerakni onnét és elföldelni. Ehhez a munkához maguknak a foglyoknak kellett lapátokról gondoskodniuk, nekik kellett meg is szervezniük a munkát.[5]

4 Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; Új Élet 1947. nov. 20; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester szerint 6 órakor, a felixdorfi táborról készült belügyminisztériumi beszámoló szerint 7 órakor nyitották ki a vagonajtókat.; Eichbauer, Werner: Die „Judenlager" von Wiener Neustadt, Felixdorf und Lichtenwörth. Neulengbach, März 1987, Institut für Zeitgeschichte der Universität Wien 20 236. sz. Kézirat 41., 42.

5 Wiener Zeitung 1948. jan. 13; Plébániai napló, Felixdorf, valamint az akkori felixdorfi lelkész szóbeli kiegészítése. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer: i.m. 42, 43.

Egyik reggel, úgy január közepén, egy Wehrmacht-oszlop foglalkozott a temető mellett holttestek eltemetésével, a katonák résztvettek a sír kiásásában. A katonai osztaghoz csatlakozott Vrtoch parancsára a Johann Klosterer tartományi rendőr által oda kísért 20 magyar zsidó fogoly, nekik kellett halott fogolytársaikat a kiásott sírgödörben felpolcolniuk. Kevés volt a lapát, a foglyoknak kézzel kellett fagyott földet, jégdarabkákat és köveket a sírhoz vinniük. Ellenőrző körútja során Vrtoch észrevette, hogy egy kimerült fogoly lazít a munkában. A táborvezető odaugrott, állon vágta a foglyot, aki összerogyott. Vrtoch a földön fekvő emberen ezután súlyos hegyi bakancsával ugrált. Csak akkor hagyta ott áldozatát, amikor a Wehrmachtcsztagot vezénylő főhadnagy, aki katonáit megszemlélni ment oda, éles hangon rászólt, hogy az ő és katonái jelenlétében tartózkodjék az ilyen büntetésektől-kínzásoktól. A táborvezető erre azt felelte, hogy azért kell így eljárnia, mert különben nem tudna az embereivel mit kezdeni. Amint a főhadnagy elvonult embereivel, a táborvezető fafütyköst ragadott, és azzal ütlegelte azt a 6—8 zsidót, akit ért. Az előzőleg megkínzott fogoly elvesztette eszméletét, s estig ott feküdt munkahelyén egy földhányásnál. Végül este négy bajtrsa vitte el onnét, ők egy iskola mellett kézikocsira tették és beszállították a táborba. Másnap ez a fogoly állítólag meghalt.[6]

SS-Oberscharführer Willy (Wilhelm) Vrtoch 1945. január 5-étől február 20-áig, megbetegedéséig volt a felixdorfi „Engelmühle"-tábor vezetője; nyolc vagy tíz napig helyettesével, SS-Oberscharführer — a lichtenwörthi táborban 1945 januárjában még Unterscharführer — Matthias Schefzikkel együtt ténykedett. Február 20-ától Schefzik vezette az „Engelmühle"-tábort, majd az ő megbetegedése után, talán március elején, SS-Unterscharführer Anton Voss vette át a tábor vezetését, és ő volt a Lagerleiter 1945. április 2-áig, a tábor felszabadításáig. A mintegy hat főnyi lágerőrség mellett 12—15 fős, ún. zsidórendőrséget (Judenpolizei) állítottak fel. A transzport érkezésekor már ott volt Oberscharführer Vrtochhal Kovács Tibor, a zsidórendőrség parancsnoka, aki előzőleg Vrtoch mellett a lichtenwörthi táborban volt a zsidőrendőrség, illetve a zsidótanács (Judenrat) parancsnoka. Kovács valamikor a váci kötszövőgyár igazgatója volt, és azt beszélték róla, hogy már Budapesten érintkezésben állt a Gestapóval. Hozott magával tíz zsidórendőrt (Judenpolizist — jupo). Kovács helyettese Felixdorfban Landesz Jakab egykori fakereskedő volt.[7]

A jupók a foglyok közül a Lagerleiter, illetve a jupóparancsnok által kijelölt, furkósbotos parancs-, illetve fenyítésvégrehajtók, „fegyelmezők" voltak („Prügeljude"). A foglyoktól elszedték az addig még rejtve maradt pénzt, értéktárgyakat, ruhaneműt; levetkőztették a halottakat — a Gestapo parancsára hivatkozva. Landesz Jakab a későbbiekben elismerte, hogy Kovács Tibor fegyelmezési eszköztára a botozást és a pofozást jelentette. A foglyok kifosztását illetően Landesz Jakab szerint Kovács mindenkor azt állította, hogy ez a Gestapo parancsa.[8]

A beteg foglyoknak mindössze nyolc bádogkannát juttattak szükségletük elvégzéséhez, pedig sokan bélhurutban szenvedtek. Voltak kezdetleges latrinák is, ezeket előzőleg obereggendorfi zsidó foglyokkal ásatták ki. Ezeket használták a viszonylag egészséges foglyok. Az edényeket a lágerépületnél folyó patakban kellett elmosni. A foglyok, ahogy már régóta nem, itt sem tudtak rendesen mosakodni. Az egész napi étel, a vízleves, kezdetben naponta kétszer, később csak egyszer, este érkezett meg Bécsből vagy Bécsújhelyről tehergépkocsikon. Érkeztek kenyér-, valamint vaj- és sajtadagok a foglyok feltáplálására, de sajnos ezeket SS-Oberscharführer Schef-

6 DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. A felixdorfi táborról készült belügyminisztériumi beszámoló értelmében Vrtoch rendelte ki a 20 foglyot, ő büntetett-kínzott. Egyes tanúvallomások Vrtoch helyettesének, majd utódjának, Schefziknek tulajdonítják a történteket, de ez — amennyiben ezek az események valóban 1945. január közepetáján történtek — nem lehetséges, mivel Schefzik ebben az időben, januárban a lichtenwörthi tábor vezetője volt.

7 Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Új Élet 1947. nov. 20; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer: i.m. 45—46.

8 A Reggel 1945. ápr. 23; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

zik és Kovács zsidófelügyelő nagy részben megkurtította. Az élelemosztáshoz négyes sorokban kellett felállni. Az élelem gyakran kihülten érkezett meg Felixdorfba, a felmelegítésre nem volt mód, Vrtoch azonban gyakran szántszándékkal késleltette az osztást, és kihülten adatta ki a nyomorúságos, de még melegen érkezett levest, mindig azokban az esetekben, ha véleménye szerint egyes foglyok megszegték a rendet. Ha az osztásnál néhányan rendetlenül álltak, vaktában ütötte és taposta a foglyokat. Azoknak a betegeknek az étkeztetéséről, akik már nem bírtak az osztáshoz menni, nem gondoskodott. Ha ellenőrző körútra ment, az útjából kitérni nem egykönnyen képes fogolytömeget szétrugdosta, ökölcsapásokkal tört magának utat. Általában bottal járt-kelt, és pisztolyából riasztólövéseket adott le parancsai nyomatékosítására.[9]

Az első élelemosztásnál — ez feketekávé-lőre volt — a kiéhezett foglyok soraiban felbomlott a fegyelem, lövések dördültek.[10]

Az eltetvesedés nyomán kitört a kiütéses tífusz (flekktífusz), valamint a bélhurut, az egyéb lágerbetegségek, az állandósult éhezés, a dermesztő hideg, de nem utolsósorban a brutális bántalmazások folytán rohamosan pusztultak a foglyok. Egy-egy éjszakán olykor 30, sőt 70 és még ennél is több fogoly halt meg, egyes források szerint naponta 60—70 vagy 30—80, illetve megközelítőleg 100 halottja volt a tábornak. A halottak száma naponta átlag 26—40-nel nőtt.[11]

SS-Oberscharführer Vrtoch 1945. január vége felé 50 foglyot rendelt ki a felixdorfi pályaudvarra havat lapátolni. Az 50 fős fogolyosztag több napon át lapátolta ott a havat. Egyszer Gottlieb Wagenknecht, az egyik őr, visszakísért a táborba öt munkaképtelen foglyot. (Egyébként a foglyok mindannyian betegek voltak.) Ezek egyike egy 54 éves fogoly órás volt, lábujján nyílt, minden bizonnyal fagyási sebbel, emiatt alig bírt járni. Vrtoch a fogoly órás meztelen testére méretett 25 botütést oly módon, hogy az egyik jupo lefogta az idős, beteg foglyot, egy másik pedig ütlegelni kezdte. Vrtoch megfenyegette az ütlegelő jupót, hogy amennyiben nem üt elég erőseket, ő maga fogja bemutatni a szerinte kellően erős ütlegeket nemcsak az „elítélt" foglyon, hanem rajta, a fenyítéstvégrehajtó jupón is. Előfordult, hogy egy jupónak tartott ilyen „bemutatót", aminek során addig ütlegelt egy foglyot, amíg a bot össze nem tört. Máskor egy jupo, Vrtoch parancsára azért vert meg egy foglyot, mert az nem takarított el idejében holttesteket. Vrtoch felszólította a jupot, hogy nagyobbakat üssön, majd kivette a jupo kezéből a botot, és akkorát csapott a jupo vállára, hogy a bot összetört. Az egyik öreg fogolyra, amiért az vízivást kísérelt meg, Vrtoch akkora pofont mért, hogy a fogoly belezuhant egy üvegcseréphalomba és megsérült, az üvegcserepek összevagdalták az arcát. Egy fogoly nőnek, aki hívatlanul merészkedett be Vrtoch irodájába, Heinrich Mayer községi tisztviselő jelenlétében nehéz csizmájával többször is a hasába taposott, majd egy vastag furkósbottal a hátára sújtott. Mayer kifogásolta a bántalmazásokat, erre válaszul Vrtoch megfenyegette a községi tisztviselőt, hogy feljelenti a Gestapón.[12]

A kiütésestífusz-járvány tömeghalált okozott. A Lager „Engelmühle" gyakorlatilag járványtábor (Epidemielager) lett. A nyolc fogoly zsidó orvos közül négyen maradtak életben. 1945. január 26-i hatállyal szigorú táborzárlatot rendeltek el.[13]

1945. január 5-e és február 20-a között, tehát amíg Vrtoch volt a táborvezető, a 2087 fogoly közül — ennyien voltak a 600 fős továbbküldött transzportot leszámít-

9 Dr. Frenkel i.h.; Wiener Zeitung 1948. jan. 13; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

10 A Reggel 1945. ápr. 23; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. A vádirat szerint Vrtoch egy foglyot megsebesített. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester azt állította 1945. december 10-i tanúvallomásában, hogy Stefan Stampfl tartományi rendőr közlése szerint Vrtoch nyakon lőtt egy zsidó foglyot, aki legott meg is halt.

11 Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Wiener Zeitung 1948. jan. 1; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer i.m. 42.

12 DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

13 Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

va — 1751 fogoly pusztult el, beleértve a szállítás során meghalt 68 foglyot. Február 24-én összesen 1812 halottat és 275 élőt regisztráltak, illetve jelentettek. Február 25-e és 28-a között még 15 fogoly halt meg, március 1-je és 30-a vagy 31-e között további 38 fogoly pusztult el. Ezen adatok szerint a halott foglyok száma összesen 1865, a túlélők száma a láger felszabadításakor, 1945. április 2-án, 222 volt. Egyes volt felixdorfi foglyok szerint eredetileg 2050-en voltak, közülük a láger felszabadításakor már csak 105-en voltak életben, és e túlélő mintegy 100 főből is csak 50-en jutottak haza. Dr. Frenkel Lajos zsidó orvos, Kőszeget és Felixdorfot megjárt volt deportált fogoly visszaemlékezése szerint Felixdorfban eredetileg 2600-an voltak — nyilván a 600 fős továbbküldött transzporttal együtt számítva —, és 60 fő kivételével elpusztultak. Más forrás szerint az eredeti — a 600 fős transzport nélkül számított — 2087 fogolyból kb. 75—80-an voltak életben a tábor felszabadításakor.[14]

Schefzik nem volt annyira kegyetlen, mint Vrtoch, de nem sokkal volt különb. Ő is verte a foglyokat. Egyszer egy fadoronggal azért ütlegelte vaktában a szállás-helyükön őket, mert közülük voltak, akik szerinte túl lassan kerültek elő a parancsszóra.[15]

SS-Oberscharführer Willy-Wilhelm Vrtochnak a bűnperét a bécsi népbíróság 1948. január 12-én és 13-án tárgyalta dr. Korst tartományi bírósági főtanácsos elnökletével. Dr. Mayer-Maly főállamügyész képviselte a vádat. Az 1920. június 12-én született Vrtoch 1938 májusában önként jelentkezett a Waffen-SS-be, ahol utoljára Unterscharführer volt. Egyes közlések szerint Dachauban teljesített szolgálatot. 1942-ben a Gestapo (Bécs I. ker. Morzinplatz 4. sz.), majd 1944-ben már mint SS-Oberscharführer Budapesten a Biztonsági Rendőrség (Sicherheitspolizei) és az SD, az Eichmann-Sondereinsatzkommando (SEK) parancsnokának beosztottja lett. Először Budapesten teljesített szolgálatot, később Kassán, Mátészalkán, Debrecenben és talán másutt is zsidó gyűjtőtáborokban, ahol csecsemőktől aggastyánokig sínylődtek a mindkét nemű zsidó foglyok deportáltatásuk előtt, majd a SEK bécsi szolgálati helyére vezényelték. A szolgálati hely teljes megnevezése: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD. in Ungarn (a Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat magyarországi parancsnoka), Sondereinsatzkommando Aussenkommando Wien (Bécs II. ker. Castellezgasse 35. sz.). Mint az SD Sondereinsatzkommando Wien SS-Oberscharführerét magyar zsidó deportált foglyok néhány más Reichsgau Niederdonau-i és Reichsgau Gross-Wien-i táborának ellenőrzésével bízták meg. Végül mint SS-Oberscharführert vezényelték a lichtenwörthi, majd a felixdorfi, végül ismét a lichtenwörthi tábor élére.

Az államügyészség Vrtoch ellen háborús bűntett, kínzások és bántalmazások bűntettei miatt emelt vádat. A tömeges halálozásért a vád szerint felelősség terheli a volt táborvezetőt, Wilhelm Vrtochot, aki dr. August Jungmann hatósági orvosnak, a bécsújhelyi városi egészségügyi hivatal vezetőjének, valamint Alfred Neumann felixdorfi polgármesternek sokszori tiltakozása ellenére Vrtoch javaslatának megfelelően felállította az „Engelmühle"-tábort. A vádlott Vrtochnak felrótták azt is, hogy a holttesteket napokon át rétegekbe rakva hagyta. A különös kegyetlenségéről (lövöldözés, ütlegelés, ütlegeltetés, rugdosás, taposás) közismert Vrtoch a vizsgálóbíró előtt beismerte azoknak a fogoly zsidóknak az ütlegelését, akik a táborrend ellen vétettek. A hihetetlenül visszás egészségügyi körülményekért nem érezte magát felelősnek, mivel — úgymond — a betegek elszállítására vonatkozó ismételt követelései eredménytelenek maradtak. Az ügyirathoz csatolt jelentés, amelyet dr. August Jungmann egészségügyi tanácsos tett a Reichsgau Niederdonau Gauleiterének, dr. Hugo Jurynak, megállapítja, hogy ezek az égbekiáltó állapotok dr. Juryt teljességgel hidegen hagyták, a kisujját sem mozdította ezek orvoslására, pedig ez neki orvosi hivatása folytán is kötelessége lett volna. Amikor a fogoly zsidók százával

14 Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer i.m. 43.

15 DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

haltak meg az „Engelmühle"-táborban, a lakosság már csak úgy emlegette a volt malmot, hogy „Teufelmühle" („Ördögmalom"). A vádlott Vrtoch az elnök kérdésére, hogy mi volt a tulajdonképpeni célja az „Engelmühle"-tábornak, szemrebbenés nélkül így válaszolt: „üdülőtáborként kellett szolgálnia beteg zsidók számára". Január 12-én a délutáni órákban összesen 16 tanút hallgattak ki. Ezek egybehangzóan durva és brutális jelleműnek festették le a vádlott Vrtochot, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el az „Engelmühle"-tábor foglyai elleni erőszakos cselekményekre és kínzásokra. A vádlott Vrtoch kénytelen volt beismerni, hogy a legtöbb zsidó fogoly mindennemű munka végzésére alkalmatlan volt, fagyásoktól szenvedett, és tekintettel az állítólagos üdülőtábor jellegre tilos is volt ezeket a foglyokat munkavégzésre igénybe venni.[16]

A vádlottat a népbíróság 18 évi fegyházra ítélte.

Vrtochot 1945. május 20-án 15 órakor vették őrizetbe, 1948. január 13-án 13 óráig, az ítélethirdetés időpontjáig előzetes letartóztatásban volt, ezt az időt a 18 évi fegyházbüntetésbe beszámították. 1953. június 30-i hatállyal, illetve 1953. július 28-án 15 órakor hét évi próbaidőre szabadon engedték, végül a le nem töltött szabadságvesztési időt 1968. július 1-jén, illetve 1975. október 7-én végképp elengedték.[17]

A háborús bűntettel és folytatólagosan elkövetett lopás bűntettével vádolt Kovács Tibor volt jupóparancsnok bűnügyében a budapesti népbíróság ítélt. A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) azonban Kovácsot az ellene emelt vád alól felmentette.[18]

Véleményünk szerint egyes népbírósági és NOT-tanácsok a közvéleménnyel és a köztudattal egyetemben mindvégig nem elemezték és nem tisztázták a jupók bajtársellenes, kollaboráns szerepét, magatartásuk morális oldalát (a „parancsra tettem", az „én is féltem", a „rákényszerítettek" jelenség), és egyszerűen csak rendfenntartókat láttak bennük.

A felixdorfi temetőben emlékkő hirdeti a nácizmus áldozatainak emlékezetét (3. kép).[19]

16 Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; Új Élet 1947. dec. 11; 1948. jan. 22; Az Europa Report jelentése Bécsből. Vrtoch Magyarországon mint a Biztonsági Rendőrség és a Biztonsági Szolgálat (SD) budapesti parancsnokának beosztottja, Eichmann Sondereinsatzkommandójának (SEK) tagja volt. Wrtok (sic) nevét dokumentumban rögzítették. Der Bericht des jüdischen Rettungskomitees aus Budapest 1942—1945. Vorgelegt von Dr. Rezső Kasztner. Vaadat Ezra Vő-Hazalah Bő-Budapest, 184; Randolph L. Braham: The Destruction of Hungarian Jewry. A Documentary Account. II. New York, 1963, 910 (439. sz. dok.) 2605—PS.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Szita Szabolcs: Magyar deportáltak a megszállt Ausztriában 1944—1945. Bp., 1990, Kézirat 3, 27, 56.

17 Új Élet 1948. jan. 22; Az Europa Report jelentése Bécsből és kommentár; 1948. febr. 12; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

18 Új Magyar Központi Levéltár (ÚMKL) XX—4—b NOT jelzetű iratok. A budapesti népbíróság ítéletének ügyszáma Nb. XVII. 1260/1945/19.

19 Flanner i.h. és Fein, Erich: Die Steine reden. Gedenkstätten des österreichischen Freiheitskampfes. Mahnmale für die Opfer des Faschismus. Eine Dokumentation. Wien, 1975, 332. Fénykép a felixdorfi mártírok emlékkövéről.

3. A 2000 magyar zsidó áldozat emlékköve Felixdorf temetőjében (Szita Szabolcs felvételei)

Mollay Károly:

Az 1527. évi soproni adójegyzék

1. Házi Jenő kiadta a fennmaradt középkori adójegyzékeket 1424-től 1525-ig. Feldolgozásuk még nem történt meg, Házi Jenő is csupán összesítő táblázatot készített a SoprOkl. II/4., 5. és 6. kötetének bevezetésében. Az adójegyzékek egyenkénti feldolgozása számos várostörténeti tanulsággal szolgálhat. Az 1527. évi adójegyzéknek az a példánya maradt fenn, amelybe a városi nótárius jegyezte fel a belvárosi adófizetőkkel kapcsolatban a fizetés teljesítését, hasonlóan a céhek és a testvérületek, valamint — nyilván a török veszélyre való tekintettel — kivételesen megadóztatott 21 pap esetében: csupán Lang Péter káplán adózik örökölt vagyona után, külön a többi 21 paptól, örökölt belvárosi (Szt. György utca) házában. Az adót a 24 tagú külső tanács tagjai szedték be: 16-an a külvárosból a négy fertály 16 adókörzetében (ahol ki-ki lakott) és 8-an a belvárosból. Az 1456. évi adójegyzékből tudjuk, hogy az adószedők a városi nótáriustól megkapták adókörzetük adójegyzékének a másolatát: a nótáriusnak még arra is volt gondja, hogy a másolat lapjai közé üres papírlapot fűzzön, amelyre az adószedők a befizetéseket, ill. a részletbefizetéseket az adófizető nevével együtt feljegyezték. Egyes adójegyzékeknél ezek a feljegyzések is fennmaradtak. Az 1527. évi adójegyzékhez a városi nótárius hozzámásolta az adószedőknek a belvárosi polgárok, a céhek és testvérületek, valamint a papok befizetéseiről készített feljegyzéseit *(Statburger Steur Emphanng Zech vnd Briester)* is. Ide másolta a külvárosi adószedők elszámolásait *VierundZwaintZger Steuer vorstat emphanng)*, keltezéssel együtt. Ebből megállapítható: mennyi idő alatt, milyen mértékben folyt be az 1527. évi adó. Az adójegyzékeket a városi nótárius általában januárban készítette el (pl. az 1525. évi jan. 16-án kelt). Előfordult, hogy egy-egy évben kétszer kellett adót szedetni: így pl. Mátyás király uralkodásának utolsóelőtti évében, 1489-ben (a második adójegyzék dec. 16-án kelt). Ilyen rendkívüli adószedés volt 1495-ben (nov. 27) és 1505-ben (dec. 4). Ezeknek várostörténeti előzményeit még fel kell dolgozni. Az 1527. évi feljegyzések szerint a külvárosi adószedők jan. 27-től, ill. febr. 3-tól kezdve több ízben számoltak el az általuk beszedett adóról; utoljára 1529. dec. 15-én (!) a harmadik fertály 3. adókörzetének adószedője, amihez a városi nótárius megjegyezte: *ergo ist Zallt.* Az elszámolásokból kiderül a ténylegesen befizetett adó összege is. Ez általában valamivel kevesebb, mint a kivetett adó összege (csak a IV/1. körzetnél nagyobb!), mégis egyik-másik elszámolás végén a városi nótárius megjegyzi: *ist gar Zallt* (II/3.), *Ergo ist Zallt* (III/2., III/3.). Az adószedők munkájukért 1/2 forint díjazást kaptak, amit az utolsó elszámoláskor vehettek fel.

Nehezebb a belvárosi adófizetők összes befizetésének a megállapítása. A hivatkozott belvárosi elszámolásból le kell vonni 15 papnak összesen 97 forintnyi adóját,[1]

1 Három pap: Auer Miklós káplán, a Szt. Mihály-templom Szt. Kunigunda-oltárának javadalmasa, Auer Jakab városi nótárius testvére (10 forint), valamint Wetzer Farkas ispotálytplébános (35 forint) és Schöttel Ráfael, a várárokmenti Boldogasszony-templom plébánosa (15 forint) nem szerepelnek az elszámolásban, holott a városi nótárius példánya szerint adójukat befizették. Ugyanitt viszont három káplán: Gatterhofer Erhard (az 1516-ban elhunyt Gatterhofer Ferenc: Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltára javadalmasának öccse II/1: 339), a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna-oltárának orgonista javadalmasa (3 forint), Schwarz Péter (4 forint) és Schwärzel Farkas (4 forint) neve mellett nincsen a *solvit* 'fizetett' kitétel, az elszámolásban sem szerepelnek. Ugyancsak nem szerepel az elszámolásban, sem a papok adójegyzékében Pacsa János városplébános, aki egyházi vagyona után adómentes volt. Az említett Lang Péter káplánnal együtt tehát 1527-ben Sopronban 23 pappal számolhatunk. A papok adója azért is csökkent, mivel a városi nótárius adójegyzéke szerint Wetzer Farkas ispotálytplébános 35 forintnyi adójából 19 forintot elengedtek: ezt helyette Fürst Ernő kismartoni kapitány fizette ki, akit Ferdinánd király 1527. jan. 16-án két tanácsossal együtt küldött Sopronba, hogy a városi tanácstól hűségesküt vegyenek ki (I/7: 241). Ebből valószínű, hogy a küldöttség az ispotálytplébánosnál szállt meg.

8 testvérület 31 forintnyi adóját[2] és 6 céh (kovácsok, mészárosok, ácsok+molnárok, szűcsök+tímárok, halászok, kalmárok) 12 forintnyi adóját, azaz összesen 140 forintot.[3] A tanács tagjai közül sem az adójegyzékben, sem az elszámolásban nem szerepel a polgármester (Sieghart Márton), sem a városbíró (Moritz Pál): ők hivatalból adómentesek; a többiek szerepelnek az adójegyzékben[4] és részben az elszámolásban, de csak háromról (Bors Benedek, Paur Gáspár, Leutner János) igazolható, hogy adójukat (6+2+3=11 forint) befizették, 8 belső tanácsosról (49 forint) nem. A városi nótárius kimutatása szerint még 12 belvárosi polgár (54 1/4 forint) és 5 belvárosi lakó (1 3/4 forint) nem fizette be az adóját. E levonások után 180 1/2 forint maradna, az elszámolás alapján viszont 175 3/4 forintot tudunk kimutatni a belvárosban befolyt adóból. A különbözetet (4 3/4 forint) nem tudjuk kimutatni.

Az adójegyzékben van még Sopron város földesuraságához tartozó 7 jobbágyközség adója: Ágfalva (100 forint), Balf (40 forint), Bánfalva (32 forint), Harka (70 forint), Kelénpatak (32 forint), Kópháza (24 forint) és Meggyes (50 forint), összesen 348 forint. A város teljes adóbevételének pontos végösszegét nem tudjuk megnevezni, mivel az adókörzetek elszámolásának a vége, azaz hat külvárosi adókörzet elszámolása nem maradt fenn. Az összesítő táblázatból látható, hogy egyetlen (IV/1.) külvárosi adókörzet kivételével általában a kivetett adónál valamivel kevesebbet fizettek be (a IV/4. adókörzetben lényegesen kevesebbet; a II/1. adókörzetben pontosan az előírtat). A hiányzó hat adókörzet kivetett adóösszegét lefelé kerekítve (a táblázatban félkövéren szedve!), megközelítően pontos végeredményt kapunk.

2. Az adózók számából megbecsülhető a lakosság megközelítő száma. Ehhez ismernünk kellene egy-egy család átlagos számát, azaz a lakossági szorzószámot. E tekintetben a nemzetközi irodalomban is, a hazaiban is különböző szorzószámok vannak használatban. Így pl. Fügedi Erik 1957-ben az 1458. évi soproni adójegyzék feldolgozásánál 4.68-as szorzószámot alkalmazott: szerinte minél kevésbé ipari jellegű volt egy város a XV. században, annál magasabb volt egy-egy család átlagos lélekszáma.[5] E szorzószám alkalmazásával 1527-ben — 526 adózó családfőt számítva[6] — 2461 főt kapunk. E számot még meg kell toldanunk a 23 pappal, a nem adózó céhlegények, cselédek számával. Ezzel kb. 2500 főt kapunk. Granasztói György Sopron 1552. évi lélekszámát 2305—2589 főre becsüli.[7] Persze ezekben a számokban nem szerepelnek a mindenkori városkapitányok zsoldosai. 1526-ig be kell számítanunk a 16 belvárosi zsidóház lakóit is.

2 A testvérületek: papok (4 forint), Gyertyaszentelő Boldogasszony (4 forint), Tisztítóhelyen szenvedő lelkek (6 forint), Számkivetettek (4 forint), Szentlélek (2 forint), Szentháromság (5 forint), Mária mennybemenetele (5 forint), Szent Anna (1 forint). A halászok Szt. Katalin-testvérületének 1/2 forintnyi adóját a testvérület elöljárója, Prunner Mihály (II. fertály 1. adókörzet) fizette. Mellékelt táblázatunkban ezt a testvérületek rovatában könyveltük el. A testvérület elöljárója egyúttal adószedő is volt: bizonyosra vehető tehát, hogy a testvérületre kivetett adót befizette, bár ennek írásbeli nyoma nincsen.

3 Az elszámolás szerint a céhek közül a vargáké (2 forint) és a szabóké (1 forint) nem fizette be az adóját.

4 Pesserer György patkolókovács, a tizenkettedik belső tanácsos, a negyedik fertály második adókörzetében adózik (3 forint), ennek a körzetnek az elszámolása azonban nem maradt fenn.

5 Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti Statisztikai Közlemények, I/1, 43—85, I/2—4, 16—75.

6 A belvárosban adózó Lang Péter káplánt nem számítottuk ide.

7 Granasztói György: Becslés Sopron XVI—XVII. századi lélekszámáról. Történelmi Szemle 1970, 275—325.

Az 1527. évi soproni adójegyzék összesítő táblázata

Adókörzet	Adózók száma	A kivetett adó forintban adójegyzék	pontosan	A befizetett adó
I/1	23: 18+ 5	22	20 3/4: 18 + 2 3/4	**20**
I/2	23: 23+ 0	17	16 1/4: 16 1/4+ 0	13
I/3	20: 17+ 3	15 3/4	15 1/4: 14 1/4+ 1	**15**
I/4	18: 15+ 3	24	24 : 23 1/4+ 3/4	23 1/2
Első fertály:	84: 73+11	78 3/4	76 1/4: 71 3/4+ 4 1/2	**71 1/2**
II/1	31: 20+11	41 3/4	41 1/4: 42 3/4+ 8 1/2	40 1/4
II/2	37: 30+ 7	51 1/4	48 1/2: 42 + 6 1/2	**48**
II/3	23: 21+ 2	27	27 : 26 + 1	26 1/4
II/4	28: 22+ 6	22 1/4	22 1/4: 18 + 4 1/4	20 1/2
Második fertály:	119: 93+26	142 1/4	139 :118 3/4	**135**
III/1	19: 19+ 0	7 1/4	11 1/2: 11 1/2+ 0	**11**
III/2	17: 15+ 2	10 3/4	10 3/4: 10 + 3/4	9 1/4
III/3	22: 18+ 4	22	22 1/4: 19 1/2+ 2 3/4	19 1/2
III/4	25: 24+ 1	31 3/4	31 1/4: 30 1/4+ 1	28 3/4
Harmadik fertály:	83: 76+ 7	71 3/4	75 3/4: 70 3/4	**68 1/2**
IV/1	23: 16+ 7	26 3/4	26 3/4: 24 + 2 3/4	30 1/2
IV/2	37: 32+ 5	30 3/4	30 3/4: 28 1/4+ 2 1/2	**30**
IV/3	29: 25+ 4	21 3/4	21 3/4: 20 1/4+ 1 1/2	**21**
IV/4	46: 37+ 9	49 1/2	52 1/4: 48 1/2+ 3 3/4	40+1 font 16 dénár
Negyedik fertály:	135:110+25	128 3/4	131 1/2:121 +10 1/2	**122 1/4**
Külváros:	421:352+69	421 1/2	422 1/2:382 3/4+39 3/4	**397 1/4**
Belváros:	106: 77+29	275 1/2	285 1/2:265 +20 1/2	174+1 3/4
Összesen:	527:429+98	697	708 :647 3/4+60 1/4	**572**
Papok:	21	168	168	130
Összesen:	548	865	876	**702**
9 testvérület:		31 1/2	31 1/2	31 1/2
8 céh:		15	15	12
7 jobbágyfalu:		348	348	348
Összesen:		1259 1/2	1270 1/2	**1093 1/2**

A különböző szorzószámok alkalmazása más és más lélekszámot eredményez, ami bizonytalanságot okoz. Házi Jenő pl. 1936-ban azt állítja, hogy Sopron lakossága 1379-ben 2200-2500 fő volt, Thirring Gusztáv ugyanakkor 2100 főről szól.[8] Mivel Sopronban az első népszámlálás 1678-ban volt, addig az időig a várostörténetnek a lélekszám megállapításában a mindenkori szorzószámmal kell dolgoznia.

Nem kétséges, hogy a helytörténetírásnak a mindenkori szorzószám megállapításánál nem külső analógiákból, hanem a helyi viszonyokból kell kiindulnia. Hiszen a családok átlagos lélekszáma egy-egy városi társadalom különböző csoportjai, rétegei között sem feltétlenül azonos. A középkorra is érvényes tapasztalat, hogy a módosabb, magasabb társadalmi szinten élő rétegeknél általában kevesebb a gyermek, mint a kevésbé módos, a szegény, ill. az alacsonyabb társadalmi szinten élőknél. A polgárjog és a vele kapcsolatos kiváltságok megszerzése háztulajdonhoz, azaz állandó letelepedéshez volt kötve: a lakóknak érdekükben állt háztulajdon, vele a polgárjog, ill. egyéves adómentesség megszerzése. E rétegeken belül különbség volt belvárosi polgár, ill. lakó és külvárosi polgár, ill. lakó között: társadalmi emelkedésnek számított, ha valaki akár polgárként, akár lakóként juthatott a belvárosba. A társadalmi szerkezet szempontjából lényeges információt is közli az adójegyzék: *idem* 'ugyancsak' vagy *ibidem* 'ugyanott' jelzi a lakót, ill. ha a tulajdonos nem ott adózik, közli kinek a házában lakik: *Jnns Sägrer Jnnsetz georg Lanng* Sägrer János halfiaztatójában Lang György' (adójegyzék 4.). Összesítő táblázatunk „Adózók" rovatában ezért adókörzetenként közöljük az adózók számát, majd felbontva, a háztulajdonos és a lakó családfők számát, ugyanígy a kivetett adó pontos összegét is (a befizetett adó rovatában az elszámolás hiánya miatt félkövéren jeleztük a befizetett adó megbecsült összegét). Az összes adózókhoz képest a lakók százalékos aránya az egyes fertályokban: 13%, 21.85%, 8.43%, 18.51%; az egész külvárosban: 16.38%; a belvárosban: 27.35%; az egész városban: 18.59%. A házak, ill. a családok történetének kiderítésével közelebb juthatunk majd megközelítően pontos helyi szorzószám megállapításához. Ezzel feleslegessé válik külső analógiák alkalmazása.

Sopronban 1379-től a mai napig mindenegyes ház történetét össze lehet állítani: persze nem mindegyikét ugyanolyan részletességgel. Egy-egy esetben 1379-nél régebbre is visszamehetünk. Ugyanez áll a családokra is. Például az Agendorfer soproni nemesi családnak a XIII. század első felétől az 1410-es évekig 8 nemzedékét ismerjük: egyetlen családtagnak volt 5 gyermeke, kettőnek volt 3-3, ugyancsak kettőnek volt 2-2, kilencnek pedig 1-1 gyermeke. Azaz 14 családfőnek volt 24 gyermeke.[9] Átlagban 3.71-es szorzószám: Sopronban tehát 4 fős családdal is lehet számolnunk. Később sem jobb a helyzet. Ez a nagy csecsemőhalandósággal és a szülő nők gyakori elhalálozásával is függ össze. Thirring Gusztáv 1379-ben 195 házban 2100 lélekkel számol, azaz házanként 10-11 fővel. Ha fel is tételezünk mindenegyes házban két-két családot (amire nincsen alapunk!), akkor is, 4-4 fős családokat számítva, 1560 főt kapunk. 1379-re nézve még ez is magas szám (3.71-es szorzószámmal: 1447 fő). Az 1527 előtti összes adó- és vagyonjegyzék feldolgozása után becslésszerűen vissza lehet majd következtetni 1379-re is, bár az 1380—1423 közötti időből ilyen összeírásunk nincsen. Ami az 1527. évi helyzetet illeti: két társadalmi csoportnak, a vargáknak (14 mester) és a mészárosoknak (14 mester) a vizsgálata[10] mutatja, hogy ekkor átlagban 4 fős családokkal is kell számolnunk. Ami pedig az említett halandóságot illeti: Gräzer Kristóf mészáros, a város leggazdagabb polgára, hatszor nősült, mégis csak egyetlen leány maradt utána; Moritz Pál kalmár, 1526/27. évi városbíró feleségének előző két házasságából 2+1 fiú, következő két házasságából egyetlen gyermeke sem maradt.[11]

8 Házi Jenő: Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Sopron, 1936, 11; Thirring Gusztáv: Statisztikai adatok Sopron városáról. In: Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 87.

9 Vö.Mollay: SSz. 1961, 118.

10 Vö. Mollay: SSz. 1987, 289—307; 1988, 292—325.

11 Mollay: SSz. 1991, 13.

Sopronban tehát legfeljebb a 4-es szorzószám alkalmazása indokolt. Ezen az alapon 1527-ben kimutatható 2104 fő. Kiegészítve kb. 2150 fővel számolhatunk. A 4-es szorzószám alkalmazásával 1532-ben 2152 főt kaptunk (SSz. 1987, 302), kiegészítve ez kb. 2200 fő. A 3.71-es szorzószám alkalmazásával 1527-ben 1951 fő, kiegészítve kb. 2000 fő; 1532-ben 1996 fő, kiegészítve kb. 2040 fő. A polgárcsaládok történetének felderítése után közelebb juthatunk a valóságos helyi szorzószám megállapításához. A XV. századi Haberleiter-család 15 tagjának összesen 8 gyermeke mutatható ki (SSz. 1941, 110). Ez 3.53-as szorzószámot ad.

Egy-egy adójegyzék feldolgozása számos egyéb következtetés levonására alkalmas. Ezek több adójegyzék eredményeinek összehasonlító kiértékelésekor válnak különösen használhatóvá a várostörténet számára.[12]

3. A következőkben közöljük az adójegyzék szövegét (szögletes zárójelben az eredeti áthúzások, amelyek a befizetés megtörténtét jelzik):

1527

Annslag gemainer Stat Steuer auf das SübenundZwaintzigist Jar 1527

Erst quart vierund Zwaintzger Bartlmen wagner

michel pauer I flor., idem Michel Eysaler I 1/2 flor.
Colman taschnerin I 1/2 fl.
Philipp Beulnstainer I 1/2 fl., idem n. weber I ort Jacob Schimblin I fl.
Colman Swarts I 1/2 fl, idem Erhart weber I ort, Georg mugkl III ort
Bartlmen wagner I 1/2 fl.
Barlabas klar 1/2 fl.
Leonhart Schuester I fl. I ort
Vrban Hunger 1/2 fl.
n. Hunger Frantzen ayden I ort
Andre Schrannts III ort
wolfganng Hunger I ort
mert Schuester 1/2 fl.
georg Schmeuger I fl. III ort
Steffan wetzer I fl. I ort, idem michel Jogkel 1/2 fl.
Peter fleischagker I fl. I ort
Florian trungkhl I fl., Cristan peurin I ort.
Summa XXII flor. *(1. lap)*

Annder Annsag I quart Mathes Braun

michel käsler III ort
Georg Leebin 1/2 fl.
Steffan vechterin 1 fl.
wolfgang Hueter I ort
Janusch Hunger III ort
mert pinther 1/2 fl.
Hanns Hueter I ort
wolf Jacob I fl.
Leonhart grrad 1/2 fl.
Jacob Aunthal 1 1/2 fl., idem mathes Zimerman 1/2 fl.
Ambros dauid I fl.
Benedict lotzÿ I fl.

---

12 Az adó kivetése forintban (németül *floren* vagy *gulden*) és a forint negyedével (németül *ort*) történt; a befizetés még rajnai forintban *(Reinisch gulden)*, régi szóval rénes forintban. Ez számítási pénz volt, a valóságban 60 krajcárt (németül *kreuzer*) tett ki. Ezért olvasható az adójegyzékben három belvárosi polgár befizetéséről, hogy a rénes forint 6, 3, ill. 5 krajcárral hija volt *(Zuring gwest): vnd sol die Bringen* 'majd hozza meg'. Pesserer György, a kovácsok céhmestere a céh 2 forintnyi adóját így egyenlíti ki: *solvit II Cron Je aine per 20 patzen*. Huszár Lajos soproni pénztörténetében (in: Dányi Dezső—Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989, 52) a koronára az első soproni adatot 1541-ből ismeri: „Ma már bebizonyítottnak vehetjük, hogy a Krone név főként a karinthiai aranypénzeket jelentette, amelyek értéke alacsonyabb volt a magyar aranyforintnál, tekintve, hogy súlyuk a magyar aranyforint 1/7 részével kisebb volt". Baraczka István (Levéltári Közlemények, 1965, 241) 1547. évi adata (Nádasdy-számadások) szerint a korona 1 magyar aranyforintot és 20 dénárt, azaz 120 magyar dénárt ért. Az 1527. évi soproni adójegyzék adata szerint a korona a magyar aranyforinttal, azaz 100 magyar dénárral volt egyenértékű: a kovácsok céhmestere 20-20 paccot adott érte. Egy pacc (németül *patzen*) 1527-ben tehát 5 magyar dénárt ért (Baraczka 1545. évi adata szerint 5 1/3 magyar dénárt).

Lanng Hannsin III ort
Hanns Steirer I fl.
Wälintin vnd Jr Sun I fl.
Christan markus 1/2 fl.
Pangrats Jaugs 1/2 fl.
[Andreas] niclos Hunger I ort
Wenntzl Dörnner 1/2 fl. *(2. lap)*
Anndre Rumpusch I ort
gunndl mullner II fl.
Summa XVII flor.

Dritt Annsag I quart
christan muer

Thoman dorner I fl.
Ambros wallner 1/2 fl.
Anndre thurs I ort
Janusch nagd I 1/2 fl.
Thoman Hungercasten 1/2 fl.
Oswald Hunger 1/2 fl.
Valentin Slesinger I 1/2 fl.
n. pfersichkeren I ort
Oswald Schuester I fl., idem Sein Brueder I ort
wolfganng Farnner I fl., solvit, idem peter Häberler I ort
Thomasch Hunger I fl.
Frannts Hunger 1/2 fl.
Georg Hunger I fl
Gregor Lanng I fl., idem Sein Sun 1/2 fl. *(3. lap)*
michel pair I fl.
niclos Hunger I ort
wolfganng maurer I 1/2 fl.
Summa XV fl. I ort.
wolfgang Farnner Zallt sein Stewer I fl.

Vierd Annsag 4 (!) quart
Anndre Blasweter

Christan Hunger III fl.
Bernhardin glos I 1/2 fl. I ort
michel Linser 1/2 fl., idem thomas I ort
[Hanns] Jacob khramer I fl., solvit
Gregor nagd I fl.
Gild wagner I fl.
Peter Ledrer I 1/2 fl.
mathes Braun II fl.
Saifsieder I fl.
Hainreich Schmid [1 1/2] fl. II
Anndre Blaswetter II fl.
Jnns Sägrer Jnnsetz georg Lanng I ört, idem wolgemuet I ört
Niclos Fisthay III fl.
Cristan Muer II fl.
Bartlme Rott I fl.
n. pinther II ort
Summa 24 flor. *(4. lap)*

Annder quart erst Annsag
Michel Brunner

Friderich maurerin I fl.
Benedict [glos] kharnner III ort
michel Brunner II 1/2 fl., idem katherina 1/2 fl.
Lanng mert I gulden
michel fidlerin I 1/2 fl. I ort
Simon fechter II 1/2 fl., idem waltasar Hunger I 1/2 fl.
wolfganng fechter I 1/2 fl.
michel Sailer I fl.
peter Riemer I fl.
Egidi Schmauss II fl.
michel Höschin vnd mathes Hösch IIII fl.
Georg Sailer II fl., idem martine Edlman 1/2 fl., idem wolfgang Sturmawer I ort, idem SchmutZlin I ort
mathes Schöth II fl., idem Colmanin 1/2 fl., idem alt piestingerin I gulden, idem Christof Braun 1/2 fl. *(5. lap)*
Bartlme pinther I ort
Georg ledrer I fl.
Colman ledrer I 1/2 fl., idem Steffan peck I 1/2 fl.
mathes Brunner III fl.
michel murrin I 1/2 fl., idem Barbir I gulden
apud Hueter Veit kramer 1/2 flor., solvit
Bernhart tischler II fl.
Helias Ziegler 1/2 fl.
Summa XLII fl. I ört.

Annder annsag II quart
peter pauer

Anndre Fuxleutner 1/2 fl.
Thoman Rauscher II fl., idem wenntZl Rauscher I 1/2 fl.
margs khersengraf I 1/2 fl.
Wolfganng walasch I gulden
Christan Schalh I gulden
Steffan thölldl II fl. *(6. lap)*
Panncrats Rosztauscher I gulden
Bartlmen Schon I 1/2 fl., idem Vincennts weiss I 1/2 fl.

Erasm tobler I fl.
mathes käsler I 1/2 fl., idem Vincennts Ziegler I ort
mert Bernner II fl.
mathes fidler III ort
Thoman Rauhenspan I fl.
Georg pfeilschifter I fl.
Blasi Saltzer II fl.
Leonhart peter III fl.
michel Rathner, idem Mater II flor.
philipp traissendorffer II gulden
paul weispeck III ort, idem mater I ort
Rhelicta martini hoch 1/2 fl.
Benedict kurtzhalls I fl.
hanns Stogkher I fl.
Caspar slesinger VII flor., idem Cristan Zeuner II fl., idem Slosser I ort *(7. lap)*
Zieglmaister 1/2 fl
Sebastian ducat I 1/2 fl., idem pater III ort
mathes pauer I fl.
Thoman hunger I ort
peter hungercasten III fl.
Cristan pey dem thor I 1/2 fl.
Summa LI flor. I ort.

Annder quart dritt Annsag
Steffan Schueler

wolfgang Finthus II fl.
Bartlme wulfing I fl.
Gild schurnprant III ort
Georg trungkhen III ort
Anndre wayda I fl I ort
Niclas kolbmhouer I 1/2 fl.
Leonhart katrin I ort
Jacob göschl I 1/2 fl., idem wolfganng Zigen 1/2 fl.
Bartlmen Schurnprant III fl.
Steffan Schueler II fl., idem mater 1/2 fl. *(8. lap)*
Paul kersengraf 1/2 fl.
Steffan Eysenperger I fl. I ort
Steffan Zeuner II fl.
Cristan Slesinger I 1/2 fl.
Simandl wagenknecht I ort
Georg swarts 1/2 fl.
mert Schaden III fl.
michel Seyser 1/2 fl.
wolfganng wetzer 1/2 fl.
Georg Ritter I 1/2 fl.
Niclas Hebaufin 1/2 fl.
Summa XXVII fl.

Annder quart vierd Annsag
Steffan thölldl

Christof weber 1/2 fl.
Anndre Sailer I fl., idem Steffan Sailer 1/2 fl.
mathes maurerin 1/2 fl.
Jacob hafner I fl. I ort, idem Filius III ort
Steffan Ruess 1/2 fl.
Thoman Lasla I 1/2 fl.
Anndre Sämpl I 1/2 fl. *(9. lap)*, idem Valentin ainfallt I ort
Georg weber 1/2 fl.
Leonhart Stifterin I fl.
Sixt thrütl I fl.
Steffan fleischagker 1/2 fl.
Rhelicta mathes Swechitzer 1/2 fl., idem wagner mathes III ort
Sigmund todtengraber 1/2 fl.
mert Hebauf I 1/2 fl.
Paul Straichman I fl., idem Anthoni 1/2 fl.
Georg pauer 1/2 fl., idem Jung Sebastian gundl 1/2 fl.
Niclas am ort 1/2 fl.
wolfganng örtl I ort
Quirein Strabmer I fl.
Anndre pinther 1/2 fl.
Philipp wastian I 1/2 fl.
michel kater I 1/2 fl.
Summa XXII fl. I ort *(10. lap)*

3-m Quartale I ansag
Bartlmen lanng

Steffan Rauscher I 1/2 fl.
Bartlme lanng I 1/2 fl.
wolfganng pfeiffer I ort
michel waser III ort
waläsch gradweiner 1/2 fl.
Hanns Schön 1/2 fl.
wolfganng pinther I fl.
michel Hofmanin I ort
Margs Leonhart I fl. I ort
Anndreasch III ort
mert gälman III ort
wolfganng fragner 1/2 fl.
Cristan Scharlach 1/2 fl.
wolfganng Adam 1/2 fl.
mathes 1/2 fl.
Georg Hunger I ort
Ambros graf I ort
Gilg diennstl 1/2 fl.
walass Hunger I ort
Summa VII fl. I ort *(11. lap)*

3-m quartale II Annsag
georg Rädler

Lorennts Hunger 1/2 fl.
Steffan Schön 1/2 fl.
mert Strausperger 1/2 fl.
Caspar Schleiher I fl.
Niclas kater 1/2 fl.
Leonhart mathias 1/2 fl.
Steirerin vnd Jr Ayden I 1/2 fl.
Jacob grueber I fl.
Leonhart mulner 1/2 fl.
Cristan Jns pharrer Spitl maÿrhof I ort
wolfganng Brugler 1/2 fl.
Philipp ducat 1/2 fl.
wolfganng Steirer 1/2 fl.
Anndre pair I ort
Gilg Schuester I fl.
Steffan örtl I ort, idem kilian payr 1/2 fl.
Thoman weber 1/2 fl.
Summa X fl. III ort *(12. lap)*

3-m quartale III Ansag
Anndre Bauer

Melchior khriegsner 1/2 fl.
wolfganng Räbel IIII ort
Anndre Biringer 1/2 fl.
Anndre Rumpler IIII ort
wolfganng kheren II fl.
Anndre Schurnprant II fl. I ort, idem Steffan Schurnprant 1/2 fl.
Hanns Thrutl I fl. I ort
Castl Bulfermacher Erben I fl.
Thoman Sailer I ort
Jacob Fraunschuhl 1/2 fl.
Zwen hunger Jns Anndre wagner Hauss I fl.
Peter Hertzog III ort
Ceorg Cosch I fl. I ort
michel Brannthner 1/2 fl.
Steffan Pusch I fl. I ort
Sigmund Strabmer II fl.
Veit gaissler II fl. I ort *(13. lap)*
Valentin Bauer I 1/2 fl., idem Schaller khinder 1/2 fl., idem Mert thrutlin III ort
Summa XXII flor.

3-m quartale vierd Annsag
philipp Mogk

peter Stifter I fl.
Bernhart hanns I fl.
Anndre pauer II 1/2 fl.
Rhelicta Erhardi Schön I fl.
Emreich Steirer I 1/2 fl. II ort
Ambros weiss I 1/2 fl.
Emrich mogk II fl.
Niclas am ort, michl vnd hanns II fl.
Anndre Ritter 1/2 fl.
Chuents peter I fl.
Georg Rädler II fl.
Hanns Hamer I fl.
Thoman wiennerin I fl. I ort
Rhelicta wolfgangi Sperrer I fl. *(14. lap)*
Paul Scheiber I 1/2 fl.
Hanns Rumpler I fl.
philipp mogk II fl. I ort
Steffan Spilber II 1/2 fl. [I ort]
Cristan hofer 1/2 fl.
Hanns huetter 1/2 fl.
Hainreich pinther II fl., idem Rhelicta Sigismundi Evsner I fl.
Georg Frischherts I ort
Summa XXXI fl. III ort

Vierd quart Erst Ansag
wolfganng wagner

idem Bagner II fl., idem Mert maÿr I ort
Erhart Slosser 1/2 fl.
Georg hafner I fl.
Steffan Barbir III fl.
Bartlme wagner II 1/2 fl.
Georg Jäger III fl., idem Thoman Zigler 1/2 fl. *(15. lap)*
Anndre Colbmhouer III fl., idem Hanns slosser I ort
Cristan Joachim I fl.
Georg Schmid Brantler III fl.
Steffan huetter 1/2 fl., idem Castl puxnmaister I fl.
margs paul I fl.
Anndre Slosser 1/2 fl.
Steffan wagner I fl.
Blasi paliay I fl., idem michel messrer I ort
wolfganng kunter 1/2 fl.
Her mathes Biesch 1/2 fl., idem wolfganng Zimerman I ort, idem Valentin maurer I ort
[Georg pessrer]
Summa XXVI fl. III ort.

4 quart Annder Annsag
Anndre Colbmhouer

Georg pessrer III fl.
wolfganng weinhösl I ort

Johannes wültZaỹ I fl. *(16. lap)*
Veit gruenballd I ort
Hanns Ledrer 1/2 fl.
paul prugkler I fl.
Clement Braun 1/2 fl.
Jacob wulfing I fl.
Leonhart Castner 1/2 fl.
Fritz mathes [frits] I 1/2 fl.
Sibenhertzin I ort, idem Filius I ort
Anndre pauer I 1/2 fl.
[Cristoff] Frits Schmid I fl.
Lasla Fleischagker 1/2 fl., idem Steffan hueter I ort
mert Stubenfol I fl., idem Steffan Mulnerin I fl.
Georg Fidler II fl.
Bernhart prannger 1/2 fl.
Bartlme Schweinbarter I fl.
Steffan käsler 1/2 fl.
Hanns maurer 1/2 fl.
Mert n. II ort, idem apud Schnurer
[christof hunger] georg Zekereß 1/2 fl.
Mathes gebhart I ort
wolfgannng am ort I ort *(17. lap)*
Jacob Hunger I ort
Thoman pöschlin I ort
Jacob guetman 1/2 fl.
Benedict wagner I 1/2 fl., idem Rhelicta nicolay Oswald 1/2 fl.
wolfgannng fuerer I fl.
peter Farkuß II 1/2 fl.
Erhart CZun I fl.
Mert mogkh I 1/2 fl.
Leonhart fleischagker 1/2 fl.
Summa XXX fl. III ort.

4 quart dritt Annsag
Mert Mogk

Clement 1/2 fl.
Thoman pinther I ort
Niclas Ratt I ort, idem Steffan Nollts I ort
mathes Müllner I ort
Anndre greisser III ort
Cristan Braitnawer III ort
Cristan tämisch I fl. *(18. lap)*
Anndre pinther 1/2 fl.
Wilhalbm Blasweter 1/2 fl.
Steffan Hunger 1/2 fl.
Mathes Stifter I fl.
wolfgannng Blasweter I fl.
Steffan Blasweter III ort
Benedicti figler relicta I fl. I ort
wildpold wolfpeiß 1/2 fl.
Steffan kolbmhouer I fl. I ort
vrban hunger 1/2 fl.
Cristan Fidler III ort
Steffan hunger 1/2 fl.
Mathes panntZer I fl. I ort, idem Hanns panntZer 1/2 fl., idem Steffan panntZer 1/2 fl.
Lorennts Schuester I fl. I ort
Janusch Büschär 1/2 fl.
Ambros Brasch I 1/2 fl.
wolfgannng weber I fl.
Steffan prasch I fl., idem Georg prasch I fl. I ort
Summa XXI fl III ort *(19. lap)*

4 quart 4 Annsag
peter graf

Anndre Caschawer V fl.
Oswald olber II 1/2 fl.
michel greisser II fl., idem relicta Jacobi greisser I ort
Steffan haberuogt I fl. I ort
Colman poltZin III ort
michel Eeberl I fl.
valentin greisser I fl.
Cristan kaiser II fl.
Michel kolbmhouer I fl.
Rueprecht Nca II fl. I ort.
Philipp schuester I fl.
Georg swarts 1/2 fl.
Georg Casta II fl.
peter graf II fl.
Veit pollts I gulden
pancrats khrembser II fl.
Thoman deumel II fl.
Anndre schuesterin 1/2 fl., idem wastl Schuester 1/fl. *(20. lap)*
Quirein II fl., alle steier Zallt dem statrichter, quirein I tal. XVI den.
Vlrich kärnner III ort
Oswald Franngk I fl.
Georg deumel I 1/2 fl.
mathes Bauer 1/2 fl.
Cristan pollts 1/2 fl.
Hanns kraumbapfl 1/2 fl.
Wentzl pernhart I fl., idem Sein Sun I ort
Georg Schuester 1/2 fl., idem Benedict Schreiner 1/2 fl.
Hanns Franngk I ort, idem Steffan Franngk I fl.
Anndre Lanng 1/2 fl., idem Georg Fläser I ort
Graf michel II fl., idem Allt grafin I ort

Rueprecht pinther I 1/2 fl., idem Rueprecht Swärtzl I ort.
n. Reutterin Sun in der Jacob Fleischagkerin Mairhof I ort *(21. lap)*
Frits n. I ort
Hanns kurts I ort
wolfganng schänndtl I ort
Veit Strauß I fl.
Mathes pleier 1/2 fl.
michel panntZer I 1/2 fl.
Summa XLVIIII fl. II ort.
Summa vorstat vier quartalia facit IIII^{C} XXVI 1/2 fl. *(22. lap)*

Statburger Annsag

Paul SchutZner V fl., Sigmund Lengennfelder III fl., solvit
Lasla Riemer V flor.
Caspar nesslinger II fl., solvit
wolfganng peutler I 1/2 fl., solvit
Steffan pintherin I 1/2 fl., solvit
Michel Buelndorffer VI fl., idem Hanns Zingiesser I fl., solvit, Hanns Schneider 1/2 fl., solvit idem [peter kursner I ort] solvit
Hieronyme hierß III fl.
Her peter Lanng VII fl., solvit
Lasla Bauer I fl., solvit
Hanns Castner II fl., solvit, idem Steffan meichsnerin I ort, solvit
Rhelicta wolfgangi haller III fl., solvit, idem Lasla Fleischagkher 1/2 fl., solvit, idem Hanns Schuester I fl., solvit
Anndre Schreiner III fl., solvit, idem Blasi Schuester 1/2 fl., solvit *(23. lap)*
Caspar Bauer II fl., solvit totum
Mathes Felber III fl.
Benedict wors VI fl., solvit
Michel Schuester II fl., solvit
Cristof Schuester II fl., solvit
Georg fleischagkher I fl., I ort, solvit, idem Cristan hunger I ort
Jacob Fleischagkherin II fl., solvit, idem Eberlin I fl.
Niclas LeeZellter I ort
Hanns Piesch III fl., solvit
Hanns Bläsweter I fl., dem püelndl ist im abZogen in Raittung, idem Straussin I ort, solvit
Cristoff Cöppl I 1/2 fl., solvit
Michel Fleischagkher II fl., solvit
Mathes garthner V 1/2 fl., an Schuld V fl. abZogen
Rueprecht hauser II 1/2 fl., solvit 1/2 fl., solvit, idem die khinder 1/2 fl., solvit
Lorennts pinther I 1/2 fl., solvit
Michel hamer I 1/2 fl., solvit
Vrban anndreäsch V fl., solvit *(24. lap)*
Blasi Caspar III fl., solvit
Bartlme ofner III fl.
Hanns SchutZner IIII fl., solvit
Georg Schneider II fl., solvit
Wolfganng pauss III fl., solvit
Hanns Muer IIII fl., solvit
Bernhardin Särkan V fl.
Caspar kolb IIII fl., solvit
Cristoff grätzer XII fl.
Veit Schneider II fl., solvit
Michael Jban VIII fl.
Leonhart Brobännthl III fl., abZogen, solvit
Frannts Sübenwurger XVI fl.
Peter Schneider III fl., solvit, idem Valentin Schuester II fl., solvit
wolfganng thölldl V fl., solvit 4 fl., totum
Blasi nagd VII fl.
Georg Haberleutter II fl., idem Valentin Schneider 1/2 fl., solvit
Georg Schuester 1/2 fl., solvit
Jacob ledrer II fl., solvit, idem Steffan gätringer I 1/2 fl., solvit *(25. lap)*
Hanns peckh III fl.
Her mathias Schöttl VII fl., solvit
Paul Spilber I fl.
[Vlrich hunger III 1/2 fl.] solvit [VII sol. 20 den., tenetur VI sol. 10 den.] solvit totum mit [3 fl.], [idem michel Raidl I fl.]
mathes kolbmhouer III fl., solvit, idem Erhart wagner 1/2 fl., solvit
Sigmund kursner II fl., solvit
Georg tobler I fl., solvit
michel fleischagker 1/2 fl., solvit
Rueprecht fleischagkherin V fl., solvit
Hanns Fleischagkher I 1/2 fl., solvit
Anndre Balltram II fl., solvit [I fl.] totum
Anndre Strabmer I fl. [ibidem weinZedl]
wolfgang fleischagker I fl., solvit
Augustin Stainmets I fl., solvit
[Steffan Muer II fl.] solvit [I fl., tenetur noch I fl.] [Mur tenetur I fl.] solvit totum, idem Caspar muer 1/2 fl., solvit

[Michel Schneller III fl., solvit I fl.] solvit, idem Hanns Schober 1/2 fl., solvit
Georg mogkh III fl., solvit, idem Friderichin I ort, idem Anndre paÿr 1/2 fl.
Burgermaister fur ainen Stat Jnwoner emphangen vnd geantwort 1/2 fl.
Vnd [fur] Von einer witben in der Stat geantwort I ort, aber erkennt Jr keins *(26. lap)*
peter Fleischagkher V fl.
Vrban Scherer 1/2 fl., solvit
Jobst Schneider II fl., solvit
Kranpergerin gueter VIII fl., idem Jorg khramer I fl., solvit, idem Hanns maler I ort, solvit
Hanns leuttner III fl., solvit, idem peter Sturmawer 1/2 fl.
Vlrich Sighart I fl., solvit
[Cuennts vischer VI fl.] solvit [4 fl.] totum
Veit täbrer V fl., solvit
[Bernhart Schneiderin 1/2 fl., dedit 4 sol., tenetur 1 sol.] solvit totum
Sägrer gueter IIII fl., idem Leopold Golldschmid I 1/2 fl., solvit, idem glaser I ort
Mathias voÿt I fl.
Höre pekhin I ort, solvit
wolfganngin I ort, solvit
Geor schuester I 1/2 fl., solvit
Augustin Schneider III ort, solvit
Blasi Scherer I fl., solvit
Friedrich schneider II fl., solvit
Steffan khriehl I 1/2 fl., solvit
Michel daumb I fl., solvit minus 3 creuzer
Summa Statburger Steuer Facit 275 fl. 5 sol. den. *(27. lap)*

Annsag aller Zechen Zu Ödenburg 1527

[Zimerleut vnd Mullner Zech peÿ micheln pauer II fl.] solvunt
[Vischer Zech Sand katerina apud Cristan Muer IIII fl.] solvunt
[Aller glaubigen Seelen Zech apud Caspar nesslinger VI fl.] solvunt
[Ellennd Zech Zechmaister Bartlme Schurnprant IIII fl.] solvunt
[Zecha Assumpcionis Zechmaister Steffan Schueler V fl.]
[Briester Bruederschaft apud dominum Leonhardum Henngst IIII fl.]
[Zecha purificationis. Zechmaister Emreich Steirer IIII fl.] solvunt
[Schmid Zech. Zechmaister maister georg Schmid II fl.] solvit II Cron Je aine per 20 patzen *(28. lap)*
[Zecha trinitatis. Zechmaister Anndre kolbmhouer V fl.] solvunt
[Zecha Sancti Spiritus. Zechmaister michel greisser II fl.] solvunt
[Sannd Anna Zech. Zechmaister Hanns Leuttner I fl.] solvunt
[Kursner vnd Ledrer Zech. Zechmaister peter kursner I fl.]
Schuester Zech. Zechmaister [Michel] Steffan Schuester II fl.
[Fleischagker Zech. Zechmaister Mathes gartner I fl.] solvunt
[khramer Zech. Zechmaister paul khramer I fl.]
Schneider Zech. Zechmaister maister Augustin I fl.
Summa aller Zechen Steuer Facit XLV flor. *(29. lap)*

Annsag Steuer gemainer Stat Suben dorffer 1527

Agenndorff IC gulden
Clingenpach 32 gulden
Medwisch 50 gulden
Wolffs 40 gulden
Kolbmhof 24 gulden
Harka 70 gulden
Wanndorff 32 gulden
Summa Steuer der Suben dorffer facit IIIC XLVIII gulden.
Summa alles vorgeschriben Anschlags Facit IM LXXXXV fl. *(30. lap)*

item Die pharrherren vnd gemainer Stat Stift Capplan sollen in gegenburtige Stewer geben in Anno domini 1527

Her Andre 5 fl., solvit
Her Vlrich 3 fl., solvit
Herr pancrats greiner 10 fl., solvit
Her Erhard 3 fl.
Her Vlrich 8 fl., solvit
Herr Bartlme 5 fl., solvit
Her wolfgang Rauscher 2 fl., solvit
Herr paul 4 fl., solvit
Her peter swarts 4 fl.
Herr georg 8 fl., solvit
Her Leonhart Henngst 8 fl., solvit
[Her Clement 8 fl.] solvit [VII fl. Reinisch] solvit totum
Herr Christoff 8 fl., solvit

Her michel 8 fl., solvit
Her thoman 5 fl., solvit
Her wolfgang swärtZl 4 fl.
Her niclas Awer 10 fl., solvit
Her Bernhart 10 fl., solvit
pharrher im Spitl [35] fl., auf XVI fl. gelassen
pharrher bei vnnser frawen 15 fl., solvit VII fl., pro eo de furst, idem Dominus wolfgangus I fl., solvit
Summa 154 fl. *(31. lap)*

Statburger Steur Emphanng Zech vnd Briester 1527

Vlrich Sighart solvit I fl.
Jacob Fleischagkerin solvit II fl., idem Eeberlin solvit I fl.
Christof Cöppl solvit I 1/2 fl.
michel fleischagker der Jacobin Ayden solvit 1/2 fl.
Caspar nesslinger solvit II fl.
Balltram solvit I fl., tenetur I fl.
Caspar bawr solvit II fl. [tenetur 1/2 fl.]
pawl spilber I fl.
georg schuester solvit 1/2 fl.
maister Leopold goldschmid solvit I 1/2 fl.
Lasla pauer solvit I fl.
Her Bartlme solvit V fl.
Herr mathias Schöttl solvit VII fl.
Her michel solvit VIII fl.
Her anndre solvit V fl.
Valentin Schuester solvit II fl.
Steffan Gätringer solvit I 1/2 fl.
Georg schuester solvit I 1/2 fl.
Herr wolfgangus Rauscher solvit II fl.
Herr christoff Soöl solvit VIII fl.
Her vlrich Schmidgass solvit III fl.
Her thoman Rädinger solvit V fl. *(32. lap)*
Blasi scherer I fl.
[michel Schneller solvit III fl.] solvit totum
der Allt herr Vlrich solvit VIII fl.
Her Bernhart solvit X fl.
mathes Garthner abZogen an ainer schuld so er gemainer Stat gelihen funff flor., darauff Zallt 1/2 fl.
Her wolfgannq Caplan bey vnnser frauen solvit I fl.
Caspar kolb solvit IIII fl.
Balasch Caspar solvit III fl.
Cuennts vischer solvit IIII fl., [tenetur II fl.]
Her paul solvit IIII fl.
Augustin Stainmets solvit I fl.
Georg mogkh solvit III fl.
Her peter Lanng solvit VII fl.
Hanns Muer solvit IIII fl.
Hanns Zingiesser solvit I fl.
Jobst Schneider solvit 1/2 fl.
valentin Schneider solvit 1/2 fl.
Christof Schuester solvit II fl.
Benedict wors solvit VI fl.
wolfgang peutler solvit I 1/2 fl.
Hanns SchutZner solvit IIII fl.
Hanns Maller solvit I ort *(33. lap)*
Michel Hamer solvit I 1/2 fl.
Hanns Schneider solvit 1/2 fl.
Wolfgang fleischagker solvit I fl., idem Soluit die Steuer im 26ten jar
Steffan Muer solvit II fl. [tenetur I fl.]
Hanns fleischagker Zallt I 1/2 fl., solvit, ist der Reinisch gulden vmb VI creuzer Zuring gwest. Jm nachgelassen II creuzer
Her Georg bei der schuel VIII fl., solvit
Peter Schneider solvit III fl.
Her Clement solvit VII tal. den. [tenetur noch fünf tal. munß den.]
Veit täbrer solvit V flor.
Her pancrats greiner solvit X fl.
Dominus Leonhardus Henngst solvit VIII fl.
Zech vnnser frawen Ze Liechtmess IIII fl., solvit
Lorenntz pinther I 1/2 fl., solvit
Straussin solvit I ort
Höre pekhin solvit I ort
Georg tobler khursner solvit I fl.
Zech aller glaubigen Seelen solvit VI fl.
Zech Ellennd solvit IIII fl.
Blasi schuester solvit 1/2 fl.
Wolfgang Ladnerin I ort
Zech Heiling geists II fl.
Zecha trinitatis solvit V fl.
Zech Zimerleut Mullner II fl. *(34. lap)*
Zecha Assumptionis solvit V fl.
Zecha Sancte Anne solvit I fl.
Zech Fleischagkher solvit I fl.
Zech der schmid solvit II fl.
Rueprecht Hauser solvit II 1/2 fl., ibidem Seine Ennlein 1/2 fl.
Steffan khriehl Zallt ain Reinischen golld gulden, ist Zu Ring vmb 3 creuzer vnd sol die Bringen sunst hat ers gar Zallt I 1/2 fl.
Rueprecht Fleischagkher V fl.
Georg khramer I fl.
michel Fleischagkher II fl.

Caspar Muer 1/2 fl.
vrban Scherer 1/2 fl.
Hanns schuester I fl.
wolfganng thöldl IIIII fl., solvit totum
wolffganng Pauss III fl.
Sigmund kürsner II fl.
Augustin Schneider ain Reinischen gulden vmb III ort ist Zuring vmb V creuzer, solvit III ort
Hanns piesch Ledrer solvit II fl., tenetur noch I fl.
Hanns Leuttner solvit III fl.
Friderich Schneider II fl.
Veit schneider II fl.
Sigmund Lenngenfelder III fl.
Vlrich hunger vnd michel Raidel haben Jr steuer beZallt IIII 1/2 fl. *(35. lap)*
peter kursner apud puelndorfer solvit I ort
mathes kolbmhouer solvit III fl.
Erhart wagner solvit 1/2 fl.
georg Haberleutter II fl.
andre schreiner solvit III fl.
Hanns Casstner II fl., idem meichsnerin 1/2 I ort
georg fleischagkher I fl. I ort
Jacob Ledrer II fl.
michel schuester II fl.
Cüenntz vischer solvit VI fl., solvit totum
Hanns piesch solvit totum
Georg Schneider solvit II fl.
Anndre Paltram solvit II fl.
Bernhart schneiderin solvit 1/2 fl.
kursner Zech I fl.
Vrban Andriasch dedit III fl. VIII sol. den. [tenetur noch II sol. den.] solvit totum
michel daumb I fl. *(36. lap)*

VierundZwatZger Steuer vorstatt emphanng anno 27

wolfgang wagner geben suntag nach sand pauls tag conuersionis *(1527. jan. 27)* solvit VIII fl.

dedit Suntag ante vincula petri *(júl. 28)* V 1/2 fl.
dedit Suntag post mathei apostoli *(szept. 22)* I fl. III ort
Soluit 15 fl. 1/4
dedit Nicolai Episcopi *(dec. 6)* IIII 1/2 fl.
dedit an gegenburtiger steur phintzag nach trium regum in Anno *(1528. jan. 9)* III ort
Fur hanns slosser abZogen I ort
AbZogen fur Andre Colbmhouer vierundZwaintzker 1/2 fl.
Fur georg hafner abZogen fur ainen ofen I fl.
Fur ettlich pranntler abZogen IIII fl.
Jm fur seyn Mue abZogen 1/2 flor.

Michel Brunner dedit Suntag nach sand pauls tag *(1527. jan. 27)* VIII fl.
dedit Suntag ante [vincula] Cathedra petri *(febr. 17)* VIIII fl.
dedit Suntag oculi *(márc. 24)* VI fl.
dedit montag nach palmarum *(ápr. 15)* V fl.
dedit Suntag Rogationum *(máj. 26)* V fl.
dedit Eodem die *(máj. 26)* fur Viti khramer 1/2 fl.
dedit Suntag nach vlrich *(júl. 7)* III 1/2 fl.
Soluit 37 fl.
dedit suntag vor petri et pauli apostolorum *(jún. 23)* fur steffan pek I fl.
dedit in anno 28 steur gellt egidi confessoris *(1528. szept. 1)* II fl. I ort *(37. lap)*

Anndre Bläsweter

dedit Suntag Blasy *(1527. febr. 3)* V 1/2 fl.
dedit Vincula petri *(aug. 1)* VI 1/2 fl.
Dedit math [eÿ]ie apostoli *(febr. 24)* I fl.
dedit montag nach Reminiscere *(márc. 18)* IIII 1/2 fl. [4 sol. 26 den.]
dedit Erichtag in osterfeiertagen *(ápr. 23)* III 1/2 fl.
dedit Suntag pancratÿ *(máj. 12)* I fl.
dedit Suntag trinitatis *(jún. 16)* 1/2 fl.
dedit dominica post vdalricy *(júl. 7)* I fl.
Soluit 23 fl. 1/2

Georg Rädler

dedit Suntag Blasy *(1527. febr. 3)* II 1/2 fl.
dedit Mathie apostoli *(febr. 24)* II 1/2 fl.
dedit Suntag Oculi *(márc. 24)* II fl.
dedit Suntag Trinitatis *(jún. 16)* I 1/2 fl.
Soluit 8 1/2 fl.

dedit Siluestri pape *(dec. 31)* III ort
AbZogen dem sleiher I fl.
Georgen Rädler fur sein Mue abZogen 1/2 fl.
Ergo ist Zallt *(38. lap)*

Philipp mogkh

dedit Suntag Blasy *(1527. febr. 3)* VI 1/2 fl.
dedit eodem die III fl.
dedit Suntag mathie apostoli *(febr. 24)* VII fl.
dedit Suntag Oculi *(márc. 24)* VII fl.
dedit Suntag trinitatis *(jún. 16)* I fl.
Soluit 24 1/2 fl.
dedit Nicolai Episcopi *(dec. 6)* I 1/2 fl.
dedit in Anno 28 egidy confessoris *(1528. szept. 1)* I fl.
dedit montag vor trium regum in Anno domini etc. 29 *(1529. jan. 4)* III ort
dedit montag vor Sebastiani in Anno domini 29 *(jan. 18)* I fl.

Peter graf

dedit Suntag Blasÿ *(1527. febr. 3)* VI 1/2 fl.
dedit Suntag mathie apostoli *(febr. 24)* XIII 1/2 fl.
dedit Suntag oculi *(márc. 24)* VIIII fl. minus 22 den.
dedit montag nach palmarum *(ápr. 15)* VIIII fl.
dedit Suntag pancracÿ *(máj. 12)* II fl.
Soluit 40 fl.
dedit Laurentzÿ im 28 *(1528. aug. 10)* fur quirein Ramleüter I tal. XVI den. *(39. lap)*

Mathes Braun

dedit Suntag Blasÿ *(1527. febr. 3)* VI fl.
dedit Mathie apostoli *(febr. 24)* III 1/2 fl.
dedit Suntag post mathei apostoli *(szept. 22)* III 1/2 fl.
Soluit 13 fl.

Andre pauer Schrippergass

dedit Suntag Blasÿ *(1527. febr. 3)* II 1/2 fl.
dedit Suntag Oculi *(márc. 24)* X 1/2 fl.
dedit an sant pangrezen tag *(máj. 12)* II 1/2 fl.
dedit dominica post vdalricÿ *(júl. 7)* I fl.
Soluit 16 fl. 1/2
dedit Nicolai Episcopi *(dec. 6)* II fl.
Castl kindern nachgelassen I fl.
prannthner nachgelassen 1/2 fl.
Fur Nicloß Lenches abZogen 1/2 fl.
dedit Nicolai anno 28 iar *(1528. dec. 6)* 1/2 flor.
dedit mittich nach concepcionis marie im XXVIIII-ten jar *(1529. dec. 15)* 1/2 fl.
Fur andre Rumpler abZogen 1/2 fl.
ergo ist Zallt *(40. lap)*

Steffan tölldl

dedit Suntag ante Vincula petri *(1527. júl. 28)* V fl.
dedit Suntag mathie apostoli *(febr. 24)* V fl.
dedit montag nach Reminiscere *(márc. 18)* V fl.
dedit Suntag pancracÿ *(máj. 12)* I fl.
dedit Eodem die I fl.
dedit dominica post vdalricÿ *(júl. 7)* wag schtefl 1/2 fl.
Suntag post mathei apostoli *(szept. 22)* II fl.
Soluit 20 1/2 fl.

Steffan Schueler

dedit Suntag ante [vincula] Cathedra petri *(1527. febr. 17)* XII fl.
dedit montag nach Reminiscere *(márc .18)* V fl.
dedit Rogationum *(máj. 26)* III 1/2 fl.
dedit Suntag pancracÿ *(máj. 12)* I 1/2 fl.
dedit Eodem die I fl.
dedit suntag nach sant vdalricÿ tag *(júl. 7)* II 1/2 fl.
Soluit 25 1/2 fl.
dedit fur georg swartz freitag for thome apostoli *(dec. 20)* 1/2 fl.
georg trungken nachgelassen I ort
dedit freitag vor thome apostoli *(dec. 20)* I ort
Jm abZogen fur sein Mue 1/2 fl.
ist gar Zallt *(41. lap)*
Levéltári jelzete: Lad. XLII et RR nr. 1.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Molnár László:

A Vörösmarty-szobor leleplezése

Száraz, napos, de kissé csípős, szeles időben, délután 4 órakor gyűltek össze Sopron város polgárai, a Frankenburg úti aluljáró melletti parkban, az 1956-os forradalom évfordulóját méltató ünnepségre: ekkor felavatták Somogyi József szobrászművész Vörösmarty-szobrát. A Soproni Ifjú Fúvósok Zenekara Dr. Friedrich András vezényletével indulókkal fogadta a megjelenteket. A Himnusz közös eléneklése után Szabó Gábor, a Széchenyi István Gimnázium IV/a. osztályú tanulója szavalta el a Szózatot.

A szoboravató beszédet Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója tartotta:

„Tisztelt soproni Polgárok, kedves Vendégeink!

A meghatottság, a megtiszteltetés és a felelősség érzületével állok e szobor és Önök előtt október 23-án az 1956-os forradalom és szabadságharc 34., a Magyar Köztársaság kikiáltásának első évfordulóján.

Vörmösmarty Mihály jelenléte késztessen bennünket kissé távolabbi, történelmi és irodalmi visszatekintésre.

A múlt század 20-as éveitől kezdve kettős feladat elé állította a történelem a magyarságot: ki kellett küzdenie a nemzeti függetlenséget az osztrák elnyomókkal szemben és meg kellett vívnia harcát a polgári átalakulásért. Ebben a negyedszázados harcban a politikusok legfontosabb szövetségesei a költők és írók voltak. Közülük is kivált Vörösmarty Mihály.

„Mit tudtok ti hamar halandó emberek,
Ha lángképzelődés nem játszik veletek?"

Ebben a két sorban benne van, ami Vörösmartyban a legfontosabb: komoly felelősségtudata és a vereségeken, sőt a halálon is diadalmaskodó fantáziája.

Ifjú korában a mondák és legendák termékeny félhomályába száll le, ahol az emberi megismerés és a magyarságtudat ősi szimbólumai lakoznak. A honfoglalást a reformkor nemzedéke évezredes nemzeti létünk kiindulópontjának fogta fel. A „Zalán futása" kifejezte ezt a közvárakozást: „Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?" Ma patetikusnak tűnő szónoki kérdés, de a romantika korában a magyar nemzetté válás egyik legfontosabb felvetése volt.

Vörösmarty neve egyszeriben országszerte ismertté válik. A „Párducos Árpád és hadrontó népe" és a magyar múltat dicsőítő eposzai hőseinek példája cselekvésre ösztökéli, buzdítja a reformkor tétovázó magyarjait.

Széchenyi István a kor vezető szelleme, 1828. november 14-i nagycenki naplóbejegyzésében utal arra: céljai érdekében felkereste a nemzeti ügyet felkaroló költőket, hogy cselekvő körébe vonja őket. Akkor ismeri meg Vörösmartyt is. Kapcsolatukról újabb bejegyzése tanúskodik: „...a költő, aki még a Hitel készítésének titkaiba is be volt avatva."

Jobb megfigyelő költőtársainál. Felismeri a magyar természet legsúlyosabb veszélyét, a tettiszonyt. A magyar megelégszik azzal, hogy elgondolja, esetleg elmondja, hogyan is kellene megtenni a dolgokat, de a megvalósítást rábízza másra, a sorsra, a semmire.

Vörösmarty olyan hazaszeretetet követel, amely megfeszített küzdelem a jobb irányába, ez a küzdelem az ember célja és rendeltetése ezen a földön:

„Mi dolgunk a világon? küzdeni
erőnk szerint a legnemesbekért.
Előttünk egy nemzet sorsa áll."

Széchenyi 1835. november 30-i országgyűlési beszédében hirdette: „A magyarnak csak itt van egyedüli hazája!"

Vörösmarty költői lelkében megragad a gondolat és felhasználja legszebb verse megírásakor. A Szózat Vörösmarty költészetének olyan gyöngyszeme, amely, ha

egyetlenként írt volna is, elegendő lenne örök hírnevet biztosítani szerzőjének. A magyar földnek életünkkel való összefonódását olyan szépen fejezi ki, mint talán azóta senki.

A Szózat 14 versszakával, 56 sorával mindenre hivatkozik, ami lelkesítheti a magyart minden újjászületési küzdelmében. A költő a történelmi múlt emléke és a remény, a hit és a balsejtelem húrjain játszva, megragadó gondolatokkal tárja elénk a nemzeti önbizalom érzetét. Emlékeztet a múltbeli dicsőségre, tragédiákra, a keresztény Európának és a szabadságnak tett szolgálatra, felhozza az őrködő isteni gondviselést, mely annyi viszontagság között sem engedte megtörni e nép életerejét. Nemcsak nemzetéhez, hanem Európához is fordulva követeli méltó helyét a magyarságnak, midőn a népek hazájára hivatkozik, egyesíti az emberiség és a magyar hazafiság érdekeit.

Minderre szükség volt, mert a reformkori viadalok, a szabadságharc és a későbbi időszakokban e század küzdelmei is mind-mind széleskörű, nemzeti összefogást kívántak és kívánnak meg. A Szózat időtállóan minden kor magyar emberéhez szól. Tömegmozgósító ereje olyan, amelyre még nem akadt példa. Ez a költemény egyik legnagyobb értékű öröksége nemzetünknek.

A Szózat zenéje, Egressy Béni 1843-ban pályázatot nyert dallama és harmóniája szívhez szól, hangulata tökéletesen fejezi ki a szöveg lényegét, mintha távoli harangzúgás zengene fülünkben.

Vörösmarty a 40-es évek elején a politikai küzdelmek élvonalába kerül. Első elnöke az Ellenzéki Körnek, jóbaráti viszonyban áll a vezető közéleti férfiakkal, közöttük Wesselényivel és Deákkal. A jövő útját különbözően megítélő vitában — Széchenyi érdemeinek elismerése mellett — Kossuth oldalára áll. A nehéz döntések idején írja csodálatos, bölcselkedő, vívódó költeményeit. „Gondolatok a könyvtárban" című versében meglátja a felhalmozódott emberi tapasztalatok mérhetetlen gazdagságát, a bölcsek és a költők műveinek örök értékét. „A merengőhöz" című költeményében a szertelen vágyaktól, a lélek kalandjaitól és az ábrándok csalóka világától óv, mesteri gondolatsorokkal.

Azután következett az 1848—49. évek szabadságharcának forgószele. A márciusi forradalom vívmányai közül az egyik legfontosabbat, a sajtószabadságot verssel üdvözli. „Harci dalával" az ellenség megsemmisítésére buzdít. 1848 nyarán politikai tevékenységet folytat, a bácsalmási kerületben képviselővé választják. Kossuthot és a kormányt követi nemcsak Debrecenbe, hanem — a szabadságharc bukásának előestéjén — Szegedre is.

A világosi fegyverletétel után bujdosni kényszerül, majd perének felfüggesztése után 50 éves korában, a csapásokban megőszül, egészségileg megrokkan. Nem várja békés öregkor, mint úgyszólván senkit a magyar szellem nagyjai közül. Félig elborult elmével is előtörnek lelkének gyönyörű szörnyetegei, győzedelmeskednek a félig halott fölött és, amikor élőszóval már nem is tudja kifejezni magát, még mindig ír és nagyszerűbben mint valaha.

„A vén cigány' egyik utolsó verse, alkotó életének megdöbbentő hangszerelésű fortisszimója. Komor képek zuhatagja ragadja el, de az utolsó strófában felcsendül az „és mégis", az örök magyar vigasztalás: a megokolatlan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámadásában.

Vörösmarty Mihály 55 évet élt meg. Temetése 1855. november 21-én volt. Pest városa a levert forradalom óta nem látott ilyen nagy tömeget, húszezernél többen követték koporsóját. A költőnek adott végtisztesség volt a levert szabadságharc utáni elnyomatás ellen az első tömeges mozgalom, mely hírül adta, hogy „... megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán."

Tisztelt soproni Polgárok, kedves Vendégeink!

Kimagasló személyiségek felidézésekor lehetetlen ellenállni annak a kísértésnek, hogy életük útját, tetteiket, elgondolásaikat ne vessük össze a jelen igényeivel.

Vörösmarty Mihály szobrának éppen Sopron városában és éppen a mai emlékezetes napon való felavatása több kérdést vethet fel talán sokakban.

Eddigi ismereteink szerint Sopronban személyesen nem járt Vörösmarty. De legszebb gondolatai, mint „...ez a röld, melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt", és „...itt élned, halnod kell", egy soproni polgár számára, a történelem folyamán — éppen a város földrajzi helyzeténél fogva — élesebben vetődtek fel, mint hazánk többi városában. A történelem többször hozta kiélezett helyzetbe e város lakosságát, amikor veszélyes, kilátástalan körülmények között kellett döntenie a saját és gyermekei, unokái sorsáról. Emlékezzünk Ottokár cseh király 1277. évi ostromára, Kun László korának magyarsága melletti kiállására. Az 1440-ben Frigyes német-római császárnak 23 évre elzálogosított város lakói mindent elkövettek, hogy visszatérjenek, majd támaszai legyenek Hunyadi Mátyás országának. Az 1921. évi felkelő harcokról és a népszavazásról Illyés Gyula írta: „Ez a város a magyarságnak egy igazán katasztrofális, nehéz helyzetében, amikor minden körülmény az ország még további megcsorbítását követelte, kitartott. Kitörölhetetlen nyomot hagyott a nemzeti tudatban. Civitas fidelissima — a Hűség városa".Az 1941. évi februári népszámlálás alkalmával — mely az akkori időben néyszavazásnak is számított — az egész Európát uraló, győzedelmesen pöffeszkedő Németország ellen vallottak a soproni adatok. 1956-ban Sopron polgársága, elsősorban ifjúsága, a világ legerősebb szárazföldi hatalmával és szekértolóival szemben kirobbant forradalomban állt helyt a magyarság mellett.

A válságos történelmi helyzetekben tehát jól döntöttek elődeink. A nemzeti érzés terén azonban mégis van tennivaló városunkban is, mert hagyományainkat, múltunk emlékeit a bukott rendszer 40 éven át hol irtotta erélyes módszerekkel, hol feledtetni próbálta körmönfontan kifinomult eljárásokkal. A hazafiság ébrentartásában segítségünkre lesz Vörösmarty Mihály makulátlan erkölcsi tekintélyével, élete példájával, költeményeivel.

Az 1956 októberére való ünnepélyes emlékezés és Vörösmarty szobrának avatása egyazon napon, egymást hatásukban erősítő események. Lássuk a komor párhuzamot.

A költő életének utolsó szakaszát halálosan megkeserítette a bukott szabadságharc megtorlása, az aradi 13 tábornok és a többi vértanú kivégzése, százak kufsteini rabsága, ezrek — több éves fogsággal felérő — elhurcolása katonai szolgálatra idegen tartományokba, a Bach-korszak mindent behálózó besúgó rendszere.

Ezzel a korszakkal szinte azonosak a mi nemzedékeink megpróbáltatásai. A rendőrpincék mélyén és a bírói pulpitusok előtt megfojtódott a lelkiismeret szabadsága; az ezereves nemzeti többszólamúság szellemi gályarabsággá változott át; közönséges latorként vertek bilincsbe Esztergom hercegersekét; az ősi, egyetlen magyar szerzetesrend, a pálosok perjele tehetetlen kábulatban rablógyilkosnak vallotta magát és lelkendező bűntudattal lépett a bitó alá; kitelepítés címén hirtelenében negyedmillió magyart vertek ki egzisztenciájából és lakása falai közül; a keleti országhatáron át emberekkel és javakkal zsúfolt szerelvények gördültek egy idegen nagyhatalom szolgálatára; a nyugati határon, szinte a soproni kertek alatt, vértől aztatódtak a robbanékony mezsgyék.

Az idősebbek jól emlékeznek az 50-es évek egyik szilveszteri rádióadásában, a Timár József által elmondott Szózat frenetikus hatására. Olyan hangsúlyokkal szavalta a nemzeti imát, hogy százezrekben ébresztette fel a visszafojtott nemzettudatot. A kor egyik legjobb színészét ettől fogva hallgatásra ítélte a hatalom.

Vörösmarty szelleme tehát mindig is élt és hatott. Szobra ma, október 23-án emlékeztessen bennünket a nemzet nehéz múltjára.

De ha holnap erre járunk, gondoljunk inkább a költőnek erre a sorára: „Régi kor árnya felett visszamerengni mit ér?"

Előre kell tekinteni és halljuk meg Vörösmartynak egy másik — Erkel Ferenc által megzenésített — művéből a buzdító, derülátó szállóigét:

„Gondolj merészet és nagyot,
és tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt
Ki el nem csüggedett!"

A soproni Pártok és a Városháza Képviselői

KÖZÖS MEGEMLÉKEZÉSRE

várják Sopron Polgárait!

Az 1956. október 23-i forradalom évfordulója alkalmából

A megemlékezés a Frankenburg úti aluljáró melletti parkban kezdődik 16 órakor.

Program:

- a Himnusz közös eléneklése
- a Szózat
- a Vörösmarty-szobor felavatása, avatóbeszédet mond dr. Molnár László az alapítványtevő, Káspár Teréz a város polgárságának gondjaira bízza a szobrot
- ünnepi beszéd az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából szónok: Zombori István az 1956-os események részese

A megemlékezést követően kb. 17,15 órakor gyertyákkal a Széchenyi téri Hűség Zászlóhoz vonulunk, ahol koszorúkat, virágokat, gyertyákat helyezünk el a forradalom emlékére.

1. Az új önkormányzat első hirdetménye

A nehézségek, a gondok leküzdésében, vállalt feladat megoldásában e szobor születése is példaként szolgálhat. Amikor Káspár Teréz két évvel ezelőtt 100 ezer forintos alapítványt létesített a szobor céljára, már gazdasági nehézségek szorongatták a vállalatokat és a családokat is. De megmozdultak a szívek. Vállalatok, intézmények, szövetkezetek, iskolák, termelőszövetkezetek, gyűjtés révén az akkor még egyetlen párt alapszervezetei és sok egyén adományaiból gyűlt össze a szobor létesítéséhez szükséges összeg.

Káspár Terézt — akit városunkban sokan mint jószívű, mindig segítőkész, kiváló főnővérként ismertek meg — most megismerhették, mint mecénást, szervezőt; és agitátort mondanék, ha ezt a szót nem járatták volna le az utolsó évtizedekben. Fáradhatatlanul járt, telefonált, levelezett, kopogtatott. Rengeteg jót tapasztalt, újabb és újabb támogatókra, segítőkre talált. Az alapítvány időközben formálódott, egyre több adminisztrálást követelt. A kuratórium más tagjai végezték az előkészítő munkának ezt a részét.

Somogyi József, szobrászművész, a Sopron vármegyei Félszerfalva (a mai burgenlandi Hirm) szülötte, Kossuth- és Munkácsy díjas kiváló művész, számos hazai és külföldi elismerés birtokosa, az 1958-as brüsszeli világkiállítás nagydíjának nyertese vállalta a kuratórium megbízását. A művész szobrai mélyen átélt, vívódásoktól sem mentes gondolati tartalmat, művészi mondanivalót közvetítenek. Kapcsolata az általa szeretett Sopronnal, ezzel az alkotással eltéphetetlenné vált. Köszönjük a művésznek alkotását.

Legyél velünk Vörösmarty Mihály a következő évek, évtizedek gondjaiban és örömeiben!"

x x x

Tisztelettel felkérem a Vörösmarty-szobor Alapítvány kezdeményezőjét és kuratóriumának vezetőjét, bízza a szobrot a város polgárságának gondjaira.

Káspár Teréz a következőket mondotta:

»»Kedves Soproniak!

Hálatelt szívvel és örömmel állok ezen a helyen. Köszönetet mondok a jó Istennek, hogy adott annyi testi és lelki erőt, hogy 1 019 788 forintot sikerült gyűjteni. Életem álma és vágya teljesült azzal, hogy szeretett szülővárosomban Vörösmarty Mihály, a Szózat halhatatlan, koszorús költője szobrot kapott. Köszönet az adakozóknak!

Külön öröm számomra, hogy ezen a helyen áll a szobor. Az én szerény, de boldog gyermekkorom, ifjúságom és minden, ami szép volt az életemben 35 éves koromig, ehhez a környékhez kötődik. Ott a sarkon volt a családi házunk, ahonnét kibombáztak bennünket.

Köszönöm Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművész úrnak, aki életének legszomorúbb és legnehezebb idejében alkotta meg a szobrot. Szeretett felesége 46 évi boldog házassága után halálos betegen feküdt és szeptember 2-án elhunyt. Köszönetet mondok Dr. Horváth Zoltán soproni levéltárigazgatónak és Bakonyi Gábor főmérnöknek, akik mint kuratóriumi tagok, tanácsaikkal mindenkor segítségemre voltak. Úgyszintén Vránich Istvánnak, a Lövér Szálló igazgatójának, aki összekötő kapocs volt a művész úr és köztem és mindenkor segített. Húgomnak is köszönöm, aki az íródeákom volt.

Most pedig átadom a szobrot Sopron lakosságának. Vigyázzanak rá! Legyen ez a szobor intelem itt a nyugati végvárban:

„Hazádnak rendületlenül, légy híve ó magyar!"

Ezután Légrádi Imre, a Széchenyi Gimnázium tanára lépett az emelvényre:

„Tisztelt Ünneplő Közönség!

Nekem, mint a városi képviselőtestület legidősebb tagjának jutott az a megtisztelő feladat, hogy Vörösmarty Mihály új szobrát a város nevében átvegyem. A magam nevében is nagy örömmel teszem ezt, mert nekem is régi vágyam, hogy városunk gyarapodjék köztéri szobrokban.

2. Somogyi József Vörösmarty Mihály-szobra (Lobenwein Tamás felvétele)

Mi, soproniak, ismerjük azt az egy-két udvarban rejlő szobrocskát is, amely elgyönyörködtet bennünket, de az utcáinkon járó idegen nem sok köztéri szobrunk előtt állhat meg. Pedig a szobor mindnyájunk számára kedves dolog. Elhaladva mellette, mindig jut eszünkbe valami, ami eltér mindennapi gondunktól, valami, ami szép, amitől gyarapodhatunk lélekben.

Ezért köszönjük Káspár Teréznek, hogy alapítványával hozzájuttatott bennünket ehhez az új alkotáshoz. Köszönjük a város közönségének, Önöknek, hogy adományaikkal segítették az ügyet. Bízunk abban, hogy a következőket is támogatni fogják. Köszönjük a Kuratórium gondoskodását is. Végezetül tisztelettel köszöntöm az alkotót, Somogyi Józsefet.

Vörösmarty Mihály szobrát városunk számára köszönettel átveszem. Ígérem, hogy vigyázni fogunk rá."

x x x

A forradalom évfordulójáról Zombori István, az 1956-os események részese, a következő emlékbeszédet tartotta:

„Tisztelt ünneplő, emlékező Közönség!

Mint az 1956-os Forradalmi Munkástanács egyik tagjának, nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy megemlékezzem nagy nemzeti ünnepünk jelentőségéről.

1848—49 forradalma a természet újjászületésével együtt, tavasszal robbant ki Pest-Budán és ezt követően szerte a hazában: Magyarországon és Erdélyben. Nagy nemzeti költőnk — akinek az 56-os forradalmunk ünnepén méltó szobrát avatjuk — fénylő csillagunknak, 1848—49 forradalmának és szabadságharcának szellemi előkészítője, a nemzeti eszme, a magyar öntudat élesztője volt. Aki megérte a nagy küzdelmet, a leveretés után elsiratta a letiport nemzetet és végül meghalt szegénységben, reménytelenségben...

Tavaly októberben ünnepelte idehaza a magyar nép először szabadon azt a nagyszerű két hetet, amelyre ugyanúgy fog emlékezni minden magyar, amíg csak él a földön, mint 1848—49 szabadságküzdelmére! Annak őszi párjára, a mi dicsőséges 1956-os októberi forradalmunkra.

Életem meghatározó élménye, hogy megérhettem azt az időt, amikor három évtized rágalmai után büszkén vállalhatja a magyar nép a megtisztított és e nagyszerű napra ünneplőbe öltöztetett gyermekét: 1956 forradalmát. Meghajtja a fejét a közülünk valókért; a forradalom brutálisan elnyomóik — minden eddigi gonoszságot fölülmúló bosszúhadjáratának — áldozatai előtt. A mártírok emléke örökké éljen a szívünkben!

1945-ben, II. világháborús vereségünk következtében második Mohácsot ért meg az ország és népe. A haza minden addiginál pusztítóbb háború hadszínterévé vált: romok és pusztulás mindenütt, az Apokalipszis vas lovasa végigdübörgött földünkön. Halál volt mindenütt és gyász: majd minden magyar család halottat gyászolt, vagy eltűnt, reménytelen messzeségbe hurcolt hadifoglyot, rabszolgaságra keletre hurcolt civilt.

Az embert reménység élteti és egy rövid időre még a romok fölött is kisütött a nap, égett, bombatölcsérektől szabdalt mezőinken kihajtott a remény zöld lombja. Ám a remény elillant, a zöld lomb elfagyott: megölte a jaltai paktum, mert a nagyhatalmak megegyeztek a kis közép-európai népek sorsa fölött, hogy immár mi, magyarok is menthetetlenül a sztálini szovjetorosz imperializmus foglyai, túszai legyünk.

Az ötvenes évek, a „vaskor", ezeréves európai történetünk legfeketébb lapjai. Rákosi és cinkosai által gyűlölt, fasisztának nevezett országot, a világ előtt „utolsó csatlósnak", bűnösnek kikiáltott népet, szomszédainál is keményebben fogta markába a sztálinista-rákosista satu. A rendszer és a magyargyűlölet okozta károk fölmérhetetlenek. Nemcsak az áldozatok számát, a meggyilkoltak számát tekintve, hanem azon gonosz eltökéltségében is, hogy a magyarság hagyományait kiirtsa, ön-

tudatát elhomályosítsa és öntudatlan, „elbugrisodott" masszává gyúrja, amelyet örökké be lehet csapni, meg lehet vesztegetni, ki lehet használni. Ez az alattomos játék folyt itt a legutóbbi időkig!

Ennek fölismerése és az ezzel való szembeszállás legfontosabb nemzeti feladatunk. Megszünteti a „fortélyos félelem" uralmát, a belénk szuggerált bűntudatot. Meg kell ismernünk a szovjet megszállás évtizedeinek valódi történetét!

A sötétség, a gonoszság és a tudatos nemzetpusztítás dicstelen korszakának kívánt véget vetni — elszánt, heroikus mozdulattal — 1956 októberében a magyar ifjúság, a magyar nép. Amikor egyértelműen, eltökélten, halálraszántan fölkelt a szovjet megszállók és honi hóhérkülönítményei, az ÁVO ellen, a szovjet birodalomnak a magyar nemzettől minden tekintetben idegen helytartói ellen. Mert már a torkát fojtogatta a hazugság, az istentelenség szörnyűsége, elborította a jelszavak csatornaleve. Nem volt akkor óvatos araszolgatás, stratégia és taktika, csak halálba menő fiataljaink voltak, akik nekimentek a hazugság és a zsarnokság hegyének, felborítani azt, megfordítani a történelmet.

„És felborították a hegyet, megfordították a történelmet, a lefojtott magyar sors újra távlatot kapott."

Rövid időre újra feljött a nap a sötétség és a hazugság birodalmában, hogy azután újabb harminc évre agresszív és ravasz ködcsinálók elfátyolozzák előlünk a magyar horizontot: züllésbe, önpusztításba, önmaga lealacsonyításába, hitetlenségbe vigyék a magyarságot, jórészt mind a mai napig!

Hit nélkül, eszmény nélkül, távlat és remény nélkül vaksi vakondok az ember. 1956 ifjúsága annyira hitt a hazában és a szabadságban, hogy a legtöbbet adta érte, mit ember adhat: a maga egyetlen fiatal életét!

S mi — az 56-osok késői utódai — mit adhatunk a hazának? Ködben, cinikusan, az örök tagadás szellemétől megfertőződve, nap mint nap szíva a magyar sajtó mérgezett tejét; távlatunk a holnap, és istenünk a pénz! Itt most mindenki csak kapni akar, tudom, szegények vagyunk és sebekkel, fekélyekkel teltek — ám adni — szinte senki!

1956 dicsőséges forradalma nemcsak a magyarságnak adott távlatot, erőt a jövőhöz, hanem minden, a szovjet uralom alatt élő rab nemzetnek. A magyarság hősies harca és szörnyű tragédiája fölébresztette a világ lelkiismeretét. A magyar nevet pedig mindmáig ragyogóvá tette a világon. Azt a nevet, amelyet egy önző és a kádárizmusba ragadt kaszt — hatalmát és befolyását mentendő — még most is megpróbál szívósan befeketíteni a világ előtt.

Kijelentjük, hogy nem fog sikerülni nekik! Nem engedhetjük meg nekik!

Közép-Európa mára szárba szökkent, beért vetését Magyarország vetette el 1956-ban: a magyarok elhullt véréből sarjadt ki újra Közép-Európa népeinek szabadságfája! Az agyonlőtt pesti fiatalok véréből, mindazok áldozatából, akik többszázan az eszelős bosszú áldozataként bitófán végezték: fegyveres munkások, diákok, katonák, értelmiségiek. Szigethy Attila, a Dunántúli Nemzeti Tanács elnöke áldozatából, a forradalom nyugat-magyarországi mártírjai: Czifrik Lajos, Földes Gábor, Gulyás Lajos, Kiss Antal, Tihanyi Árpád, Török István, Weintráger László, Zsigmond Imre, és a máig ismeretlen mártírok sorsából; akiknek holttestét most találták meg itt, a sopronkőhidai rabtemetőben, ahová gyilkosaik elásták őket. Most jött el az ideje, hogy 33 év múltán, emberhez méltó módon eltemethetik őket hozzátartozóik.

Tisztelt ünneplő Közönség!

1956-ban Sopron népe is egy szívvel állt a forradalom mellé! Mint az országban mindenütt, itt is az ifjúság emelte föl először a zászlót: az Erdészeti Főiskola volt a soproni események centruma, motorja, a soproni üzemek munkásságával és a helyi tisztességes értelmiséggel együtt.

Sopronban nem folyt vér — hála az Istennek —, ám szomorú paradoxonként Sopront érte a legnagyobb veszteség: az akkori lakosság tíz százaléka, 4500 ember menekült el, közöttük sokan a főiskola diákjai és tanárai közül...

Kedves Barátaink!

Tavaly október 23-a óta már a Magyar Köztársaságban szabadon ünnepelhetjük a forradalmat, és emlékezünk mártirjainkra. Azóta már e kis országban rengeteg minden történt — több mint máskor évtizedekig! Független, parlamenti demokrácia vagyunk, mögöttünk a szabad országgyűlési és helyhatósági választásokkal; a legfontosabb — rajtunk kívülálló — akadályok elhárultak előlünk, a magyarság — a nagy áldozatok, a reménytelenség és a kollektív züllés, züllesztés évtizedei után — ismét kezébe veheti sorsát.

Annyira tönkretett bennünket e nyomasztó múlt, a hosszú évtizedek nihilje, hogy már nem igen merünk hinni önmagunkban, az előttünk álló nehéz éveket követő szebb, boldogabb magyar jövendőben.

Innét, Vörösmarty Mihály szobrának tövéből — e nevezetes napon — hadd kérjek és figyelmeztessek mindenkit, hogy a pártok nem a hatalomért vannak, hanem a nemzetért! A nemzet alapvető érdekeit a pártérdekek fölé helyezni halaszthatatlan: különben elbalkanizálódásunk elkerülhetetlen. Akár itt e városban, úgy az országban is tudatosítani kell: pártok fölött első az ország érdeke, első a város érdeke. Ennek fölismerése a vitastílus megváltoztatását igényli, és azon „machiavellisták" kilökődését a pártokból, akik a hatalomért folyó harcban — tovább folytatva a bolsevista hagyományt — minden eszközt megengedhetőnek tartanak, a hatalom bűvöletében élnek és tetteiket nem a nemzet szolgálatának eszméje vezérli.

Ma is van megcsalatás, sok a látszat és a ködverés. A heveny antikommunista és szovjetellenes propaganda álcája alatt folyik a kádáristák hatalom- és vagyonátmentése: hogy a spontán privatizáció révén a tegnapi moszkovita vezetőréteg legyen a holnap új hazai burzsoáziája!

A szélsőséges szovjetellenesség és összeuszításunk szomszédainkkal nem szolgálhatja a nemzet valódi érdekét, csupán a régi rend ma is virgonc haszonélvezőiről tereli el a figyelmet! E manőver új ellenségképet teremt a régi helyett!

A szovjetek tényleg kivonulnak, amint ezt a legszebb álmunkban sem remélhettük a közelmúltig. Mi azt mondjuk, menjetek békével! Tudjuk, el nem feledhetjük, hogy a sztálinista szovjet hatalom sokat ártott nekünk, sebeink súlyosak, fájnak, veszteségünk nagy; de a sztálini bacilus magát az orosz népet is megbetegítette. Egyaránt szenved tőle hódító és meghódított! Hazugság az, hogy az orosz nép gyűlöl minket és mi gyűlöljük az orosz népet. Nem igaz, és érdekünkben sem áll! Azt a hatalmat meglehet, amely tankokat küldött Budapestre, háromszor annyit, mint amennyivel a németek lerohanták Franciaországot, ám azt is tudjuk, hogy Moszkva mellett volt egy láger, ahová azokat csukták be, akik szimpatizáltak a magyarok ügyével.

Menjetek békével! — mondom, és ezt a békét kell kiküzdenünk szomszédainkkal. Hosszú fáradságos ez az út, de csak ez járható.

Erre a józan politizálásra és Sopron érdekében történő munkálkodásra szólítom föl városom politikai pártjait, politizáló közvéleményét: ennyi gyász, veszteség után figyelmébe ajánlva Arany János fia, a csendes, józan Arany László sorait:

„A haza sorsa nem gordiusz-kötés.
Kard nem oldhatja meg, csak a küszködés."

A nemzet e közös, hosszú küszködéséhez kívánok mindnyájunknak erőt, kitartást és példát 1956 gyönyörű és tragikus történetéből.

Isten áldd meg a magyart!"

x x x

A megemlékezést követően a szülőfalu, Kápolnásnyék küldöttsége Somorai Béla polgármesterrel az élén helyezte el koszorúját a szobor lábánál; Sopron város önkormányzata nevében Légrdi Imre és Dr. Bihari István koszorúztak. A pártok, különböző szervezetek rótták le kegyeletüket, majd a polgárok virágcsokrai borították el a szobor talpazatát.

Az ünnepség után a résztvevők a Széchenyi téri Hűség Zászlóhoz vonultak, hogy meggyújtsák mécseseiket a forradalomban és az azt követő megtorlás során elhunytak emlékére.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Köves Elemér:

Kovárzik Károly (1873—1938) emlékezete

Kovárzik Károly 1873-ban született Sopronban. Nagyapja, Kovárzik Vencel auwali (Uwali, Csehország) születésű római katolikus szabólegényként vándorolt be Sopronba, ahol szabóműhelyt nyitott és 1839. március 26-án szerezte meg a polgárjogot (vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok. Bp., 1982, 2781. sz.) 1850 körül örökbefogadta az ugyancsak Auwal-ban 1843-ban született unokaöccsét (Cmiral) Kovárzik Józsefet. Ez a Kovárzik József Dr. Kovárzik Károly édesapja, már neves szabómester volt

Sopronban. Skrobanek Terézzel kötött házasságából 3 fiú és 1 leánygyermek született: József, utóbb r. k. lelkész, aki lébényi, ill. mosonszentmiklósi plébános volt; Károly, utóbb állatorvos, Köves (Kovárzik) Ferenc, utóbb soproni rendőrtanácsos és Kovárzik Teréz, hajadon varrónő.

Kovárzik Károly a soproni bencés gimnáziumban tanult, majd a budapesti Állatorvosi Főiskolán szerzett oklevelet 1899-ben. Oklevelének megszerzése után a főiskolán Dr. Huttyra Ferenc orvos, állatorvos, neves professzor tanársegédje lett. Ebben a minőségben közreműködött főnökének a sertéspestis-szérum és szérumbetegség felismerésében, ami akkor, a századfordulón nagy tudományos teljesítménynek számított.

Dr. Kovárzik Károlyt mint kiváló bakteriológust, aki a német nyelvet is tökéletesen bírta, 1903-ban Bécsbe, az ottani Sankt Marx-i vásártér laboratóriumába helyezték. Bécsben mint meghívott előadó a Hochschule für Bodenkultur-on állategészségügyi előadásokat is tartott. Bécsben nősült 1904-ben a lajtaszentmiklósi

(Neudörfl a/d. Leitha) Andersch József pékmester Hermin nevű leányát vette feleségül. Ebből a házasságból 3 fiúgyermek született: Károly (1905), László (1908) és Elemér (1912). A névmagyarosítás *(Köves)* 1931-ben belügyminisztériumi engedély alapján történt.

Dr. Kovárzik Károly 1906-ban Sopronba került. Itt — rövid megszakítással — 30 évig városi és megyei főállatorvosként működött. 1937-ben Budapestre, a Földművelésügyi Minisztériumba hívták meg: mint állategészségügyi főtanácsost, központi főfelügyelőt az állami állatorvosok főnökévé nevezték ki. E munkakörben korán bekövetkezett halála miatt csak 1 évig tevékenykedhetett. 1938-ban halt meg Budapesten. Szülővárosában, Sopronban a családi sírboltban temettük el.

Dr. Kovárzik Károly nagytudású állatorvos volt: közel 100 szakdolgozata jelent meg az állatgyógyászat, a bakteriológia és az állattenyésztés területéről. Hivatali szobáia falán Pasteur és Koch világhírű bakteriológusok arcképei függtek. Nagy érdemeket szerzett Sopron megyében a szarvasmarhák (tehenek) tuberkulózisának leküzdése terén. Kutatásait szisztematikusan végezte és eredményeit mind, hazai mind pedig külföldi szaklapokban publikálta. Doktori disszertációját is e témakörből írta: 1933-ban „summa cum laude" doktorált. Közel 40 évi — korát meghaladó — tudományos munkájával nagy megbecsülést és tekintélyt szerzett, ill. vívott ki magának.

Dr. Kovárzik Károly testvéröccse, *Köves (Kovárzik) Ferenc* rendőrtanácsos ugyancsak Sopronban született 1878-ban és egész életét Sopronban élte le családja körében. Rendőri büntetőbírói humánussága Sopronban közismert volt, politikával sohasem foglalkozott. Mindezek dacára az 1950-es önkény éveiben mindenéből kifosztották és 1957-ben szegényen halt meg. Fiai: *Köves Toronyi Ferenc (1910)*, volt m. kir. vezérkari őrnagy, tarthatatlan helyzete miatt 1951-ben hagyta el Sopront és az USA-ban telepedett le, ahol Mariettá-ban (Georgia) a Lockheed repülőgépgyárban mint elektromérnök dolgozott. Jelenleg nyugdíjasként Floridában él és emlékiratain dolgozik. *Köves Viktor (1921)* erdőmérnök hallgató, majd rendőrtiszt volt. 1956 őszén — mint volt munkástanácselnök — kénytelen volt Budapestről hirtelen távozni. Ő is az USA-ba vándorolt ki, ahol mérnöki tanulmányokat folytatott, majd Atlantában (Georgia) egy parabola-antennákat gyártó vállalatnál a műszaki tervezést vezette. Említésre méltó, hogy vállalatánál a holdraszállással kapcsolatban is tevékenykedtek. 25 évi eredményes működés után ment nyugdíjba.

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta:

Sopron bibliográfiája az 1989. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268; 1979, 362.

Az anyaggyűjtésben nyújtott segítséget dr. Metzl Jánosnak és Ormosi Anikónak köszönjük.

Abay: Másfél évtized. Visszatekintés-tanulságok. Fakombinát 13, 1989, 1. sz.

Aktion „Gratis-Einkaufsautobusse" für Ungarn brachte 1988 mehr als 14 Millionen Schilling für Wiener Neustädter Wirtschaft. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 2. sz. 14.

Aktion „Gratis-Einkaufsbusse" für Ungarn auch heuer erfolgreich. 260 Autobusse seit Jänner. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 6. sz. 21.

Alap-, közép- és felsőfokon. Állami nyelvvizsga Sopronban is. K. 44, 1989. szept. 29.

Andrássy Péter: A soproni Bécsi-domb két botanikai ritkaságáról. SSz. 43, 1989, 56—59.

Antal József—Rónai Ferenc: A számítástechnika oktatásának tapasztalatai a középfokú erdészképzésben. ER. 38, 1989, 154—155.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 16.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt tagte im Wiener Neustädter Rathaus. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 18.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt-Treffen in Eisenstadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 6. sz. 14.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt wurde gebildet. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 4. sz. 32.

Assing, Volker: Nachtrag zur Ameisenfauna (Hym.: Formicidae) des Neusiedlerseegebiets BHBl. 51, 1989, 188—189.

Asztalos Zoltán—Horváth Éva—Diósi Imre: Sopron—Kőszeg—Szombathely. Bevezető szöveg: Környei Attila. Bp., 1989, MTI.

Aus der Tätigkeit des Volksbildungswerkes. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 30—32., 3. sz. 30., 4. sz. 30.

Aus Wiener Neustadt wird berichtet. CD Cercle Diplomatique International 17, 1988/1989, 32.

Ágfalvi, Andreas: In memoriam. NZ. 33, 1989. okt. 14.

Ágostházi László: Gerő László az alkotó építész. M. 33, 1989, 242—249.

Árokszállási Éva: A Fertő-tó és a Neusiedler See. Magyar Hírek 42, 1989. okt. 20. sz. 14—19.

Bakonyi Károlyné (összeáll.): Az egyetem közleményei az 1986. évről. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet—Faipar—Geodézia 1987 (1989), 1—2. sz. 267—274.

Balázs László: Raum Frigyes: A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi adatai. GKE és EFE FFFK sokszorosított kiadványa. Budapest, 1987. 350 o. készült 100 példányban, A/4 formátumban. GK. 41, 1989, 227—228.

Balla János: Emlékülés az MN Tóth Ágoston Térképészeti Intézetben. GK. 41, 1989, 368—369.

Balogh Margit: A sopronkőhidai „Hűtlenek". HK. 102, 1989, 428—449.

Balogh Sándor—Zielbauer György: A magyarországi németség második világháború utáni történetének Győr-Sopron megyei vonatkozásai. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 7—17.

Bariska István: Die bislang ersten bekannten Formelbücher in Ungarn. Kőszeg és Vidéke 2, 1989. febr. 2. sz.

Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976—1986). SSz. 43, 1989, 1—17.

Bándi Gábor (szerk.): Savaria. A Vas megyei Múzeumok Értesítője 17—19, 1983—1984 (1989). Szombathely, 1989, Vas megyei Múzeumok Igazgatósága 530.

Beilner, Wolfgang: Girm. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 10—12.

Bencze Lajos: Kerényi Ervin. Ni. 109, 1989, 1. sz. 46.

Benczúr László: Adósok vagyunk. Negyven éve tért haza Podmaniczky Pál. Evangélikus Élet 54, 1989. okt. 8.

Benkovsky-Pivovarova, Z.—Gömöri, J[ános]—Kaus, K[arl]: Az ólzsinegdíszes kerámia kultúrájához tartozó sírleletek Nyugat-Magyarországon és Kelet-Ausztriában. A. 24—25, 1988 (1989), 5—19.

Berczeller, Richard: Burgenländische Heimat. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 6—7.

Berencei Rezső: Tóth Ágoston életének példája, mának szóló gondolatai. GK. 41, 1989, 315—318.

Berger, Andreas: Deutschkreutz — ein Dorf an der Grenze. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 4—7.

Berger, Rudolf Herbert: Anstatt Brücke über den See — nun Nationalpark Neusiedler See. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 16—18.

Berlász Jenő: Csapodi Csaba—Tóth András—Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. 541. p. Levéltári Közlemények 60, 1989, 148—150.

Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse „Arbeiter Zeitung". NZ. 33, 1989. ápr. 22.

Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse 8 Uhr Blatt. NZ. 33, 1989. jún. 3.

Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse Oedenburger Volksfreund. NZ. 33, 1989. jún. 10.

Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse. NZ. 33, 1989. jún. 17.

Bertalan, Judit: Dr. Karl Arnhold, ein zweisprachiger Schriftsteller. NZ. 33, 1989. szept. 23.

Bertalan Lajos: Ki volt [nekünk] Szigethy Attila. Kiugrott az ablakon vagy kidobták? Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.

Besuch aus Sopron: Dr. K. Friedrich im Wiener Neustädter Rathaus. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 18.

Bewegung in der Jugend-Kulturszene in Sopron/Ödenburg. Jazz PUB News 1989. dec. 14.

Biró,Gerd: Ökonomische Sonderregionen. Läuft Nahodka Sopron den Vorrang ab? BR. 23, 1989. jan. 20.

Blaha, Paul: Kunst als Hoffnung. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 28—29.

Bognár Dezső: Sopron város törvényhatósági joga. SSz. 43, 1989, 344—349.

Bokor Péter: Vas megye természetföldrajzi tájbeosztása. Vasi Szemle 43, 1989, 1. sz. 26—47.

Boldizsár Iván: A lebegők. Bp., 1989, 782.

Bolgár Józsefné: Az utóbbi évek hideg teleinek hatása a botanikus kert növényeire. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet—Faipar—Geodézia 1987 (1989), 1—2. sz. 163—189.

Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. New York, 1983 (1989), Püski 538.

Borbély József: Megszólal az egykori bíró. Üzenetek a halottak birodalmából. Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.

Borbély József: Mire szavaztál Dezső? Tér-Kép 1, 1989. dec. 7.

Borbély József: Sopron, 1989. június 15. In memoriam 1956. Hitel 2, 1989. aug. 9. 16. sz. 20.

Borgó András: Amikor én pályakezdő voltam. Takács Jenő. Mu. 32, 1989, 9. sz. 13—20.

Boros Éva: Adatok a kőszegi könyvkötők és a Ruszke könyvkötődinasztia történetéhez. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 261—267.

Bónis Ferenc: Takács Jenő életútja. KT. 33, 1989, 2. sz. 117—128.

Böröcz, Vinzenz: Das Wegkreuz und die Auswanderer von Breitenbrunn. Volk und Heimat 44, 1990, 1. sz. 24—25.

Bundespräsident Dr. Waldheim eröffnete die Wiener Neustädter Ausstellung. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 28—29.

Carousel Kiállítás és Vásár. Ausstellung und Messe Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 24—25.

Carousel-Messe 1989 ein grosser Erfolg. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 25.

Chmelar, Hans (red.): Burgenland 1938. Vorträge des Symposions „Die Auflösung des Burgenlandes vor 50 Jahren" im Kulturzentrum Eisenstadt am 27. und 28. September 1988. Eisenstadt, 1989, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Landesbibliothek 144. (Burgenländische Forschungen H 73.)

Chmelar, Hans: Hans Lajta, Westungarn und Budapest. Ein Kunst- und Kulturlexikon. Österreichischer Bundesverlag, Wien 1987. 248 Seiten m. zahlr. Photos. BHBl. 51, 1989, 140—141.

Chmelar, Hans: Maria Hornung, Lexikon österreichischer Familiennamen. Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten—Wien 1989. 144 Seiten. BHBl. 51, 1989, 96.

Corvinus-Kreise Wiener Neustadt und Sopron treten für eine 3-Städte-Partnerschaft Wiener Neustadt—Eisenstadt—Sopron ein. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 68.

„Corvinus-Platte" nun auch in Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 68.

Corvinus-Tage 1989. 2. Internationale Corvinus-Wertungsfahrt für Kraftfahrzeugveteranen. 2. Corvinus-Radwandertag: 200 Radfahrer fuhren von Wiener Neustadt nach Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 10. sz. 26.

Corvinus-Tage 1989. Oldtimerfahrt und Autoschau. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 12.

Cs. E.: Az idén Sopronban. Könyvhét hatvanadszor. Soproni Hírlap 1, 1989. jún. 2. 20. sz.

Cs. R.: Győztesek között. B. 44, 1989, 8. sz. 40—41.

Családi alapítvány Fertőszéplakon. Tér-Kép 1, 1989. márc. 30.

Csanád Vilmos: A történeti Magyarország patikáinak elnevezései és alapítási évei. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria. 399—440.

Csanádi Gabriella: Műemlék felújítása — egy kőfaragó kisiparosnő tevékenysége. MÉPi. 38, 1989, 366—370.

Cseri Rezső: A nyugati végeken. B. 44, 1989, 10. sz. 2—10.

Csilletúra. Miskolc—Sopron. EF. 43, 1989.

csörgits: Sopron. „Gyönge és törékeny az egynyelvű ország". Magyar Képes Újság 38, 1989. nov. 2. 44. sz. 8.

Czáka Zsuzsanna: VIDEO a soproni Széchenyi István Városi Könyvtárban. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 33—34.

Czeglédi József: Idegenforgalom-műemlékvédelem. Vá. 25, 1989, 3. sz. 20—21.

D. L.: Csille indul nyugatra. Reform 1989. aug. 4. 30. sz.

D. M.: A fenyők királyi birodalma. KSZ. 38, 1989. dec. 21. 51—52. sz. 4—5.

Dalos Margit: Giczy János kiállítása ürügyén. Hitel 2, 1989. nov. 15. 23. sz. 30.

Das 10. Ungarndeutsche Tanztreffen. NZ. 33, 1989. okt. 14.

Dányi Dezső—Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989, Akadémiai K. 530.

Dávidházy István: Soproni posztókallók. SSz. 43, 1989, 193—205.

Dér Endre: Tornádó. Békéscsaba, 1989, Saját kiadás 89.

Déry Tibor: Napló 1956—1957. [6.] UjT 26, 1989. júl. 2. 27. sz. 14.

Direktor des Soproner Kulturzentrums besuchte Wiener Neustädter Kulturamt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 5. sz. 46.

Domonkos Ottó: Bünker János Rajnárd a soproni múzeum néprajzkutatója (1863—1914). A. 24—25, 1988 (1989), 83—90.

Ehrenhöfler, Eduard: Neue Herausforderungen. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 16—17.

Ein weiterer Baustein zur Gemeinsamkeit. NZ. 33, 1989. aug. 5.

Einstein-díj soproni tudósnak. K. 44, 1989. ápr. 20.

Emlékezés tíz évre. MH. 12, 1989, 1. sz. 71—79.

Empfang für Teilnehmer an der Soproner Messe. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 27.

Epp, Elisabeth: Ich hatte ein Haus im Burgenland. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 8—9.

Erdei T. Sándor: Emlékek kőligete. Egy soproni antológiáról. Alföld 40, 1989, 4. sz. 94—95.

Erdélyi Zsuzsanna: „Írtam én ..." Vi. 54, 1989, 907—914.

Erdélyi Zsuzsanna: Lajtha László emlékezete 1892—1963. Vasi Szemle 43, 1989, 224—231.

Erster Burgenländischer Umweltbericht. Beiträge aller Zuständigen Landesdienststellen. Eisenstadt, 1989, Roetzer 209. (Umwelt Burgenland 16.)

Erster Oldtimer-Seefestspiel-Rallye. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 3.

Éger György: A burgenlandi magyar szórvány 1920—1981. (Demográfiai és településtörténeti vázlat.) In: Magyarságkutatás 39—56.

Éger György: A burgenlandi magyarságról. Hitel 2, 1989. nov. 15. 23. sz. 23—24.

(f. d.): Régen: 130, ma: 1. Egyesületi harcok Sopronban. N. 36, 1989, 5. sz. 8—9.

F+H.: Ehrendoktorwürde für Professor Kató. Forst und Holz 44, 1989. nov. 10. 21. sz. 588.

A Faipar Fejlesztéséért emlékérmet kapták: ... Dr. Zombori István, a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Fafeldolgozó Üzemének vezetője, a FATE Országos elnökségének tagja. Fa. 39, 1989, 49.

Fally, Josef: Der Internationalpark Neusiedlersee/Seewinkel. NaLa. 75, 1989, 5—6. sz. 167—168.

Faragó Sándor: A vetési varjú (Corvus frugilegus L., 1758) Nyugat-Magyarországon. In: Bándi Gábor (szer.): Savaria 71—88.

Farkasdy Zoltán: 200 férőhelyes Egészségügyi Gyermekotthon, Sopron. MÉP. 80, 1989, 3. sz. 44—45.

D. Fehér Zsuzsa: Renner Kálmán művészetéről. SSz. 43, 1989, 180—182.

Fejlődő egyetemünk. (Prág Ferenc képriportja.) EF. 43, 1989, 4. sz. belső címlap.

Fekete Mária: Késő-Hallstattkori lakóház leletmentése Csöngén. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 123—138.

Fenz, Johannes: Karl, ein Dorf an der Rabnitz. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 22—23.

Fertőd. Haydn-Zimmer. BR. 23, 1989. júl. 17.

Festsitzung des Österreichisch—Ungarischen Corvinus-Kreises Ehrenmitgliedschaft für Botschafter János Nagy. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 40—41.

Firbás Oszkár: Beszámoló a Soproni Erdésztanulók Baráti Körének közgyűléséről. Er. 38, 1989, 36.

Firbás Oszkár: Tízéves a soproni vadgazdasági technikusképzés. EF. 43, 1989, 3. sz. 6—7.

Flemming, Marilies: Nationalpark Neusiedlersee. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 2—3.

Floiger, Michael: Ist das „unser" Dorf? Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 1—3.

-Fónagy-: Export — felső fokon. EF. 43, 1989, 3. sz. 10—13.

Fónod Tibor: A soproni példa. Új szó 42, 1989. aug. 21. 196. sz. 4.

Frank, Norbert: Das österreichische Staatskirchentum am Beispiel der konfessionellen Schule im Burgenland. BHBl. 51, 1989, 126—134.

Frank, Norbert: Prof. Josef Klampfer. BHBl. 51, 1989, 49—51.

Freismuth, Josef: Österreichischer Naturschutzbund. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 32.

Fried Alice: Scarbantia—Suprun—Sopron. UjT. 26, 1989. jún. 11. 24. sz. 46.

Fried István: Tudósítások Sopronról 1794-ből. SSz. 43, 1989, 268—270.

Frisnyák Zsuzsa: Közlekedési vámok Sopronban a XIX. század második felében. SSz. 43, 1989, 272—275.

Frühmann, Otto: 60 Jahre Joseph-Haydn-Schule in Oberpullendorf. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 28—29.

Frühstück, Hermann: Nationalpark Neusiedlersee. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 20—23.

Frühstück, Hermann: Stellungnahme zum geplanten „Nationalpark Neusiedlersee". NaLa. 1989, 2. sz. 40—46.

(Fülöp József: A „kék cédulákról". Tér-Kép 1, 1989. máj. 11.

Fülöp József: Mire szavaztak a soproni küldöttek? Demokrácia, jogállam és szocializmus. K. 44, 1989. okt. 14.

Frühlingstage in Sopron 15—26. März. BR. 33, 1989. márc. 6.

Gabrieli Gabriella: A Storno család régészeti tevékenysége. A. 24—25, 1988 (1989), 63—78.

Gál János: Életkörnyezetünk és a fásítások. Erdészeti Kutatások 79, 1987 (1989), 183—186.

Gál Zsuzsa: Demján Sándor, az év menedzsere. Világ Tükör 1, 1989, 2. sz. 76—80.

Gecsényi Lajos: A nyugat-magyarországi céhek jogi és szakmai kapcsolatainak történetéhez a XV—XVII. században. Győri Tanulmányok 1989, 10. sz. 7—15.

Gerő László: Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században (Akadémiai Kiadó. Bp. 1988. 243 old., 120 fénykép, 1 térkép). M. 33. 1989, 135—136.

Ghyczy Tamás: Kinek a fején van a vaskalap? Élet és Irodalom 1989. dec. 8.

Gneisz, Lambert: Die Entwicklung der Holzwarenfabrik Johann Braun und Söhne in Lockenhaus. BHBl. 51, 1989, 20—34.

Gollnhofer Sándor: Még egyszer az Attila szoborról. Tér-Kép 1, 1989. jún. 1.

Gömöri János—Remport Zoltán: Árpád-kori vaskohók Röjtökmuzsajon. BKL-K. 122, 1989, 55.

Grosina, Helmut: Nationalpark Neusiedler See—Seewinkel. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 10—11.

Grüll Tibor: A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium (volt Evangélikus Líceum) Műemléki Könyvtára. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 50—54.

Grünes Licht für Schiffe auf dem Neusiedler See. NZ. 33, 1988. aug. 19.

Gyolcs Éva: Még mindig az idegenforgalomról. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

(gyulay): A Magyar Nemzet megkérdezte: Mit csinál a Corvinus kör? MN. 52, 1989. okt. 14.

H. I.: Tenyérnyi varázslat. Balatoni Magazin 1989. 56—57.

H. J.: Kápolnamegáldás a soproni „Szegényápoldában". Katolikus szó 33, 1989. jan. 29—febr. 5. 3. sz.

H. F.: Harminc napot kapott a kormány. Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Hajas Györgyné (szerk.): Hidrológiai és vízgazdálkodási bibliográfia XXVI. 1988. Bp., 1989, Környezet Gazdálkodási Intézet 227.

Hajba Ferenc: MSZP-ügyelet mindennap. Soproni zászlóbontás kedvező szélben. NSz. 47, 1989. okt. 20.

Hajdu Viktoria: Csilletolók. A mi Egyetemünk 37, 1989. szept. 11. 1. sz.

Halász Zoltán—Hemző Károly: Sopron és környéke. Bp., 1989, Corvina 39.

Halász, Zoltán—Hemző, Károly: Sopron und seine Gegend. Kostproben aus Ungarn. BR. 23, 1989. máj.22.

Halmai Endre: „Analitikus fotogrammetria és távérzékelés a mérnöki gyakorlatban" továbbképző szeminárium, Sopron 1988. GK. 41, 1989, 143—144.

Harkau. NZ. 33, 1989. szept. 23.

-Havas-: Bäckereimuseum in Ödenburg. Geschichte einer süssen Zunft. NZ. 33, 1989. szept. 30.

-havas-: Bergbaumuseum in Ödenburg. NZ. 33, 1989. szept. 23.

A Hazafias Népfront IX. kongresszusa. Kulcs az önkormányzathoz. K. 44, 1989. okt. 16.

Haydn-Zimmer in Fertőd. NZ. 33, 1989. júl. 15.

Hárs József: A filmvetítés története Győrött 1896-tól 1912 végéig. Győri Tanulmányok 1989, 10. sz. 97—128.

Hárs József: Joós Sándor élete és versei. SSz. 43, 1989, 257—267.

Hárs József: Soproni Idegenforgalmi Gazdasági Társaság. SSz. 43, 1989, 357—358.

Hegyes Zoltán: Hogy simább legyen a válságból kivezető út. Sopron nemcsak magának akar önkormányzatot. NSz. 47, 1989. nov. 29.

Hegyi Béla: Távolsági beszélgetés Határ Győzővel. Alföld 40, 1989, 11. sz. 61—70.

Hegyi Imre: Megnyitó „A fa és az alkotó ember. Emberré válás az Alpokalján" kiállításhoz. SSz. 43, 1989, 77—78.

Heiling, Irene: Die römische Bernsteinstrasse im Mittelburgenland. BHBl. 51, 1989, 97—116.

Heltai János: A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 1988-ban. MKSz. 105, 1989, 419—427.

Hetény János: A börtönlelkész hazatért. Új Ember 45, 1989. jan. 22.

Hetényi Varga Károly: A Vigilia beszélgetése Kovács Józseffel. Vi. 54, 1989, 535—543.

Hiller István: Adatok a soproni németek kitelepítéséhez. SSz. 43, 1989, 149—159.

Hiller, I[stván]: Die Beziehungen der Forstwirtschaft und der Holzindustrie im Spiegel der Forstgeschichte in Ungarn. Forst und Holz 44, 1989. ápr. 10. 7. sz. 175—176.

Hiller István: Egy soproni „fővádlott" emlékére. SSz. 43, 1989, 80—88.

Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának kutató és oktató tevékenységéről. Felsőoktatási Szemle 1989, 7—8. sz. 493—498.

Hiller István: Fehér Dániel. In: Magyarok a természettudomány és technika történetében. 2. köt. Bp., 1989, OMIKK 50—51.

Hiller István: Geiszbühl Mátyás (1908—1989). SSz. 43, 1989 182—186.

Hiller István: Gyarapítási politika és állományépítés a soproni műemlékkönyvtárban. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1989, 5. sz. 227.

Hiller István: Hegedüs András: A történelem és a hatalom igézetében. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó, 353 lap. SSz. 43, 1989, 286—287.

Hiller István: Késői tisztelgés egy elfelejtett erdőmérnök mártírunk előtt. Er. 38, 1989, 360—362.

Hiller István: Lila zongora. SE. 1989, 2. sz. 33—35.

Hiller István: Paizs Gábor: Rajk per. Budapest, 1989, Ötlet Kiadó, 249 lap. SSz. 43, 1989, 93—94.

Hiller István: Randolph L. Braham: A magyar Holocaust. I-II. kötet. Gondolat Kiadó Budapest, Blacburn International Incorporation, Wilmington 1988, 471+567 lap. SSz. 43, 1989, 188—191.

Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók szerepe és hatása a város politikai arculatának alakulásában (1919—1945). SSz. 43, 1989, 289—315.

Hiller István: Soproni és Sopron vármegyei kérdések a Forradalmi Kormányzótanács ülésein (1919). SSz. 43, 1989, 175—179.

Hiller István: The Sopron Chronicle: Sopron 1956 — Vancouver 1986: meditáció egy könyvről. Kapocs 26. sz. 1989. okt. 67—70.

Hiller István: Újabb adatok a soproni egyetemi hallgatók szerepéről 1919 és 1945 között. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet—Faipar—Geodézia 1987 (1989), 1-2. sz. 247—266.

Hiller István: Korondi Béla. Soltész István dokumentumsorozata. MN. 52, 1989. márc. 10., és In: Soltész István: Rajk dosszié: dokumentumválogatás 250—253.

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1988. évre. SSz. 43, 1989, 368—382.

Hiller, István—Matejak, Mieczyslaw: Zabytkowy ksiegozbior w Sopronie. Przemysl Drzewny 40, 1989, 3. sz. 25.

ifj. Hiller István: Magyar nádorválasztás és európai politika. SSz. 43, 1989, 59—70.

Holper, Rudi: Középpontban Magyarország. Tér-Kép 1. 1989. febr. 23.

Holper, Rudi: Mörbischi bor az Operabálon. Tér-Kép 1. 1989. febr. 16.

Holper, Rudi: Vendégváró Burgenland. Tér-Kép 1. 1989. aug. 10.

Homor Tivadar: Régi almamaterek múzeális értékű dokumentumai. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 47—49.

Honvári János: A kulákgazdaságok korlátozása Győr-Sopron megyében (1948—1953). Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 71—101.

Hornung, Maria: Lexikon österreichischer Familiennamen. St. Pölten—Wien, 1989. Niederösterreichisches Pressehaus 144.

Horváth Ferenc: „Zöldülő" társadalmak. Környezetvédelem nemzetközi összefogással. K. 44, 1989. aug. 1.

Horváth Jánosné: Nem kell félni a soproni kismamáknak? Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Horváth József: Az utolsó kőhidai börtönlelkész halálára. Katolikus szó 33, 1989. jan. 29—febr. 5. 3. sz.

Horváth László: A légköri savas ülepedés mértéke Magyarországon. Bp., 1989, Országos Meteorológiai Szolgálat 61. (Az Országos Meteorológiai Szolgálat Kisebb Kiadványai 65. sz.)

Horváth Lajos—Pannonhalmi Miklós: A Fertő tó mederüledékének nehézfém szennyezettsége. HiK. 69, 1989, 220—223.

Horváth Sándor: „Kitagadott" egyetemisták Sopronban. Butikosok, fuvarozók szegénységküszöbön. K. 44, 1989. nov. 9.

Horváth Zoltán: Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején (1828—1865). SSz. 43, 1989, 97—125.

Hová tűnt a Huszár-emlékmű. Tér-Kép 1, 1989. jún. 1.

Ifjúsági Népfőiskolai Társaság alakult Sopronban. Hitel 2, 1989. jún. 21. 13. sz.

Im Wiener Neustädter Rathaus zu Gast. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 5. sz. 45.

Internationaler Corvinus-Radwandertag Wiener Neustadt—Sopron Sonntag, 10. September 1989. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 3.

Interview mit dem Organisator der Carousel-Messe, Stefan Franye, Präsident des Corvinus-Kreises Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 26.

J. A.: Az 1987. évi társulati kitüntetések, elismerések. Fizikai Szemle 39, 1989, 198—200.

J. P.: Zukunftschanzen des ländlichen Raumes. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 7.

Jáki Katalin: Győr-Sopron megye állattenyésztése. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 103—152.

Jávor Pál: Egy színész elmondja ... 2. változatlan kiadás. Bp., 1989, Akadémiai 146.

Jeanplong József: Aumüller István emlékezete 1903—1988. Vasi Szemle 43, 1989, 619—620.

Jérome René: Közgyűlés 1989. augusztus 12. Er. 38, 1989, 477—481.

Juhász Gyula (főszerk.): Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. Bp., 1989, Magyarságkutató Intézet 222.

Jungwirth, Michael: Nachbar: Sopron. Das Porträt einer verwandten Stadt. Kleine Zeitung 1989. szept. 23. Nr. 221.

K[irály] P[ál]: Sopron Chronicle. EF. 43, 1989, 6. sz. 18.

Kaiser, Wolfram: Dokumente zum Werdegang ungarischer Mediziner in Halleschen Archiven (18. Jahrhundert). OK. 32, 1986 (1989), 3—4. sz. 163—169.

Kamer Anna: Cirkusz a sörsátorban. Tér-Kép 1, 1989. aug. 24.

Kanadai magyarok Erdélyért. K. 44, 1989. ápr. 11.

Karácsondi Imre: Engem a kötelesség hozott haza. Kapu 2, 1989, 4. sz. 52—54.

Kardos József—Szabadfalvi András: Együtt Sopron polgáraival. K. 44, 1989. nov. 27.

Kathy Imre: Településfejlődés-környezetalakítás. ÉÉ. 20, 1989, 141—162.

Katona Imre: A fraknói kincstár 1689. évi leltára. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 461—502.

Katter, Maria: Burgenländischer Blasmusikverband. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 31.

Katter, Maria: Ein neuer Anfang. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 30.

Katter, Maria: Unser Dorf. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 4—6.

Katter, Maria: Volkstanz als idealer Bildungsfaktor. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 26—27.

Kálmán Renner: Stadt Nürnberg 1990. okt. 19. 242. sz.

Károlyi István: Üdülőhelyi klub, Bükfürdő. MÉPi. 38, 1989, 1—2. sz. 2.

Kártyabarlang? Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Kecskeméti István: Goldmark Károly recepciói. Visszatekintés halálának 75. évfordulóján. Mu. 32, 1989, 12. sz. 33—37.

Kecskés Attiláné: Pattantyús-Ábrahám Imre élete és munkássága. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 179—200.

Kerékpárszállító kompok a Fertő-tónál. Tér-Kép 1, 1989. aug. 17.

Képek a nemeskéri gyülekezet múltjából. Részletek Szebik Imre budavári esperes nemeskéri előadásából. Evangélikus Élet 54, 1989. jún. 4. 23. sz.

Kietaibl, Hans: Ceterum censeo ... und nochmals zur Banh. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 3.

Kinevezték az új rektort. Soproni Hírlap 1, 1989. júl. 7. 25. sz.

Király Pál: Középfokú szakoktatásunk helyzete. EF. 43, 1989, 7. sz. 4—6.

Király Péter: Mi Európához tartozunk. Beszélgetés Bárdos Kornéllal. Mu. 32, 1989, 5. sz. 24—27.

Király Tibor: Sopron a filatéliában 16, 17. SSz. 43, 1989, 228—231., 349—354.

Kirschner, Josef: Burgenland — ich liebe es wegen der Leute. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 14.

Kisházi Péter—Ivancsics Jenő: Sopron környékének legalsó bádenien korú képződményei. BKL-B.: 122, 1989, 315—320.

Kiss Jenő: Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. Bp., 1989, Akadémiai K. 155.

Kiss Jenő: Cseregyerekek német szón Mihályiból. SSz. 43, 1989, 271—272.

Kiss Jenő: A halászat szókincse a Felső-Szigetközben. Budapest, 1987, 84 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 33. szám. Szerk.: Hajdú Mihály). SSz. 43, 1989, 92—93.

Kiss Mária: Az egyházi levéltárak szakfelügyeletének tapasztalatai. Levéltári Szemle 39, 1989, 3. sz. 3—10.

Knapp, Horst: Fallen die Burgenland-Würfel künftig in Brüssel. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 18—19.

Knittler-Gesellmann, Hannelore: Wo Lehmden ist, ist Landschaft. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 13—15.

Kollányi László: A málna fajtaválaszték helyzete és a korszerűsítés lehetőségei. Kertgazdaság 1989, 4. sz. 51—64.

Kolnhof. NZ. 33, 1989. szept. 9.

Koloszár Tamás: Fertőszéplak megelégelte a rabszolgasorsot. Tér-Kép 1, 1989. nov. 2.

Koloszár Tamás: Kiásattuk Attila szobrát. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

Koloszár Tamás: Lakat kerül a brennbergbányai gyermektáborra? Tér-Kép 1, 1989. dec. 14.

Koloszár Tamás: „Lelkiismeretfurdalásom nincs, de adósságaim vannak". Beszélgetés Hencz Józseffel, a távozó soproni első titkárral. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

Koloszár Tamás: Nyelvtanulás félálomban-40 ezer forintért. Szép álmokat Magyarország! Tér-Kép 1, 1989. júl. 6.

Koloszár Tamás: Az osztrák munkásosztály így kaszinózik. Szerencse elvtárs az úr Sopronban. Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

Koloszár Tamás: Pár lépés a határ. Barlangszentély Fertőrákoson. Húsz éve húzódik a felújítás. Tér-Kép 1, 1989. máj. 18.

K[oloszár] T[amás]: Repedezik a fertődi tanács. Tér-Kép 1, 1989. okt. 19.

Koloszár Tamás: A tanároknak épült, az apparátusé lett. Tér-Kép 1, 1989. jún. 22.

Koloszár Tamás: Világnyelv lettünk Kismartonban? Magyarul tanulnak az osztrákok. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 6.

Kolozsi Béla: Legyen-e kétnyelvű egyetem? Dátum, július 4. Tallózó 1989. júl. 14. 5. sz. 283.

Kominka Lászlóné: A mezőgazdasági, élelmiszeripari, erdészeti kutatóintézetek, hálózati alközpontok és a hálózatukhoz tartozó szakkönyvtárak 1988. évi munkája. MÉlK. 1989, 2—3. sz. 34—47.

Kontakte zu ungarischen Nachbarn werden 1989 weiter ausgebaut. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 2. sz. 15.

Koreny György: Lopjunk többet, hogy kevesebbet vihessenek el az oroszok!-mondja a „Göllérlóri" ... Tér-Kép 1, 1989. dec. 1.

Kovács Györgyné: Pro memoria Molnár Imre 1920—1989. Baranya 2, 1989, 1—2. sz. 153—156.

Kónya István: Hung-Velux tetőtéri ablakok. Egy új magyar—dán vegyesvállalat tevékenysége az építőiparban. MÉPi. 38, 1989, 356—360.

Könyvesbolt az egyetemen. Soproni Hírlap 1, 1989. szept. 22. 36. sz.

Környei Attila: Ellenvélemény a soproni címerről. Soproni Hírlap 1, 1989. febr. 24. 6. sz.

Köszöntjük az 1989-ben gyémánt- és aranyoklevéllel kitüntetett tagtársainkat. Dr. h. c. dr. Tarján Gusztáv. BKL-B. 122, 1989, 721—722.

Köttner-Benigni, Klara: Alfred Gesswein und das Burgenland. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 16—19.

Köttner-Benigni, Klara: Die Wasserleitungen von Kleinhöflein. BHBl. 51, 1989, 71—77.

Kőhegyi Mihály: Ákos Kiss: Pannonische Architektur-Elemente und Ornamentik in Ungarn. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 192 old. + 119 tábla.) M. 33, 1989, 137—138.

Krauscher, Rudolf: Die Krypta in der Pfarrkirche Stotzing. BHBl. 51, 1989, 180—187.

Kristó Nagy István: Kerék Imre: Epigrammák. Somogy 17, 1989, 5. sz. 105—106.

Kubinszky Mihály: Felfedezett értékek. MH. 12, 1989, 4. sz. 60—61.

Kubinszky Mihály: Nyílt levél Derzsi Andráshoz. MN. 52, 1989. szept. 26.

Kubinszky Mihály: Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. SSz. 43, 1989, 186—188.

(Kulcsár): Nemzeti-nemzetközi park a Fertő tó mentén. Magyar Hírlap 22, 1989. nov. 29.

Kultúrában is együtt. K. 44, 1989. ápr. 8.

Kuntár Tamás: Újabb zenei hangok. Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.

Kutas Elek: Sopronban jártunk. Evangélikus Élet 54, 1989. nov. 28.

Künstler zeigt Medaillen. Stadt Nürnberg 1990. okt. 19. 242. sz.

L. Gy. G.: Turista legyek vagy bevásárló? Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

L.M.: Szakmai szeminárium — Miskolc-Hollóstetőn. Mü. 26, 1989, 54—56.

Lagzi István: Tablókép a második világháborús magyar katonai elitről. Szakály Sándor könyvéről. Tiszatáj 43, 1989, 1. sz. 98—100.

(Folytatása következik)

MUNKATÁRSAINK:

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Major Jenő: tud. főmunkatárs, 1119 Budapest, Fehérvári út 48.

Hollósné Elek Mária ny. szerkesztő, 1101 Budapest, Pongrácz út 17, MN-épület, III. lépcsőház, I/36.

Molnár László múzeumigazgató, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Köves Elemér ny. okl. fémkohómérnök, 1137 Budapest, Katona J. u. 41.

Dr. Hiller István az EFE Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132

Mastalirné dr. Zádor Márta az EFE Egyetemi Könyvtárának főigazgatóhelyettese, Sopron, Pf. 132

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Mollay, Karl: Kaufleute, Krämer, Ladner. Der Krämer Paul Moritz (1511—1530)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Major, Jenő : Die Geographie von Ödenburg 1944

Kleine Mitteilungen

H. Elek, Marie: Lager Felixdorf, die „Teufelsmühle"

Mollay, Karl: Das Ödenburger Steuerregister vom Jahre 1527

Kulturelles Leben in Ödenburg

Molnár, Ladislaus: Die Enthüllung des Vörösmarty-Denkmals

Nekrologe

Köves, Elmar: Der Tierarzt Karl Kovarzik (1873—1938)

Bücherschau

Hiller, Stefan—Mastalir-Zádor, Martha: Die Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1989

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *í, ú, Í, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat.[12]

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzetek. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960. 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL. a városi, SVmL. a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisíroztatásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.
Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

6. A szerzőktől a következő adatokat kérjük: név, foglalkozás, munkahely, személyi szám, lakcím.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., Lehel utca 10/a — 1910 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre 250,— Ft, egyes szám ára: 70,— Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Művelődési Osztálya.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Felelős kiadó: Kukorelli Károly

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

91.878 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta

HU ISSN 0133—0748

FH 324

SOPRONI SZEMLE

Kötelespéldány

SOPRONI SZEMLE

a Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám 1217—1564	97
HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI	
Friedrich Károly: „Concordia" 500 aranyért (Végrendelet és könyvtörténet)	122
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
Király Tibor: Sopron a filatéliában. Huszonegyedik közlemény: Az alkalmi bélyegzők	136
Soós István: Sopron vármegye és helységei a Magyar Országos Levéltár kamarai urbáriumaiban és összeírásaiban	140
Katona Imre: Hitler Csapodon? (Hol állt a Keleti Front Főparancsnoksága?)	157
Mollay Károly: Az 1528. évi soproni adójegyzék	166
SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE	
Bertha Árpád—Nikolics Károly: A Líceumi Magyar Társaság bicentenáriumi emlékünnepsége (1990. okt. 19—21)	179
MEGEMLÉKEZÉSEK	
Köves Elemér: Romwalter Alfréd (1916—1990) emlékezete	180
Szarka Árpád: Reinecker János (1910—1990)	182
SOPRONI KÖNYVESPOLC	
Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1989. évre (folytatás)	184
LEVÉLSZEKRÉNY	191
MUNKATÁRSAINK	191
INHALTSVERZEICHNIS	192

Címlap: Fotó Diebold Károly

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLV. ÉVFOLYAM | 1991 | 2. SZÁM

Mollay Károly:

A Szélmalom utcai vám 1217—1564

1. II. Endre magyar király (1205. máj. 29—1235. szept. 21.) 1217 nyarán indul szentföldi hadjáratára. Még ennek előtte a Szt. János lovagrendnek, a legrégibb egyházi lovagrendnek adományozta a soproni Baboti kapunál szedendő királyi vámot: *tributum porte de Supran, quod nominatur Bobech* (UB. I, 72).[1] A kapu nevét onnan kapta, hogy azok a baboti várjobbágyok védték, akik a Sopron királyi várhoz tartozó Babot faluból — más soproni várföldek katonáihoz hasonlóan — váltogatva jártak be Sopronba várvédelemre. Nem tudjuk, mióta állt fenn a Baboti kapu, mióta szedtek itt vámot. 1194-ben, amikor V. Lipót osztrák herceg (1177—1194), néhány hónappal halála előtt, a Semmeringen át az Adria felé vezető kereskedelmi útvonal és a Magyarország felől várható támadások kivédésére megalapítja Bécsújhelyt (légvonalban 30 km-re Sopron-tól), akkor a Baboti kapu nyilván már megvolt. Meg kellett lennie a XII. század első felében is, hiszen a Kálmán magyar király sógorának, II. Rogérius (1098—1154. febr. 26) sziciliai király udvarában élő Idrisi (1099—1164) arab geográfus német és olasz kereskedők híradása nyomán 1153-ban többek között azt írta, hogy Sopronnak *(Sebruna)* látogatott vásárai vannak.[2] A német és az olasz kereskedőknek elsősorban a Baboti kapun át kellett a soproni vásárokra érkezniök. Idrisi különben Sopron vármegyéből is kaphatott hiteles értesüléseket: éppen 1153-ban a Sopron vármegyében is birtokos *(heulichin* 'Großhöflein', *druc* 'Trausdorf', *Iac* 'Klingenbach', *suesla* 'Schattendorf', *philes* 'Nikitsch', ma Burgenlandban) Adalbert nemesurat küldi II. Rogériushoz követségbe II. Géza magyar király.[3]

1 Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Graz—Köln, 1955—1985, eddig négy kötet. Az eredeti oklevél a lovagrend máltai levéltárában volt. Megvan még III. Honorius pápa 1218. jún. 26-i átiratában, további két XIII. századi és két XIV. századi átiratban. Mindez azt tanúsítja, hogy jelentősége volt az adománynak, tehát az oklevélnek is. Az utolsó megerősítő átirat a székesfehérvári káptalantól 1349. okt. 21-éről származik (Országos Levéltár: Dl. 2068). A sorozatos hivatalos átírások, ill. megerősítések a zavartalan vámszedés érdekében jöttek létre. Az oklevélben szerepel először a Sopron vármegyei Babot neve: a *Bobech* írásváltozat az eredeti *Bobeth* alakból (vö 1224: *Bobut*) úgy jött létre, hogy a középkori írásban a *t* és a *c* betűket könnyen össze lehetett téveszteni.

2 A részletekre vö. Mollay, Karl: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Bp., 1944, 110.

3 A részleteket lásd Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, 93—119.

A Baboti kapu a mai Bécsi út (1940 előtt: utca) 8. számú házának magasságában volt: ezt a vám későbbi történetéből tudjuk. Az említett 1217. évi adomány ugyanis az osztrák—magyar határvillongások miatt tulajdonképpen előkészítette a Szt. János lovagrend letelepedését Sopronban. Az említett V. Lipót utódjával, VI. Lipót stájer és osztrák herceggel (1194—1230) II. Endre 1225. jún. 6-án ugyan békét kötött, de VI. Lipót halála (1230. júl. 28) után, fia és utódja, II. Frigyes alatt újra fellángoltak a harcok. II. Endre 1235. június—júliusában II. Frigyessel is békét kötött, de a magyar király halála (1235. szept. 21) után az osztrák herceg újra betört az országba: hiszen az 1235. okt. 14-én megkoronázott új magyar király, IV. Béla († 1270. máj. 3) ellen fellépő magyar főurak „II. (Babenberg) Frigyes osztrák herceghez fordultak, s levél útján kinyilvánították ama elszánásukat, hogy bizonyos feltételek teljesítése esetén az ország koronáját II. Frigyes császárnak adnák."[4] IV. Béla azonban erős kézzel rendet teremtett, megbüntette a hűtlenségbe esett főurakat, köztük pl. Kán-nembeli Gyulát, aki 1231-ig volt Sopron vármegye ispánja; Sopron vármegye élére 1235 őszén került a király hűséges híve, Csák-nembeli Csák. IV. Béla 1238. jan. 29-én erősítette meg a johannitákat az 1217. évi adományban, egyúttal közölte a johanniták részesedését a királyi vámból: *illas duas partes tributi de foris et viis omnibus, que vulgariter appellantur kyralkettei* (UB. I, 182). A magyar *királykettei* kifejezés, amely máshol is előfordul,[5] azt fejezi ki, hogy a királyé, ill. 1217 óta a johannitáké volt a Baboti kapunál szedett teljes vásár- és útvám 2/3-ad része, egyharmada pedig a mindenkori soproni vármegyei ispánnak járt. Az osztrák—magyar határon ezekben az években nyugalom volt, mivel II. Frigyes osztrák herceget II. Frigyes német-római császár (1220—1250) elleni hadakozásai kötötték le. 1241. márc. 6-án érkezett egy futár Óbudára a királyhoz azzal az üzenettel, hogy a tatárok a Vereckei-hágónál állnak: ápr. 12-én a Sajó torkolatában, Muhi falu közelében a magyar államra „harmadfél százados történetének legsúlyosabb katonai vereségét" mértek. A Pozsonyba menekült magyar királyt II. Frigyes „szíves szóval hívta osztrák területre, a magyar határ közelében fekvő Hainburgba, de ott rútul megzsarolta"; többek között „még magának kötött le három nyugat-magyarországi vármegyét, bizonnyal Sopront, Mosont és Locsmándot, s azokat rögvest birtokba is vette, várait a tatárok ellenében saját költségén kijavíttatta". Mindez 1241 májusában és nyarán történt. Sopron ekkor jól megerősített helynek számított, amint ez magyarországi egyháziaknak és világiaknak 1242. febr. 2-án a megválasztandó pápához (IV. Ince: 1243—1254) intézett leveléből kitűnik.

Ez a IV. Ince pápa majd 1243. nov. 13-án nevezi ki a másfél esztendős tatár fogságból menekült, olasz származású Rogérius magistert és káplánt (kb. 1200—1266. ápr. 14) soproni főesperessé. Sopronban már IV. Béla király uralma alatt kezdi írni pártfogójának, az 1233/34-ben Magyarországon, sőt 1234-ben Sopronban is járt Pecorari Jakab palestrinai püspöknek és pápai követnek (meghalt: 1244. jún. 26) ajánlott, élményei és értesülései alapján, ritmikus prózában szerzett művét: *Carmen miserabile super destructione regni Hungariae temporibus Belae IV per Tataros facta* 'Siralmas ének Magyarországnak IV. Béla király idejében a tatárok által történt romlásáról'.[6]

4 Vö. Magyarország története. Bp., 1987, I/2: 1374.

5 Vö. 1282: „medietatem tributi quod est in Musunio, qui *keralquettey* dicitur in vulgari" (UB. II, 160).

6 A részletekre vö. Mollay: SSz. 1967, 210—217.

IV. Béla király ugyanis — a tatárok kivonulása után — 1242 nyarán a dalmát tengerpartról tért vissza Magyarországra, hogy a II. Frigyes osztrák herceg által zsarolással zálogba vett nyugat-magyarországi vármegyéket, köztük Sopron várát visszaszerezze. Sopron ostrománál Csák-nembeli Máté királyi tárnokmester fia, Detre comes tüntette ki magát, amint ezt IV. Béla egyik oklevele beszéli el: „Visszatérvén a tengerpartról, hadat vezettünk az osztrák herceg ellen, és Sopronnál, amelyet a herceg elfoglalt, tábort ütöttünk, hogy visszaszerezzük a várat, ezt hadinépünkkel mindkét *oldalról* körülvettük, ahol az említett Detre a várból *rejtett csellel*, a mi ártalmunkra kitörő íjászoktól, amikor lándzsát ragadva őket a várba visszaűzte, számszeríjlövéstől két olyan súlyos sebet kapott, hogy alig menekült meg a halál karmaiból". Az itt kiemelt *mindkét oldalról* kifejezés csak a soproni vár (ma: belváros) északi oldalára (itt volt az Előkapu!) és a keleti oldalára (itt volt a Hátsókapu!) vonatkozhat: innen volt várható a várbeli osztrákok kitörése. A vár déli oldalát mocsaras tó (ma: Széchenyi tér) védte: itt volt ellenben a római város (Scarbantia) déli kapuja (ma: Széchenyi tér 18. sz.), amely a magyar uralom elején még használatban volt. Az osztrákok *rejtett csellel*, azaz a különben már nem használt (a mai napig megmaradt) római kapun törtek ki és így meglepték a Hátsó kapu közelében táborozó magyarokat. Detre comes ekkor ragadott lándzsát és űzte vissza az osztrákokat a várba. Oklevelesen igazolható, hogy pl. 1242. nov. 16-án e Detre comes apja, Csák-nembeli Máté Sopron vármegye ispánja, a vármegye tehát 1242 őszén már nem volt II. Frigyes osztrák herceg uralma alatt. A herceg 1246-ban megkísérelte ugyan a három nyugat-magyarországi megye visszaszerzését, de az 1246. jún. 15-i bécsújhelyi (?), újabb kutatások[7] szerint ebenfurthi csatában, légvonalban 26 km-re Soprontól, rajtavesztett.

2. Ilyen előzmények után IV. Béla 1247. jún. 2-án a johannitákkal megállapodik abban, hogy a nekik adományozott birtokok fejében az ország nyugati határvárait, köztük Sopront, 50 fegyveres testvérrel megszállják és megvédelmezik (UB. I, 218). A megállapodást 1250. júl. 19-én IV. Ince pápa is megerősítette (UB. I, 227). Eltartásukat a király vállalta. Ehhez még tudni kell, hogy a rendnek háromféle tagja volt: lovagok csak nemesek lehettek; az ún. káplánok látták el a papi szolgálatot; a testvérek pedig elsősorban a betegápolást a rend által fenntartott ispotályokban, valamint fegyveres szolgálatot is. Az 1247. évi megállapodásban azért szerepelnek csak testvérek, mivel a johanniták a szentföldi harcokban, utoljára 1244-ben Gaza (ma: Egyiptomban) mellett súlyos veszteségeket szenvedtek; Sopronban pedig, a Baboti kapu védelmén kívül, elsősorban a mai Ikvahidon (németül a mai napig *Spitalbruck*) felállítandó ispotályban betegápolást és öregek gondozását kellett ellátniok. Még 1250-ben Sopron vármegye ispánja IV. Béla parancsára dönt a johannita testvérek és a soproni várbéliek *(inter ipsos fratres et burgenses dicti loci)* közötti vitában; még pedig arról az udvarról és házakról *(super curia et domibus)*, amelyeket az ispotály testvérei a soproni várban magukénak mondottak *(quas fratres hospitalis in castro Suprvniensi dicebant se habere)*, amit viszont a várbéliek vitattak. Ebből az is következik, hogy ezeket az ingatlanokat nem a várbéliek, hanem nyilván a király mint a vár tulajdonosa, ill. a vármegye ispánja vagy ennek helyettese, Péter (I.) várnagy, az Agendorfer család őse, bocsájtották a rendelkezésükre. Csák-nembeli Csák királyi tárnokmesternek és Sopron vár-

7 Vö. Kleindel, Walter: Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur. Wien, 1978, 57.

megye ispánjának a várbélieket sikerült meggyőznie a johannita testvérek igazáról, mivel közös megegyezéssel *(ex communi consilio)* a várbeliek a johannitáknak átengedtek egy lakótornyot udvarostul, továbbá a hozzátartozó házakkal *(turrim quandam cum curia et domibus attinentibus* UB. I, 227). Ezt a döntést IV. Béla a johanniták olaszországi, magyarországi és szlavóniai magistere számára 1250. júl. 22-én megerősítette (UB. I, 228). Ebből a döntésből több dolog következik. A johanniták tehát — az eddigi irodalom állításával el-

1. Bécsi utca 8. szám

lentétben — nem 1247-ben, hanem 1250 nyarán telepedtek le Sopron királyi várban,[8] még pedig egy lakótoronyban és legalább két házban: az egyik házat ispotálynak rendezték be. Csak ezután kezdődhetett meg a váron kívül, a mai Bécsi út 8. sz. házzal (1. kép) szemközt, a johannita rendház és a hozzá tartozó Szt. János-kápolna (2. abc. kép), valamint a mai Ikvahídon az ispotály építése (1352: *di Maut an dem Crauczhof* SSz. 1963, 170). A rendházat és a kápolnát (1451: *domum et capellam nostram sancti Johannis Baptiste* I/3: 317) — a Bécsi út vonalában — egymás mellé építették (1452: *Sand Johannes im Kreuczhof*

8 Belitzky János (Sopron vármegye története. Bp., 1938. 494) úgy véli, hogy a johanniták soproni rendházának alapítása „tehát legkésőbben az 1217. és az 1225. évek között történt". Ezt a megállapítást arra alapítja, hogy a soproni johannita rendháznak már 1225-ben volt birtoka a vármegye területén: ekkor szerinte a borsmonostori ciszterciek „Száka határában lévő negyven ekealja földjével a soproni János-lovagok Ambos és Gyirót nevű földjei határosak" (i.m. 495). Az 1225. évi oklevélben azonban ez áll: „. . . . possident centrum quadraginta iugera prope ad Zakan infra terminos trium terrarum *Cruciferorum*, scilicet Ambus et Gerolt" (UB. I. 105). Ehhez csak annyit teszünk hozzá, hogy a Sopron vármegyében szintén birtokos templomos lovagrend tagjait is nevezték „keresztes"-eknek *(Cruciferi)*. Ez az adat tehát nem bizonyítja azt, amit ennek alapján Belitzky állít.

I/3: 394), mégis úgy, hogy a rendház a Baboti kapu (azaz a mai Bécsi út/utca 8. sz. ház) magasságába került, a Szt. János-kápolna viszont már a Baboti kapun kívül épült: így védelmi célokat is szolgált. A Baboti kapu tehát a johanni-

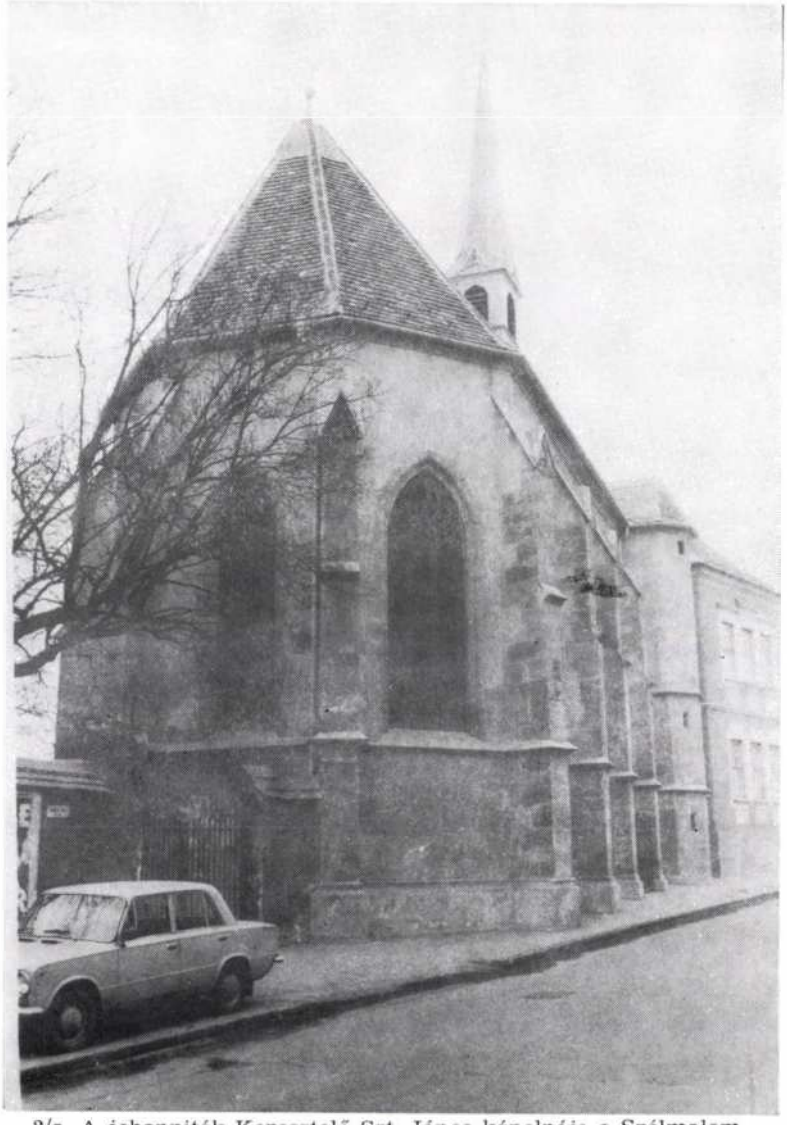

2/a. A johanniták Keresztelő Szt. János-kápolnája a Szélmalom (ma: Bécsi) utca felől

ta rendház és a Bécsi út 8. sz. ház között zárta el a mai Bécsi utat. Az itt álló házak a középkorban még a Fövényveremhez számítottak: ezeket a Rózsák utcájának összeírása után kerítették sorra (*Die dritt ansag des anderen viertaill* II/5: 169). A rendház+kápolna sorrendet egy 1497. nov. 24-i házvétel igazolja: „Pertel Schuerennprannt, Martha sein hawsfraw vnd Ir erben haben

Nutzs vnd Gwer Emphangen ains *hawss bey Sand Johanns gelegen*, des Nachber ist Schüeller Lienndel vnd *der krewczhoff*" (Gb. 26[v]); egy 1504. jan. 30-i házvétel és az 1505. dec. 4-i adójegyzék igazolja — a Baboti kapu felől nézve — a kápolnán túli, de a kápolnával szomszédos házakat: „Leopold Gräbmer, EliZabeth sein hawsfraw, vnd Jr beider Erbenn haben Nuts vnd Gwer Em-

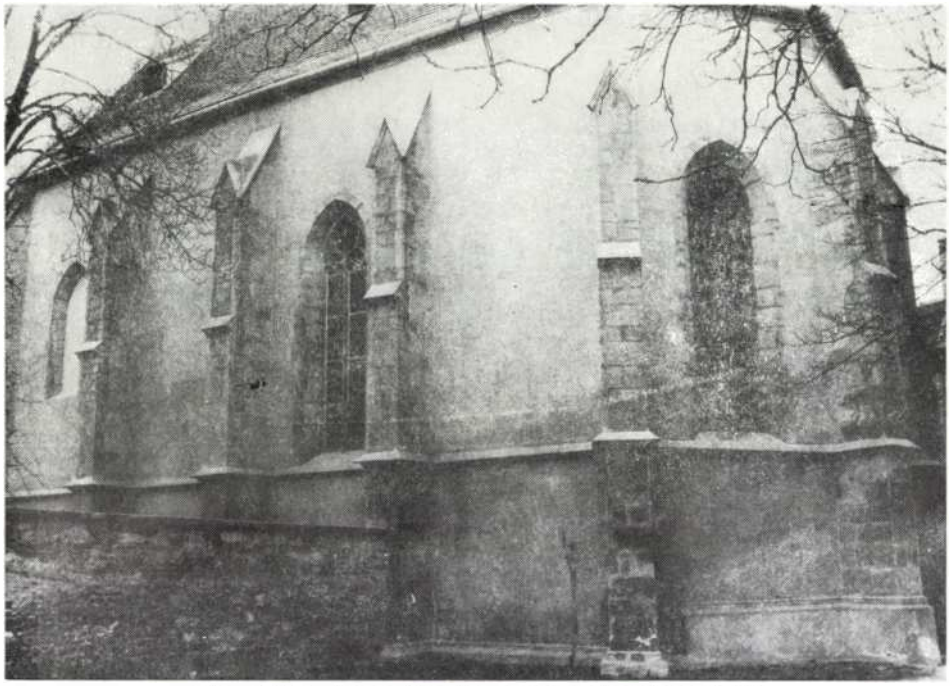

2/b. A Szt. János-kápolna a Keresztesudvar felől

phangen *ains haws oberhalb Sand Johanns auff der Sandtgrueb*, des Nachber ist Lanng Cristan vnd liennhardt pannZer" (Gb. 37[r]). Az 1505. évi adójegyzékben:

Lanng Cristan fl. 1/2
Lewpold Gräbmmer ort I
Liennhardt Panczir fl. 1/2
Lassla Merkhats fl. I ort I
Pertel Schuernprannt fl. I 1/2, ibidem Mert pheilschifter fl. I
Liennhardt Schueler fl. I/II/5: 169/.[9]

9 Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 140—141 szerint a mai Bécsi út 7—11. sz. telkein a Szt. János-kápolna és az 1905-ben épített, „Maria Josephinum" nevű, nyomorék gyermekek otthona, hadiárvaház áll. Az elsőről a jegyzet: „A johanniták rendháza volt, Kreuzhofnak nevezték"; a másodikról: A jelenlegi épület helyén a „Víg paraszthoz" címzett vendégfogadó állott. Az elsőt illetően pontosabb Diem Gusztáv városi levéltáros által kiadott első soproni városkalauz: „Zur Kapelle gehörte seinerzeit auch der sie umgebende Hof mit seinen Gebäuden, damals der *Kreuzhof* genannt" (Illustrirter Führer durch Oedenburg und seine Umgebungen. Oedenburg, 1886, 72). Különben Thirring Gusztáv már 1939-ben megállapította: „Legnevezetesebb épületei azon a nagy telektömbön állottak, mely ma a 7—11. számokat viseli. Itt épült még a XIII. század második felében a Szent János-templom, azon a telken, amelyet a Szent János-lovagrend kapott egyezség útján 1250-ben a városi polgároktól" (Sopron a 18. században. Sopron 1939, 29).

3. A Szt. János-kápolna a XIII. század második felében bizonyára felépült. Azóta számos átalakításon ment keresztül: „Ez átalakítások során a XIII. századbeli építkezésnek kevés nyoma maradhatott meg, ... a támpilléreken, a boltozaton és az azt tartó hengeres tagokon kívül igen kevés az eredeti gótikus elem" (Dercsényi—Csatkai: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 349). A templommal egyidőben bizonyára a rendház is elkészült, az Ikvahídon felépülhetett az ispotály. Az utóbbi helyének kiválasztásában a védelmi szempont is szerepet játszhatott, hiszen az ispotály a belső váralja bejáratánál létesült,

2/c. A Keresztesudvar

melyet utóbb majd az Ispotálykapuval (1432: *tor beim spital* II/3: 7) fognak lezárni. A várvédelem, a betegápolás és a hiteleshelyi működés, valamint a vámszedés a rendtagok számának növelését tette szükségessé. A hiteleshely első, ritmikus prózában írt, tehát művészi oklevele 1274. jún. 23-án kelt: a rendház vezetője ekkor „frater Rudewanus *conmendator* Domus Hospitalis sancti Iohannus in Supprunio" (UB. II, 56). A *conmendator*/*commendator* jelenléte azt bizonyítja, hogy a soproni rendház egy-egy lovag vezetése alatt álló, önálló ún. kommenda volt, mindamellett alárendelve a székesfehérvári johannita perjelségnek, ez pedig a johannita tartományi magisternek. Említettük, hogy 1250. júl. 22-én maga „frater Rembaldus magister domorum hospitalium Iherosolimitani per Italiam, *Hungariam* et Sclauoniam", azaz Rembaldus von Votzen magyar tartományi főnök (1232—1254) jelent meg IV. Béla előtt a soproni

ispán döntésének megerősítése végett.[10] Az egyes lovagok nem állandóan, hanem váltogatva viselték a commendator, ill. a praeceptor tisztségét: Rudeanus pl. 1264-ben még egyszerű keresztes *(crucifer)* Székesfehérvárott, 1274-ben commendator és 1278-ban praeceptor Sopronban; Detre 1276-ban Sopronban csak keresztes testvér, 1277-ben praeceptor, 1289-ben commendator: Rudeanus nyilván 1275/1277-ben is commendator. Forrásainkban még 1325/26-ban találkozunk Lőrinc commendatorral, ennek előtte és utána csak praeceptorokkal (3-4. kép).

3-4. János praeceptor (1302—1307) és János protector (1346) pecsétje

1308—1321-ig a soproni nemesi származású Péter volt a praeceptor: ez unokája volt Istvánnak, Sopron falu nevezetes 1277. évi bírájának *(villicus)*, akinek a nevét az *István bíró utca* őrzi, és sógora volt Péter fia Fülöp ágfalvi nemesi birtokosnak.[11] A hiteleshely utolsó önálló kiadványaiban (1335., 1337., 1347. máj. 6) csak a soproni rendtagok összessége szerepel: *Nos conventus cruciferorum in Suprunio* (I/1: 64, 70, 90). A soproni rendháznak szerintem nemcsak 1346-ban nem volt már házfőnöke (mint Házi Jenő véli),[12] hanem 1335-ben, 1337-ben sem (5. kép). Ezzel függött össze, hogy János magyarországi alperjel, mint az üresedő soproni és a hasonló sorsú újudvari (Zala vm.) rendházak védnöke *(protector)*, a még meglévő soproni rendtársak hozzájárulásával *(cum conventu domus hospitalis)* 1346. márc. 10-én az éppen 70 esztendős szabad királyi város bíráját, tanácsát és polgárait bízza meg a kétharmad rész vám és tartozékainak elszámolásával, kezelésével *(racione tributi in Supprunio in parte ipsorum secundum quod ab antiquo iure et conswetudine perceptum est, cum ceteris attinenciis ibidem, que pertinent ad eosdem* I/1: 89—90). Ezt az oklevelet is Sopronban, nyilván a johanniták íróműhelyében (scriptorium) írták. Mint említettük, a soproni johanniták még 1347. máj. 6-án is készítenek oklevelet, a soproniak pedig — mint említettük (1. jegyzet) — 1349. okt. 21-én erősítetik meg vámjogukat a székesfehérvári káptalan átíró oklevelével: a johanniták tehát a közbeeső időben távoztak el Sopronból. A vámnak az 1346. évi oklevelében említett tartozékai: a rendház, a Szt. János-kápolna és az ispotály. A soproni polgároknak ezeket is át kellett venniök. Valószínűleg már ekkor is az ispo-

10 Vö. még Boroviczény, Karl-Georg von: Kommentierte Bibliographie der Kreuzherren- und Spitalsorden, sowie deren Krankenhaus- und Bädergründungen in Ungarn in der Zeit der Arpaden (X. bis XIII. Jahrhundert). Freiburg/Br., 1970, 4; uő.: Die Hospitaliter und Ungarn. Jahrbuch der Ritterherren Gesellschaft Bubikon 1970. Bubikon, 1971. A soproni rendház székesfehérvári alárendeltségét bizonyítja, hogy Rudeanus, az első ismert soproni commendator (1274—1278) is, majd Imre praeceptor (1450: I/3: 291) is Székesfehérvárról jött Sopronba.

11 Vö. Mollay: SSz. 1967, 221; 1961, 118, 128; 1990, 151.

12 Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 135. Nem meglepő tehát, hogy az 1336/37. évi osztrák—magyar háborúban — Peter Suchenwirt híradása szerint — az osztrákok Sopronnak, nyilván csak a külvárosnak, nagy kárt okoztak (vö. Mollay Károly: XIV. századi osztrák költő híradása Nyugat-Magyarországról. SSz. 1990, 342). Ezt az adatot Kristó Gyula (Az Anjou-kor háborúi. Bp., 1988) nem ismeri.

tályé volt a Kovácsok utcájában levő, ún. „középső" fürdőház, amelyet ugyancsak a johanniták alapíthattak. „Az eltávozott lovagok után nem maradt más hátra Sopronban, mint egy-két betegápoló testvér, akik a város gondozása alá került ispotályban tevékenykedtek, legalább egy ideig, és egy pap testvér, aki az istentiszteletet végezte el a kápolnában" (Házi i.m. 136). Megszűnt a rendház hiteleshelyi működése, amit I. Lajos király 1351. évi dekrétumának 3. cikkelye is megerősített. Egy Budán kelt nádori oklevél a soproni johannita konvent 1350. okt. 13-i szereplésével kapcsolatban 1351. ápr. 13-án még említi „Paulum tunc cruciferum", azaz Pál keresztest, aki ekkor is, 1350. okt. 13-án is a soproni rendházban tartózkodott. Az ügy előzménye: András fia János,

5. A johannita konvent 1337. évi pecsétje

Dorog (ma: Darázsfalu/Trausdorf) birtokosa, 1349. nov. 11-i keltezéssel János soproni keresztes és a soproni keresztes konvent nevében oklevelet hamisíttatott, hogy ezáltal rokonainak, János és Miklós potli (ma: Petőfalva/Pöttelsdorf) nemeseknek büdöskuti (ma: Stinkenbrunn) birtokait galádul megszerezhesse. Utóbbiak 1350. szept. 15-én leplezték le a hamisítást, amellyel András fia János a hegykői nemesi gyűlésen (1350. jún. 7), majd a nádor előtt (aug. 1) akarta igazát bizonyítani. Ekkor rendelte el a nádor: Dági (Agendorfer) Lőrinc ágfalvi birtokos és soproni pátricius (1339—1356) András fia János képviseletében, Frigyes fia Péter nemes pedig a két potli nemes képviseletében a vasvári káptalan megbízottaival együtt 1350. okt. 13-án jelenjenek meg a soproni johannita konventben, itt a potli nemesek prokurátora mutassa be a nádor pecsétjével lezárt bőrtokban küldött hamisított oklevelet. „A konvent, ill. Pál keresztes, akit — mint mondják — a rendházban találtak *(ut dicitur, quem in ipsa domo hospitali reperissent)* állapítsa meg, a konvent adta-e ki a hamisított oklevelet, az ő pecsétje van-e rajta" — írja a nádori ítéletlevél. Eredmény: a johanniták pecsétje van ugyan rajta, de ezt az oklevelet nem a soproni konvent adta ki, hanem András fia János potli származású feleségének egyik írástudó familiárisa készítette (SoprVmOkl. I, 214—218).

Az eset más szempontból is tanulságos: kitűnik belőle, hogy a soproni hiteleshelyen is 1351-ig nyilvántartást vezettek az általuk kiadott, hitelesített oklevelekről; nem volt saját címerpecsétjük, hanem körirat nélkül, az általános, máshol is használt rendi pecsétet (mezejében: húsvéti bárány) nyomták az oklevelekre (3. kép). 1357—1361-ig Albert nemcsak a soproni, hanem a horvátországi Dubica és Gora rendházainak a praeceptora is, ami a soproni rendház jelentőségének a csökkenését mutatja (Házi i.h.). Sopron ekkor már nem érezte meg a johannita írástudók hiányát, hiszen már működött a plébániai latiniskola a Szt. Mihály utcában, amelynek mestere, Vilmos, egyúttal a nótáriusi teendőket is ellátta (I/1: 103, 115). Az 1379. évi első soproni házösszeírást is az iskolamester készítette: ezért szerepel benne az iskolamester, egyúttal a

plébániai latiniskola kis háza ("Item der *schulmaister* I octail" I/1: 187), holott az egyéb egyházi rendeltetésű épületek (plébániatemplom, plébánia, kápolnák, kápláni házak, ispotály) kimaradtak az összeírásból. A soproni johannita konventnek a Sopron vármegyei Bő, Egyházasfalu és Keresztény falvakban voltak birtokai. 1384-ben ezeket Bello-Montei Rajmund magyar-szlavóniai johannita tartományi perjel és dubicai ispán Szentgyörgyi Tamás horvát—dalmát bánnak haszonbérbe adta: ez azt is jelentette, hogy ekkorára már teljesen kiürült a soproni rendház. A rendház, a Szt. János-kápolna, az ispotály és a „középső" fürdőház gondozása most már egyesegyedül a városi tanácsra hárult (Házi i.h.).

4. Mennyire változott az ekkor már majd 110 esztendős szabad királyi város lakossága, mutatja, hogy az ezután eltelt egyetlen nemzedéknyi idő alatt főleg a külvárosba beköltözött lakosság előtt ismeretlen volt az immár városi kezelésben levő vám eredete. Az 1410-es években Csapody János belvárosi (Mészárosok utcája: *Hanns von der Hayd* II/6: 85) polgár vezetése alatt, a városi hatalmat kezükben tartó belvárosi pátriciusok ellen induló mozgalom, amely titkos gyűléseit a belvárosi ferences kolostorban tartotta, többek között azt állította, *quomodo tributum a longis retroactis temporibus spectat et spectare dinoscitur ad civitatem Soproniensem et non ad hospitale* 'miszerint a vám régtől fogva Sopron városát és nem az ispotályt illeti és kell illetnie', minthogy Agendorfer Márton a vámot állítólag megváltandó végrendeletében 100 dénárfontnak évi 13 dénárfont kamatát hagyta az ispotályra (II/1: 166). Az itt említett „boldog emlékű" Agendorfer Márton csak II. Márton comes soproni pátricius, kelénpataki birtokos (1379—1403) lehet: ugyanis az ő apja, I. János (1360—1393) soproni pátricius és kelénpataki birtokos 1393 nyarán 300 magyar aranyforintot kölcsönzött Sopron városának abba az 1300 magyar aranyforintba, amellyel aug. 25-én Balf birtokot megvásárolta. Ennek a 300 aranyforintnak kamata fejében a város elzálogosította neki *die kreuczmautt in dem Chreuczhof*. Ebből az is következik, hogy e vám évi jövedelmének a 2/3 részét annyira becsülték, amennyi a 300 magyar aranyforint évi 10%-os kamata, azaz 30 aranyforint vagy 390 magyar dénárfont volt. Agendorfer János végrendeletében a tőke 1/3-át, tehát 100 magyar aranyforintot, azaz 130 magyar dénárfontot hagyott az ispotálynak, hogy ennek 10%-os kamatából az ispotály szegényei naponként húst kapjanak (II/1: 144; SSz. 1961, 123—124). Agendorfer II. Márton végrendeletében (1403) az ispotálynak csupán 5 dénárfontot hagyott 2 vég darócra (II/1: 13; SSz. 1961, 127). 1425-ben persze a városi tanács a városi kódexekben (Dl. 2988., 2989. sz.) megőrzött két végrendelet, valamint a vámra vonatkozó oklevelek segítségével egyértelműen megcáfolhatta a lázadók állításait. Alighanem ezzel az 1410-es évektől 1425-ig tartó lázadással is függ össze, hogy Zsigmond király 1421. ápr. 14-én utasítja Sopron tanácsát: a vránai perjel embereinek a johanniták soproni földje *et domus hospitalis sancti Johannis* után járó jövedelmet, gabonát és termését szolgáltassák ki (I/2: 194). A rendházról még azt olvassuk: „amely Hagenauer Péter birtokában *volt*" *(tenuisset et possedisset)*. Ez csak úgy értelmezhető, hogy Hagenauer Péter bécsújhelyi polgár volt a fenti Agendorfer II. Márton hugának, Annának, Weißbacher Miklós bécsi polgár feleségének (1393—1416) örököse, akinek 1421-ig a soproni tanács az Agendorfer II. Márton halála után Annára szállt 200 magyar aranyforint követelést kifizette, egyúttal — Agendorfer János végrendelete értelmében (II/1: 144) — a soproni ispotály javára letétbe helyezett 100 magyar aranyforintot is. 1421-ben a Dalmáciában, Zára és Sebenico között

feküdt vránai perjelség vezetője, Ungi Albert, egyúttal horvát—dalmát bán is volt, aki az 1384. évi említett egyezség alapján is követelhette volna a soproni vám 1/3-át, másik 1/3-át meghagyva a soproni ispotálynak, harmadik 1/3-át Sopron vármegye ispánjának. A soproni vám 1393. évi elzálogosításából érthetővé válik, miért éppen 1394-ből ismerjük a második soproni vámtarifát (lásd alább).

Az 1421. évi oklevél *proventus* szava a soproni vámjövedelemre, *fruges* 'termés' és *blada* 'gabona' szavai pedig a soproni johanniták lépesfalvi (ma: Loipersbach), kb. négy ekényi, még 1238 előtt szerzett (UB. I, 182) birtokának hozadékára vonatkoztak. Ungi Albert vránai perjel még 1421-ben Hertenfelder Lőrinc keresztes papot kinevezte a soproni rendház praeceptorává, aki 1422. jan. 15-én egyezett meg Hagenauer Bertalan darázsfalvi (Trausdorf, régi magyar nevén: *Dorog*) nemessel a lépesfalvi *keresthusfelde* 'Keresztes föld' visszaadásában (Országos Levéltár: Dl. 11.151). Hertenfelder Lőrinc még 1437. dec. 21-én is kezesként szerepel, sőt még 1438. febr. 28-án is *Johanniter ordens diezeit verweser ze Odenburg* (II/1: 56). Hozzátartozott még Bő és Keresztény Sopron vármegyei johannita birtokok igazgatása is. Ezekből űzte ki embereit 1434-ben a hatalmaskodó Thallóczi Matkó nándorfehérvári kapitány és a vránai perjelség kormányzójának két familiárisa, Ládonyi László Sopron vármegyei nemes és Sarlóközi Nagy János. Zsigmond király 1434. nov. 28-án Lőrincet visszahelyezte birtokaiba, bár nem tudjuk, hogy elrablott javait visszakapta-e: Keresztény falu mindenesetre teljesen elhagyott volt, az oklevél írásakor egyetlen lakosa sem maradt (i.h. Dl. 12.641).

A rendházba nyilván csak annyi keresztes testvér tért vissza, amennyire a Szt. János-kápolnában tartandó istentiszteletre szükség volt, hiszen az ispotályt és a „középső" fürdőházat a város már ellátta. Hertenfelder Lőrinc 1437 után már *commendator Jn fürstenfelt, Sopronio et Jn Lach ac locumtenens reuerendi domini prioris Bohemie*, így sokat van úton Sopron és a stájer Fürstenfeld, valamint a többi lovagház között, soproni helyettese, Pflugler Farkas pedig nem sokat törődött a rend vagyonával: a rend Weitengrund-szőlőjét *(vicina domini plebani sancti Michaelis)* elöljáróinak előzetes engedélye nélkül eladta Eberlicher Keresztély soproni polgárnak: Hertenfelder Lőrinc az eladást a rendi vizitátor utasítására csak 1449. febr. 21-én tudta örök bérletre változtatni (Országos Levéltár: Dl. 14.225). Pflugler Farkas 1442-ben Achtseinnicht György soproni polgárnak egy Erdburger-szőlőt adott bérbe: a bérlő 1447 után meghalt, a szőlőt pedig elidegenítették, úgyhogy 1450-ben a vránai perjelnek kellett a szőlő visszaszerzésére a városi tanácsnál közbelépnie (II/6: 161). Még 1450-ben a vránai perjel leváltotta Hertenfelder Lőrincet, helyébe Székesfehérvárról Imre keresztest küldte, akinek Pflugler Farkas mindenben engedelmeskedni tartozik (I/3: 291, 311). Az 1441. febr. 25-e óta V. Frigyes osztrák főhercegnek és német királynak (1452-től III. Frigyes néven német-római császár) elzálogosított Sopronban azonban nem tudta elfoglalni a rendházat, mert oda Wurs Péter harmincados önhatalmúlag beköltözött, úgyhogy a Keresztesudvarban Pflugler Farkas sem tudott megmaradni. 1451. ápr. 17-én a székesfehérvári johannita praeceptor kéri a soproni tanácsot, hogy Pflugler Farkast *ad domum et capellam nostram sancti Johannis Baptiste in pernostra locare velitis* (I/3: 317), sőt júl. 19-én a soproni rendház vezetésével *(ad regendam et gubernandam)* megbízta (I/3: 324). 1453. jan. 22-én a vránai perjel Balázs nevű káplánját küldi Pflugler Farkas segítségére (I/4: 3), azonban a sop-

roni városi tanács támogatása ellenére sem értek el semmit. Pflugler Farkas kénytelen volt a közeli Kanizsai-birtokon, Fertőfehéregyházán (Donnerskirchen) plébánosként meghúzódni, ahonnan 1454. márc. 3-án tanulságos levelet írt a soproni városi tanácsnak. Nem nevezi nevén a jogtipró soproni harmincadost, hanem csak „arról a bizonyos"-ról *(daig)* szól: *das mier der daig, der da ÿeczund in dem Kreÿczhoff ist, der mier das mein nemen wil mit gebalt vnd davon dringen.* „Az a bizonyos" megfenyegette, hogy elfogatja, ami ellen ő tud védekezni. Most csak azt szeretné tudni, a városi tanács ki mellé áll, bár megérti, a tanács nem akar belekeveredni az ügybe *(ÿer welt ewch in dew sach nicht seczen).* Aláhúzva szerepel a levélben az ispotálynak járó vámrészre vonatkozó mondat: *wes ich mich schol halten von wegen der maut, dew gehart zu dem spital.* A választ a levél átadója útján kérte (I/4: 57). A városi tanács válaszát nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy Sopron elzálogosításának megszűntéig (1463. júl. 19) ebben az ügyben semmi sem történt. Az ügy azonban élénken rávilágít az elzálogosítás ideje alatti állapotokra. Újabb hét esztendei küszködés 1470-ben „a soproni lovagház és a hozzátartozó birtokok visszaszerzése érdekében teljes sikerrel járt, de a soproni johannita konvent többé nem támadt fel, mivel a lovagház jövedelmét élvező praeceptoron kívül legfeljebb még egy papi rendtag tartózkodott a házban, aki szükség esetén helyettesítette az esetleg távollevő elöljárót, vagyis a soproni lovagház éppen olyan javadalommá változott át, mint akárcsak bármely soproni oltárjavadalom. Rendi élet tehát a sokáig üresen álló lovagház falai közé nem tért vissza" (Házi i.m. egyháztörténet 141—142).

5. 1217 nyarától 1250 nyaráig a johanniták személyesen nem vettek részt a Baboti kapunál fizetendő út- és vásárvám beszedésében: ezt nyilván a király, ill. a vármegye ispánja, ill. ennek helyettese, a várnagy megbízásából maguk a kapu őrzésére hivatott baboti várjobbágyok végezték. „A XIII. század első felében még élénken élt a köztudatban, hogy a várjobbágyok önként állottak a királyi várak szolgálatába, eredetükre nézve szabadsorsú, többnyire elszegényedett, katonáskodó nemes emberek, vagyis a foglaló nemzetségek leszármazottai voltak, amit már magába véve nevüknek a *jobb* szóval összefüggő és abból leszármazott *jobbágy* alakja is bizonyít".[13] 1250 nyarától kezdve nyilván a johanniták is részt vesznek a vámszedésben. 1277 őszén Sopron királyi vár és a hozzátartozó falu szabad királyi várossá lesz: a várvédelem most már teljes egészében a város polgárságára, a Baboti kapu védelme pedig a johannitákra hárul. A johanniták 1347. máj. 6—1349. okt. 21-e között hagyják el Sopront: rendházuk városi vámház és a városi vámos lakása lesz, ezzel szemben, az út másik oldalán (Bécsi út 8. sz.) lehetett a mindenkori ispáni vámház. „A soproni ispán bevételéhez tartozó egyharmadrészt előttünk ismeretlen módon a Kanizsai-család a XV. század folyamán magának szerezte meg és ez a jog aztán öröklés címén átszállt a Nádasdy-családra, vétel útján pedig az Esterházy-családra".[14] Ennek története még kiderítetlen. A johannitáknak, majd a soproni polgároknak járó kétharmad rész vámjövedelem — miként ez a későbbi

13 Belitzky i.m. 303. A *jobbágy* szó valóban a *jó* származéka. Jelentései időrendben: várjobbágy, királyi, egyházi és földesúri birtok (várvédő) lovas katonája; főúr; hűbérbirtokon gazdálkodó, szabadságban korlátozott, szolgáltatásokra kötelezett személy' (Benkő Loránd szerk.: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp., 1967—1976). Sopron királyi várhoz több várbirtok tartozott, ezeknek a várjobbágyai látták el a vár őrzését. Ilyen volt pl. Pál *iobagio castri Supruniensis*, aki Imre király ellen elkövetett bűne miatt Mihályi birtokát 1198-ban elvesztette (UB. I, 34; Magyarország története i.m. I/2: 1154).

14 Házi i.m. 133.

adatokból kitűnik — felét a rendház/vámház és a Szt. János-kápolnára, másik felét pedig az ispotályra kellett fordítani.

Wolfger fia János városbíró és a városi tanács 1352. szept. 27-én, a városi kancellária első német nyelvű oklevelében, amelyet a bécsi mészárosoknak és általában az osztrák kereskedőknek szánt, közölte a Keresztes udvar első vámtarifáját, *daz di Maut an dem Crauczhof ze Ödenburch von alter her also chomen ist*. Ez azt igazolja, hogy a tarifa már régebbről fogva *(von alter her)* érvényben volt, csak 1352-ben foglalták az osztrák kereskedők számára írásba.

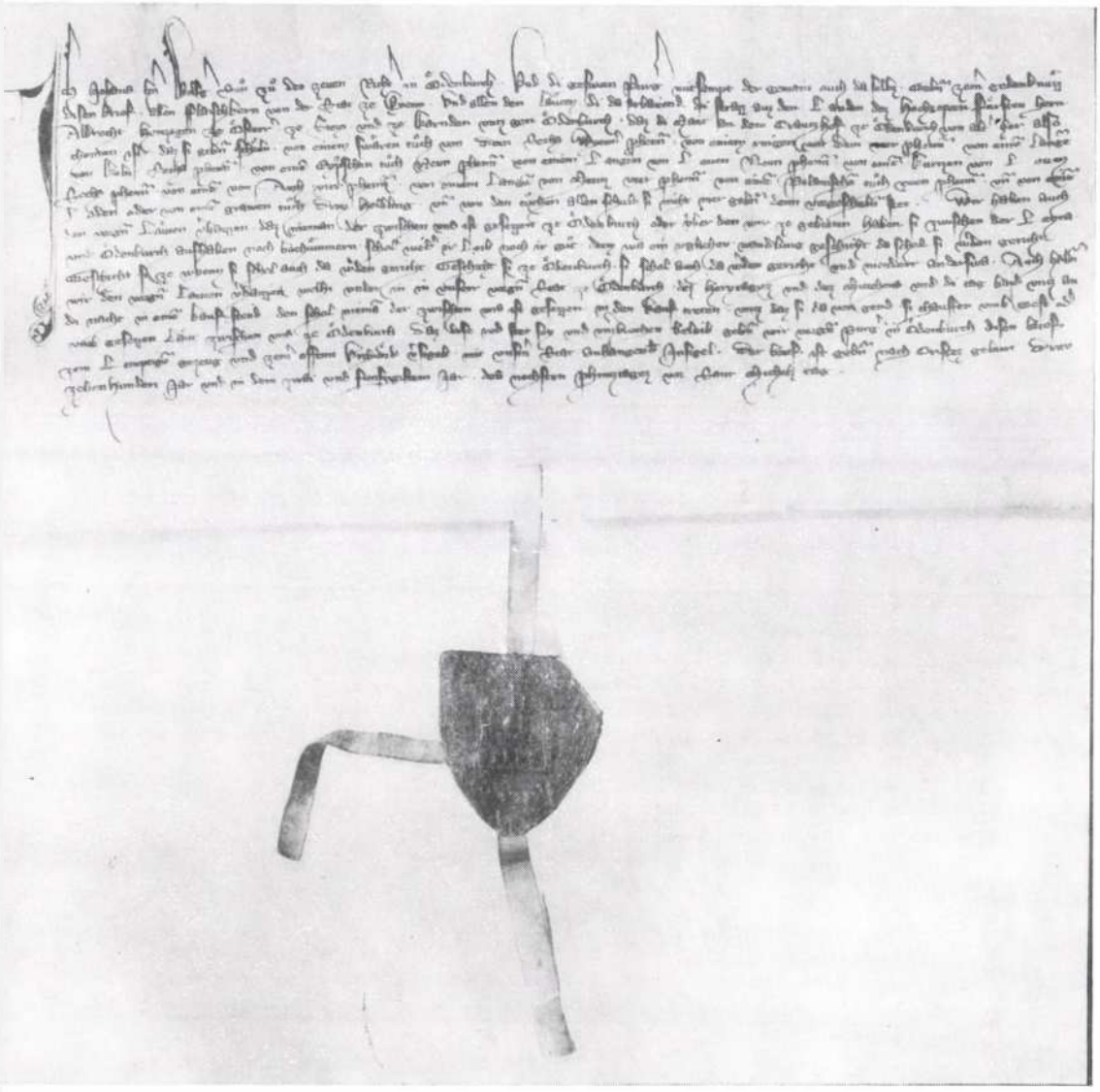

6. A városi kancellária legrégibb német oklevele az első vámtarifával (1352)

Ezek szerint a következő vásárvám járt (6. kép):

1 vég nehéz doorni posztó után 6 bécsi dénár
1 vég könnyebb doorni posztó után 4 bécsi dénár
1 hosszú vég kölni posztó után 6 bécsi dénár
1 vég yperni posztó után 9 bécsi dénár
1 hosszú vég löweni posztó után 9 bécsi dénár
1 rövid vég löweni posztó után 6 bécsi dénár
1 vég aacheni posztó után 4 bécsi dénár
1 hosszú vég mainzi posztó után 4 bécsi dénár
1 vég lengyel posztó után 2 bécsi dénár
1 vég lóden vagy szürke posztó után 1 1/2 bécsi dénár

A lóden kallózott, de nem nyírt, könnyedén bolyhozott posztó volt; vele azonos értékűnek számított a szürke posztó. Ebből következik, hogy a többi felsorolt posztó nem volt szürke, nemcsak kallózott, hanem nyírt is (vö. Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, 122—123). A vámtarifa nyilván a vámhely forgalma alapján készült, azaz arról is tanúskodik, akkoriban főleg milyen posztókat hoztak be Sopronba.

A második vámtarifát 1394. márc. 25-ről ismerjük: „Anno domini M^{mo} CCC^{-mo} LXXXXIIII^{-o} in medio XL^{-me} daz mein herren habent lazzen beschreiben der mawttrecht ze Ödenburg *am Chräwtzhof*, waz man von yedem ding zw mawtt sol geben" (II/1: 8—9). A Keresztesudvar német nevének első feljegyzése arról tanúskodik, hogy a név az 1290-es években már megvolt: a soproni gyakorlat szerint ugyanis általában két nemzedéknyi idő, azaz kb. 60 esztendő szóbeli hagyományozása után szokott sor kerülni népi fogantatású helyrajzi elnevezések feljegyzésére. Ez annyit is jelent, hogy a *Baboti kapu* elnevezés 1277-től már egy nemzedéknyi idő után ment feledésbe.

Az útvámot szekerenként *(wagenmawtt)* és lovak után *(rossmawtt)* a tulajdonos fizette: minden megrakott szekér után 2 dénárt, az üres szekér után nem kellett fizetni. Vásárvámot a szekereken levő áru után fizettek. Az árutarifa:

1 vég brüsszeli posztó után 16 dénár
1 vég olasz posztó után 24 dénár
1 vég hosszú vagy rövid löweni posztó után 12 dénár
1 vég kölni posztó után 6 dénár
1 vég lengyel posztó után 3 dénár
1 vég szürke cseh posztó után 2 dénár
1 vég daróc után 1 1/2 dénár
kalmári kelme *(chramgwant)* fontja után 3 dénár
1 vég gyolcs után 2 dénár
1 vég barhent után 2 dénár
1 hordó héring után 4 dénár
1 ló után 6 dénár
1 ökör után 3 dénár
1 birka után 1/2 dénár
1 kecske után 1/2 dénár
1 sertés után 1 dénár
1 sózott halakkal megrakott, villás rúdú, egylovas szekér *(äwntzn wagen)* után 12 dénár
1 sózott halakkal megrakott rudas szekér *(deygsl wagen)* után 24 dénár
1 élő halakkal rakott szekér után 2 dénár+2 hal
1 búzával vagy zabbal megrakott szekér után 12 dénár

1 zsidó után 2 dénár
1 tyúkokat stb. szállító piaci árus *(fragner)* után 2 dénár+2 tyúk
100 ökörbőr után 12 dénár
100 birkabőr után 3 dénár
100 nyúlbőr vagy más kisebb bőr után 1 1/2 dénár
1 mázsa[15] viasz után 6 dénár
1 mázsa háj vagy faggyú után 3 dénár
1 akó méz után 4 dénár
1 köteg *(pusem)* felvágott posztó után 2 dénár
1 kúf bor után 12 dénár
1 szekér (osztrák főtt) só után 1 kiskúf só

A városi tanács *(mein herren)* utasítására a városi nótárius által összeállított vámtarifából kiderül, mely árukat vitték ki, ill. hoztak be a leggyakrabban, egymáshoz viszonyítva hogyan értékelték őket (pl. a posztók közül legdrágább volt az olasz posztó, legolcsóbb a daróc). A piaci árusnál nincsen megszabva, hány tyúk vagy mennyi egyéb áru után fizeti a vámot. A zsidóknak a felsorolt vámtételeken kívül külön még 2 dénárt kellett leszurkolniok.

6. István, az első ismert városi vámos, Zsigmond király Sopronba érkezésekor (1409. júl. 7: II/6: 30) már működött. Grünspecht *(Grunspekch)* Szigfrid királyi harmincados 1412. jún. 20-i levelében panaszolja a soproni tanácsnak: amikor a király legutóbb Sopronban járt, a harmincadosnak el kellett hagynia Gaißel Miklós pátricius házában (Mészárosok utcája) levő szállását, mivel ott helyezték el Zsigmondot; ekkor Istvánhoz *(hinauf hintz Stephlein dem Mawtter)*, azaz a Keresztesudvar mellé szállította páncélját *(harnasch)* és egyéb javait, maga pedig a harmincadudvarban *(Dreysgkhaf)*, azaz a Széplaki utca *(Schlippergasse)* elején húzódott meg. Itt egyszer megjelent nála István vámos, kérve, adja kölcsön páncélját egy (templomi) színjátékhoz *(zu ainem spil, als sy in den kirchen habent)*. A harmincados azzal a feltétellel adta kölcsön páncélját, ha István vámos megjavíttatja. Utóbbi ezt megígérte, de a harmincados páncélját levele megírásáig nem kapta vissza. Mivel időközben Sopronból a vármegyei Hasfalvára *(Harschendorf)* került, kéri a városi tanács segítségét, hogy páncélját, kárát és költségeit *(schëden, zerung, potenlon)* megkapja. *Vnd dem Mawterr schreib ich selb auch* (I/2: 56—57).

E tanulságos levélből az is kiderül, hogy István vámosnak polgárjoga volt *(mitpurger)*: már egy korábbi levélben is tagadta a harmincados állításait, amelyeket a harmincados ennek előtte az alsó-ausztriai Ebenfurthban élőszóval is előadott Turnhofer Tamás 1411/12. évi polgármesternek. Most is hozzá fordult, de a levél címzéséből kihagyta a polgármester és a városbíró nevét, nem tudván, hogy 1412. ápr. 24-e óta kik viselik ezt a tisztséget. István vámos nem a rendházból lett vámházban lakott, amelyet továbbra is Keresztesudvarnak *(Krewczhof* 1452, 1461, 1462, 1497: I/3: 394; II/4: 154, 171; Gb. 26[v]) neveztek; ez elnevezés mellett már 1421-ben élt a Vámház *(mautthaws* 1421, 1466: I/2: 193; II/4: 273) elnevezés is. A Vámházat és a Szt. János-kápolnát annyira összetartozónak vették, hogy a Vámház melletti házakról azt írták: *bey sand Johannsen kirichen* fekszenek (1477, 1497: GerB. 141; Gb. 26[v]).

15 A soproni mértékekre vö. Mollay: SSz. 1990, 238—249.

István vámost a Keresztesudvarhoz közeli házában 1440-ig tudjuk követni. Adója 4 dénárfont (1424), 2 forint (1426), 1 1/2 aranyforint (1432), 4 forint (1437), 1440-ben már nem adózik. Bordézsmája 5 1/2 akó (1426), 4 akó (1429), 9 akó (1433), 5 akó (1435), 3 1/2 akó (1436). Egyetlen szőlőjéről tudunk, amelyet 1438. aug. 29-én ad el (GerB. 25); ezenkívül az ispotálytól bérelt, amiért pl. 1436 Szt. György napján 2 1/2 forint, 1439 Karácsonyán 5 solidus 10 dénár bért fizet. 1433-ban 1 aranyforint, 1436-ban 3 forint városi kölcsönt vetnek ki rá.

A háznak lakói, pincéjének bérlői is voltak. 1426-ban itt vetik ki a bordézsmát (3 akó) a Fövényvermen lakó Grunter Keresztélyre és a Halász utcában lakó Kuhmaulra (1/2 akó); itt tartja borát 1429-ben István káplán, a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának javadalmasa (7 1/2 akó); 1433-ban a fülesi *(Vkecz)* Gáspár *von dannen ze farn;* 1435-ben a Fövényvermen lakó Rübendunst (2 1/2 akó). 1437-ben már a házban adózik István testvére, Mihály szabó (32 dénár), aki még 1439-ben átveszi a vámszolgálatot is.

Az akkori vámszedés szigorúságára vet fényt egy 1421. évi eset. Ápr. 11-én az alsó-ausztriai Ebenfurth tiszttartója, urával, Hertneid von Pottendorf nemessel közli pékjének *(physter)* elmondása alapján: a pék Sopronban két szekeret zabbal rakatott meg és indított útnak. A fuvarosoknak meghagyta, közöljék a vámosokkal,[16] hogy ő, a pék, még a városban *(hinden in der stat)*, a harmincadvámot intézi, azután majd az út- és vásárvámot is kifizeti. Az első szekér fuvarosa ezt azonban elfelejtette közölni a vámosokkal: ezek az első kocsit, amint a vámház *(mautthaus)* elé hajtott, valamint a másodikat, amely még nem is ért a vámhoz, leállították, amig ő, a pék oda nem érkezett és a két szekeret ki nem váltotta *(ausgepurgelt hab* I/2: 193). Az eljárást magyarázza, hogy mind osztrák, mind magyar részről számosan igyekeztek elkerülni a vámfizetést, sőt az előírt útvonalakat is, hogy ne találkozzanak a nem nagy népszerűségnek örvendő vámosokkal.[17]

16 A vámnál legalább két vámos tartózkodott: egy ispáni és egy városi. István vámosnak említettük Péter nevü szolgáját. Ezenkívül a Rózsák utcájából ismerünk 1430—1435-ig egy Prukler Jakab nevü vámost, akinek nem volt polgárjoga *(inquilinus)*, tehát a vámosnak csak kisegítője lehetett. Nem tudjuk azonban, melyik soproni vámnál tevékenykedett. Bordézsmája 1/2 akó (1431, 1435). Vö. II/6: 96; II/2: 422; II/3: 37.

17 Vö. *auspürgeln* 'durch Geld auslösen' (Wörberbuch der bairischen Mundarten in Österreich. Wien, 1963-tól). — Például 1434. máj. 7-én Fraknói Pál gróf Fraknóról (ma: Forchtenstein) értesíti a soproni tanácsot, hogy a soproni fuvarosok *(fuerlewt)* nem az előírt és a szokásos utakon *(die rechten vnd gewondleichen strassen)* szállítják ki gabonájukat, sőt idegeneket is hozzásegítenek ehhez: ezért veszendőbe megy a vámja *(domit mir mein mawr vorfuert wird)*. Kéri a tanács intézkedését, különben az — egyébként vámmentességet élvező — soproniakat az idegenekkel együtt fel fogja tartóztatni (I/3: 66). 1439. aug. 24-én Fraknói Pál gróf özvegye és Fraknói Vilmos gróf Nagymartonból (Mattersburg) megismétlik ezeket a vádakat, sőt azt állítják: a soproniak egy nem szokásos utat képeznek ki és használnak Kisboldogasszony *(Send Marein* 'Kleinfrauenhaid') felé ezt más uraságok jobbágyai is használják, mindenütt elkerülve a vámokat, egyúttal felverik a környéken a zab árát. Nem értik a soproniak részéről a dolgot, hiszen ők Sopron jelvényének *(warczaichen)* bemutatása nélkül is vámmentesek (I/3: 187). Itt a Sopron—Somfalva (Schattendorf)—Darufalva (Drassburg)—Zemenye (Zemendorf)—Kisboldogasszony (Kleinfrauenhaid)—Tormafalu (Krensdorf)—Pecsenyéd (Pöttsching)—Lajtaszentmiklós (Neudörfl a.L.) –Bécsújhely (Wiener Neustadt) útvonalról van szó (vö. még Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. Eisenstadt, 1981, III/1: 205).

Ami a soproni vámjövedelmet illeti, csak részeredményeink vannak, még pedig az ispotály javára befizetett összegekről. 1425 második feléből maradt fenn pl. István vámos elszámolása a Laistel János polgármesternek átadott 1/3-ad rész vámjövedelemről *(von der mawtt auff den trittail)*:

1425	font	solidus	dénár
Jún. 24	2	7	28
Aug. 24	3	7	28
Szept. 12	1	7	10
Okt. 21	—	10	15
Nov. 11	—	7	15
Nov. 19	2	1	—
Összes	12	5	6

Öt hónap teljes vámjövedelme tehát 37 font 7 solidus 18 dénár, kereken 38 dénárfont volt. Az elszámolás magyar pénzben történt. Ezt onnan tudjuk, hogy István vámos 1425. nov. 19-én tulajdonképpen 1 bécsi dénárfont és 5 solidus bankart dénárról számolt el (II/2: 339), ezt átszámította 17 magyar dénársolidusra, azaz 2 font 1 dénársolidusra. Azaz 240 bécsi dénár és 150 bankart átszámítva 510 magyar dénár. Egy-egy bankartra 1 1/2 bécsi dénárt számítva, 240+100=340 bécsi dénár: egy-egy bécsi dénárra ismét 1 1/2 magyar dénárt számítva kerekedik ki az 510 magyar dénár, azaz a 17 solidus magyar dénár.[18] Ez az eset is példázza, hogy Sopronban, ill. Nyugat-Magyarországon ekkor még forgalomban volt az osztrák pénz, bár az 1405. évi országgyűlés I. dekrétuma mindenütt kötelezővé tette a magyar pénz elfogadását. Az osztrák pénz Nyugat-Magyarországon olyannyira forgalomban volt, hogy Zsigmond király 1412-ben megújította Pozsony, 1436. márc. 10-én Sopron régi privilégiumát, amely megengedte az osztrák pénz elfogadását is.[19]

A már ismertetett 1394. évi vámtarifa szerint minden szekér osztrák főzött só után, akár sokat hozott, akár keveset *(er für vil oder wenig)* 1 kiskúf volt a vám:

1425	kisfúf só
Jún. 29	24
Szept. 9	17
Nov. 16	20
Összes	61

Öt hónap teljes sóvámja tehát 183 kiskúf, ami annyit is jelent, hogy ez idő alatt 183 szekérrel hoztak be főtt sót Sopronba. A vámnál nyilván nem volt módjuk a behozott só mennyiségének megállapítására, megmérésére, ezért rendelkezett az 1394. évi vámtarifa a már ismertetett módon.

Az ispotálysáfár 1437. évi számadásában szerepel István vámos befizetése:

1437	font	solidus	dénár
?	—	7	—
?	—	7	26
Összes	1	6	26

18 Vö. Huszár Lajos soproni pénztártörténetét In: Dányi Dezső—Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989, 38.

19 Sopronnak ez a régi privilégiuma Károly Róbert 1317. nov. 12-i oklevelére megy vissza, amelyet 1346. jan. 22-én I. Lajos megerősített.

Ezenkívül húsvéttól (márc. 31) egészen jún. 15-ig terjedő időről 30 kiskúf sót szolgáltatott be. Erre az időre a teljes vámbevétel tehát 5 font 4 solidus 18 dénár és 90 kisfúf só. Tehát 90 szekérrel lehet számolni, amely osztrák főtt sót hozott Sopronba. Az ispotály sáfára a (negyedévi ?) elszámolás befejezéseként még hozzáteszi: *Omnia dat dominus, non habet ergo minus.*

Lénárd ispotálysáfár 1439. évi számadásában is megtaláljuk a vámbevételt. Mivel csak az utolsó tételnél említi a vámos nevét, még pedig István vámos fivérét, Mihályt, lehet, hogy az összes 1439. évi befizetés is István vámos utódjától, Mihály vámostól származik:

1439	font	solidus	dénár
Márc. 22— júl. 13-ig	1	7	28
Aug. 24	1	4	—
Szept. 14	1	2	—
Szept. 21	—	4	—
Okt. 21	2	—	—
Okt. 28	—	5	—
Nov. 11	1	2	—
Összes	9	—	28

Ezenkívül a vámos okt. 21-én még beszolgáltatott 16 rőf posztót, rőfjét 22 dénárral számítva: ez 7 solidus 2 dénárt tesz ki. Az ispotálysáfár tehát összesen 10 dénárfont vámjövedelmet kapott; a teljes bevétel tehát erre az időre, azaz kilenc hónapra 30 dénárfontra rúgott. Ehhez azonban még hozzá kell számítani azt a 9 magyar aranyforintot, amit Mihály vámos még 1439-ben fizetett be az ispotálysáfárnak vámjövedelem címén (II/3: 108, 111). Ez 900 magyar dénárt, osztrák típusú dénárfontra átszámítva, 3 font 6 dénársolidust ad. Az ispotálysáfár tehát végeredményben 33 font 6 dénársolidust kapott. A teljes vámösszeg 9 hónapban 101 font 2 dénársolidust tett ki.[20]

Az 1439. évi befizetésnél megemlítendő, hogy a vámnál pénz helyett posztót is elfogadtak; viszont nem szerepel a só. Ez azért is tanulságos, mert Sopron — bár 1402. jan. 22-e óta árumegállító joga volt — 1440. dec. 8-án még az osztrák főtt sóra külön megállító jogot kapott (I/1: 267; I/3: 207). Ez azt jelentette, hogy az Ausztriából érkező idegen sókereskedőknek Sopronban a Fő téren három napig a helyiek, kereskedők és nemkereskedők, igényeit kellett kielégíteniök, csak azután mehettek tovább.

7. Amint már említettük, 1439-ben István vámos fivére, Mihály szabó, most már szintén polgár és vámos követte (7. kép). 1440-től ő adózik a Keresztesudvar közeli házban: adója 4 forint (1440), 2 forint (1442). 1450 táján szerzi meg Hartauf Miklós vámos Szt. György utcai 3/8 telkes házát: most már itt

20 „Egyébként igen jellemző a soproni pénzforgalmi viszonyokra, hogy ezúttal már a magyar dénárokat is az osztrák típusú dénárfont rendszerben számolják, szemben a korábbi állapottal, amikor éppen ellenkezőleg, a bécsi dénárok összegét is magyar szokás szerint márka és pensa értékben fejezték ki. Ez a megváltozott gyakorlat világítja meg legjobban a bécsi dénárok, illetve az osztrák pénzrendszer térhódítását a soproni pénzforgalomban" (Huszár i.m. 32). Az osztrák dénárfont ún. számítási pénz volt: 30 dénárt számítottak 1 solidusra, 8 solidust egy fontra.

adózik (1454: 6 dénárfont; 1457: 5 dénárfont; 1458: 4 dénárfont), az 1459. évi vagyon- és adójegyzékben viszont már nem értékelik ingatlan vagyonát, nem is fizet adót (II/4: 15, 20, 51, 55, 74, 146). A Keresztesudvar közeli háza ez alatt az idő alatt mint *Domus Michel mautter*, mint *allodium Michel mautter* szerepel. Bordézsmája 1441-ben 1 akó, 1447-ben 4 akó volt; szőlői közül az 1/8 Neuberg-szőlőt 1449. okt. 20-án elcserélte egy 5/16-os macskakői[21] szőlővel, sőt a

7. Mihály vámos 1441. évi pecsétje
(Németh Ferenc felvételei)

másik félnek még 20 font bécsi dénárt is adott (I/3: 215). Több szőlője volt, hiszen pl. 1440. aug. 3-án 30 dénárfont, aug. 5-én 22 1/2 dénárfont értékben adott el bort kimérésre a városi tanácsnak (II/3: 237, 240). A bor pintje ekkor 12 dénárba került (II/3: 241): a két boreladás 1050 pintet, azaz 26 1/4 soproni akót tett ki (lásd még alább).

Sopront Erzsébet királyné 1441. febr. 25-én zálogosította el Frigyes osztrák főhercegnek és német királynak (1440. febr. 2-tól). 1441. márc. 12-én Mihály vámos már IV. Frigyes trautmannsdorfi (Alsó-Ausztria) kapitányának szolgálatában áll és ilyen minőségben közvetítette a városi tanácsnak 39 magyar aranyforintért és 1/2 font 17 dénárért *vmb den zeug dreyer puchsen*[22] eladását (I/3: 215), amit Moser Osvát polgármester márc. 14-én könyvel el (II/3: 256). Többek között ennek az üzletnek köszönhetjük, hogy Mihály vámos pecsétjét is megismerhetjük: „Nagyon primitív kivitelű pecsét mezejében felfelé néző patkó, szárai között patkószeggel" (I/3: 215, 231; I/4: 186; 7. kép).[23] Mihály vámos soproni tisztségét is megtartotta, legalább is, amíg Sopronban élt; 1457. máj. 26-án ugyanis már nem ő látta el a vámosi tisztet. Ekkor írt Macskakőről, ahol szőlője volt, levelet a városi tanácsnak: elpanaszolja, miért hagyta ott Sopront, gyermekeit és feleségét, aki anyagi romlásba döntötte (I/4: 186). Felesége kimért három hordó bort, a bevételből csak 3 dénárfontot fizetett be adóba, 2 dénárfontot elküldött neki Macskakőre, hogy ottani szőlőjét megműveltesse; de a többi pénzről nem tudja, felesége gyermekeire fordította-e, mert úgy értesült, hogy gyermekeinek szőlői mind gyomlálatlanok. Amíg ő, Mihály, Sopronban volt, felesége Malchinger bécsi kereskedővel szemben fennálló adósságából csak 20 dénárfontot vallott be, Bécsbe menve mindig vitt magával *(hannikch)* takarókat és más árut is, így döntötte őt szegénységbe. Kérdezzék meg titokban belvárosi szomszédját, Aindlefer Farkast vagy ennek a feleségét,

21 A Fertőrákos melletti Macskakő huszita várára vö. Mollay Károly: Macskakő—Katzenstein. Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén. SSz. 1963, 122—135.

22 Házi Jenő itt a *puchse* szót 'puská'-nak értelmezi, holott Moser Osvát részletes számadáskönyve szerint (pl. II/3: 169, 177, 178 stb.) itt feltétlenül ágyúról, még pedig kisebb lövegről van szó. Nagyágyút ekkor Bécsújhelyről szereztek be: „Item am mitichen in den Veyertagen (ápr. 19) hab ich geben dem furman, der dy *puchsen* pracht aus der Neunstat her, dy *grossen*, 1 gulden" (II/3: 258).

23 Tompos Ernő: SSz. 1973, 301.

hogyan tartotta őt a felesége, amit ő illendőségből mindig lenyelt. Elajándékozta a felesége, az ő tudta nélkül, nővérének, ill. sógorának az ő köpenyét, amelyet még mindig nem kapott vissza. Félő, hogy a szegény gyermekeket elhanyagolja.

Mihály valószínűleg nemcsak a levélben elmondottak miatt szökött el Sopronból. Volt ugyan előzőleg már több peres ügye, 1449-ben, 1450-ben, 1451-ben (GerB. 61, 64, 67), amelyekről egyelőre többet nem tudunk; 1455. júl. 23-án pedig Eilinsgrab Egyed polgármesterrel pereskedik az 1455. márc. 7-én végrendelkezett Sós *(Tschos, Schos)* László halász (II/1: 74—75), ill. özvegye, az 1455. jún. 18-án már mint Kis Pál mészáros felesége végrendelkező Magdolna asszony, továbbá az ugyanakkor végrendelkező Kis Pál (II/1: 77) hagyatéka ügyében. A végrendeletekből tudjuk meg, hogy Mihály vámos felesége és Magdolna asszony testvérek voltak, Mihály felesége így örökölte a fenti köpenyt, továbbá ágyneműt. Mihály vámosnak még 1457. márc. 7-én is van peres ügye (GerB. 83), ekkor tehát még Sopronban volt. Macskakő vára 1455. jún. 25-e óta Weitracher Konrád és Gileis Farkas birtokosok (Sopronkertes, Kishőflány; Hof) tulajdonában volt, akik Sopron környékén nemcsak feudális anarchiát teremtettek, hanem utóbb a huszitákkal is szövetkeztek. Feltehető tehát, hogy Mihály vámos is rokonszenvezett velük. Sopronba mindenesetre nem tért vissza. Felesége 1461. ápr. 13-án a tanács hozzájárulásával eladja a gyermekei tulajdonát képező 1/8 Felberbrunn-szőlőt, helyette leköt nekik 1/16 Glaser-szőlőt (GerB. 96), még pedig a még kiskorú gyermekek gyámja, a rokon Ratner Miklós külső tanácsos jelenlétében (GerB. 96). Nagykorú leánya ekkor már Greiner Servatius *(Cirfos)* vámos felesége: az 1459. évi adójegyzékben a belvárosi ház még Mihály vámos nevén szerepel (adó nélkül), aztán majd veje nevén (II/4: 146), a Szélmalom utcai ház a vő nevén.

8. A 4. fejezetben vázoltuk azokat viszontagságokat, amelyeknek leküzdésével 1421—1470-ig kellett az 1349-ben Sopronból eltávozott johannitáknak elidegenített Sopron vármegyei birtokaikat, soproni ingatlanaikat, köztük a Keresztesudvart visszaszerezniök. Sopron 1441—1463. évi elzálogosítása alatt persze tovább folyt a vámszedés. Például 1451. okt. 11-én Rozgonyi Radnót székelyispán Sárvárról sérelmezi, hogy a soproniak a Keresztes vámnál *(per telonium vestrum Kerestes vocatum)* az ő jobbágyaitól kiváltságaik ellenére szednek vámot: ha nem hagyják abba, ő is kénytelen lesz vámot szedni — kiváltságaik ellenére — a soproni polgároktól (I/3: 336). Az eset arról is tanúskodik, hogy az elzálogosítás ellenére a soproniak vámmentességét a magyar részeken továbbra is elismerték.

1459-re — úgy látszik — megüresedett a Keresztesudvar, mivel ekkor Mihály vámos utódja, Lőrinc vámos itt adózik: 3 dénárfontra (!) becsült vagyona után 18 dénár adót vetnek ki rá (II/4: 118, 135). Csak annyit tudunk még róla, hogy okt. 17-én a vámnál 1 akó cefrét visz be, ezért 4 dénár illetéket fizet (II/4: 112).

Ezt az illetéket *(aufschlag* 'pótdíj') a városkapuknál a város külön megbízottai szedték. 1459-ben szüretkor (szept. 26—okt. 19) Mihály diák *(student)* a külső tanács egy-egy tagjával *an der mawtt ist gewesen pey der wintmül'* (II/4: 97); a 21 nap alatt 2-2 tanácstag az első és a második fertályból, kettő a belvárosból és három a negyedik fertályból. Mihály diák a munkájáért 1 dénárfontot kapott: ő jegyezte fel napról-napra a most már Szélmalom-kapunak

(Windmühltor)[24] nevezett vámhelyen áthaladó szüreti szekerek, ill. lajtok számát, a rajtuk szállított cefre akóját, az akóként fizetett 4-4 dénár összegét, valamint a cefre tulajdonosát. Négy fő nem cefrét, hanem szőlőt vitt be a városba: ezek a szőlő mennyiségtől függetlenül csak 3-3 dénárt fizettek (8. kép). Mihály diák számadását a mellékelt táblázatban összesítettük: ebből kitűnik, hogy 21 nap alatt 331 személy, ill. szekér haladt át a vámon. Megoszlásuk:

Sopronból	276
Ágfalváról	30
Darufalváról (Drasburg)	5
Lépesfalváról (Loipersbach)	5
Bánfalváról	4
Bécsújhelyről (Wienerneustadt)	3
Kertesről (Baumgarten)	2
Nagymartonból (Mattersburg)	2
Fülesről (Nikitsch)	2
Somfalváról (Schattendorf)	1
Cinfalváról (Siegendorf)	1

24 A Szélmalom utca ma is az Ikva-pataknál kezdődik, ott, ahol az Ikva-patakhoz lekanyarodó Rózsák utcája végződik. A szélmalom meglétére első adatunk 1436: „Jorig Vnger *in der Wintmul*" (II/3: 57; I/3: 122). A soproni gyakorlat szerint ez azt jelenti, hogy a szélmalom legalább két nemzedékkel korábban, azaz az 1370-es években már megvolt. Ezt a malmot, *molendinum ze Odenburg daselbst gelegen, genant die wintmul* tulajdonosa, Winter Erhard ács és molnár (1454—1473) 1459-ben 15 dénárfont, 10%-os kölcsöne miatt leköti zálogba (II/4: 5, 43, 65, 117, 134, 154, 171, 185, 199, 248, 270, 291, 303; II/6: 208, 231). Elődje Ludweig (1429—1436), ill. ennek az özvegye (1436—1437), akik gabonát is, bort is termelnek (II/2: 400; II/6: 96; II/2: 415, 419, 422; II/3: 21, 30, 44, 51, 69); az ő elődjük Lénárd molnár, aki 1424-ben adózik a malomban, majd ismét 1437-ben (II/2: 324; II/3: 69; vö. még II/2: 352, 408; II/3: 348). Mivel a szélmalom a Szt. János kápolna közelében volt (vö. 1503: *die Wintmüll bey Sand Johanns* GedB. 90), az 1450-es években az egykori Baboti kaput már Szélmalom kapunak nevezték (első adat 1513: die eden pey dem *Windtmülerthor*" Bb. 202), majd a szélmalom körül alakuló utcát Szélmalom utcának (első adat 1543: *jn der windtmüllgassen* Gb. 128 r). A középkori Szélmalom utca a Keresztesudvarig terjedt.

8. kép

1459	Fő	Honnan?	Akó	Dénár
Szept. 26	1	Sopron	szőlő	3
Szept. 28	5	Sopron	16	64
Okt. 1	5	Sopron	11	44
Okt. 2	3	Sopron	4 1/2	18
Okt. 3	6	Sopron	28	112
	1	Nagymarton	8	32
Okt. 4	11	Sopron	45	180
	2	Lépesfalva	6	24
	2	Darufalva	22	88
	1	Ágfalva	12	48
	1	Nagymarton	3	12
	1	Bécsújhely	8	32
Okt. 5	7	Sopron	25 1/2	102
	6	Ágfalva	31 1/2	110
	1	Bánfalva	1	4
	1	Somfalva	1 1/2	6
	2	Lépesfalva	8	32
	1	Bécsújhely	15	60
Okt. 6	19	Sopron	85	343
	5	Ágfalva	19 1/2	78
	1	Bánfalva	10	40
Okt. 7	3	Sopron	8 1/2	30
	1	Bécsújhely	5	20
Okt. 8	37	Sopron	76 1/2	306
	1	Sopron	szőlő	3
	10	Ágfalva	21 1/2	86
	2	Darufalva	8	32
Okt. 9	31	Sopron	123 1/2	494
	4	Ágfalva	20 1/2	82
	1	Bánfalva	3 1/2	10
	1	Sopronkertes	1 1/2	6
	2	Füles	6	24
	1	Darufalva	4	16

8. kép

1459	Fő	Honnan?	Akó	Dénár
Okt. 10	23	Sopron	79 1/2	313
	1	Ágfalva	2 1/2	10
	1	Lépesfalva	5	20
	1	Sopronkertes	3	12
Okt. 11	27	Sopron	72	288
	2	Ágfalva	3	12
Okt. 12	21	Sopron	56	224
	1	Cinfalva	1	4
Okt. 13	16	Sopron	45	180
	1	Ágfalva	1	4
Okt. 14	2	Sopron	3 1/2	14
Okt. 15	19	Sopron	74	300
	2	Sopron	szőlő	6
	1	Bánfalva	1	4
Okt. 16	21	Sopron	124	494
	1	Sopron	szőlő	3
Okt. 17	10	Sopron	30 1/2	124
Okt. 18	2	Sopron	18	72
Okt. 19	3	Sopron	7	28
21 nap	326		1165	4653
	5		szőlő	15
21 nap	331			19 f.
				3 sol.
				18 dén.

A cefretulajdonosok nevéből kitűnik, hogy volt, aki többször fordult: főleg a soproniak, akik a Szélmalom-kapunál főleg az Erdburger-, Saurüssel-, Plagner-, Beldles-, Dudles- és Greisser-dülőkben fekvő szőleik termését hozták be. A Sopron környéki falvakból, főleg Sopron jobbágyfaluiból (Ágfalva, Bánfalva) a háborús veszély miatt menekítették a cefrét Sopronba; a távolabbi helyekről származó cefretulajdonosok (pl. Bécsújhely, Nagymarton) a Sopron környéki falvakban, esetleg Sopronban levő szőleik termését menekítették Sopronba. Mihály diák 1459. okt. 19-én 16 font 5 solidus 4 dénárral, azaz 998 1/2 akóval számol el a városi kamarásnak: ez pontosan az okt. 5—19-i bevétel (vö. még II/4: 78); a szept. 26—okt. 4-i 166 1/2 (pontosan: 163 1/2) akóról, azaz 2 font 6 solidus 6 dénárral korábban számolhatott el. Az említett 998 1/2 akót így fejezte ki: *IIII tal. vrn XXX vrn X vrn 1/2 vrn*, azaz az osztrák számítási font 240:30:1 felosztását veszi alapul, azaz 4 font 1 solidus 8 1/2 akó (II/4: 103—113). Egyelőre ez az egyetlen soproni adatunk az ún. akófontra.[25]

9. 1460. nov. 2-án a Kanizsaiak kapuvári várnagya arról értesítette a soproni tanácsot, hogy urának részét a soproni vámból *(telonium sew tributum in civitate vestra Soproniensi existens ad porcionem domini nostri)* Magyar Lőrinc soproni polgárnak adta bérbe (I/5: 24). Itt arról az 1/3 részről van szó, amely 1217 óta a Sopron vármegyei ispánnak járt. A jelzett időpontban Kanizsai Miklós és László voltak Sopron, Vas és Zala vármegyék főispánjai, valamint erdélyi vajdák, így az eset tanulságos abból a szempontból is, mennyire számontartották a soproni vámot mint bevételi forrást (SoprVmOkl. II, 408). Magyar *(Vnger, Hungarus* is) Lőrinc vállalkozó szellemű belvárosi (Mészárosok utcája) kereskedő volt, aki 1445—1479-ig szerepel Sopronban. Tevékenységi körére jellemző: amikor a csornai prépost megbízásból a soproni tanácsnak 1451-ben megvételre ajánlja a fent említett Cinfalut *(Perezny̋e)*, Magyar Lőrincre hivatkozik *(nostri ex parte oretenus* I/3: 315); 1453. jan. 2-án pedig Garai László nádor Bécsben Magyar Lőrinc részére ad ki oklevelet, hogy az ország összes közigazgatási hatóságai az élelembeszerzésben *(pro victuum suorum necessariorum acquisicione)*, bármikor is jelenik meg áruival, mindig támogassák (I/4: 1). Bécsi kereskedőkkel kereskedik (I/4: 9, 11), székesfehérváriakkal (I/4: 161, 162; I/5: 60), bécsújhelyiekkel (I/4: 246), hainfeldiekkel (I/5: 47), kőszegiekkel (I/5: 113), pecsenyédiekkel (Pöttsching) és az említett darufalviakkal (Draßburg: GerB. 109). A Kanizsaiakkal 1457-től jó kapcsolatban volt (I/4: 171, 213, 274), 1465. márc. 22-re azonban ez a jó viszony megromlott, mivel

25 A többi városkapunál szedett szüreti illeték ilyen részletezése nem maradt fenn. De tudjuk, hogy a Széplaki utcában (1413: *in der Schrippergassen;* 1439: *in der Slipergassen* II/1: 15; II/3: 112), ill. az ennek a végében álló Széplaki kapuban (1496: *Schrippertor* Gb. 24 v) 1559-ben a plébániai latiniskola iskolamestere szedte a szüreti illetéket és 159 font 6 solidus 4 dénárról számolt el (II/4: 78, 79). Ez 9586 akó cefre szüreti illetékének felel meg, amiért ő is 1 dénárfontot kapott (II/4: 98). Ez a cefremennyiség a Szélmalom utcainak közel 8,3-szorosa! Ez nem meglepő, hiszen a város fertői határából hozták a cefrét a Széplaki kapun keresztül, azaz a legtöbb szőlőt adó dűlőkből. Viszont 66 font 6 solidus 25 dénárról számol el, azaz 4011 1/2 akó szüreti illetékről a Wieden-en (1424: *Auf der Widem* II/2: 328) lakó István fehérpék *(weispek* II/4: 78, 79, 120, 139). Az elszámolás csak a Wieden közelében, a Szt. Mihály utca (1459: *in strata Sancti Michaelis;* 1466: *in Sand Michels gassen* II/6: 207; I/5: 254) végében, a Szt. Mihály-plébániatemplom mellett (1500: „ haws *am ort gegen Sand Michels pharkirichen* vber gelegen" Gb. 31 r) letesített Szt. Mihály kapura (1504: *das tor bey Sand Michel;* 1519: „ain stuben von starckem holtz auf *Sanndt Michelsthor*" II/5: 164; Pb. 19) vonatkozhat. A Szt. Mihály kapun keresztül a Sauwühler-, Tiefenweg-, Edelbrunn- *(Egelbrunn-)*, Wolfsdrüssel-, Sand-dűlőkben, valamint a rákosi és a meggyesi (Mörbisch) termett szőlőt szállították.

Magyar Lőrinc a Kanizsaiaknak bizonyos összegű tartozása miatt zálogba vett javait szégyenszemre *(in opprobrium nostri)* visszatartotta (I/5: 171—172). Magyar Lőrinc ekkor bizonyára már nem bérelte a Kanizsaiak vámrészét.[26]

Ebben az időben Ulrik vámos van a Keresztesudvarban: *Vlreich mauter im Krewczhof* 1461-ben 60 dénárt adózik, vele van még szomszédjának a fia *(der jung Klaus* II/4: 154); 1462-ben *Jm Krewczhoff* 4 solidust, 1465-ben 1/2+ 1/2 fontot, 1466-ban *im mauthaws* 10 solidus 20 dénárt, 1468-ban 25 fontnyi vagyona után 6 solidus 20 dénárt (segédje, Félix, 6 font vagyona után 40 dénárt), 1473-ban 4 solidust (II/4: 171, 247, 273, 291, 303; II/6: 231). Egy Harmler-szőlőjéről tudunk (I/5: 294).

A Szélmalom utcai vám további történetét még fel kell tárni. Egyelőre annyi ismeretes, hogy az 1560-as években Dalmady Sebestyén főesperesé volt az egykori johannita javadalom, akivel a vámjövedelem elosztása miatt 1564-ben volt vitája a városnak (Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 44).

26 Magyar Lőrinc és felesége, Borbála 1443/44-ben kerülnek Sopronba: 1445. febr. 15-én egy másik házaspárral együtt 5 bécsi dénárfont kölcsönt vesznek fel a balfi Miasszonyunk templomtól s ehhez többek között egy Habnit-szőlőt kötnek le zálogba (II/6: 152). 1447-ben a Mészárosok utcai házában csak lakójára (Raindel) vetnek ki 1/2 akó bordézsmát (II/3: 383). Belvárosi házán kívül még volt majorja a Lövér utcában *(in der Lebergassen)*, amelynek 10 dénárfontnyi terhe után 1458-ban évi 1 dénárfont kamatot kell fizetnie (II/4: 12, 49, 58, 142), továbbá 1/4—1/4 Gaugan- (II/1: 187) és Tiefenweg-szőlője, parlagja a Schwabenberg_dűlőben és kertje a Templom utcában *(in der Kyrichgassen*, ma Hegy utca). Belvárosi **háza** 1458-ban szintén 10 dénárfonttal volt megterhelve, amiért szintén évi 1 dénárfont kamatot kell fizetnie. A továbbiakban erről a két, kölcsönből származó adósságról már nincsen szó. Adója 5 dénárfont (1454), 4 dénárfont (1457), 5 dénárfont (1458), 3 font 5 solidus vagyonadó+6 solidus kereseti adó (1459); ingatlan vagyonát 1459-ben 145 dénárfontra becsülik (II/4: 18, 52, 75, 127, 148; GerB. 74). 1459-ben szüretkor (okt. 10—11) 4+4+1 akó cefrét visz be a Szélmalom kapui vámnál a városba, amiért 36 dénár illetéket fizet (II/4: 108, 109). 1459-ben a belvárosi házat 60 dénárfontért Hörepeck Jánosnak és feleségének, Magdolnának adják el (II/6: 204), maguk pedig megveszik Frank özvegyének ugyancsak a Mészárosok utcájában álló házát (II/4: 161, 192, 207, 230; II/6: 219; II/4: 281, 298, 310). Itt adója 5 dénárfont (1461), 3 font 80 dénár vagyonadó+5 font 5 solidus kereseti adó (1463), 9 dénárfont (1464), 10 font 5 solidus (1466) és 18 solidus 20 dénár vagyonadó+5 solidus 10 dénár kereseti adó (1468). Ingatlan vagyonát 1463-ban 200 dénárfontra, 1468-ban 70 dénárfontra értékelik. 1462/63-ban 3 forintot, 1465-ben 4 forintot ad a városi kölcsönbe (II/4: 194; II/69: 219). Főleg zabbal, gabonával kereskedik (II/3: 387; II/4: 241, 286). 1458. ápr. 28-án a városi tanáccsal együtt Magyar Lőrincet is megidézik az esztergomi szentszék elé a várost ért kiközösítés miatt (I/4: 275; Házi i.m. egyháztörténet 24). Magyar Lőrincnek a városban is számos peres ügye volt (I/4: 312; GerB. 92, 96, 100, 102, 109—116). 1474. dec. 23-án még végrendeleti tanú, 1479. máj. 27-én már nem él (II/1: 122; I/5: 381). — Ez a Magyar Lőrinc kereskedő nem tévesztendő össze kortársával, a negyedik fertályban élő Magyar *(Vnger)* Lőrinccel (II/4: 13, 159, 190, 204, 227, 251, 253, 279, 296, 308).

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Friedrich Károly:

„Concordia" 500 aranyért

(Végrendelet és könyvtörténet)

1. A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményeiről, s ennek során a gyülekezet könytáráról ismertető írásom jelent meg a Soproni Szemle hasábjain[1]. A könyvtár fejlődéséről a tanulmány megállapítja, hogy az 1658-ban megnyitott magyar gimnáziumnak — az Evangélikus Líceum elődjének — volt már iskolai könyvtára, melyet a gyülekezetinek részlegeként kezeltek. A gyülekezeti könyvgyűjtemény a középkori plébániai gyűjtemények anyagából is tartalmazott köteteket[2]. Ezek részben vásárlás, részben hagyományozás útján kerültek az alakuló gyűjteménybe, melynek egyik első szervezője, gyarapítója Lang Mátyás, evangélikus lelkész volt. Lang Mátyás arcképe az *amplificabat* 'fejlesztette' felirattal ma is ott található a soproni gyülekezet nagytermében. Amikor hosszas csatározás, fenyegetőzés, ígérgetések után a soproni tanács a reá nehezedő nyomásnak engedve hozzájárult a jezsuitáknak a városba telepedéséhez, 1636-ban létrejött a jezsuita kollégium[3]. Ezzel az ellenreformáció harcai, makacs küzdelmei is fellángoltak. Lang Mátyás nagy lendülettel vetette bele magát a személyeskedést sem nélkülöző vallási küzdelmekbe. Ez összetűzések nyomán mutatkozott szükségesnek a vitákban jól hasznosítható, szakismereteket terjesztő könyvgyűjtemény, könyvtár kifejlesztése. Lang lelkész fáradhatatlan volt az adakozásra való ösztökélésben a könyvtár javára, éberen figyelt az özvegyek hagyományozására, és nem fukarkodott a buzdítással. A könyvtárt gyarapító adományok, hagyatékok sorából is kiemelkedik Liechtenauer Lukácsné Innerkaider Katalin hagyatéka: 500 arany a gyűjtemény fejlesztése céljára. Ez igen nagynak mondható összegből Lang Mátyás a Párizsban 1644-ben megjelent „Conciliorum omnium generalium et provinciali um collectio regia" című 37 kötetes sorozatot szerezte be. A végrendeletnek a fent említett tanulmány 19. jegyzetében beígért betűhív közlése, a vele kapcsolatos megjegyzések megtétele mellett a vásárolt könyvsorozattal kapcsolatos tudnivalókról is beszámolok.

2. Az idézett végrendeletet tevő Innerkaider Katalin férje, Liechtenauer Lukács 1662. szeptember 25-én halt meg Sopronban (a gyülekezeti halotti anyakönyv I. k. elsőként befűzött külön lapján található a bejegyzés!). Végrendeletének kelte 1662. szeptember 19., kihirdetésének ideje 1662. november 10.[4] Liechtenauer Lukács nem szerepel a város polgárainak jegyzékében, jómódú soproni lakos *(Innwohner)* volt. Végrendelete szerint sógorának, Martin Leschenkoll regensburgi kereskedőnek felesége Innerkaider-leány volt, Liechtenauer Lukács felesége, Innerkaider Katalin is regensburgi származású, innen került Sopronba. Liechtenauer Lukács regensburgi sógorára végrendeletileg 100 császári forintot hagyott. Schubert János, Lang Mátyás és Sowitsch Kristóf soproni lelkészekre egyenként 1—1 dukátot, a helyi polgári kórházra és szegényápoldára 15 császári forintot, szolgálójára 10 forintot hagyott. Minden egyéb pénzét, ékszerét általános örökösként felesége, Katalin kapta („. . . zu meiner universal Erbin . . . benennen thue"). A végrendelet 6. pontjában megjegyzi, hogy ha ő (a férj) meghal, a feleség hozománya visszaszáll a feleségre, Katalinra, így gondoskodva arról, hogy semmiképpen meg ne rövidíttessék.

1 Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses" A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei). SSz. 1990. 97—127.

2 Részletesebben Grüll Tibor: A soproni evangélikus könyvtárak rövid története. Kézirat (megjelenés alatt).

3 Payr Sándor: A soproni egyházközség története. Sopron, 1917, 305. ll.

4. SVL. Lad. L. fasc. II. Nr 69.

Az özvegy nem sokkal élte túl férjét. Végrendelete 1663. február 20-án kelt és már 1664. július 22-én kihirdetésre került[5]. Az elhalálozás időpontját nem sikerült megállapítani, mert az evangélikus gyülekezeti halotti anyakönyvet csak 1676-tól kezdték rendszeresen vezetni. A férj halálozási adata kivételes módon, egy külön, a hivatalos adatok elé fűzött lapon szerepel.

Liechtenauerné Innerkaider Katalin végrendelete elején a korabeli szokásoknak megfelelően hagyatkozásának jogosságát, szabályos, a fennálló rendelkezéseknek, egyházi és világi jogszabályoknak megfelelő voltát bizonyítja, illetve annak ilyetén alkalmazásáról rendelkezik. Majd az üdvössége reménységét foglalja szép barokk körmondatba. A továbbiakban adatszerűen nyilvánítja ki végakaratát. 15 birodalmi tallért hagy a polgári kórház és ápolda, ott is különösen a szegények és vakok részére (ő is vak volt!). Könyvvásárlásra iskolánként 15—15 tallért hagyományoz a latin és magyar iskolák szegénysorsú tanulóinak, „akik akarnak tanulni és tudnának is , de nem rendelkeznek könyvvel. és ennek hiányában tanulmányaikban észrevehetően hátráltatva vannak." 50 birodalmi tallért hagyományoz „a három városi lelkész úrnak" (Lang M., Sowitsch Kr., Schubert J.), akik szomorúsága idején látogatták és lelki vigasszal látták el. Kisebb összegeket, ágy- és ruhaneműt hagy barátai, szolgálója, rokonai. szomszédai, keresztgyermekei számára. A fennmaradt hagyatékot — készpénzt, ékszert, tartozásokat — „a valóságos általános örökös, e végrendelet végrehajtójának kinevezett és ezennel beiktatott Reschen Erhardt Ádám helybeli polgár. bírósági ügyvéd" örökli. Végül a végrendeletet megíró uraknak fejenként 4 birodalmi tallért adományoz. A záró formula után az okmányt Lang Mátyás lelkész, Treusel Zakariás és Preining János András polgárok, a városi tanács tagjai látják el aláírásukkal és pecsétjükkel. Érdemes külön is figyelmesen tanulmányozni a három díszes pecsétet, mint koruk jellegzetes díszítő ízlésének kifejezését.

A végrendelet szövege stilisztikai szempontból kimondottan barokk vonásokat mutat. Az író (jegyző, írnok, tanácsúr stb.) nehézkesen, rendkívül ékes, „magasztos" fogalmazásra törekedvén bonyolult összetételű körmondatokat kanyarít, cikornyás, kacskaringós mondatfűzésével a tárgyhoz illő emelkedettséget igyekszik kifejezni. Példának magyar fordításban álljon itt a végrendelet első, bevezető bekezdése: „Miután a Mindenható engem, az immár öreg, nyomorult és vak asszonyt, újólag szomorú özvegységre juttatott és az én szeretett férjemet, Liechtenauer Lukácsot, volt helybeli lakost, a nemrég megboldogultat, tőlem elszakította, az eddigieknél még mélyebben szívembe vésve, hogy egyszer meg kell halnom, — szeretném is boldogult férjemet mihamarabb követni — és ezért szükségesnek tartván, hogy — hála Istennek — ép értelemmel, meg nem rokkant elmém és eszem birtokában, (én Liechtenauer Katherina) utolsó akaratomat írásba foglaljam, különösképpen pedig arról rendelkezzem, mi történjék földi csekély javaimmal és hagyatékommal, ha majd búcsút veszek e világtól, tehát keresztényi módon végrendelkezem; teszem ezt ezennel kényszer és szorongattatás nélkül, olyan időben, mikor ezt minden akadály nélkül megtehetem és szeretném a lehető legállandóbb és hatékonyabb módon, formában és alakban, ahogy az ilyesminek az általános egyházi és világi jogszabályok, rendelkezések és szokások útmutatása szerint, különösképpen ezen szabad királyi városnak. Sopronnak szokásos hagyományai és gyakorlata szerint mindig is történnie kell, történhet vagy történjék a következőképpen." — Majd a hívő bizonyságtétel következik ugyancsak hosszú körmondat formájában. Ezt már az ugyanilyen stílusú részletes rendelkezések követik a szövegben.

Szándékosan hagytuk a végrendelet végére a 4. pontját, a bennünket érdeklő 500 arany hagyatékot a könyvgyűjtemény fejlesztése céljára: „Negyedszer, mivel gyóntató atyám uramtól hallottam, milyen szép kezdeti eredményeket értek el abban, hogy a helybeli Szt. Mihály templom felső sekrestyéjében vagy templommúzeumában az evangélikus gyülekezet hasznára és lelki épülésére különböző jó könyveket

5. SVL. Lad. L. fasc. II. Nr 72.

gyűjtsenek össze, melyekhez még sok nagy és jelentős művek tartoznának, [és] ezeket a lelkészek fizetésükből vagy öröklött vagyonukból nem könnyen szerezhetik be és nem vásárolhatják meg, pedig az ilyen [művekre] a lelkész uraknak az evangélikus igazság megvédéséért folytatott harcában és az ellenfél alaposabb megcáfolására, határozottan szükségük van; ezért úgy rendelkezem, hogy ötszáz császári márka fordíttassék egy drága és nagy mű vásárlására. Kérem Lang Mátyás helybeli evangélikus lelkész urat, hogy a most említett pénzen a Conciliorum omnium című mű harminchét kötetét, úgy amint azt a legújabban, legjobban és legteljesebben néhány évvel ezelőtt Párizsban, Franciaországban nyomtatták — vegye meg, finom, tartós és mégis díszes kötéssel láttassa el, majd a fent megjelölt Szt. Mihályi templom múzeumába keresztyéni használatra és az én emlékezetemre helyezze el..."

Így is történt minden, az özvegy rendelkezésének megfelelően. Lang Mátyás lelkész levelet írt Praun Tobias Sebastian császári udvari könyvszállítónak Bécsbe, s az ő közvetítésével megrendelte, ill. beszerezte a Concilia 37 kötetét. Az 1644-ben Párizsban megjelent terjedelmes mű az 1596. évi aquileiai zsinatig ismerteti a zsinatok történetét, VIII. Orbán pápáig, 1625-ig közli a pápák életrajzát is, valamint a latin és görög nyelvű zsinati határozatokat.[6] Praun részletes válaszában nyugtázza a megrendelést, teljesítéséről értesíti Langot: írt tudós barátjának Strassburgba, aki hivatalos levelezésben volt Párizzsal, hogy legott vegye meg a mű 37 kötetét be nem kötött állapotban, fűzötten *(in materia rudi)*.[7] Majd Praun reményét fejezi ki, hogy „a kedves soproni egyháznak" a jövőben még több szolgálatot tehet. 1666-ban ugyancsak Párizsban megjelent a mű 38. kötete is. Lang Mátyás ezt is meghozatta könyvárus barátjának, Praun Sebestyénnek közvetítésével.

Az egész mű az evangélikus gyülekezet levéltárában található számlák bizonysága szerint fűzötten 285 fl 42 krajcárba került, ehhez még a számla 1 forint vámot is feltüntet[8] (1. kép). A kötetek Párizsból való szállításért 21 fl 12 krajcárt kellett fizetni (2. kép).

A fűzött köteteket Lang Mátyás köttette be. A kötési munkálatokat Pirner János Ádám és Kohl János soproni könyvkötő mesterek végezték.[9] Az 1—19. kötetet Pirner, a 20—38. kötetet Kohl kötötte be (3—4. kép). A mű 6. és 7., valamint 37. és 38. kötete egybe van kötve. Így mindkét mester 18—18 kötetet készített el, könyvtárunkban tehát a hatalmas mű 36 kötetes. Az első 18 kötet mesteréről csak számlája alapján értesülhetünk, a másik 18 köteten Kohl névjele — a *K* betű — ott található a kötéseken.

A kötések különben mind egyformák és művészi kivitelűek. A folio méretű könyvet fatáblás, naturszínű disznóbőr-kötéssel látták el. A diszítés vaknyomásos: a középmezőt öt görgetős keret veszi körül, ezek közül négy stilizált növénydíszes, egy pedig — kívülről a második — négy képecskéből áll. A képek sora: az angyali

6 Gosztola László: A soproni evangélikus gyülekezet könyvtára. Lelkipásztor 1977, 676.

7 A soproni evangélikus gyülekezeti levéltárban (GYLT) 245. I. 23/2g jelzet alatt találjuk Praun levelét, melyből a szóbanforgó részletet idézzük: „...wie ich dero abermaliges angenehmes handbriefe diessen abend wol erhalten, also habe ich darauf alsbalden nach Strassburg geschrieben, und bey einem gelehrten gueten Freund daselbst, welcher von Paris seine ordinari correspondentz hat, die anordnung gethan dass die verlangte 37. tomi conciliorum mit ehistem in materia rudi zu Pariss erkaufft und herausgebracht sollen werden..."

8 Számla a könyv vásárlásakor T. S. Praun közvetítő megjelölésével: „Verzeichnis Was (M. Lang an dem Liechtenauerischen Legato (der 500 fl.) unterschiedlich bezahlet hat: als Erstlich Pro Tomis Conciliorum in rudi materia. (Titul) Herrn Tobiae Sebastian Praun welcher (vermög seines versprechens lit. A.) die Tomos Conciliorum aus Pariss bringen lassen, bezahlet 285 fl. 42 kr. Darüber sein eigner: handschrifft sampt Zwayen Schreinlein (N. 1 et 2. gezeichnet). Item wegen der Maut zu Corneuburg, behzahlt 1 fl [videatur maut Zedel]

9 Pirner J. Á. nemes, könyvkötőmester 1662. július 3-án nyert felvételt Sopron polgárai közé, Kohl János 1651. december 1-én nyerte el a polgárjogot. Vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Sopron, 1982, 1177. és 2655. sz.

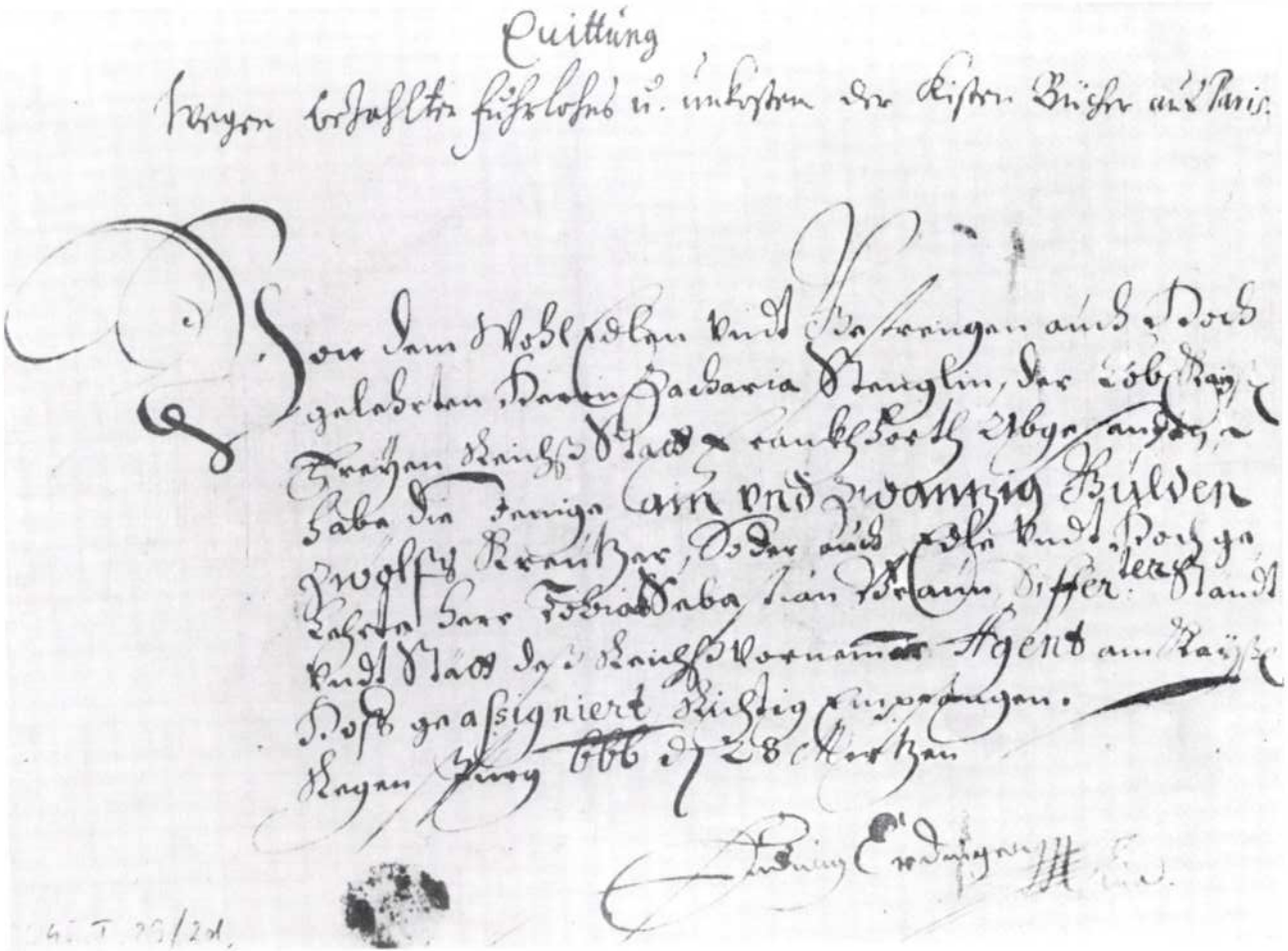
Quittung

2. A kötetek párizsi szállítási számlája

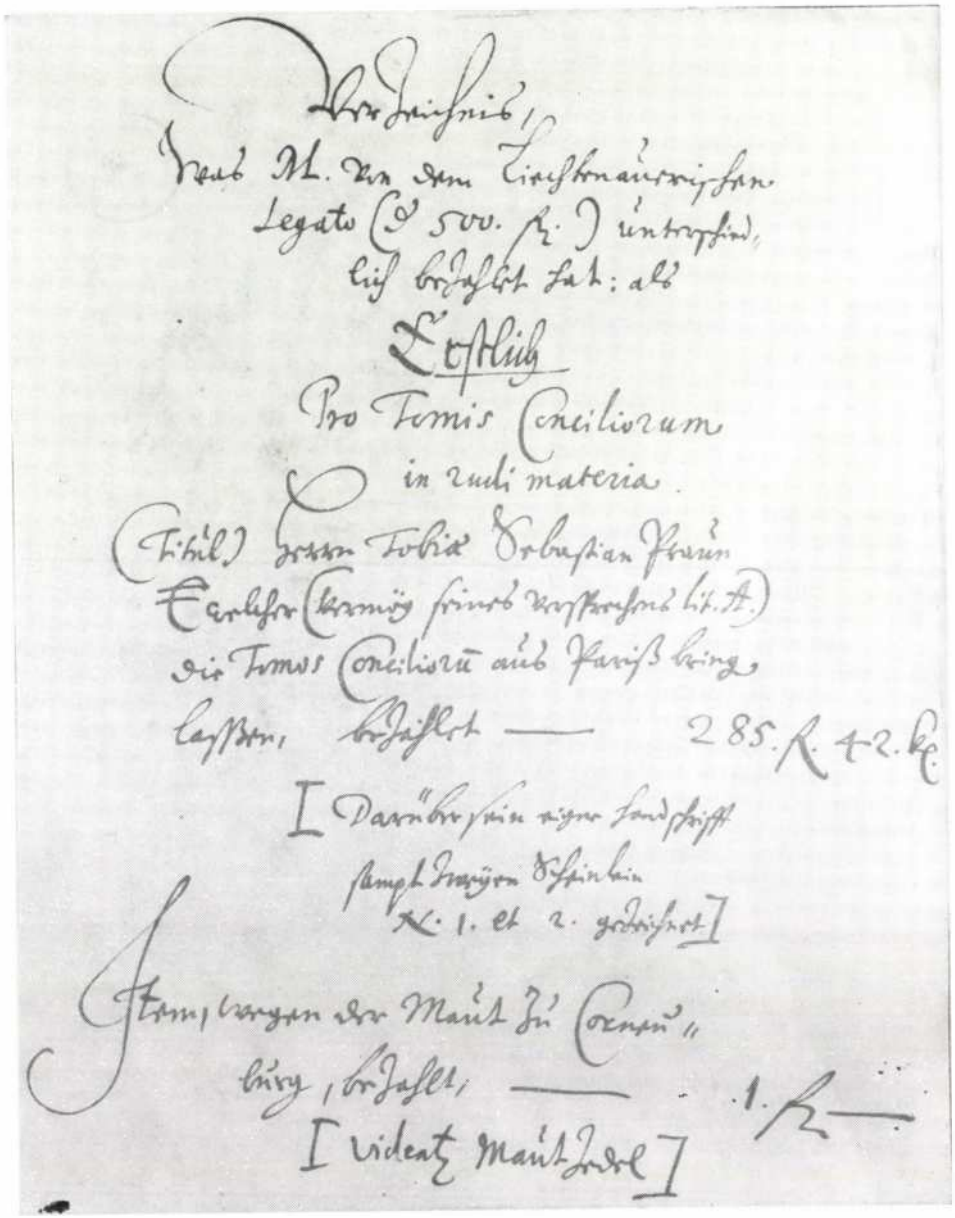

1. Számla a könyv vételéről

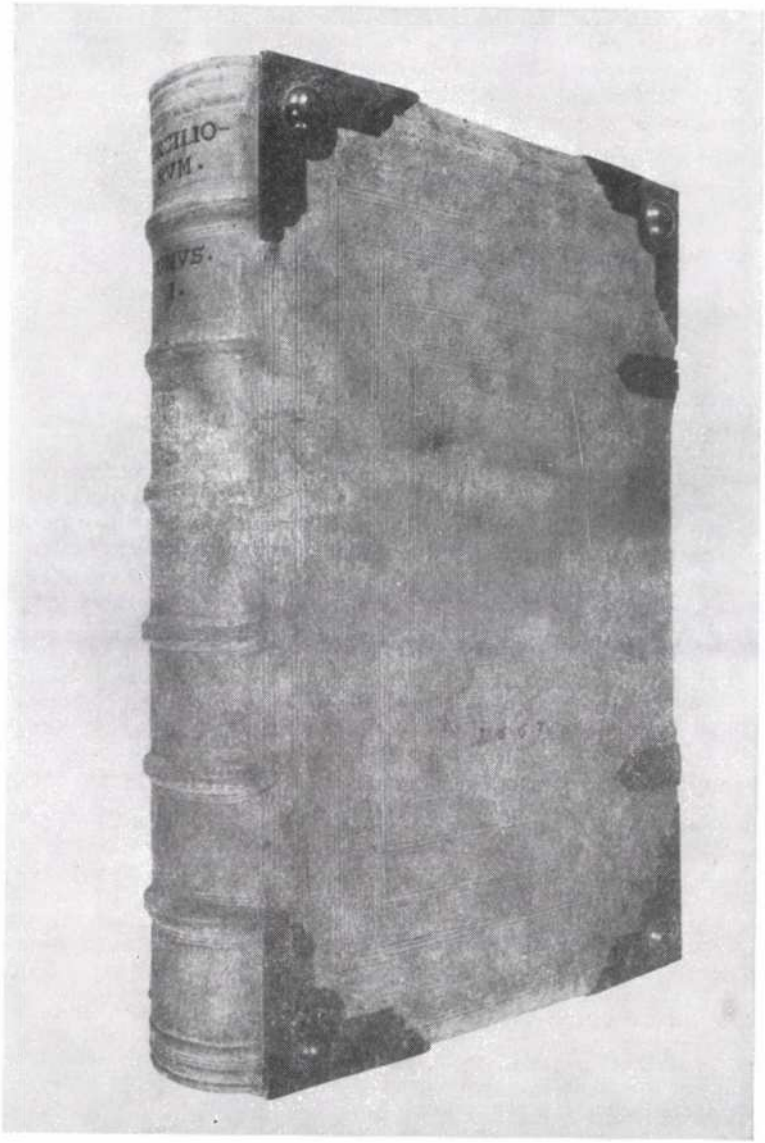

3. „Consiliorum ... Paris, 1644" 1—36. kötet· Pirner Ádám kötése

üdvözlet („Saluta" felírással), Jézus megkeresztelése („Johann"), a keresztre feszítés (Spes me[a]") és a Szentháromság („Trinita[s]"). Az előtábla közepén „Iusticia"-t ábrázoló lemez, a háttáblán a régi római nő- és feleség ideál, „Lucrecia" képe, alakja tűnik elénk.[10] Ez utóbbi ábrázolással a könyvkötők minden bizonnyal a végrendelkező tiszta erkölcsű özvegyre is emlékezni akartak. A második és harmadik, valamint a negyedik és ötödik keret rövidebb oldalain egyes díszes bélyegzők láthatók. A táblák sarkait ékes réz sarokvédők biztosítják, közepükön egy-egy kidomborodó réz-félgömbbel, melyeket vésett körminta vesz körül. A kötés a levéltárban őrzött számlák szerint kötetenként 4 fl-ba került[11] (5. kép).

A 36 kötetbe kötött hatalmas történeti mű a soproni evangélikus gyülekezeti könyvtár különösen értékes sorozata. Könyvtári katalógusszáma: Lc 24.[12]

3. A végrendelet:

In dem Namen der Allerheiligsten Hochgelobten
Dreÿfaltigkeit, Gottes des Vatters, Sohns
und Heiligen Geistes! Amen!

Hab ich Katharina Liechtenauerin, nachdem der Allerhöchste mich, numehr altes, elend und blindes Weib abermahls in den traurigen Wittibstand geseczet und mir meinen lieben Ehmann, Lucas Liechtenauer. gewesten Innwohner allhier, Seligen von der seiten unlängst hinweggenohmen, mir noch tieffer, als vor iemahls zu Herzen geZogen, daß ich einmahl sterben müsse, auch meinem Seeligen Ehmann gar bald nachfolgen möchte und deßwegen für nothwendig erachtet, bey noch, gott seÿ lob, guter Vernunfft, unverruckten Sinnen und Verstand meinen leczten willen in eine Schrifft zuVerfassen, absonderlich aber ZuVerordnen. wie es, nach meinem Abschied aus dieser Welt, mit meinem Zeitlichen Gütlein und Verlassenschaft solle gehalten werden, und also ein Christliches Testament aufZurichten; Thue solches hiermit ungeZwungen und ungedrungen Zu der Zeit, da ich solches ohne männigliches Hinderung wohl thun Können und mögen, in aller*(1. lap)* beständig- und Kräfftigster Weiß, Form und Gestalt, wie solche nach Ausweisung Gemeiner Geist- und Weltlichen Rechten, Ordnung und Gewohnheiten, insonderheit dieser Königlichen Frey-Stadtt Oedenburg üblichen Herkommen und Gebrauch nach, immer geschehen soll, Kan oder mag, folgender massen.

Anfänglichen und wann mein getreuer Gott, nach seinem Vätterlichen willen, mich von allem übel erlösen, und aus diesem Jammerthal, durch ein seliges Sterbstündlein abfordern wird, so befehle ich meine liebe Seele, in die Hände meines Herrn und Heilandes Jesu Christi, in dessen Heilige Wunden, ich mich ieczt und alleZeit einschliesse. auch gewiß bin und festiglich glaube, daß er mich aus lauter Gnaden und barmherczigkeit in den Himmel Zu sich aufnehmen und das Ende

10 A kép felirata: „Casta tulit magnam Forme Lucrecia laude(m)". Lucretia Tarquinius Collatinus felesége volt. A monda szerint mikor Tarquinius Superbus fia, Sextus erőszakkal meggyalázta, L. elhívatta atyját és férjét, felfedte előttük az esetet, és tőrével halálos sebet ejtett magán. Halála a rómaiakat arra indította, hogy a Tarquiniusokat Rómából elűzzék és megalakítsák a köztársaságot (Kr. e. 510.)

11 Pirner J. Á. könyvkötő számlája: „Verzaichnuss der Bücher, so ich die Michaeli Kirch Anno 1663 den 19 Maÿ Zuer Bibliodeck gebunden hab wie volgt: Concili Tritentini in gross regall folio von den ersten biss auff 19 theil wie Zu sehen 1. 2. 3. 4. 5. (6. 7.) 8. 9. 10. 11./12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. Hiereaus sind 18 Bänd in Schweinleder gebunden worden. Vor ainem Band 4 fl. thuet Zusam 72 fl. Hans Adam Pierner Burger und Buchbinder mpa."

12 A könyv kötésének leírásában, értékelésében nyújtott segítségért Dr. Rozsondai Mariannak, az Akadémiai Könyvtár kézirattára tudományos munkatársának mondok köszönetet. A felvételeket Németh Ferenc, a városi levéltár fényképésze készítette. A végrendelet elolvasásában nyújtott segítségéért Dávidházi Istvánnak tartozom köszönettel.

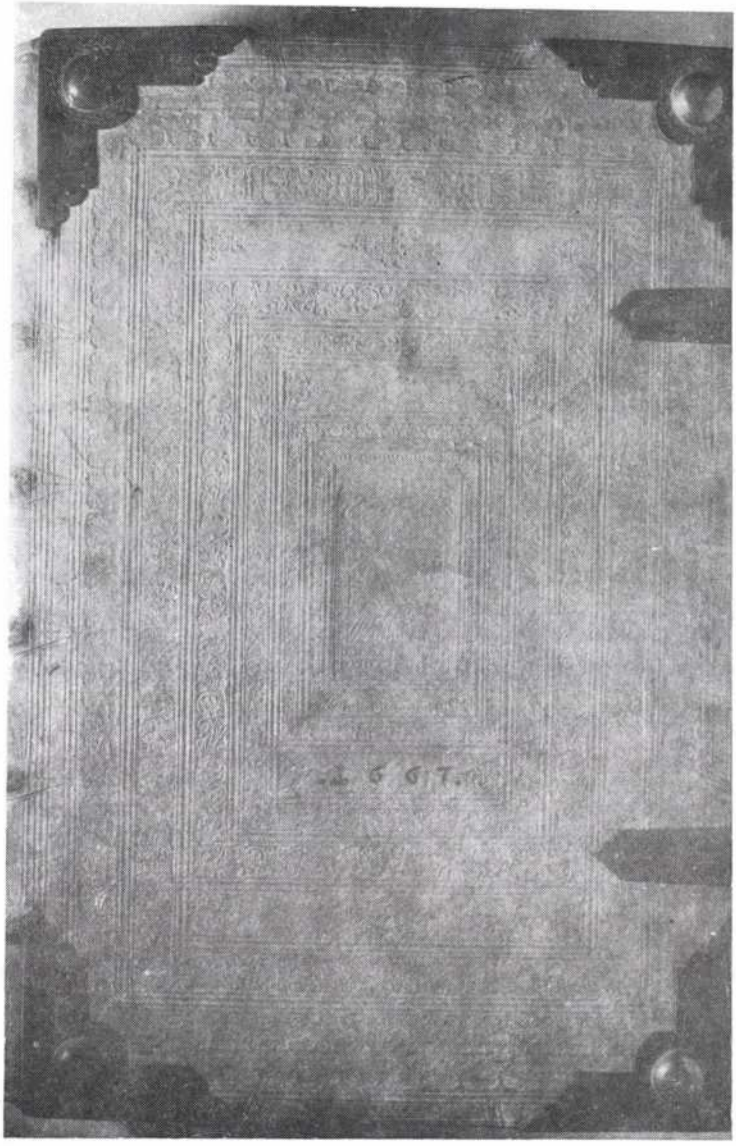

4. Pirner Ádám kötése

meines Glaubens, nemlich der Seelen Seligkeit, werde daVon bringen lassen, Wie ich denn in diesem Glauben und Vertrauen mein leben, Vermittelst Göttlicher Hülff, Zubeschliessen alleZeit willig und bereit bin *(2. lap)*. *Hiernächst* will ich auch, daß mein Leichnam, (wie ich drunten mit mehrerm anZeige und verordne,) ehrlich in sein Ruhkämmerlein geseczt und begraben werde.

Zum Andern, verschaffe ich Zu dem allhiesigem Burger-Spital und LaZareth, iedem ort FunffZehen Reichsthaler, doch also, daß davon alsobald Zehen Reichthaler genohmen und den Armen im SPital und LaZareth, mit guter bescheidenheit, nachdem ein iegliches bedarff und würdig geachtet wird, absonderlich den alten und blinden, Von Hand zu Hand ausgetheilet werden sollen.

Zum dritten, verschaffe ich der armen STudierenden Jugend in der alhieig Lateinischen und Ungarischen Schuel. iedes orts, Fünffzehen Reichsthaler, daß die beeden Herren Rectores gute und nothwendige bücher dafür einkauffen, aufheben und manchmahl herleÿhen Können, Zu beförderung der frommen Kinder, die gerne etwas lernen wolten und Könten, aber Keine bücher haben, und solches mangels halben, im STudieren mercklich Verhindert werden *(3. lap)*.

Zum Vierdten, demnach ich von meinem Herrn BeichtVatter gehört, wie man allbereit einen guten Anfang gemachet hab, in der Obern Sacristeÿ, oder Kirchen-Museo beÿ St. Michaelis allhier. Zu nucz und erbauung der Evangelischen Gemein, allerleÿ gute bücher Zusammlen, darZu denn noch Viel schwere und grosse *opera* gehören, die ihme nicht leichtlich ein Prediger von seiner besoldung oder Erbgut verschaffen und Kauffen wird, ob er gleich dieselbe im Streit des Herrn Zu Vertheidigung der Evangelischen Warheit und gründlicher Eintreibung der WidersPrecher, manchmahl haben solte auch etwa Zu brauchen Verlanget; Als verordne ich Zu erkauffung eines solchen theurn und grossen Wercks, *Fünffhundert Gulden* Kayserlich Und bitte Herrn Matthiam Langen, Evangelischen Predigern alhier, daß er diese mühwaltung auf sich nehmen wolle, und mit iecztgemeldtem Geld die Sieben und dreissig *Tomos Conciliorum omnium*, wie sie am neusten, besten und Volkommensten, vor Wenig Jahren, zu Pariß in *(4. lap)* Frankreich gedrucket worden, Kauffen, fein Währhafftig und doch auch Zierlich einbinden, und alsdenn in obgedachter Kirchen S. Michaelis *Museum* Zu Christlichen Gebrauch und meiner Andenkkung, seczen lasse. Im fall aber obernanndter Herr Lang Vor mir mit Todt abgienge, so bitte ich die übrigen Herrn Prediger, sie wollen iecztgedachtes mein wolmeinendes Begehren berührtermassen Zu wercke richten es wäre denn sach, daß sie lieber ein anders und etwa nöthigers, aber auch groß und Kostbares *opus* ZU Zeugen für erkenneten, da soll es ihnen, als die ohne Zweiffel der Evangelischen Kirchen erbauung und Vertheidigung ihnen embsig lassen angelegen sein, freÿ stehen, entweder *Bibliothecam Patrum*, oder andere Schrifften der Heiligen Vätter, die noch nicht in offterwehntem *Museo* vorhanden sind, umb diese 500Fl(orenos) Zuverschaffen.

Zum Fünfften, Weilen ich neulicher Zeit den dreyen Herrn Stadtpredigern. als die mich in meiner trübstal besucht, und mit Geistlichen trost Versorget haben, eine *(5. lap)* Verehrung gethan, mit welcher Kleinen Gedächtniß-stifftung sie hoffentlich, wie ich denn nicht anders biß hero verspürt hab, *consent* sein werden, als erkenne ich auch mit sonderbarn Danck den leiblichen Schucz, dessen ich in dieser Stadt genossen: Verschaffe derowegen und vermache E(inem) E(hrsamen) Rath dieser Königlichen FreÿStadt Oedenburg, aus schuldiger Danckbarkeit *Funffzig* Reichsthaler.

Zum Sechsten, verschaffe ich meinen Ober- und Unterstämmigen Befreundten nach beschehener gnugsamer *Legitimation Dreyhundert* Gulden Kay(serlich), ieden Zu 60 Kr(euzer) oder 100 Ungr(isch) gerechnet.

Zum Siebenden Verschaffe ich meinem Dienstmenschen Katharina Wangerin, Wegen mir ieder Zeit treu geleisteten Dienste etc. ein aufgerichtes Bett, Zwey paar Leilach, mit zugehöriger Bettstat, alle meine LeibsKleider und denn im paaren Geld Zwantzig Reichthaler.

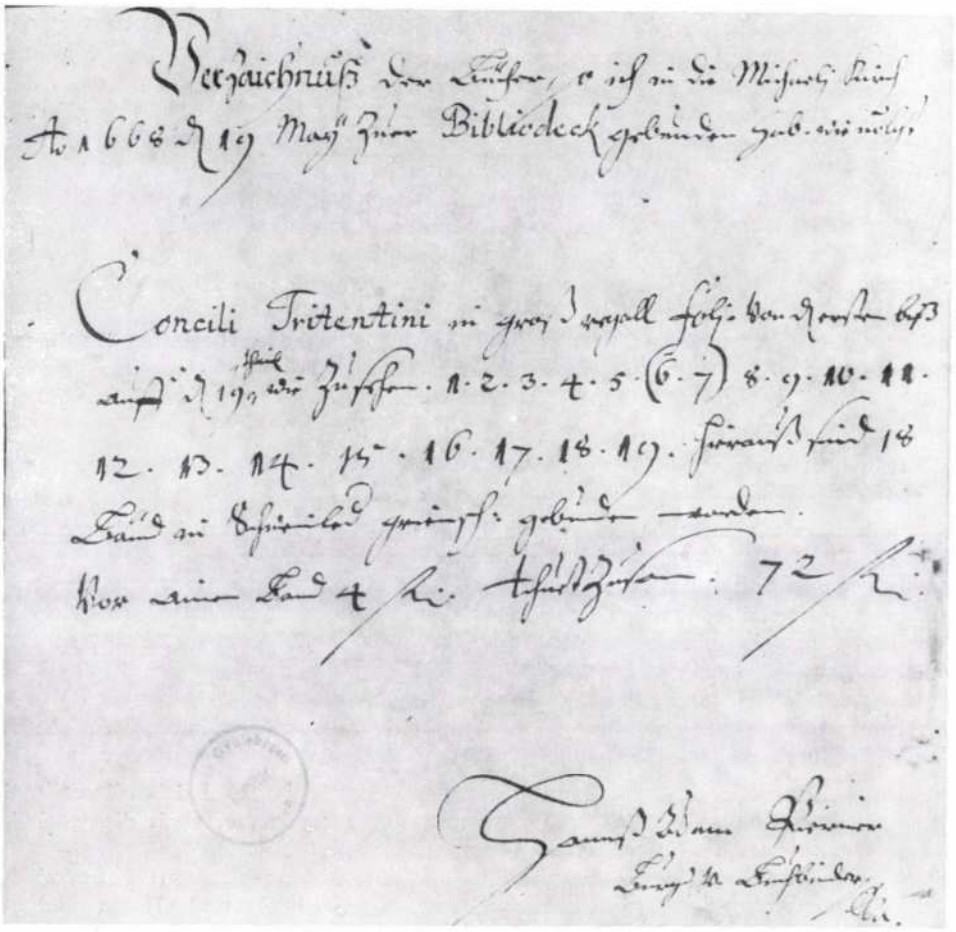

5. Az eddig ismert legrégibb könyvkötőszámla (1668. máj. 19)

Zum Achten, verschaffe ich meines lieben Herrn *(6. lap)*. Gevattern, Hannß Grebners, der Zeit Schul-Collegae und Meßners der Teutschen Kirchen zu Güns, zweyen Kindern, Tobias und Katherina Sidonia. Zu einem Andenken, die jenige *Funffzig* Gulden Kay(serlich) so der Ehrsame Andreas Wölffel, Burger und Beckh in ieztgedachter Königl(ichen) Frey-Stadt Güns mir schuldig ist, und sein Schuldbrief hievon zeuget. Solten aber die Kinder vor der Zeit todes Verfahren, so soll dieses Legat denen Eltern verbleiben.

Zum Neundten, verschaffe ich des Herrn Jakob Sobitschen Haußfrauen und ihren Kindern, Zu nachbarlichen Andenken *Zfölff* Reichsthaler.

Zum Zehenden soll man meynen beyden Godteln, der Marie Magdalenae Hoffmaÿrin, so anieczo bey Herrn Zacharia Treusel in diensten und ihrer Schwester, ieglicher einen Dukaten Zustellen und Verehren.

Was nun über diese vorgesezte *Legata* und Geschäffte übrig bleiben möchte, es seÿ in Paarschafft, Silbergeschmeidt, Verbriefft und unVerbriefften Schulden *(7. lap)*, Anderer Vahrnus, wie die immer mag genennet werden. nirgends noch nichts darVon ausgeschlossen, das alles und iedes schencke, schaffe und Vermache ich aus treuem wohlmeinendem Herczen, von wegen allerhand wohlthaten, bemühungen und beÿstandt, dem Edlen, EhrenVesten und wolgelehrtem Herrn Erhard Adam Reschen, Burgern und Gerichts-Advokaten alhier und seinen Erben, ganz eigenthumlich, also und dergestalt, daß er absobalden, nach meinem tödtlichen Hintritt, diß mein Vermögen, ohne einigen Gerichtlichen eingriff, SPörr und *Inventur*, als sein eigen Gut antretten und einnehmen solle; massen ich Ihne hiermit Zu einen rechten wahren *Universal* Erben und *Executorn* dieses meines leczten Willens benennen und einseczen thue, einsecze und benenne Ihn auch nochmahln in bester Form Rechtens; doch solle er Verbunden sein, meinen Verblichenen Cörper mit einer Christlichen Leichpredigt, allen Dreyen Evangelischen Schuelen und andern gebührenden *Ceremonien*, Christlich und Ehrlich Zur Erden bestatten Zu lassen. Wie Er denn auf offtmahl *(8. lap)* mündlich beschehenes begehren, ohne Zweiffel seiner Zusage gemäß mit allem fleiß thun wird, und alles besser anstellen, als ich ihme fürschreiben Kan.

Schließlichen verschaffe ich meinen Herrn *Testamentarien*, für dero bemühung, ieden Vier Reichsthaler.

Will also di; mein Testment und endlichen leczten willen beschlossen, und E(inen) E(hrsamen) Rath alhier, als meine liebe Obrigkeit, umb Gottes willen, demütigst gebetten haben, die geruehen groß(nädist) ob diesem festiglich Hand Zuhaben, meinem *instituirten* Erben, bey diesem allem zu schüczen, und Keinem, wer der auch sein möchte, das Wenigste darwieder fürZunehmen, Zu andten oder disputierlich Zu machen. nicht beÿgeben, noch Verstatten, massen dann ich im fall es an *Sollennitäten* eines Zierliches Testaments nicht gültig *(9. lap)*, Hiermit allen Abgang erstattet, und daß es nichts desto minder, als ein *Codicill*, oder ander Geschäft und *Donation mortis caussa* gelten solle, geordnet haben will.

Dessen Zu wahren uhrkundt, und gewisser bekräfftigung, hab ich diesen meinen leczten willen schrifftlich aufseczen und Verfassen lassen, auch dientsgebührendes fleißes gebetten und erbetten den Ehrwürdigen Herrn Matthias Langen, der Zeit Evangelischen Predigern allhier (6. kép), meinen in Ehrengebühr lieben Beichtvatter; Herrn Zacharias Treusel (7. kép) und Herrn Beichtvatter; wie auch die Edlen, Vesten und Wohlweisen Herrn, Herrn Zacharias Treusel (7. kép) und Herrn Johan Andream Preinning (8. kép) beede des innern Raths alhier, daß sie sich Zu mir in meine Herberge bemühet und selbstpersönlich aus meiner Hand diese Schrifft, als meinen endlichen willen und *Testament* empfangen und von aussen mit ihren gevöhnlichen *(10. lap)* Petschafften Versiegelt, und gleicherweise von ausse(n) mit ihren aignen Handschrifften bekräfftiget haben. So beschehen in der Königl(ichen) Frey-Stadt Oedenburg den 20. Februarii, des 1663isten Jahrs *(11. lap)*.

Külzetén:

Mein. Catharinae Liechtenauerin. Testament, Beständige Meinung, und lezter Wille, Bestättiget und Versigelt in Oedenburg den 20. Februar. Anno 1663.

Jelzete: Lad. L fasc. 2 nr. 72.

6. Lang Mátyás pecsétje és aláírása (nagyítva)

7. Treusel Zakariás pecsétje és aláírása (nagyítva)

8. Preining János pecsétje és aláírása (nagyítva) (Németh Ferenc felvételei)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

Huszonegyedik közlemény

Az alkalmi bélyegzők (folytatás)

108. VÖRÖSKERESZT VILÁGNAP. V. 5—12. SOPRON 1. 1978

109. NEMZETKÖZI BÉLYEGKIÁLLÍTÁS. SZOCFILEX 78. SZOMBATHELY. SOPRON 1. IV. 10. 1978

110. 75 ÉVES A SIKETEK SOPRONI INTÉZETE. SOPRON. 1978. X. 13. 1978

111. 60 ÉVES A KMP. XI. 24. SOPRON 1. 1978

112. XXIX. VASUTASNAP. VII. 8. SOPRON. 1979

113. 100 ÉVES A GYESEV. BÉLYEGKIÁLLÍTÁS. 1879—1979. SOPRON X. 19—28. 1979

114. 100 ÉVES A GYESEV. 1879—1979. X. 19. GYŐR 2. 1979

115. 100 ÉVES A GYESEV. 1879—1979. X. 19. BUDAPEST 4. 1979

116. 35 ÉVE SZABAD SOPRON. IV. 1.. 1980

117. 35 ÉVE SZABAD MAGYARORSZÁG. IV. 4. SOPRON 1. 1980

118. KÖNYV ÉS IFJÚSÁG. AZ IFJÚSÁGI RÁDIÓ ÉS A KISZ KB. IRODALMI VETÉLKEDŐJE. SOPRON IV. 4. 1980

119. XXX. VASUTASNAP. SOPRON. VII. 13. 1980

120. IX. ORSZÁGOS GYÓGYSZERTECHNOLÓGIAI KONFERENCIA. SOPRON. VIII. 26. 1980

121. A KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUM ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÁSA. SOPRON. IX. 7. 1980

122. TAKARÉKOSSÁG ÉS PÉNZ A BÉLYEGEKEN. SOPRON. X. 31. 1980

123. XXXI. VASUTASNAP. SOPRON. VII. 12. 1981

124. XXXII. VASUTASNAP. SOPRON. 1982

125. 425 ÉVES A SOPRONI BERZSENYI DÁNIEL GIMNÁZIUM. VOLT EVANGÉLIKUS LÍCEUM. X. 3. 1982

126. JUBILEUMI BÉLYEGKIÁLLÍTÁS. XII. 11. SOPRON. 1982

A Szombathelyen rendezett SZOCFILEX nemzetközi bélyegkiállítást SOPRON 1-es postahivatala piros színű emlékbélyegzéssel tisztelte meg (az eddig ismertetett emlékbélyegzések színe kivétel nélkül fekete!) A másik bélyegzés a Vöröskereszt Világnap tiszteletére — reklámfelhívás céljából is — került alkalmazásra (1. kép). Cházár Andrásnak — a magyar siketnémák oktatása megteremtőjének — 1962-ben kiadott emlékbélyege és Sopron 700 éves városi rangjának elnyerése emlékére ki-

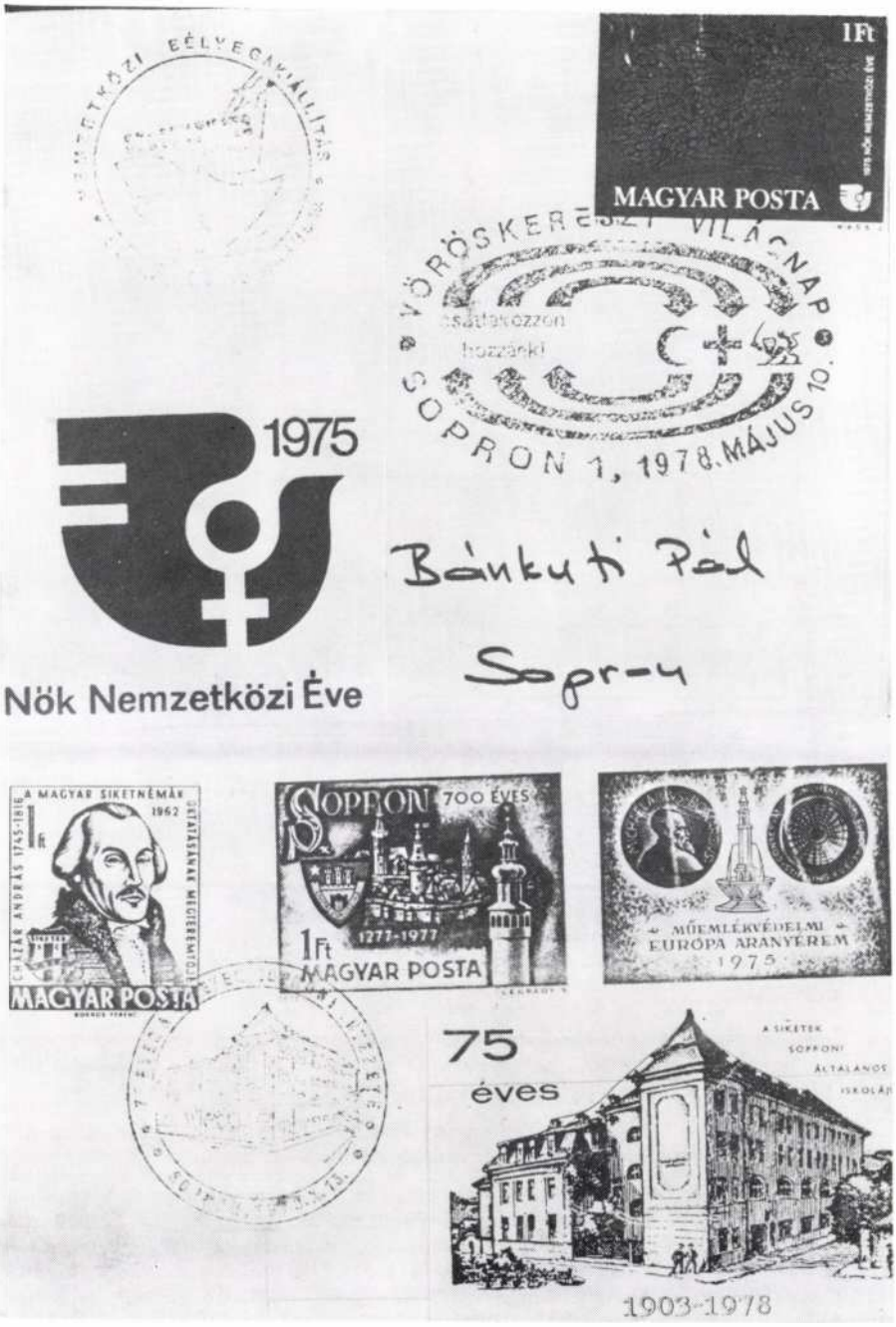
1Ft
MAGYAR POSTA
1975
Nök Nemzetközi Éve
Bánkuti Pál
Sopron
SOPRON 700 ÉVES
1Ft
MAGYAR POSTA
MŰEMLÉKVÉDELMI
EURÓPA ARANYÉREM
1975
75
éves
1903-1978

1—2. kép

adott bélyegek teszik egységessé a borítékot (2. kép). A 100 éves GYSEV tiszteletére a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szervezete (MABÉOSz) emlékboríték kiadásával emlékezett meg. A GYSEV Győr—Sopron vonalának 100 éves jubileumára (1976-ban) kiadott bélyegsorozat két szép bélyegét a 458. sz. mozgóposta bélyegző és a Győr 2-es postahivatal bélyegzése érvényteleníti. A jubileum tiszteletére a Soproni Vasutas Szakszervezeti Bélyeggyűjtő Kör október 19-e és 28-a között Sopron állo-

3—5. kép

más kultúrvárótermében bélyegkiállítást szervezett, ahol a posta ez időszakban több napon át erre utaló alkalmi bélyegzést használt. A bélyegző érdekessége, hogy a GYSEV név fonetikusan (GYESEV) került a bélyegzőre (3. kép).

A „IX. Országos Gyógyszertechnológiai Konferencia" tiszteletére készült alkalmi bélyegzésen a gyógyszerészet hőskorára utal az ábra (4. kép).

A Központi Bányászati Múzeum új, állandó kiállításának megnyitása alkalmából szép bélyegzéssel emlékeztek meg a rendezők (5. kép). A 425 éves Berzsenyi Gimnázium ünnepségéhez a posta emlékbélyegzőt készített (6. kép), a rendezők pedig emléklapot adtak ki és a Berzsenyi Dániel születésének 200. évfordulójára készült bélyeget alkalmazták. Városunk legnagyobb létszámú és legrégibb bélyeggyűjtő köre (Liszt Ferenc Kör) 30 éves fennállását bélyegkiállítás rendezésével és alkalmi bélyegzéssel tette emlékezetessé. A kiállítás 1982. dec. 11—18-ig volt látható a Festőteremben (7. kép).

100 ÉVES
VASÚTVONAL
60
GYŐR-SOPRON
1979.X.19.
458
100 ÉVES A GYESÉV
1879-1979
GYŐR 2.1979.X.19.
MABÉOSZ
SOPRON
1980 VIII 28 15
A 1 A
A KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÁSÁRA
SOPRON, 1980.IX.2.
60
BÉLYEGMÚZEUM 1980
MAGYAR POSTA

6—7. kép

Soós István:

Sopron vármegye és helységei a Magyar Országos Levéltár kamarai urbáriumaiban és összeírásában[1]

1. A Magyar Országos Levéltár kamarai archívumának „E 156" sz. jelzet alatt található „Urbaria et conscriptiones" című iratanyagában számos fontos, Sopron vármegye és Sopron szabad királyi város XVI—XVIII. századi történetére vonatkozó dokumentumot őriznek. Az óriási iratgyűjtemény (321 csomó) urbáriumokat, összeírásokat, birtokbecsléseket, leltárakat, jövedelmi kimutatásokat stb. foglal magában. Az iratok gyűjtését és rendszerezését az 1750-es években kezdték meg, jelentős részük a királyi kincstár (fiskus) és a kamara által lefoglalt különböző jellegű uradalmi, családi birtokokról készített kimutatás, összegezés. Az urbáriumok és birtokösszeírások tehát elsősorban a kamara archívumába került nagy- és középbirtokos családok (pl. a Rákócziak, a Nádasdyak, Wesselényiek, Csákyak stb.) levéltárainak dokumentumaiból, továbbá a kincstári hivataloknak főleg a XVI—XVII. században keletkezett irataiból (pl. a budai kamarai adóösszeírásoknak a török hódoltsági területeken készíttetett „conscriptiones", ill. „Beschreibungen" sorozatai) álltak össze. A későbbiekben ehhez a gyűjteményhez csatolták a szepesi (kassai) kamarai adminisztráció sorozatait, valamint a II. József által feloszlatott szerzetesrendek irattanyagainak egy részét. A fondot a XIX. század elején újabb iratokkal egészítették ki.

Az anyag rendezése során az 1500—1526 között keletkezett összeírásokat, leltárakat, becsléseket, urbáriumokat, jegyzékeket az ún. Mohács-előtti gyűjteménybe sorolták be. Az iratokat csomókba *(fasciculus)* rendezték, ezeken belül sorszámmal *(numerus)* látták el. Előfordul, hogy egy-egy numeruson belül több irat is található, ezeket további alszámokkal különböztették meg egymástól. A forrásokban, melyeket latin, német vagy/és magyar (előfordulnak szlovák nyelvűek is) nyelven írtak, az esetek többségében feltüntették az irat címét *(urbarium, Beschreibung, inventatio, cestimatio* stb.), az összeíró nevét, a dokumentum készítésének időpontját (ha ez az iraton nem volt megjelölve, akkor annak keletkezésére egyrészt a kamarához történő beérkezés dátumából, a dokumentum első oldalán, vagy az írásmódból következtettek), az összeírt birtok, birtokrész, vagyon stb. birtokosának nevét (néha csak a konfiskálás, azaz a birtokelkobzás ténye van megjelölve), de van olyan eset is, amikor nem állapítható meg a birtokos neve.

Ezek az iratok fontos dokumuntumokként szolgálnak az egykorú gazdaság, társadalom, települések, családok, birtokok történetének feldolgozásához, vizsgálatához. Az urbáriumokban, az urbáriális birtokösszeírásokban és becslésekben megtaláljuk az „úrbéres" népek és jövedelmek részletes, falvankénti leírását: pontos, ill. hozzávetőleg pontos adatokat kapunk számukról, jobbágytelkeik jellegéről, az egész-, fél-, negyed- stb. telkes jobbágyokról, az üresen állott telkekről, a zsellérekről. Számot adnak ezek az urbáriumok az ún. bel- és kültelkekről, a hozzájuk tartozó szántókról, rétekről, kaszálókról, szőlőkről, de földek felosztásának rendjéről is. Beszámolnak a jobbágyok egykori kötelezettségeiről, leírják vagyoni helyzetüket (ház, állatok, földek stb.), fényt vetnek társadalmi állapotukra, a falvak társadalmi hierarchiájában elfoglalt helyükre (bírók, kenézek, armalisták, officiálisok, szabadosok stb.). Fontos adalékkal szolgálnak a falvakat és lakosságukat érintő történelmi és egyéb külső eseményekről is (háborús pusztítások, természeti katasztrófák, járványok, új betelepítések stb.). Adatokat kapunk a jobbágyok állatállományáról (felsorolva az egyes állatok), ettől függött a parasztok robotja és egyéb földesúri szolgáltatása. Tartalmazzák azt is, milyen jövedelmekkel rendelkezett a falvak népessége és jövedelme

1 Közleményünk publikálását a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és a Magyar Országos Levéltár hathatósan támogatta. Bevezetőnk Maksai Ferencnek a kamarai levéltár „Urbaria et conscriptiones" c. fond mutatójához írott, kéziratos tanulmányának felhasználásával készült.

arányában milyen pénz- és terményszolgáltatásokkal (cenzus, soronkívüli pénzadók, terményadók, hegyvám, kilenced, tized, ajándékok, bírságok, vadászati és halászati hozadék, háziipari és pénzen beszerzett termékek, pl. a só stb.) tartozott a földesúrnak.

Információkat nyerhetünk az összeírásokból az egyes birtokok földrajzi fekvéséről, határairól, a szomszédos birtokokról is. Ha az urbáriumokban mezőváros is szerepel, tájékozódhatunk annak utcáiról, szőlőhegyeiről, dűlőiről, termőföldjeiről, jelentősebb épületeiről (iskola, sóház, kocsma, földesúri kastély, börtön stb.).

Az urbáriális összeírásokhoz csatolva a XVII. század végétől egyre gyakrabban találkozunk ugyanazon birtokról, birtokrészről készített becslésekkel *(aestimatio, Beschätzung)*. Ezekben községenként, falvanként sorra vették a jobbágyokat telkeikkel, állataikkal, robotterheikkel, megadva jövedelmük becsült összegét. A földesúri jövedelmekhez kapcsolódva feljegyezték a bevételeket és kiadásokat, jelezve, mennyit költöttek ezekből épület- és útjavításra, feltüntették, mennyi adóssága van a földesúrnak. E forrásokban előfordulnak gazdasági útmutatások, rendelkezések is: ezek többnyire a becslésekhez csatolt, a kamara számára készített és küldött jelentésekben, számadásokban és levelekben szerepelnek.

Külön forráscsoportot képviselnek a leltárak (inventatio): ezekben egyrészt várak hadfelszerelésének, hadianyagkészletének részletes kimutatását olvashatjuk, másrészt pedig egy-egy konfiskált birtokhoz tartozó kastélyban vagy nagyobb házban talált ingóságok, vagyontárgyak, használati eszközök pontos leírását találhatjuk. Ide tartoznak az örökös nélkül elhunyt városi polgároknak a fiskusra szállt ingó és ingatlan vagyonáról készített vagyonleltárak is.

A fentebb ismertetett források mindegyike jellemző Sopron vármegyére, illetve helységeire, a vármegye területén vagy annak egy részén elterülő birtokokra, ezek leírására. Az alábbiakban — a vármegye település- és birtoktörténetének kutatását mintegy elősegítendő — közöljük azokat a forrásokat, melyek az említett fondban Sopron vármegyére vonatkoznak. A dokumentumokat nem időrendi sorrendben ismertetjük, hanem fasciculus és numerus szerint, növekvő sorrendben. Az „Urbaria et conscriptiones" (rövidítve *U. et C.*) mellett felsoroljuk az ún. „Irregestrata" (rövidítve *Irreg.*) az előbbihez csatolt, vele azonos típusú és jellegű, Sopron vármegyére vonatkozó iratait is.

A dokumentumok ismertetésekor feltüntetjük a fasciculus és numerus számát, az irat jellegét, rövid címét, dátumát, továbbá azt, milyen nyelven készült, eredeti vagy másolat-e. Megadjuk — ahol ez kideríthető volt — a birtokos vagy birtokosok nevét. Ha a birtokösszeírás, becslés stb. nemcsak Sopron vármegyére, ill. helységeire terjedt ki, minden esetben jelezzük a többi vármegyét is, külön kiemelve az írásban felsorolt helységek, birtokok közül a Sopron vármegyeieket. Ezt követően ismertetjük a Sopron vármegyéhez tartozó, az összeírásokban szereplő városokat, mezővárosokat *(oppida)*, falvakat, pusztákat *(praedia)*, birtokokat, a forrásban előforduló elnevezésük szerint: azaz azzal az írásmóddal, ahogyan az egykorú iratban szerepelnek. Ha a helység vagy birtok megnevezése nagyon eltér a mai elnevezéstől, nehezen felismerhető jelenlegi névalakja, zárójelben megadjuk a ma használatos nevet, az azóta Ausztriához tartozó helységek esetében mindig feltüntetjük mai nevüket is.

2. *U. et C. 8: 32*

„Conscriptio"; 1723. márc. 8.; 23 l. latin nyelvű, eredeti; Török István birtokai; Egyed, Sobor, Sz. András (ma Rábaszentandrás).

U. et C. 9: 72

„Aestimatio"; 1747. aug. 5.; 11 l. latin nyelvű, másolat; Török István konfiskált birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei helységek: Széchény (ma Szécsény), Szobor (ma Sobor), Egyed, Szent András (ma Rábaszentandrás).

U. et C. 10: 59

„Urbarium"; 1653. jan. 20.; 9 l. latin nyelvű, eredeti, Fancsy Pál konfiskált birtokai: Kabold (ma Kobersdorf), Pedersdorf (ma Oberpetersdorf), Veperd (ma Weppersdorf), Czava (ma Stoob), Uyfalu (ma Neudorf), Lindgrab (ma Lindgraben), Kolgrab (ma Kalchgruben).

U et C. 11: 28

„Pertinentiae arcis Keszeő" (Összeírás); 1571. jún. 27.; 35. l. latin nyelvű, kamarai másolat; a győri püspök birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei helységek: Szany oppidum, Chanak (ma Rábacsanak), Zenth Miklos (ma Fertőszentmiklós), Bagyogh (ma Bágyogszovát), Zent András (ma Rábaszentandrás).

U. et C. 12: 42/1

„Urbarium castri Kapw"); 1528.; 37 l. latin nyelvű egykorú kamarai másolat (fraktúr); Kapu vártartománya; birtokos nincs feltüntetve (Győr és Sopron vármegye); Sopron megyei birtokok: Zyl, Bodonhel, Pordan (ma Rábapordány), Ketze (ma Rábakeöl), Beled, Tamessy (ma Rábatamási), Baboth, Barback, Belsarkan (Bősárkány), Wydnyed, Zeghyn (Szergény, ma Agyagosszergény része), Bogyozlo.

U. et C. 12: 42/2.

„Conscriptio et inventarium"; 1587.; 110 l. magyar nyelvű, kamarai másolat; Kapu vártartománya; báró Nádasdy Ferenc birtokai (Győr és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Wythnyed, Endred (ma Fertőendréd), Szenth Myklos (ma Fertőszentmiklós), Zerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Zerghen (Szergény, ma Agyagosszergény része), Seyther (Süttör, ma Fertőd része), Sarrod, Gőbös (ma Göbös-major, Csapod része), Chapod, Keczel (ma Rábakeöl), Beled, Bodonhel, Pordan (ma Rábapordány), Bew Sarkan, Barbath, Bogyoszlo, Thamassy (ma Rábatamási), Ordo (Ordód, ma Babot része), Hydaz, Kapu oppidum.

U. et C. 12: 42/3.

„Urbarium"; 1597. ápr. 18—27.; 133 l. magyar nyelvű, eredeti; Kapu várának tartozékai; báró Nádasdy Ferenc birtokai: Kapu vára, Kapu város (oppidum), Vittnyéd, Szergen (Szergény, ma Agyagosszergény része),Endred (ma Fertőendréd), Soyteör (Süttör, ma Fertőd része), Sarrod, Zentmiklos (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Zeplak (ma Fertőszéplak), Mysay (ma Röjtökmuzsaj része), Röytök (ma Röjtökmuzsaj része), Csermelháza (ma Chernelházadamonya része, Vas megye), Zechenyek (Szécsény, ma Pereszteg része), Csiapod.

U. et C. 12: 42/4.

„Inventatio recens arcis Kapu"; 1608. márc. 6—máj. 10.; 84 l. magyar nyelvű, egykorú másolat (2 pld.) Kapu várának tartozékai és Rábaköz falvai; Nádasdyné Báthory Erzsébet birtokai (Sopron és Győr vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Zenth Mykos [sic!] (ma Fertőszentmiklós), Sarrod, Szeplak (ma Fertőszéplak), Mysay (ma Röjtökmuzsaj része), Roytok (ma Röjtökmuzsaj része), Chermelhaza (ma Chernelházadamonya része, Vas megye), Agyagos (ma Agyagosszergény része), Zerdahell (ma Fertőszentmiklós része), Vyttnied, Kapu oppidum, Szergen (ma Agyagosszergény része), Endred (ma Fertőendréd), Seóytór (Süttör, ma Fertőd része), Csapod, Geöbeős (ma Göbösmajor, Csapod része) praedium, Sarrod, Bogyoszlo, Szylla oppidum, Barbach, Bordan (ma Rábapordány), Beled, Bodonhell, Keczell (ma Rábakeöl), Baboth, Ordol (Ordód, ma Babot része), Thamassy (ma Rábatamási).

U. et C. 12: 42/5.

„Urbarium"; 1639. febr. 12.; 156 l. magyar nyelvű, eredeti; Kapu vára és tartozékai; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Sopron és Győr vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Szerdahell (ma Fertőszentmiklós része); Szent Miklos (ma Fertőszentmiklós), oppidum Süjtőr (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd), Barbach, Be-

led, Bodonhell, Széll oppidum, Tata (Kistata, ma Szil része) praedium, Barbaháaz praedium, Wittnid, Chapod, Szergen (ma Agyagosszergény része), Sarod, Babot, Kapu oppidum, Pordan (ma Rábapordány), Bogyoszló, Tamási (ma Rábatamási), Gőbös (ma Göbösmajor, Csapod része), Keczell (ma Rábakecöl), Szeplak (ma Fertőszéplak), Musay (ma Röjtökmuzsaj része), Raitok (ma Röjtökmuzsaj része), Csermelhaza (ma Chernelházadamonya része, Vas megye), Agyagos (ma Agyagosszergény része).

U. et C. 12: 42/6.

„Inventarium"; 1660. jún. 1.; 32 l. magyar nyelvű, eredeti (2 pld.); kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Sopron vármegyei birtokok): Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós), Szerdahel (ma Fertőszentmiklós része), Suyter (Süttör, ma Fertőd része), Endred, (ma Fertőendréd), Barbácz, Csapod, Szyll, Tátta (Kistata, ma Szil része), Beled, Bodonheli, Vittnyéd, Szergeny (ma Agyagosszergény része), Sarrod, Babóth, Kapuvár, Pordány (ma Rábapordány), Bogyoszló, Thamássy (ma Rábatamási), Geöbeös (ma Göbösmajor, Csapod része), Köczel (ma Rábakecöl), Bu Sárkány (Bősárkány), Sarrod, Szeplak (ma Fertőszéplak), Musay (ma Röjtökmuzsaj része), Röjtek (ma Röjtökmuzsaj része), Csermelháza (ma Chernelházadamonya része, Vas megye), Agyagos (ma Agyagosszergény).

U. et C. 12: 42/7/a.

1. „Urbarium"; 1660.; 196 l. magyar nyelvű, másolat; Kapuvári uradalom (Vas) Győr és Sopron vármegye; Sopron vármegyei birtokok: gróf Nádasdy Ferenc birtokai: Kapuvár (majorságok, malmok, vám- és révhelyek), Pordan (ma Rábapordány), Bodonhel, Uyhid, Kapuvár (város), Vitnéd, Endred (ma Fertőendréd), Söiter (Süttör, ma Fertőd része) Sarrod, Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós), Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része).

U. et C. 12: 42/b.

„Extractus urbarii Arcis et Bonorum Kapu; 1663. jún. 13.; 3 l. latin nyelvű, másolat; töredék, kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai; Kapu, Szentmiklós (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Soitir (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd).

U. et C. 12: 42/8/a.

„Extractus Bonorum et Proventuum Arcis Kapu"; 1670. szept. 22; 21 l. latin nyelvű eredeti; kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas, Győr és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Kapu oppidum, Szentmiklós (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Szill, Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Suiter (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd), Chapod, Barbach, Vittnéd, Szergin (ma Agyagosszergény része), Babot, Pordan (ma Rábapordány), Bogyoszló, Thamassi (ma Rábatamási), Geöbeös (ma Göbösmajor, Csapod része), Keczel (ma Rábakecöl), Büsárkány, Tata (Kistata, ma Szil része), Beled, Bodahel (Bodonhely), Sarrod.

U. et C. 12: 42/8/b.

„Extractus Proventuum Bonorum Arcis Kapu"; 1672.; 47 l. latin nyelvű, másolat; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas, Győr és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Szill oppidum, Bogyoszlo, Barbacs, Busárkány, Beled, Pordány (ma Rábapordány), Badarhely, Tata (Kistata, ma Szil része), Kapuvár oppidum, Babot, Ordo (Ordód, ma Babot része), Vitned, Görtt (ma Garta), Thamassy (ma Rábatamási), Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Suiter (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd), Csapod, Sarod.

U. et C. 12: 42.

„Beschreibung"; 1672. febr. 31. [sic!]; 35 l. német nyelvű, egykorú másolat (2 pld.) 1 l. német nyelvű, 1646. ápr. 20-i keltezésű elismervény; hegykői (Heiligenstein) uradalom és tartozékai; gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai: Hegykő (Heiligen-

stein) oppidum, Homok, Hidegségh, Peresztegh, Veika (Vejka, ma Pereszteg része) praedium, Nagy-czeng, Lövő oppidum, Bögöcz (Börgöcz, ma Ebergöc) praedium, Kövesd (ma Sopronkövesd), Horpacs (ma Sopronhorpács), Ledecz (ma Sopronhorpács része), Felczér praedium, Bü praedium, Keresztény praedium, Uyker.

U. et C. 12: 44/1.

„Urbarium Bonorum Capuvarensium"; 1677. júl. 31.; 24 l. magyar nyelvű, egykorú másolat; kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Pordány (ma Rábapordány), Bodonhely, Bogiozlo, Barbacz, Beő Sárkány, Szill oppidum, Tata (Kistata, ma Szil része), Beled, Babot, Ordo (Ordod, ma Babot része), Garta (Garten, ma Garta), Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Szerda Hélly (ma Fertőszentmiklós része), Sőitör (Süttör, ma Fertőd része), Endréd (ma Fertőendréd), Csapod, Wittnyéd, Hidász praedium, Geöbeős (ma Göbösmajor, Csapod része), Sarval, Thamassy (ma Rábatamási).

U. et C. 12: 44/2.

„Beschreibung der Einkomben"; 1669—1671.; 60 l. német nyelvű másolat (2 pld. befejezetlen másolat); kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Sill oder hungarisch Rust oppidum, Bogiozlo, Barbats, Büsárkány, Beled, Portany (ma Rábapordány), Bodonhely, Tata (Kistata, ma Szil része), Kapuvár oppidum, Hidass, Babot, Ordo (Ordód, ma Babot része), Vitnéd, Gärttä (Garten, ma Garta), Thamassy (ma Rábatamási), St. Nicola (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Suiter (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd), Csapod, Sarrod.

U. et C. 12: 44/3.

„Extractus universorum proventuum"; 1677. jún. 17.; 20 l. latin nyelvű másolat; kapuvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); birtokok és helységek megjelölése nélkül.

U. et C. 12: 44/4.

„Extractus colonorum fiscalium"; 8 l. latin nyelvű, másolat; Kapuvári uradalom, gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai: Szill oppidum, Pordany (ma Rábapordány), Bodonhely, Barbats, Busarkany, Beled, Bogiczlo, Babot, Ordo (Ordód, ma Babot része), Sz. Mikloss (ma Fertőszentmiklós) oppidum, Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Süyter (Süttör, ma Fertőd része), Endred, Csapod, Vittnéd, Hegykeő oppidum, Homok, Hidegségh, Booz, Peresztegh, Nagy Czenk, Keöveösd, Leöveö oppidum, Horpats (ma Sopronhorpács), Uyker.

U. et C. 16: 7.

„Conscriptio"; 1672. júl. 15.; 11 l. latin nyelvű; másolat; Sopron szabad királyi város és tartozékai: Kligenpoch (Kelénpatak, ma Klingenbach), Leoperspoch (Lépesfalva, ma Loipersbach).

U. et C. 23: 9.

„Urbarium"; 1597. jún. 12.; 50 l. magyar nyelvű, egykorú másolat; Lékai váruradalom; gróf Nádasdy Ferenc (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokosok: Kewhalom (Kőhalom, ma Steinberg), Bonnya (ma Piringsdorf).

U. et C. 23: 10/1.

„Extractus urbarii"; 1670.; 38 l. latin nyelvű, egykorú másolat; Léka és Borsmonostor uradalmak; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Steinberg (Kőhalom, ma Steinberg), Piringstorf (Bonya, ma Piringsdorf), Hochstras (ma Hochstrass), Lubek (?), Unterpullendorff (ma Unterpullendorf), Oberpullendorff (ma Oberpullendorf), Karll (ma Karl). — Közzétéve:

Urbáriumok. XVI—XVII. század. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Maksay Ferenc. Bp., 1959, 121—130 (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 7).

U. et C. 23: 10/2.

„Index super oppida et pagos bonorum Leukensium et Claustrensium." (1670); Léka és Borsmonostor uradalmak területén található mezővárosok és falvak jegyzéke; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Stainberg (ma Steinberg), Piringstorff (ma Piringsdorf), Rattersdorf (Rőtfalva, ma Rattersdorf), Hochstraß (ma Hochstrass), Dörffel (ma Dörfl), Inferior Pulndorff (ma Unterpullendorf), Closter (Klastron, Borsmonostor, ma Kloster), Superior Lostorf (ma Oberloisdorf), Bewgraben (Bleygraben, Pleigraben, ma Olmód: Vas megye), Karl (ma Karl), Müchoffen (Malomháza, ma Kroatisch Minihof), Minor Waristorff (Kisbarom, ma Kleinwarischdorf), Sigerstorf (Horvátzsidány, ma Vas megye), Pressing (Peresznye, ma Vas megyében), Strebbstorff (ma Strebersdorf)

U·et C. 23: 10/3.

„Extractus Urbari bonorum arcis Lekka"; 1670. szept. 16.; 18 l. latin nyelvű, eredeti; Léka váruradalma; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Stainberg oppidum (Kőhalom, ma Steinberg), Piringstorff (Bonyai, ma Piringsdorf), Hochstraßen (ma Hochstrass), Rattersdorff (Rőtfalva, ma Rattersdorf), Dörffel (ma Dörffl), Pullendorf (Pulya, Alsó- v· Felső-Pulya, ma Unter-, Oberpullendorf), Lostorff (Loistorf, ma Oberloisdorf), Claustrum (Borsmonostor, ma Klostermarienberg), Interior Lostorff (ma Unterloisdorf), Carl (ma Karl).

U. et C. 23: 11.

„Conscriptio proventuum"; 1657.; 16 l. magyar nyelvű, egykorú másolat; Léka váruradalma; gróf Nádasdy Ferenc (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Bonia (ma Piringsdorf), Hochstros (ma Hochstrass).

U. et C. 23: 12/1.

„Urbarium"; 1661. szept. 28.; 156 l. magyar nyelvű, egykorú másolat (2. pld.); Léka vára és tartozékai gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Bonnia (ma Piringsdorf), Hochstras (ma Hochstrass), Dörföli (ma Dörfl), Kuhalom (Kőhalom, ma Steinberg)·

U. et C. 23: 12/2.

„Beschreibung"; 1671. szept. 14-e után; 82 l. német nyelvű, egykorú másolat; Lékai uradalom; gróf Nádasdy Ferenc (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei helységek: Karl (ma Karl), Pullendorf (ma Oberpullendorf), Dörfel (ma Dörfl).

U. et C. 23: 23.

„Conscriptio"; 1712. márc. 20.; 4 l. latin nyelvű, eredeti; Niczky János, a Bessenyei család, Zeke István és Tallián Pál birtokai; Pinye, Szécsény (ma Pereszteg része).

U. et C. 28: 54.

„Conscriptio urbarii"; 1587. febr. 5.; 14 l· latin nyelvű, eredeti; a győri püspök birtokai (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokai: Nemethy (ma Sopronnémeti), Paztony (ma Alsó- vagy Felsőpásztori), Szearfeöld (ma Szárföld), Sarkan (ma Szilsárkány), Sebess (ma Rábasebes), Szerghen (ma Agyagosszergény része), Arpas, Endred (ma Fertőendréd), Thomassy (ma Rábatamási), Kralko, Zent Myklos (ma Fertőszentmiklós), Bodonhel, Salamon (Salamonfa?, ma Zsira része).

U. et C. 28: 55/1.

„Urbarium"; 1592. nov. 2. (a vasvári káptalan 1674. máj. 11-i átiratának 1733. évi másolata; benne: egy 1599. évi adománylevél szőlőbirtokról, továbbá Szombathely és Kesző 1594. évi urbáriuma, XVI. századi birtokjegyzékek és egy 1604. évi áren-

cás szerződés); 121 l. latin nyelvű, másolat; néhai Kutassy János győri püspök és Széchenyi György püspök birtokai (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Hymod praedium, Rákos (ma Fertőrákos) oppidum.

U. et C. 28: 55/2.

„Urbarium"; (1592); latin nyelvű, másolat; szombathelyi uradalom; a győri püspökség birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Hymod praedium, Rákos (ma Fertőrákos oppidum), Lanczer (Lanzsér, ma Landsee), Kabold (ma Kobersdorf), Locsmankös (ma Lutzmannsburg), Fraknó (ma Forchtenstein), Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Beled, Széczén (ma Pereszteg része), Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Uyfalu (ma Neudorf).

U. et C. 28: 55/3.

„Urbarium"; 1592.; latin nyelvű, másolat; a győri püspökség birtokai, (Győr, Vas, Sopron és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Zovat (ma Bágyogszovát része), Szent Marton (ma Sankt Martin), Széplak (ma Fertőszéplak), Krako, Endred (ma Fertőendréd).

U. et C. 28: 55/4.

„Urbarium"; (1592); latin nyelvű, másolat; Kesző vár és tartozékai; a győri püspökség a csornai és a horpácsi prépostság birtokai (Vas, Sopron, Győr vármegye); Sopron megyei birtokok: Saan (ma Szany) oppidum, Csanak (ma Rábacsanak), Badyok (ma Bágyog), Deőr, Heővei, Széplak (ma Fertőszéplak), Marcz (ma Marz), Maglócza.

U. et C. 28: 56.

„Conscriptio"; 1733. április; 96 l. latin nyelvű eredeti; a győri püspökség birtokai (Vas, Győr, Sopron, Komárom és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Szováth (ma Bágyogszovát része), Bágyogh (ma Bágyogszovát), Salamon (Salamonfa), Pály, Nagy Vágh (ma Vág), Sebes (ma Rábasebes), Árpács, Szili (ma Szil), Farád (ma Csorna—Farád része), Némethi (ma Sopronnémeti), Vásárosfalu, Beléd, Kisfalud, Mihály (ma Mihályi), Szent András, Veszkin (ma Veszkény), Sárföld (ma Szárföld), Kis Pásztory, Bőr?, Likvánd (Ligvánd, ma Nebersdorf), Udvard (ma Grossmutschen), Sopron város, Merwisch (Meggyes, ma Mörbisch), Kolnhoff (ma Kópháza), Harkau (ma Harka), Molindorf (Müllendorf, ma Mühlendorf), Agendorf (ma Ágfalva), Loipersbach (ma Loipersbach), Széplak (ma Fertőszéplak), Schroln (ma Sarród), Hövej, Fraknó (ma Forchtenau), Kismarton (ma Eisenstadt), Hornstein (Szarvkő, ma Hornstein), Lackenbach (Lakompak, ma Lackendorf), Kolbersdorf (ma Kobersdorf), Lokenhaus (ma Lockenhaus), Kapuvár, Felső Vidék?, Manersdorf (Kéthely, ma Mannersdorf an der Rabnitz), Siegendorf (Cinfalva, ma Siegendorf), Nyék (ma Neckenmarkt).

U. et C. 30: 19.

„Összeírás"; 1685. aug. 23.; 7 l. német nyelvű másolat (dátum: a praezentálásé); Pethő László tulajdonát képező és egykor gróf Nádasdy Ferenc keresztúri birtokát alkotó javak; Haschendorf (ma Haschendorf), Karácsony?, Gürm (ma Girm).

U. et C. 30: 60.

„Conscriptio"; kb. 1670. (évszám a szövegben); 39 l. magyar nyelvű másolat; felsővidéki (hegykői) uradalom; birtokos nincs feltüntetve:Hegykő, Homok (ma Fertőhomok), Hidegségh, Nagy Czenk, Peresztegh, Leöveő, Újkér, Horpács (ma Sopronhorpács), Keövesd (ma Sopronkövesd).

U. et C. 30: 67.

„Haubt Extract und Beschreibung"; (XVII. század vége); 48 l. német nyelvű, másolat; heiligensteini (hegykői) uradalom; birtokos nincs feltüntetve: Hegykő, Homok (ma Fertőhomok), Hidegségh, Pereszteg, Nagyczenk, Lövő:, Kövesd (ma Sopronkövesd), Horpács (ma Sopronhorpács), Újkér.

U. et C. 30: 68.

„Conscriptio"; 1666. jan. 8.; magyar nyelvű, másolat; felsővidéki (hegykői) uradalom; birtokos nincs feltüntetve; a helységek (birtokok) neve és sorrendje megegyezik az *U. et C. 30: 67* alatt felsoroltakkal.

U. et C. 30: 69.

„Extractus proventuum"; 1670. szept. 30. (készült az 1633. évi összeírás alapján); 33 l. latin nyelvű, másolat (2 pld.); felsővidéki (hegykői) uradalom; birtokos nincs feltüntetve: Hegykő, Homok (ma Fertőhomok); Hidegségh, Boz (ma Fertőboz), Peresztegh, Nagy Czenk, Keövesd (ma Sopronkövesd), Horpacz (ma Sopronhorpács), Puszta család, Újkér, Iván, Széplak (ma Fertőszéplak).

U. et C. 30: 70.

„Conscriptio"; 1671. jan. 24.; 44 l. magyar nyelvű eredeti; Felsővidéki (hegykői) Uradalom; birtokos nincs feltüntetve; a helységek neve és sorrendje megegyezik a 30: 60. alatt felsoroltakkal.

U. et C. 36: 53.

„Aestimatio"; 1748. nov. 8.; 1 l. latin nyelvű másolat (a dátum a praezentálásé); néhai Somogy Istvánnak a fiskusra (kincstár) szállt javai; Fölső Pullya (Oberpullendorf).

U. et C. 36: 52/1.

„Conscriptio"; 1723. aug. 7.; 11 l. latin nyelvű másolat; néhai Szeur János Mátyás örökös nélkül elhunyt feleségének, Catharina Schulin-nak a fiskusra szállt vagyona; Fölső Pullya (ma Oberpullendorf) és Kőhallom (ma Steinberg).

U. et C. 36: 52/2.

„Aestimatio" (Becslés), 1723. aug. 7.; 1 l. latin nyelvű másolat; néhai Szaur János Mátyás örökös nélkül elhunyt feleségének, Catharina Schulin-nak hátrahagyott ingatlanjai és ingóságai; Fölső Pullya (ma Oberpullendorf), Csáva (ma Stoob).

U. et C. 36: 52/3.

„Conscriptio"; 1721. szept. 6.; 4 l. latin nyelvű, másolat; néhai Szaur János Mátyás özvegyének a fiskusra szállt ingóságai: Fölső Pullya (ma Oberpullendorf).

U. et 36: 52/4.

„Consignatio"; 1723. máj. 7.; 4 l. latin nyelvű, másolat; néhai Szaur János Mátyás özvegyének a fiskulusra szállt ingóságai: Fölső Pullya (ma Oberpullendorf).

U. et C. 37: 27/1.

„Conscriptio"; 1723. szept. 26.; 6 l. latin nyelvű, másolat (2 pld.); Rátky Ferenc és Rátky György konfiskált javai; Und (ma Und), Salamonfa (ma Zsira része), Szarkaföld, Gereblin (?), Gyaloka, Kisfalud, Gyoro, Beled, Mihály (ma Mihályi).

U. et C. 37: 27/2.

„Aestimatio"; 1719. aug. 29.; 3 l. latin nyelvű másolat; Rátky Ferenc és Rátky György konfiskált javai; a birtokok nevei és sorrendje azonos a 37: 27/1. alatt felsoroltakkal.

U. et C. 37: 28.

„Conscriptio"; 1718. márc. 17.; 1 l. latin nyelvű másolat; Rátky György konfiskált javai; Salamonfalva (ma Zsira része).

U. et C. 37: 29.

„Astimatio"; 1718. márc. 24.; 1 l. latin eredeti (+1 pld. másolat); Rátky György konfiskált javai; Salamonfa (ma Zsira része).

U. et C. 37: 30.

„Conscriptio"; 1719. május 7.; 7 l. latin eredeti (2 pld.); Rátky György konfiskált javai; Salamonfa (ma Zsira része), Gyaluka (ma Gyalóka), Gereblin (?), Szarkafölde (?), Und (ma Und), Sirc (Gschiess, ma Schützen am Gebirge), Vissi szőlőhegy (Wisch, Nemesvis, ma Répcevis része).

U. et C. 37: 31.

„Aestimatio"; 1719. máj. 25.; 5 l. latin nyelvű eredeti; Rátky György konfiskált javai; Salamonfa (ma Zsira része), Gyalóka, Und (ma Und).

U. et C. 37: 56/1.

„Beschreibung"; 1672.; 60 l. német nyelvű másolat; Sárvár uradalma (Vas és Sopron vármegye); birtokos nincs feltüntetve; Sopron vármegyei helységek: Péterfalva (ma Unterpetersdorf vagy Oberpetersdorf).

U. et C. 37: 56/2.

„Inventorium"; 1608. jan. 28.; 35 l. magyar nyelvű másolat; Sárvár uradalma (Vas és Sopron vármegye); birtokos nincs feltüntetve; Horpách (ma Sopronhorpács), Kövesd (ma Sopronkövesd), Perezteg, Czenk (ma Nagycenk), Kereztur (Németkeresztúr, ma Kreutz), Hegykő, Cheer (ma Csér).

U. et C. 37: 56/3.

„Urbarium"; 1608. jan.; 175 l. magyar nyelvű, másolat; sárvári uradalom; birtokos nincs feltüntetve (Vas, Sopron és Zala vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Horpach, Lövő oppidum, Kövesd (ma Sopronkövesd), Pereztegh, Czenk, Hegykw, Zeplak (ma Fertőszéplak), Homok (ma Fertőhomok), Hydegsegh, Booz (ma Fertőboz), Puszta Chalad, Ivaan, Kőrös cher praedium, Puszta Giőr (praedium), Tormas major (ma Csepreg része, Vas megye), Chepreg (Csepreg, ma Vas megye).

U. et C. 37: 56/4.

„Inventarium"; 1662. febr. 22.; 7 l. magyar nyelvű, eredeti; sárvári uradalom; birtokos nincs feltüntetve (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Thormas praedium (ma Csepreg része, Vas megye), Chepregh oppidum (Csepreg, ma Vas megye).

U. et C. 37: 57.

„Urbarium"; 1639. febr.; 172 l. magyar nyelvű, másolat; sárvári uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron megyei birtok: Csepregh oppidum (ma Vas megye).

U. et C. 39: 60.

„Beschreibung"; XVII. század vége; 8 l. német nyelvű, eredeti; birtokos nincs feltüntetve; Boos (ma Fertőboz), Pusztacsalád, Hegykő, Pereszteg, Nagyczenk.

U. et C. 40: 16.

„Extractus"; 1670. okt. 4.; 31 l. latin nyelvű másolat; felsővidéki (hegykői) uradalom; birtokos nincs feltüntetve; Hegykeo, Homok (ma Fertőhomok), Lövő, Booz (ma Fertőboz), Nagy Czenk, Peresztegh, Kövesd, Horpacs (ma Sopronhorpács), Kis Horpács (ma Sopronhorpács része), Marek (ma Marz), Gogan alias Ferczerfalu (Gógánfa, ma Egyházasfalu része), Bü (Bő, ma Vas megye), Keresztiny (Keresztény, ma Egyházasfalu része), Puszta Czalad, Iván, Széplak (ma Fertőszéplak), Vikér (ma Újkér).

U. et C. 40: 25.

„Urbarium prepositurae Chornensis"; 1684. júl. 1.; 14 l. magyar nyelvű másolat; csornai prépostság birtokai (Győr és Sopron vármegye); Czenendorf (Cinfalva, ma Siegendorf), Széplak (ma Fertőszéplak), Hőwey, Lédecz (ma Sopronhorpács része), Keresztur (Németkeresztúr, ma Kreutz), Vásáros falu, Chorna, Maglócza, Ládocz (?), Horpács (ma Sopronhorpács), Farád (ma Csorna—Farád része), Márcz ma Marz).

U. et C. 40: 26.

„Extractus"; 1702. után (az 1684. és 1702. évi urbáriumok összevetése); 7 l. latin nyelvű, másolat; a csornai prépostság birtokai (Győr és Sopron vármegye); Sopron megyei birtokok Csorna oppidum, Magolcza (ma Maglóca), Farád (ma Csorna—Farád része), Banthegye (ma Szil része), Begnicz (?) praedium, Széplak (ma Fertőszéplak), Hevei (ma Hövej), Lédecs (Lédec, ma Sopronhorpács része), Városfalu (ma Vásárosfalu), Simendorf (?), Felpecz (?), Márcz (ma Marz), Szill.

U. et C. 46: 84.

„Aestimatio" (és jelentés a királyi kamarának a becslésről); 1688. ápr. 28.; 2 l. magyar nyelvű, eredeti; néhai Jászbriny Gergely birtoka (a becslés idején a Nedeczkyek tulajdonában); Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós).

U.et C. 48: 74.

„Conscriptio"; 1721. szept. 6.; 6 l. latin nyelvű másolat; Sauer hadnagy özvegyének, Katalin asszonynak a fiskusra szállt birtokai; Felső Pullya (ma Oberpullendorf), Kőhalom (ma Steinberg).

U. et C. 48: 80.

„Conscriptio"; 1681. okt. 6.; 2 l. latin nyelvű, eredeti; Ostffy Miklós birtokai (Vas, Sopron, Győr vármegyékben); Sopron vármegyei birtokok: Sárkány (ma Szilsárkány), Farád (ma Csorna—Farád része), Sarrod.

U. et C. 54: 10/1.

„Beschreibung" (Urbarium); 1672. febr. 22.; 36 l. német nyelvű fogalmazvány; Hornstein és Pottendorf uradalma; birtokos nincs feltüntetve; (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok Hornstein (ma Szarvkő) oppidum, Petlsdorf (Petersdorf, ma Unterpetersdorf vagy Oberpetersdorf), Winpassingh (ma Wimpassing), Ungrisch Prottersdorf (Prodersdorf, ma Pordány, Wulkaprodersdorf?), Loreta (Loretom, ma Loretto), Stozingh (ma Stotzing), Stinkenbrunn (Büdőskút, ma Stinkenbrunn).

U. et C. 54: 10/2.

„Beschreibung" (az uradalmak alkalmazottainak 1666. évi jövedelme); 1667. jan. 12.; 5 l. német nyelvű, eredeti (és 6+3 l. német nyelvű, eredeti: a természetbeni juttatások összegzése); Hornstein és Pottendorf uradalmak; birtokos nincs feltüntetve. — A helységek, ill. birtokok nevei megegyeznek az U. et C. 54: 10/1. alatt felsoroltakkal.

U. et C. 55: 64.

„Urbarium castri Kezew"; 1587. febr. 9.; 14 l. latin nyelvű, eredeti; Arx Kezew és tartozékai; néhai Draskovich György győri püspök birtokai (Vas, Sopron, Győr és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Zany (ma Szany). Chanak (ma Rábacsanak), Baaghyok (Bágyogh, ma Bágyogszovát), Districtus Lochmand (Locsmánd, ma Lutzmannsburg), Széplak (ma Fertőszéplak), Sárkány (ma Szilsárkány).

U. et C. 55: 65.

„Urbarium oppidi Sabariensis"; 1656.; 28 l. latin nyelvű fogalmazvány; Arx et Oppidum Zombathel (Vas, Sopron és Moson vármegye); Sopron vármegyei helységek: Sira (ma Zsira), Sopron civitas, Neudorff (ma Neudorf).

U. et C. 56: 33.

(Összeírás);1584.; 162 l. magyar nyelvű, eredeti; Széplak és tartozékai; birtokos nincs feltüntetve (Sopron, Vas és Győr vármegye); Sopron megyei birtokok: Bodonkel, Barbach, Beel Sarkan (ma Bősárkány), Pordan, Szyl, Keczel (ma Rábakecöl), Bogyoszlo, Thamassy (ma Rábatamási), Baboth, Vásárosfalu, Ordo (Ordód, ma Babot része), Hydaz, Kapwvár és város, Wythned, Endred (ma Fertőendréd), Zörghen (Szergény, ma Agyagosszergény része), Söythoer (Süttőr, ma Fertőd része), Sarrod, Szent

Myklos falva (ma Fertőszentmiklós), Zerdahel,Ghöbös (ma Göbösmajor, Csapod része), Chapod, Röytök (ma Röjtökmuzsaj része), Zeplak (ma Fertőszéplak), Hansági mocsarak, Fertő tó menti erdők.

U. et C. 56: 34.

„Urbarium"; 1662. dec. 26.; 20 l. magyar nyelvű, eredeti; Széplak és tartozékai; birtokos nincs feltüntetve; Széplak (ma Fertőszéplak) castellum, Sarrod, Söytör (Süttör, ma Fertőd része), Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Borgácz (Börgöcz, ma Ebergöc), Kövesd (ma Sopronkövesd), Gedéri?

U. et C. 60: 83.

„Urbarium"; 1719 után (évszám a szövegben); 53 l. német nyelvű, eredeti; a szentgotthárdi apátság birtokai (Vas, Sopron és Moson vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Sidan (Németzsidány, ma Kiszsidány, Vas megye), Berrekallya (ma Tompaládony része, Vas megye).

U. et C. 65: 40.

(Összeírás): 1671. júl. 30—31.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; Wittnyédy István konfiskált birtokai; Sopron szabad királyi város, Rákos (ma Fertőrákos) szőlőhegye, Meggyes (ma Mörbisch) szőlőhegye, Rust (ma Rust) szőlőhegye.

U. et C. 67: 43/1.

„Aestimatio"; kb. 1720.; 12 l. latin nyelvű, másolat; Török István konfiskált javai, kamarai birtokok; Egyed (ma Rábaszentandrás), Szobor (ma Sobor), Szent András (ma Rábaszentandrás) (és két Vas megyei portio).

U. et C. 67: 43/2.

„Aestimatio" (Becslés); 1726. aug. 27.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; Török István konfiskált javai, kamarai birtokok; Széchény (Szécsény, ma Pereszteg része), Egyed (oppidum), Szobor (ma Sobor), Szent András (ma Rábaszentandrás) (és négy Vas megyei portio).

U. et C. 68: 43.

„Inventarium"; 1676. szept. 26.; 12 l. latin nyelvű, eredeti (folio formatum); gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Kapuvar, Klastrom (Borsmonostor, ma Klostermarienberg).

U. et C. 68: 44/1.

„Extractus ex urbario dominii Leuka"; 1670. szept. 26.; 19 l. latin nyelvű, egykorú kamarai másolat; lékai uradalom; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Geristorf (Gerischdorf, Gyiróth, ma Kroatisch Gerischdorf), Piringstorf (Bonya, ma Piringsdorf), Hochstras (ma Hochstrass), Dörffl (ma Dörfl), Inferior Pandorf (Alsó Bánfalva, ma Bánfalu), Mannestof (Mannersdorf, Kéthely, ma Mannersdorf an der Rabnitz), Inferior Lostorf (ma Unterloisdorf), Closter (Borsmonostor, ma Klostermarienberg), Superior Lostorf (ma Oberloisdorf), Bleügraben (Bleygraben, Pleigraben, ma Olmód, Vas megye), Karl (ma Karl), Minchofen (Malomháza, ma Kroatisch Minihof), Minor Waristorf (Kisbarom, ma Kleinwarischdorf), Siegerstorf (Siegersdorf, ma Horvátzsidány, Vas megye), Pressing (ma Peresznye, Vas megye), Strebltorf (ma Strebersdorf).

U. et C. 68: 55.

„Extractus" (1679. évi adóhátralékokról); 1680. szept. 12.; 2 l. latin nyelvű, eredeti; kapuvári fiskális uradalom; előző birtokos nincs feltüntetve (gróf Nádasdy Ferenc?): Bogyaszló, Bősárkány, Borbacs, Pordány (ma Rábapordány), Szil, Baboth, Vitned, Söitör (Süttör, ma Fertőd része), Endréd (ma Fertőendréd), Csapod, Sz. Miklós (ma Fertőszentmiklós).

U. et C. 68: 56.

„Extractus Restantiarum"; 1681. jan. 9.; 7 l. latin nyelvű, eredeti; kapuvári fiskális uradalom; előző birtokos nincs feltüntetve (gróf Nádasdy Ferenc?): Kőtér (?), Endréd (ma Fertőendréd), Chapod, Vittnyéd, Sz. Miklós (ma Fertőszentmiklós), Pordan (ma Rábapordány), Bodonhely, Bogyoszlo, Szil, Baboth.

U. et C. 69: 26.

„Specificatio"; 1721. nov. 17.; 5 l. latin nyelvű, eredeti; Szauri-féle fiskális javak (a soproni harmincad-hivatalban talált ládában volt pénzekről és különböző ingóságokról, tárgyakról készült jegyzék): Sopron.

U. et C. 69: 71.

„Taxation und Beschreibung"; 1672. febr. 3.; 12 l. német nyelvű, egyszerű másolat; kapuvári uradalom majorságai; gróf Nádasdy Ferenc birtokai: Copowahr, Schidter (Süttör, ma Fertőd része), Portan (ma Rábapordány).

U. et C. 72: 32.

„Aestimatio"; 1747. aug. 8.; 2 l. latin nyelvű, másolat (2 pld.); a fiskus kezelésébe került Somogyi-féle nemesi kúria; Fölső Pulya (?) (helységnév kikövetkeztethető az fiskusra szállt javak: Fölső Pullya (ma Oberpullendorf).
U. et C. 72: 33-ból).

U. et C. 72: 33.

„Aestimatio"; 1747. aug. 8.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; Somogyi István halála után a

U. et C. 75: 18.

„Nova inquisitio"; 1608. márc. 13—20.; 112 l. magyar nyelvű, egykorú másolat; Borsmonostor és Láza váruradalma; Báthory Erzsébet birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Kühalom (ma Steinberg), Bonnya (ma Piringsdorf), Malomháza (ma Kroatisch Minihof), Keresztur (Németkeresztúr, ma Kreutz) oppidum.

U. et C. 75: 44.

„Conscriptio"; 1587. febr. 7.; 40 l. latin nyelvű, egykorú másolat; Delphino Zaccaria biboros, győri püspök halála 1583. után a kamara kezelésébe került birtokok (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Rákos (ma Fertőrákos), Sopron.

U. et C. 77: 8/1.

„Inventarium"; 1577. júl. 3.; 4 l. latin nyelvű, eredeti; Listhius János győri püspök halála után kamarai kezelésbe került birtokok (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Frad (Farád, ma Csorna—Farád része), Sarkan (ma Szilsárkány), Pazthori, Nemethi (ma Sopronnémeti), Zowath (ma Bágyogszovát része).

U. et C. 77: 8/2.

„Inventarium"; 1587. febr. 12.; 12 l. latin nyelvű, másolat; Draskovich György győri püspök halála után kamarai kezelésbe vett birtokok (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Zowatt (ma Bágyogszovát része), Pynned.

U. et C. 77: 8/3.

„Inventarium"; 1587. jún. 15.; 5 l. latin nyelvű, eredeti; Draskovich György győri püspök halála után kamarai kezelésbe került birtok: Rákos (ma Fertőrákos) allodium.

U. et C. 77: 8/4.

„Inventatio"; 1619. ápr. 15.; 10 l. latin nyelvű, eredeti; a győri püspök birtokai (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Rákos (ma Fertőrákos) oppidum, Sopron oppidum.

U. et C. 78: 4/1.

„Inventarium"; 1598. júl. 27.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; Pethe Márton győri püspök birtoka: Rákos (ma Fertőrákos) oppidum.

U. et C. 78: 4/2.

„Inventarium"; 1592. ápr. 15.; 1 l. latin nyelvű, töredék; Kutahssy János győri püspök birtoka: Rákos (ma Fertőrákos) oppidum.

U. et C. 78: 37.

„Inventarium"; 1651. nov. 24.; 12 l. latin és magyar nyelvű, eredeti; Kemény János volt birtokai, melyeket Bencze János számvevő kezelésébe adtak: Geresd (ma Nagygeresd része, Vas megye), Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz).

U. et C. 78: 38.

„Inventarium"; 1656. jan. 29.; 10 l. magyar nyelvű, eredeti; gróf Nádasdy Ferenc birtoka: Keresztur (Németkeresztur, ma Deutschkreutz).

U. et C. 85: 1.

„Urbarium"; 1639. márc. 3.; 84 l. magyar nyelvű eredeti; Léka váruradalma; gróf Nádasdy Ferenc birtoka (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok, ill. helységek: Kühalom (ma Steinberg), Bonnya (ma Piringsdorf), Hoksztroz (ma Hochstrasz).

U. et C. 85: 38. (az irat áttéve: Dl. 36994 sz. alá a középkori anyagba)

„Urbarium"; kb. 1500.; eredeti latin nyelvű; Kapu vára és váruradalma (Sopron, Győr és Vas vármegye); Sopron vármegyei birtokok, ill. helységek: Kapw castrum, Baboth, Thamassy (ma Rábatamási), Kechel (ma Rábakecöl), Hydaz, Beled, Boadonhel, Bogyoszló, Zyl, Mythned, Endred (ma Fertőendréd) praedium, Sarkan (ma Szilsárkány), Pordan (ma Rábapordány), Serghen (ma Agyagosszergény része).

U. et C. 87: 25.

„Anschlag und Betheürung über die Herrschaft Hornstain" (Conscriptio et aestimatio); 1647. (dátum a szövegben); 13 l. német nyelvű, eredeti; Schloß und Burgstall Hornstain, Markt Hornstain (ma Hornstein), Stinkenbrunn (ma Stinkenbrunn), Prodersdorf (ma Leithaprodersdorf), Pöttelsdorf (ma Pötelsdorf).

U. et C. 91: 25/1.

„Conscriptio"; 1723. márc. 8.; 1750. márc. 17-én hitelesített, 15 l. latin nyelvű másolat: Török István birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron megyei birtokok: Szécsény (ma Pereszteg része), Egyed, Sobor, Szent András (ma Rábaszentandrás).

U. et C. 91: 25/2.

„Aestimatio" és „Liquidatio"; 1726. aug. 27.; 2 l. latin nyelvű, másolat; Török István birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: lásd az *U. et C. 91: 25/1.* alatt felsorolt birtokokat, ill. helységeket.

U. et C. 91: 25/3.

„Aestimatio"; 1727. szept. 23.; 1747. nov. 16-i hitelesített, másolat; 2 l. latin nyelvű. Török István birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: lásd az *U. et C. 91: 25/1—2* alatt felsorolt birtokokat, ill helységeket.

U. et C. 91: 25/4.

„Aestimatio"; 1723. ápr. 19.; Sopron vármegye szolgabírájának okiratába foglalt becslés: 2 l. magyar nyelvű, másolat; Telekessy Török István és özvegye, Komáromy Kata birtokai; a birtokok, ill. helységek megegyeznek az *U. et C. 91: 25/1—3.* alatt felsoroltakkal.

U. et C. 91: 68.

Összeírás; XVII. század második fele; 3 l. egykorú magyar nyelvű fogalmazvány; sárvári és kapuvári uradalom, továbbá Füzér és Tokaj birtokok; gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai (Vas és Sopron, Abaúj és Zemplén vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Csepregh oppidum, Hegykő maior, Homok (ma Fertőhomok), Hidegsegh, Czenk, Pereztegh, Boz (ma Fertőboz), Küvesd (ma Sopronkövesd), Leöveö,

Újkér, Horpacz (ma Sopronhorpács), Csery (ma Csér), Iványi (ma Iván), Beled, Bogoszló, Pordan (ma Rábapordány), Sarkany (ma Szilsárkány), Borbacz, Szill, Tamasi (ma Rábatamási), Bodonlak (?), Szent Miklós (ma Fertőszentmiklós), Endred (ma Fertőendréd), Vitnied, Czapod, Söytör (Süttör, ma Fertőd része), Szegeny (ma Agyagosszergény), Sarrod.

U. et C. 93: 35.

„Connotatis, seu genuina Informatio pagi Gyroth"; 1697. dec. 9.; 7 l. latin nyelvű, eredeti; birtokos nincs feltüntetve; Gyroth (Gyiróth, Gerischdorf, ma Kroatisch Gerischdorf).

U. et C. 95: 3.

(Összeírás); 1528.; 29 l. latin nyelvű, másolat (fraktur); Sárvár és Léka vára és tartozékaik; birtokos nincs feltüntetve (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok, ill. helységek: Iwan, Wykeer (ma Újkér), Chepregh, Glirewd (ma Girod), Gerischdorf (ma Kroatisch Gerischdorf), Bwyna (ma Piringsdorf), Pergelyn (ma Pilgersdorf), Pwlya (ma Unter v. Oberpullendorf), Kywhalom (Kőhalom, ma Steinberg), Salamonfalva (Salamonfa, ma Zsira része).

U. et C. 96: 28.

„Conscriptio"; 1745. ápr. 22.; 2 l. latin nyelvű, eredeti; Szili Ferenc soproni polgár magvaszakadtával a fiskusra szállt birtokok; Fölső Szopor (ma Újkér része), Újkér.

U. et C. 98: 27.

Összeírás; 1681. okt. 23.; 7 l. latin és magyar nyelvű másolat; Ostffy Miklós birtokai (Vas, Győr és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Sárkány (ma Szilsárkány), Farad (ma Csorna—Farád része), Sarrod, Beled, Sopron.

U. et C. 98: 77.

„Inventarium": 1706. febr. 8.; 7 l. német nyelvű, eredeti; Kissennyei Sennyey Sándor elhunyt városi plébános birtokai és ingóságai: Ruszt (Markt, ma Rust).

U. et C. 99: 30.

„Urbarium"; 1635.; 3 l. latin és magyar nyelvű, eredeti; Viczy Ádám birtoka: Loós (Lózs, ma Nagylózs).

U. et C. 99: 51.

„Specificatio": 1672. jún. 19.; 4 l. latin nyelvű, eredeti; birtokos nincs feltüntetve; Draszug (Drassburg? ma Drassburg).

U. et C. 101: 3.

„Inventarium et Urbarium"; 1597. jan. 25.; 111 l. magyar és részben latin nyelvű; Keresztur castrum és tartozékai; gróf Nádasdy Ferenc birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Kereztur castrum, Kereztur oppidum (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Borisdorf (Kisbarom, ma Kleinwarischdorf), Fwles (Füles, ma Nikitsch), Malomhaza (ma Kroatisch Minihof), Rakos (ma Fertőrákos) oppidum, Sopron civitas, Kwlw (Küllő, ma Girm), Nek (Nyék, ma Neckenmarkt), Szakon (ma Szakony), Czepreg, Hasondorf (Hasfalva, ma Haschendorf), Kis Borisdorff—Borisdorf.

U. et C. 104: 2 (áttéve: Dl. 36983)

„Registrum"; 1505.; oklevél; Kapw vára és tartozékai (Győr, Sopron és Zala vármegye); Sopron vármegyei helységek: Zyl oppidum, Baboth, Ordo (Ordód, ma Babot része), Bogizlo, Pordan, Hydasz, Thamasi (ma Rábatamási), Barbach, Belsarkan (ma Bősárkány), Bodanhel, Beled, Kechel (Kecöl, ma Rábakecöl), Sergen (Szergény, ma Agyagosszergény része), Wythned, Kapy (ma Capy) praedium.

U. et C. 117: 25.

„Conscriptio"; 1723. máj. 20.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; Sibrik Miklós birtoka: Micske(Strebersdorf, ma Strebersdorf).

U. et C. 117: 36.

„Conscriptio"; 1723. okt. 20.; 5 l. latin nyelvű, eredeti; gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai (új tulajdonos: az Ágoston rend lékai konventje): Liquánd (Ligvánd, ma Nebersdorf), Pulya (ma Pullendorf).

U. et C. 117: 38/1.

„Inventatio et aestimatio"; 1726. júl. 22.; 2 l. latin nyelvű, eredeti; néhai báró Vragovicz Kristóf konfiskált ingatlanai és ingóságai (Varasd és Sopron vármegye); Sopron.

U. et C. 117: 38/2.

„Summarium extractus"; 1726. jún. 2.; 3 l. latin nyelvű, eredeti; néhai báró Vragovicz Kristóf ingatlanai és ingósága (Varasd és Sopron vármegye): Sopron.

U. et C. 117: 43.

„Conscriptio"; 1730. jan. 24.; 2 l. latin nyelvű, eredeti; báró Scheller Mihály János ingó és ingatlan javai: Diófalva, Steinberg (ma Steinberg).

U. et C. 119: 2/2.

„Inventarium Arcis Kezeö"; 1566. jún. 12.; 7 l. latin nyelvű, eredeti (+3 l. töredék); a győri püspökség vagyonleltára (Vas és Sopron megye); Sopron megyei helységek: Zany, Chanak (ma Rábacsanak), Bayok (Bágyog, ma Bágyogszovát).

U. et C. 119: 3.

„Conscriptio Bonorum"; 1571. júl.; 70 l. latin nyelvű, eredeti; a győri püspökség birtokai (Győr, Sopron, Vas és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Szowad (ma Bágyogszovát része), Szany oppidum, Chanak (ma Rábacsanak), Zenth Miklos (ma Fertőszentmiklós), Bágyogh (ma Bágyogszovát), Sopron (Domus Episcopalis Soproniensis), Hymod.

U. et C. 119: 4.

„Conscriptio Bonorum"; 1577. ápr. 6.; 69 l. latin nyelvű, másolat (2 pld.); Listhy János győri püspök halála után összeírt birtokok és jövedelmeik (Győr, Vas, Sopron és Veszprém vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Salamon (Salamonfa?, ma Zsidány része), Zowath (ma Bágyogszovát része), Chanak (ma Rábacsanak), Zenth Miklos (ma Fertőszentmiklós), Pyspekh Zogethe (?), Bagiok (ma Bágyogszovát), Zany oppidum, Hymod, Syra (ma Zsira), Wyfalu (Újfalu, ma Neudorf), Dőr (ma Dör).

U. et C. 121: 44.

„Aestimatio vel Consignatio"; 1774. ápr. 19.; 10 l. latin nyelvű, másolat (1 mellékkletel); a pápóci perjelség birtoka (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtok: Sebes (ma Rábasebes).

U. et C. 119: 1.

„Conscriptio"; 1565; 45 l. latin nyelvű, eredeti; a győri püspökség birtokai (Győr, Sopron, Veszprém és Vas vármegye); Sopron vármegyei birtokok; Zowad (ma Bágyogszovát része), Chanak (ma Rábacsanak), Bayok (Bágyog, ma Bágyogszovát), Zenth Myklos (ma Fertőszentmiklós).

U. et C. 119: 6.

„Urbarium seu consignatio"; 1592; 125 l. latin nyelvű, másolat; Kuthassy János győri püspök számára a győri püspökség jószágairól készített urbarialis összeírás (Győr, Veszprém, Vas és Sopron vármegye) (benne utasítások az összeírók számá-

ra); Sopron vármegyei birtokok: Rakos (ma Fertőrákos) oppidum, Meggyes (ma Mörbisch), Sopron civitas, Zira (ma Zsira), Zany oppidum, Zent Myklos (Fertőszentmiklós), Chanak (ma Rábacsanak), Chorna, Zenth András (ma Rábaszentandrás).

U. et C. 123: 34.

„Conscriptio"; (XVIII. század első fele); 2 l. latin nyelvű, egykorú másolat; néhai Szili Ferenc elhunyta után magvaszakadtával a fiskusra szállt birtokai; Felső Szopor (ma Újkér része), Uyker, Alsó Szopor (ma Újkér része), Viss (Nemesvis, ma Répcevis része).

U. et C. 156: 2.

„Urbarium Universorum Bonorum Nadasdiano-Fiscalium"; 235 l. latin nyelvű fogalmazvány vagy másolat; gróf Nádasdy Ferenc konfiskált birtokai (Vas és Sopron vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Szent Miklós oppidum (ma Fertőszentmiklós), Szerdahely (ma Fertőszentmiklós része), Seötör (Süttör, ma Fertőd része), Endred (ma Fertőendréd), Czapod, Geöbös (ma Göbösmajor, Csapod része), Vithned, Hidarz praedium, Kapuvár oppidum, Baboth, Bojoszlo (ma Bogyoszló), Thamássy (ma Rábatamási), Bü Sarkany, Barbacz, Keczel (ma Rábakecöl), Beled, Tata (Kistata, ma Szil része), Szyll, Pordány (ma Rábapordány), Bodonhely.

U. et C. 162: 59.

„Inventarium"; 1797. jan. 26.; 9 l. német nyelvű, eredeti; Eberl Erzsébet elhunyta után Sopron városában található javairól, ingóságairól készült kimutatás: Sopron.

U. et C. 162: 67.

„Inventarium"; 1798. máj. 29.; 9 l. német nyelvű, eredeti; Schlegel Mátyás soproni polgár elhunyta után Sopron városában található ingóságairól, személyes tárgyairól készített leltár: Sopron.

U. et C. 185: 7.

„Conscriptio"; 1819. máj. 21.; 6 l. latin nyelvű, eredeti (2 db melléklettel); Talabér László halála után a fiskusra szállt birtokok. Makkos Hetye (ma Hettye), Felső Szopor (ma Újkér része).

U. et C. 191: 7.

„Beschreibung deren königl. Freystadt Ödenburg ..."; 152 l. német nyelvű, eredeti (benne Sopron környékének vázlatos térképe); Sopron szabad királyi város és tartozékai: Sopron, Loiperspach (Lépesfalva, ma Loipersbach), Wandorf (Bánfalva, ma Sopron része), Harkau (ma Harka), Wolfs (ma Balf), Klingenbach (Kelénpatak, ma Klingenbach), Mörvisch (Meggyes, ma Mörbisch), Agendorf (ma Ágfalva), Kohlhof (Kohlenhof, ma Kópháza).

U. et C. Irreg. 9: 15 (83. alszám)

(Összeírás); XVII. századi eredetiről készült 1726. évi másolat; 1 l. latin nyelvű; a soproni keresztes konvent birtokai: Sopron, Beő (Bő, ma Vas megye), Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz).

U. et C. Irreg. 9: 15. (96. olszám)

(Összeírás); 1702. évi irat 1726. évi másolata; 33 l. latin nyelvű; a csornai Szent Mihály-prépostság birtokai (Sopron, Győr, Somogy és Tolna vármegye); Sopron vármegyei birtokok: Chorna oppidum, Maglocza, Farad (ma Csorna—Farád része), Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Bankhegye (Bánthegy, ma Szil része) praedium, *Begnicz?* Hevey (ma Hövej), Széplak (ma Fertőszéplak), Lidecz (Lédec, ma Sopronhorpács része), Vasarosfalu, Horpácz (ma Sopronhorpács), Siemendorf (?), Felpecz (?), Marz (ma Marz), Szyl.

U. et C. Irreg. 6: 25.

(Összeírás); XVII. század első fele; 7 l. magyar nyelvű fogalmazvány; birtokos nincs feltüntetve (Sopron és Vas vármegye); Sopron vármegyei helységek: Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz) oppidum, Kallastrom (Borsmonostor, ma Klostermarienberg), Kwhalom (ma Steinberg), Berezin (?), Ketzel (Kecöl, ma Rábakecöl).

U. et C. Irreg. 6: 26.

(Összeírás); XVII. század első fele; 3 l. latin nyelvű, fogalmazvány; „Felső Vidékbül való helységek"; birtokos nincs feltüntetve: Ivan, Uyker, Horpacz (ma Sopronhorpács), Lövő, Kövesd (ma Sopronkövesd), Peresztegh.

U. et C. Irreg. 5: 24.

(Összeírás urbáriális adatokkal); (1639; dátum a szövegben); 25 l. magyar nyelvű töredék; birtokos nincs feltüntetve: Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Malomháza (ma Kroatisch Minihof).

U. et C. Irreg. 7: 53.

(Összeírás-töredék); XVII. század második fele; 1 l. magyar és latin nyelvű; Sopron vármegyei jobbágytelkek; Szalay Gábor Péter, Czimberné, Tompa György, Tetemi János és Ferde Mátyás birtokai: Kisczenk, Nagy Czenk, Hegykü.

U. et C. Irreg. 7: 58.

„Specificatio"; XVII. század vége; 8 l. latin nyelvű, egykorú kamarai jegyzék; Borsány István plébános által a Nádasdy-családtól zálogba vett jobbágyokról: Német-keövesd (ma Sopronkövesd).

U. et C. Irreg. 7: 116.

(Conscriptio urbarialis); (XVII. század közepe); 4 l. latin nyelvű, egykorú kamarai összeírás-töredék; Sopron vármegyei falvak; birtokos nincs feltüntetve: Varasdorf (Kis-Barom, ma Kleinwarischdorf), Franko (ma Frakenau), Kis-Sidan (Nébetzsidány, ma Kiszsidány, Vas megye).

U. et C. Irreg 7: 113.

(Lajstrom); 1567.; 5 l. magyar és latin nyelvű, fraktur; Sopron vármegyei falvak; birtokos nincs feltüntetve: Homok (ma Fertőhomok), Hegykeo, Iwan.

U. et C. Irreg. 7: 114.

(Lajstrom); 1567.; 12 l. magyar és latin nyelvű, fraktur; Sopron vármegyei falvak; birtokos nincs jelezve: Chenk (ma Cenk), Peresztegh (ma Pereszteg).

U. et C. Irreg. 7: 115.

(Összeírás); 1701. ápr. 14.; 1 l. német nyelvű (latin és magyar mondatokkal), egykorú tabelláris összeírás, fogalmazvány; a csornai premontrei prépostság telkes jobbágyai: Csorna.

U. et C. Irreg. 7: 115/a.

(Kimutatás); 1702. jan. 1—10.; 2 l. német nyelvű, eredeti; a csornai premontrei prépostság jobbágyairól: Csorna.

U. et C. Irreg. 7: 108.

(Névjegyzék); (XVI. század közepe); 1 l. latin nyelvű, egykorú uradalmi feljegyzés; „Nomina Incolarum de Kerezthwr": Kerezthwr (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz).

U. et C. Irreg. 7: 109.

(Lajstrom); 1659.; 6 l. magyar nyelvű, fraktur, egykorú kamarai feljegyzés; Sopron vármegyei falvak; birtokos nincs feltüntetve: Kis-Barom (ma Kleinwarischdorf), Malomháza (ma Kroatisch Minihof).

U. et C. Irreg. 7: 109/a.

(Lajstrom);1656.; 7 l. magyar nyelvű, fraktur, egykorú uradalmi feljegyzés; Sopron vármegyei falvak; birtokos nincs feltüntetve: Kis-Barom (ma Kleinwarischdorf), Nagy-Barom (ma Grosswarischdorf), Malomháza (ma Kroatisch Minihof), Nyék (ma Neckenmarkt).

U. et C. Irreg. 7: 110.

(Számadástöredék); (1567., az évszám a szövegben); 12 l. latin és magyar nyelvű, egykorú uradalmi elszámolás, fraktur; a Nádasdy-család birtokai: Horpach (ma Sopronhorpács), Keowesd (ma Sopronkövesd), Iwan, Hegykw, Homok (ma Fertőhomok), Hidegsegh, Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Chepreg (Csepreg, ma Vas megye).

U. et C. Irreg. 7: 111.

„Registrum"; 1567.; 12 l. latin és magyar nyelvű fogalmazvány, fraktur; a Nádasdy-család birtokai: Keresztur arx (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz), Kövesd (ma Sopronkövesd), Lövő, Horpács (ma Sopronhorpács), Újkér.

U. et C. Irreg. 7: 112.

(Lajstrom); 1668. máj. 20.; 24 l. magyar nyelvű, latin nyelvű bejegyzésekkel, feljegyzés, fraktur, a Nádasdy-család birtokai: Hegyku, Homok, Hidegsigh, Czenk, Peresztegh, Kövesd (ma Sopronkövesd), Malomhaza (ma Kroatisch Minihof), Sopron város, Keresztur (Németkeresztúr, ma Deutschkreutz).

U. et C. Irreg. 11: 28.

„Conscriptio"; 1766. jan. 27.; 8 l. latin nyelvű, egykorú másolat; tabelláris összeírás; a győri káptalan birtokai: Káptalanviss (ma Répcevis), Szőbe-földe praedium.

U. et C. Irreg. 11: 29.

„Instructio"; (kb. 1620., a dátum Dr. Csánki Dezső beírása); 6 l. magyar nyelvű, eredetiből kiemelt (kitépett) töredék; (Birtokos: a Nádasdy-család?); Boristorf (Borisfalva-Kisbarom, ma Kleinwarischdorf), Franko (ma Frankenau), Kis-Sidan (Németzsidány, ma Kiszsidány, Vas megye).

Katona Imre:

Hitler Csapodon?

(Hol állt a Keleti Front Főparancsnoksága?)

1. Az 1939-ben Németország és Anglia között kitört háború nemcsak falvainktól esett messze, de sokáig még országunktól is. Bár hazánk anyagi helyzetében hamar megmutakozik a háború hatása: a pengő fokozatosan romlik, egyebekben azonban még sokáig alig van jelen a háború. Esténként az égnek a falutól északra eső féltekén robbanó lövedékek villannak, fényszórók csóvái pásztázzák az eget; a Fertő fölött ballont húzó repülőgéppel a sarródi légvédelmi tüzérség a találati pontosságot gyakorolja. Mind többször érkeznek a faluba katonák: huszárok, tüzérek, gyalogosok. A bekvártélyozott katonákra a falubeliektől eltérő regula érvényes,ezt a reggel, délben, délután és este felcsendülő kürtszó jelzi.

Mi, gyerekek is egyre többet játszunk katonásdit, sőt háborúsdit a vasútállomás melletti anyaggödör füzesei között. Mindegyikünk német, olasz, vagy magyar akar lenni. Nemsokára megindul az ökörexport Németországba. A csapodiak hízott ökreit Drezdába címezve vagonírozzák be a csapodi állomáson. Kell a hús a harcoló katonáknak! 1939-ben egy másik szenzáció is a háborút juttatja az emberek eszébe. A falu határában, a Darab-erdőn túli Szoba-völgyben lezuhant egy magyar katonai repülőgép. A tragikus esemény nagy szenzációt keltett. Az emberek hetekig jártak a gép roncsaihoz, plekszi-darabokat szedtek össze, ami a falusi díszműké-

szítés fontos kellékévé lépett elő ezekben az anyaghiányos háborús években. A repülőgép tragédiája hetekig foglalkoztatta a falubelieket. Az eseményt még Csapod képviselőtestületi jegyzőkönyvében is megörökítették[1]: „Csapod község határában herceg Esterházy Pál birtokán a Szobavölgy-dűlőben 1939 febr. 28-án délelőtt 10 órakor egy katonai repülőgép lezuhant és ezáltal Mészáros Géza m. kir. repülőhadnagy, aki róm. katholikus, nőtlen, 26 éves, szülei Mészáros Béla és Maradek Anna, Eger városi lakosok, repülőhalált halt.

A repülőgépen volt még vitéz Bertalan Árpád százados, a Mária Terézia rend lovagja, a tiszti arany vitézségi érem tulajdonosa stb. stb., aki sípcsont törést, medencecsont repedést és bordatörést szenvedett, Borky István rep. zászlós, aki nyílt lábtörést szenvedett, Szabó Gyula rádiós tizedes és Gáspár József szerelő őrvezető, akik sértetlenek maradtak."

A lezuhantak közül különösen vitéz Bertalan Árpád bátorságáról beszéltek sokáig a faluban. A mentésben elsőként résztvevő csapodi favágóknak[2] (Varga Sándor is közöttük volt!) fájdalomtól elgyötört arccal, de erőt mutatva hajtogatta: ez katonadolog! Vitéz Bertalan Árpádról, mint a magyar ejtőernyősök parancsnokáról sokszor hallhattunk az 1940-es évek elején és a közelmúltban írt memoárokban(Bárczy János: Zuhanóugrás stb.). Az ejtőernyősök délvidéki bevetésekor — mindjárt a felszálláskor — gépe megcsúszott és a benne levők egy szálig meghaltak anélkül, hogy célhoz értek volna.

1940-ig a pénz egyre fokozódó elértéktelenedése és az újságok hírei utaltak a háborúra. Lengyelország lerohanása után lengyel katonák tűnnek fel a faluban, akik főleg Bregenzen és Fertőszentmiklóson, a volt Bezerédj-kastélyban lévő táborban laktak. Innen rándultak át a szomszéd falvakba, így Csapodra is. A fertőszentmiklósi Bezerédj-kastélyban már 1940 körül megszűnt a fogolytábor, de Bregenzen egészen a háború végéig fennmaradt. A háború utáni hónapokban egy ideig még látható volt a templomnak, illetve a kápolnának berendezett istálló egy lengyel hadifogoly-festő oltárképével[3]. A repülőteret birtokba vevő szovjet katonák használták ideiglenes tartózkodási helyül az egykori major táborrá átalakított épületeit. A földreform során — mint Esterházy-birtokot — Bregenz határát is felosztották. Az új tulajdonosoknak az épületekre nem volt szükségük, így lebontották őket.

Az 1944. október 15-i eseményekkel a háború átterjedt az országnak erre a részére is. Előbb erdélyi szász menekültek lepik el a falut, majd magyar és német katonákat kvártélyoznak be a házakba. A katonák szinte teljes egészében a repülőtér állományába tartoztak, a magyarok ugyanúgy mint a németek.

A repülőtérből hovatovább nagyüzem lesz, a környékbeliek leglátogatottabb munkahelye. Hatalmas építkezés folyik a nagy kiterjedésű területen, elsősorban a soproni országút baloldalán, az erdőrendezéskor kialakított nyiladékokban, allékban. Itt épülnek a korábbi fedett hangárokat pótló, ún. nyílt hangárok. Ide állnak be a bevetésből visszatérő, vagy a várakozó gépek. Itt, az erdő fái között jól álcázva állnak egymáshoz közel a különböző háborús gépcsodák. A segédmunka valóságos reneszánsza van itt a repülőtéren. Épületeket nem emelnek sem itt, sem a repülőtértől távolabb, de a földmunka gigantikus méretekben folyik. A környékbeli civilek mellett munkaszolgálatra beosztott magyar pótszolgálatosok, román és orosz hadifoglyok Bregenzről, működnek közre a repülőtér építésében. A repülőtér parancsnoksága báró Berg szolgagyőri kastélyában székel, az egyes alparancsnokságok pedig komfortosított sátrakban vannak elszórva az erdőben. A munka egyre növekvő méretei mutatják, hogy a háború az utolsó szakaszába lépett. A kifutópálya sarkain ágyúállások vannak, négycsövű gépágyúkkal.

1. Győr-Sopron Megyei Levéltár Sopron megyei részlege: Csapodi Körjegyzőség Irattára. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1939.

2 Varga Sándor (Csapod 112. sz.) szíves közlése.

3 A szerző 1945 tavaszán és nyarán a „malinkij robot" keretében járt Bregenzen. A telep további sorsáról, a menekültek és a lesvári repülőtér kialakításáról, építéséről saját visszaemlékezései alapján ír.

Csapod is tele van magyar és főleg német katonákkal. Nagy részük a repülőtéren szolgál. A le- és felszálló gépek fülsiketítő moraja mellett katonai szállítókocsik, motorkerékpárok zajától és a sok idegen katona beszédétől hangos a falu, melyben lassan már több az idegen, mint a magyar.

Az a nap, melynek előzményeiről és következményeiről szólunk, még a falu e felfokozódott, idegenektől hemzsegő életéhez képest is feltűnő volt. Dobszó adta tudtul, hogy senki se lépje át háza kapujának küszöbét. Minden kapuban, bejáróban és utcai kijáratnál Wermacht-katona vagy fegyveres SS-őr állt. A járdán bukósisakos motorkerékpárosok, az úttesten pedig páncélosok és páncélozott járművek közlekedtek. Pillanatok alatt elterjedt a hír: Hitler érkezett a Déli Hadseregcsoport faluban lévő főhadiszállására! A hír a váltót állító Kovács István állomásfőnöktől indult el, aki még a közelmúltban is állította, hogy személyesen is volt szerencséje látnia Hitlert, vagy alteregóját az érkező vonattal.[4] Más adatok arra mutatnak, hogy 1945. március 28-án nem Hitler, hanem Himler járt a Heeresgruppe Süd főhadiszállásán[5]. Nem tudjuk, hogy azért került-e sor itt a fogadásra Eszterházán, mert a vonat ekkor már Csapodról elindulva e körül járt, vagy ezzel csak a vonat valóságos helyét akarták-e eltitkolni. Máshelyütt Veres D. Csaba azt írja, hogy Hitler 1944-ben már nem hagyta el a berlini főhadiszállást, következésképpen Hitler biztosan nem, így csak Himler járhatott 1945 tavaszán Csapodon, a vezérkari vonaton[6].

2. Mit mutatnak a tények?

Csapod a második világháború során különös jelentőségre tett szert. Ezt elsősorban sajátos fekvésének köszönhette. A falut minden irányból hatalmas erdők veszik körül, ezek háborús időben — amilyenek ezek az évek voltak — kitűnő búvóhelyül szolgálhattak állatnak, embernek, gépnek, mi több olyan anyagok tárolására, raktározására is felhasználhatták, mint a lőszer és különböző háborús eszközök.

A falutól északra fekvő ún. csapodi Cser 1783-ban, sőt még a múlt század első felében is összefüggő erdőség volt, nagyobb tisztások nélkül[7]. A múlt század második felében azonban a ló- és birkatenyésztés elterjedésével az erdőgazdálkodás a területen háttérbe szorul, emiatt az egykor összefüggő erdőt kisebb-nagyobb tisztások kezdik tarkítani. →

A vasút kiépülésével tovább csökkennek az erdők és növekszik a tisztás területek nagysága. Az 1900-as évek elején már több itt a tisztás, mint a más terület, Különösen északon, Bregenz közelében sok a tisztás. Bregenz, mint nevéből kitűnik, már létesülésekor katonai rendeltetésű hely volt. Kezdetben a huszárok kiképző és szálláshelye, csak később, az első világháború után, alakul át általános katonai kiképző- és szálláshellyé.[8] A majorsághoz közel fekvő és egyre nagyobb erdőtisztáson a 30-as évek végén, a 40-es évek elején az ún. bregenzi gyöp végében már a katonai repülők is megjelennek. Ponyvából húzott hangárban állomásoznak, melyek egyelőre csak látványosságul szolgálnak a falusiaknak, nemsokára azonban egyrészük munkahelyéül is, amikor a repülőtér kialakítási munkálatai 1942-ben elkezdődnek. Erre akkor kerül sor, amikor német katonai parancsnokság vette át a magyar katonaságtól a repteret. A leszállópályát — az országút és a bregenzi gyöp között — kb. 600—800 m széles és másfél km hosszú árkokkal vették körül. A hangárok — míg csak néhány gép le- és felszállásáról volt szó — a tér északi végében

4 Horváth Imre, GYSEV munkaügyi osztályvezető szíves közlése.

5 Dr. Molnár Endre orvos, a második világháború katonai eseményeinek kutatója hívta fel a figyelmemet erre a szempontra.

6 Veres D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944—1945. Bp., 1984.

7 Az Első Katonai Felmérés térképének Sopronvármegyei koordinátája. Budapest, Hadtörténeti Intézet: Térképtár. A térképet, a Csapod környékét ábrázoló szelvényt Soós Imre is közli (Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1940); a Csapod környéki erdők kiirtásából adódó szociális problémákat Soproni Elek is tárgyalja (A kultúrsarok gondjai. Bp., 1940).

8 Vasúti tervezések. Soproni Hírlap, 1895. IV. 18.

álltak. Később a sopron—veszprémi országút és Szolgagyőr—Pityer közti erdőbe mélyen benyúló allék szolgáltak a repülőgépek tartózkodási helyeiül. A legkülönbözőbb gépek szálltak fel- és le Lesvárott. A Messerschmidt-vadászgépek különböző típusain keresztül a Heinkel-gépekig szinte minden típus képviselve volt a repülőtéren, egészen az olasz Caproniig. Magyar részről a Messerschmidt 110-es típusú lokátoros éjjeli vadászok 3 százada tartózkodott Lesvárott a háború utolsó időszakában. A gépek személyzete főleg Csapodon lakott családjával. A századok élén egy-egy kiváló hírben álló vadászpilóta állott, róluk nevezték el az egységeket Tomor-, Dóczy- és Háry- századnak. Tomor Lászlót a szovjet frontról vezényelték az M 210-es vadászbombázó alakulathoz. A keleti fronton előbb Sólyom-típusú gépein ért el sikert (Tomor László: Harcok az orosz égen), majd Messerschmidt 109-es gépek különböző típusaira került. Dóczy százados Németországban bukkant fel az 1960-as években, mint berepülőpilóta[9].

A repülőteret nemcsak vadászgépek le- és felszállására használták, hanem bombázógépek is szálltak fel kifutópályájáról. Az említett három magyar repülőszázad is vadászbombázókból állt. A bombákat és a lőszereket a csapodi Csernek az állomás mögötti részén, a Fajtoson (Cirák felé) és a vitnyédi Cserben tárolták. Később, a háború befejezése után nagy gödrökben hatástalanították a felhalmozott hatalmas mennyiségű gyilkos fegyvert[10].

A repülőtérrel a falu jelentősége katonailag felértékelődött, hiszen légiúton oda kapcsolhatták be ahova csak akarták, ahova a háborús érdek megkövetelte. Fokozta a falu katonai jelentőségét a vasúthálózatba való bekapcsolódása.

A falut átszelő vasút nem volt fővonal: Sopront és Celldömölköt kötötte össze. Jelentősége a háborús körülmények miatt mégsem lebecsülendő, különösen, ha figyelembe vesszük a falu kedvező fekvését, rejtettségét (ez háborús időkben a legkedvezőbb adottságok egyike), valamint, hogy az egykori német birodalom innen alig van messzebb 30—40 km-nél; érthető a németek választása, mely Csapodra mint katonai centrumra esett. →

A vasút, az erdők, a jó megközelíthetőség mind olyan adottságok, melyek a falu katonai jelentőségét háború idején növelik. Ilyen szempontból Csapodra már korán ráterelődik a figyelem, ami egészen sajátos körülménynek tulajdonítható. A csapodi vasútállomásnak 3 vágánya volt. Az egyik, a szélső, kitérővágány volt ellenvonat esetére. A 3. vágány félkörívnyi fordulattal a majorba vezetett. Ezen a 30-as évek közepéig, ill. végéig az uradalom szükségleteit elégítették ki. A vagonokat ökrökkel huzatták a majorig. Az 1930-as évek végén azonban vasuti kocsikat toltak a vágányra, mely így szállításra alkalmatlan lett. A kocsik, nyitott és fedeles vagonok, gyermekek játszó- és búvóhelye voltak, ennek következtében annyira megrongálódtak, hogy néhány teljesen helyreállíthatatlan lett. A kocsik egyrészét 1942—43-ban kihuzatták a vágányról, hogy a kitérő vonatok, illetve szerelvények befogadására alkalmas legyen[11].

Az egy megüresedett vágány nem sokáig maradt kihasználatlanul, mert a budapesti GANZ Villamossági és Járműgyár illetékesei jó lehetőséget láttak a felhasználására.

Az Európát körülvevő háborús blokád nemcsak megnehezítette, hanem esetenként teljesen lehetlenné tette a kontaktust az amerikai kontinenssel. A GANZ Villamossági és Gépgyár szerződéses viszonyban volt Argentinával vasúti (Pullman) kocsik gyártására. Ezek legyártása meg is történt, de tovább szállításuk a már

9 E körülményre kollégáim hívták fel a figyelmemet.

10 A hadianyagnak a hatástalanítás színhelyére történő szállításában, a gödrök ásásában a falu lakossága, e sorok írója is résztvett. A németek és a magyarok által felhalmozott hadianyag hatástalanítása már a háború utolsó napjaiban elkezdődött, de 1945 nyarán vett nagyobb lendületet (vö. a GYSEV Forgalmi Osztályának eseménynaplója: 1945. júl. 22; 1945. aug. 12., 13., 19.)

11 A szerző visszaemlékezése.

említett katonai blokád miatt nem valósulhatott meg s egyelőre még kilátás sem mutatkozott arra, hogy erre a közeljövőben sor kerüljön. Az 1944. március 19-e után várható bombázásveszély a nagy budapesti gyárat arra késztette, hogy az elszállíthatatlan 36 motor-, illetve vontatókocsiját (jobb hely híján a gyárudvaron vesztegeltek) vidéken, bombabiztos helyen helyezze el. Ezek a kocsik a kor technikai színvonalán, minden igényt kielégítő luxuskivitelben készültek. A padok zöld színű borjúbox bőrrel voltak bevonva.

A GANZ Villamossági Műveknek a GYSEV budapesti vezérigazgatóságához intézett első levele 1944. március 22-én kelt, tehát nem sokkal március 19-e, az ország német megszállásának időpontja után. A GANZ szerint a kocsik biztonságos elhelyezésére „az Esterházy hercegi hitbizomány birtokán Csapod és Mexikó-puszta állomások közelében kínálkozik alkalmas terület", az uradalmi majorba vezető iparvágányon. A két vágány közül a GYSEV-vel együtt szakértői szemle dönt. A GANZ Pachler főtanácsost küldte Sopronba, hogy a GYSEV illetékeseinek segítségével döntsenek a két lehetőség egyikéről. Az ügyiratok szerint a GANZ csak akkor fordult a GYSEV-hez, amikor Esterházy Pál már hozzájárult ahhoz, hogy a Ganz a két vágány egyikét használhatja. Ezért különös — és bizonyára sajátos következtetések levonására nyújt lehetőséget — hogy nem a két jelzett lehetőség közül választottak a kiküldött szakértők, hanem Csapod és Fertőszentmiklós közt találtak egy olyan területet, melyet a kocsik tárolására is alkalmasnak véltek és a két kitérőhöz hasonlóan szintén az Esterházy-hitbizomány területén feküdt. „A motorkocsikat a Celldömölk—Eszterháza vonalnak Csapod állomástól északra, a 454 és 458 szelvények között balra elterülő — az Esterházy-hitbizomány tulajdonát képező — erdőirtáson kívánnánk elhelyezni. A megjelölt két szelvény között a legmegfelelőbb ponton a lerakás tartamára egy kitérő beiktatására és hozzá csatlakozó, tervvázlatok szerint kb. 170 és 240 m közötti hosszúságú, normál nyomközű lerakodóvágányra lenne szükség" — írják 1944. április 7-én a GYSEV illetékesei a Ganz-gyáriaknak. Fekete János csapodi főpályamester hiába figyelmeztetett arra, hogy a kocsik tárolására kiválasztott terület mögött, az erdősávon alig túl néhány száz méterre húzódik a lesvári repülőtér kifutópályája, így a telephely megválasztása aligha szerencsés; megjegyzéseit „aggályoskodásnak" minősítették a GYSEV Osztálymérnökség illetékesei. Más kérdés, hogy a kocsik e miatt komoly háborús sérülést szenvedtek[12]. Úgy véljük, hogy a csapodi kitérővágányról a GYSEV illetékesei azért terelték el a GANZ-gyáriak figyelmét, mert a vágányt már ekkor lefoglalták más, magasabb célra, melyről csak az illetékesek tudtak, de arról írásban nem értekezhettek. Hogy ez mennyire így lehetett, arról az a két vonat is tanúskodhat, melyet itt, illetve emellett tároltak a háború utolsó hónapjaiban.

3. A háború utolsó hónapjaiban a vasútnak a Páskomnál lévő kanyarában egy sajátos rendeltetésű, a falubeliek előtt is teljesen titokban levő vonat vesztegelt. A falubeliek „Aranyvonatnak" hívták, de nem volt azonos azzal a vonattal, melyen a Nemzeti Bank arany-, ill. devizakészletét tárolták. Ezt a vonatot nem tartalma miatt nevezték így, hanem a kocsik arany- és ezüstfestékkel való díszítettsége miatt. Különben a kocsik díszítése a budapesti Kodály-körönd házainak sgrafittós mintáira hasonlított. Ezekben, vagy ezekhez hasonló (!) kocsikban szállították 1938-ban a Szent Jobbot. Egyes források arra utalnak, hogy a Szépművészeti Múzeum nyugatra menekített képeit tárolták ilyen vonaton, mely a háború utolsó heteiben Fertőbozon volt más közbülső állomások után. Hegyi Imre azonban arra hívta fel figyelmemet, hogy ezekben a kocsikban a koronázási jelvényeket szállították. A vonat elején és

12 Megjegyezzük, hogy Fekete János csapodi főpályamester figyelmeztetése ellenére a kocsikat a kijelölt helyen helyezték el. A kocsik számára nem készült fészer, álcázás nélkül, szabadon álltak. Nem csoda, ha az angol—amerikai légitámadás áldozatai lettek. Zöld bőrüléseiket a lakosság lábbelije anyagául használta fel. 1945 elején a zöld színű lábbeli a csapodiak biztos ismertetőjele volt.

végén levő személykocsik a koronaőrség és a kocsikra vigyázó őrség befogadására szolgáltak. Mi, gyerekek nem mertük megközelíteni ezt a különös vonatot[13]. Elterjedt a hír, hogy az őrség a bámészkodókat eltessékeli a vonat közeléből. A vonatra és rendeltetésére vonatkozó adatokra még a GYSEV forgalmi osztály 1944. XII. 6-tól 1947. IX. 10-ig vezetett eseménynaplójában sem sikerült rábukkannunk, pedig — mint a következőkből kitűnik — még ennél „titkosabb vonat" állt Csapodon, az említetthez egészen közel, melyről viszont sikerült néhány adatot találnunk a GYSEV krónikaszerű felsorolásai között.

Az iparvágánynak a falu alatt húzódó félköríves vonala magasból könnyen belátható volt, ezért rejtett katonai jellegű szerelvények tárolására alig használhatták. A vasútállomástól nyugatra — a templomföldeken túl — a csapodi Cser húzódott a Csapodot Pusztacsaláddal összekötő útig. Az erdőt nemcsak cseres alkotta hanem — főleg a délnyugati részen — fenyves cserrel és bokros, dús aljnövényzet, mely nemcsak a vadaknak szolgált kitűnő búvóhelyül. hanem — mint példánk mutatja — az embereknek is, amire a háborúnak ebben az évében az egyre ismétlődő bombatámadások veszélye miatt szükség is volt.

A háborús helyzet egyre romlik. 1944. október 15-én, Horthy proklamációjának napján már átlépték a szovjet csapatok a Kárpátokat, s az ország területén, Makó környékén folynak a harcok a makacsul ellenálló német és magyar alakulatok és a támadó szovjet csapatok között. A német hadvezetőség arra rendezkedett be, hogy a Dunántúl északkeleti részén indítja meg — előre meghatározott időpontban — az ellentámadást a szovjet csapatok ellen. Ekkor határozzák el, hogy a Főparancsnokságot visszavonják az ország nyugati határához, a Birodalomhoz közeli területre. Választásuk miért éppen Csapodra esett, az elmondottak alapján alig szorul bővebb magyarázatra. Nemcsak arra törekedtek, hogy a Főparancsnokság vonata jól álcázott helyen és vasútállomáshoz közel, utakkal is jól megközelíthető helyen álljon, hanem arra is, hogy a vonat a repülőtérrel jól megközelíthető helyen legyen. E célból olyan vonalat vezettek ki az állomás legszélső, keresztezés céljára fenntartott vágányából, mely az őrházat éles szögben megkerülve az erdő szélére vezetett. Itt, az erdőszélen vezetett egy út hozzávetőlegesen észak-, északnyugati irányban egyenesen egészen az erre merőleges csapod—szolgagyőri útig. Ennek segítségével Szolgagyőrön át viszonylag könnyen el lehetett jutni a lesvári repülőtérig. Tehát a rejtettség mellett még közlekedésileg is kedvező volt a vágány helye. Mint gyerekek sokszor láttuk a vágányt és a rajta veszteglő vonatot. Az ott dolgozó csapodiak révén hamar elterjedt, hogy a vonaton német katonai parancsnokság székel, de hogy melyik, azt akkor még nem tudtuk. Ez csak akkor derült ki, amikor hazajöttek Németországból azok a falubeli fiatalok, akik a vonaton dolgoztak: Baranyai Imre, Baranyai Ilona, Kovács Irén és Kovács Sándor. Főleg utóbbitól kaptunk értékes információkat a rejtélyes vonatra,személyzetére és rendeltetésére vonatkozóan. Ezek segítségével, valmint az akkor még értékelhetetlen adatok alapján ma már tudjuk, hogy a vonaton a német Déli Hadseregcsoport, a Heeresgruppen Süd harcálláspontja székelt[14]. Ismeretes, hogy a Szovjetunióval harcoló német hadsereg három „csoportot" alkotott. Az „Észak-" és a „Közép" Hadseregcsoport a Kárpátokig terjedő szakaszt védte, a „Dél"-re pedig a Kárpátok és az ettől délre eső terület védelme hárult. Miután a szovjet hadsereg az északi és a déli szárnyakon támadott, a Déli Hadseregcsoport egyre nehezebb helyzetbe került. Bár egyes katonai források — még Veress D. Csaba könyve (A dunántúli harcok krónikája. Bp.,1984) is — úgy tudják, hogy a Heeresgruppe Süd harcálláspontja Eszterházán, a kastélyban volt[15], le kell szögeznünk, hogy az eszterházi (fertődi) kastélyban a csoport csak reprezentált, a valóságban a Hadseregcso-

13 Horváth János volt csapodi, jelenleg győri lakos 1984. jún. 22-i visszaemlékezése: „A magasabb parancsnok, aki a szerelvény fölött rendelkezett, német volt, de aki minket kihallgatott, az egy magyar tiszt volt, főtiszti rangban".

14 Kovács Sándor harkai lakos 1984. júl. 22-i visszaemlékezése.

15 Veres i.m.

port különvonata Csapodon, a vasútállomás mögötti Cser-erdő szélén, jól álcázott helyen tartózkodott. A már említett GYSEV-naplóból azt is megtudhatjuk, hogy mikor fektették le a vonat pályáját. Az első kétségtelenül ezzel kapcsolatos feljegyzés 1945. január 1-jén kelt: „... A német Feldeisenb. Abt. Csapod mellett a 410. szelvényben váltót fektetett, egy elágazást csinál 400 m vágánnyal, anyagot a pft. ad." 1945. január 4-én egy másik bejegyzést is olvashatunk a készülő vágányról: „... Csapodon nem tartották meg a megépített elágazó (leáll.) vágány átadását (mozdonnyal való lehengerlését). K. kapott tartalékot, Bősze intéző kint volt." Majd a vonal rendeltetéséről olvashatunk ugyane napon: „Egy különleges vonat (vezérkar) jelezve Csapodra Spról[16]."

A két bejegyzésből megtudhatjuk, hogy a vágánylefektetés sürgős volt, hiszen a vágányt próbaterhelés nélkül vette át a német parancsnokság, sőt azon a napon, melyen a próbaterhelést kellett volna a GYSEV illetékeseinek megejteniük, már meg is érkezett rá a vezérkar, a Heeresgruppe Süd vonata. A meglehetősen szűkszavú bejegyzésekből is nyilvánvaló, hogy a vonal kiépítésénél a csapodi pályafenntartás (főpályamesterség) bizonyos kizárására törekedtek, hiszen csak az anyagot adta a pályafenntartás, a munkát a Feldeisenbahn Abteilung végezte saját kivitelezésében. A sietségnek több oka volt. Kezdetben azt hittük, hogy a rákerülő vonat bizalmas rendeltetésének tulajdoníthatóan még a különben kötelező próbaterheléstől is elállt a német parancsnokság, hogy így az építésbe beavatottak köre minél szűkebb legyen. Ekkor még nem sejtettük, hogy a sietség elsősorban a fronthelyzettel függött össze. 1945. január 3-án bezárult a Budapestet körbevevő szovjet ostromgyűrű. 1945. január első napjaiban már Csepelt és Újpestet fenyegeti a szovjet előnyomulás. E reménytelen és kilátástalan helyzet indítja arra Hitlert, hogy az elveszettnek látszó háború menetét megpróbálja megfordítani. Ezért úgy dönt, hogy a nyugatról elvont nagyobb erők bedobásával ellentámadást indít Dunántúl, áttöri a Budapestet körülvevő szovjet ostromgyűrűt, átkel a Dunán és a Tiszántúlra veti vissza a Vörös Hadsereget. Ez lenne az első lépés, utána következnének a többiek mindaddig, míg vissza nem jutnak Sztálingrádig...

„A hadműveleteket én magam vezetem" — jelenti be a Führer, és azonnal a dunántúli frontra utazik. A budapesti katlanba zárt fasiszta csapatok örömmel értesülnek Hitler üzenetéről; holnap, vagy holnapután kiszabadítják őket a körülzárt katlanból[17].

A szűkszavú katonai jelentésből nem derül ki, hogy a front melyik magyarországi szakaszára ment — ha ment — Hitler, aki ekkor más források szerint már nem mozdult ki a főhadiszállásról. A vezérkari vonat körüli tevékenység, az időpontok sajátos egybeesése azonban alig hagy kétséget afelől, hogy a sietség, a terhelőpróba elmaradása Hitler, vagy valamelyik magas rangú helyettesének személyes látogatásával függhet össze. Hitler állitólagos magyarországi látogatását ezen az egyen kívül más források nem támogatják, viszont a II. világháború német katonai akcióival foglalkozó irodalom tud arról, hogy Guderian, a német vezérkar főnöke megkereste harcállás pontján Gillet, a Budapest felmentéséért harcoló IV. SS páncélos hadtest főparancsnokát, méghozzá pontosan azon a napon, 1945. január 6-án, amikor a vezérkari vonat Csapodra megérkezett. E szerint Guderian lett volna az a vezérkari vonatot Csapodon meglátogató titokzatos idegen, aki miatt a rendkívüli biztonsági intézkedéseket a faluban hozták[18].

16 A GYSEV Forgalmi Osztályának eseménynaplója (1944. XII. 6—1947. IX. 10). A naplóba való betekintést Lovas Gyula vasúttörténész szívességének köszönöm.

17 Komlós János: Elárvult ország. Bp., 1961, 254—259.

18 Kurowski, Franz: Die Schlacht um Deutschland. München, 1981, 193.

4. Az utánpótlást többnyire vonattal bonyolították le. Ilyenkor a szállímányt tartalmazó kocsikat a kitérő vágányra tolatták és katonák, valamint a vonaton dolgozó csapodiak segítségével rakták át ezek tartalmát a veszteglő vonatra. A vonaton konyha is működött. A vonat Magyaországot bejárva került végül — utolsó magyarországi helyeként — Csapodra. Innen Fertőboz érintésével hagyta el Magyarországot. Nemcsak további állomáshelyeit tudjuk követni viszonylag pontosan, hanem a vonat törzsszemélyzetét is tsmerjük Kovács Sándor egykor csapodi, ma harkai lakos visszaemlékezése alapján: „...a vonat Csapodról Fertőbozra ment, onnan pedig Ausztriába. Velük voltam egész végig. Fertőbozról a stájerországi Schrambachba mentünk, Lilienfeld szomszédságába. Schrambach igazi kis hegyi falu a Traizen partján. Itt kereken tíz napot töltöttünk. Onnan Holzleitenbe ment a szerelvény, de voltunk a Linzhez közeli Saalfeldenben és Riedben is, ahol bombatámadás miatt kb. nyolc kocsink elégett, de csak három könnyebb sebesülés történt. Riedben ért bennünket a háború vége. Innen Salzburgba mentünk át s itt kapitulált a parancsnokság az amerikaiaknak. A parancsnok von Rieben vezérezredes, a főparancsnok pedig Guderian vezérezredes volt. Őt kétszer láttam mindössze. Széles piroscsíkos nadrágban járt ugyanúgy, mint Rieben. A parancsnoksághoz tartozott még Bocke őrnagy, gróf Kalmen százados, aki porosz volt, eredetileg földbirtokos. Származását meghazudtolóan közvetlen, barátságos ember volt. Schwarz százados bajor volt, afféle világfi. Egyformán szerette a sört és a bort. Joseph Ongert főhadnagy szász volt és Brassóból került a vonatra Mária nevű feleségével. Mindketten jól tudtak magyarul. Közvetlenségükkel valamennyiünk bizalmát élvezték.

Verst főtörzsőrmester öles termete ellenére mindenkivel kedves, közvetlen volt. A szakácsot Martin Davidnak hívták, 1912-es születésű volt. A magyar ételeket nem ismerte, de német ételeket ízletesen főzött, már a paprikát is ismerte és használta ízesítőként. Ha jól emlékszem, származásilag Stuttgart környéki sváb volt. Még emlékszem Josef Schlager szakaszvezetőre, Josef Artner tizedesre. Utóbbi kismartoni volt és Burgenland elfoglalása után dezertált. Vele hat éve találkoztam Sopronban. Még emlékszem Sösler őrvezetőre, egy Emil nevű szakácsra és még 10—12 katonára, köztük Pichler századosra egy Tanaszi Midlach nevű lengyelre és egy Cerovszki nevű oroszra stb."

Az említettek közül Guderian a legismertebb. Páncélosai számos nagyobb és kisebb csatát vívtak Keleten es Nyugaton, Mint a „Dél" Hadseregcsoport főparancsnokának azonban nem igen volt szerencséje. Csapatait a teljes megsemmisülés fenyegeti a Vörös Hadsereg állandó támadásai következtében. Csapodon 1945. január 4-től 1945. március 28-ig tartózkodott a parancsnokság. A vonat távozásáról a GYSEVeseménynaplójának egyik március 28-án kelt bejegyzése tudósít: „A fertővidéki Ph III. 27 délben felváltó személyzetet a németek lefogták, a kiürítéshez használták fel Csapod Mekszikó közt. Így Pd vonalon a forgalom azóta szünetel!"

A vonat azonban nem jött, hanem ment Eszterházán keresztül Fertőbozra. A pánikszerű menekülésre az adott okot, hogy az Árpás és Szany körzetéből támadó 21. szovjet gárdalövészhadtest két hadosztálya a 9. gárda-harckocsidandár támogatásával délutánra már Jobaháza—Magyarkeresztúr vonaláig jutott. sőt késő délutánra, ill. kora estére 11 harckocsival már Kapuvárra is behatolt[19]. Bizonyára nem véletlen, hogy ugyane napokon több olyan falut ér a déli vagy a kora délutáni órákban szovjet légitámadás, melyek amellett a vasút közelében fekszenek, ahol e vonatok az országot elhagyták. Mindenekelőtt Eszterháza állomásának bombázását említjük. A GYSEV eseménynaplója a bombázást délre teszi és két halottat említ. Ezt követően lőtték és bombázták kétfedelű szovjet repülőgépek Csapod falu belterületét, mindenütt katonai célpontokat és raktárakat keresve. Abból, hogy egy 5—10 kg-os fel nem robbant bomba sokáig a labdarúgópálya felőli sarkán, az „Arany-

19 Veres i.m. 313.

vonatnak" helyt adó kitérőpálya közelében hevert, egyesek arra következtettek, hogy a repülők a vonatokat már nem találva zúdították bombáikat a falura, ill. a sopron—veszprémi országúton nyugat felé özönlő katonai és polgári gépkocsikra és szekerekre. Horváth János volt csapodi, jelenleg győri lakos figyelmeztetett, hogy az említett légitámadásnak ezen kívül más okai is lehettek. „Emlékeztetnék arra — mondja Horváth — hogy a szóbanforgó napon a faluban német páncélosok sorakoztak egyvonalban a plébániától az ún. Erdőházig. Csapatösszevonást, vagy a gépek szokásos karbantartását végezték-e, ma már eldönthetetlen, tény azonban, hogy a kezelőszemélyzet a gépek körül tevékenykedett, jött-ment, egymással beszélgetett. A repülőgépek zúgására, most is úgy, mint máskor, a már elkészült bunkerunkba futottunk és onnan kinézve figyeltük a felettünk búgva köröző repülőgépeket, amint géppuskázzák és gépágyúval lövik a faluban összetorlódó német páncélosokat. A Dizsi-ház előtt egy német katonát halálos találat ért. Szemben, az ún. Bisti-ház környékén is meghalt egy fiatalasszony a szilánkoktól vagy a golyóktól. Az Orbán-ház pajtáját ért bombatalálat több magyar katona és az akkori bíró, Orbán Lajos halálát okozta. A bombázás „tervszerűségét" mutatja, hogy nemcsak a falu közepére hullottak bombák és záporoztak a gépfegyver- és gépágyúgolyók, hanem a vásártér és kertekalja környékére is, ami már nem a keresett, ill. jelzett vonat miatt volt, hanem azok ellen a gépjárművek ellen irányult, melyeket javítás céljából vontak össze itt a vásártér és futballpálya környékén[20]. E támadás során érte halálos repesztalálat az ablakon kihajoló Horváth Imre kisbírót. Hogy a cél végül is nem a vonat keresése, hanem a közelgő front támogatása volt, azt az is bizonyítja, hogy sem az iparvágányt, sem az állomásépületet ekkor nem érte egyetlen golyó vagy szilánk sem, viszont a német alakulat komoly károkat szenvedett hadianyagban és emberéletben."

A bombázással kapcsolatban egy másik szempont is felmerült. Vannak akik szerint a bombázás nem előre kitervelt, tudatos akció volt, hanem olyan, melyet a véletlen motivált. A szovjet repülőknek a falu légterébe érését néhány perccel megelőzően a bevetésről visszatérkező magyar vadászbombázók húztak el a falu fölött nagy sebességgel. Még ezek moraja visszhangzott, amikor a szovjet repülők a falu fölé értek. Érthető, ha nemcsak a német és magyar katonák, hanem a falubeliek is azt hitték:a moraj a magyar gépektől ered. Mivel a vadászbombázók még nem kezdtek a leszállási manőverhez, a szovjet gépek tartva tőlük irányt változtatva bomba- és akna terhüket a falura szórták, ahol a közeli front miatt nagyszámú magyar és német katonaság zsúfolódott össze. Az emberek csak akkor kerestek védelmet, amikor már zúdultak a falura a gépfegyver- és gépágyúgolyók, a bombák és légiaknák.

A repülőtér rendkívül mozgalmas képet mutatott ezekben a napokban. Ugyan a harci és a bombázógépek nagyrésze már elrepült újabb, rövid idejű állomáshelyére, az ausztriai Nezsiderre, a hibás, felszállni nem tudó gépek felrobbantása a szovjet csapatok érkezéséig tart: különleges német katonai alakulat a repülőtér felszállópályáját teszi további felszállásra alkalmatlanná,keresztül-kasul felszántja azt, hogy a szovjet katonaság legalább is egyhamar ne használhassa.

A falu a várakozás feszült napjait éli. Különböző rémhírek terjengnek a levente összeszedéséről és Németországba szállításáról. A fiatalok a szalma- és szénakazlak járataiban bújnak el, hogy ne találjanak rájuk a hatóságok, vagy katonák.

20 Horváth János volt csapodi, jelenleg győri lakos visszaemlékezése. Vö. még Bild am Sonntag, 1991. jún. 9.; Népszabadság, 1991. jún. 11.

Mollay Károly:

Az 1528. évi soproni adójegyzék

1. Az 1528. évi adójegyzékkel együtt fennmaradt mind a 16 külvárosi adószedő/tanácsos elszámolása, így pontosan megállapítható a külváros befizetett adója. A 8 belvárosi adószedő/külső tanácsos elszámolása nincsen meg. A belvárosiak befizetett adója mégis megállapítható. A befizetés jeléül a név át van húzva, a latin *dedit* ‚megadta', *solvit* 'fizetett', a német *Zallt* 'fizetett' szó is tanúsítja a befizetést. Az adójegyzék 29. lapján tudjuk meg, hogy 1528-ban a belső tanács tagjai a rájuk kivetett adónak csak a felét fizetik (a külső tanács tagjai az adó beszedéséért 1/2—1/2 forintot kapnak). Még így is akadt három belső tanácsos, aki 1/2 adóját sem fizette be. Ugyancsak nem fizette be adóját az idősb Mihály mészáros (3 forint), Piesch János (3 forint) és Rainer János pék (4 forint); Strabmer András pedig még 1/4 forinttal tartozik. A belvárosra kivetett 322 forintból tehát levonandó: 9 belső tanácsos fél adója (33 1/2 forint), 3 egyáltalán nem fizető belső tanácsos: Doliasch Bertalan (3 forint), Riemer László (6 forint) és Schützner Pál (5 forint) teljes adója (14 forint), a 4 külvárosi adófizető adóssága (10 1/4 forint), azaz összesen 57 3/4 forint. Így adódik a belváros befizetett adója (264 1/4 forint). A befizetések magyar (kamarai) forintban történtek, amelynek értéke a dénárfonthoz viszonyítva 300 dénárt tett ki. Bizonyítja ezt az említett Strabmer András 6 dénársolidus=3/4 forint befizetése az 1 forint=8 dénársolidus adóra.

Az adójegyzékből tudjuk meg azt is, hogy az 1527/28. évi választási jegyzőkönyv (II/2: 205) ellenére a második fertály 1. adókörzetének külső tanácsosa 1528-ban már nem György tímármester, hanem Brunner János.

A mellékelt összesítésből látható, hogy az adójegyzékben a fertályok adókörzeteinek összesítése nem mindig pontos. Tanulságos ebből a szempontból is az adószedők elszámolása. Peilensteiner Fülöp (I/1.) az 1 1/2 forintnyi kintlevőséggel együtt tulajdonképpen 25 3/4 forint adóról számol el: ebből levonva az ő járandóságát, adódik az adókörzet pontos adója. Braun Máté (I/2.) számadása szerint Farkas kalapos elég későn, dec. 13-án 1 forintnyi adójából 13 paccot *(patzen)* fizet le, amit felkerekítve 3/4 forintnak vettem, a többit elengedték neki. Általában a kivetett pontos adónál kevesebbet szedtek be az adószedők. Salzer Balázs a Rózsák utcájából (II/2.) 1528-ban 44 3/4 forintról, 1532. febr. 4-én pedig az eredetileg kiírt 46 3/4 (pontosan: 45 1/3) forintról számol el; ebből fizetik a Salzer Balázsnak is, a Töltl István adószedőnek (II/4.) is járó 1/2—1/2 forintot. Schueler István (II/3.) is, Töltl István (II/4.) többről (30 1/4, ill. 24 forint) számol el, mint amennyi a pontos adó lett volna. Lang Bertalan (III/1.) elszámolása (10 1/2 forint) a bemondott kintlevőséggel együtt pontosan fedi a 11 1/4 forint adót. Ezek az esetek tanulságosak a városi ügyintézés szempontjából. Hengst Farkas bognár (IV./1.) elszámolásának ez a meglepő vége: *Summa 19 1/2 fl., ist gar Zallt;* hasonlóan Mock Márton (IV/3.) elszámolásában: *Summa sein ansag 18 fl., ergo ist Zallt.* Brasch Ambrus (IV/4.) elszámolásából kiderül a „többletek" magyarázata: Rahmläuter Kilián (Quirinus) nemcsak 1528. évi adóját (2 1/2 forint), hanem elmúlt, 1527. évi adóját *(allt stewer)* is fizette.

Az adójegyzékben nem szereplő polgármesterrel és városbíróval együtt összesen 517 adózó családfővel számolhatunk. A 3.53-as szorzószámmal ez 1825 lakost, kiegészítve a 21 pappal, a céhlegényekkel és a cselédekkel, ez kb. 1880 főt ad. A 4-es szorzószámmal ez 2068 lakos, kiegészítve kb. 2100 fő.

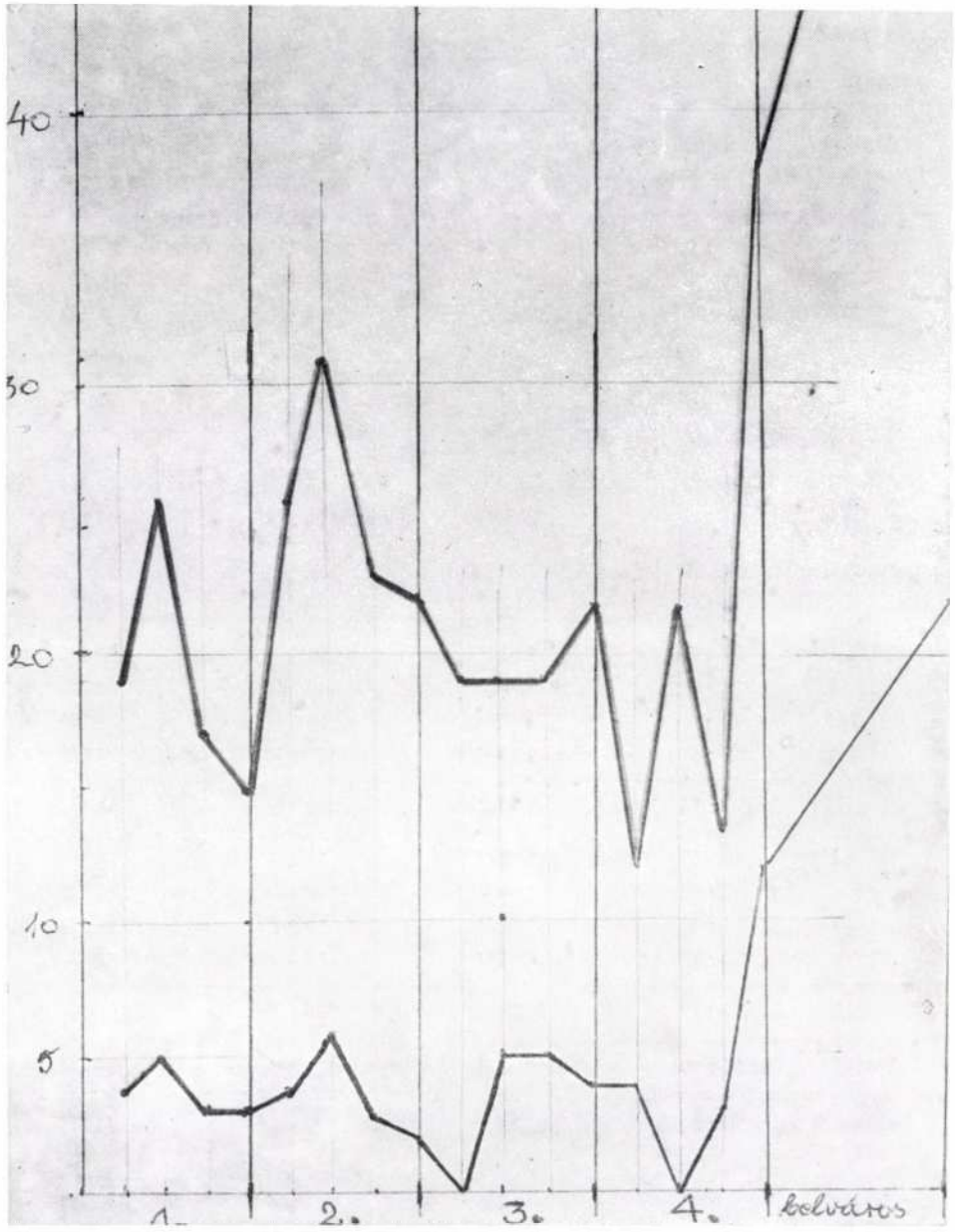

1. A háztulajdonosok és a lakók száma 1528-ban

2. Az adójegyzék:

Az 1528. évi adójegyzék összesítése:

Adókörzet	Háztulajdonos: lakó	A kivetett adó forintban adójegyzék	pontosan	A befizetett adó
I/1	19 : 4	24 3/4	25 1/4	24 1/4
I/2	26 : 5	20 1/2	20 1/2	16 1/2
I/3	17 : 3	14 3/4	14 1/2	9 1/2
I/4	15 : 3	23 1/2	23 1/2	22 —
I.	77 : 15	83 1/2	83 3/4	72 1/4
II/1	26 : 4	54 —	54 —	46 1/2
II/2	31 : 6	46 3/4	45 1/2	44 3/4
II/4	23 : 3	29 3/4	28 3/4	30 1/4
II/3	22 : 2	24 —	21 —	24 —
II.	102 : 15	154 1/2	149 1/4	145 1/2
III/1	19 : ∅	12 1/4	11 1/4	10 1/2
III/2	19 : 5	13 —	10 3/4	10 —
III/3	19 : 5	21 1/4	21 3/4	21 1/4
III/4	22 : 4	29 3/4	29 3/4	25 1/2
III.	79 : 14	76 1/4	73 1/2	67 1/4
IV/1	12 : 4	17 1/2	18 1/2	16 —
IV/2	22 : ∅	18 —	17 —	16 1/2
IV/3	14 : 3	12 3/4	12 3/4	11 1/2
IV/4	38 : 12	58 3/4	57 —	56 —
IV.	86 : 19	107 —	105 1/4	100 —
I—IV.	344 : 63	421 1/4	411 3/4	385 —
belvá-ros	90 : 22	322 —	322 —	264 1/4
város	434 : 85	743 1/4	733 3/4	649 1/4

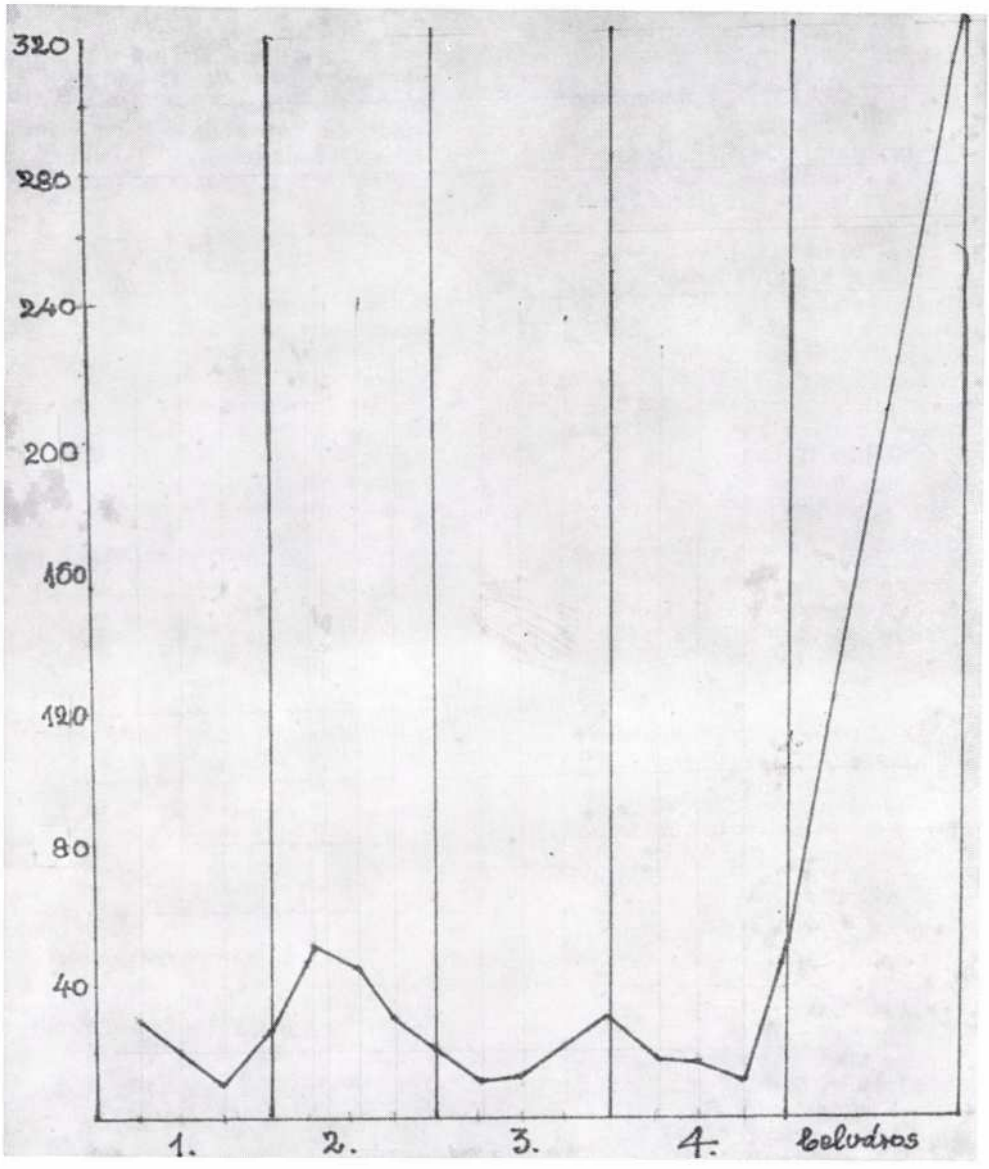

2. A külváros és a belváros adója 1528-ban

Annslag gewonndlicher Steur der Stat Oedennburg auf das AchtundZwaintzigist Jare 1528 (1. lap)

1528
Erst Quart vierundZwainZger philipp peulstainer

michel pauer I flor., idem michel Eysaler I 1/2 flor.
Colman taschnerin I 1/2 fl.
philipp peulnstainer I 1/2 fl.
Jacob Schimblin I fl. [idem Filius 1/2 flor·]
Colman swartz II fl.
georg Mugkl I fl.
Bartlme wagner II fl.
Barlabas klar 1/2 fl., idem Filius I ort
Leonhart schuester II fl.
Vrban hunger 1/2 fl. I ort
[Steffan] mathes hunger 1/2 fl.
Georg hunger 1/2 fl., idem Andre schranntz III ort
wolfgang hunger 1/2 fl.
Mert Schüester 1/2 fl.
Georg schmeüger I 1/2 fl. I ort
Georg kösler I fl. I ort
Steffan wetzer I 1/2 fl.
peter Fleischagker I fl. I ort
Florian trüngkhl I fl., idem Christan peurin I ort
Summa fl. 24 3 ortt *(2. lap)*

Annder Annsag erst quart Mathes Braun

michel käsler III ort
georg leebin I fl., idem georg fleser I ort, idem Simon käsler I ort
Steffan fechterin, Sunst Bartlme walch I fl.
wolfgang hueter I fl.
Jänüsch Hunger vnd sein swiger III ort
Jänusch hunger III ort
mert pinther 1/2 fl.
Andre pinther, hewer Frei 0
Blasi pwlay I fl·
Leonhart grrad 1/2 fl.
christan Jacob [Aunthel] II fl.
mathes Zimerman I fl.
Ambros Dauid I fl.
Benedict Lotzÿ I fl.
Lanng hannsin III ort. idem Lanng georg I ort
hanns Steirer I fl.
Bälentin vnd Jr Sun I fl.
Christan markuß 1/2 fl.
panncratz Jawgs 1/2 fl.
niclaß hünger I ort *(3. lap)*
wenntzel dornner 1/2 fl., idem wolgemut michel I ort
Anndre Rumpusch I ort
[Guldl] gunndel Mulner II fl., idem Sebastian gundl 1/2 fl.
Summa fl. 20 2 ortt

Dritt Annsag I quart Christan Muer

Thoman Dornner I fl.
Ambros wallner 1/2 fl.
Anndre thuerß I ort
Janusch nagd I fl. I ort
Thoman hungercasten 1/2 fl.
Jung Reytter veit 1/2 fl.
Relicta valentini Slesinger I fl.
n. phersichkeren I ort
Oswald schuester I fl·, im abZogen II tal.den. an probantl fur, solvit totum
wolfganng farnner III ort, idem peter Häberler I ort, idem Elisabth fragnerin I ort
Thomasch hunger I fl.
Franntz hunger 1/2 fl., idem michel mailn I ort
georg hunger I 1/2 fl.
Gregor Lanng I fl., im nachgelassen
michel paÿr I fl. *(4. lap)*
Nicloß hunger I ort
wolfganng maurer I 1/2 fl.
Summa fl. 14 3 ortt

Vierd Annsag erst quart Anndre Blaswetter

n. hunger 1/2 fl., idem Erhart Schuester I ort
Bernhardin gloß II fl.
michel linser 1/2 fl., idem Thomäsch I fl.
mathes Stiffter 1/2 fl.
Gregor nagh II fl.
Egidi wagner I fl.
n. Weber 1/2 fl.
mathes Braun II fl.
SaiffSieder I fl·
Hainreich schmid II fl.
Anndre Blaswetter II fl.
Nicloß Fisthaÿ III fl.
Christan Muerr II fl., idem Georg Eÿsenwagen 1/2 fl.

peter ledrer II fl.
n. pinther 1/2 fl., idem Leonhart kaufMan I ort
Summa fl. 23 2 ortt *(5. lap)*

Annder Quart erst Annsag
Michel Brunner

Friderich Maurerin I fl.
Bartlme Ratt I fl.
michel Brunner III fl., idem Jacob Casstner 1/2 fl.
Mert Lanng I fl.
michel Fidlerin I 1/2 fl. I ort
Simon fechter II 1/2 fl., idem waltasar hunger II 1/2 fl., idem Jacob Fraunsschuchlin I ort
wolfgang fechter I 1/2 fl.
michel Saÿler I 1/2 fl.
peter Riemer I 1/2 fl.
Egidi schmauss III fl.
Veit hasenstab I fl.
[michel] georg Saÿler II fl.
[idem] martine Lillman I ort
Caspar Reich mesner I ort, nachgelassen
Caspar Muer I fl.
mathes schöett I 1/2 fl., idem Bartlmein [Schön schäwß̃eÿ] Schön I 1/2 fl.
Relicta piestinger I fl.
Caspar Slesinger VIII fl., idem Hanns Barbier I fl.
Georg Ledrer I 1/2 fl., solvit, georg ledrer montag nach Cantate *(máj. 11)* Zallt I 1/2 flor *(6. lap)*
Steffan pekh II fl.
Relicta mathes Brunner V fl.
Hanns Reuss schulmaister I fl.
Waltasar hueter I fl.
Bernhart tischler II fl., Zallt, solvit bei herrn georg Ledrer
Frannts täschler II fl.
helias Ziegler I fl.
Summa fl. 54

Annder Annsag Annder quart
[Peter pauer] Blasi saltzer

Andre fuxleuttner 1/2 fl., idem Sigmund Aundel I ort
Thoman Rauscher II 1/2 fl., idem wenntzel Rauscher I fl.
Margs kersengraf I fl. I ort, idem Valentin kersengraf 1/2 fl.
wolfganng waläsch 1/2 fl.
Christan schabel I fl.
Steffan thölldl II fl.
Christan schaller I ort
pancratz Roß̃tauscher I fl.
Vincenntz weiss I 1/2 fl. *(7. lap)*
Erasm tobler II fl., idem Jacob wülfing 1/2 fl.
mathes käsler I 1/2 fl.
mert Leedrer II fl., idem waltasar täesch 1/2 fl.
mathes fidler III ort
thoman Rauhenspan I fl.
georg pheilschiffter I fl.
Blasi salltzer II 1/2 fl.
Leonhart peter III fl.
michel Rattner cum matre II 1/2 fl.
philipp traissendorffer II fl.
paul weispek III ort, idem Mater I ort
relicta Martini hoch 1/2 fl.
Benedict kurtzhalls I fl.
Hanns Stogkher I 1/2 fl.
Colman Ledrer I 1/2 fl.
Zieglmaister 1/2 fl.
Sebastian ducat 1/2 fl., idem Lorenntz Ducat 1/2 fl.
Mathes pauer I fl. I ort
thoman hunger 1/2 fl.
peter hungercassten III 1/2 fl.
Cristan pey dem thor I 1/2 fl. I ort
Summa fl. 46 3 ortt *(8. lap)*

Annder virtl dritt Annsag
Steffan schüeller

[Wolfganng] georg finthuß̃ II 1/2 fl.
Bartlme wülfing I fl. I ort
Egidi schurnprannt I fl.
Georg trungkhrn I fl.
Andre waÿda I 1/2 fl.
Nicolaß̃ Colmhofer I 1/2 fl. I ort
Leonhart katrinn I ort
Jacob göschl I 1/2 fl.
Steffan Seel I ort
n. Jns khreutzherren mayrhof I ort, idem Wolfganng Zigen 1/2 fl.
Bartlme schurnprannt III flor., idem Filius 1/2 fl.
Steffan Schueler II 1/2 fl., idem Mater 1/2 fl.
paul kersengraf 1/2 fl.
Steffan Eysenperger I fl. I ort
Steffan Zewner II fl.
Cristan Slesinger I 1/2 fl.
georg schwartz 1/2 fl.
mert Schaden I 1/2 fl.
michel seyser I ort
wolfgang wetzer III ort
georg Ritter I 1/2 fl.

Niclaß hebaufin 1/2 fl.
peter Jns gartner mairhof I ort
Summa [27 I ort] 29 fl. III ort *(9. lap)*

Annder quart vierd Annsag
Steffan thölldl

Cristan Zeuner II fl.
Andre sailer 1/2 fl.
mathes maurerin 1/2 fl.
Anndre hafner I fl.
Steffan Rueß 1/2 fl·
thoman Lasla [I 1/2] fl. II
Andre sämppel I 1/2 fl.
Georg weber [1/2] fl. I
Leonhart stiffterin I fl.
Sixt thrutl I fl.
Steffan fleischagker 1/2 fl.
Relicta mathie swechitzer I ort, idem mathes wagner I fl.
Sigmund todtngraber 1/2 fl.
mert hebauf I 1/2 fl. I ort
Paul straichman I 1/2 fl.
Georg pauer 1/2 fl.
Niclas am ort 1/2 fl.
Cuenntz peter IIII ort
Quirein Strabmer I fl., idem Antoni [1/2] fl. I fl.
Andre pinther 1/2 fl.
philipp wastian I fl., idem Filius michel wastian 1/2 fl.
michel kater I 1/2 fl.
Summa fl. 24 *(10. lap)*

3-um Quartale Erst Annsag
Bartlmen Lanng

Steffan Rauscher 1/2 fl· I ort
Bartlme Lanng I 1/2 fl.
wolfgang pfeiffer 1/2 fl.
michel waser 1/2 fl.
Blasi grädweiner 1/2 fl.
Hanns Schön 1/2 fl.
wolfgang pinther I fl., nachgelassen 1/2 fl.
Quirein gällman frei 0
Margs Leonhart I fl. I ort
Anndreasch III ort
[Mert] Anndre gälman III ort
wolfgannng fragner 1/2 fl.
Cristan scharlach 1/2 fl.
wolfgannng Adam 1/2 fl.
Mathes hunger II ort
georg hunger I ort
Ambros graf I ort
Egidi diennstl 1/2 fl.
Blasi hunger I ort
Summa fl. 12 I ort *(11. lap)*

3-um quartale Annder Annsag
paul Scheiber

her Cristof khechin 1/2 fl.
wolfgannng örtl I ort
Lorenntz hunger 1/2 fl.
Simon wagenknecht I ort
mert Strausperger 1/2 fl.
Caspar Sleiher I fl.
Niclas khater 1/2 fl.
Leonhart mathes I ort
n. Steirerin [Jr Ayden] II fl.
Jacob grueber I fl· I ort
Leonhart Mullner 1/2 fl., idem Christändl I ort
Cristof Jns Spitaler mairhof 1/2 dl., idem Peter Sturmawer 1/2 fl.
wolfgang Brugkler 1/2 fl.
Mert n. I ort, idem philipp ducat I ort
wolfgannng Steirer 1/2 fl.
Wolfgang Sturmawer I ort
Steffan khriehel I fl.
Steffan örtl I ort, idem khilian pair 1/2 fl.
Peter Reinisch 0 frei, idem Thoman weber 1/2 fl.
Summa fl. 13 *(12. lap)*

3-um quartale III Ansag
Andre pauer

Melchior khrägsner 1/2 fl.
wolfgannng Räebel I fl.
Anndre pyringer 1/2 fl.
Andre Rumpler 1/2 fl., idem hanns Rumpler I fl.
wolfgang keren II fl.
Andre Schurnprannt II fl. I ort, idem Hanns sauschneider 1/2 fl.
hanns thrutl I fl.
wolf Jacob I fl. I ort
Thoman sailer 1/2 fl·, idem Steffan Saÿler [1/2 fl.] I ort
Steffan Busch 1/2 fl.
Ain hunger I ort
Peter hertzog 1/2 fl.
Georg cosch I 1/2 fl.
michel Brannthner I fl.
Cristan Brawn I fl.
Sigmund Strabmer I fl.
Veit gaissler I 1/2 fl., I ort, idem Blasi gaissler 1/2 fl.
Valentin pauer I 1/2 fl., idem Schaller kinder 1/2 fl.
Mert thrutlin III ort
Summa fl. 21 I ortt *(13. lap)*

3-um Quartale 4 Ansag
philipp Mogk

Lorenntz Schmid I 1/2 fl.
Berenhart hanns 1/2 fl.
Anndre pauer II 1/2 fl.
Steffan Schön 1/2 fl., idem Schön erhart kinder 1/2 fl.
Emrich Steirer II fl.
Anndre pair I fl.
Emrich Mogkh II fl.
michel vnd hanns am ort II fl·
Andre Ritter II ort, idem Allt peter Stiffter 1/2 fl.
Georg Rädler II fl.
hanns hamer I fl.
Thoman wiennerin I fl.
Relicta wolfgangi sperrer I fl.
paul Scheiber I 1/2 fl.
Philipp Mogkh II fl.
Steffan Spilber II 1/2 fl., idem Steffan Schuernprannt I ort
Cristan hofer 1/2 fl.
hanns huetter 0 frei, idem Egidi schuester I fl.
Hainreich pinther II fl., solvit
Sigmund Eysnerin I fl.
[Georg frischhertz]
peutler im khirchhauß 1/2 fl.
Summa fl. 29 III ortt *(14. lap)*

Vierd quart Erst Ansag
wolfganng wagner

idem wagner I 1/2 fl., idem Mert mair I ort
Erhart slosser II fl., idem paul Faust I ort
Georg hafner I fl., I ort, idem Dräxl I ort
Steffan Barwir III 1/2 fl.
Castl Puluermacher III fl., solvit II fl., Zallt II fl·, im der I fl. nachgelassen
Georg Jäger II 1/2 fl.
Steffan Colbmhouer I fl., idem Slosser peter I ort
Cristan Joachim I fl.
michel messrer I ort
Erhart schadnhart 1/2 fl.
n. kunterin I ort
her mathes piesch 1/2 fl., idem Cristoff weber I ort
Summa fl. 17 2 ortt *(15. lap)*

Vierd Quart Annder Ansag
Steffan Colbmhouer

Georg pessrer III fl.
Janusch wultZaÿ I fl.
veit grüenballd I ort
Anndre slosser [1/2 fl.] III ort, solvit, Zallt
Fritz Ambring schmid I fl.
Bartlme sweinbartner I fl.
Steffan käsler I fl.
hanns Maurer III ort
Mert n. 1/2 fl.
Georg Zekheress 1/2 fl.
hanns Schnuerer I ort
mathes gebhart I ort
Wolfganng am ort I ort
thoman pöschlin I ort
Jacob hunger 0
Jacob guetMan 1/2 fl.
Relicta Nicolai Oswaldi 1/2 fl.
Peter Farkusch III flor.
Ehart CZun I fl. I ort
Mert Mogkh I 1/2 fl·
Leonhart fleischagkherin I ort
Paul Stiffter I ort
Summa fl. 18 *(16. lap)*

4 Quart 3 Ansag
Mert mogkh

Clement I ort
thoman pinther I ort
Niclaß Ratt 1/2 fl. I ort
Mathes Mullner I ort
Anndre greisser I fl.
wolfganng weinhesel I ort
Cristan Braitnawer IIII ort, Zallt, solvit der statrichter
Cristan tamisch I 1/2 fl., Zallt, solvit
[Blasi Steffan] Blasi hunger I fl.
Ambroß prasch II fl., idem Mathes schuesterin, idem Michel thölldl [1/2 fl.] II ort
wolfganng weber I fl. I ort
Steffan prasch 1/2 fl., idem Georg prasch I 1/2 fl.
hanns panntxer 1/2 fl.
[Steffan]
Margs Blaswetter I ort
Summa fl. 12 3 ortt *(17. lap)*

Vierd quart vierd Annsag
Ambros Brasch

Anndre Caschawer V fl., idem Hanns hunger I 1/2 fl.

Oswald Alber III fl.
michel greisser II fl. I ort, idem Mater I ort
Steffan haberfogt I 1/2 fl.
Colman polltZin III ort
michel Eeberl I fl.
Valentin greisser I fl.
Cristan kaiser II 1/2 fl·
michel kolbmhouer I fl.
Rueprecht Nicka II fl. I ort
philipp schuester I fl.
[Georg] Ambros weyss I 1/2 fl.
Georg Casta II fl.
wolfganng hafner II fl.
Veit polltz I gulden
panncratz khrembser III fl.
Thoman Deumel II fl.
Andre schuesterin I ort, idem Wastl schuester 1/2 fl.
[wastl schuester]
[Summa fl. 35 I ortt] *(18. lap)*
khilian Rambleutter II 1/2 fl., Zallt, solvit, idem Georg frischhertz I ort
Vlrich körnner 1/2 fl.
Oswald franngkh I fl.
Georg deumel I 1/2 fl.
mathes pauer 1/2 fl.
Georg schwartz 1/2 fl., idem Cristan pollts I ort
hanns khrambapfl 1/2 fl.
WenntZl pernhart I 1/2 fl., im abZogen fur ain füer 1/2 fl., idem Sein Sun I ort
georg schuester 1/2 flor, idem Benedict schreiner 1/2 fl.
hanns frannkh I ort, idem Steffan Franngkh I fl·
Anndre lanng 1/2 fl.
Michel graf III fl., idem Allt grafin I ort, idem Ain khnecht I ort
Rueprecht pinther II fl.
[idem R] Fritz Wälind I ort *(19. lap)*
hanns kurtz
Cuenntzl Jänusch 1/2 fl., idem Frauschuchel I ort
wolfganng schänndtl I ort
Veit Strauss I fl. I ort
Mathes pleyer 1/2 fl.
Michel panntZer II fl., idem Steffan panntZer I ort
Summa fl. 58 III ortt *(20. lap)*

Statburger Annsag

paul Schutzer V flor., idem Sigmund Lenngenfelder III fl.
Lasla Riemer VI flor., Zalt ain Ross 3 fl.
Caspar Nesslinger III fl., Zalt, dedit
wolfganng peutler II 1/2 fl., Zalt, dedit
Steffan pintherin II fl., Zalt, solvit
hanns Zingiesser III ort, Zalt, solvit
peter khursner I ort, Zalt, solvit
Niclas Nurmberger frei 0, Zalt, solvit
Hieronymus hierss III fl., zalt 2 fl., Zalt, solvit
Her peter lanng VII fl., peter lanng Zalt 5 fl., Zalt, solvit, idem Hanns Stroschneider I ort, Zallt, solvit
hanns Casstner II fl·, Zalt, dedit, idem Wasserpauch I ort, solvit
Georg schmid III fl., Jorig smitin Zalt, solvit, idem Relicta wolfgangi haller I fl., Zalt, solvit
Anndre Schreiner III fl., Zalt, solvit, idem Blasi Schuester I fl., Zalt, dedit
Caspar pauer II fl., Zalt
Mathes felber IIII fl., dedit, solvit
Mathias wolthos II fl., idem hanns hunger I fl. III ort, solvit, idem Valentin schneiderin I ort, Zalt *(21. lap)*
Michel Schuester II fl., Zalt, solvit
Cristoff schuester I 1/2 fl., Zalt, dedit
Georg Fleischagkher I fl., Zalt
Jacob Fleischagkherin II fl., Zalt, solvit, postidem Eeberlin I fl., Zalt
Lasla fleischagkher 1/2 fl.
hanns piesch III fl., piesch steur aufgehebt von wegen sand georgen kirchen raittung
hanns Blaswetter 1/2 fl., Zalt, dedit, idem Straussin I ort, dedit
Hippolitus fleischagkher I fl., Zalt, dedit
Michel Fleischagker I fl.
Mathes garthner VII fl., Zalt, dedit, idem dedit ain Roß für die Raiß, idem Glaser I ort
Rueprecht hauser II 1/2 fl., Zalt, dedit
Lorennts pinther I 1/2 fl·, Zalt, solvit
Mathes hössch V flor. Zalt, dedit
vrban Andreasch V fl., zalt fl. 4, Zalt, dedit
Blasi Caspar IIII fl., Zalt, solvit
Bartlme Ofner III fl.
hanns Schützner V fl., Zalt, dedit
georg Schneider I fl., Zalt, dedit
wolfganng pauss IIII fl., Zalt, solvit
hanns Muerr IIII fl., Zallt, solvit
Caspar kholb VI fl., Zalt, solvit *((24. lap)*

Cristoff grätZer XVI fl., idem Blasi werffenRing II fl., Zehen hungrisch gulden sol man Jn baiden abZiehen an der 95 tal.den. schuld
Veit Schneider II fl., Zalt, dedit
Michel Jban VIII fl.
Leonhart probanntl III fl., Jm abZogen
Franntz Subenburger XVI fl., Zalt, solvit
peter Schneider III fl., Zalt, solvit, [peter schuld ich 1/2 tal.den.] idem Lasla pawer I fl., Zalt
wolfganng thölldl V fl., Zalt, dedit, idem hafnerin I fl., Zalt, dedit
Blasi nagh XII fl., Zalt, solvit, idem Sägrer güeter VIII fl., solvit
Georg haberleuter II fl., Zalt, dedit, idem Valentin schuester III fl.
Georg schuester I ort
Jacob Ledrer II fl., Zalt, solvit, idem peter graf II fl., Zalt, dedit
hanns pekh IIII fl.
her matthes Schöttl VIII fl., Zalt, solvit
paul Spilber I fl., Zalt, dedit *(25. lap)*
Vlrich hunger III 1/2 fl., Zalt, dedit, idem michel Raidl I fl., Zalt, dedit
Mathes kolbenhouer IIII fl., Zalt, solvit, idem wagner 1/2 fl., Zalt, solvit
Georg tobler I fl., Zalt, solvit
Rueprecht fleischagkher VII fl.
hanns Fleischagkher I 1/2 fl., Zalt, solvit
Anndre palltram II fl., Zalt, solvit, idem hanns Ducat I ort, Zalt
Anndre Strabmer I fl., Strabmer Zalt 6 sol. den.
wolfgang Fleischagker I fl., Zalt, dedit
Augustin Stainmets I fl., Zalt, dedit
Steffan Muer II 1/2 fl., Zalt ist noch schuldig 1/2 fl. steffan Muer, dedit
Michel Schueller IIII fl., Zalt, dedit, idem hanns schober 1/2 fl., Zalt, dedit
Georg mogkh III 1/2 fl., Zalt II fl., Zalt, dedit, idem Friderichin I ort, Zalt, solvit
peter Fleischagkher V fl., Zalt, solvit
Vrban scherer 1/2 fl., Zalt, dedit *(26. lap)*
Jobst Schneider II fl., Jobst Zalt I fl.
Khranpergerin guter VIII fl., idem hanns Maler I ort, Zalt, dedit
Mert Sighart XI fl., Mert Sighart Zalt 8 fl.
hanns Leuttner III fl., Zalt, dedit
Vlrich Sighart II fl., Zalt, solvit
Cuentz vischer v fl., Zalt, solvit
Veit thäbrer V fl., feit thäbrer ist noch schuldich 15 lb., Zalt, totum solvit
Bernhart schneiderin 1/2 fl., Zalt
Maister leopold goltschmid II 1/2 fl., Zalt
Benedict Bors VII fl., Bors ist schuldich I 1/2 fl., Zalt, Zalt, solvit
höre pekhin I ort, Zalt, solvit
wolfganngin I ort, Zalt, solvit
Georg schuester II 1/2 fl., Zalt, dedit
Augustin schneider III ort, Zalt, solvit
Blasi scherer II fl., Blasi scherer ist noch schuldich, Zalt
Friderich schneider II 1/2 fl., Zalt, dedit
Mathes tröppl frei 0, Zalt, solvit
Michel Daumb I fl., Zalt dem richter sein steüer, Zalt
Christof Sighart II fl., Sighart Zalt I fl., solvit totum, Zalt *(27. lap)*
michel hamer I 1/2 fl., dedit
Andre kholbmhouer II 1/2 fl., Zalt
Cristan hunger III fl., christan hunger ab Zogen fur Zwo fuer vnd ain gericht Zu gemainer stat gaben, solvit
Bartlme wagner II 1/2 fl., Zalt, solvit
hanns Schneider I fl., Zalt, solvit
georg khramer I fl., Zalt
Sigmund khursner I fl., Zalt, dedit
Michel Fleischagkher 1/2 fl., Zalt, solvit *(28. lap)*

Ausstanndt Steffan Schueler Ansag

Cristan Slesinger 1/2 fl.
Paul khersengraf 1/2 fl.
Trungkhen georg 1 fl.
auf

Philipp peulnstainer ansag

Mathes schimel, alten schimblin Sun mitsambt der Mueter I 1/2 fl.
trungken georg vnd gelman von Suntag vber acht tag
dise sollen Zallen auf kunfftigen Suntag, actum Visitacionis *(1528. júl. 2)* *(22. lap)*

Mert mogk

hanns panntzer 1/2 fl.
Blasi wenntzl I 1/2 fl.

Bartlme Lanng

Andre gälman III ort

Statburger ausstanndt

peter kursner I ort *(23. lap)*

des Rats Stat Burger Emphanng
in Anno domini 1528
Jedem die helfft

Mathes Felber ledrer solvit IIII flor.
Her Frantzen Subenburger an seiner Steur abZogen acht hungrisch gulden. Sollen Jm an den IC tal. den. so Jm gemaine Stat von wegen lasla pauern Zetun ist *(29. lap)*

Blasi Salltzer 1528

Ad dÿem am suntag oculy *(1528. márc· 15)* hatt der plasÿ salZer viernZwaynZker Jn der rasen kassen hatt erlecht an der stayr Zedll vngrisch fl. 6

Item hatt der plasÿ salZer gepracht am suntach Ledare *(márc. 22) stayr* gelt auss seynem vierdtl IIII fl. III ortt

Ad diem plasÿ salZer hatt geben Am Festach Jn der aster *(ápr. 12.)* fair stair gelten VI 1/2 fl.

Dedit Suntag vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* III fl.

Dedit Suntag Cantate *(máj. 10)* V fl.

Ad diem am tach Johanniss tauffer *(jún. 24)* gebn plasy salZer III fl.

dedit Suntag vor Bartholomei *(aug. 23)* II flor.

dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* VIII fl.

dedit der Rauhenspan dem Camerer maister sein stewer I fl.

AbZogen dem saltzer Leonhart peter an ainer weinfuer per progentl II fl. tenetur noch I tal.den·

Cuentz vischer Zallt pro paul weispek Suntag vor Egidi *(aug. 30)* I tal.

Blasy Salltzer dedit als die lantzkhnecht Jungst hie gelegen dem Camermaister III flor.

Sebastian ducat solvit pro se I 1/2 fl.

Saltzer vnd Steffan dölldl Jedem abZogen fur Jr Mue 1/2 fl., facit I fl.

Saltzer steur Zedl ist abgeraitt vnd Zalt 46 3/4 fl. suntag post Blasy anno 32 *(1532. febr. 4) (30. lap)*

Michel Brunner

Item am Mittichen nach occulÿ *(1528. márc. 18)* hatt der prunner Michel gepracht an der steÿr Jn seinem vierdell IIII 1/2 fl.

Ad dÿem am palmen Suntach *(ápr. 5)* hat geben prunner Michel VIIII 1/2 fl.

ad dÿem Michel prunner hatt geben am eritach Jn der aster *(ápr. 14)* fair steur gelt II fl.

idem dedit Suntag vor philippi vnd Jacobi *(ápr. 26)* II flor.

dedit am Suntach nach philipi vnd Jacobi *(máj· 3)* III fl.

georg ledrer vnd Bernhart tischler haben Zallt heurig Steur Jnnhalt des quartal montag nach Cantate *(máj. 11)* III 1/2 fl.

dedit Suntag vor petri et pauli apostolorum *(jún. 28)* IIII flor.

dedit Suntag vor Bartholomei *(aug. 23)* II fl.

dedit Suntag vor egidi *(aug. 30)* XVI fl. *(31. lap)*

Pewlnstainer

Ad dÿem am suntach ledare *(1528. márc. 22)* hatt der philip pellenstayner gepracht an der steyr Jn seinem vierdell IIII 1/2 fl.

Ad dÿem am palmen suntach *(ápr. 5)* hat der philip pellenstayner gepracht II fl.

dedit Suntag vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* III fl.

dedit Suntag Cantate *(máj. 10)* II 1/2 fl.

Jtem am tach Johanniss tauffer *(jún. 24)* geben philip pellenstayner II fl.

dedit And (!) sannd Laurentzen tag *(aug· 10)* III 1/2 fl.

dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* II fl.

dedit Nicolai *(dec. 6)* II fl. III ort

dedit Suntag vor thome apostoli *(dec. 20)* II fl.

Jm fur sein Mue abZogen 1/2 fl., ist hiemit Zallt *(32. lap)*

Jtem *Ambross Brasch* hatt gepracht Am suntach letare *(1528. márc. 22)* stayr gelt auss seynem vierdll 5 fl.

Jtem ambross Brasch hatt geben Am suntach Judica *(márc. 29)* IIII 1/2 fl.

Ad dÿem am palmen Suntach *(ápr. 5)* hatt hatt (!) gepracht Brasch ambross III 1/2 fl.

Ad dÿem ambross Brass hatt geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair stair gelt V fl.

Dedit ambrösĩ Zalt am Suntach nach philipi vnd Jacobi *(máj. 3)* III fl.

dedit Suntag Cantate *(máj. 10)* II 1/2 fl·

Dedit am tach auffartt vnsser heren *(máj. 21)* VIII 1/2 fl.

Dedit am Suntach nach auffartt vnsserss heren *(máj. 24)* III fl.

dedit montag post trinitatis *(jún. 8)* VII fl. [minus 2 kreuzen]
dedit am Sambstag vor viti *(jún. 13)* dem herren Statrichter
paul schütZner in seinem hauss I flor.
amrusch prasch an Sand Johanns tawfer *(jún. 24)* II fl. III ort
dedit An sand Laurentzen tag *(aug. 10)* III 1/2 fl.
idem Quirein [Strabmer] rambleuter II 1/2 fl.
idem Wentzl pernhart an ainer fuer abZogen 1/2 fl.
idem Quirein rambleüter allt steier I tal. 16 den.
idem dedit Suntag vor Bartholomei *(aug. 22)* I fl. *(33. lap)*
Jtem *schüeller Steffan* hat gepracht Am suntach Ledare *(1528. márc. 22)* steir gelt auss seynem vierdl 6 gl.
Ad diem Steffan schuller hatt geben Am suntach Jn der aster *(ápr. 12)* fair steyr gelt II fl.
dedit Suntach vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* III fl.
Dedit schueler steffel am Suntach nach philipi vnd Jacobi *(máj. 3)* II fl.
Jtem am suntach vor auffart kristi *(máj. 17)* geben III fl.
Jtem am tach Johanniss tauffer *(jún. 24)* geben schuller Steffel V fl.
dedit Suntag vor der schnefeyr Marie *(aug. 1)* I II/2 fl.
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* III fl.
dedit Nicolai *(dec. 6)* 1/2 fl.
dedit Freitag vor thome apostoli *(dec. 18)* II fl.
dedit Sambstag Steffan protomartyris *(dec. 26)* I fl. I ort ist Zallt
Ambros Brasch dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* II fl. XVI den. I ort
Fur michel pantzer abZogen an ainer fuer I fl.
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* 1/2 fl. abZogen Fraunschuchl I ort
Cüentzl Janusch abZogen 1/2 gulden *(34. lap)*
Jtem *phylypp Moch* hat gepracht Am suntach Ledare *(1528. márc. 22)* steyr gelt auss seynem vierdl VII 1/2 fl. vngrisch.
Ad diem phylipp Moch hatt geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair steir gelt V 1/2 fl.
dedit Suntag vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* I 1/2 fl.
Jtem am suntach vor auffart kristi *(máj. 17)* geben V fl.
Jtem am tach Johanness tauffer *(jún. 24)* geben philip Mogk III fl.
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* II fl.
dedit Nicolai episcopi *(dec. 6)* I fl.
Fur paul scheiber abZogen 1/2 fl. *(35. lap)*
Jtem *wolffgang wagner* hat gepracht am suntach Ledare *(1528. márc. 22)* Jn der vasten steyr gelt auss seinem vierdll VI 1/2 fl. vngrisch
Ad dÿem wolffganng wagner hatt gepracht am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair steir gelt III fl.
Dedit am Suntach nach auffart vnsserss heren *(máj. 24)* II 1/2 fl.
AbZogen fur Castl puluermacher I flor. mittich nach Bartholomei *(aug. 26)* Facit I fl.
dedit Nicolai episcopi *(dec. 6)* III 1/2 fl.
Erhart slosser abZogen vnd nachgelassen I fl.
Castl puluermacher nachgelassen I fl.
Cristan Joachim abZogen an seinem hauß I fl.
dedit pfintztag nach trium regum *(1529. jan. 7)* in Anno etc. 29 1/2 fl.
Jm fur sein Mue abZogen 1/2 fl.
Summa 19 1/2 fl.
ist gar Zallt *(36. lap)*
Jtem *andre plaßbeter* dedit am Eritag nach Ledare *(1528. márc. 24)* steir geltt auss seinem vierdll 5 fl.
idem dedit mittich vor philippi et Jacobi *(ápr. 29)* III fl.
Jtem am tach Johanniss tauffer geben Andre Blaßbeder V 1/2 fl.
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* VII fl.
Fur Leonhart kaufman abZogen I ort.
dedit Suntag Lucie *(dec. 13)* 1/2 fl.
dedit freitag vor Reminiscere im XXVIIII-ten *(1529. febr. 19)* I fl. *(37. lap)*

Bartlme Lanng

Ad dÿem am palmen Suntach *(ápr. 5)* hat Lanch perdell gepracht stair gelt auss seinem vierdel II fl.
Ad dÿem Lang pardel hat geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair stair gelt III fl.
idem dedit Suntag vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* I 1/2 fl.
dedit phintztag vor Barbare *(dec. 3)* II fl.

dedit Nicolai *(dec. 6)* III ort
Fur christan scharlach abZogen 1/2 fl.
Fur wolfgang pinter abZogen 1/2 fl.
dedit Suntag vor thome apostoli *(dec. 20)* 1/2 fl.
Andre gälman Zalt heren paltramb statrichter an diser steur III ort
Jm abZogen fur sein Mue 1/2 fl.
Fur Blasi hunger abZogen I ort
hat ain khreintzen Jnn mairhof gemacht vnd ist Zalt *(38. lap)*
Ad dÿem *Steffan deldel* hatt geben am Festach Jn der aster *(1528. ápr. 12)* fayr steyr gelt II fl.
Jtem am suntach vor auffat (!) kristi *(máj. 17)* geben III 1/2 fl.
Jtem am tach Johanness tauffer *(jún. 24)* geben Steffan Deldel III fl.
idem an dem suntag nach Sand awgostunstag *(aug. 30)* hat der wolfgang toldel pracht VII 1/2 fl·
dedit herren Camermaister als die lanntzkhnecht hie Jungstlich gelegen IIII 1/2 fl.
dedit am tag augustini *(aug. 28)* 1/2 fl.
dedit Nicolai *(dec. 6)* I fl.
dedit Suntag vor thome apostoli *(dec. 20)* II fl. ist Zallt
Ad dyem *praun Mathess* hatt geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair stair gelt II 1/2 fl.
dedit Visitacionis Marie *(júl. 2)* V fl.
dedit Suntag Lucie *(dec. 13)* VI 1/2 fl.
wolfgang hueter dedit suntag Lucie *(dec. 13)* XIII patzen, vbertail nachgelassen dem huetter
Dedit Suntag vor thome *(dec. 20)* I fl.
Anno domini etc. 29 *(1529)* III ort *(39. lap)*
Ad dÿem *Muer kristan* hatt geben am Festach Jn der aster *(1528. ápr· 12)* feir steir gelt II 1/2 fl.
dedit Suntag vor Bartholomei *(aug. 23)* II fl.
idem eodem die abZogen dem oswald schuester an des probantl fuer I tal. den., darauf Zallt LXIIII den.
Dedit Nicolai episcopi *(dec. 6)* III flor.
dedit Suntag, Lucie *(dec. 13)* I flor.
dedit Suntag vor thome apostoli *(dec. 20)* I fl.
Ad dÿem *Steffan kolmÿhoffer* hat geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair steir gelt IIII fl.
item steffan kolmhoffer hat geben Johannis tauffer *(jún. 24)* III fl.
dedit an Sand Laurentzen tag *(aug. 10)* III fl. I ort
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* III 1/2 I ort
dedit Suntag Lucie *(dec. 13)* II 1/2 fl·
Jm abZogen fur sein Mue 1/2 fl.
mert mogk abZogen 1/2 fl. *(40. lap)*
Ad dÿem *Mert Mochh* hat geben am Festach Jn der aster *(1528. ápr. 12)* fair stair gelt IIII fl.
dedit Suntag vor philippi et Jacobi *(ápr. 26)* I fl.
dedit an sand Laurentzen tag *(aug. 10)* II 1/2 fl., sein dem Cambrer erlegt worden.
dedit Suntag vor Bartholomei *(aug. 23)* I fl.
dedit Suntag vor thome apostoli *(dec. 20)* I fl.
Fur margs Blasweeter abZogen I ort
Fur hanns pantzer abZogen 1/2 fl.
Summa sein ansag XVIII fl.
ergo ist Zallt
Ad dÿem *paul scheiber* hat geben am Festach Jn der aster *(ápr. 12)* fair stair gelt III fl. I ortt
dedit paul scheyber geben III ort
Dedit paul scheiber geben I fl.
Jtem am suntach vor auffartt kristi *(máj· 17)* III 1/2 fl.
dedit Suntag vor Egidi *(aug. 30)* I fl.
idem dedit eodem die 1/2 fl. *(41. lap)*

Anndre Pauer Schrippergassen

dedit am Suntag Quasi modo geniti *(1528. ápr. 19)* 3 flor.
dedit am Suntach nach philipi vnd Jacobi *(máj. 3)* III 1/2 fl.
Jtem am suntach vor auffar kristi *(máj. 17)* geben V 1/2 fl.
item andre pawr hat gepracht an dem Suntach nach Sand awgestuns tag *(aug. 30)* IIII fl.
dedit heren Camermaister pro hanns Sauschneider 1/2 fl.
item her Camermaister emphangen ab hanns trutl I flor.
anndreen paur fur sein Mue abZogen 1/2 flor.
item Wolff Jacoben abZogen an ainer fuer per progentl weinfur I ort
idem dedit phintztag vor barbare *(dec. 3)* III fl. III ort
Facit sein emphang 22 fl. vnd ist Zallt *(42. lap)*

Jelzete: Lad. XLII et RR nr· 1.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Bertha Árpád—Nikolics Károly:

A Líceumi Magyar Társaság bicentenáriumi emlékünnepsége (1990. október 19—21)

A soproni Evangélikus Líceum (Berzsenyi Gimnázium) négy és fél évszázados múltjának újabb állomásához érkezett: az 1790. év Kos havának 20. napján alapított — és legutóbb 1987. február 12-én újraszervezett — Magyar Társaság megérte 200. születésnapját. Ilyen hosszúéletű és ma is működő diákönképzőkör az országban páratlan, egyáltalán hasonló létező társaság is ritka. Ez utóbbi megállapításunkat az is igazolja, hogy megkeresésünkre a budapesti II. Rákóczi Ferenc gimnázium és a Debreceni Kollégium jelentkezett, mint ahol ma is dolgoznak ilyen körök.

A program hosszas tervező és előkészítő munkáját kisebb szervező csoport végezte. Tagjai részben líceumi öregdiákok, a Társaság mai diákvezetői, valamint az iskola tanárai. A helyből és Budapestről összejött bizottság munkájának koordinálását és a rendezés lebonyolítását Dr. Bertha Árpád mb. igazgató, a Magyar Társaság jelenlegi tanárelnöke irányította.

Már az előkészítésben és az alkalmi kiadvány szerkesztésében közreműködött Dr. Benkő László professzor, a Líceumi Magyar Társaság utolsó tanárelnöke. Az ő szerkesztésében jelent meg a 135 oldalas kiadvány: „A soproni Líceumi Magyar Társaság Emlékkönyve (1790—1990)". Ebben egyrészt visszaemlékezések szerepelnek, így Ruhmann Jenő egykori tanárelnökről, Pröhle Jenő tanárról. Mindketten a Líceum igazgatói is voltak. Öregdiákok írták meg személyes élményeiket a Társaság múltjáról. Összefoglalót találunk a neves diákkörről, a két évszázad tanárelnökeiről, főjegyzőiről (diákvezetőiről), az iskola államosításáig. Majd a Társaság utóélete irányítóinak névsorát találjuk.

Az ünnepségsorozat első napja az iskola jelenlegi növendékeinek programjaival telt el. A „Deákkúti mesék" c. összeállítás követte a líceumi hagyományként kialakuló szertartásokat, benne az iskola, az ifjúság életét. A szorosabb, ünnepélyesebb emlékműsor értékes irodalmi anyagot mutatott be. E műsor keretében adta át Dr. Bertha Árpád tanárelnök a történeti, riport-, műfordító- és művészeti pályázatok díjait, melynek anyagi fedezetét Sopron Város Tanácsa biztosította.

Már az első napon megnyílt a Liszt Ferenc Múzeum kiállító termében: a Lábas házban a Magyar Társaság múltját bemutató reprezentatív kiállítás. Grüll Tibor tanár, az iskola könyvtárosa gondosan állította össze az írásos és tárgyi emlékeket, fényképeket. Mindhárom napon ő vezette a látogatókat.

A délutáni órákban, a líceumi hagyományoknak megfelelően, a Deákkútnál gyülekeztek a diákok. Az 1982-ben elültetett Berzsenyi-emlékfán újból pótolták az emléktáblát, Szabó Alajos öregdiák alkotását.

A napot az iskolai kórus és a Soproni Pedagógus Kórus közös hangversenye zárta. A színvonalas program karnagya Dárdai Árpád volt.

Az ünnepélyes jubileumra október 20-án szombaton került sor. Először az intézet falán leleplezték Döbrentei Gábornak, az iskola egykori tanítványának emléktábláját, melyet a Magyar Tudományos Akadémia állíttatott. Az avatóbeszédet — Láng István, a MTA főtitkára távollétében — Dr. Németh G. Béla professzor mondotta. Az emléktábla Kutas László szobrászművész, öregdiák alkotása.

Az emlékülést a Liszt Ferenc Művelődési Központ nagytermében rendezték. A termet megtöltötték az öregdiákok, egykori tanárok hozzátartozói, az iskola tanári kara és jelenlegi diákjai.

A Himnuszt énekeltük közösen. Majd Molnár Henriette szavalta el Vathy-Remport Elek „A Magyar Társaság 150 éves jubileumára" c. versét, mely utoljára 50 éve, az akkori jubileumon hangzott el. Az ülésen Dr. Nikolics Károly professzor, öregdiák elnökölt és nyitotta meg az ülést. Dr. Benkő László professzor, a Társaság volt tanárelnöke mondott mély gondolatokkal átszőtt ünnepi megemlékezést. Majd a következő személyek mondtak köszöntőt: Dr. Fabinyi Tibor teológiai professzor az Evangélikus Egyház, Dr. Németh G. Béla professzor a MTA Nyelv- és Irodalomtörténeti Osztálya, Havasi Sarolta Sopron Város vezetősége, Liska Endre a budapesti Fasori Gimnázium, Dr. Hegyi Imre a pápai öregdiákok, Zsámboki Réka, tanuló, a Társaság jelenlegi vezetősége nevében. Mersich Endre öregdiák felszólalásában bejelentette, hogy az iskola kapualjában a II. világháború hősi halottainak, a háborús cselekmények következtében elhunytak emléktábláját kívánják elhelyezni. Erre gyűjtést indítanak. Dr. Bertha Árpád mb. igazgató értékelte az ünnepségsorozatot, zárszavában köszönetet mondott a közreműködőknek. Majd öt öregdiáknak a Magyar Társaság tb. tagságáról szóló oklevelet nyújtott át. Az ünnepi ülés a Szózat hangjaival ért véget.

E nap délutánján az elhunyt tanárok sírjainak megkoszorúzására került sor. Ezt Limberger Gyula öregdiák szervezte meg.

A második nap estéjén a Liszt Ferenc Művelődési Központban bonyolították le a Berzsenyista Öregdiákok Bálját, nagy sikerrel. Ennek jövedelmét a Magyar Társaság támogatására fordították.

A háromnapos ünnepségsorozat vasárnap ünnepi istentisztelettel ért véget. A szolgálatot Sümeghy József lelkész, öregdiák végezte.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Köves Elemér:

Romwalter Alfréd (1916—1990) emlékezete

Romwalter Alfrédra emlékezve nagyapjára, Romwalter Károlyra is kitérünk, aki Kőszegen született 1825-ben. Nyomdász szakmai ismeretét Bécsben, Pozsonyban és Sopronban szerezte. 1850-ben megvette Sopronban az 1734-től működött Lenck Sámuel-féle nyomdát. Üzemét 1895 körül könyomó intézettel bővítette. Nyomdája elsősorban igényes technikájú, tudományos könyvekkel vált ismertté.

Fia volt Dr. Romwalter Alfréd professzor (1890—1954), akiről e folyóiratban egyetemi tanártársa, Vendel Miklós írt szép megemlékezést (SSz. 1955, 148—150). Ezt csak néhány adalékkal egészítjük ki: Többek között Dr. Széki János egyetemi tanártársával a hazai vasdús bauxitok feltárásával és az anódmasszagyártással is foglalkozott, valamint az utóbbihoz szükséges hamuszegény koksz előállításával. Korát meghaladva már az 1930-as évek elején előadásaiban ismertette a műkorundgyártást és ezen belül féldrágakövek (topáz, zafír, rubin) gyártását timföldből, amivel a hazai aluminiumipar egyik jelentős ágazatát mozdította elő. Magas érdemeit utódai és tanítványai azzal is kifejezésre juttatták, hogy a soproni egyetem botanikus kertjében tiszteletük és szeretetük jeléül mellszobrot emeltek emlékének.

Fia volt Romwalter Alfréd, aki 1916. jan. 25-én Bécsben született. Középiskolai tanulmányait Sopronban, a Széchenyi István Reáliskolában végezte. Érettségi után a Műegyetemnek akkor Sopronban működő Kohómérnöki Karára iratkozott be, ahol 1938-ban kitűnő képesítésű fémkohómérnöki oklevelet nyert.

Első munkahelye az Állami Ércbányászat mecseki üzeme volt, ahol a réz és nemesfémek ércelőkészítésével ismerkedett meg mint laborvezető. 1939-ben már Csúcsonban az ércbánya antimon kohójánál találjuk, ahol mint labor- és üzemvezető működött.

1940-ben Nagybányára helyezték. Itt a bányaigazgatóság műszaki fejlesztésének főmérnöke volt és módjában állt nagy elméleti tudása alapján a Fernezely-i állami fémkohóban ezt hasznosítani. 1943-ban üzemi vegyelemző laboratóriumot hozott létre,

dús nemesfém tartalmú kohóközéptermékekből arany- és ezüst kinyerésével foglalkozott, aminek eredménye 800 kg arany, 7000 kg ezüst volt. 1944-ben a felsődernai bányaüzem üzemvezetője lett és ott olajhomokból értékes olajat nyert ki.

A II. világháború után először az Iparügyi Minisztériumban dolgozott, majd a Magyar Állami Szénbányák felsőgallai kalciumkarbid és ferroszilicium gyárának üzemvezető főmérnökévé nevezték ki.

1948-ban az akkor létesült Fémipari Kutató Intézet kötelékébe lépett mint osztályvezetőhelyettes. Itt a réz-, ólom- és cinkércek flotálásos dúsítása, kohászati feldolgozása és aluminiumkohók anódmasszagyártási kísérletei foglalkoztatták, továbbá műkorund és tűzálló idomkövek gyártásánál nyújtott műszaki segítséget.

Romwalter Alfréd említett munkái mellett az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületben is működött. Az Egyesületnek 1938-tól volt tagja, 1954—60 között a Fémkohászati Szakosztály elnöke, majd a Kohászati Lapok szerkesztésében vett részt. 1988-ban 50 éves tagságáért jubileumi éremmel tüntették ki. Ugyanezen évben Miskolcon a Nehézipari Műszaki Egyetemen aranydiplomát kapott. Megemlítendő nagy szakirodalmi tevékenysége (70 szakközlemény) és több szabadalom kidolgozása.

1990. augusztus 19-én halt meg Budapesten.

Szarka Árpád:

Reinecker János

(1910—1990)

A soproni evangélikus temető 1990. júl. 20-án fogadta be a város szülöttjének, Reinecker János festőművész-tanárnak hamvait. Rokonságán kívül már kevesen élnek, akik őt személyesen ismerték: néhány osztály-, illetve iskolatárs, kolléga és olyanok, kik otthonukban őríznek egy-egy szép Reinecker-képet.

Reinecker János 1910. dec. 26-án született Sopronban, kiegyensúlyozott anyagi körülmények között élő iparoscsaládból. Szülei a jóképességű fiút az elemi iskola elvégzése után a Széchenyi István reáliskolába íratták, ahol Horváth József rajztanár, a későbbi Munkácsy-díjas festőművész ismerte fel tehetségét és irányította a budapesti Képzőművészeti Főiskolára. Horváth József nemcsak kitűnő művész, de kiváló pedagógus is volt. Az ő „külön rajzóráinak" légköréről — ahová a „Hoszszi" csak kiemelkedő képességű diákokat hívott meg, s amelyekben a foglalkozások a kora délutánból a késő estébe nyúltak, s ahol a csend és a munkában való elmélyedés volt a legfőbb követelmény — sokat tudnának beszélni Ákos Ernő, Mollay Károly, Varju Sándor, Szarka Árpád és Tettamanti Tibor, hogy csak néhány nevet említsek a teljesség igénye nélkül a még életben lévő emlékezők közül.

Ebben a környezetben szívta magába Reinecker azt a szellemet, mely őt a művészet elkötelezett hívévé tette, hogy tehetsége Burghardt Rezső mester irányítása alatt kiteljesedjék. Burghardt a magyar festészetnek kitűnő művésze volt, magával ragadó kolorista. Mester és tanítványa egymásra találtak, aminek legékesebb bizonyítéka, hogy Reinecker két esztendőn át volt alakrajzi tanársegéde mesterének.

Művésszé érését mi sem bizonyítja jobban, mint az 1939-ben elnyert állami ösztöndíj, 1943-ban Sopron város ösztöndíja, majd 1944-ben egyéves külföldi utazási ösztöndíja, a Balló-díj. Ez utóbbinak célja szerinti felhasználását a háború miatt nem vehette igénybe.

A főváros ostromának idején Reinecker hazajött Sopronba, hogy pedagógusi állást vállaljon. Rendelkezett ugyanis középiskolai rajztanári képesítéssel, sőt a tanítóképző intézetben tanításra jogosító diplomával is. Terve azonban nem valósulhatott meg, Sopronban nem kapott katedrát, elfogadta tehát a meghívást a miskolci evangélikus líceum és tanítóképző intézettől, így telepedett meg Miskolcon, bár az iskola 1950-ben megszűnt. Ezután került Reinecker János állományilag a villamosenergiai ipari technikumba, és nyugdíjazásáig itt tanított ábrázoló geometriát, szabadkézi és műszaki rajzot, de az iskolán belül az érdeklődő és tehetséges fiataloknak művészi igénnyel rendkívüli rajzot is. Vezette néhány évig a Vasutasok Képzőművészeti Körét.

Csodálatos, hogy egész embert igénylő pedagógiai munkája mellett volt ereje és ideje alkotó tehetségének kiteljesítésére is. Szerepet játszott talán ebben az is, hogy Reinecker már középiskolás korában nyári és téli sportokban egyaránt edzette magát, és neve ismert volt ifjúsági sportkörökben.

Művészetében a megújulást, a felfrissülést mindig szülővárosa, Sopron hozta. Anteuszként kapott erőre, ha nyaranként hazajöhetett, és művészbarátainak, Tenkács Tibornak, Endrédy Györgynek társaságában megélhette ifjúságának színhelyén a

régi szép tárgyi emlékekhez fűződő élményeit. Fáradhatatlanul rajzolta, festette az öreg utcákat, Bánfalva kopott parasztházait, a gesztenyéseket, a Bécsi dombok lejtőinek látványát.

Csoportos kiállításoknak rendszeres szereplője volt, de bemutatkozott önálló kiállításokkal is, 1976-ban nagy sikerrel Sopronban (SSz. 1976, 358—361). Tagja volt

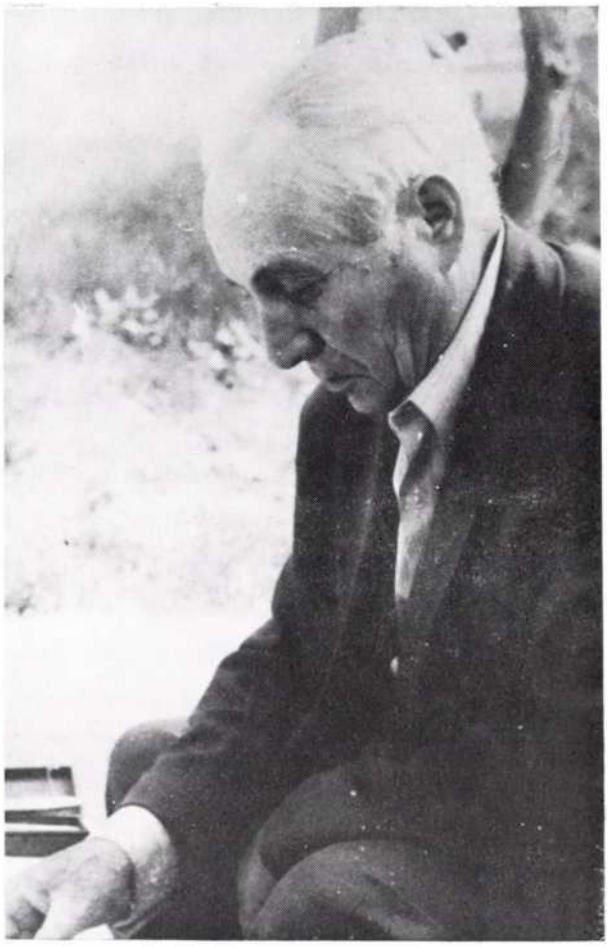

a Képzőművészeti Szövetség Észak-Magyarországi Területi Szervezetének és a Művészeti Alapnak. Sikerei ellenére idősebb korában állandóan a hazatérés gondolata foglalkoztatta. Miskolcon teremtett otthonát szerette volna sopronira cserélni, hogy újra együtt legyen mindazokkal, akik ifjúságához tartoztak. Családja segítette is tervének keresztülvitelében, de az idő és elhatalmasodó betegsége meggátolták a megvalósulást. 1990. júl. 1-jén halt meg Miskolcon.

Ami életében nem adatott meg neki, elérte halálában. Hamvai a szeretett Sopron földjében, ősei kriptájában pihennek.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta:

Sopron bibliográfiája az 1989. évre (folytatás)

Lakatos István: A kovács és műlakatos mesterség múltban betöltött szerepe és jelenlegi helyzete. MÉPi. 38, 1989, 378—383.

Láng György Géza: Ösztöndíjért „kitagadott" diákok. Dátum 1, 1989. dec. 8. 187. sz.

Leser, Norbert: Wie ich das Burgenland sehe! Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 20—21.

Levélszekrény. Macher Frigyes írja. SSz. 43, 1989, 383.

Levélszekrény. Ruhmann Jenő, Macher Frigyes írja. SSz. 43, 1989, 94—95.

Losonci Miklós: A magyar akvarell klasszikusa. Soproni Horváth József életműve. MH. 12, 1989, 6. sz. 3—13.

Lovas Gyula: Cserkészek. Tér-Kép 1, 1989. jan. 19. próbaszám.

Lőrincz Gábor: Pénzkérdés? Tér-Kép 1, 1989. márc. 2.

Lukács László: Dunántúl vándorai. H. 17, 1989, 3. sz. 66—69.

M. Cs.: Akikről utcát neveztek el. Fehér Dániel (1890—1955) egyetemi tanár. Soproni Hírlap 1, 1989. dec. 15.

-mm-: „So geschah es". Aussiedlung aus der Sicht eines Kindes. NZ. 33, 1989. ápr. 22.

Maar, Grete: Gábor Winkler: Sopron építészete a 19. században. (Die Architektur Ödenburgs im 19. Jh.) Akademischer Verlag, Budapest 1988. 244 S. BHBl. 51, 1989, 143—144.

Macher Frigyes: Bányász fúvószenekarok találkozója. SSz. 43, 1989, 358—361.

Macher Frigyes: Köszöntő. Dr. Schey János a stuttgarti egyetem díszdoktora. BKL-K. 122, 1989, 345.

Madl, Michael: Beitrag zur Kenntnis der Chalcididae des Burgenlandes (Hymenoptera, Chalcidoiea). BHBl. 51, 1989, 135—138.

Madl, Michael: Zur Kenntnis der Gasterutiidae des Burgenlandes (Hymenoptera, Eranioides). BHBl. 5, 1989, 78—82.

Magyar János: Erdőgazdálkodásunk közérdekű továbbfejlesztésének elvi-eszmei feltételei. Bp., 1989, Akadémiai 23.

A magyar—osztrák egyháztörténeti kapcsolatok múltjából. Részlet dr. Gustav Reingrabner burgenlandi szuperindentens nemeskéri előadásából. Evangélikus Élet 54, 1989. jún. 4.

Magyarfalva helyett újra Harka? Tér-Kép 1, 1989. okt. 26.

Magyarfalva nun wieder Harka. NZ. 33, 1989. nov. 11.

Magyarok a természettudomány és technika történetében 2. köt. Bp., 1989, OMIKK.

Major József: Az Alpokalja Tabanidae faunája, különös tekintettel azok állat- és közegészségügyi jelentőségére. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 51—60.

Makkay János: Rézkori aranykorongok a későbbi Pannónia Provincia területéről. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 91—121.

Martos Ferenc: Georgius Agricola: Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról. MT. 96, 1989, 1. sz. 80—83.

Mácsár Zsuzsanna: Fertőszentmiklós nagyközség közterületeinek rekonstrukciós parkosítási terve. Kertgazdaság 1989, 3. sz. 84.

Mányoki János—Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái. SSz. 43, 1989, 40—56.

Mesterházy Sándor: A fiatal Petőfi Ostffyasszonyfán. Evangélikus Élet 54, 1989. máj. 7.

Mesterházy Sándor: Országos Petőfi ünnepség Ostffyasszonyfán. Evangélikus Elet 54, 1989. jún. 18.

Metzl János: A „Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör" megalakulása Sopronban és első évi működése. SSz. 43, 1989, 278—281.

Mező László: Soproni focikrónika. Az SSE labdarúgó szakosztály 10 éves története 1978—1988. Sopron, 1988 (1989), SSE 139.

Mészáros Tamás: A Soproni Ünnepi Hetek — meg a város. Ki fedezze a kultúrát? MHi. 22, 1989. júl. 22.

Mi történt Sopronban? Egy titkárválasztás utórezgésekkel. MTESZ-mozaik 1989. okt. próbaszám.

Mikó Sándor: Adatok Nagylózs XIX. századi gazdasági és társadalmi viszonyainak megismeréséhez. SSz. 43, 1989, 315—334.

Mikó Sándor: Lózs mezőváros története a XVI—XVII. században. SSz. 43, 1989, 231, 243.

Milletich, Helmut Stefan: Kultursplitter-Sommer 1989. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 30.

Milletic, Helmut Stefan: Sautanz oder welches Schwein wurde da eigentlich geschlachtet? Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 8—12.

Mojzer Miklós: In memoriam Dercsényi Dezső (1910—1987).MÉ. 36, 1987 (1989), 1—4. sz. 162—163.

Mollay, Karl: Gruss an Thomas Mann von József Attila, vorgetragen während des Aufenthaltes von Thomas Mann in Budapest im Jahre 1937. (Die Übertragung von Robert Boháti) In: Szabó, János—Szász, Ferenc (hrsg.): Theorien, Epochen, Kontakte. Festschrift zum 60. Geburtstag von Professor Dr. Dr. h. c. Antal Madl 63—64.

Mollay Károly: Adalék Bessler Lőrinc soproni muzsikus életrajzához. SSz. 43, 1989, 355—357.

Mollay Károly: Állítsák vissza Harka nevét! SSz. 43, 1989, 225—226.

Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet I—II—III. SSz. 43, 1989, 1[illegible]—[illegible]0, 1[illegible]—148., 205—224.

Mollay Károly: A Számkivetettek Testvérülete a középkorban. SSz. 43, 1989, 334—344.

Mollay Károly: Visszaállították Házi Jenő akadémiai tagságát. SSz. 43, 1989, 227.

Molnár András: Árvay Sándor emlékirata. Részletek egy negyvennyolcas honvédtiszt önéletrajzából. HK. 102, 1989, 94—114.

Molnár András: Kőszeg és a „Védegylet". Vasi Szemle 43, 1989, 1. sz. 95—99.

Molnár László: Emlékezés dr. Faller Jenő bányászattörténészre. BKL-B. 122, 1989, 567—570.

Molnár László: Tompos Ernő (1907—1989). SSz. 43, 1989, 362—367.

Molnár Sándor: A Faanyagismerettani tanszék megalakulása, feladatai. Fa. 39, 1989, 366—367.

Moss, Jo: Hungary honors Forestry professor. UBC Reports 35, 1989. szept.21. 16. sz. 3.

Muck Tibor (főszerk.): Soproni Hírlap. Sopron, 1. évf. 1989. hetilap.

Muck Tibor: Sopron, kapu Európára. Bp., 1989, Interpress 117.

Musikalischer Sommer 1989. Neues aus Ungarn. 38, 1989, 2. sz. 4.

Miller, Michael: In Ödenburg wünscht man sich ein „Nulljahr". Mehr Zeit für Kindergärtnerinnen-Ausbildung. NZ. 33, 1989. jan. 7.

Miller, Michael: Vielsprachige Erkenntnis: Minderheit heisst Kampf. NZ. 33, 1989. nov. 5.

Miller, Michael: Wenn Eltern „nachsitzen". Deuschunterricht in Agendorf — eine Familiensache. NZ. 33, 1989. dec. 2.

Nagy Éva: A Pannon táj könyvművészete a XVI—XIX. században. Vasi Szemle 43, 1989, 418—424.

Nagy, Julia: Neues Casino. Fortuna auch in Sopron eingekehrt. BR. 23, 1989. ápr. 3.

Nationalpark Neusiedler See—Seewinkel. Chancen und Möglichkeiten. Eisenstadt, 1989, Amt der Burgenländischen Landesregierung AGN 100. (Umwelt Burgenland Nr. 15.)

Nemeskéri nap. Evangélikus Élet 54, 1989. máj. 28.

-nek: Neuer Grenzübergang bei Kroisbach. NZ. 33, 1989. júl. 8.

A NÉKOSZ Mérnökkollégiumok. Emlékezések, dokumentumok. Bp., 1989, Műegyetem Baráti Köre 316.

Németh Alajos: Szarka Gyula soproni néptanító küzdelmes életútja (1888—1969). SSz. 43, 1989, 89—91.

Németh Alajos: Vándorló fegyház. SSz. 43, 1989, 70—72.

Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez. SSz. 43, 1989, 276—278.

Nur für Ausländer. Spielcasino in Sopron. BR. 23, 1989. jan. 9.

Ny. Cs.: A hóágyú „elsült" a vizsgálat lezárult, felejtsük el. Tér-Kép 1, 1989. aug. 31.

Nyelvvizsga Sopronban. Soproni Hírlap 1, 1989. júl. 21. 27. sz.

Nyelvvizsga Sopronban is. K. 44, 1989 ápr. 7.

Nyilatkozat Sopronból. Tér-Kép 1989. jan. 19. próbaszám.

Ormos Károly: 45 éves valetáns találkozó Sopron, 1988. aug. 25—26. BKL-K. 122, 1989, 176., BKL-B. 122, 1989, 71—72.

Ormos Károly: 45 éves valetáns találkozó. Er. 38, 1989, 81.

Országjárás. Burgenland. FÉ. 24, 1989, 1. sz. 18—21.

Örsi Károly: A nagycenki kastély park rekonstrukciója. MÉPI. 38, 1989, 1—2. sz. 52—54.

Österreichisch—ungarisches Kooperationsgespräch in Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 3. sz. 21.

P. L.: Pá, Kelet-Európa! Piknik. Tér-Kép 1, 1989. aug. 31.

P. M.: Új egyházi méltóságok. Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Pandula Attila: Vajay Szabolcs: A Johannita Rend magyar lovagjai 1854—1987. Ordinis Sancti Johannis in Hungaria Thesaurus ac Corpus (A Johannita Rend Kiadása, Genf, 1987. 726 o.). HK. 102, 1989, 269—270.

Pankotai Gábor: Magyar erdőmérnök osztrák kitüntetése. Er. 38, 1989, 289.

Papp Angéla: Ki volt nekem Szigethy Attila? Egy volt gimnazista lány emlékiratai. Tér-Kép 1, 1989. júl. 6.

Parti Nagy Lajos: Névszón ige. Rakovszky Zsuzsa verseiről. Jelenkor 32, 1989, 1. sz. 9—14.

Paul, Hans: Dr. Fred Sinowatz, Bundeskanzler a. D. — ein Sechziger. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 9.

Paul, Hans: Der Meierhof von Mattersburg und sein Ende. BHBl. 51, 1989, 117—125.

Pazsitzky László: Kanotay Mihály. GK. 41, 1989, 286—287.

Pájer Imre: A bősárkányi kanális. SSz. 43, 1989, 72—76.

Pálinkás Györgyné: Az agrárfelsőoktatási intézmények könyvtárainak 1989. évi munkája. MÉlK. 1989, 2—3. sz. 7—23.

Pándi András: A VI. soproni érembiennálé. SSz. 43, 1989, 79—80.

Pándi Marianne: Három hangversenyről. MN. 52, 1989. ápr. 8.

Pethő Lajos: A főtitkári konvoj találkozása a mártír unokájával. Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.

Pethő L[ajos]—Szabó R.: Két város — egy eset. Tér-Kép 1, 1989. jún. 27.

Pethő Lajos: Megúszható szárazon? Fertő-tavi kérdőjelek. Az egyik szemünk sír. Tér-Kép 1, 1989. máj. 18.

P[ethő] L[ajos]: Párbeszéd Sopronban. Tér-Kép 1, 1989. jún. 8.

P[ethő] L[ajos]: Pártértekezlet Sopronban. A kispadon bóbiskolt a reform. Tér-Kép 1, 1989. máj. 11.

Pethő Lajos: Soproni egység. Világ 1, 1989. nov. 16. 26. sz. 36.

Pénzes István (szerk.): Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1990. Bp., 1989, MTESZ 168.

Piknik a „vasfüggöny" helyén. Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

Pozsgay beszéde Sopronban. K. 44, 1989. okt. 2.

Prickler, Harald: Typen und Probleme von Grenzen, dargestellt am Beispiel des burgenländischen-westungarischen Raumes. BHBl. 51, 1989, 1—19.

Pungor Zoltán: Baloghok Magyarországon, illetve Vas megyében. A csempeszházi és béri Balogh családok. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 207—248.

-r-v-: Gergely Ernő—Jakab Sándor: A szénbányászok munka- és életkörülményei 1945—1948. A Bányaipari Dolgozók Szakszervezetének és a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézetének közös új kiadása, Budapest, 1988. BKL-B. 122, 1989, 262.

R[aum] F[rigyes]: Magyar földmérőkről és térképészekről. GK. 41, 1989, 304—305.

R[aum] F[rigyes]: Magyarok a természettudomány és technika történetében I—II. Főszerk.: Nagy Ferenc Budapest, 1986. ill. 1988. OMIKK 452. 320 old. GK. 41, 1989, 462—464.

Rácskay Jenő: Széll Kálmán 1843—1915. Vasi Szemle 43, 1989, 213—223.

Rácz Attila: Nem válaszként. Tér-Kép 1, 1989. aug. 17.

Reingrabner, Gustav: Burgenland — wie ich es sehe. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 16—17.

Resolution über die Grundwassersituation im Bezirk Neusiedl/See. NaLa. 75, 1989, 118.

Reuter, Heinz: Burgenland — der schönen Tage wegen. Volk un Heimat 44, 1989, 2. sz. 15.

Rideg Gábor: Plasztikák két szólamban. Műfaji biennálék Pécsett és Sopronban. Mü. 30, 1989, 11—12. sz. 70—75.

Rittsteuer, Josef: St.Agathakirche in Unterloisdorf. BHBl. 51, 1989, 92—94.

Rituálék és formaságok nélkül kell politizálni. Beszélgetés Boros Lászlóval. K. 44, 1989. okt. 14.

Román András: Műemlékvédelem és idegenforgalom. Vá. 25, 1989, 3. sz. 18—19.

Rosnak, Hans (hrsg.): Das österreichische Pannonien. Eisenstadt, 1989, Belvedere Verl. 50.

Rózsa A. L.: Németh Lajos 1933—1989. BKL-B. 122, 1989, 424.

Ruhmann Jenő: Brennbergbánya kereső lakosai 1932-ben. BKL-B. 122, 1989, 468—469.

Ruhmann Jenő: Ó, áldott naftalinszag! (A főiskolások heccelődései 1925 és 1944 között Sopronban). I—II. BKL-B. 122, 1989, 263—265., 334—339.

Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története. SSz. 43, 1989, 243—257.

Sarkady Sándor: Major Jenő (1922—1988). SSz. 43, 1989, 282—285.

Sauerzopf, Franz: Lebensraum Familie. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 4—5.

Sándor Judit: A Budapest—Bécs világkiállítás előszervezéséhez kapcsolódó üdülőkörzeti feladatok. Idegenforgalmi Közlemények 1989, 3. sz. 3—6.

Sándor Judit— Karbuczky Imre: Az idegenforgalmi területfejlesztési koncepciók kidolgozásának egységes szemléletű üdülőkörzeti követelményei II. Idegenforgalmi Közlemények 1982, 2. sz. 16—23.

Sándorfi György: Várak a X. században Magyarországon. M. 33, 1989, 19—26.

Sárdy Péter: Orvos az orvosnak ... Felháborodás Sopronból. Tér-Kép 1, 1989. júl. 20.

Schattenberg, H. C.: Hessische Forstreferendäre in Ungarn. DEFO Verbandszeitschrift des Bundes Deutscher Forstleute mit Informationen aus Technik, Umwelt, Recht. 29, 1989, 262—263.

Schlag, Gerald: Zur Frühgeschichte der industriellen Wanderarbeiter aus dem Burgenland. BR. 51, 1989, 34—41.

Schmidt Ernő: A Fakombinát 1989. évi termelési programja. Fakombinát 13, 1989. jan. 1. sz.

Schmidt, Gerhard H.—Devkota, Bhupendra: Zwei neue Orthopteren-Arten für das Burgenland: Barbitistes serricauda (F.) und Tetrix austriaca n. sp. BHBl. 51, 1989, 160—171.

Schmidt-Piller, Katja: Magyar impressziók. MH. 12, 1989, 4. sz. 32—25.

Schoiswohl, Josef: Ich wurde herzlich aufgenommen. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 4—5.

Schreiner, Herta: Unser Dorf. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 10—12.

Seedoch, Johann: In memoriam Karl Semmelweis. BHBl. 51, 1989, 145—147.

Simon V. Pérer—Tilcsik György: A Vas-megyei mozgóvá tett nemzetőrség és levelezőkönyve 1848. július—szeptember. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 269—333.

Simonffy András: Hétköznapi sztalinizmus (III). Kis Újság 47 (I), 1989, 8. sz. 8—9.

Sinowatz, Fred: Das Burgenland ist anders. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 8.

Sipötz, Hans: Das Burgenland im Qualitätssprung. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 2—3.

Sitar, Peter: Dorferneuerung: Westungarn denkt um. Kurier, 1989. dec. 10.

Soltész István: Rajk dosszié, dokumentumválogatás. Bp., 1989, Láng.

Sombor Judit: Bolondvár? Ifjúsági Magazin 1989. febr.

Soós Péter: Honunk a hazában. Sopronhorpács. MN. 52, 1989. júl. 27.

Sopron—Fertőrákos. BR. 23, 1989. júl. 3.

Sopron. Plakettenbiennale. BR. 23, 1989. júl. 3.

Soproner Bürgermeister besuchte Bürgermeister Kraupa. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 3. sz. 20.

Soproner Weinorden für Bürgermeister Korbatits und Bürgermeister Kraupa. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 10. sz. 43.

(soproni): Alvó aluljáró? Tér-Kép 1989. jan. 19. próbaszám.

Soproni Horváth Lajos: Brennbergi kesergő. MHi. melléklet 22, 1989. febr. 4.

Soproni H[orváth] Lajos: Van akinek a sasos a kedvesebb. Soproni népszavazás címerügyben? MHi. 22, 1989. dec. 20.

Staatliche Sprachprüfung in Ödenburg. NZ. 33, 1989. ápr. 29.

Stadterneuenung in Westungarn. Die Burgenland Woche 59, 1989. jan. 4.

Stefanits, Günther: Landesschulinspektor Hofrat Dr. Edmund Zimmermann. Fünfundzwanzigjähriges Dienstjubiläum. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 28—29.

Stefanovits, P[ál]: Map of Clay Mineral Associations in Hungarian Soils. AT. 38, 1989, 790—799.

Steinbach Ernő: Egy soproni kályhásmester család. MÉPi. 38, 1989, 371—374.

Stöger, Josef: Die Inschriften der Krypta von Lockenhaus. BHBl. 51, 1989, 52—70.

Sütő Teréz: A Győr-Sopron megyei Orvosetikai Bizottság állásfoglalása. Tér-Kép 1, 1989. nov. 16.

Szabó Anikó (összeáll.): A magyar levéltári irodalom bibliográfiája 1988. Levéltári Közlemények 60, 1989, 157—178.

Szabó, János—Szász, Ferenc (hrsg.): Theorien, Epochen, Kontakte. Festschrift zum 60. Geburtstag von Professor Dr. Dr. h. c. Antal Madl I—II. Bp., 1989, ELTE.

Szabó József: Hejdéri Devics János honvédtüzér síremléke. H. 17, 1989, 1. sz. 14—15.

Szabó Kálmán: Gondolatok Sopron szakszervezeti könyvhálózatáról és a munkahelyi ellátás modelljéről. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 28—30.

Szabó Kálmán: Az olvasáskultúra demokratizálódása: az első könyvesboltok és kölcsönkönyvtárak Sopronban (1785—1820). Kisalföldi Könyvtáros 1989, 1. sz. 53—56.

Szabó Róbert: Drótot szedtünk, de riadóztunk. Tér-Kép 1, 1989. aug. 24.

Szabó Róbert: Sivatag az Alpok-alján. Tér-Kép 1, 1989. máj. 18.

Szabó Róbert: Visszatérnek az angyalok. Tér-Kép 1, 1989. szept. 21.

Szabó T. Attila: Alpokalja — a Savaria Múzeum új kiadványának tükrében. Vasi Szemle 43, 1989, 123—125.

Szabolcs István: Fekete Zoltán 1911—1988. AT. 38, 1989, 1—2.

Szakiskolai hétköznapok. EF. 43, 1989, 5. sz. belső borító.

(SZÁ): Buza Antal (1926—1988). BKL-K. 122, 1989, 272.

Szántóné Balázs Edit: A burgenlandi magyarok és a felsőpulyai templomépítés bonyodalmai. Vasi Szemle 43, 1989, 1. sz. 101—105.

Szemerey Tamás: Toóbiás ...! SSz. 43, 1989, 160—173.

Szenes Éva: Kereskedők vagyunk! Seft a lelke mindennek. Ötlet 8, 1989. nov. 23. 47. sz. 8—11.

Szenkovits Péter: Carousel van, Shoping City talán ... Sopron a paradicsomba megy? Tér-Kép 1, 1989. júl. 13.

Szenkovits Péter: Ötvenes évek a GYSEV-nél? Tér-Kép 1, 1989. szept. 21.

Szenkovits Péter: Szmog-fesztivál Sopronban? Tér-Kép 1, 1989. márc. 23.

Szenkovits Péter: Szocialista párt nemzeti erőként. „Európai nyitást a politika színterén". Tér-Kép 1, 1989. okt. 5.

Szerdahelyi Pál: Evangélikus egyházi nap Nemeskéren. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

-szilas-: Békamentés. B. 44, 1989, 4. sz. 38—39.

Szilágyi István: Soproni építészet a múlt században. Vasi Szemle 43, 1989, 455—456.

Szilágyi Kálmán: A szamóca fajtakutatás feladatai és eredményei. Kertgazdaság 1989, 4. sz. 47—48.

Szimon János: Nagy távolság — közeli testvériség. Látogatás Seinäjokiban Sopron testvérgyülekezeténél. Evangélikus Élet 54, 1989. szept. 10.

Szimon János: Róluk sem feledkezhetünk meg! A soproni temetőben nyugvó 201 ismeretlen áldozatról. Evangélikus Élet 54, 1989. dec. 17.

Szimon János: Soproni delegáció a burgenlandi Gusztáv Adolf-ünnepen. Evangélikus Élet 54, 1989. júl. 9.

Szita Szabolcs: A halálerőd: a munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez: 1944—1945. Bp., 1989, Kossuth 311.

Szita Szabolcs: A hegyeshalmi gyalogmenet. MH. 12, 1989, 6. sz. 52—59.

Szita Szabolcs: Munkaszolgálat Magyarország nyugati határán. A birodalmi védőállás építése 1944—1945. Bp., 1989, ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézete 103 p. (Politikaelméleti füzetek 5.)

Szita Szabolcs: A sárvári internálótábor 1944. évi történetéhez. Vasi Szemle 43, 1989, 563—569.

Szita Szabolcs: Végnapok az Alpok alján, 1944—1945. Bp., 1989, Kossuth 288.

Szluka Emil (szerk.): Mérnök vagyok. Építészet. Bp., 1989, OMIKK 160.

Szodfridt István: Erdészeti nemesítéstan oktatása angol nyelven. FSZ. 38, 1989, 313—316.

Szőke Domonkos: Az illúzióktól való megszabadulás lehetőségéről. Hegedüs András: A történelemírás és a hatalom igézetében. Alföld 40, 1989, 8. sz. 86—89.

(T. F.—Cs. J.): Kóder Frigyes 70 éves. BKL-K. 122, 1989, 381.

T. K. I.: Megkopott város gyönyörű címere. Lázba hozta a városatyákat. Soproni Hírlap 1, 1989. febr. 17. 5. sz.

Tagung der Bürgermeister bei der Wiener Neustädter Ausstellung. Amtsblatt der Statutartstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 30.

L. Takács Zsuzsa: Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának júliusi ülése. Kö. 39, 1989, 598—599.

Takács Jenő: Burgenland — wie ich es sehe. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 24—25.

Tárgyalunk, vagy flörtölünk? Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

Tätigkeit des Volksbildungswerkes. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 24—27.

Technikai múzeumok veszélyben. BKL-B. 122, 1989, 415—417.

Tilkovszky Loránt: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919—1989. Bp., 1989, Kossuth 196.

Tislér Erzsébet: Az emberek suttognak. A kismamák rettegnek. Az orvosok keresik az okokat. Tér-Kép 1, 1989. febr. 9.

Tiszteletbeli doktorok. Egyetemi oktatók kinevezése. EF. 43, 1989, 10. sz. 20.

Tóth József—Zombori Lajos: A soproni izraelita hitközség újabb bárcája. SSz. 43, 1989, 173.

Tragl, Karl-Heinz: Burgenland — wie ich es sehe. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 12—13.

Traxler, Gottfried: Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland (XXII). BHBl. 51, 1989, 83—92.

Treffen der Bürgermeister und Magistratsdirektoren aus Sopron, Eisenstadt und Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 68.

Tudományos tanácskozás. Éberebben a környezetért. K. 44, 1989. okt. 13.

Tudományos ülésszak Sopronban. Ni. 109, 1989, 398.

Udulutsch, Leopold: ... und trotzdem singen, spielen und tanzen sie. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 12—13.

Új „Kínai-ház" a fertődi kastélyparkban. MÉPi. 38, 1989, 1—2. sz. 34—35.

Új rektor az Erdészeti és Faipari Egyetemen. Fa. 38, 1989, 10. sz. melléklet.

Ungarischer Botschafter besuchte Wiener Neustadt. Besichtigung der Firma Triumph. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 2. sz. 14.

V. G.: Rendbontás. K. 44, 1989. okt. 6.

Varga G. Károlyné: Egy helytörténeti folyóirat egy évfolyamáról. (Soproni Szemle 1986). Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 253—254.

Varsányi Péter István: Hetvényi István: Emlékirat (Egy 1848-as honvéd visszaemlékezéséből). A. 24—25, 1988 (1989), 117—139.

Vaskó László: Tanulmányok a magyar egyetemi ifjúsági mozgalom történetéből, 1948—1960. Szerk.: Ólmosi Zoltán—Urbán Károly. Pedagógiai Szemle 39, 1989, 7—8. sz. 774—775.

Velősy Béla: Honvéd térképészek kalandozása 1944—1945-ben. GK. 41, 1989, 68—72.

Venesz Ernő: Magyar Művelődés Háza=játékkaszinó-kártyabarlang? Tér-Kép 1, 1989. márc. 30.

Veress Márton: Vas megye területének fejlődéstörténeti vázlata. Vasi Szemle 43, 1989, 1. sz. 1—15.

Végh Ferenc: Az MHSZ 1948. április 4-én alakult meg Sopronban. SSz. 43, 1989, 174—175.

Vitális György: A régi térképek vízföldtani tanulságai a XIX. sz. második felében kiadott térképek tanulmányozása alapján. HiK. 69, 1989, 294—302.

Vorerst ohne Transit. Per Schiff auf Neusiedler See BR. 23, 1989. máj. 22.

Völker, Arina: Der Transsylvanier Martin Schmeizel (1679—1747) als Ordinarius in Halle. OK. 32, 1986 (1989), 3—4. sz. 57—65.

Völker, Arina: Zum präakademischen Ausbildungsgang ungarischer Absolventen der Universität Halle. OK. 32, 1986 (1989), 3—4. sz. 67—81.

Vranitzky, Franz: „Das Burgenland, wie ich es sehe". Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 1—2.

Vyoral-Tschapka, Margareta: Gábor Winkler, Sopron építészete a 19. században (Soprons Architektur im 19. Jahrhundert), Budapest 1988 (Akadémiai Kiadó) 244 S. mit 208 Schwarzweissabb. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 43, 1989, 1—2. sz. 105—106.

Weisenfeld, Zoltan: „Für mich eine grosse Enttäuschung". NZ. 33, 1989. nov. 18.

Werfel, Franz: A káplán elbeszélése a visszaigazított keresztről. Vi. 54, 1989, 843—851.

Westerhof, Alwin: Einheit in der Verschiedenheit. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 19.

Wiener Neustädter Schüler in Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 69.

Wiener Neustädter Ausstellung. Eröffnung Bürgermeistertag Ungarntag. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 17.

Winkler Gábor: Bahnhöfe in Österreich (Kubinszky Mihály). MÉP. 80, 1989, 3. sz. 60.

Winkler Gábor: Az építészet megújítója. MH. 12, 1989, 6. sz. 62—64.

Winkler Gábor: A korai modern mozgalom és a hagyományok. ÉÉ. 20, 1989, 64—66.

Winkler Gábor: Kubinszky Mihály: Régi magyar vasútállomások. Építészeti hagyományok. MÉP. 80, 1989, 3. sz. 60—61.

Wolkinger, Franz: Nationalpark Neusiedlersee—Seewinkel. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 6—9.

Wölfer, Sepp: Kohfidisch. Volk und Heimat 44, 1989, 22—23.

Wurth, Rüdiger: Die Bedeutung der 1489/90 durch Kaiser Maximilian I. begründeten deutschen Reichspost für den burgenländischen Raum. BHBl. 51, 1989, 148—159.

-ze-: Beim Paneuropäischen Picknick. NZ. 33, 1989. szept. 2.

Zachar József: August Ernst: Geschichte des Burgenlandes (Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1987. 352. o.). HK. 102, 1989, 262—263.

Zahlreiche Baustile im Gambrinus-Haus. NZ. 33, 1989. febr. 18.

Zakariás János: Gerő László irodalmi munkássága 1979—1989. M. 33, 1989, 250—251.

Zeidltien: Kirmes am Stephanstag. NZ. 33, 1989. szept. 2.

Zeidltien: Der Sonnenzug in Ödenburg. NZ. 33, 1989. jún. 17.

Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi németség történetéből (1945—1949). Bp., 1989, Akadémiai 142. (Nemzetiségi füzetek 7.)

Zimmermann, Edmund: Ein ehrendes Denkmal für den alten Lehrer. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 14.

Zimmermann, Edmund: In memoriam OSR Anton Sattler. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 28—29.

Zsiga Tibor: Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország. Vasi Szemle 43, 1989, 240—256.

Zsiga Tibor: Horthy ellen, a királyért. Bp., 1989, Gondolat 234.

Zsirai László: Kerék Imre: Epigrammák. Dunatáj 12, 1989, 1. sz. 75.

(y): Sopron, Lakóházprogram, irodabútor. Fakombinát 13, 1989, 8. sz.

LEVÉLSZEKRÉNY

Ákos Ernő írja: Bognár Dezső „Sopron város törvényhatósági joga" (SSz. 1989, 344—349) című cikkében hiányoltam az 1956 őszén megtartott első Soproni Ankétot, valamint az azt megelőző riportot; itt ugyanis a második Soproni Ankéton is felvetett kérdéseket élesebb vitában tárgyaltuk meg. Az 1956-os Ankét a Kaszinó zsúfolásig megtelt nagytermében folyt le, a Megyei Tanács, a Pártbizottság és a Népművelési Minisztérium kiküldötteinek, a városukat szerető soproniak jelenlétében, akik 10 esztendő után sem nyugodtak bele Sopron lefokozásába. Az akkori felszólalók vagy a süllyesztőbe kerültek (pl. Molnár József alpolgármester) vagy disszidáltak (pl. Peéry Rezső). Az 1957-es Ankét csak rózsaszínű szépségtapasz volt és sajnos, Bognár Dezső sem kerülte el a félreállítást. Érdemes lenne elővenni Szeberényi Lehel Sopronnal kapcsolatos 56-os cikkét: azt hiszem, ő volt a közvetítője a rádióriportnak és az 56-os Ankétnak.

MUNKATÁRSAINK:

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.
Dr. Friedrich Károly ny. gimnáziumi tanár, 9400 Sopron, Deák tér 21/23.
Király Tibor GYSEV-főtanácsos, 9400 Sopron, Deák tér 67.
Dr.Soós István tud. munkatárs, MTA Történelemtudományi Intézete, 1014 Budapest, Uri u. 51.
Katona Imre művészettörténész, 1014 Budapest, Dísz tér 13.
Dr. Bertha Árpád tanár, 9400 Sopron, Széchenyi tér 11.
Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kis János u. 1.
Dr. Köves Elemér okl. kohómérnök, 1137 Budapest, Katona József u. 41.
Szarka Árpád festőművész, 9400 Sopron, Kis János u. 1.
Dr. Hiller István egyetemi könyvtári főigazgató, 9401 Sopron, Pf. 132.
Mastalirné dr. Zádor Márta főigazgatóhelyettes, 9401 Sopron, Pf. 132.
Ákos Ernő festőművész (Bécs)

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Mollay, Karl: Die Maut in der Windmühlgasse 1217—1564

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Friedrich, Karl: „Concordia" um 500 Gulden (Ein Testament mit Buchgeschichte)

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Einundzwanzigste Mitteilung: Die Sonderstempel

Soós, Stefan: Das Komitat Ödenburg und seine Dörfer in den Kameralurbarien und Konskriptionen des Ungarischen Staatsarchivs

Katona, Emmerich: Hitler in Csapod?? (Wo stand das Oberkommando der Ostfront?)

Mollay, Karl: Das Ödenburger Steuerregister des Jahres 1528

Kulturelles Leben in Ödenburg

Bertha, Arpád—Nikolics, Karl: Die Bizentennarfeier der Ungarischen Gesellschaft am Ödenburger Lyzeum

Nekrologe

Köves, Elmar: Der Hütteningenieur Alfred Romwalter (1916—1990)

Szarka, Árpád: Der Kunstmaler Johann Reinecker (1910—1990)

Bücherschau

Hiller, Stefan—Mastalir-Zádor, Martha: Die Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1989 (Fortsetzung)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *í, ú, Í, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjegygyel utalunk, pl. . . . városokat.[12]

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960. 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL. a városi, SVmL. a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisíroztatásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

6. A szerzőktől a következő adatokat kérjük: név, foglalkozás, munkahely, személyi szám, lakcím.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre 300,— Ft, egyes szám ára: 80,—Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Művelődési Felügyelő.

Sopron barátai! Önkormányzatunk biztosítja lapunk megjelenését, ha olvasóink mennél több előfizető szerzésével bizonyítják, hogy szavunk nem marad raktárfalak közé zárva. Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája történelme érdekel! *Kérjük ehhez az Ön segítségét is.*

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Felelős kiadó: Kukorelli Károly

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

91.1506 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta

HU ISSN 0133—0748

FU 324

SOPRONI SZEMLE

Tűtékpéldány

SOPRONI SZEMLE

a Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata
Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
Kubinszky Mihály: Az időszerű Széchenyi	193
Környei Attila: Beszámoló a Széchenyi István Emlékmúzeumról	203
HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI	
Kőhegyi Mihály: Sopron megye Széchenyi Istvántól az ő és apja képmását kéri	213
Pájer Imre: A Széchenyi István emlékére alapított Csornai Polgári Olvasókör (1861—1896)	215
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
Mollay Károly: Magyarország zenetörténete (Soproni jegyzetek)	219
Koncz Pál: Egy soproni könyvkötés 1791-ből	229
Szende Katalin—Grüll Tibor: Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására (1620)	237
Szende Katalin: Sopron városának gérelmei az 1619—20-as országgyűlésen	242
Grüll Tibor: Kőszegi Szekér Mátyás (Egy magyar prédikátor-író emlékezete)	248
Király Tibor: Sopron a filatéliában. Huszonkettedik közlemény	255
Nikolics Károly: Gensel Ádám-emléktábla Sopronban	258
SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE	
Kovács László: Rázó József kiállítása (1990. nov. 18.)	259
Metzl János: A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1990. évi működése	261
László Gyula: Horváth József festőművész születésének 100. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitója (1991. márc. 18.)	265
MEGEMLÉKEZÉSEK	
Nagy Alpár—Macher Frigyes: Klafsky Henrik emlékére	270
Szabó Jenő: Ritter Schubertl elindult az Alhallába. Klafsky Henrik halálára (1893—1990)	275
SOPRONI KÖNYVESPOLC	
Fogarassy László: Hans Chmelar (szerk.): Burgenland 1938. Eisenstadt, 1989.	278
Kovács József László: H. Törő Györgyi—Nagy Miklós—Tódor Ildikó: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849 -1905. Általános rész. Személyi rész I. (A—Gy) 3. kötet. Budapest, 1990.	281
Ifj. Hiller István: Ernő Deák: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780—1918) I—II 1—2. Wien, 1979—1989	283
A Soproni Szemle Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó írásai (1937—1990)	285
LEVÉLSZEKRÉNY	287
MUNKATÁRSAINK	287
INHALTSVERZEICHNIS	288

Címlap: Fotó Diebold Károly

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLV. ÉVFOLYAM | 1991 | 3. SZÁM

Kubinszky Mihály:

Az időszerű Széchenyi

— Tíz szemelvény —

Széchenyi István születésének 200. évfordulóját ünnepli az ország. Különös joggal kapcsolódhatunk mi soproniak a megemlékezéshez, hiszen az 1835-ben városunk első díszpolgárává választott államférfit, több soproni vállalkozás és intézmény alapítóját,[1] a közeli Czenk egykori földesurát idetartozónak érezzük. Ide lovagolt be Czenkről, itt vett részt a megyegyűléseken, itt intézkedett malmunk, takarékpénztárunk, vasutunk ügyében, s itt van eltemetve a közeli Nagycenken. Aligha emeltek másutt a városképpel annyira összeforrt szobrot Széchenyinek, mint Sopronban. A család palotája ma is neves műemlékünk. Széchenyi bizonyára különlegesen a mienk, soproniaké.

Széchenyi időszerűségéről nem először olvasunk. De újból és újból joggal írunk róla. Találóan állapította meg Szekfű Gyula,[2] hogy „mindegyik kornak más és más kérdést kell Széchenyihez intéznie, mindegyiknek ki kell keresnie a saját időszerű létproblémáit". Szerény erőmmel igyekszem én is ezt tenni. Szemelvényeimnél igyekeztem az időszerűséghez Széchenyi európai, kivált közép-európai érdeklődését és ehhez kötődő szellemiségét kapcsolni.

1. Széchenyi István életműve alig lehetne ma időszerű, még részeiben sem, ha nem lett volna az teljes egészében a saját korában. Bizonyára ez volt a nagy államférfinak egyik legnagyobb ereje, ezzel gyakorolta kortársaira és az eseményekre a legmaradandóbb hatást. Az időszerűséghez Östör József szerint[3] Széchenyinek egyáltalán bámulatos, szinte újságírói érzéke volt. A Hitel, a Stádium, a Kelet Népe, a Politikai Programmtöredékek mind akkor jelentek meg, amikor a bennük felvetett — mondhatnánk, feldobott kérdések a legidőszerűbbek voltak s azok tárgyalására, befogadására a nemzet többségének lelki világa akkor legjobban megérett volt. Ugyanez áll híres Akadémiai beszédére (1842). Nem mindig sikerült saját nézetét a többséggel elfogadtatnia, de az időszerűség megérzésének tényén ez mit sem változtat. Áll ez a „megérzés" közpályája egyéb mozdulásaira is. Kossuth így foglalta össze Széchenyi-

1 Östör József: Széchenyi István és Sopron. SSz.1942, 1—15.
2 Szekfű Gyula: A mai Széchenyi, Révai kiadás, Budapest 1935, 25.
3 Östör József: A döblingi Széchenyi 1848—1860, Budapest, 1944.

nek ezt a kivételes, talán csak tudatalatti képességét: „Széchenyi sem korán, sem későn nem lépett fel, éppen abban a pillanatban, mikor az idő erre legalkalmasabb volt." Östör József másutt[4] így folytatja: „Felmerül a kérdés, hogy mi az oka Széchenyi időszerűségének? Személyében vagy elveiben rejlik az?" A válasz: politikai elvei és meglátásai révén maradt fenn korunkig időszerűsége. Szabadságszeretete, lojalitása, amely érdemben a társadalmi rendnek a szeretete, keresztény erkölcsisége. Mindezekre nincs-e nagyobb szükségünk ma, mint valaha? És Östör József így folytatja: „Olvassuk el Akadémiai beszédjét, amelyen még egy Vörösmarty is megbotránkozott, mert társaival együtt nem látta előre azt, amit Széchenyi már akkor látott és akkor előre megjövendölt, nevezetesen a nemzetiségi kérdésnek túlfeszítését, amit az országban lakó idegen nemzetiségeink ürügyül fognak felhasználni ellenünk, hogy majd vészes időkben ránk támadjanak... Nem volt-e igaza Széchenyinek, amikor Magyarország biztonságát tartotta legfontosabbnak, legelsőnek..." Ime, a politikai időszerűség és a hozzá kötődő meglátás, előrelátás, az első Széchenyinek nemzedékünket emlékeztető sajátszerűségeiből.

2. A közelmúlt politikai helyzetváltozásai nyomán Sopron fejlődése szempontjából bizonyára lényeges Közép-Európa felértékelődése. Közép-Európa központját Bécs térsége jelenti. Ez a sok nemzetiség által lakott és ma több ország között megosztódó terület már több mint ezer éve a magyarságnak a Nyugattal való érintkezési lehetőséget is biztosítja. Felismerte a kapcsolatnak jelentőségét természetesen már az ide kötődő Széchenyi István is. Nem sokkal halála előtt, 1860. januárban Gyürky Antalhoz írt levelében olvashatjuk: *„Imodát kell Czenken építtetnem, már magasabb szempontból is mert Czenk nyugat felé — honnan igen hideg szelek jőnek — első hely, hol drága anyaföldünknek szivünkbe és lelkünkbe elválhatatlanul beleszőtt nyelvén dicsértetik a nagy Isten."*[5] Kötődés ez az apától örökölt hitbizományhoz, hűség a szülőföldhöz (mégha bölcsőjét Bécsben ringatták is), gondoskodás ez a szűkebb pátriáról, bizonyos fajta mecénátusság, melynek ma gyakran hijával vagyunk.

3. Széchenyi István „mai jelentősége" című fejezettel már írt Szekfű Gyula kiváló tanulmányt,[6] tanulságos és időszerű ennek néhány megállapítása, annak ellenére, hogy Szekfű azt Széchenyi működése és a mi életünk közti történeti idő feleződése idején írta. Idézzük Szekfűt itt kissé részletesebben: „A történeti személynek lehet jelentősége anélkül is, hogy cselekedeteiből az utókor valaminémű gyakorlati hasznot húzhatna... ...Vegyük el Széchenyi működése gyakorlati eredményeit s ne tekintsünk sem a Lánchídra, sem az Akadémiára, a Tisza szabályozásra, vagy az aldunai útra, a dunai vagy balatoni gőzhajózásra, s alakja mindettől a gyakorlati eredménytől megfosztva, mégis olyan marad, amilyent azóta is nehezen találnánk az egymásra következő magyar nemzedékek közt." Vagyis Széchenyit nem műszaki alkotásai, hanem magasztos szellemisége tette időben értékállóvá. Úgymond nemes hazafisága, melyet kényszerű ellenzékisége rajzolt ki egy rebellióig fokozódó reformkorban. Magas erkölcsisége, melyhez neveltetése és arisztokratikus talapzata nemcsak társadalmi, de gazdasági előnyt is juttatott neki.

Gondolkodjunk el, újabb fél évszázad vagy annál is többnek a múltával, mi adhat Széchenyi szellemiségének ma is töretlen értéket? Ellenzékiségét még

4. Östör József: Az élő Széchenyi. Tükör 1941, 408
5 Éber Ernő: A czenki földesúr, Budapest, 1942.
6 Szekfű Gyula: A mai Széchenyi. Budapest, 1935.

Az 1897. máj. 23-án leleplezett soproni Széchenyi-szobor (Mátrai Lajos alkotása)

saját életében levetette, s erről saját maga is nyilatkozik: *„Én természetem és hajlandóságom szerint soha nem voltam ellenzék embere. Mert a negatio, az ellenőrség szerepe soha nem volt ínyemre annyira, mint vala a kiállítási, az az alkotási szerep."*[7] Erkölcsisége nem volt egyedülálló, s a mai embernek a változott körülmények között ám példakép, de nem minta. Én úgy hiszem, hogy éppenséggel európaisága, melyet ő előtte ilyen hathatósan és követhetően magyar ember még alig fejtett ki, ez az európaiság, párosulva egy ezt felszínre hozó és közkinccsé tevő aktivitással, ez Széchenyi István szellemiségének máig is hatékony ereje. Mintaképe ő ezért a mai hazafinak és a mai erkölcsiségnek is.

4. A kiművelt emberfő a Hitel egyik legidőszerűbb gondolatkötege. *„Az ész erő, s így az ész boldogság."* Sehol másutt nem találkoztam még a boldogság annyiszor keresett meghatározásának a műveltség örömére történő visszavezetésével. De a meghatározás érdekességén felül annak gyakorlati ereje valóban mai értékrendet is jelent: *„Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje."* A nemzet erejét a termékeny föld és az ásványi kincsek csak úgy nem biztosítják, Széchenyi szerint, mint ahogy a csatát sem dönti el egyedül a katonák száma. Szükséges ahhoz nagyon is a tábornokok jó hadvezető képessége.

Érdekesek a példák, melyeket Széchenyi az egyes nemzeteknek a boldogulásához az idegenből behívott értelmiségiek szükségességére felhoz: Carthago Lacedaemonból hívott hadvezért, Szicilia Athénból törvényhozót, hazánk Olaszországból építőmestereket — nyilván Pollack-ra gondol — és nemrég Britanniából mechanikusokat. Ami a Lánchidat építő Adam Clark-ra és Thierry Clarkra utalhat. (Kiművelt emberfőben számszerűen ma talán nincs hiány Magyarországon, de olyan jó képességű értelmiségiben, aki boldogulását itthon megtalálja, már lehet hiány.) De Széchenyi a kiművelt emberfőt korántsem az értelmiségre egyedül érti: s ő ezért ma minket nemcsak felsőoktatásunknak a külföldi nagynevű intézmények eredményességéhez való felzárkózásra inthet. *„Mennyivel számosb jó és tökéletes építőmester, fegyvergyártó, ács timár, asztalos s a. t. van egy országban, annál rövidebb idő alatt s így kevésb időveszteséggel fognak erős építvények, jó fegyverek s bútorok s a. t. előállíttatni, ... azon lelki mennyiség, melly mind ezen tárgyak körül úgy szólván a teremtő erő, határozza el egy nemzetnek a többiek közt ebéli feljebb vagy alantabb létét. A gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földművelési erejének."* Tehát a jó szakmunkást, iparost, melyben ma egyre nagyobb a hiány, a jó földműves gazdát is joggal a kiművelt emberfők közé sorolja. Az értelmes emberek sokasága értelmes közösséggé nő, s ez esetben *„a köz intelligentia — értelmesség — azon jel, melynél fogvást a bölcs a nemzeteket mázsálja"*. Mértékadó, s az utóbbi évtizedekben sajnos mellőzött felismerés és megállapítás, melynek Széchenyi által levont végső következtetése a gazdasági jólét szférájából a politikai célba vált át: mert Széchenyi szerint az a nemzet, mely magas közintelligenciájú, vagyis nemzet, melynek sok értelmes embere van, s mely az előbb említett külföldi értelmiségiekre sincs rászorulva, *„függetlenebb, szabadabb és erősb"* nemzetté válik.

Széchenyi praktikus észjárására utal, hogy a kiművelt emberfők mellett azok gazdasági lehetőségét, életkoruk, társadalmi és vagyoni helyzetük kor-

7 Széchenyi István: Politikai programtöredékek, 1847, 711.

látjait sem hagyja figyelmen kívül: *„Sokszor alacsony lépcsőn nyert tudomány egészen új életerőt hoz egy nemzetbe, mint Watt az angolok közé a gőzmachina által."* Mégis *„többnyire felemelkedtebb helyrül szivárog le az erény és tudomány... ...nem parasztgazda kezdheti a birka s lónemesítést, ő neki azt végezni kell".* S még *„a tudja Isten honnan közinkbe esteknek, kiknek egy petákjok, de még egy káposztafejek sincs..."* tudják a munkákat kezdeményezni vagy elvégezni. *„Hazafiúi egyesület"*, értelmi síkon vett nemzeti összefogás szükséges: *„Mindenkinek, idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forró s állhatatos hozzájárulása a közjóhoz"* szükséges. Intelem, mely a nemzet által ma annyira óhajtott gazdasági felemelkedés megteremtéséhez a legnagyobb időszerűségű: csak ha a legkülönfélébb munkaterületek mindegyikén az oda szükséges „kiművelt emberfő" tevékenykedik, s a termelés, az igazgatás, a fegyveres erők (ezekről Széchenyi soha meg nem feledkezik!) irányítása a művelt közvéleményt is helyesen irányító általános műveltséggel, valamint ágazati szakszerűséggel történik, csak akkor hatékony a kiművelt emberfő.
Lehetne még meditálni tovább is azon, hogy a közvélemény helyes tájékoztatásának mennyire felel meg ma a publicisták lelkiismerete, s a közjó érdekét nem áldozzák-e fel pártérdekért vagy szenzáció-hajszolásért, lehetne azon polemizálni, hogy a mai igények szerint kívánt szakismereteink megszerzéséhez iskoláink rendelkeznek-e elegendő jó tanítóval és tanárral, felsőoktatásunk ezen kívül a megfelelő felszereltséggel is, lehetne vitatkozni azon, hogy a kiműveléshez ma elengedhetetlen idegen nyelveket a nemzet fiainak megfelelő hányada beszéli-e, lehetne talán megnyugvással tudomásul venni vezetőink egyre fokozódó érdeklődését és tájékozódását külföldön a piacgazdálkodás bevált módszerei iránt, lehetne reménykedni abban, hogy a múltban sokak által egyedül üdvözítőnek tartott felsőfokú kiképzés helyett az arra rátermettek a felemelkedéshez oly elengedhetetlen szakmákat fogják a jövőben választani, de nem lehet elvitatni azt az átfogó éleslátást, amivel Széchenyi a nemzet felemelkedéséhez ma is annyira szükséges egyik legfontosabb követelményt, a kiművelt emberfők sokaságának igényét már másfél évszázaddal ezelőtt meglátta és világosan megfogalmazta[8].

5. Az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb erkölcsi rombolását az adott szó hitelének hiánya jelenti. Széchenyi gondolatvilágának időszerűségét bizonyítja, hogy ehhez is találunk „Hitel"-jében adalékot, amikor a hitel fogalmát ilyen szempontból is mérlegeli: *„Tudniillik,: hinni s hihetni egymásnak. A hit azon lánc, mellyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval; a szó szentsége köti az uralkodót elválhatatlanul hív jobbágyihoz, s ezek tántorithatatlan hívsége alkotja a thronus rendithetetlen erejét. Az igaz szó kútfeje a házassági boldogság, valódi becsület s cselekvények egyenességének s így minden szerencsének"*[9].

Az adott szó hitele Széchenyinél lényegesen többet jelent, mint a szószerint értelmezhető szavahihetőséget. Ez is fontos, mert egy átfogóbb, a társadalom szilárd erkölcsi alapját képező becsületességet jelent. Mert *„bár mi szerencsétlen helyeztetésű legyen is az ország, bár milly láncok által legyen is lebilincselve a nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre viv, ha lakosiban*

8 Az idézeteket Széchenyi Hitel 156—184. Mit kell tenni és min kell kezdeni c. fejezetből vettem.

9 Hitel, 155.

a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármillyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bár millyen szabadságokkal bírjanak is lakosi, lassan lassan mégis rabigába görbed, ha romlott a tiszta erkölcs s polgári erény nem fénylik többé!" Bizonyára lehetne tanulmányt írni arról, hogy a történelmi hatalomváltások ciklusainál, nem csak Róma „görnyedt rabigába", de később hatalmasok, mint Velence, Bizánc s az angol világbirodalom, hogy kiragadott példákat említsek, vagy egyik-másik mai államformáció is nem a polgári erény lankadásának következtében vesztették-e el hatalmukat? S lehetne arról is polemizálni, hogy a polgári erényt egyáltalán megbecsüljük-e ma még. Hiszen Széchenyi István, az előbbi idézetnél csak néhány lappal korábban azt írja, hogy *„azon fáradozásoknak, melyekkel a hív hazafi éjenként foglalatoskodik, se vagyonát, se idejét, se egésségét a közjó előmozdítása végett nem kímélvén, midőn tán hazafiai azért még sárral is dobálják. . . . . valahára azok legtisztább fényben ragyogni fognak."* A napi politikába vezetne, ha közjogi méltóságot betöltő kortárs hazafiak, háládatlanságból vagy megnemértésből fakadó becsmérlését itt felidéznénk. De Széchenyinek mindenesetre igaza van abban, hogy ma is minden visszásság egyik rákfenéje a bizalmatlanság, annak pedig ismérve az adott szó hitelének hiánya.

6. Széchenyi Istvánnak a közép-európai térség egységében gondolkozó politikai-gazdasági koncepcióját leghívebben talán a Közlekedési Javaslat tükrözi[10]. Általános az a felfogás, hogy a javaslatot nem Széchenyi István szövegezte, hanem Kovács Lajos, mégsem vonható kétségbe, hogy annak felépítése, az egyes közlekedési ágazatok jellegének ismertetésével és főként a kijelölt útvonalak irányára tett javaslatok tőle származnak, az ő elképzeléseit, az országgyűlésen is képviselt álláspontjait tükrözik.

„A magyar közlekedési rendszer részletes kifejtése" című negyedik fejezetben, térképpel is alátámasztva „Vaspályák" tárgyalásánál a következőket olvashatjuk: *„. . .négy fővonal kijelelése ajánlkozik mindenek előtt, mint a magyar közlekedés alapja. T. i. egy vonal melly a cs. örökös tartományokkal s vele Európának minden nyugati országaival kapcsolatba hozna; 2-ik melly Pestrül saját tengerpartunkkal ez által Olaszországgal s a tengerekkel csatolna össze; 3-ik fővonal melly fővárosunkat a kelettel hozná jövendőben összeköttetésbe; és 4-ik, melly hasonló összeköttetést eszközölne Galicziával s az éjszakkal."*

Mindezekhez néhány megállapítás közel másfél évszázad távlatából. Majdnem minden európai vasútépítésnél az idő tájt lokális szinten gondolkoztak, terveztek. Vagy két várost kötöttek össze, vagy valamely gazdaságilag fejlett tájegységet tártak fel. Még a neves német közgazdász, Friedrich List is „csak" német-nemzeti vasúthálózat vonalhálózatát adta közre. Nemzetközi kapcsolatok létesítését ilyen távolságokkal ez idő tájt Európában egyedül Széchenyi kezdeményezte. Javaslatában még csak nem is két határmenti város összekötéséről van szó, hanem Magyarországnak Európához kiépítendő kapcsolatairól.

Magyarországnak a Habsburg-monarchián belül elfoglalt helyzete révén az idő tájt csak a török birodalomhoz volt közvetlen külföldi kapcsolata, határvonala, hiszen a nyugat-európai országokat és az európai északot, csakúgy mint a német államokat csak Ausztrián keresztül lehetett elérni. A közleke-

10 Javaslat a magyar közlekedésügy rendezéséről, Pozsony, 1848.

dési javaslat megjelentetése időpontjában a Pest—Bécs — a javaslat szerinti első viszonylat — már épült, s ugyanaz a Rotschild-bankház, mely ezt a Magyar Középponti Vasuttársaságot finanszirozta, a Bécs—Galícia vonalat is építette. Így hazánk részére Pozsonyon és Gänserndorfon keresztül nemsokára összeköttetés létesült Csehországgal, Sziléziával, ezen keresztül Szász- és Poroszországgal. (Ez a javaslat szerinti 4. viszonylatot érinti.) A tengerparti összeköttetés a világkereskedelemhez való kaput jelentette, mégha a vasút „belföldön" vezetett volna is Fiuméba. Ennél a vasútnál a szándék erősebb volt, mint a lehetőség, hiszen Európában ez idő tájt a Karszthoz hasonló méretű és magasságú hegységet még nem sikerült vasútvonallal áttörni. A Semmering-vasutat ugyan már tervezték, s annak tudós mérnök-alkotója, Karl Ghega már megjárta volt Amerikát tapasztalatok szerzése érdekében. A siker azonban még nem volt biztos, főleg a teljesítőképes adhéziós vasúttal szemben még sokan a fogaskerekű vagy más — ma már kuriozitásnak minősülő — műszaki megoldást tartottak reálisnak. A fiumei vasút az osztrákok által a Semmering-vasút meghosszabbításában tervezett és végül meg is valósított trieszti Karszt-vasúthoz hasonló műszaki nehézségekkel találta magát szemben. Megépítését kereskedelmi-gazdasági szempontok sürgették, ezért már a technikai lehetőség tisztázása előtt létesítését felvetették. A hegyi vasutak hasonló, mégis talán kisebb mérvű műszaki problémáival kellett volna megküzdeni a Széchenyi javaslatában szereplő 3. viszonylatnál is, melynek úticélja Széchenyi javaslatában röviden „kelet". Erdélyen, a térkép tanúsága szerint az Ojtozi-szoroson vezetett volna a moldovai fejedelemségbe, azon keresztül a Fekete tengerhez, vagyis ismét a világkereskedelmet jelentő tengerhajózási csatlakozáshoz. Az oroszországi, szentpétervári kapcsolatot leginkább a bécsi viszonylaton, majd Szilézián és Varsón keresztül lehet elképzelni.

A keleti kapcsolatok vasutai végül is az Északkeleti Kárpátokon át épültek ki és elsősorban stratégiai célúak voltak. A fiumei vasút is megépült. Amikor a román királyság létrejött (1878) az orsovai és egyhamar kiépülő tömösi-szorosi vasút Bukarestbe és a Fekete-tengerhez vezetett (a Széchenyi javaslatában szereplő ojtozi-szorosi kapcsolat mintájára). A nemzetközi viszonylattá érett vasúti összeköttetések eredeti elképzelése tehát helyesnek, reálisnak bizonyult, mégha hetven évvel később az első világháborút követő békekötések egyiket-másikat jelentőségében csorbították is. Széchenyi István közlekedésépítő elképzelései végül is egy máig működő közép-európai forgalom jelentős részét alapozták meg.

Nem kevésbé bizonyultak előrelátónak a közlekedési javaslat más tételei sem, azok, melyek az akkori országhatárokon belül maradó viszonylatokra, és azok, melyek a kiépítendő kőutakra vonatkoztak. Vagy éppenséggel az, amelyik az államvasúti rendszert már ily korai időpontban előtérbe helyezte. Ezek a javaslatok azonban — úgy vélem — nem szorosan a közép-európai „mentalitáshoz" kötődnek, nem annak gondolatát képviselik.

7. Sajátos módon elegyedett Széchenyiben az európaiság, a hazafiság és a helyes (köz)gazdálkodás eszménye. Ennek érzékeltetésére időszerűen tanulságosnak vélem Éber Ernőnek azt a megállapítását[11], hogy Széchenyi 1817-ben, három évvel azután, miután a családi birtokot saját kezelésébe vette s még három évvel apja 1820-ban bekövetkezett halála előtt, inti jószágigazgatóját, Liebenberget, *„Járjon el minden gazdasági dologban lelkiismerete szerint.*

11 Éber, i.m. 11.

Csökkentsen minden kiadást- s ha két oldalon dolgozunk ezen, egy év alatt némi rendbe jövünk". Majd: *„Korlátozzon minden kiadást, én pedig ezentúl 350 aranyból akarok egy hónapban megélni."* Majd: *„Aggodalommal várom, öreg barátom, és némi kíváncsisággal, hogy szabad-e havonkint 350 aranyat költenem, anélkül, hogy tékozlónak tartsanak és az is legyek."* Éber Ernő ezeket a levélrészleteket a fiatal Széchenyi pazarló életmódjának cáfolatára idézi, én azért választottam ki őket, hogy a magyar közgazdasági szemlélet egyik megalapozójának a saját életvitelére vonatkozó — ugyancsak időszerű — megszorításokat érzékeltessem. Mégha a 350 arany valóban főúri életvitelt biztosított is a 30 éves kora felé érő Széchenyi István számára, a cenki földbirtokon a mintaszerű gazdálkodás bevezetése elismerésre méltó. Nem szónokló, ellenzéki színben népszerűvé váló hazafias politikus volt tehát Széchenyi István, hanem annak az arisztokratának a típusa, aki inkább Nyugat-Európára, méginkább Skandináviára volt jellemző. Ahol a földbirtokos családok a maguk kezébe ragadták a földművelést, és ehhez a kor igényeinek és lehetőségeinek megfelelően gyakorta ipart is kötöttek. Földbirtokuk felélése helyett, amire sajnos nagyon sok példát lehet a XIX. századi Magyarországon és Erdélyben találni, még gyarapították is vagyonukat.

Éber Ernő könyvének egésze egyébként azt bizonyítja, hogy Széchenyi István mezőgazdasági szakember volt, korának ismereteivel felvértezve. 1815-ben saját istállója lóállományának nemesítése érdekében utazik Angliába. Naplójegyzetei, A lovakrul és a Néhány szó a lóverseny körül című könyvei Éber Ernő szerint a ló iránti szerető szakértelmet tükrözik. A cenki birtok Fertő-parti peremén levő szőlők érdekében a bortermelés kérdéseivel is foglalkozott. Béla fiához írt intelmeiben olvashatjuk: *„Foglalkozzál kimerítően és behatóan a pincészettel."*

A hazafiságot és a jó gazdát valamilyen társításban képzeli el. Erre Éber Ernő munkája Széchenyi több idézetét említi: *„A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet s kell is lennie, mert csak a takarékos és jó rendű lehet közönségesen hasznos s nem a csak lármázó hazafi."* S 1836. április 14-én a főrendiház előtt beszédét így fejezte be: *„Vannak az embernek pillanati, melyekben szükség, hogy csak gazda legyen, de olyanok is vannak, melyekben csak hazafinak kell lenni."*

Idevágó időszerűség annak felismerése, hogy a lóverseny több, mint a hazai állattenyésztés fellendítésének nemes szándéka, ez az európaiság szemléletét is tükrözi. Korszerű szóval a felzárkózás törekvéséhez hasonló. A lóverseny Széchenyi szerint alkalmas eszköz arra, hogy *„honfitársaimat kicsalogassam oduikból, egy helyre összegyűjtsem s őket egymással s a művelt idegennel megismertessem"*[12]. Így zárul be a kör: a gondos gazda szerepét vállaló lokálpatrióta főúr agrárismereteivel bizton szervezheti kedvtelését, a lóversenyt, s ezt látókörének megfelelően a magyarságnak a Nyugathoz való felzárkózására használja ki. Sokoldalúság szükséges ehhez, mely talán az igazi európaiságnak ugyancsak egyik ismérve.

8. Széchenyi István németül írta naplóinak nagy részét, németül írta döblingi számkivetésében a Blick-et, németül beszélt és levelezett. A XIX. századi arisztokrácia tagjaként, neveltetésének következtében franciául is tökéletesen beszélt, angliai utazásai során angol nyelvtudását bizonyára tökéletességig fokozta, levelezései is bizonyítják ezt. Mindemellett a magyar

12 Éber i.m. 60.

nyelv művelésére — elsődleges célként, mert politikai alapnak minősítette — alapította a Tudós Társaságot, és magyar nyelven írta könyveit. A történetírás nem kedveli a feltételezéseket, de bizton állíthatjuk, ha úgynevezett nemzetiségi területen született volna, vagy birtokai ott terültek volna el, akkor beszélt volna románul, szlovákul vagy horvát nyelven is. A közép-európaisághoz ez is hozzátartozott. Nen minden európai arisztokrata beszélt ennyi nyelven, a külföldiekkel való érintkezéshez annakidején a francia elegendőnek minősült. A magyar arisztokrata sajátossága lehetett a 4-5 nyelv ismerete. Nemrég feljegyeztem egy statisztikai adatot: a magyarok 8 %-a beszél (legalább) egy idegen nyelvet. (Ausztriában ez az érték 48 % körül mozog!?). Iskoláinkban azt hallja az ifjúság, hogy tanuljunk Széchenyitől hazaszeretetet. Én hozzátenném, hogy vegyünk példát idegennyelv-tudásán is.

9. Az elmúlt években Széchenyi értékelésénél meg nem értés mutatkozott az 1840-es évek magatartásával, amikor, úgymond, már nem fűtötték haladó reform-gondolatok, hanem gátat kívánt állítani a közelgő, általa rémképként előrelátott forradalomnak. Az akkor fogalmazott Garat[13] az öncélú opponálás feladásának követelményével és sok kijelentésével tanulságos és időszerű.

A Garat egy Magyarország körül változott helyzethez való rugalmas igazodás igazolása. Őstör József kézjegyzete szerint „A Garat célja tárgyilagosan meggyőzni az ellenzéket, hogy *most* a mindenáron való opponálásnak már nincs helye..." A Garatban írja Széchenyi, hogy *A magyar állása felette különös,... ...a nemzetek körülményei közt bizonyosan a legbonyolódottabbak egyike..... ...E sarkalatot kellene azon számtalan időelőtti indítvány s megbocsáthatatlan rögtönzés és handabandának, melytül szegény hazánk gőzölg, kimentésére és kiszépítésére alapjából kiforgatni, s nem mindigi lamentatiókkal s széles phrasisokkal állni elő,... ...Egyedül a lehető legnagyobb óvakodás, türelem és bölcsesség által tarthatja fenn magát a magyar, s köthet ki egykor a nemzeti üdv partjára*". Az egyén és a nemzet boldogulásának filozófiai taglalását követően arra a megállapításra jut, hogy *„egyedül szünetleni előmenetben lelheti az ember megelégedését némileg"*. A százötven évvel ezelőtti és mai helyzet közötti párhuzamot Széchenyi alábbi helyzetelemzéséből is kiolvashatjuk: *„Azelőtt meg volt elégedve a magyar hon legalantibb fokuja is, miért ne lenne most is megelégedve, most, miután engedmény követ engedményt..... ...nem látják, át, hogy azért volt megelégedve ezelőtt, mert féligmeddigi álmai közt akkoron semmi jobbat nem ismert; most pedig azért elégedetlen, sőt kielégíthetetlen, mert felébrede, s ekkép mindenbeni hátramaradását s minden körülti saját megrövidítését azon arányban tapasztalja mindinkább, amilyenben ismeretei tágulnak és ehhez képest vágyai és szükségei is ellenállhatatlanul napról napra nőnek."*

10. A már idézett tanulmányban[14], Őstör József a lényegre törést jelöli meg Széchenyi egyik legidőszerűbb vonásának, ami korunkra is tanulságként maradt: „Ő a lényeget nézte, azt, ami az intézmények, a köz- és magánjogok, sőt a társadalmi szervezet alatt van. A magyarság fenntartó gyökereit, a fajt

13 Garat. Budapest, 1912, 15, 16. Az 1842-ben írt kis kötet annakidején nem jelent meg, töredékben maradt és csak 1912-ben rendezte sajtó alá Viszota Gyula. Nevét onnan kapta, hogy Széchenyi szerint, a politikai viták közepette elhangzott vádak közül jöjjön „legalább minden, sőt a legjobb is a garatra" ...végre t tápláló liszttül elválasztassék a korpa, sepredék.

14 Őstör: Az élő Széchenyi (i.m.)

és ebben a magyar parasztot, amelyet évezreden át harcosnak ismert és fiatalnak, frissnek tartott, tehát jövőt mert neki jósolni. Ez, ez itatja át Széchenyi lényét. . . . . Mindegy neki minden: fontos a magyar érdek és ehhez vezetőleg minden és mindenki csak eszköz: Kossuth, hogy visszatartsa először szép szóval, azután egyre hevesebbé váló hirlapi cikkeivel és röpirataival a forradalomtól, amelyet ő előre biztos szemmel lát és amelyről előre tudja, hogy leveretésünkkel fog végződni s ebből mérhetetlen kára lesz a magyarnak, mert hosszú időre vissza fogja vetni legalább is nemzetisége kifejlődésében, eszköz neki Batthyány, hogy az ő személyén keresztül nyerje meg Kossuthot, vagy legalább ettől elválassza; eszköz Deák, akit nyugodtságánál és tárgyilagosságánál fogva egyedül tart alkalmasnak nagyobb, nem forradalmi, de mégis ellenzéki és majd egyszer kormányképes párt vezetésére,. . . . . Politikai eszközei a nők: Grassalkovich Tini hercegnő; a »Caroline«, vagyis gróf Károlyi György felesége, Batthyány Lajos barátnéja; eszköze neki az utóbbinak felesége, Zichy Antónia grófnő is és még számos, akkor társaságbeli »delnő«, akiket sűrűn látogat, megkocsikáztat, ajándékokat hord, udvarolgat nekik, de mind e mögött finoman meghúzódik a politikai számítás és hódítás. . . . . legnagyobb létesítményei is: a lóversenyek, a Kaszinó, a Tudós Társaság, az Alduna- és Tisza-szabályozás, a dunai és balatoni gőzhajózás, a Gőzmalom, a Szederegylet, a vasutak és egyebek, mert mindezek fölött lebeg, mint mindeneket átható és melengető nap, mindezek alatt van az egyedül életerőt adó gyökérzet: a magyar nemzetiség, amely szerinte »*emberi lény minden ereibe s lelke legbensőbb rejtekébe szőtt természeti tulajdon, melyet az öntest megsemmisítése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakítása után világunkon többé élni nem lehet*«. Ez tehát Széchenyinek magának, minden beszédjének és írásának, alkotásának egész életének a legveleje. E nélkül nem lehet megérteni."

És, tegyük hozzá, ez a lényegre törekvés nemcsak fenntartotta számunkra Széchenyi eszmevilágát, mint ma is érthetőt, a lényegre törekvés a kezdeményezéstől annyira eltávolított és ezért eltávolodott nemzedék számára időszerű példa is.

Összegezés.

Széchenyi István életműve célkitűzéseiben, úgy hiszem, egységes egész. Azon az utókor részéről pozitív és negatív szakaszokat keresni céltalan, s ilyeneket találni nemzedékünkhöz méltatlan fennhéjázás. Most, amikor születésének két évszázados fordulójához értünk, emlékét életműve egészének méltánylásával ünnepelnünk egészen természetes. Ami a visszaemlékezésekben új lehet, nem annyira újabb felfedezésekből, inkább a történeti távlat növekedésével ugyancsak emelkedő látóhatárból fakadhat. Úgy hiszem, hogy ezt a lehetőséget kellett ma nekem is elsősorban kihasználnom.

A XIX. században Széchenyit a magyarság a nemzeti érzelmek, a hazafiság ápolása s a nemzet gazdasági alapjainak megteremtésére irányuló fáradozásai miatt becsülte nagyra. A két világháború közötti irredentizmus idején Széchenyiben a konzervativizmust becsülték. Ezt kárhoztatta benne a második világháborút követő évtizedek baloldalisága. Népszerűségét éppen a hivatalos fenntartások táplálták tovább. Ugyanakkor többnyire elveszett életművének tárgyilagos megítélése, hiszen nem támasztották alá. A Széchenyi-nimbusz értelmi alapról az érzelmi szférába csúszott át, ami végső fokon ugyan nem hiba, de önmagában kevés, mert nem időtálló. Nemzedékünk kötelességének

tartom tehát, hogy Széchenyi életművének időszerűségét tárgyilagosan ismerje meg.

Széchenyi István iránti tiszteletet tanáraink és szüleink oltották nemzedékünkbe. Engem kivált nagyapám, Östör József tanított Széchenyit megismerni, hálámat iránta is szeretném leróni ezzel az írással[15].

Környei Attila:

Beszámoló a Széchenyi István Emlékmúzeumról

1. A Soproni Szemle olvasói két ízben is kaptak tájékoztatást a nagycenki intézményről (A nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeum kiállítása, 1974, 248—263; Tíz éves a Széchenyi István Emlékmúzeum, 1983, 169—175). Ezekből ismeretesek a múzeum alapításának körülményei, első kiállításának felépítése és célja-feladata, többé-kevésbé az is, milyen igyekezettel és eredménnyel töltötte be a múzeum ezt a feladatát. Ismertté válhatott az is, hogy az Emlékmúzeum elnevezés nemcsak a múzeum feladatát jelzi szabatosan, de egyben a múzeumnak mint intézménynek jellegét is, kijelöli helyét a múzeumi intézmények szakmai rangsorában: az emlékmúzeum a hagyományos múzeumi szakmai feladatok közül csak a kiállításra és annak többoldalú közművelődési hasznosítására jogosított és kötelezett intézmény, nem feladata — és nincs rá lehetősége — a múzeumok tudományos munkájának (gyűjtés, feldolgozás, publikálás) ellátása. Az elmúlt tizennyolc évben a Széchenyi István Emlékmúzeum sokféle fejlődésről számolhat be, többek között az intézmény státusának megváltozásáról is. A csaknem két évtizedes munka közepette világossá vált, hogy emlékmúzeumunk nem térhet ki a hagyományos múzeumi szakmai feladatok — fentebb említett — ellátása elől, és nem is tért ki. Ezt a valóságosan létrejött állapotot szentesítette 1990-ben a minisztérium rendelete, mely a Széchenyi István Emlékmúzeum elnevezés meghagyásával intézményünket a múzeumok közé sorolta és országos gyűjtőkörrel ruházta fel Széchenyi István munkássága, a Széchényi család- és a Széchenyi-kultusz története témakörében. Jóllehet, ennek az átsorolásnak az állam részéről nincs semmiféle anyagi következménye, fenntartónk, Győr—Moson—Sopron megye önkormányzata kiegészítette a múzeum költségvetését az új feladatok ellátásához szükségesnek ítélt összeggel. Ezóta tehát a nagycenki múzeum a szakma részéről is valóságos is igazi múzeumnak tekintendő. Továbbra is kis intézmény, pl. tudományos- és szakmunkatársainak csekély számát tekintve, de ellátja a történelmi múzeológia minden szakfeladatát és rendelkezik ezen ellátás teljes intézményi vertikumával. Gyűjteményei vannak és van restaurátor műhelye. Ez utóbbit a Soproni Múzeummal való teljes szakmai munkamegosztásban működtetjük, amennyiben a Sopronban és Nagycenken kialakított műhelyeket szakosítottuk és Nagycenken látjuk el mindkét múzeum fémrestaurálását.

2. A tizennyolc év fejlődésének másik jelentős, és a nagyközönség előtt egyedül látványos eredménye a múzeumnak újabb épülettel való bővülése 1983/85-ben. A kevésbé látványos, részben fentebb már érintett szakmai fej-

---

15 Dr Östör József (1875—1949) soproni ügyvéd, Széchenyi István életművével több cikkben, tanulmányban, könyvben foglalkozott.

lődést is ez tette lehetővé. 1983-ban vettük birtokba a nagycenki kastélyegyüttes legnagyobb épületét, az ún. Széchenyi István szárnyat. (Ezt az épületet érintette leginkább az általa végeztetett, 1840-ben befejeződött átépítés, itt volt az ő lakosztálya és könyvtára, innen az elnevezés.) Ebben az épületben — illetve ezen épület belépésével a két épületben együttesen — tudtuk megvalósítani a múzeum szakmai helyiségigényeinek teljes és országos viszonylatban is ideálisnak mondható kielégítését. (Tessék csak az új épületben felszerelt WC-kre gondolni, s ez — felfogásunk szerint — a magyar vendéglátás és idegenforgalom egyik legfontosabb kérdése!) Ekkor tudtuk kialakítani a gróf Széchenyi István egykori könyvtárának maradványait befogadó és bemutató díszes könyvtárunkat, a klimatikus és vagyonvédelmi szempontból egyaránt tökéletes könyv- és gyűjteményi raktárat, új munkaszobákkal, irodahelyiségekkel, restaurátor műhellyel, a más munkahelyeken régóta megvalósított, de sajnos a múzeumokban egyáltalán nem természetes szociális helyiségekkel (öltöző, teakonyha, fürdő), különkiállítási teremmel stb. gyarapodtunk. A később is említendő, 1990/1991. évi építkezés során ezeket a helyiségeket építészetileg tovább javítottuk, funkcionálisan tökéletesítettük. Tárgy- és vegyszerraktárakat, vegyifülkét készítettünk a restaurátor műhelyhez stb. Leglényegesebb gyarapodásnak azokat az új létesítményeinket tekinthetjük, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a múzeum művelődési munkájához, látogatóink fogadásához és kiszolgálásához. 1985-ben létesítettük a múzeum ruhatárát, mely az értékesnek vallott táskáik leadásától vonakodó látogatók megnyugtatására még zárható, értékőrző rekeszekkel is rendelkezik. Ugyanekkor alakítottuk ki a látogatók fogadását és kiszolgálását ((tárlatvezető magnókkal való ellátását) végző népművelő munkahelyét, s ezt 1990-ben bővítettük, jobban felszereltük. Ugyancsak 1985-ben nyitottuk meg a park kapujánál lévő egyik „pandurházban" jegy- és emléktárgyárusító pénztárunkat egyedileg tervezett berendezéssel és az ország összes múzeuma közt talán legnagyobb áruválasztékkal. 1983/85-ben két előadótermet is létesítettünk. Egyik termünket a Széchenyi Kör állandó használatra szerelte fel az ismeretterjesztés használatos és jó minőségű gépeivel (filmvetítők, diavetítők, video, lemezjátszó, nagyméretű vetítővászon, külön szertár és vetítőhelyiség stb.). A másik helyiség elegáns bútoraival és berendezésével rangosabb tanácskozásokra használatos. Meg kell jegyezni, hogy a Széchenyi Kör egyéb beszerzéseivel is javította a múzeum működési képességét: előbb stencilgépet, majd fénymásolót vásárolt, mikrofilmolvasót szerzett be és a Kör tartja fenn a magnós tárlatvezetések szolgáltatását. Ugyancsak megjegyzendő, hogy az említett két előadóterem és különkiállítási terem mellett a díszterem is művelődési események színteréül szolgál. Minthogy itt áll a zongora, hangversenyeinket továbbra is többnyire itt tartjuk. Közönségszolgálatunknak nagy nyeresége, hogy a megnövekedett alapterületű kiállítás útvonalában látogatóinknak kényelmesen (bőrfotelekkel) berendezett pihenőszobát tudtunk létesíteni.

3. A Széchenyi István Emlékmúzeum 1983/85-ben két (az emlékkönyvtárat is ideszámítva három) új kiállítással is bővült. Három teremben az Országos Műszaki Múzeum készítette el kiállítását „A magyar ipar Széchenyitől századunkig" címmel. A kiállítás rendezője, a forgatókönyv szerzője Gajdos Gusztáv főmuzeológus, a vitrinek berendezését az Agrokult Gmk. végezte. Ez a kiállítás a törzsépület emeleti kiállításának gondolatmenetét folytatva, a műszaki muzeológiára jellemző eszközökkel-tárgyakkal (eredeti műszerek, gépek,

modellek, makettek, tervrajzok és egyéb műszaki rajzok és iratok stb.) bemutatja, hogy a következő nemzedék munkájával hogyan teljesedett be Széchenyi nemzedékének életműve, hogyan vált hazánkban uralkodóvá a tőkés gazdálkodás. A fejlődés logikáját és történetiségét követve, a mezőgazdasági gépgyártás és feldolgozó ipar történetét bemutató vitrineket a nehézipar (bányászat, kohászat), a gépgyártás, az energiaipar, majd pedig az anyagi (közlekedés, távközlés, kereskedelem, pénzpiac) és szellemi (oktatás és kutatás) infrastruktúra kiépülésének bemutatása követi. Külön kiállítási részt kapott a két

1.

sikerágazat: a vegyipar és műszeripar. A didaktikusan felépített kiállítás felhívja a figyelmet a múlt század utolsó harmadának magyar feltalálóira, akkori műszaki tudományunk európai rangjára is.

További két teremben a magyar pénz, a pénzkibocsátás történetét bemutató kiállítást létesítettünk. A Soproni Múzeum érem- és pénzgyűjteményének anyagából dr. Gedai István, a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának osztályvezetője rendezte.

Fenti kiállításainkat 1985. szeptember 21-én dr. Hetényi István pénzügyminiszter adta át a közönségnek.

Említést érdemel, hogy az egész múzeum megfelelő vagyonvédelmi rendszerének részeként a pénzkiállítás vitrinei folyamatosan működő külön riasztóberendezéssel vannak ellátva.

4. A fent vázlatosan ismertetett fejlesztések valójában a múzeum fenntartójának gondosságát és áldozatkészségét dicsérik, inkább is csak esetleg kisebb részben az alkalmazottak munkáját és igényességét. A mi munkánkat az fogja minősíteni, hogy az így megteremtett lehetőségeket mennyire használtuk ki, hogyan töltöttük meg a létesítményeket tartalommal, hogyan értelmeztük, fogalmaztuk meg a múzeum művelődési, tudatformáló szerepét s ezt mennyiben tudtuk betölteni. Nehéz erről éppen a munka egyik részesének, a múzeumügy és a történelmi ismeretterjesztés helybeni szolgájának írni, de talán legalább a tényeket szégyenkezés és szemérem-álszemérem nélkül ismertethetem. Értékítéletként csak a következőt bátorkodom leszögezni: valószínűleg a magyar kultúrtörténet majd úgy fogja értékelni a Széchenyi István Emlékmúzeum szerepét, hogy az nemcsak terméke-eredménye volt a félszeg magyarországi ideológiai nyitásnak, gróf Széchenyi István emléke „törvényesítésének", hanem jól felépített kiállításaival, hatalmas látogatottságával, szerteágazó művelődési munkájával e folyamatok erősítője, figyelembe veendő tényezője is.

1973. szeptember 21-től napjainkig a múzeumnak összesen kétmillió hatszázezer látogatója volt, s a múzeumban és az ország más helyein tartott művelődési rendezvények (előadások, vándorkiállítások stb.) résztvevői további legalább félmilliós látogató számnak felelnek meg. Az éves látogatás 120 és 190 ezer között alakult, a csúcs 1987-ben volt 190 573 látogatóval, azóta egyenes arányú, folyamatos a csökkenés. Miután az 1990-es év csonka év volt az év eleji félnapos nyitvatartással és az építkezés miatti kéthónapos évvégi bezárással, a csökkenés számait 1987 és 1989 között mutatjuk be:

A látogatók összlétszámának csökkenése két év alatt 22%-os volt 190 573-ról 148 689-re csökkent. (Az első évben 17,25%-os volt a csökkenés, a másodikban 5,7%-os). Időközben többször emeltük a múzeumi belépődíjakat, nézzük tehát, tükrözi-e a díjemelést a látogatás csökkenése? A belépődíjat fizető felnőtt látogatók létszámának csökkenése két év alatt 5,8%-os volt, 96 636-ról 91 008-ra csökkent. (Az első évben 14,5%-os volt a csökkenés, a másodikban 10,2%-os emelkedés volt, éppen a díjemelés évében.) Az állami múzeumokban ingyenességet élvező diákok (főleg csoportos diákok) látogatásának csökkenése a két év alatt 38,6% volt, 93 937-ről 57 681-re csökkent. (Az első évben 20%-os volt a csökkenés, a másodikban 23,2%-os.)

A fenti számadatokból sokféle, de egyértelmű következtetést lehet levonni jelenkori népességünk életszínvonalára, életvitelére, kirándulási gyakorlatára vonatkozóan. Mi magunk csak a saját intézkedéseink hatását mérjük velük s egyértelműen arra az ítéletre juthattunk: nem a belépődíjak emelése okozta a múzeumlátogatás visszaesését.

Hamarosan megszüntetjük a diákok látogatásának ingyenességét. Döntésünknek jelentéktelenebb indoka a várható anyagi haszon — bár a rosszul dotált intézmény költségvetésében nem lesz jelentéktelen a másfél-kétmilliós plusz bevétel — sokkal inkább indokolja sőt kikényszeríti e döntést a közművelődési megfontolás. Azt reméljük, hogy a megfizetett szolgáltatást jobban fogja értékelni, következésképpen hasznosítani tanulóifjúságunk, mint eddig az ingyenest. Higgye el nekem, három évtizedes múzeumi szolgálatom alapján, az Olvasó, erre igen nagy szükség van.

Felfogásunk szerint a Széchenyi István Emlékmúzeumnak elsődleges feladata az állandó kiállítás minél jobb hasznosítása s minden más tudományos vagy művelődési feladat csak ennek tökéletes ellátása után következhet. Következésképpen e célra áldoztuk anyagi és szellemi ráfordításaink túlnyomó

részét, figyelmünket és munkánkat. Komoly felelősségnek érezzük az említett hárommillió érdeklődésének kielégítését s további figyelmének felkeltését. Kiállításaink folyamatos karbantartása, a látogatás nyugodt és kulturált körülményeinek megteremtése mellett külön nehézséget jelentett az igen nagy forgalom körülményei közepette a jó tárlatvezetések megoldása. Ezt csak gépesítéssel érhettük el, a Széchenyi Kör költségén. Mielőtt a gépesített tárlatvezetésről bárki véleményt mondana, kérem: próbálja ki. Próbálja ki, de ne másutt, hanem Nagyenken, ahol e megoldás minden mozzanatára a legnagyobb

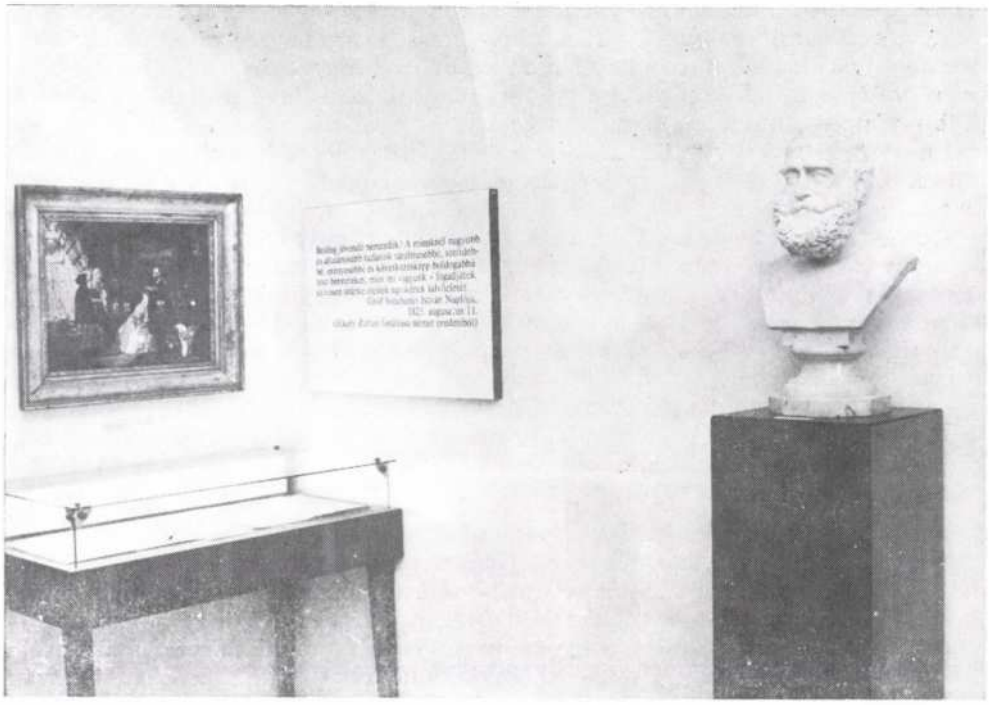

2.

figyelmet és az éppen szükséges költséget fordítottuk (alkalmazott technika és annak karbantartása, megújítása, a felvétel körülményei stúdióban és hivatásos rádióbemondókkal stb.). Évente két és fél, háromezer vezetést tartunk így magyarul és az összes világnyelven. (Pontosabban: magyar, angol, francia, német, olasz, orosz és szlovák vezetésünk van.) Emellett folyamatosan figyelemmel kísérjük látogatóinknak a múzeumról alkotott véleményét, időszakonként módszeresen feldolgozzuk pl. a vendégkönyvek bejegyzéseit. Igen érdekes képet nyerhettünk így a látogatók — mondhatjuk: a magyar társadalom — történeti ismereteiről s főleg a történeti tanulságok és a mai politikai valóság összevetésének miként jéről.

5. A Széchenyi István Emlékmúzeum eddigi fennállása alatt összesen 1687 kulturális rendezvényt tartott a művészetek és a humán tudományok összes ágában, bár egyszer-kétszer a mezőgazdasági, közgazdasági és műszaki tudo-

mányok ismeretterjesztésére is vállalkoztunk. Az első években tudatosan törekedtünk a községi művelődési központ szerepének betöltésére is, erről azonban fokozatosan lemondtunk — az érdeklődés csökkenése, politikai nehézségek támasztása és amiatt, hogy néhány fölmerülő igényt (pl. diszkó és egyéb decibelekkel jellemezhető kulturális rendezvény) nem vagyunk hajlandók szolgálni. E közművelődési munka megvalósítását a már többször említett Széchenyi Kör teszi lehetővé. Egyesületünk ténylegesen 1975 januárja, alapszabályokkal 1982 óta létezik. Teljes neve: Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre, rövidebb hivatalos neve Széchenyi Kör. Ez az egyesület több is és kevesebb is mint a múzeumbaráti körök többsége. Kevesebb, amennyiben nem a múzeumi szakmai munka támogatására szerveződött: minthogy 2000 fős tagságának csak töredéke él a múzeum székhelyén és közvetlen környékén, valójában lehetősége sincs e szakmai munka tevőleges támogatására. Több viszont annyiban, hogy tagságával és területi csoportjaival az ország számos pontján képviseli általában a történeti ismeretek terjesztését s különösen Széchenyi István emlékének és eszméinek terjesztését. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Széchenyi-ügy szolgálatára, önművelésre és műveltségterjesztésre szövetkezett igen aktív emberek egyesülete. Munkája révén hatványozódott a múzeum közművelődési hatékonysága, vándorkiállítások sorozatos bemutatásával (jelenleg is két vándorkiállítás járja az országot), előadássorozatokkal, kisebb nagyobb körben (tehát városi-községi vagy országos) megrendezett vetélkedőkkel és pályázatokkal stb. nemcsak a múzeumban megszerezhető ismereteket terjesztette ei a múzeumlátogatóknál lényegesen nagyobb körben, hanem felkeltette és folyamatosan gerjesztette a Széchenyi István iránti érdeklődést, a nevével fémjelzett reformeszmék és nemzeti gondolatok iránti fogékonyságot.

6. A múzeum egyesülete már régóta tudatosan készül a legnagyobb magyar születésének kétszázadik évfordulójára. Szabó Mihály, a megyei tanács akkori elnöke három éve mérte fel Nagycenken az évfordulóig teendő beruházásokat és szakmai feladatokat s e felmérés nyomán a megyei tanács idejekorán biztosította néhány munka költségét. A Széchenyi Kör 1985-ben az Al-Dunán tartott közgyűlésén dolgozta ki évfordulós munkatervét, amit azóta folyamatosan és — úgy tűnik — hiánytalanul teljesített. A Széchenyi István Népfőiskola első tanfolyama alkalmával, 1989. február 11-én hirdettük meg a sajtóban a Széchenyi emlékévet, felhíva a társadalom egészét az évfordulóra való felkészülésre. Ezután országszerte, több helyen egyesületünk tagjaiból és csatlakozókból területi Széchenyi-emlékbizottságokat alakítottunk és kezdeményeztük, szorgalmaztuk az országos Széchenyi-emlékbizottság felállítását. Az emlékév megrendezésére vállalkozott területi emlékbizottságok és egyesületek már 1989 szeptemberében sürgették az emlékév társadalmi munkabizottságának megalakítását. Akkoriban az a reményünk volt, hogy a kormány által megígért országos emlékbizottság hamarosan felál, s csak e remények meghiúsulása után alakítottuk meg 1990. április 6-án a „Széchenyi emlékév országos társadalmi munkabizottságát". E munkabizottságnak jelenleg 116 tagja van (egyesületek, iskolák, intézmények, területi emlékbizottságok stb.) s munkája nyomán a Széchenyi-emlékév az ország egyetlen helységében, területén sem fog elmúlni esemény nélkül. Ez év elején megalakult a hivatalos állami Széchenyi-emlékbizottság is (Magyar Közlöny, 1991. február 16.), így minden szinten megvan a megemlékezések felelős szervezője, s nem hiányzik a két bizottság közötti együttműködés sem. És miután a társadalom is és az

állam is nagyon szegény, nem mellékes körülmény, hogy a társadalmi munkabizottság nemcsak saját és a benne szövetkezett egyesületek és környezetüknek erejére támaszkodik, hanem elnyerte néhány bank (főként az OTP és a MHB) és más gazdálkodó szervezetek anyagi támogatását is.

Jóllehet a Széchenyi István Emlékmúzeum fenntartója már évek óta biztosított a felújításra, az ünnepi készülődésre összegeket, a fent jellemzett támogatások nélkül a múzeum sem tudta volna teljesíteni évfordulós munkatervét.

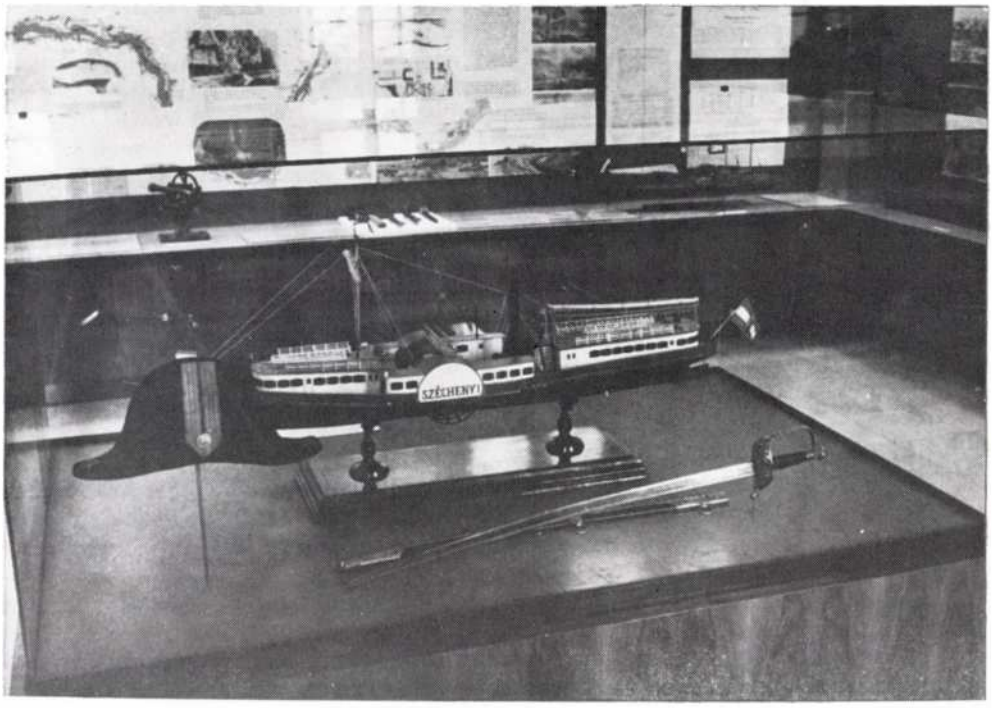

3.

A múzeum alapvető feladata, legfőbb eszköze társadalmi szerepének betöltésében az állandó kiállítás. Jóllehet a folyamatos karbantartás eredményeként 1973-ban nyitott kiállításunk sem szellemi értelemben, sem megjelenésében nem romlott le — miután a Széchenyit vállaló történész és muzeológus társadalom 1973-ban valóban időtállót alkotott, — mégis nyilvánvaló volt számunkra a feladat, hogy Széchenyi István múzeumának nem szabad a 200 éves névadót 18 éves kiállítással ünnepelnie, az emlékévben vállalt küldetését csak vadonatúj kiállítással és felújított épületben töltheti be. Ekkora felújítás, beruházás viszont kulturális intézmény számára pénzügyileg megoldhatatlan feladat még akkor is, ha a fenntartó már korábban külön pénzeket biztosított e célra. A megye által 1989-ben biztosított kétmillió forint támogatást megyénk mostani vezetősége újabb kétmillióval toldotta meg, s az új kiállításra 1990-ben minisztériumunk is adott kétmilliót. További támogatásokat — összességében többmillió forintot — kaptunk a bankoktól: a Budapest Bank Rt.,

Magyar Hitel Bank Rt., Magyar Nemzeti Bank, Inter-Európa Bank Rt., Postabank és Takarékpénztár Rt., Országos Takarékpénztár, Ybl Építőipari Innovációs Bank Rt. voltak e nagy beruházásban jelentősebb támogatóink, de az emlékév rendezvényeire további támogatásokat kaptunk az Izsáki Állami Gazdaságtól, a Soproni Állami Gazdaságtól, a Megyei Gabonaipari Vállalattól és a Pereszteg és Vidéke Takarékszövetkezettől. Az Országos Műemléki Felügyelőség többmillió forint értékű építészeti munkával támogatta a múzeumot. A banki támogatások szervezése a Magyar Nemzeti Bank ügyvezető igazgatójának, Bakó Edének érdeme.

A múzeum dolgozóira, e sorok írójára és munkatársaira csak a tényleges munka, az építkezések megszervezése és kiszolgálása, valamint a múzeumi szakmai munka maradt. S ez sem volt egyszerű feladat. Régi kiállításunkat 1990. november 1-én zártuk be és azonnal lebontottuk, s a felújított épületben 1991. április 6-án nyitottuk meg az új kiállítást. Miután a múzeum feladata Széchenyi István életművének megismertetése, az emlékév egészében kell e feladatot betöltenie, nem nyithattuk volna a kiállítást később mondjuk pontosan az évfordulón. A feladat megoldására adott, ünnepek, munkaszüneti napok által felszabdalt öt hónap alatt mindössze a következő munkákat kellett elvégezni: a kiállítás lebontása az épület teljes kiürítése, a földszinti kályhák lebontása (majd újraépítése), a földszinti padló felszedése (majd a feltöltés kicserélése után új padló lerakása), vakolat leverése, falfúrás és vegyszeres szigetelés, az épület teljes villamos hálózatának kicserélése (az addigi falvezetékek helyett csövezés stb.), új vakolás és teljes belső meszelés, mázolás, az új padló lerakása, csiszolása, lakkozása s kísérő munkaként építészeti átalakítás a földszinti népművelő munkaszobában, néhány új beépített bútor elkészítése és elhelyezése; — mindezek után az új kiállítás felépítése. Aki végzett már építkezést, tudhatja, mekkora gondot és munkát jelentett mindez a kétszintes, több mint 1000 m^2-es műemléképületben. Egyidejűleg folytak a kiállítás szakmai munkái: a forgatókönyvek elkészítése, a kiállításra kiszemelt tárgyak restaurálása, tisztítása, fotózása és más technikájú másolása, a kiállítási szövegek elkészítése, a kiállítás művészeti tervezése, a kiállítási bútorok tervezése, gyártása, szállítása és felépítése stb.

Természetesen ez a szakmai munka is — akárcsak az építkezés anyagi fedezetének előteremtése, — hosszabb előkészületet igényelt. A Széchenyi István Emlékmúzeum és társintézményei (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Közlekedési Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum) már évekkel ezelőtt kitűzték maguknak a feladatot és felkészültek a kiállítás megújítására. E tekintetben a megújítás szót tudatosan alkalmazzuk, mert a kiállítás létrehozásában részt vett intézmények és múzeológusok egyöntetű véleményét, szándékát takarja. Ez a vélemény ama felismerésből ered, hogy az 1973-ban készült kiállítás politikailag-szakmailag egyáltalán nem avult el, mégcsak meg sem öregedett, hogy a mai kiállítás alkotói lényegében nem tudnak és nem is akarnak mást mondani Széchenyiről, mint amit az 1973-as kiállítás mond. Valójában tehát a mai alkotók a régi kiállítás megújítására vállalkozhattak csak: a kiállítás logikai felépítésének újbóli átgondolására, finomítására s a mondanivalót jobban hordozó újabb kiállítási tárgyak beépítésére, — és természetesen saját tudományos eredményeik hasznosítására. Más kérdés, hogy művészi kivitelében egészen új a kiállítás és az új felépítés másfajta és igen hasznos újdonságokat is hordoz, pl. a tárgykímélő vitrinvilágítás beépítését.

Minden múzeum az új állandó kiállítással minőségi javulást kíván elérni, s e törekvésének része a minél értékesebb eredeti muzeális tárgyak bemutatása, első lépésként ezek beszerzése. Az új kiállítás feladata mindig a múzeumi gyűjtemények gyarapodásának bemutatása is, és fordítva: az új kiállítás célkitűzése fokozza és célirányossá teszi a múzeum gyűjtési munkáját. E módszer jegyében állította fel a nagycenki múzeum ikonográfiai gyűjteményét és szerzett meg az elmúlt években néhány igen fontos tárgyat. Ilyenek pl. gróf Széchenyi István igen jó minőségű öregkori arcképe 1860-ból (vétel Pastinszky

4.

Krisztinától, Szentendre), Széchenyi fiatal, katona arcképe (Komlóssy Ferencné, Budapest, ajándéka), íróasztali készlet a Széchenyi család birtokából (vétel Dely Sándornétól, Budapest) stb. Legnagyobb nyeresége a múzeum tárgyi gyűjteményének Hans Anton Gasser 1860-ban készült márvány portrészobra, amelyet a Széchenyi Alap és a kultuszminisztérium támogatásával tudtunk megvásárolni a műkereskedelemben 1990-ben. Több olyan újdonsággal is találkozik a látogató, ami már régebb óta a múzeum birtokában van, de most szerepel kiállításon először. Ilyenek: Izsó Miklós gipsz szoborterve (Soproni Múzeum), a soproni Széchenyi szobor (Mátrai Lajos, 1897) egészalakos és mellszobor terve. Újdonság és új szerzemény a Széchényi család leszármazási táblája is, Széchényi Péter festőművész alkotása Széchényi László kutatásai alapján.

Az újdonságokról, gyarapodásról szólva magyarázatot kell adnunk az új kiállítás feltűnő hiányáról is. Visszatérő látogatóink bizonyára azonnal észreveszik, hogy az előzőhöz képest hiányoznak a kiállításból gróf Széchenyi István döblingi ruhái. Kihagyásukat a műtárgyvédelem indokolja: Tizennyolc évig szerepeltek a kiállításban fénynek és más klimatikus ráhatásnak, ezek gyors változásainak kitéve. Alapos restaurálásnak kell alávetnünk, majd hosszabb ideig megfelelő körülmények között pihentetnünk ezeket a tárgyakat, s majd csak a következő állandó kiállítás látogatói láthatják viszont. Bízzunk benne, hogy mi is közöttük lehetünk! A kiállítás emeleti része főleg új ábrázolásokkal és néhány új tárggyal gyarapodott, pl. szép lóversenytrófeákkal. Az emeleti díszteremben lévő portrégyűjteményben csodálhatjuk Schöfft Ágoston Tivadarnak a Pápai Kaszinó számára festett híres Széchenyi képét, — a veszprémi Laczkó Dezső múzeum szívességéből.

A kiállítás forgatókönyvének szerzői, a körüljárás sorrendjében: Környei Attila (A Széchényi család története, gróf Széchenyi István élete és munkássága, azaz a kiállítás földszinti része), Dienes Istvánné (a Közlekedési Múzeum munkatársa, a Lánchíd építése, közúti és vasúti közlekedés), Deák A. András (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum, vízszabályozások, gőzhajózás), Ernst József (Magyar Mezőgazdasági Múzeum, lótenyésztés) és Pálmány Béla (Magyar Mezőgazdasági Múzeum, mezőgazdaság). A kiállítási bútorokat készítette és a berendezési munkát végezte: Museion Kft., Budapest, tervező: Hámory László.

Az új kiállítást 1991. április 6-án Für Lajos honvédelmi miniszter adta át a közönségnek. Magyarázattal tartozunk arról, hogy a kormányban és a felső politikai vezetőségben szép számban szereplő történészek közül miért éppen Für Lajost kértük fel a kiállítás megnyitására. Azért, mert Für Lajos 1973-ban is részt vett a múzeum alapításában és akkor ő készítette az első kiállítás mezőgazdasági részét.

Kiállításunk tehát felújított épületbelsőben megújítva szolgálja általában a nemzeti művelődést s jelen esetben a Széchenyi-emlékévet. Az épület külső tatarozása az Országos Műemléki Felügyelőség kivitelezésében és nagyrészt költségén, tovább folyik — remélhetőleg — nyárvégi befejezéssel. Talán joggal és okkal hihetjük, hogy kiállításunk tartalmi, szellemi tekintetben ugyanúgy időtálló lesz, mint az első. Mégis inkább azt reméljük, hogy a következő, a harmadik új kállitással nem kell 18 évig várnunk, hogy a múzeum anyagi lehetőségei előbb lehetővé teszik s a hatalmas érdeklődés előbb kikényszeríti annak megépítését. Addig pedig magunk, munkatársaink és utódaink, követőink nevében igérjük, hogy a most megnyílt új kiállítás segítségével törekedni fogunk gróf Széchenyi István és kora minél teljesebb megismerésére és megismertetésére, a Széchenyi életmű által képviselt gondolkodásmód és erkölcs megértésére és megértetésére. Ismereteink és hitünk szerint erre továbbra is szükség van.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Kőhegyi Mihály:

Sopron megye Széchenyi Istvántól az ő és apja képmását kéri

Sopron az egyetlen olyan megye, amely azzal dicsekedhet, hogy Széchenyi Istvánnal való kapcsolatát a teljesség igényével dolgozták fel még a századfordulón.[1] Viszota Gyula arra használta fel rövid soproni tartózkodásának java részét, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvekből kiszedegesse a Széchenyivel kapcsolatos feljegyzéseket és remek tanulmányban foglalja össze. Ezzel mintegy elkötelezte magát, hogy egy életen át a hagyaték feldolgozásán és közzétételén fáradozzék. Nem rajta múlott, hogy ez nem sikerült maradéktalanul.[2]

Mivel a Széchenyi család birtokai jórészt Sopron megye területén feküdtek, s itt állott 1758-ban épült kastélyuk, melyet később Hild Ferdinánd tervei alapján bővítettek, itt van családi sírboltjuk is, a család majd minden tagja valamiképpen kapcsolatba került a megyével, hivatalos ügyei intézése közben.[3] Igen természetes, hogy a megye büszke nagy fiára, aki az 1825-ös pozsonyi országgyűlésen 60 000 forintot ajánlott fel a Magyar Tudományos Akadémia létesítésére. A hivatalos szervek gáncsoskodása következtében csak néhány évvel később kezdhette meg működését az intézmény. Talán az ország javát szolgáló ügy előmozdítását és rokonszenvük kinyílvánítását célozta az eddig ismeretes első közgyűlési határozat. Niczky József alispán ugyanis 1826 márciusában nádori parancsra hazatért az országgyűlésről, hogy a fölzendült kapuvári jobbágyság ügyét elegyengesse.[4] Ekkor az 1826. évi március 31-i közgyűlésen megragadta az alkalmat, hogy hivatalos jelentést tegyen a megyében birtokos Széchenyi István nevezetes felajánlásáról, melyet „a szép Tudományoknak Hazánkban való gyarapéttására és a hazai nyelvünk pallérozására" az országgyűlésen tett, s mely példájával más hazafiakat is hasonló adakozásra buzdított.[5] A megye rendjei a jelentés hallatára elhatározták, hogy Széchenyinek „ebbéli hazafiúi nagy lelkűségét" levélben köszönik meg.

Ezután fokozott figyelemmel kísérik tevékenységét, s mikor 1827-ben felsőbüki Nagy Pál arra buzdította Sopron megye nemeseit, hogy valamiképpen „kijelentsék" hazafiúi örvendezésüket és szíves hálaadásukat, elhatározták, külön levélben a grófot megkérik, méltóztassék a saját és nem csekélyebb érdemekkel tetézett édesatyja, gróf Széchényi Ferenc „egész Test nagyságban lévő képeikkel" a vármegye palotáját díszíteni. A megye iratai között található fogalmazvány így hangzik:

Méltóságos Sárvári, és Felső Vidéki Gróf Széchenyi István Urnak, több jeles Rendek keresztes Vitézének, Eö Cs: Királyi s Apostoli Felsége Kamarássának: kiváltképpen tisztelt Urnak

Hivatalbul Kis-Czenken,

Méltóságos Gróf, Királyi Kamarás,
Kiváltképpen való Figyelemmel tisztelt Ur!

A' leg közelebb mult Ország-Gyülésén hozatott Törvény Czikkelyeknek, mely által azoknak Nagy Nevei, a' kik a' Magyar Tudós Társaság fel álléttására és a'

1 Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye. Budapesti Szemle, 1902, 310. szám 29—83. Különnyomatban is megjelent.

2 Bártfai Szabó László: Viszota Gyula (1871—1947). Századok, 1947, 351—354. Tudományos munkáinak felsorolása Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1914, XIV, 1272—1275; Kenyeres Ágnes: Magyar életrajzi lexikon. Bp., 1969, II, 1006—1007.

3 Csatkai Endre: Széchenyi emlékek Nagycenken. SSz. 1939, 316—323; Rados Jenő: Magyar kastélyok. Bp., 1939, 13—25. A síremlékre vonatkozóan Luppa Péter: Nagy- és Kis-Cenk. Vasárnapi Ujság, 1858, 534 (képe 533).

4 Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom. SSz. 1955, 80—104.

5 A közgyűlési jegyzőkönyvek bejegyzéseit Viszota Gyula: i.m.

honyi nyelv terjesztésére nézve ajánlásokat tettek, a' késő Maradéknak emlékezetére Törvényben foglaltatnak, a' fel olvasása, azon szives örömünket, és hála' adó Tiszteletünket, mellyet a' közelebb mult 1826-ik Esztendei Martius 31-kén tartott Köz-Gyűlésünkből Nagyságodnak ki jelentettünk: lángoló Tűzre gerjesztvén, újabbi öröm kiáltásokra fakasztott bennünket; mivel pedig azon nagy szerentsével, hogy Nagyságod a' ki mint Hazánk boldogsága elöl mozdéttására törekedő nagy Lelkü Hazafi egész Országunkban tiszteltetik; kebelünkből veszi származását; mél'án ditsekedhetünk: tellyes bizodalommal meg kérni bátorkodunk Nagyságodat, hogy mind maga ditső személlyének, mind pedig ditséretessen el hunyt édes Attyának néhaj Nagy Méltóságú Sárvári Felső Vidéki Gróf Széchenyi Ferentz Eö Excellentiájának, Országunk volt Zászlós Urának, mint a' Magyar Nemzeti Museum első Alkotójának, és leg főbb elől mozdéttójának képjeivel bennünket a' végett meg ajándékozni méltóztasson; hogy azok mint leg drágább kéntsünk a' Palotánkat ékesíthessék; és a' kik eránt való mélly Tiszteletünk a' késő maradékban is örökké fent fog maradni; azokat a' Jövendőség a' Képeikben is szemlélvén, az által a Haza szeretetére gerjesztessenek. Többnyire betses szivességében és Barátságában ajánlottak, igaz Tisztelettel maradunk

Költ Sopronban October 23-án tartatott Köz-Gyülésünkből

Nagyságodnak kész köteles szolgái:"

Széchenyi István ugyan az 1828. augusztus 26-i közgyűlésen személyesen is megjelent, de a képek megfestéséről nem szól a jegyzőkönyv. A megye rendjei azonban nem mondtak le szándékukról, s csak az alkalomra vártak, hogy kérésükkel újra előhozakodjanak. A Hild Vencel építette (1829—1834) új megyeháza berendezése szolgált erre ürügyül.[6] 1833. december 16-án a vármegye palotájának bebútorozásáról tanácskoztak és kinyilvánították, hogy „forrón Óhajtják a' tiszteltt Grófnak, úgy a museum alapittásárul örök emlékben lévő Attyának néhaj Nagy Mélgos Gróf Széchenyi Ferencz Eö Excellentiájának képeit palotájokban felfüggeszteni". Ezért elhatározták, hogy Széchenyit az arcképek megküldésére felkérik. A megye e levelének fogalmazványát, sajnos, nem sikerült megtalálnom — írja Viszota Gyula. Nagy volt az örömünk, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kéziratárában lévő Széchényi-gyűjteményben nem a fogalmazványra, hanem egyenesen az elküldött levélre sikerült rábukkannom:[7]

„A' Sopronyi Megyétül

Méltóságos Sárvári, Felső-Vidéki Gróf Széchenyi István Urnak, Eö Császári, 's Apostoli Királyi Felsége Kamarásának, több jeles Katonai Rendnek Érdemes Vitézzének, a' Magyar Nemzeti Academia egyik Kormányzójának, Kiváltképpen való figyelemmel tiszteltt Urnak.

Hivatalból Kis-Czenken

Méltóságos Grof Királyi Kamarás Ur,
Kiváltképpen való Figyelemmel tisztelt Ur!

A' nemzeti Museum alapéttásárul örök emlékezetben lévő néhai Nagyméltóságu Sárvári — Felső — Vidéki Gróf Széchenyi Ferentz Ur, Eö Excellentiája, Nagyságodnak boldogultt édes Attya; — nem különben Nagyságod mint a' nemzeti Academia alkotója, s' a' mostan fejledező Nemzetesedés fö elöl mozdéttója iránt tartozó hálaadatosság tekéntetéből bátorkodunk Nagyságodat mint szinlést nem ösmerö, 's az Haza javáért mindenét fel áldozni kész igaz Hazafit tellyes bizodalommal meg-kérni, hogy ujonnan épültt Palotánknak leg-főbb ékességére mind kettöjöknek egész Test

6 A volt megyeháza a Fő tér 5. számú épülete. Zombory Gusztáv: Sopron városa. Vasárnapi Újság, 1858, 366; Zádor Anna—Rados Jenő: A klasszicizmus építészete Magyarországon. Bp., 1943, 37., 171—172., 330., 332.; Csatkai Endre—Dercsényi Dezső: Sopron és környéke müemlékei. Bp., 1956, II, 177—180.

7 Körmendy Kinga: A Széchenyi-gyűjtemény. Bp., 1976, 10.

nagyságában lévő képeikkel, elöttünk leg-becsesb kintsel bennünket meg-ajándékozni méltóztasson; nem azért mintha tsak ez által kivánnánk örök emlékezeteket fenn tartani, melly a' leg-később kornál is minden igaz Magyar Szivében bé vésve fog lenni: hanem tsupán azon okokbol; hogy a' késő maradéknál erántunk méltán gerjeszthető bal Itélet el-távoztatására megyénkbeli illy Hazafiaknak Artz vonásaikkal kedveskedhessünk. — Ebbéli egy szivvel 's Lélekkel tett igazságos kérésünknek, tellyeséttését leg nagyobb bizodalommal el-várván magunkat szives hajlandóságiba ajáljuk 's meg-külömböztetett Tisztelettel maradunk. —

Költt Sopronban Karátson hava Tizen-hatodikán, Ezer nyoltz Száz harmintz harmadik esztendőben folyvást tartatott Köz-Gyülésünkből. —

Nagyságodnak

le kötelezett Szolgái
Sopron Vármegyének Közönsége.[8]

Széchenyi e levélre — minden jel szerint — nem válaszolt. De talán szóban kifejezhette egyik-másik ismerőse (esetleg egyenesen követtársa, Niczky Sándor) előtt, hogy a kérést saját személyére nézve nem teljesítheti, hiszen saját arcképének elküldése visszás érzéseket ébreszthetett volna egyesekben. Naplójából tudjuk, hogy általában is idegenkedett portréjának megfestésétől és sokszorosításától. A Karok és Rendek belátták „Hogy ezen bizodalmas kérésünk mind eddig teljesedésben nem ment ez érdemmel, és nemes szívvel elválaszthatatlanul kapcsolt szeméremnek tulajdonítják", és megbízzák Niczky Sándor táblabírót, hogy a megye költségén készíttesse el Széchenyi Ferenc arcképét.[9]

Erőfeszítésük végül is sikerhez vezetett. Barabás Miklós alkotását örömmel szemlélhették tanácsnok uraimék az új vármegyeháza nagytermében.[10]

Pájer Imre:

A Széchenyi István emlékére alapított Csornai Polgári Olvasókör (1861—1896)

Az egyletek, körök jelentkezését Magyarországon a francia forradalom hatásaként figyelhetjük meg. Természetes, hogy területünkön — a Rábaközben — a központoktól való távolság miatt időben megkésve alakultak. A polgárosodás kiterjedésével jöttek létre.

Területünk eddig ismert legkorábbi egyesületéről Csatkai Endre tudósít az Új Sopronvármegye 1942. november 28-i számában: „1836-ban írja meg az egyik hírlap, hogy Szilsárkány és környéke megalapította a »Rábaközi olvasó társaság« nevű

8 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, Széchenyi-gyűjtemény K 164/4 I—II.

9 Niczky Sándorral eleddig mostohán bánt a Sopron megyei helytörténeti irodalom, pedig megérdemelné a vele való foglalkozást, hiszen a reformkorban és az 1848—49-es szabadságharc idején is országgyülési követe volt a megyének, illetve a lövői kerületnek. Halálakor a Magyar Tudományos Értekező (1862, I, 382.) és a Hölgyfutár (1862, 46. szám) emlékezett meg róla.

10 Barabás Miklós 1836 őszén költözött Pestre, ahol szinte senkit sem ismert, ezért Szemere Miklóshoz fordult segítségért, hogy ajánlja be valakihez. A Bécsben lakó Szemere válaszához csatolva küldött is ajánlólevelet Bajza Józsefhez, aki szívesen fogadta, és megígérte, hogy meglátogatja. A kitűzött időben csakugyan be is állított, de nem egyedül, hanem Vörösmarty Mihály, Toldy Ferenc és Tasner Antal társaságában. Tasner azután Széchenyi Istvánt vezette hozzá, aki Bihar megye abbéli kérésére, küldené el a képmását, tréfás levélben Barabás Miklóst ajánlotta festőül. Kapcsolatuk ettől kezdve folyamatos. Kézdi Kovács László: Barabás Miklós emlékiratai. Bp., 1902, 147—151; Hoffmann Edit: Barabás Miklós. Bp., 1950, 21—23.

egyesületet. Már csinos könyvtárat is szereztek és ennek számára járatják a pesti folyóiratokat. A tagok száma: 80. Elnöke: Hőgyészy Pál alispán, a jelenlegi főispánnak nagyatyja, akiről Kis János ezt írta emlékezéseiben: »egyenesebb lelkű s jobb szívű alispánt Sopron vármegye nem kívánhat«. Titkára Nemesapáti Kiss Sámuel ev. lelkész, Kazinczy körének egyik közkatonája. A széphalmi mesternek egyik leghívebb embere volt, aki saját vallomása szerint, ha írásnak fohászkodott, előbb mesterének, Kazinczynak arcképét vette maga elé".[1] Az egyesület működéséről e tudósításon kívül nem áll rendelkezésemre más forrás.

Időben a következő, még a századvég előtt alakított egyesület: a Csornai Polgári Olvasóegylet. Létrejöttét az 1861-es, rövid alkotmányos időszak segítette elő. Szervezője Czeglédy György iskolatanító — több mint ötven évig tanított — így vallott munkájáról: „Alulirt felszólaló, édes hazája, s az életre való nép iránt csak kötelességét teljesíté, midőn az oly üdvös célú olvasóegylet létre hozatala körül csekélységet tett".[2] Az olvasókör alakítására buzdító felhívása a ma csornai polgárához is szólhatna, illetve szól: „A közszellemet felébreszteni, táplálni és vezetni minden országban, vidéken és városban az értelmiség hivatása... Kötelessége továbbá ... a józan haladás zászlóját megragadva, nemzetünket az európai műveltség színvonalára, a közös jóllét és béke álláspontjára felemelni... Akkor fogjuk igazán szeretni a hazát, ha annak minél becsületesebb, értelmesebb és vagyonosabb, szóval minél haszonvehetőbb polgáraivá lenni törekszünk, és azután a gondviseléstől számunkra kitüzött állást lelkiismeretesen betöltjük. Ez a közös feladat, melynek megfejtéséhez a nemzet minden tagja, az első országzászlóstól kezdve az utolsó napszámosig, hivatva van... Korunk a haladás kora. Most minden nemzet annyit ér, amennyit műveltségével és szellemi erejével kivivni képes. Ha mi elmaradunk, letiporak és elnyomnak bennünket a velünk és utánunk rohanó népek. Siessünk tehát a müveltség előnyeit és fegyvereit tőlök elsajátitani, a nélkül, hogy hibáikat és botlásaikat örökölnők. Igaz ugyan, hogy mi egyedül a világ forgásán nem változtathatunk, de ha megtesszük, a mi rajtunk áll, és törekvéseinket a nemzetével egyesitjük, az így megnőtt erő nagy dolgokat vihet végbe".[3]

A kissé hosszasan idézett felhívás elérte célját. Az olvasóegyletbe 132-en jelentkeztek, élükön Simon Vince premontrei prépositus. Az aláírók közül negyvennek tüntették fel a neve mellett foglalkozását, funkcióját is. Ők valamennyien a kor értelmiségi kategóriájába sorolhatók. Köztük van a járásbíró, a szolgabíró, öten premontreiek, és ugyancsak öt a tanítók száma. A nagybirtok igazgatását heten, a helyi egyházakat négyen képviselik. Ketten megyei esküdtek, hatan pedig Csorna mezőváros tisztségviselői. Szerepel még az aláírók közt orvos, ügyvéd, gyógyszerész, postakezelő, orgonász is.

Az olvasókör alakuló ülésére 1861. Szt. György hó (ápr.) 28-án, Laky Demeter kanonok elnökletével került sor. Az összejövetelt közvetlenül megelőzte gróf Széchenyi István halálának évfordulójára tartott gyász istentisztelet. A közgyülés elfogadta alapszabályát és megválasztotta az egyesület tisztikarát. Az alapszabály az egylet célját így fogalmazta meg: „Ezen olvasókörnek főcélja lévén gyönyörködtetve oktató könyvek, valamint egyéb folyóiratok és napilapok olvasása, nem különben illedelmes társalgás és eszmecsere által a nemzeti közművelődéssel fokozatosan előre haladni, ennélfogva sors, rang különbség nélkül, minden becsületes, önjogu és müvelt egyén... tagja lehet". A tevékenységüket behatároló, működésüket keretbe foglaló alapszabály elfogadása után az egyletet megalakultnak mondták ki. Többek javaslatára elfogadták, hogy az olvasókör „boldogult gróf Széchenyi István nevére alapíttassék". A megválasztott tisztikar elnök, elnökhelyettes, jegyző, könyvtáros,

1 Új Sopronvármegye 1942. nov. 28. Csatkai Endre: Amiben a megyebeli falvak megelőzték Sopront.

2 Csornai Jézus Szíve Plébánia levéltára: A Csornai Polgári Olvasóegylet jegyzőkönyve. (Továbbiakban: PO jkv.) A Csornai Polgári Olvasóegylet létrejöttének történeti vázlata.

3 Uo.

pénztáros és tizennégy választmányi tagból állt. Elnöknek Szeith Ferenc városi jegyzőt, jegyzőnek pedig Czeglédy György iskolatanítót választották.

Az egy hét múlva megtartott következő közgyűlés — Pünkösd hava (máj.) 5. — már napi kérdésekkel foglalkozott. Az olvasókör védnökének felkért Simon Vince prépost vezette. Állandó helyiség bérléséről döntöttek, lapokat választottak. Megrendelték a Magyarországot, a Pesti Hirnököt és még egy német nyelvű politikai lapot, a humanisztikusnak tekintett Bolond Miskát, a szépirodalmi Hölgyfutárt, Vasárnapi Újságot és a Győri Közlönyt, valamint az Iparos Lapot és a Kerti Gazdászatot. Simon prépost a Magyar Gazda és a Népbarát előfizetését ajánlotta fel. A közgyűlés elfogadta, hogy tiszteletbeli tagnak kérik fel gróf Széchenyi Bélát és Ödönt. A védnök a kör nyilvánossága előtt kérdezte meg az elnököt, van-e az olvasókörnek működési engedélye? „... az elnök alázattal jelenté, hogy... azt nyerte válaszul (a járási főbíró úrtól), hogy engedély irásban az ilyféle üdvös és jótékony társulat megalakulhatására nem szükséges..." Úgy tünik, ez mégsem volt elegendő a működéshez. Egy 36 évvel későbbi cikkből tudjuk, hogy „... az egyesület, mivel csak szolgabirói helybenhagyással birt, hamar betiltatott". Ezért 1862. október 22-én a helytartótanácshoz folyamodtak alapszabályaik megerősítéséért, ami az 1863. március 9-i 10.089. számú rendelettel meg is történt.[4]

Térjünk vissza a kör döntésére, arra, hogy tiszteletbeli tagnak kérik fel Széchenyi István fiait. Mindkettőjük nevében Béla válaszolt 1861. szeptember 18-án, Czenken kelt levelében. Megköszöni a kör kitüntető figyelmét, s válaszában kifejti: „Jól tudjuk mi, hogy ez csupán azon kegyeletnek újrai bizonysága mellyel felejthetetlen atyánk érdemei iránt viseltetnek, és másrészt, hogy nekünk buzdításul szolgáljon".[5]

Az egylet működésébe hamarosan beleszólt a császári politika. November 5-én került sor a kormányzás új rendjének, a provizóriumnak bevezetésére. Ezért az egylet a Szt. András hava (nov.) 10-én tartott közgyűlésén az alapszabályban meghatározott éves vigadalom elhalasztásáról döntött: „... azt az ily zavarodott korszakban tartani nem illő, de nem is tanácsos".[6] Sajnos a következő év elejétől megszakad a jegyzőkönyvek sora, bár korábbról már tudjuk, hogy az egylet alapszabályát a helytartótanács 1863-ban erősítette meg.

1872 novembere az egylet jegyzőkönyvében az újabb bejegyzés dátuma. Joggal feltételezhetjük, hogy az egylet közben is működött, mivel már helytartótanácsi engedéllyel is birt, s a bejegyzés rögtön az egylet előző évi számadásáról, valamint a tisztújításról szólt. A tisztikar elnöke az 1861-ben alelnök Ekker János asztalos, jegyzője változatlanul Czeglédy György tanító, s a választmánynak még egy tagja van, Hancz Péter, aki 1861-ben is tagja volt. A választmány létszáma egyébként tíz főre csökkent.[7]

A következő évből ismert az egylet hírlap-előfizetése. 1861-hez viszonyítva óriási a csökkenés. Mindössze egy napilapot, a Magyar Politikát és két hetilapot, a Sopront és az Egri Néplapot járatták.[8] Itt ismét megszakadnak a jegyzőkönyvi feljegyzések. A kör folyamatos tevékenységére utaló adatot 1875-ből találunk. Ekkor megújították alapszabályukat, amely szinte azonos a korábbival, mindössze fogalmazásában egyszerűsödött.[9]

Bőséges forrásanyag áll rendelkezésünkre 1890-től. Egyrészt folyamatosan vezették a kör jegyzőkönyvét, másrészt pedig az egymást követő, időnként egymással versengő helyi lapok (Rábaköz, Csorna-Kapuvár és Vidéke, Rábaközi Hírlap, Rá-

4 Rábaközi Hírlap 1897. jan. 24.

5 PO jkv. 1861. Szt. Mihály hava (szept.) 19. Bizottmányi gyűlés.

6 Uo. 1861. Szt. András hava (nov.) 10. Közgyűlés.

7 Uo. 1872. nov. 1. Közgyűlés

8 Uo. 1873. jun. 21. Bizottmányi gyűlés.

9 Soproni Levéltár. IV/432. Sopron vármegye egyesületi alapszabályai: Csorna. A Széchenyi István emlékére alapított Csornai Polgári Olvasókör alapszabálya.

baközi Újság, Csornai Hírlap, Rábaközi Közlöny) rendszeresen tudósítottak az egyesület életéről. A század végén viszont az olvasóegylet már nincs egyedül városunkban a társasági élet, a kultúra területén. Létezett a casinoegylet, a tűzoltóegylet, a járási jegyzőegylet. Ezek jórészt leválasztották, elvonták a kezdetben oly szép számú értelmiséget az olvasókörből. Közülük az egyháziak maradtak továbbra is a körben, illetve annak választmányában. A 90-es évek elejéről már működési adatokkal is rendelkezünk:[10]

év	taglétszám	könyvek száma	gyarapodás	újságok száma
1889	—	1088	—	—
1890	88	1168	—	—
1891	86	—	—	5
1892	93	—	94	5
1893	112	1435	45	4

Amint az adatok is bizonyítják, állandósult a kör létszáma (kis emelkedést is mutat), a megrendelt újságok száma, és folyamatos a könyvtár gyarapodása. Az 1891-ben már 30 éve működő olvasóegylet jól bejáratott szervezettel, stabil vezetőséggel és vezetővel, a város egyik legtekintélyesebb egyesülete.

Az egyesület kiemelkedő rendezvénye a 30 éves jubileum ünneplése, melyet 1891. június 28-án tartottak. Az évforduló egyben Czeglédy György főtanító ünneplése volt. Érte, aki ekkor már a kör elnöke, küldöttség ment s az kísérte az ünnepség színhelyére. Hajas Gyula főszolgabíró méltatta érdemeit. Azt, hogy akkor kezdeményezte az egyesület alapítását, amikor „... a hazafiság és a nemzeti érzület csak a szívben hangozhatott szabadon és háborítatlanul, de ennek nyilt kifejezést adni nem volt szabad. Az olvasókör volt tehát arra szentelve és hivatva, hogy ha nem is nyiltan, de legalább titokban fejlessze a honfiúi érzelmeket és feltüzelje a csornaiakat a magyar haza szabadságáért, az alkotmányért. Meghatóan üdvözli a szónok az ünnepeltet ezen hazafias tettéért, aki nemcsak ezen 30 év előtti tettéért, hanem a tanítói rögös pályán kivívott érdemeiért is a csornai összes lakosságnak a legmélyebb tiszteletét és őszinte háláját vívta ki magának." A köszöntést az ünnepelt arcképének leleplezése követte.[11]

Az ünnepet követően ismét a kör hétköznapjai jöttek. Változás 1895-ben következett be. Czeglédy György elnök a januári közgyűlésen öreg korára való tekintettel kérte felmentését — állásáról már előző éven lemondott — de a közgyűlés ismét felkérte funkciójának ellátására és közfelkiáltással újraválasztotta.[12] Az augusztus 25-i választmányi ülésen és az azt követő közgyűlésen viszont „Czeglédy György elnök szép beszédben buzdította a megjelent tagokat az olvasókör érdekeinek védelmezésére és ápolására s egyuttal kijelenti, hogy a városból való végleges eltávozása miatt az elnökségről lemondott".

Utóda az elnöki poszton Kőhalmy M. Béla csornai káplán. a Csorna-Kapuvár és Vidéke, majd a Rábaközi Hírlap szerkesztője lett. Az 1896. jan. 19-i közgyűlésen az elnök tisztségének elfogadását feltételhez kötötte, még pedig ahhoz, hogy a polgári olvasókör „... katholikus körré alakuljon át ugy azonban, hogy a kör könyvtárát más vallásuak is használhassák." A feltételt elfogadták, s ezzel az egyesület életében új fejezet kezdődött.

Az írásomban bemutatott polgári olvasóegylet mai szemmel is valódi kulturális egyesületnek tekinthető. A századfordulóra Csorna város egyesületi élete kivirágzott.

10 Az 1889-es adat: Rábaköz 1890. febr. 2; a többi évre: PO jkv. Közgyűlések: 1890. dec. 26., 1892. jan. 10., 1893. jan. 15., 1893. dec. 31.

11 Rábaköz 1891. jul. 5.

12 PO jkv. 1895. jan. 13. Közgyűlés.

Az egyesületek száma 1905-re elérte a huszonötöt. Az olvasókör a keletkező egyesületeknek mintául szolgált. Szinte mindegyik újságokat járatott, könyvtárat teremtett, s a társas életének megszervezésében is az olvasókört követte. De nem lett az új egyesületek közt egy sem, amely ennyire tudta volna vállalni a nemzeti érdekeket, a polgári értékek képviseletét, s amely a város társadalmának szinte minden rétegét magába foglalta volna. A század végére már szűkültek a célok. A korszak csornai polgára már kevésbé gondolkodott népben, nemzetben. Még vállalkozó, kezdeményező volt, de már kezdett bezárkózni, s összejövetelein „a magafajtája közt érezte jól magát". Eseményszámba ment, ha a város intelligenciája és iparos osztálya együtt szórakozott. Az iparosok és kereskedők rendezvényei kapcsán állapította meg az egyik kortárs: „... az intelligens elem nem annyira részt vesz benne, mint inkább csak pártolja, csak leereszkedik hozzá".[13] Ezt a szétválást az eltelt időszak történelmi tendenciái tovább erősítették. Korunkban ismét szükség van a csornai polgárok összefogására, melyre szép példát szolgáltat az olvasóegylet története.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Mollay Károly:

Magyarország zenetörténete

(Soproni jegyzetek)

1. Az Akadémiai Kiadó 1988-ban és 1990-ben jelentette meg a magyarországi zenetörténet várva várt első két kötetét: Magyarország zenetörténete I. Középkor. Szerkesztette Rajeczky Benjamin. Bp., 1988, 628 lap; II. 1541—1686. Szerkesztette Bárdos Kornél. Bp., 1990, 622 lap. Mindkét kötetben számos kép és kottamelléklet található.

Az első kötet „Bevezető"-je a kötet tematikáját így határozza meg: a középkori Magyarország zenekultúrájának képe. Közelebbről a Kárpát-medencében élt magyarok és nem magyarok zenekultúrájáról lesz szó. Ez az elgondolás a második kötetben is, nyilván a többiekben is érvényesül, hiszen a magyarországi kultúrából a nemzetiségek nem zárhatók ki. A „Bevezető" hivatkozik Kodály Zoltánnak arra a megállapítására, hogy „a magyarság ősi népdalaival együtt egységes népi kultúrát hozott magával az őshazából, melynek máig ránk maradt öröksége a népköltészet és a népzene". Ennek szellemében foglalkozik a kötet első fejezete a magyar zene honfoglalás előtti, ún. őstörténetével, kiemelve a finnugor összehasonlító dallamkutatásokból az ún. kis siratót és a nagy siratót, a hősénekeket, a belső-ázsiai eredetű török népekkel való együttélésből az ötfokú dallamokat (dudanóták). A kötet utolsó, tizedik fejezete írott és iratlan források alapján foglalkozik a népzenének a naptári ünnepekhez kapcsolódó énekeivel.

2. A kötet legnagyobb része a keresztény Európa zenei életébe való beilleszkedéssel foglalkozik. Európai és hazai adatok alapján megismertet az egyházi, a főúri és a városi zenei élettel, de jut egy alfejezet a hazai népzenei életnek is. A városok zenei életét az egész ország területéről vett egy-egy jellemző adat illusztrálja, mégis a helytörténet ezt a képet még finomíthatja. Sopronnal kapcsolatban a kötet például hivatkozik arra, milyen latin éneket énekeltek a nagymisén vasár- és ünnepnap, milyent hétköznap, említi a Salve Regina kezdetű régi antifona éneklésére tett négy alapítványt: ehhez hozzátehetjük, hogy az alapítványok 1442—1565-ig éltek, és késő-

13 Rábaközi Hírlap 1896. szept. 27.

középkori szokás szerint már nem péntek este, hanem szombat este énekelték, ahogy ezt pl. egy 1386. évi klosterneuburgi alapítványból tudjuk (Fontes Rerum Austriacarum III/28: 36). Az éneklésben a plébániai latiniskola (Szt. Mihály utca 8. sz.) tanulói is részt vehettek, hiszen a latin nyelvet a zsoltárokon tanulták. Az iskolamester egyúttal kántor is volt. A soproni iskolamesterre első adatunk 1354-ből való.

„A városi zenei élet legtöbb hangszeres adata az orgonával és az orgonistával kapcsolatos" (78). Sopronban minden templomnak, ill. kápolnának volt orgonája. 1452-ben Fraknói Pál gróf özvegye végrendeletében pénzt hagyományoz a ferencesek organájának javítására, valamint a Szentlélek-kápolna építendő ravatalozójának *(parkirchen)* külön kis orgonájára (SoprOkl. I/3: 394). A templomgondnokok, ún. „templomatyák" *(kirchvater)* számadáskönyvei számos adatot őríztek meg az orgonisták, pl. a Szt. György-kápolna orgonistájának, a közreműködő iskolamesternek, papoknak és diákoknak fizetéséről és karácsonyi megvendégeléséről (II/5: 242—243). Persze a kötetben is idézett Fleischhacker Péter nem ferences barát volt, hanem kereskedő és 1495—1535-ig a városi tanács tekintélyes tagja. 1529-ben Iwan Mihály kereskedő három szőlő hozadékából évi 5 dénárfontot rendel arra, hogy a várárokmenti Boldogasszony-templom papja *zu ewigen zeiten das gantz aduent durchaus täglichen das rorate mit der orgel singen ... sullen* (II/2: 35).

Kötetünk szerint: „A székesegyházakban nem ritka az orgonista kanonok: a javadalommal biztosították a zenész állandóságát" (78). Ehhez hozzátehetjük, hogy például Sopronban is volt orgonista javadalom; a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna-oltárának javadalmasa volt a mindenkori orgonistája a templomnak. A javadalmat Haiden Vencel belvárosi (Fő tér) kereskedő (II/6: 253; Gb. 8[v]) és felesége, Ágnes röviddel Vencel polgáresküje (Bb. 213) után alapította. Első javadalmasa, a Schladmingból[1] (Stájerország) érkezett Drosendorfer György 1476. okt. 30-án írta be sajátkezű, németnyelvű reverzálisát a bírói ítéletkönyvbe (GerB. 426; 1. kép). 1483. okt. 25-én végrendelkezett (II/1: 209—212). Utódja, Amandel Farkas Aspernből (ma Bécs XXII. kerülete) jött. Elődje még a Krisztus teste-oltár javadalmát is élvezte, Farkas viszont 1486-ban a Szt. Kunigunda-oltár javadalmát is elnyerte. Ennek a sajátkezű, latinnyelvű reverzálisa maradt fenn (2. kép). 1487. ápr. 19-i végrendelete (II/1: 221—222) szerint több könyv és egy *Clauicordium virginal* volt a birtokában, ezeket tanítványaira hagyta. Tehát zeneoktatással is foglalkozott. Utána következett István orgonista, akit 1498—1505 között tudunk igazolni, majd András orgonista, akire csak 1510-ből van adatunk. Őket követte Kirchschlagból (Alsó-Ausztria) Gatterhofer Erhard, akinek bátyja, Gatterhofer Ferenc 1500. okt. 24-e óta volt a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának javadalmasa. Gatterhofer Erhard alatt szegényedett el a javadalom, a javadalom ingatlanait a káplán eladta, úgyhogy halála után, 1535-ben a javadalmat az ispotályhoz csatolták s ezzel meg is szűnt, ahogy a városi tanács 1536. jan. 18-i határozata megállapította: *Diewoll aber der bemellten stifft Zuegehörungen durch die Caplän derselben dermassen desolirt vnd Zunicht aemacht worden, das sich khainer darauff hat verrer vnnderhalten mögen, sein dieselben Zuegehörungen dem Spitall durch ainen Ersamen Ratt vbergeben vnnd Zuegeaignent worden* (GedB. 319—320).[2] Az 1540-es években a plébániatemplomnak már világi orgonistája van: Kellner Lőrinc az első, név szerint is ismert világi orgonista Sopronban. Mészárosok utcai házában 1542-ben 3 forint adót fizet, a házat azonban csak a teljes vételár kifizetése után, 1544. jan. 18-án telekkönyvezik a nevére (adójegyzék: Gb. 130[v]—131[r]). Ápr. 4-én *Lorenntz khellner organist vnnd burger Zu Odenburg, vnd Vrsula, sein eeliche hausfraw* Leberberg-szőlőt vásárolnak (Gb. 134[v]). Ez már a második szőlőjük, mert 1543. febr. 9-én Kirchner-szőlőt is vásároltak (Gb. 124[v]). 1546. febr. 8-án másik házat vesznek a Mészárosok utcájában (Gb. 149[v]). 1549. ápr. 10-én már özvegye, Orsolya és három fia (Jakab, Máté, Károly) vesznek házat *Jm anfanng Sandt Georgen vnd der Neugassen gelegen* (Gb. 170[v]).

1 Házi Jenő (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 117) a helynevet tévesen *Schalining*-nak olvassa, ezért a káplánt szalonaki (ma: Burgenland) származásúnak mondja.

2 Vö. még Házi i.m. 116—118.

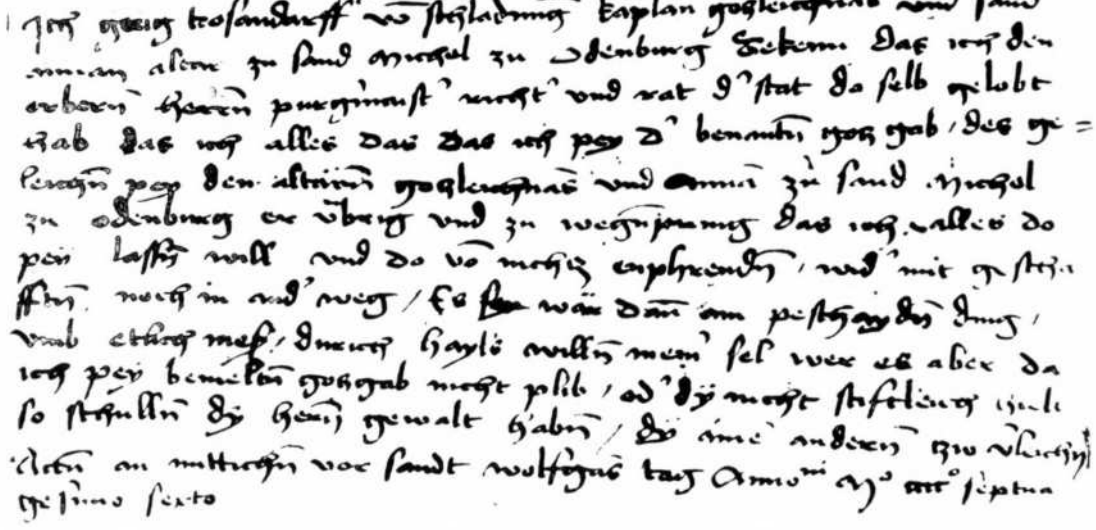

1. Drosendorfer György orgonista káplán sajátkezű reverzálisa (1476)

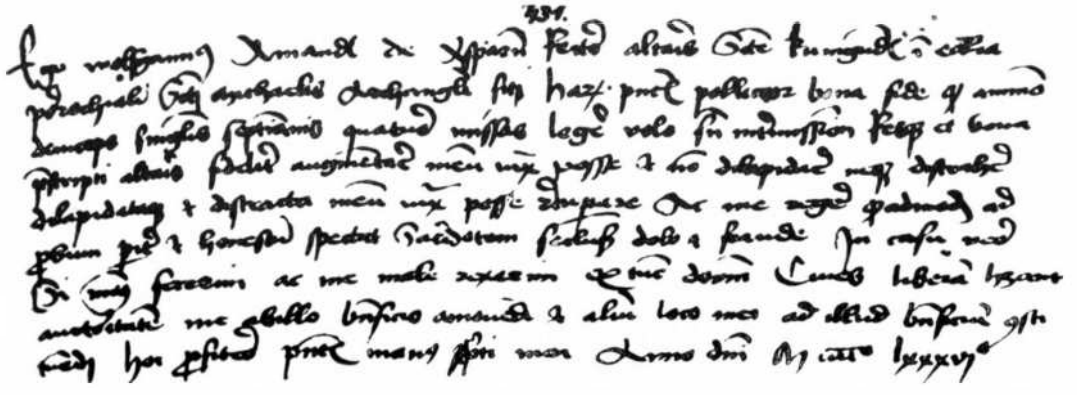

2. Amandel Farkas orgonista káplán második sajátkezű reverzálisa (1486)

3. Meglepő, milyen gazdagon tudja a kötet dokumentálni az általában nagyon mostohán kezelt népzenei életet, kezdve a kalandozó magyarok 926. évi sanktgalleni kalandjától egészen a humanista megjegyzésekig, továbbá a népi mulattatókra vonatkozó ismereteinket. Azonban Zolnay László (A magyar muzsika régi évszázadaiból. Bp., 1977, 312) téves közlésén alapul: „Különös megbecsülés övezhette a 15. századi Sopronban azt a jokulátort, akinek 1437-es datálású, a Szt. Jakab-kápolnában őrzött sírköve „derék" (bonus) jokulátort említ" (89). Többekhez hasonlóan *Andreas* is megörökítette magát a festett falra karcolt feliraton; elődje nevét az olvashatatlanságig átkarcolta, föléje karcolta a magáét, a felirat többi részét pedig meghagyta: *Hic fuit [...] Andreas [...]schek bonus Joculator anno dnj m°CCCCXXX septimo* (vö. Póda, Andreas von: Die Sanct Jacobs-Friedhofkapelle in Oedenburg. Oedenburg, 1890, 10. tábla). András jokulátor előtt tehát már járt egy jokulátor a mészárosok céhének kápolnájában, ő is, utódja is iskolázott volt, értett latinul: mindketten városról városra vándoroltak. Ez az adalék tanulságosan egészíti ki azt a képet, amelyet a kötet a jokulátorokról rajzol.

„A hazai zenészek és népi muzsikusok megtelepedését és vidékenkénti számarányát Kubinyi (vö. Kubinyi András: Adatok a középkori magyarországi népi muzsikusok földrajzi elhelyezkedéséhez és társadalmi helyzetéhez. Kézirat) vizsgálta a kimutatásokban szereplő személynevek alapján" (90). Kubinyi is, a kötet is csak magyar neveket említ *(Dobos, Dudás, Gajdos, Kürtös, Sípos, Trombitás, Hegedüs, Kintornás, Kobzos, Lantos)*. Ha a középkori Magyarország zenekultúráját akarjuk feltárni, akkor a nemzetiségi adatokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Persze gondolni kell arra is, hogy Magyarországon a XV. század a környezet által adott, egy-egy egyénre szabott ragadványnevekből alakuló, esetleg öröklődő családnevek keletkezésének a kora: nem biztos tehát, hogy egy-egy családban több nemzedéken át ismétlődő névre még érvényes az eredeti ragadványnév konkrét jelentése. Szerencsés esetben igazolhatjuk a zenészt. Például Sopronban az 1410—1459-ig szereplő Grütsch István foglalkozását nem ismerjük: gazdálkodó lehetett, mert 1459. okt. 3-án a Szélmalom kapunál 1 akó cefrét szállít a városba (II/4: 104). Szt. Mihály utcai házában adója 3 forint (1437), 4 forint (1440), 1 1/2 forint (1442), 60 dénár (1454), 1457-ben — nyilván szegénysége miatt — már törlik az adójegyzékből (II/2: 304; II/3: 70, 209, 349; II/4: 7, 43). 1456-ig nála lakik fia, Mihály, aki erszénygyártó *(peutler)* és lantos *(lautenslaher)*, 1456—1464-ig különböző helyeken külvárosi lakó, tehát nem volt polgárjoga. Adója 1 forint (1437), 1/2 forint (1440), 60 dénár (1442), 3 dénársolidus (1454, 1456), 6 dénársolidus (1457), 1459-ben 18 dénárfontra értékelt vagyona után 108 dénár vagyonadó (kereseti adója viszont nincsen), 1463-tól már nem is értékelik a vagyonát, adót sem fizet 1464-ig (II/4: 34, 43, 120, 138, 186, 200, 223).

Lantos volt még István az első fertályban, 1430-ban polgárjog nélkül (II/6: 94), a harmadik fertályban János fátyolkészítő *(sleicher)*, ugyancsak polgárjog nélkül (II/6: 98). 1454—1461-ig szerepel Lipót lantos, ugyancsak a külvárosban: adója 3 dénársolidus (1454), 60 dénár (1456, 1457), 3 dénársolidus (1458), 1459-ben 9 1/2 dénárfontra becsült vagyona után 57 dénár vagyonadó és 33 dénár kereseti adó (!), 1461-ben már csak 32 dénár (II/4: 5, 35, 44, 63, 114, 130, 151). Pongrác lantos 1464-ben adómentes, 1466-ban a legkisebb adót, 32 dénárt fizet (II/4: 219, 269) az első fertályban. Ulrik lantos az egyetlen, aki a belvárosban lakik, 1464-ben nem fizet adót (II/4: 229). Az idézett adatok jellemzik e lantosok társadalmi és anyagi helyzetét is.

Igazolhatóan hegedüs *(fidler)* volt Zinki Miklós a harmadik fertályból, aki 1488-ban a nagyon kevés, 1/2 ort, 1489-ben 1+1/2 ort adót fizeti (II/4: 403, 415; II/5: 6). A *fidel*-nél kisebb húros hangszer, ugyancsak hegedű volt a *geige*, ennek művelője, azaz *geiger* volt 1463-ban Mihály: vagyonát nem értékelik, adója 32 dénár (II/4: 193, 207) és az 1464-ben már nem élő Lénárd, aki után 1464-ben két gyermek és egy Auszőlő maradt (GerB. 476).

1424-től a XVI. századig (sőt a mai napig) számos *Fidler/Fiedler* nevű mutatható ki Sopronban. Sem Házi Jenő forráskiadványaiban, sem a még kiadatlan forrásokban a nagybetűs írás, a kisbetűs sem, nem igazítanak el, hogy foglalkozásnévről vagy pedig családnévről van-e szó. A társadalmi/vagyoni helyzet sem egyértelmű bizonyí-

ték, legfeljebb a nemzedékeken át ismétlődő ragadványnév/családnév· Így pl. 1424-ben szerepel egy Ulrik *Fidler* 40 dénár adóval (II/2: 335). — 1433-ban István 2 akó bordézsmával (II/3: 26, 31), aztán fia, Pál (II/3: 38) 1 akóval 1435-ben, István özvegye 2 akóval (1436) és 1 dénárfont (1437), 1/2 dénárfont adóval (II/3: 52, 71, 350). — 1461—1481-ig a negyedik fertályban polgárjog nélkül lakik Keresztély: adója 40 dénár (1461), 3 dénársolidus (1462), 1463-ban 15 1/2 dénárfontra értékelt vagyona után 62 dénár (kereseti adója nincsen!), 62 dénár (1464), 60 dénár (1465), 5 dénársolidus (1466), 1468-ban 10 dénárfontra értékelt vagyona után 80 dénár; 1465-ben 93 dénár városi kölcsönt vetnek ki rá; 1481-ben gabonadézsmája 3 1/2 kepe (II/4: 160, 178, 191, 205, 228, 251, 254, 280, 297, 309; II/6: 255; GerB. 99). Özvegye lehetett az 1490-ben szereplő *Fidlerin* 1/2 forint adóval (II/5: 28). Ugyancsak polgárjog nélküli lakó volt a negyedik fertályban Benedek: adója 1/2 forint (1488), 3/4+1/2 forint (1489), 1/2 forint (1490, 1495), 1 forint (1505). Volt Sachsgrund- és Kräftner-szőlője, meg szántója (II/1: 349; GedB. 165), mégis bordézsmája 1495-ben csak 1/4 akó. 1522. jan. 12-én még végrendeleti tanú, de az 1523. évi adót már özvegye fizeti (II/4: 406, 417; II/5: 9, 32, 44, 74, 172, 216; II/1: 406). Özvegyének adója 1 1/2 forint (1523, 1524, 1525), gabonadézsmája 1526-ban 5 kepe. Egy fiú maradt utána (II/5: 356, 386; II/6: 368, 381, 415, 427). — 1490-ben polgárjog nélkül lakik a második fertályban János és 1/2 ort adót fizet (II/5: 257). — Halász volt *Michel fidler*, aki 1495-ben a negyedik fertályban 1 forint adót fizet, 1496-ban a belvárosban 1/2 akó bordézsmát teljesít, 1500-ban Sieghart Márton pátriciustól örökli a Fertő balfi részén használt nagy kerítőhálójának (gyalom) őt illető részét (*segentaill*), Felberbrunn-szőlőjét is műveli (II/5: 43, 74; II/1: 263, 271). Özvegye 1505-től a második fertályban, Kovácsok utcai házában adózik: 3/4 forint (1505), 1 1/2 forint (1523, 1524, 1525), 1 3/4 forint (1527, 1528), 1 forint (1530), 3/4 forint (1532), 1 1/2 forint (1533), 1/2 forint (1534); bordézsmája 1 1/2 akó (1525), 2 akó (1526), 1 1/2 akó (1528); vö. Gb. 53v; II/5: 168, 352; II/6: 364, 377, 402, 413, 431; adó- és bordézsmajegyzékek. — 1504-ben 1/4 harkai kaszálót bérel a várostól *Lucas Fidler* (II/153, 154). — Rokonságban voltak egymással, náluk tehát már öröklődött a *Fidler* név az 1520-as évektől kezdve szereplő Keresztély, György, Mihály és fia, Máté: a rájuk vonatkozó számos adat bizonyossá teszi, hogy nem voltak hegedűsök (vö. még Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848· Bp., 1982, a 4648. számtól). Viszont lehet, hogy hegedűs volt *Andre fidler*, aki 1526-tól kezdve szerepel: 1532-ben 1/4 forint az adója, 1541-ben feleségét többszörös házasságtörésért pellengérre állítják (II/6: 413; 1532. évi adó- és mustrajegyzék; Házi i.m. 4652. sz.); 1526-ban *Clement Fidler* 6 krajcárral váltja meg bordézsmáját (II/6: 432).

Hasonlóan nem tudjuk egyértelműen igazolni, hogy az összes középkori *pfeifer/Pfeifer* utónevű sípos volt-e. István 1427—1437-ig szerepel (1432: 40 bécsi dénár adó) a második, ill. a negyedik fertályban (II/6: 135, 124; II/3: 75). 1440-től az ő helyén, a Lövér utcában (*Lebergasse*) találjuk Mihályt, akinek adója 30 dénár (1440), 1/2 forint (1442), 60 dénár (1454), 4 dénársolidus (1457, 1458), 1459-ben 14 dénárfont vagyona után 84 dénár((kereseti adója nincsen!), 40 dénár (1461), 60 dénár (1462), 1463-ban 18 dénárfont vagyona után 72 dénár, 1464-ben is; bordézsmája 1447-ben 3/4 akó. 1465-ben már özvegye adózik, fiával, az 1454-től adózó Lőrinccel együtt. Az özvegy adója 60 dénár (1465), az apai házban lakó Lőrincé 3 dénársolidus (1454), 8 dénársolidus (1457), 10 dénársolidus (1458), 1459-ben 28 dénárfont vagyona után 5 solidus 18 dénár, 3 solidus (1461, 1462), 1463-ban 28 dénárfont vagyona után 3 solidus 22 dénár, 1464-ben is, 5 solidus 18 dénár (1465), 7 dénársolidus (1466), 1468-ban 16 dénárfont vagyona után 4 solidus 8 dénár, 1 forint (1488), 5/4+1 forint (1489), 1 forint (1490), fiánál 1/2 forint (1495). Gazdálkodott: volt Kohlenberg-szőlője (II/6: 206); gabonadézsmája 1481-ben 2 kepe, bordézsmája 1496-ban fiánál 1 akó. 1468. jan. 21-én ő és felesége, Katalin a Szt. Mihály-plébániatemplom Háromkirályok-oltárának javadalmából 10%-os kamatra 5 dénárfont kölcsönt vesznek fel, zálogul lekötve Felberbunn-szőlőjüket (I/5: 271). 1481-ben Mátyás király cseh katonasága 6 forint kárt okozott neki. Fia, Quirinus (*Kyrein*) 1498-tól kezdve szerepel ugyancsak a negyedik fertályban: adója 1 forint (1488), 1 1/2+3/4 forint (1489), 1 forint (1490), 5/4 forint (1495), 2 3/4 forint (1505), 1/2 forint (1523, 1524), 1/4 forint (1525), 2 forint (1527), az

1528. évi adójegyzékben nem szerepel. Gazdálkodott: kaszálót bérel Harkán a várostól (II/5: 127, 153, 155), van szőlője a Kräftner-dülőben (II/6: 172). Ennek az 1/8-os szőlő mindenkori termésének a felét 1519. máj. 16-án átengedte a Szt. Mihály-plébániatemplomhoz tartozó Nagyboldogasszony-testvérületnek *(bruterschafft vnnser frawen schietung)*, hogy ezért évenként Gyümölcsoltó Boldogasszony napján *(vnnser liebenn frawen tag Jn der vasten)* énekes szentmisét mondassanak, halála után pedig az egész szőlő a testvérületre szálljon (GedB. 185). 1529. nov. 8-án értesülünk arról, hogy az akkor már nem élő Quirinus 1/4 Weitengrund-szőlőt hagyott a várárokmenti Boldogasszony-templomra a hajnali ún. Rorate- vagy aranymisékre *(zu dem gulden ambt* II/2: 36).[3] — 1437—1459-ig szerepel a magyar János *(Jenusch Pheifer)*, aki valószínűleg sípos volt: adója 60 dénár (1437), 30 dénár (1440), 32 dénár (1442, 1457, 1458), 1459-ben 4 dénárfont vagyona után 24 dénár (II/3: 75, 213, 227, 354; II/4: 49, 71, 123, 143). Két lova is volt. — 1437-ben a negyedik fertályban lakó Miklós 60 dénár adóval, 1440-ben özvegye nem fizet adót (II/3: 75, 213). — 1454-ben Márton a harmadik fertályban lakó 32 dénár adóval, özvegye 1458-ban a belvárosban 6 dénársolidust fizet (II/4: 9, 76). 1481-ben Mátyás király cseh katonaságától a harmadik fertályban „Vlricus *pfeyffer* percepit dampna pro fl. XVI" (II/6: 249). — 1523—1528-ig szerepel Farkas: adója 1/2 forint (1523, 1524, 1525), 1/4 forint (1527), 1/2 forint (1528); özvegye 1530-ban nem fizet adót (II/5: 353; II/6: 365, 378, 414; adójegyzékek. — 1533-ban szerepel egy *Achatz pfeiffer*, „er sey hie in der arbeit", akit igazságtalanul megvádolnak, hogy résztvett egy emberölésben (Lad. XLVI et VV fasc. 2 nr. 101/52).

A város dobosa *(pauker)* lehetett az a Tamás*(Pawker)* a Szt. Mihály utcából, aki 1488-ban 1 forint, 1489-ben 1+1/2 forint, 1490-ben 3/4 forint adót fizet; házát 1522-ben a város váltja vissza Manusch zsidótól 5 dénárfontért (II/4: 401, 414; II/5: 4, 28, 316). 1514. júl. 14-én a városi kamarás két üstdobért, *vmb zwo paucken* 7 solidus 15 dénárt fizet ki, júl. 22-én András festőnek dobok *(drumml)* átfestéséért (II/5: 225).

Vajon igric volt-e az 1524-ben a negyedik fertályban 1/4 forintot adózó *Mathes Jgritz* (II/6: 367)?

Az eddigi adatokból mindenesetre kiderül, hogy Sopronban a népi zenészek (hegedűsök, síposok, dobosok, igricek) a külváros szegényebb rétegéhez tartoztak.

Fenti adatainkhoz hasonlók bizonyára más magyarországi városban is még találhatók.

4. A főuri, városi, népi zeneélet után jelentőségéhez mért külön fejezetben tárgyalja a kötet a királyi udvar zeneéletét: a regősök, igricek, jokulátorok, francia trubadurok és német lovagi költők (Minnesänger) tűnnek fel a királyi udvarban, ahol a vokális zene éppen úgy otthon van, mint a hangszeres zene. A forrásokból tanulságos összeállítást kapunk a XII—XV. századi magyar zenésznevekről, valamint az egyéb mulattatók elnevezéséről. A Schlägli Szójegyzékről (1405 körül) többek között ezt olvassuk: „A szójegyzékben pl. három különböző tombást találunk: *cantatrix, gestulator, palpanista*" (100). Tulajdonképpen csak kétféle tombás volt. Az egyiknek latin neve *cantatrix*, amely csak nőre vonatkozhat és megállapításunk szerint 'előénekes asszony' volt a halottvirrasztásnál (vö. Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, 533). Tehát nem tartozik az udvari zene körébe. A másik tombás volt a *gestulator* vagy *palpanista*, jelentése 'énekmondó, mulattató; jokulátor' (i.m. 534). A két homonim magyar szónak két homonim latin szó a forrása: az első *tombás* szóé a középkori latin *tumba* 'temetőhely, sír', a másodiké tumba 'bukfenc'. Az első tombás eszünkbe juttatja a halottvirrasztás népi szokását, amelynek éppen Sopron vármegyében maradt fenn gazdag emléke (vö. Lajtha László: Sopronmegyei virrasztó énekek. Bp., 1956. 621 lap). A 25 rábaközi községből összegyűjtött szövegek és dallamok a népi énekkultúrát képviselik: „Középkori éne-

3 A három nemzedékre vonatkozó adatok lelőhelyei: II/3: 213, 228, 354, 381; II/4: 14, 50, 72, 124, 144, 159, 178, 190, 205, 228, 254, 279, 296, 309, 405, 417; II/6: 252, 254; II/5: 8, 31, 34, 43, 73; II/4: 405, 416; II/5: 7, 31, 171, 355; II/1: 314; II/6: 368, 381; 1527. évi adójegyzék.

kektől a XVI. század históriás énekein át, a múlt század és az utolsó évtizedek új magyar népdal-formulákat s újabb népies műdal-elemeket tartalmazó kántorcsinálmányaiig, mindenből adok példát, — még a németes darabokból is, melyeket a Zell-i búcsúk alkalmával tanultak el" (i.m. 23).

Az udvari zenéről a legtöbbet Mátyás király korából tudunk: „Az írásos dokumentumok pezsgő elevenségű, sokrétű s az európai zeneélethez sok szállal kapcsolódó magyar udvari zenekultúrát sejtetnek. Ennek teljes képe mégsem rekonstruálható: nem maradtak ránk ennek az udvari zenének tárgyi emlékei, hangjegyes dokumentumai, s igen csekély a zenei ábrázolások száma is. Így a Mátyás kori reneszánsz udvari zene megismerését a másodlagos forrásértékű, közvetett dokumentumok szolgálják" (106). Ennek ellenére a kötet érdeme, hogy a sok apró adat értelmezéből sikerült képet adnia a királyi udvarban nemcsak Mátyás korában, hanem 1541-ig, Buda török elfoglalásáig folyó zenei életről, sőt még 10 korabeli ábrázolást is be tud mutatni. Külföldi zeneszerzők és zenészek, magyarországi zenészek mellett Hippolit esztergomi érsek (meghalt 1520-ban) számadáskönyvében tűnnek fel először cigány zenészek (127). Az apró és legapróbb középkori adatok fontossága miatt idéztük fent kiegészítésül a városi zenei élet ismertetéséhez a soproni adatokat, bizonyságául annak, hogy a kutatás még nincsen lezárva.

5. Az eddig elemzett két fejezet („Középkori zeneéletünk és Európa" és „Udvari zene") tulajdonképpen a középkori magyarországi zene külső történetét tárgyalta. A következő fejezetekben kapjuk meg a belső történet, a tulajdonképpeni zene elemzését. Ennek bevezetése a középkori zeneoktatásról és a magyarországi zeneelméletről szól. Az utóbbi címén Szalkai László esztergomi érsek sárospataki diákéveiből, a XV. század végéről származó zenei jegyzetét elemzi számos kottapéldával (IV. fejezet). A zenei gyakorlat elevenjébe vág a „Hangjegyírás" című (V.) fejezet: „A középkori kottakép olvasása nem magától értetődő, elsősorban azért nem, mert a korai kottás emlékeknél a maitól eltérő még a hangjegyírás *célja*. Nem anyagközlő és -rögzítő tevékenység, hanem inkább emlékezetet támogató gyorsírási jegyzet vagy vázlat a szakértők számára, mely a zenei anyag énekelt, szájhagyományos továbbadásának nagy, élő folyama mellett csak másodlagos, kiegészítő jelentőségű" (165). Amint a használati írás vonalvezetésének megvan a maga története és koronként a művelődéstörténeti tanulsága, értéke, ugyanúgy a kottaírásnak. Mindkét területen még számos részletkutatás szükséges. A jórészt a MTA Zenetudományi Intézetében folyó kutatások eredményeit szélesebb olvasóközönség számára kötetünk foglalja össze először. A legtöbb magyar betűnév német eredetű,[4] ezért bizonyos, hogy a latin olvasástanítás német mintára folyt, s nem veletlen, hogy középkori latinságunk a kétségtelen észak-olasz és francia hatások ellenére délnémet eredetű. Délnémet eredetűek a magyar nyelv legrégibb német jövevényszavai is, ami a művelődési kapcsolatok egyik bizonyítéka. Délnémet eredetűek a XI. századi neumák, amelyekkel — vonalrendszer még nem lévén — nem hangközöket jelöltek, csak emlékeztettek a hallás útján, tehát szájhagyományozás révén megtanult egyszólamú dallam menetére. Ilyen hangjegyes emlékeket kötetünk a XI. század végéről hasonmásban is bemutat. Arezzói Guido olasz bencés zenetudós 1025 körüli újítása, a négy hangjegyvonalból álló vonalrendszer bevezetése már hangközök jelölését és ezzel a neumákból továbbfejlesztett hangjegyek alkalmazását tette lehetővé. Ez elég korán, a XII. század közepétől megy végbe Magyarországon. Az új hangjegyek Európában is, Magyarországon is többszörös változáson mennek keresztül. Ilyen alapon vezeti be Szendrei Janka, a fejezet szerzője, a Magyarországon használt hangjelzéseket „magyar notáció"-nak. Bizonyára helyesebb lenne „magyarországi notáció"-ról beszélni, hiszen „Magyar notációt a zágrábi egyházmegye is használt, melynek lakossága csak kismértékben volt magyar" (178). A fejezet ezt a notációt részletesen mutatja be, hangsúlyozva a

4 Erről bővebben Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982; Der Ursprung der ungarischen Buchstabennamen. In: wortes anst—verbi gratia. Leuven/Amersfort, 1986, 351—354.

3/a. Sopronban használt metzigótikus neumás kódex a XIII. század végéről

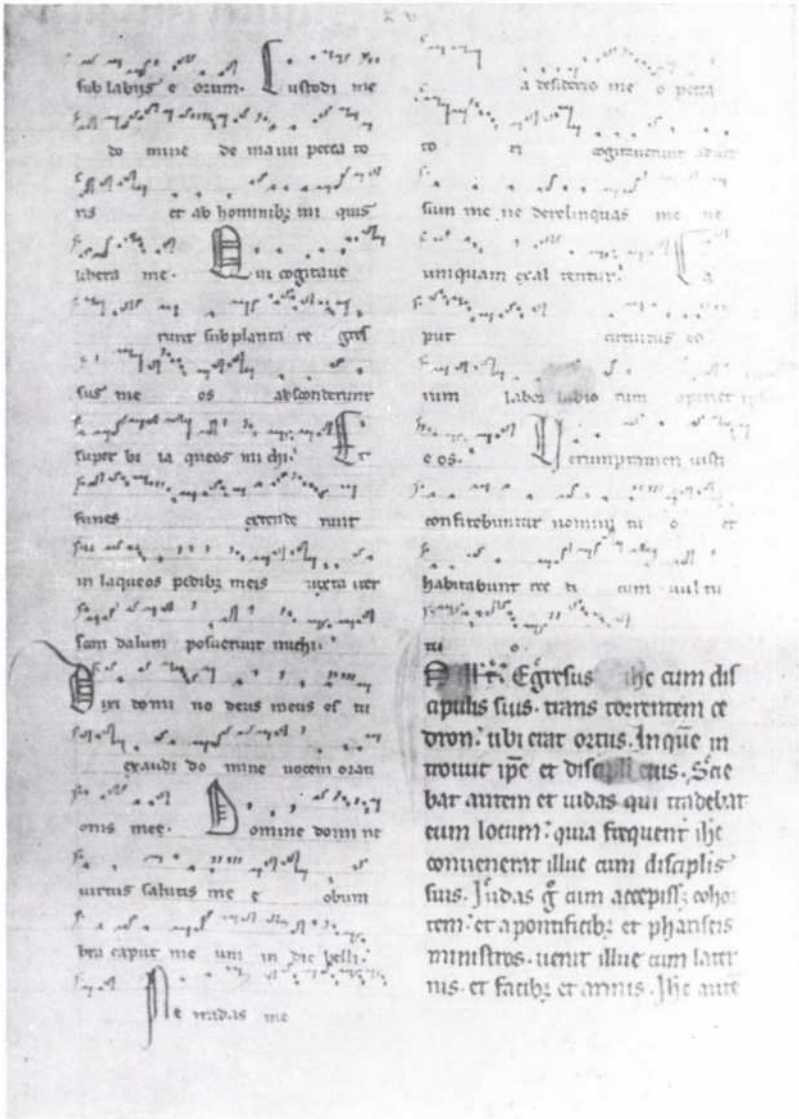

3/b. Sopronban használt metzigótikus neumás kódex a XIII. század végéről

francia és az olasz hatásokat is, jellemzi fejlődését a stilizált kottaírástól a kurzív kottaírásig, a scriptoriumoktól az iskolákig. Ennek a XV. századig kiérlelt jelentőségét abban látja, „hogy udvari központjainkban, székesegyházaink mellett, sőt városainkban hallható magasrendű, művészi zenélés a középkor végén nem légüres térben folyt, hanem egy igen figyelemreméltó zenei műveltséggel a háttérben, amihez — legalábbis az egyszólamúság terén — a zenei írás-olvasás is hozzátartozott" (199). A nagyon szórványos soproni iskolatörténeti és zenetörténeti adatokat majd ilyen keretben kell értelmeznünk, bár a jellegzetes „magyarországi notáció" itt valószínűleg sem a XIII. század közepétől egy évszázadon át működő johannita scriptoriumban, sem a XIV. század elejétől működő plébániai latiniskolában nem érvényesült. Itt nyilván a gótikus írással együtt a gótikus notációt, hangjelzést használták. Ennek egyik változata volt a lotaringiai Metz városáról elnevezett metzigótikus notáció: a vonalra rendezett metzigótikus hangjelzés legrégibb magyarországi emléke éppen Sopronban maradt fenn a XIII. század végéről (3. kép). Képét azért közöljük, mivel kötetünkben nem szerepel. Sopron zenetörténetének ez az első emléke. A kódex, amelyből származik, nyilván nem Sopronban készült, de Sopronban használták, még pedig a plébániatemplomban vagy a belvárosi ferences templomban vagy a védelmi rendszer végleges kiépítésekor (1330-as évek) a külvárosba szorult Nagyboldogasszony-templomban. A XVII. században sem katolikus, sem protestáns részről nem becsülték a középkori kódexeket: ezért szétszedték őket, pergamentlapjaikat újabb írások vagy könyvek bekötésére használták fel. A mi emlékünk, amint ezt a 3/a. kép felirata mutatja, Jakob Ádám soproni ötvösmester 1625. évi kamarási számadásának (*Adam Jacob Cammerdienerß Raittung Anno 1625*) fedőlapjául szolgált. A második hasáb közepén kezdődik a 139. zsoltár (a Vulgáta szerint) szövege (*Eripe me domine ab homine malo* ... 'Ments meg, Uram a gonosz embertől ...'), ez a 3/b. kép több mint másfél hasábján folytatódik: mind a 14 vers fölött a négyes vonalrendszerben metzigótikus neumákkal jelezték az éneklendő dallam menetét (a zsoltár után János evangéliumának 18., már nem éneklendő fejezete kezdődik). A kódex kiállítása kifogástalan munkára vall. (Az itt bemutatott töredék a soproni városi levéltár gazdag liturgikus kódextöredék-gyűjteményének 71. sz. darabja. Az 1—3. sz. képek fényképét Németh Ferenc készítette).

A hangjegyírásról szóló fejezetet értelemszerűen követi két fejezet a „Hangjegyes források"-ról (VI.) és a „Gregorián műfajok"-ról (VII.), azaz a művekről szóló rész, amely a kötet harmadát alkotja. Meglepően gazdag fejezetek, éppen ezért az olvasó figyelmébe ajánlom a középkori kódexek pusztulásáról szóló lapokat (218—220), amelyek beszédesen idézik fel az eredeti gazdagságot. A középkori hagyomány továbbéléséről a XVI—XVII. században tanúskodnak a retrospektív források. A gregorián műfajokról szóló fejezet egyik alfejezete szerint „jogosan beszélhetünk »magyar gregoriánumról« is, melyet egyrészt a repertoárral, másrészt a zenei változatrendszerrel jellemezhetünk" (234). A szövegből is, a korabeli elnevezésekből (*consuetudo patriae, consuetudo hujus regni*) is kiderül, hogy itt helyesebb „magyarországi gregorianum"-ról beszélni.

Az emlékanyagból következtethetően Magyarországon a középkorban kisebb jelentősége volt a többszólamúságnak, mégis remélhető, hogy a most folyó ún. töredékkutatás, azaz a későbbi kötéstáblákban rejtőző emlékek révén a hazai többszólamúság vázolt képe még teljesebbé válhat (VIII. fejezet). A Felvidékről származó ún. Zsigmond-kori töredék négynyelvű (magyar, német, lengyel, cseh) húsvéti éneke arra figyelmeztet, hogy kellett lennie hazai nem magyar nyelvű énekköltészetnek is. Gondoljunk csak a kötetben is említett nyugat-magyarországi, Sopron környékén (pl. Macskakő várában) élő huszitákra, akik között nemcsak csehek, hanem németek is, soproni polgár is volt.

A magyar nyelvű egyházi és világi énekeket, a hozzájuk tartozó zenét a IX. és a X. fejezet elemzi. Az egyházi népénekek szövege a latin eredeti fordítása, dallamanyaga többségében európai alapdallamok átvétele. Viszont kottázott világi ének a középkorból nem maradt fenn: mégis az a feltevés, hogy ezeknek az előadását hang-

szerrel kísérték, akár epikus jellegűek voltak, akár a naptári ünnepekhez kapcsolódtak, akár a balladákhoz tartoznak.

Kár, hogy az első kötethez nem készült olyan tárgymutató, mint amilyent a második kötetben használhat az olvasó.

6. A Bárdos Kornél szerkesztette második kötet csupán 145 évet fog át, ami egymagában is jelzi a gazdagodást. Előmunkálatul Bárdos Kornél többek között megírta Győr XVII. és XVIII. századi és Sopron XVI—XVIII. századi zeneéletének történetét, amelyeket ezen a helyen ismertettünk (SSz. 1981, 188—189; 1985, 239—246). Győr akkoriban káptalani mezőváros volt, Sopron régi szabad királyi város: zeneéletük ismerete érthetőbbé teszi a többi szabad királyi város, valamint a mezővárosok egyházi és világi zeneéletét is (I. fejezet). A külső zenetörténet másik színhelye a királyi és az erdélyi fejedelmi udvar volt, továbbá a főúri rezidenciák (Batthyányak, Nádasdyak, Esterházyak: II. fejezet). Utóbbiak mind Nyugat-Magyarországon, közelebbről Sopron és Vas vármegyében feküdtek. Utóbbiban még Kőszeg városának volt élénk zenei élete. A belső zenetörténet szól a zenei művelődésről és a zeneoktatásról (III. fejezet) és az egyházi zeneéletről, kiterjeszkedik a katolikus, a protestáns egyházakra, a szombatosokra, mindezeken belül a nemzetiségekre is (IV. fejezet). A műfajokat illetően sorra kerül a deákos, a népszerű és a nemesi énekköltés (V. fejezet), amelyben kiemelt szerep jut Tinódi Sebestyénnek, és a népies egyszólamúság (VI. fejezet). Az előző korszakhoz képest az egyházi zeneéletben megnő a többszólamúság szerepe (VII. fejezet). Idetartozik Rauch András, az 1629—1656-ig működött első jelentős soproni zeneszerző is. A világi hangszeres zenének és zeneszerzésnek két erdélyi szász, Bakfark Bálint (1506—1576) és Daniel Croner (1656—1740) volt a legjelesebb képviselője (VIII. fejezet).

Mindkét kötet a magyarországi zenetörténet első korszerű feldolgozása. Észrevételeink nem csökkentik a vállalkozás úttörő érdemét.

Koncz Pál:

Egy soproni könyvkötés 1791-ből

1. A Szent Benedek Rend pannonhalmi Főapátsági Nagykönyvtárának kézirattára őriz egy folio egészbőrkötésű jegyzőkönyvet,[1] amely a hajdani soproni egyenruhás fegyveres polgárőrség protokolluma. Az arctábla aranyozott felirata szerint: PROTHOCOLL DER BÜRGERLICHEN UNIFORMIRTEN SCHARFSCHÜTZEN COMPAGNIE EINER KÖNIGLICHEN FREY STADT OEDENBURG ANNO 1791. (1. kép). A dokumentum egyúttal becses kézműves-ipartörténeti emléke a XVIII. század végi virágzó soproni könyvkötészetnek. Készítője *M*ichael *G*ottlieb *S*chrabs, helybéli mester. A háttábla aranyozott felirata szerint: VERFERTIGET WORDEN DURCH M.G.S. (2. kép).

2. A poncolással és laparanyozással díszített metszésű könyvtestet színezett, aranyozott juhbőr borítású rongylemez táblák fedik. Táblaméret: 405×260 mm. A hat valódi (zsineg-) bordára fűzött könyv gerincére a kötésbőr közvetlenül van rákasírozva. Oromszegőt (kapitális) nem varrt a mester. A kötésbőrt — a korabeli divatnak megfelelően — dekoratív festéssel színezte; a táblaközépen elhelyezett ovális feliratmezőket és a táblasarkokat sötét mályvaszínre, a felület további egészét pedig intenzív nedv-zöldre.

A mályva betétszínek nem bőrmozaik-, vagy rátételemek, hanem az egybefüggő bőrfelszín elkülönített, helyi színezésével készültek. (Hasonló lokális színezéssel gyakorta emelték ki a korabeli, ún. könyvtári kötések gerincfelületén a cím-mezőket,

1 Jelzete: 118. C. 7.

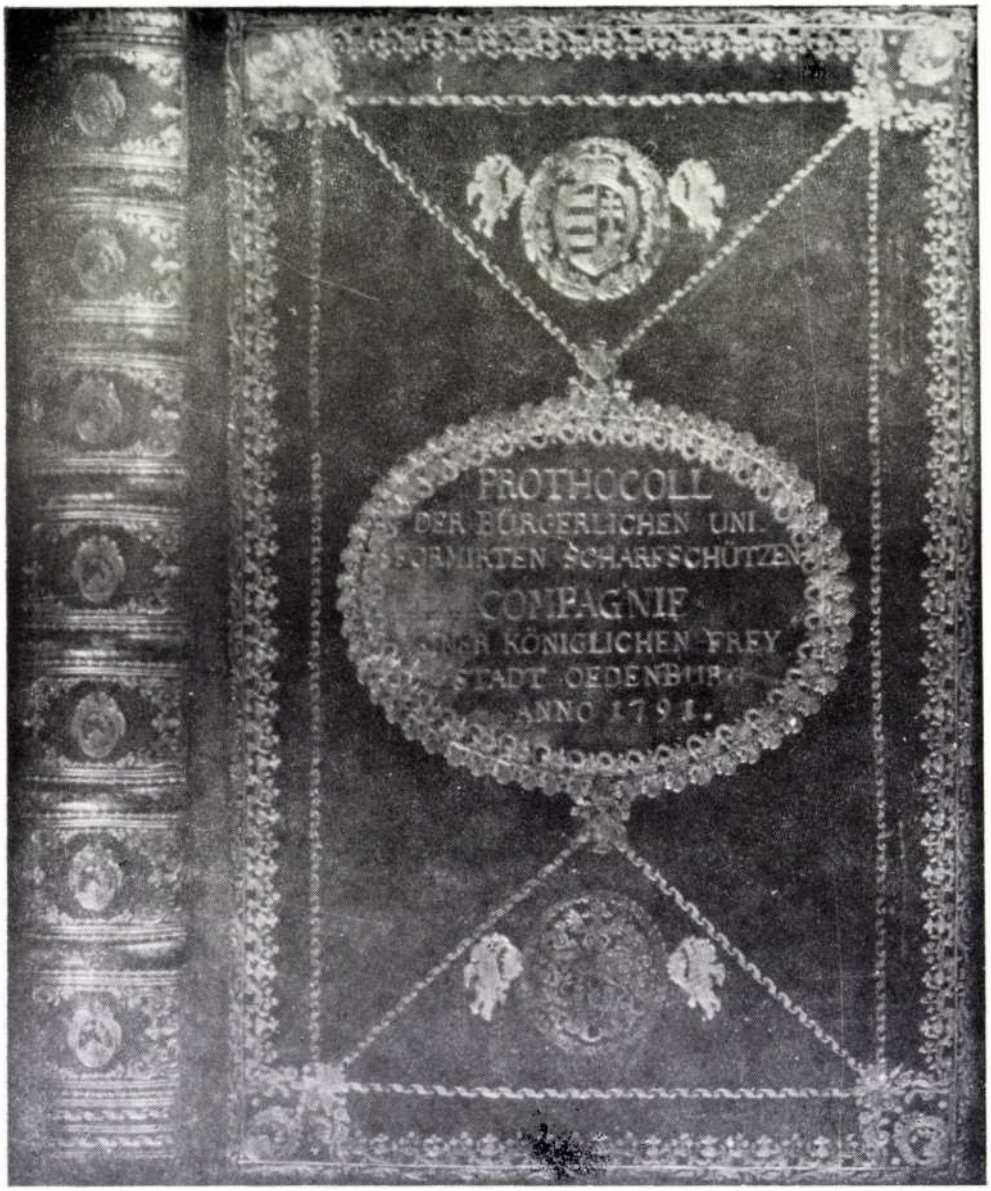

1. A kötés gerince és címlapja

2. A kötés hátlapja

vagy/és a kötetszám jelzés téglalap-, ovális-, v. kör foltját. Elterjedt volt vastannáttal, vagy fekete fedőfestékkel egyes kompozíciós elemeket, ill. a gerincfelület fej- és láboromhoz eső szélső bordamezőit sötétíteni stb. A mályvaszín díszítés gyakorta okkersárgára halványul; példányunk élénken megmaradt színe külön érték.)

A táblasíkokat, az előzék felőli beütést (borítóbőr-behajtást) és a gerincfelületet kézi egyesbélyegzőkkel, klisékkel, vonalzó- és sávozó szerszámokkal aranyozta a mester (3. kép). Az arctáblán alkalmazott két klisé egyikén sztereotíp koronával ellátott Magyarország kiscímer van, melynek keretező borostyán-koszorúját egy-egy angyal tartja. A másik klisén alul Sopron város címere szerepel, tetejéhez illesztve a Habsburgok kétfejű koronás sas címerállata, körben babérkoszorú. Ugyanezek az angyalfigurák és több apró díszítőelem szerepel a soproni könyvkötők 1790-ben, idősb Gottlieb M. Schrabs által bekötött protokollumán is.[2]

A kézibélyegzők vésetei jellegzetes rokokó elemek: csokorra kötött babérlevélfüzérrel díszített ovális keretben könyv, reáhajló leveles ággal; rózsaszál; kandelábertányér lánggal; levélfüzérrel díszített kétfülű urna; szögletes fülekkel ellátott fedeles-talpas urna stb. Mindezek variánsai nemzetközi elterjedtséggel megtalálhatók a korabeli európai könykötés-díszítésben, mint a nyomdász-, vésnök-, díszítőfestő és más kézműves mintakönyvek motívumkészletének ez iparágba került elemei. Az alkalmazott díszítmények kompozíciós felhasználásában, a táblasík kitöltésének ritmusában volt csupán lehetősége a mesternek ízlését bizonyítania; de ebben is erősen befolyásolták a vándorlás és a kereskedelmi-könyvbizományosi kapcsolatok fenntartása során szerzett benyomások. Bécs, Pozsony, Nagyszombat kötésemlékeinek szoros esztétikai rokonsága, egyezései is ezt példázzák.

Kordivat és árukínálat szabta megoldás a soproni polgártestületi protokollum előzékpapírja is (4. kép). Két külön elkészített, de egymáshoz szerkesztett futómustrájú magasnyomó fadúcról nyomott díszítménye sárga és fekete keményítős fedőfestékkel készült. Ez az ún. „imprimé" papírtípus igen elterjedt volt, mint tapéta, doboz- és ládikabélés, dísz-csomagolóanyag is. Példányunkkal egyező előzékpapírt alkalmaztak pl. a győri Szemináriumi Könyvtár egyik 1790-ben nyomtatott köteténél[3] (5. kép). Számos korabeli pápai és veszprémi kötésnél is előfordul.[4] E díszítmény alkalmazása sokáig dívott: egy 1830 körüli céh-dokumentum[5] előzékéről készítettem el a két dúc mustrájának részletrajzát (6. kép). A fadúc méretét — miként a kékfestő dúcát is — az emberi kéz mérete szabta meg: általában 180×180 mm. A motívum korábbi elterjedtségére mutató adat a XVII. századból ismert[6] (7. kép BIRIVKOVA nyomán).

3. A háttáblán szereplő monogram feloldása: (ifj.) Michael Gottlieb Schrabs. A Sopronban mintegy száz éven át működött evangélikus iparosfamilia első itteni tagja Michael SCHRAPS könyvkötő (egy Zwickauból érkezett posztókereskedő fia) 1699-ben nyert Sopronban polgárjogot. Két könyvkötővé lett fia közül Keresztély Gottfried 1728-ban, Michael Gottlieb 1750-ben lett a város polgára. Utóbbinak fia az 1790-ben polgárjogot kapott, ifjabb Michael Gottlieb.[7] Az atya, mesterré válása előtt három évvel történetesen Debrecenben dolgozott.[8] A németalföldi és német

2 OSzK Kézirattár, Fol. Germ. 1320. Közli VÉGH Gyula: A soproni könyvkötők céh-könyve. Vasi Szemle 1936, 225—232

3 Győri Szemináriumi Könyvtár, Balogh Sándor hagyaték, jelzet: VIII. 2./6. Kékes vörös festékkel nyomtatva.

4 Például: Dunántúli Református Egyházkerületi Tudományos Gyűjtemény Nagykönyvtára, Pápa, 0.328. (1795-ből) és J. 44. (1767-ből), valamint Laczkó Dezső Múzeum Könyvtára, Veszprém, LH-1079 (1789-ből).

5 A Veszprémi Csutorás Céh jegyzőkönyve, kb. 1850. Laczkó D. Múzeum Adattára, lt. sz.: 70.880.1. Zöld és vörös festékkel nyomtatva.

6 BIRIKOVA, N.:XVI—XVII. századi nyugat-európai nyomott textilek (Az Ermitázs iparművészeti gyűjteményéből Moszkva, 1973, XXIV. kép.

7 HÁZI Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848. Budapest, 1982, 825.

8 J. HALÁSZ Margit szíves közlése, melyet ezúton is köszönök.

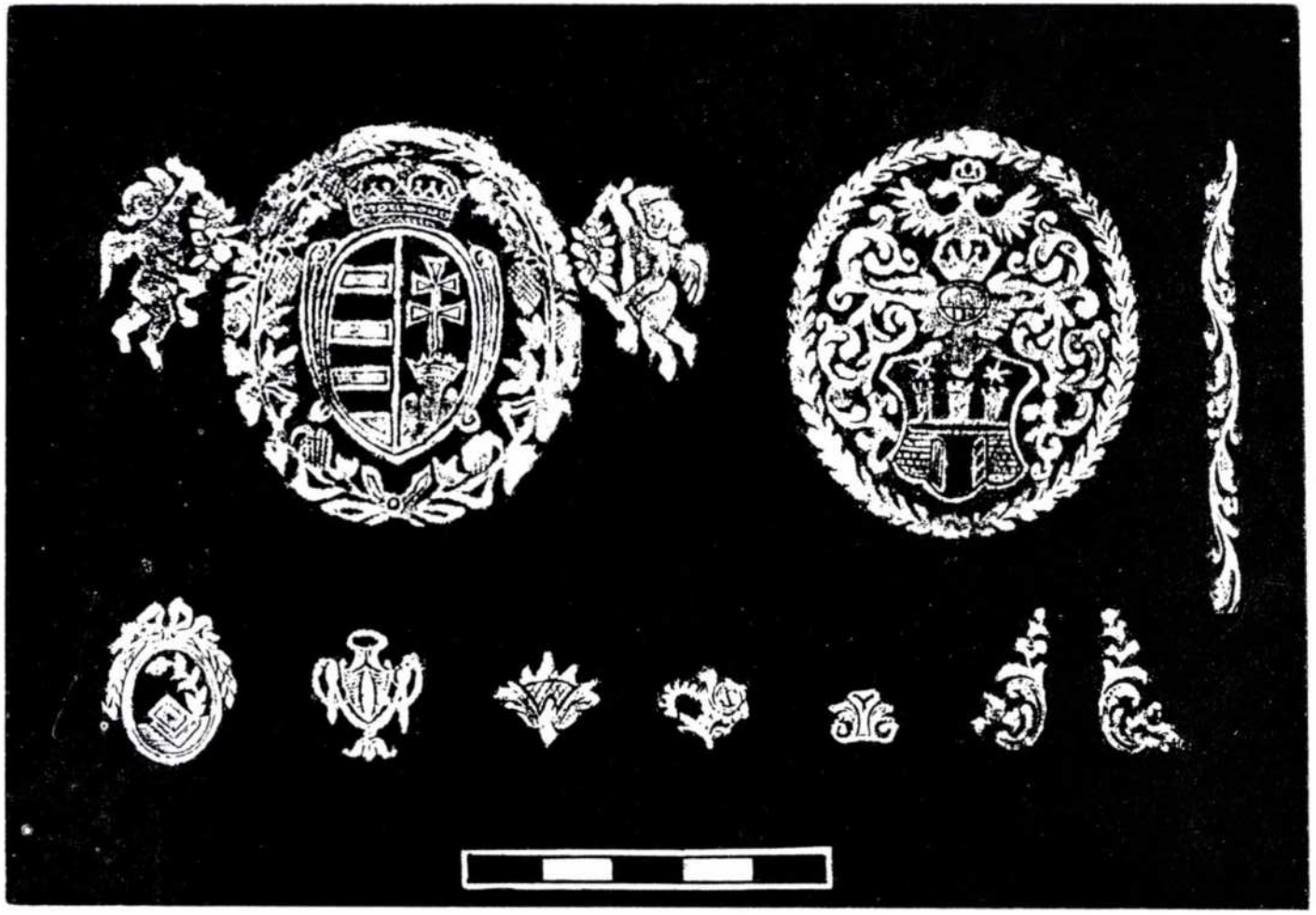

3. Kézi egyesbélyegzők

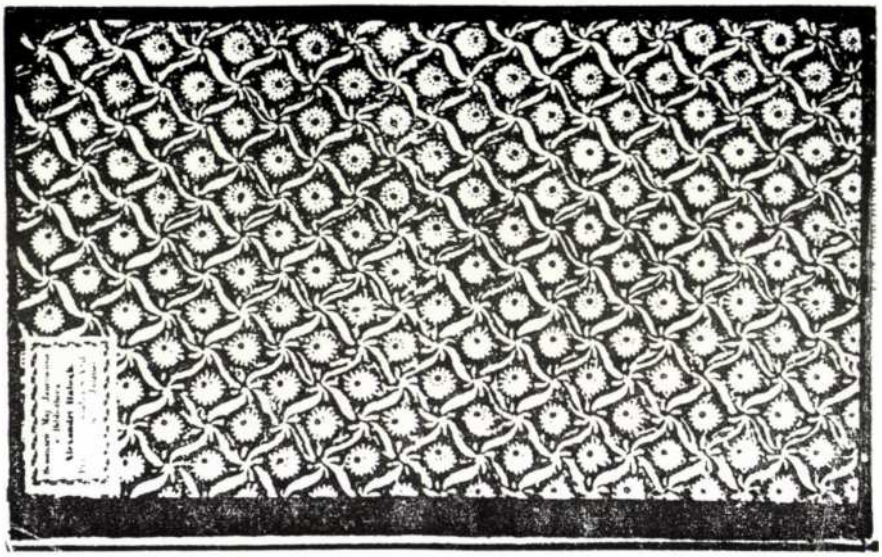

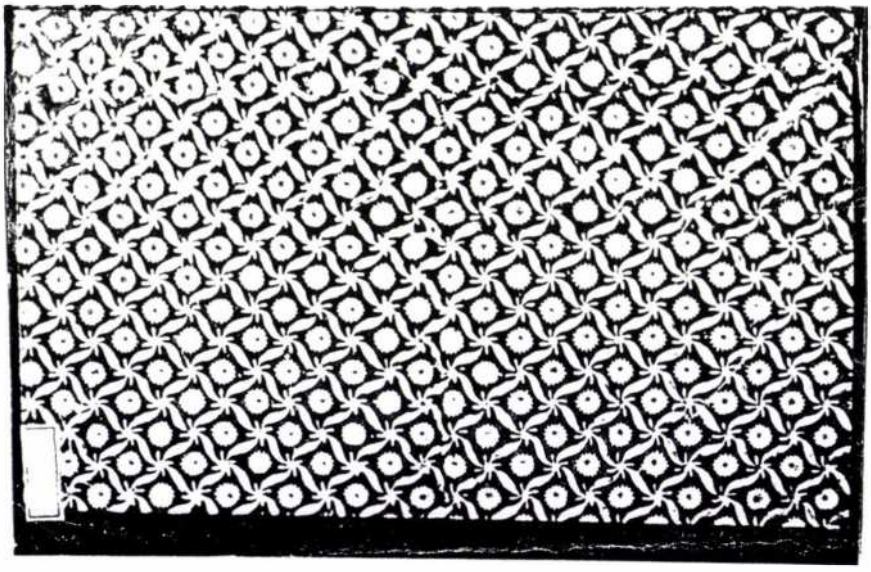

4—5. A soproni és a győri előzékpapír

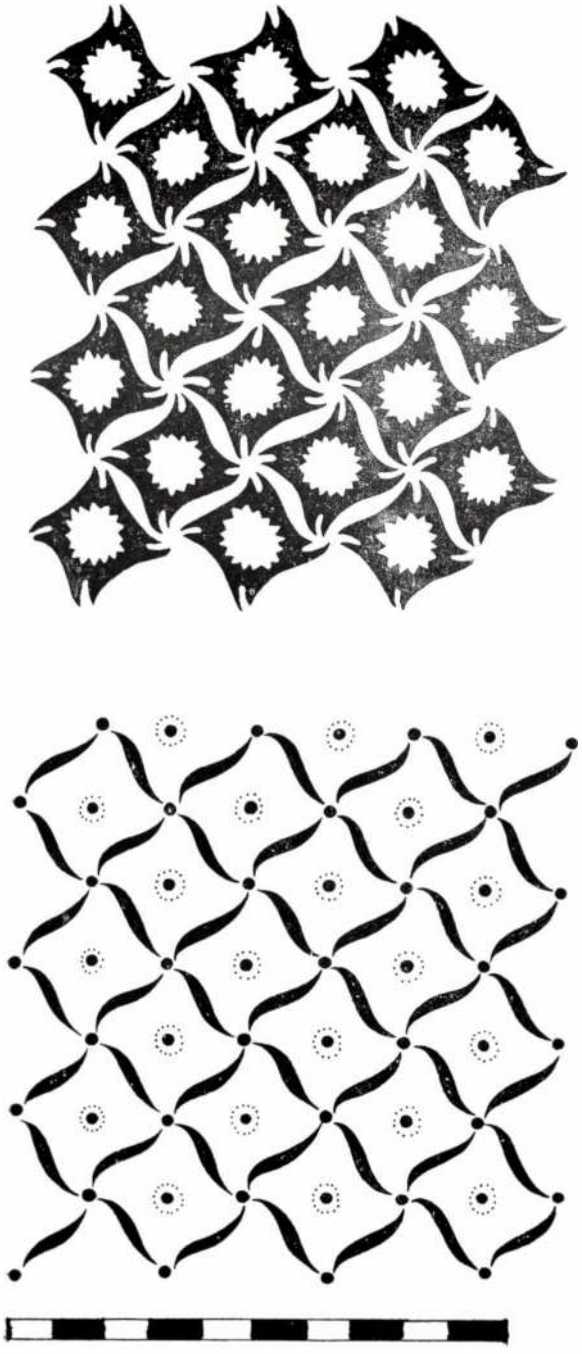

6. 1830 körüli előzékpapír

egyetemi városokból hozott mintákból helyi elemekkel gazdagodva kivirágzó debreceni festett pergamenkötések hatását láthatjuk az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött soproni könyvkötő-céh protokollumon, amely lehet az idősebb M. G. Schrabs kezemunkája. Ő volt az 1788-tól önállóvá lett soproni könyvkötő céhben az első céhmester,[9] 1799-ben bekövetkezett haláláig. Méltányos és illendő is volt, hogy éppen a céh számára az atya és nem most fölszabadult fia készítse el a jegyzőkönyv kötését. A magas színvonalú céhprotokollum pergamenkötés 1790-ben, a most ismertetett polgártestületi kötés egy évvel később készült. Az előbbi munkával összehasonlítva

7. XVII. századi motívum

a jóval szerényebb kötésdíszítő kompozíció ez utóbbinál inkább az újdonatúj mester munkájának tételezhető fel. Ifj. M. G. Schrabs apjánál tanult, keze alól szabadult fel a kivételes soproni céhszokásnak megfelelően vándorlás nélkül, rögtön 1790-ben. Már öt év múlva a vándorlegények ügyeiért felelős Gesellen-Vater; 1819—1832 között céhmester.[10]

A kifogástalan technikai, mesterségbeli tudással készített, bár esztétikai szempontból nem jelentős kötésemlékünk azért különösen becses, mert nem csupán korhoz és városhoz pontosan köthető, de mestere is ismert.

9 ROMHÁNYI Károly: A magyar könyvkötés művészete a XVIIII—XIX. században. Budapest, 1937, 88.

10 VÉGH i.m. 232.

Szende Katalin—Grüll Tibor:

Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására (1620)

In denuo auspicandum gymnasium Soproniense Augustanae Confessionis

Lackner Kristóf ún. leveleskönyvében[1] bukkanhatunk rá arra a beszédre, melyet a tudós polgármester feltehetőleg 1620-ban, Huber Márk iskolafelügyelői székbe történő beiktatásakor mondott el a frissiben gimnáziumi rangra emelt iskola népes hallgatósága előtt. A Sopron XVII. századi művelődéstörténete szempontjából jelentős szöveg kiadását már a líceum egykori igazgatója, Németh Sámuel is tervbe vette, halála azonban megakadályozta szándéka megvalósításában.

A württenbergi Allgäuból származó Marcus Huber először 1619-ben tűnik fel Sopronban, mikor Fuchsjäger István és Gensel Kristóf mellé megválasztják 3. lelkésznek. A Csepregen az évben felavatott prédikátor neve az 1619. május 9-ki dátum alatt szerepel a *Formula Concordiae*-ban,[2] a következő szöveggel *Ego M. Marcus Huber patriae sniensis imperialis superioris Germaniae urbis ex sincero cordis affectu subscripsi.* A megigazulásról írott lelkészi disszertációját is ebben az évben jelentette meg Keresztúron, Farkas Imre nyomdájában (RMNy II, 1182). Payr Sándor (ill. Gamauf Teofil) adatai szerint fent említett hivatalát 1620-ig töltötte be,[3] azzal a feltétellel, hogy naponta elő kell adnia a városi latiniskolában,[4] amelynek gimnáziumirangra emelését épp' ebben az évben szorgalmazza a tanács a országgyűléshez írott levelében.[5] Huber valószínűleg nem lehetett tehetségtelen pedagógus, ha a neves és köztiszteletben álló polgármester felfigyelt rá, és kinevezte a gimnázium inspektorává.

Lackner maga sem tagadja beszédében, hogy az iskola jó hírneve már a múlté, teljes az erkölcsi hanyatlás. Az ezidőtájt írott városi jegyzőkönyvekből is csak úgy árad a panasz az iskolára: a tanítók mellékkereset után járnak, borral kereskednek, *horribile dictu* maguk is kocsmát nyitnak, a diákoknak pedig annyi szabadidőt engednek, hogy az már a tanulás rovására megy.[6] 1619-ben a polgárok kérésére megszabja a szenátus, hogy az iskolafelügyelők évente legalább két exament tartsanak, Húsvét és Szt. Mihály napja előtt.[7] 1620-ban ezt a számot négyre emelik,[8] de az inspektorok ezt sem tartják be. Igen jellemző az a szintén itt olvasható mondat, amelyben Lackner — mert hiszen nyilvánvalóan tőle származik a kijelentés — úgy fogalmaz, hogy az iskolának szellemi fegyvertárnak kell lennie *(Die Schule belangend, weiln dieselbe gleich wie ein Zeughaus sein soll)*, melyből keilő erővel és fegyverzettel rendelkező világi és egyházi személyek kerülnek ki.

1620. május 27-én a tanács köszönőlevelet ír Thurzó Imréhez, amiért a legutóbbi diétán támogatta a soproniak gimnázium-ügyben benyújtott kérelmét.[9] A rang tehát meglett, s úgy tűnik, a megfelelő inspektort is sikerült megtalálni. Mi lehetett akkor az oka annak, hogy a helyzet mégsem javult? Huber Márk biztosan nem, mivel egy irat alapján feltételezhetjük, hogy beiktatása után egy évvel már el is hunyt.[10] A fellendülésre azonban nem kellett sokáig várni, hiszen a 30-as évek elején számos

1 Soproni Evangélikus Levéltár 45. VI. B.
2 Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek. Sopron, 1910. I. 15.
3 Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron, 1917. 295.
4 Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. Sopron, 1972. 36.
5 Sopron Városi Levéltár: Lad. X. et K. fasc. VI. nr. 184/b.
6 Póda Endre: Sopron sz.kir. város monographiája. Sopron, 1890. I. 422, 427.
7 Póda i.m. 422.
8 Póda i.m. 427.
9 Sopron Városi Levéltár: Lad. XII. et M., fasc. IV. nr. 158.
10 Ld. Gensel Kristóf *attestatio*-ját, melyben Huber szóbeli végrendeletét igazolta: Sopron Városi Levéltár: Lad. XII. et M. fasc. VI. nr. 271.

külföldi kiválóság váltja majd egymást a latin gimnázium rektori székében, újra teljes díszében visszaállítva az iskola egykori virágzó állapotát. A latin beszéd fordítása:

„Beszéd gimnáziumunk új tanfelügyelőjének beiktatására

Ami neked — legbölcsebb és legemberségesebb tanítómesterünk — alkalmat adott a szólásra, ugyanaz adott most nekem is lehetőséget a válaszadásra. Minthogy te is nyitott és jószándékú haligatóságra találtál, s mert én is odaadó és figyelmes közönségre lelhetek — ahogyan te is serényen és szorgalmasan buzdítottad az összeírt atyákat, úgy buzdítom én is lankadatlanul és állhatatosan, sőt, állhatatosabban mint eddig bármikor, őket és e kiváló és tudós férfiak, valamint az egész tanulóifjúság koszorúját. Hisz' melyik jó keresztyén ne nyitná meg fülét az előtt, aki (1) iskolánk hajdan virágzó állapotáról, (2) hanyatlásáról, (3) a te, további hanyatlást megelőző csodaszeredről fog szólani?

Mindaddig, amíg (az előző évszázadban) virágzott körünkben az igaz hit gyakorlása, virágzott az iskola is, olyannyira, hogy minden égtáj felől, de kiváltképp' szomszédainktól, mintegy menedékhelyre sereglettek ide a buzgó ifjak, mondom: miként a folyók az Óceánba, úgy áramlottak a nemes lelkek e vásári sokadalomba a nemes művészetek árujáért. Innen azután — időt, fáradságot, pénzt hasznosan befektetve — hatalmas nyereséggel, jövedelemmel és haszonnal tértek meg végül házi isteneikhez, szüleikhez, rokonaikhoz és ismerőseikhez, hozzátartozóikhoz és honfitársaikhoz, sőt a közügyek kormányzásához, nem mellőzve a Legmagasságosabb dícséretét, iskolánk tisztes hírnevét, a szomszédok jóindulatát, a városi kormányzat nagyrabecsülését, s még mi mindent nem? (Ennyit iskolánk hajdani virágzó állapotáról.)

Ez volt a helyzet, Marcusom, ezt a módfelett dicséretes szokást honosította meg a szenátus buzgalma és a tanárok igyekezete. Ezt a helyzetet a mi hibánkból, igen, a mi hibánkból és bűneink súlya alatt az Istentől való bizonyságtétellel egyetemben oly' szerencsés állapotából a megátalkodott papság kiforgatta, és csaknem alapjaiban rendítette meg. Mily fájdalom! Végre azután (nem tudom másra vélni) a Bocskai-féle szerencsejátékból kifolyólag, vagy méginkább az égiek akaratából, a dolog egy kicsikét szerencsésebben és kedvezőbben is alakulhatna, mint korábban, akár még gyarapodhatnék is. Ez azonban mind a mai napig nem következett be, sőt iskolánk még abba a helyzetbe sem jutott vissza, amelyben volt, s abba minden erőfeszítésünk ellenére sem voltunk képesek visszahelyezni. Kérded miért? Hogy is van ez? Honnan ezek a könnyek? Ugyanaz-e ma is az iskolák és az Egyház gondviselője, aki korábban volt, s akik egykor fáradhatatlanok voltak a tanításban, nem váltak-e tétlenkedőkké, és nem vetik-e meg a munkát, és bár a sors megváltoztatta személyüket, ugyanazok tudtak-e maradni?

De nem akarom az igazságot megsérteni: az első megállapítás az Örökkévaló Gondviselőről úgy igaz, ahogy a legigazabb — mindenesetre a másodikkal kapcsolatban, ti. hogy a tanítók eleget tettek-e egykor a reájuk bízott feladatnak és kötelességnek, kétség merül fel, hiszen az eredmény világosan mutatja milyen okai voltak ennek. De legyen már vége ezeknek, a kálvinisták tévelygéseivel együtt, s az ellenség asztalához idézve adjanak számot, mivel a bírói rendeletnek nem engedelmeskedtek. Ennyit röviden a hanyatlásról.

Ezek után mi, nem az ő nyomdokaikba lépve, a jobb termés, a bővebb aratás, a hibák kijavítása felé fordítsuk őrségünk dárdáját, amit éppen ezért semmiképp' sem szabad elhajítanunk, hanem inkább minél gyorsabban meg kell ragadnunk. Néked, Marcusom, már Minerva vezeti kezedet, és te bizonyára mindkét kezeddel megmozgatsz minden követ, hogy ügyünket némi gyarapodással állítsd helyre, mert ha valamiben, hát ebben az ügyben — amely mintegy tükröt tart nekünk — semmiképp' sem szabad restnek lenni, mivel a hajós is ott ül, s kormányozza a hajót, a saját és mások veszedelmére, vagy a saját és mások dicséretére: a reménységtől vagy szorgalomtól függően eltérő eredménnyel. A te dolgod az lesz, hogy a tanulók osztályait hetenként felváltva meglátogasd, tudakozódj, helyesbíts, dicsérettel buzdítsd a lelkeket, jutalmakkal kecsegtesd őket, mindenekelőtt a rektorral tárgyalj meg min-

dent, a kollégákkal pedig békésen, türelmesen, a gimnázium hasznára és gyarapodására beszélj. Mindezek számtalan más szabállyal és előírással együtt benne foglaltatnak az iskolánk számára írott törvényekben. Jelesül pedig külön-külön is a te gondjaidra bízatik a *dialectia*, a tebenned való bizalomra a *rhetorica*, a te rátermettségedre bíztatnak a theológiai kérdések, mindezek olyan módszerrel, melyről tudnivaló, hogy a lehető legtávolabb áll az összevisszaságtól és a szertelen előadásmódtól. Bár lehet, hogy a dolgok jelenlegi állása szerint ezek az elvárások némelyek képességeit meghaladják, s nincsenek olyanok, akik a kívánatos számban felvállalnák az olvasottakat és elmondottakat, de még emiatt sem szabad félbehagyni a ránk bízottakat, hiszen — ahogy a mondás tartja — kezdetben Róma sem volt az a virágzó város, amivé vált; de ugyanígy a nagyobb folyamok vize is szűk és szoros kútfőből ered, s ha a lekicsinyelt csermelyek egybefolynak, a hajót terhével együtt lassacskán eljuttatják az Óceánba.

Te így kövesd a hajóst, vagyis a tenger szántóvetőjét: a tövisektől és a sulyomtól megtisztított földet előbb ugarold fel, forgasd meg, készítsd elő, boronáld el, takard be, gyomláld ki, húzz barázdákat — így lesz termékeny a föld, olyannyira, hogy a kalászok zúgnak az aratáskor. S ha netalán egy-egy makacsabb és megátalkodottabb természetre lelnél, ezt a természetéből fakadó hibát ne ródd fel neki a többihez, s ne rettenj vissza a megkezdett munkától, mert aligha akad olyan hatalmas és kegyetlen vadállat, amelyik egy szakértő idomár bölcs gondoskodása és törődése alatt meg ne szelídülne. Ha ily módon a sokféle tulajdonságok közül a jobbikra tettél szert, ne engedd ki tüstént a kezeid közül a gyeplőt, mert minél bővebben terem a föld, és minél jobb a talaj, annál könnyebben megy tönkre, lepi el a gaz, a tövis, a gyümölcsfák és a bozót — ha nem tér rá vissza gyakrabban az eke. Pontosan ez a helyzet a tehetséggel is: mennél ígéretesebb, annál inkább ki van téve a szégyenletes bűnöknek és tévelygéseknek,de a fegyelem üdvös zsinórmértékét követve a mellékutakról egyenesbe kerül, ezért ha valahol, hát itt nem szabad egy tanítónak se elszunnyadnia, egy olyan embernek — mint mondottam —, aki e palántákat Isten dicsőségére és a köz javára neveli és gondozza. Ne gondold, hogy könnyű munka ez, hanem gondold azt, hogy miután annyit igába csalogattál, és kitakarítottad Augias istállóját, mindenek közül ez lesz a legkedvesebb munka a Magasságos számára.

Így tehát, tudós Marcusom, mivel a szenátus iskolánk talpraállításával kapcsolatos minden bizodalmát beléd helyezi, szükségtelennek ítéli, hogy szabályokkal erősítsen meg téged, aki magad lehetsz az iskola szabálya, mert a helyesen működő társadalomnak tisztaerkölcsű tisztviselők vezetése alatt kevés törvény is elegendő, ezért úgy vélem, hogy felügyeleted alatt nem kell iskolánkat sok törvénnyel gúzsba kötnünk.

Érd el végül az Isten kegyelméből, hogy a hűséges gondoskodásodra bízottak jeles erkölcsű obsitosokként és leventékként kerüljenek ki innen, s ne moslékhordó csicskások, ne kertészek vagy zöldségesek, se cséplők vagy szénégetők, se illatszerárusok vagy dióverők, se haszonleső gyapjúkereskedők vagy mihasznák ne legyenek — hanem tőled, mint bőséges tárházból vagy gazdag csűrből haszonnal vegyék el azt, ami szükséges és gyümölcsöző lesz számukra a kegyességhez, emberséghez, nyelvismerethez (nem pedig a vásott szavakat, csélcsap beszédet, korhely locsogást vagy alvilági történeteket), nehogy kitanulván Silenos törvényeit, az Epikurosz csordájából való számtalan Philoxenoszt, Apicius, Bonosust, Promachust, Camatert és más, matrózléptekkel botladozó egyént kövessék. (Ezek hangzottak el harmadiknak az orvoslás módjáról.)

Beszédem betetőzésére és megkoronázására, hogy összefoglaljam azt, és letehessem a tollat, azt tanácsolom, hogy mivel gimnáziumunk virágzó és hanyatló állapotáról, végül pedig talpraállításáról tudomást szereztél, szolgálatoddal buzgón törekedj annak megfelelni. Ami hivatalodat illeti: viseld azt a már mondottak szerint, mivel sok ember figyelmét vonod magadra. Ha ezt fogod tenni, azon nyomban mindenki meg fog kedvelni téged, s a kegyes és szűzies Múzsák iránt is hálatelt lélekkel fog viseltetni a szenátus, aki nagyon jól tudja, miként kell a jótéteményeket meghálálni.

Kérem tehát a Szentháromság Örök Egy Istent, a csillagok teremtőjét, aki nagylelkűen cselekszik, hogy irányítsa ifjaink legjobb törekvéseit a cselvetések megannyi Iliászával szemben, nyesegesse a tévedések vadhajtásait, szüntesse meg a kevélység viszketegségét, fogja vissza azokat, ezeknek ettől fogva erőnek erejével ellentálljon, s így mindenkit egyenként e külön-külön részeltessen az örök boldogságban. Ámen. Befejeztem".

A latin beszéd:

„Oratio ad noviter introductum Inspectorem Gymnasii nostrj

Qui tibi prudentissime atque humaniss(ime) Dn. M. locum ad dicendum; Is mihi ad respondendu(m) in p(rae)sentiarum dedere eunde(m). Tu, quia patentes et benignas habuisti aures; Ego quia pariformiter votivas ac perattentissimas habeam, solerter et sedulo ut tu patres huc conscriptos cohortatus es; Ita et ego [in p(rae)sentiar(um)] eosdem imo et totam clariss(imorum) ac Doctissimor(um) viror(um) [imo] studiosae iuventutis coronam florenter, vel ideo cohortor instanter, imo instantius quam anthac *(sic)* umqua(m). Quippe [dicturo] 1. de scholae nostrae felici olim statu, 2. de languore, 3. de tuis[que] ante languorem deteriorem alexipharmaco dicturo, quis bonae [Christianae] fidei addicturus non patulas p(rae)beret aures?

Semper, dum [saeculo p(rae)cedente] viguit exercitium orthodoxae fidej nobiscum, viguit et scholae, adusque ut ex plagis terrae apprime accolis, tanquam ad asylum confluerent undique Juveniles calores, ad mercatum ad emporium dico generosos animos convolasse ceu ad Oceanum fluenta. pro mercibus liberalium artium, confluxisse. Inde ad patrios lares ingenti cum lucro [et] usura, ceu augmine impensis utiliter laborib(us) tempore et sumptib(us), ad parentes, ad consanguineos ad cognatos, ad affines ad sympatriotas imo ad gubernacula pub(licae) rei, non sine gloria altissimi, nostraeque scholae fama decora, vicinor(um) benevolentia, publicae gubernationis splendore et quiib(us) non? tandem redijsse. <haec dicta sunt de felici olim scholae nostrae statu.>

Is status, Marce, viguit, is mos laude tam eximâ industria senatus et solertia docentium introductus erat. Is inquam status nostra culpa, nostra dico culpa et pecator(um) (mole) onere una cum elogio divino, statu tam [p. 224] [perfectol] felici, pontificia severitate, interturbatus, sublatus et funditus ferme delatus extitit. Proh dolor! Donec tandem (nescitur secius) fortunae Bochkaianae ludibrio, vel rectius caelitum decretis, res nobis sit aliquantulu(m) felicius et magis pie restituta, ast ut prius, vel augmine, ne vix quidem, imo ad hodierna(m) usque diem, nondu(m) eo, quo fuit res nostra scholastica, loco, restituta est, nec restitui, quovis nostro conamine, potuit. Quaeris quare? qui id? unde hae lachrymae? Is qui olim p(rae)ses scholar(um) et Ecclesiar(um), Idem et hodie, qui olim docendo assidui nec misoponi ac labor(um) detrectatores extitere, Ijdem mutatis fato personis existere potuere?

Verum verum infringere nolo, primum illud de p(rae)side aeternum duraturo, tam verum quam verissimum, numquid vero secundum, nempe docentes olim muneri et officio sibi concredito satisfecerint, de hoc oritur dubium, siquide(m) effectus luculenter demonstrant quales fuerint caussae, ast haec iam cum reliquis calvinistar(um) errorib(us) transeant, ad tabula(m) hostium, citati respondeant, quia p(rae)torio edicto non satisfecere. Et haec de languore brevius dixerim.

Nos amodo non illorum vestigijs insistentes, ad meliore(m) fruge(m) ad uberiore(m) messem, ad error(um) correctione(m) convertamus stationis nostrae hastam quae neutiquam ob id abijcienda imo alacrius [p. 225] assumenda. Tu iam cum Minerva movebis manum, Marce, et ambab(us) quidem manibus o(mn)em lapidem, rem augmine quo restitutas, quippe si qua in re, profecto vel in hac, tanquam in specula constitutum, non oportet esse [dormitabundum]supinum, quia clare assidet, quia suo et alior(um) periculo, quia sua et alior(um) laude, regit ac navim navita gubernat, eventus varij, a segnitie vel industria. Tuum porro erit hebdomadatim alternata serie discentium classes visitare, inquirere, corrigere, laude excitare animos, p(rae)miis invitare, cum Rectore ante omnia de omnibus conferre, cum collegis

pacifice modeste et studiose de emolumento at Gymnasij incremento traetare, q(uae) o(mn)ia, cum infinitis fere alijs Regulis ac p(rae)scriptis, legibus scholae nostrae adscriptis, comprehensa sunt. Signater vero et sigillatim tuae curae concredita erit Dialectica, tuae fidei Rhetorica, tuae dexteritati q(uae)stiones Theologicae[adscribuntur], o(mn)ia ea methodo, quae quam longissime a confusaneo ordine, ab amethodica tractatione abesse dinoscit(ur). Et licet hoc rer(um), statu, captum nonnullorum haec excendant p(rae)cepta, nec sint qui, ea qua exoptandu(m) esset, frequentia, lecta ac dicta excipirent *(sic)*, non vel ideo intermittenda erunt commisa nec quippe Roma, ut diverbio fert(ur), illico ad florentissimum quo extitit statum, redacta reperiebat(ur) sic et aquarum maximorum fluenta [ac principia]sive scaturigines exilia exiguaq(ue) habent principia imo neglecta capita q(uae) tamen si confluxerint, navim cum onere sensim ac pedepressim Oceano iungunt. [p. 226]

Tu Nautam sic ages, sive maris agricolam, probe agrum prius sentib(us) atque tribulis purgatum nova, verte, p(rae)para, inocca, occulta, interima, sulcos trahe, sequet(ur) uber terrae proventus, adusque ut aristae in media messe strepitum edant. Si casu fueris ingenium intractabilius feraciusque nactus, non eo reliquis, huius vitium naturae, adscripseris, vel resilias caepto, vix namque tam immanis bestia efferaq(ue) rep(er)it(ur), q(uae) non solerti cura et studio p(er)iti domitoris mansuescat: Sic e diverso si felicius habueris, non illico remissus cum ijs agas, quo namque uberior est terrae proventus et melior soli nata, hoc magis corrumpitur et inutilib(us) plantis [et] sentib(us), fructib(us) et spinis occupat(ur), si non saepius removet(ur) aratro. Recte ita ingenium quo generosius hoc tetrioribus obducit(ur) errorib(us) vitiisq(ue), in salubrib(us) disciplinae perpendiculis in porrectum ab anfracto diducantur, hinc si ali(u)bj, hic certe doctori haud oportet dormitabundum esse, ut dixi, utputa q(ui) seminarium tam ad gloriam Dei quam pub(licae) rei salutem informat ac regit. Nec [eam] existimes laborem hunc vel levem, verum post tot iuga invitamenta ac augiae repurgatione eum esse q(ui) altissimo undiq(ue) gratissim(us) sit futur(us).

In te itaq(ue), Marce Doctiss(ime) quia omnem scholae nostrae erigendae fiduciam senatus ampliss(imus) collocat, non necessarium censet, te regulis munire qui regula ipse scholae ac norma esse poteris, nam et rite ordinatae pub(licae) rei sub integris magistratib(us) paucissime sufficiunt leges, sic scholam hanc nostram, plurib(us) te Inspectore [munire] ligare legibus non opus esse reor. [p. 227]

Fac demum annuente gratia Dej quo etiam tuae curae ac fidei concrediti, spectatae virtutis veterani milites ac Triarij, non lixae et calones non arboratores vel opsopoej, non areatores vel carbonarij, non seplasiarij vel nucis emptores, non lucriones vel veleromentarij seu diobolatores evadant, [et] verum ex te tamquam abundantissima penu et locuplete horreo ea quae ad pietatem, humanitate(m), eruditione(m), linguar(um) cognitionem utilia ac profutura erunt (non verba futilia, non nugas, non meribulas affanias vel acheronticas fabulas) cum usura discant, ne ceu p(rae)ceptis Sileni edocti innumeros Epicuri de grege [porcos] Philoxenos, Apicios, Bonosos, Promachos, camateros, aliosque nauclerico passu edoctos insequantur. <et dicta haec sunt tertio de medela.>

Coronidis et superpondij loco pro recapitatione ut sermonis compendium faciam, manumq(ue) tabulae submoveam, suadeo ut quia felici et infelici statu ac demum et restauratione Gymnasij nostri edoctus es cum ministerio ipse eam studiosissime convenias, Magistratum decenter cum iam dictis observes, quo multor(um) oculos in te derives; quam si observeris sequetur illico omnium in te affectio, atque pro pijs et castis Musis, gratus senatus ampliss(imi) animus, qui optime benemeritis redhostire novit.

Oro autem Trinum et Sempiternum Deum, syderum conditor(em) qui liberrimum est agens, ut optimos iuventutis nostrae impet(us) contra tot fraudum Iliades regat, adaugeat, vitiosas ac fibras errorum excaudicet, insolentiae pruriginem averruncet, reijciat, iellisque subinde salubriter salutariterque resistat atq(ue) sic una omnes aeviterna beatitudine excipiat. Amen. Dixi."

Szende Katalin:

Sopron városának sérelmei az 1619—20-as országgyűlésen

1. *Sopron részvétele az 1619/20-as országgyűlésen*

A harmincéves háborút megindító cseh rendi felkeléshez csatlakozó Bethlen Gábor kemény harcok után 1619. okt. 14-én foglalta el Pozsony városát. Ezzel nemcsak a Szent Korona került az erdélyi fejedelem birtokába, hanem további terveihez, így Bécs ostromához is fontos hídfőállásra tett szert, melynek biztosítására katonai és politikai eszközöket egyaránt fel kívánt használni. Az utóbbiak közül a legfontosabb az az országgyűlés volt, melyet a fejedelemhez pártolt Forgách Zsigmond nádor nov. 11-re hívott össze, és amelyre természetesen Sopron városa is kapott meghívólevelet.[1] Ebben a fejedelem arra bíztatja a tanácsot, „minél nagyobb számban, teljes felhatalmazással és utasítással ellátva" küldjék el követeiket. A város azonban nem tett eleget a felszólításnak, amint az a fejedelem nov. 28-án Moosbrunnból Sopronnak címzett magyar nyelvű leveléből kitűnik.[2] „De amint eszünkben veszszük ez intésünk nálatok semmit nem fogván sem az országgyűlésében annak módja szerint nem compareáltatok sem pedig hozzánk bizonyos embereket mind azólta sem küldtetek, causalván azt, hogy az ellenségnek hadai hozzátok közel lévén attól cselekedni semmit nem mernétek."

A feddő szavaknak nagyobb nyomatékot adott, hogy a Bécs ostromával felhagyó fejedelem hadaival Sopron felé közelgett, és nov. 30-án egy kisebb csapat élén be is vonult a városba.[3] Ezek után sietve két követet választottak: Szentbertalany Menyhértet, aki 1609 és 1611 között a polgármesteri tisztséget is viselte, és Steiner Jakab tanácsost. Mindketten több országgyűlésen és fontos tárgyaláson képviselték 1606-tól fogva a várost.

Az alább közlendő dokumentum Sopron sérelmeinek az országgyűlés előtt előterjesztendő listája, tehát 1619 novemberének utolsó, vagy decemberének első napjaiban keletkezett. A városi írnok által lemásolt 3 oldal terjedelmű szöveget valószínűleg a követek egyike egészítette ki Pozsonyban a felsorolt ügyekben hozott alsótáblai határozatok összefoglalásával. Ez utóbbi feljegyzés 1619. dec. 19-én kelt.[4] A két követ rendszeresen tudósította a városi tanácsot a fejleményekről, dec. 24-i levelük másolatban fennmaradt.[5]

Bár az országgyűlésre végül is Győr, Moson és Veszprém megye kivételével az egész országból érkeztek követek, a tárgyalások nem váltották be Bethlen Gábor hozzájuk fűzött reményeit: a rendek vonakodtak nagyobb erőkkel támogatni a háborús költségeket, ehelyett a szokásos vallási, adózási stb. sérelmeikkel hozakodtak elő. Ezek sorába illeszkednek a soproni panaszok is, melyek főként a XVII. század eleji egyházi viszonyokba engednek bepillantást. Jobb megértésükhöz tekintsük át sorjában a sérelmeket előidéző közvetlen előzményeket.

2. *A szabad vallásgyakorlás és a templomok hovatartozásának ügye*

A szabad vallásgyakorlás kereteit az 1606. jún. 23-án megkötött bécsi béke és az ennek nyomán szentesített, 1608. évi koronázás előtti I. tc. teremtette meg. A tényleges gyakorlatot azonban mindenütt a helyi erőviszonyok szabták meg. Sopronban Náprágyi Demeter győri püspök már 1607-ben visszakövetelte a Szent Mihály temp-

1 SVL Lad. X. et K. fasc. III. 97.

2 Kiadta: Nagy Imre: Sopron múltja. In: A Magyar Történelmi Társulat 1883. évi aug. 22—27-iki vidéki kirándulása. Szerk. Szilágyi Sándor, Bp., 1883, 48—49.

3 Magyarország Története 3/1. Bp. 1987. 819.

4 SVL Lad. X. et K. fasc. VI. 184. b.

5 Gamauf, Teofil: Documente der Oedenburgischen Kirchengeschichte. Kézirat a Soproni Evangélikus Levéltárban, II. Bd. II. Abth. No. 17.

lomot a katolikusok számára, 1610-ben pedig a krónikaíró Faut Márk és a fent említett Steiner Jakab tanácsosokkal folytatott erről hosszas alkudozásokat.[6] A plébániatemplom ügyében az 1613-as pozsonyi országgyűlés után Lackner Kristóf személyesen lovagolt Hainburgba II. Mátyáshoz, aki megerősítette a város protestánsait vallásuk szabad gyakorlásában és a templom használatában.[7]

A katolikus lakosság azonban ezután is több országgyűlésen emelt panaszt az elvett templomok és oltárok miatt. Fellépésüknek nyomatékot adtak Pázmány Péter beszédei, aki 1619. nyarán pl. így fogalmazott: „Semmiképp meg nem adjuk a templomokat és senki abban nem piszkál."[8] Bethlen Gábor végül is a pozsonyi végzések értelmében a többségi felekezet birtokában hagyta a Szt. Mihály templomot, Köntös János katolikus plébános pedig a Szentlélek kápolnában misézhetett.

A prédikátorok megélhetése és lakása

Forrásunk keletkezésének idején Sopron lakossága döntő részben evangélikus volt. A katolikus egyház számára a mélypontot a XVI—XVII. század fordulója jelentette: az 1597-es canonica visitatio szerint mindössze 20 katolikus család élt a városban.[9] Ezért is volt szükség egyre több evangélikus lelkészre. Számuk éppen 1619-ben emelkedett 4-re, amikor Fuchsjäger István primarius lelkész és Gensel Kristóf másodlelkész mellé megválasztották Huber Márkot harmadik német prédikátornak.[10] Mellettük magyar lelkészként 1617-től a korábbi tanító, Kőszegi Szekér Mátyás szolgált.[11]

A lelkészek lakásának kérdése a közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint a XVII. század első felében állandó gondot okozott. Már 1610-ben elhatározták, hogy a város saját pénzén vegyen házat az akkor működő két prédikátornak.[12] A későbbiekben, nyilván anyagi okokból, mégis különböző javadalmas házakban kaptak lakást a prédikátorok: a Mindenszentek javadalom házában (*predikatura* néven is, Balfi u. 7), az „alsó Kirchhaus"-ban, ill. az Angyali üdvözlet beneficiumban (Szentlélek u. 1.),[13] ahol az egyetlen, padló nélküli szobácskában a magyar prédikátor nyomorgott 1613-ig.[14] Az 1619-es közgyűlési jegyzőkönyv egyik kitétele azonban kétségeket támaszt aziránt, hogy a lelkészek valóban az említett javadalmas házakban laktak-e, vagy valahol a belvárosban. Az újonnan kinevezett Huber Márk lakóhelyét ui. azért jelölték ki a Rózsa utcában („der Herrn Zechhaus nit würde ungelegen sein"), hogy a betegeket éjszaka a külvárosban is fel tudja keresni.[15] A kérdést a teljes forrásanyag egybevetése után lehet majd eldönteni.

A javadalmak kegyúri joga és felhasználásuk a gyülekezet, valamint a gimnázium céljaira

A protestantizmus elterjedését megelőző mintegy két évszázad során az egyház javára, örökmisék mondására felajánlott ingatlanok és pénzösszegek felbecsülhetetlen tőkét jelentettek a felettük rendelkező szervezetek, ill. személyek számára. A kegyúri jog tehát messze nem csak vallási probléma volt, bár az egyházak igyekeztek dogmatikai természetű érvekkel is alátámasztani igényeiket: a katolikusok azzal,

6 Faut Márk krónikája alapján idézi: Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron, 1917, 228—230.

7 Fridelius, Johann: Christophori Lackneri vitae curriculum 101., idézi Payr i.m. 238.

8 Payr i.m. 258—259.

9 Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 141.

10 Payr György és Payr Mihály krónikája, kiadta Dr. Heimler Károly, Sopron, 1942, 14.

11 Kőszegi Szekér Mátyásról ld. Grüll Tibor tanulmányát. SSz. 1991, 248.

12 1610. évi közgy. jkv. 1. p., vö. Póda Endre (kiad.): Sopron város monographiája. Sopron, 1933, I, 399—400.

13 A javadalmas házak azonosításában Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941. és Kaleschiák Péternek a Szt. Mihály templom oltárairól készített lajstroma (Vö. Póda Endre: A soproni katholikus parochia története. Sopron, 1892, 59—63) használható fel.

14 Payr i.m. 240—241.

15 1619. évi közgy. jkv. 3. p., Vö. Póda: Sopr. Mon. I. 421—2.

hogy a hajdani adományozók kívánságának az általuk elmondott misék tesznek eleget, a protestánsok pedig azzal, hogy az adományozók „nem felekezeti, hanem általános keresztyén célra tették adományaikat".[16] Mindebből a városi tanács, amely mint presbitérium állt a gyülekezet élén, arra következtetett, hogy a beneficiumok feletti fennhatóság végső soron őt illeti. A Náprágyi Demeterrel folytatott vitájukban sem elvi alapon, hanem a püspök megbékítésének gyakorlati szándékával engedték át neki a Szt. Kunigunda és a Szt. Erzsébet javadalmakat. Ennek ellenére a sérelmek között felpanaszolt magatartás többek között rá is jellemző maradt.

Bonyolította a helyzetet, hogy az uralkodó a katolikusok panaszára két leiratában is hangsúlyozta: a javadalmak adományozási joga nem a várost, hanem a királyt illeti.[17] E tekintetben Bethlen Gábor sem csak protestáns meggyőződését tartotta szem előtt. Egyik biztosa ui. a fejedelem megbízásából a következőket tudatta a város tanácsával 1621-ben: „Hogy eo Kglmek az varosban leveo beneficiumokra bizonyos summat jure Inscriptionis [kinevezési jog címén] avagy megh arendalvan adgyanak, alioquin [különben] eo Felsege masoknak adattya."[18]

A tanács a rendelkezésre álló javadalmakat a szorosan vett egyházi célok mellett „az ősidőktől szokásos módon" az iskolák fenentartására fordította, ami a magyar és német tanítók vezetésével működő elemi iskolák mellett mindenekelőtt a latiniskolát érintette. Ennek életében éppen tárgyalt korszakunkban, Lackner Kristóf polgármestersége alatt következett be jelentős változás:[19] mostantól mutatható ki a *gymnasium* szó használata,[20] a forrásokban előforduló „erigere" 'felállítani' kifejezés pedig újonnan alapítandó, vagy gyökeresen megújítandó intézményre utal. Az országgyűlés résztvevői osztották a városatyáknak az új gimnáziummal kapcsolatos reményeit, ez a záradék egyetértő határozata mellett a tanács Thurzó Imréhez írott köszönőleveléből is kitűnik.[21]

A Bánfalvi pálos kolostor ügye

Az 1529-es török támadás[22] óta romokban álló pálos kolostor felújítására az 1610-es években történtek az első komolyabb kezdeményezések. 1614-ből két levél is ismeretes ez ügyben: az egyikben márc. 1-jén Zaycz János, a rend generalisa tudatja a várossal, hogy felújítják a „siralmas állapotban lévő" kolostort, és ehhez kérik „adakozó jóindulatukat" *(elemosinaria beneficentia)*.[23] A másikban nov. 3-án a fentemlített Náprágyi kalocsai érsekként és győri püspökként, Franich Tamás perjel kérésére, kinyilvánítja, hogy kész a kolostor újjáépítését támogatni.[24] Levele szerint úgy értesült, hogy a monostort „már nagyobbrészt helyreállították és befejezték".

A sérelmekben említett borkimérés és zsiványtanya meglétét más forrásokból pillanyatnyilag nem tudjuk ellenőrizni. A „helyreállítás" azonban semmiképpen nem lehetett alapos és időtálló, mert egyrészt semmilyen fennmaradt építészeti részlet nem utal rá, másrészt egy 1640-ben kelt dokumentum szerint a templomon kívül csak 2-3 romos kunyhó tartozott a kolostorhoz.[25]

16 Payr i.m. 230.

17 Gamauf i.m. II. Bd. II. Abth. No. 13.

18 Horváth Mihály: Magyar Regesták, Vö. Magyar Történelmi Tár XI., (1862.) 174.

19 Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996—1948. Bp., 1988. sem fogadja el az 1557-es dátumot a *gimnázium* alapítására.

20 Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására, vö. Grüll T.—Szende K.: SSz. 1991, 237—241.

21 SVL. Lad. XII. et M. fasc. IV. 158.

22 A műemléki topográfiában közölt 1532-es évszámmal szemben (Csatkai E.—Dercsényi D.: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 440.) a rendi krónikák egyértelműen 1529-re teszik a támadást. Vö. Tóth Melinda (szerk.): Documenta artis Paulinorum 3. füzet, a MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának forráskiadványai XIV., Bp., 1978, No. 1266., 1400.

23 SVL Lad. II. et B. fasc. V. 177.

24 Tóth i.m. No. 1276.

25 Uo. No. 1287. „Nicolaus Stassevsky generalis ... monasterium ... in Ungaria vero S. Wolphgangi supra Sopron, quia nihil praeter ecclesiam, 2-3 ruinosas casas habere videbatur, a fundamentis erexit."

„Elviselhetetlen mértékű adók"

Az országos adók miatti tiltakozás szinte állandó kelléke volt egy sérelmi listának. Tény az, hogy a háborús idők fokozottabban megterhelték a városi költségvetést és a polgárok pénztárcáját egyaránt. A Payr-krónika beszámol a többletkiadásokról (zsoldosok felfogadása, fogságba esettek kiváltása) és az inflációs jelenségekről: új pénz bevezetéséről, a bor árának emelkedéséről.[26] Sopron anyagi erejét azonban megegyőzően bizonyítják a következő számadatok: 1619-ben 2400 tallér hadisarcot fizettek Dampierre császári hadvezérnek, 1621-ben 20 000 arany és 2000 akó bor árán kerülték el Collalto generális támadását, és mindezek mellett 12 000 aranyat adtak Bethlen Gábornak Rákos átengedéséért.[27]

3. *Az országgyűlés lezárása és az események további alakulása*

Közölt forrásunk értékét nagyban növeli, hogy tartalmazza a sérelmek megtárgyalása során kialakított alsóházi állásfoglalásokat is.[28] Az alábbiakban azokat a városi és országos szintű eseményeket tekintjük át, melyek közvetlenül érintették a felvetett problémák rendezésének további alakulását.

Míg a követek az országgyűlésen tárgyaltak, Sopron városa súlyos megpróbáltatásokat élt át. 1619. dec. 21-én (forrásunk záradékának keletkezése után két nappal) Dampierre császári hadvezér támadását, és az őt követő, zömmel horvát csőcselék fosztogatásait kellett elszenvednünk. Hogy az ezután várható tüzérségi támadást elkerülték, az döntő részben a Bethlen és II. Ferdinánd között folytatott béketárgyalásoknak, és az 1620. jan. 16-án megkötött fegyverszünetnek volt köszönhető. Febr. 18-án Bethlen Gábor szentesítette a pozsonyi országgyűlés törvényeit, melyek között a 3. tc. foglalkozott a szabad vallásgyakorlattal és az ehhez kapcsolódó létesítmények használatával. A végzések összességükben átmeneti állapotra, a hatalmi helyzet bizonytalanságára utalnak. Ezt érzékelteti a Payr-krónika rövid értékelése is: „... ebben az évben is rendeztek egy országgyűlést Pozsonyban, ami ezt a háborúságot és vészt megszüntette és felfüggesztette és mindkét részről halasztás történt."[29]

A végleges megoldást a fejedelem és a rendek egyaránt a május végére összehívott besztercebányai országgyűléstől várták. Sopronban elsősorban a javadalmak kérdését akarták véglegesen rendezni: az 1620-as Szt. György napi közgyűlés javasolta a tanácsnak, foglalja bele a követek utasításába: szorgalmazzák, hogy „az itteni beneficiumokat, valamint a plébániaházat (...) templomaink, iskoláink és ispotályunk felállítására és fenntartására lehessen használni."[30]

A besztercebányai országgyűlésen Bethlen Gábor, mint választott király, a korábbi törvényeihez hasonlóan rendelkezett a szabad vallásgyakorlatról. Az elkövetkezendő események azonban azt mutatják, hogy a város vezetőségének magának kellett az országosan meghatározott laza kereteken belül problémáira megoldást találnia.

4. A feldolgozott forrás magyar fordítása és eredeti szövege:

Sopron Szabad Királyi Város sérelmei, melyek az igen jeles, tekintetes, nagyságos, kegyelmes, nemes, vitézlő és bölcs Uraknak, az ország valamennyi karának és rendjének igen alázatosan előadatnak

Először. Habár Sopron városa, miután a szabad vallásgyakorlás engedélyeztetett, az egész ország tudtával és beleegyezésével az itt lévő templomokat birtokba vette, a főpapok minden egyes országgyűlésen nyilvánosan és magánkörökben egyaránt üldözni szoktak minket emiatt, és fenyegető szavaikkal olyannyira megszomorítot-

26 Payr Gy. krón. (1. 10. j.) 16.

27 Uo. 15. és 104. j., Rákos megszerzéséről a követek fentebb idézett (5. j.) levele szerint már a szóban forgó diétán is tárgyaltak.

28 A fenti követjelentés szerint az egyházi javakkal kapcsolatban addig kedvező határozatok születtek, „wiert doch auch fuer den herrn standt muessen gebracht werden."

29 Payr Gy. krón. 14—15.

30 Uo. 15.

tak és elkeserítettek bennünket, hogy az elvesztésüktől való félelemben nap mint nap a keresztrefeszítés kínját álljuk ki. Így tehát, hogy ettől a gondtól és félelemtől megszabadulva ezek után az említett templomok birtokában békében megmaradhassunk, könyörögve kérjük a Nemes Karokat és Rendeket, hogy ezen templomok ügyét a nagyobb biztonság kedvéért méltóztassanak a nyilvánosság elé tárandó cikkelyekbe kegyesen belefoglalni.

Másodszor. Miután — mint fentebb említettük — elértük a szabad vallásgyakorlatot, meglehetős nagy költségen négy német, ill. magyar nemzetiségű evangélikus prédikátort kellett ebben a városban eltartani, s habár az itteni plébániaház helyét és jövedelmeit tekintve egyaránt alkalmas és megfelelő ezen prédikátorok eltartására, mindig a római katolikus papnak kellett azt átadni, akitől olyannyira távol állt hogy az ősidőktől szokásos módon a jövedelmekből a diakónust és az iskola rektorát ellássa, hogy inkább saját szobácskájába dugta be őket; így történt, hogy még saját felekezetének hívei is — akik igen kevesen vannak — bevádolták emiatt a püspöknél: könyörögnek tehát azért, hogy a plébániaházat az ország más szabad városainak példájára végre valahára engedjék át nekik prédikátoraik használatára.

Harmadszor. Van ezenkívül ebben a városban néhány, őseik által alapított javadalom, melyeket a város, kegyúri jogával élve, a néhai Miksa és Rudolf császárok uralkodása előtt az Ágostai Hitvallású prédikátoroknak szokott juttatni, később azonban erőszakkal mindig a római katolikusoknak kellett átengedni, legtöbbször olyan személyeknek, akik a megkapott javadalmakat minden helyen és alkalommal szidalmakkal, sértegetéssel és rágalmazással fizették vissza, minden erejükkel és törekvésükkel azon erőlködve, hogy a várost kegyúri jogától megfoszthassák, és azt magukhoz ragadhassák, amint ez a városi aktákból napnál világosabban kitűnik. Mivel tehát ezekkel a javadalmakkal, melyeket őseik városuk használatára rendeltek, a javadalmasok csalárdul visszaélnek, istentelen és haszontalan célokra fordítván azokat, ezért alázatosan kérik a Nemes Karokat és Rendeket, hogy méltóztassanak kegyesen hozzájárulni, hogy ezeket a javadalmakat az ősidőktől szokásos módon, egy gimnázium, vagyis minden istenfélelem nevelőiskolájának felállítására fordíthassák, ami nemcsak ezen hely, de a szomszédos megyék ifjúságának is figyelemreméltó előrehaladását fogja eredményezni.

Negyedszer. A város szomszédságában, egy közelei erdő szélén van egy bizonyos monostor, amely kb. 100 éve, vagyis a hatalmas török hadjárat ideje óta elhagyatottan áll, újabban azonban a Pálos rendi remeték helyreállítják, ámde nem a korábbi formájában, hanem olyasféle építményekkel, melyek fogadót és kocsmát foglalnak magukba, s különösen a háborús és ellenséges időkben sok rossz embernek szolgálhatnak menedékhelyül; senkinek sem engednek biztonságos ki- és bejutást a városba, idő múltával pedig zsiványok tanyájává válhatnak. Ennélfogva kérik, hogy a Nemes Karok és Rendek tekintélyük révén szigorúan tiltsák meg ezeknek a szerzeteseknek ezen építkezések folytatását.

Ötödször. Azt, hogy az elmúlt két évben milyen elviselhetetlen adók sújtották a városokat, a többi város már alázatosan a Karok és Rendek tudomására hozta: mivel ilyesmikről korábban még hallani sem lehetett, és terhek nagyságával a polgárok anyagi lehetőségeit teljesen kimerítik, ezért kérik, hogy a korábbi törvénycikkelyt helyezzék hatályba, aminek erejével a városok az adófizetés korábbi, elviselhető mértékében megmaradhatnak és megállhatnak.

Hatodszor. Kérjük, hogy a Nezsider mezővárosnál újonnan emelt vámhelyet, melyet már két országgyűlésen is különleges sérelemként terjesztettünk elő, szüntessék meg. Egyebekben alázatosan kegyes és kívánatos határozatukba ajánlva magunkat, igen jeles, méltóságos, tekintetes, nagyságos, kegyelmes, vitézlő, nemes, bölcs és tekintélyes Uraságtoknak.

legalázatosabb szolgái
Sopron Szabad Királyi Város Polgármestere,
Bírája és Esküdt Polgárai.

(Hátoldali feljegyzés):

Az első pontot illetően: Az országgyűlés úgy ítéli, hogy a templomokat részletesen bele kell foglalni a törvénycikkekbe. *A másodikhoz:* a plébániaház is a megkívánt módon a prédikátorok és az iskola rektorainak használatára átengedtessék. *Harmadszor:* Ha és amennyiben az előterjesztett javadalmak a város területén és joghatósága alatt, továbbá szőlőhegyein helyezkednek el, annyiban az országgyűlés elismeri, hogy ezek az elvárt eredménnyel felállítandó gimnázium fenntartására, valamint kegyes célokra felhasználhatók. *A negyedikhez:* A Király Őfelsége hatalma erejével megbízottakat rendel ki, akik, ha kiküldetvén elvégezték a szemrevételezést, és a szerzetesek építményeit a városra nézve ártalmasnak találták, le lehet rombolni azokat. Az adók nagyságát illetően elfogadták a többi város panaszát, és a későbbiekben e tekintetben biztos törvényről gondoskodnak a számukra. A vám megfizetésével kapcsolatban: az országgyűlés a fentebb szentesített törvénycikkek értelmében fogja az ügyet előmozdítani.

Kelt 1619. december 19-én.

Gravamina Civitatis Liberae ac Regiae Soproniensis Illus(trissi)mis Ill(ust)ribus Spectabilibus Mag(nifi)cis Generosis Egregijs, Pruden(tibus) et Circumspectis Dominis Dominis Vniversis Regni Statibus et Ordinibus Humillime exhibentur

Primo. Tametsi Ciuitas haec Sopronien(sis), posteaquam liberum Religionis exercitium fuisset concessum, cum praescitu atque annuentia totius Regni templa ibidem habita possederit, singulis nihilominus Comitiis Praelati qua publice qua privatim propterea nos persequebantur, verbisque minacibus adeo anxios sollicitosque reddiderunt, ut illorum amittendorum metu quotidie excruciaremur: Quo itaque cura hac metuque liberati deinceps in pacifico dictorum templorum dominio persistere queamus, suppliciter Inclytos Status et Ordines obsecramus, dignentur templorum illorum negotium majoris securitatis gratia, in Articulos publicos gratiose referre.

Secundo. Obtento uti praemittitur libero Religionis Exercitio, magnis sane sumptibus quaterni Concionatores Evangelici Germanicae et Hungaricae Nationis in ea Ciuitate erant intertenendi: Ac licet Parochialis domus inibi habeatur tam pro loci quam prouentuum conditione, intertentioni talium Concionatorum accommoda et sufficiens, attamen Romano-Catholico Sacerdoti illa semper debebat conferri, qui tantum abfuit quin de more antiquitus solito ex illis prouentibus Diaconum et Rectorem Scholae aleret, ut in loculum potius suum illos reposuerit; unde factum ut etiam per Confessioni suae addictos qui paucissimi sunt apud Praelatum propterea fuerit accusatus: Supplicant itaque Parochiam quoque hancce iam tandem instar aliarum liberarum Regni Ciuitatum, pro sustentatione suorum Concionatorum sibi concedi.

Tertio. Habet insuper Civitas haec aliquot beneficia a maioribus suis fundata, quae illa Collatoris gaudens p(rae)rogativa ante tempora Diuor(um) quonda(m) Maximillianai et Rudolphi Imperatorum Augustanae Confessionis Concionatoribus conferre solita fuit postmodum uero semper Romano-Catholicis [p. 2.] cedere coacte debuit, eiusmodi plerumque personis, quae accepta beneficia, maledictis, injurijs et detractione quouis loco et occasione rependerunt: omni studio et conamine in eo desudantes qualiter Ciuitatem jure illo Collationis priuare et ad se pertrahere possent; id quod ex Actis eiusdem Ciuitatis dilucidius patet: Cum igitur eiusmodi beneficijs a maioribus suis in proprios Ciuitatis usus destinatis, beneficiarij turpiter abutantur in impios et inutiles usus ea conuertendo: Eapropter humilime *(sic)* supplicant Inclyti Status et Ordines benigne concedere dignetur, quo talia beneficia in erectionem Gymnasij omnisque pietatis seminarij ex quo non solum in ejus loci sed et Vicinorum Comitatuum uuentutem memorabile emolumentum promanaturum esset, more antiquitus solito erogentur.

Quarto. In ipsa Ciuitatis vicinia ad propinquam sylvam, vetus quoddam Monasterium situm est, quod ab annis centenis circiter, nempe a memoria ingentissimae illius Turcicae expeditionis desertum fuerat, in praesentiar(um) uero per Eremitas Ordinis Pauli restauratur, non quidem in antiqua et priori forma vel statu, uerum

eiusmodi aedificijs quae tabernam et educillum in sese continent, multorumque malorum hominum praesertim uero belli et hostis temporibus receptaculum esse possunt, nulli aditum et egressum ex Ciuitate securum admittentia; successuque temporis uere speluncam latronum exorestentia. Hoc ergo nomine orant Monachos illos ab aedificiorum illorum continuatione authoritate Inclytorum Statuum et Ordinum serio inhiberi.

Quinto. Quam intolerabilibus Taxis hocce biennio aggrauatae fuerint Ciuitates, de eo iam hactenus reliquae Ciuitates status et Ordines demisse requisiuerunt: Quae cum antehac inauditae fuerint, facultatesque Ciuium illarum magnitudine uehementer exhauriantur, petunt Articulum super(ieo)rem [p. 3.] condi cuius vigore Civitates in pristinarum tolerabilium Taxarum contributionibus conseruari et persistere possint.

Sexto. Recens erectum Telonium in oppido Noysydl, de quo in duobus iam Comitijs grauamen peculiare exhibuimus tolli petimus. De caetero ad gratiosum optatumque responsum humilime nos recommendantes.

Ill(ustrissi)marum Ill(ust)rium Spect(ablium) Mag(nifi)car(um)
Gener(osorum) Egregiar(um) et Nobilium Prud(entium)
et Circumsp(ectorum) Domination(um) V(est)rarum

Humillimi Servitores
N. Magister Ciuium, Iudex et Iurati
Ciues Ciuitatis Liberae et Regiae
Soproniensis.

[A levél borítójának hátoldalán:]

Quoad primu(m): Templa specifice in Ar(ticu)los inserenda esse censent Regnicolae. Ad 2dum: Parochia quoq(ue) concedit(ur) modo expetito in usum concionator(um) et Rector(um) Scholae. In tertio: Si et in quantu(m) beneficia p(rae)tensa in fundo et iurisdictione Civit(a)tis necnon p(ro)montorijs eiusd(em) sita sunt, in tantu(m) pro intertentione Gymnasij debito cu(m) effectu erigendj atq(ue) ad pios usus convertj ea posse Regnicolae agnoscunt. Ad quartum: Rex Commissarios authorit(a)te Suae Serenit(a)tis deputandos remissione oculata celebrata, si nociva Civit(a)tj illa aedificia Monachorum esse comperiant(ur) demoliri illi possunt. De Taxar(um) magnitudine commissus est querela reliquar(um) Civit(a)tu(m), superiu(s) A(rti)c(u)lo certo eisdem in genere providebitur. Quoad Telonei sublatione vigore A(rticu)lor(um) superiu(s) sancitor(um) Regnicolae negotium promovebunt. Actu(m) 19 Xbris Ao. 1619. (*Sopron Városi Levéltár* Lad. X. et K., fasc. VI. nr. 184. b.)

Grüll Tibor:

KŐSZEGI SZEKÉR MÁTYÁS
(Egy magyar prédikátor-író emlékezete)

1611. április 25-én a következő levéllel fordul a soproni evangélikus magyarság a városi magisztrátushoz: „Uraságtoknak egy Kegyelmeteknek alázatosan könyörgünk, hogy schola mester nélkül ne hagyjon Uraságtok bennünket; rendeljen Uraságtok és Kegyelmetek füzetést és ahhoz való házat, hogy ez szerint a mi fiaink is az Deáki tudományban épülhessenek"[1]. A kis létszámú soproni magyar gyülekezet valóban mintha kissé mostohán kezelt fia lett volna a városi tanács urainak. Az őket sújtó romlás nemcsak szellemi, hanem anyagi téren is éreztette hatását. Fenti levelükben kitérnek a prédikátor lakásának — egyben az iskolának — szomorú állapotára is: „Ez mellett holott az mi Prédikátorunknak háza oly pusztán álljon, hogy egy kis szobácskánál több rajta ne legyen, sem tanuló háza, sem egyéb aprólék eszköz-

1 Gamauf II/2. 838. Idézi Payr: Egyháztörténeti eml. 165—166.

nek szükséges helye ne legyen; sőt még abban az egy házacskában holott csak padok se legyenek: könyörgünk Uraságtoknak és Kegyelmeteknek alázatosan ezen is, hogy építtesse meg Uraságtok és Kegyelmetek az ő kegyelme szállását is, hogy ez szerint az Isten igéjének hirdető Pásztorinak Uraságtok keresztény gondviselése által nyugodalmas szállása lehessen közöttünk."

A város neve valóban nagy csáberő volt a külföldön végzett magyar és nem magyar literátus-réteg számára — egészen addig, amíg a kecsegtető ajánlatok helyett a rideg valósággal nem szembesültek. A városi tanács ugyanis legtöbbször igen szűkmarkúnak bizonyult, főleg a magyar kisebbséggel szemben. Sopronban ekkoriban a Jénában végzett Farkasdy Márton volt a magyar lelkész (1610—1615)[2], aki itt töltött öt esztendei szolgálat után végül is azért kényszerült távozni innen, mert egyszerűen nem tudott megélni a fizetéséből[3]. Nem azt állítjuk persze, hogy másutt jobb lett volna a helyzet. csak arra akarjuk felhívni a figyelmet, hogy milyen munkakörülmények között dolgoztak a város „értelmiségiei" a XVII. század elején Sopronban. A szenátus természetesen tisztában volt Farkasdy túlterheltségével és alulfizetettségével, ezért 1612-ben kijelenti: a magyar prédikátor csak akkor kaphatja meg 100 tallérnyi fizetését, ha tanítót vesz maga mellé[4]. A szándék nemességéhez kétség sem fér, bár a módszereken lehetne vitatkozni...

Kőszegi Szekér Mátyás nevével először a tübingeni származású Hartlieb György epigrammáskötetében találkozhatunk, melyet a szerző a soproni szenátus tagjainak ajánlott[5]. Könyvét — rejtélyes módon — csak mintegy három éves késéssel küldte el a címzetteknek, immáron kőszegi prédikátorsága idején[6]. Művének 1610. szeptember 10-én kelt előszavában a *poeta laureatus* szerző tiszteletére írott epigrammák között ott találhatjuk Sármelléki N(agy) Benedek és Kőszegi Mátyás *Carmen dedicatoria*-ját is. E két név együttes előfordulása különös figyelmet érdemel: Kőszegi neve mellett ott van ugyanis a *p.S.* rövidítés, amit minden bizonnyal *praeceptor Scholae*-nak oldhatunk fel. Ezek szerint 1610-ben vagy már elvégezte iskoláit, vagy mint utolsó éves maradt ott volt tanára mellett a kőszegi iskolában, kisegítő-tanítónak. Úgy tűnik, a *Poetica*-ban is ügyes lehetett, ha ily fiatalon felvették versét a kötetbe. Bár Nagy Benedek ekkor még nem írta meg főművét, a *Pazman Peter pironságit*, neve már ekkor is ismert volt a magyarországi protestánsok előtt[7]. Ezért nem lényegtelen mozzanat, hogy tanítványát ő maga ajánlja a soproni tanácsnokoknak az 1612-ben megüresedett tanítói állásra. Június 12-én kelt levelének bevezetőjében[8] ugyanazon gondolatokat pendíti meg, mint Lackner Kristóf, a Soproni Nemes Tudós Társaság előtt azévben elmondott szónoklatában[9]: „egy város gazdagsága azon múlik, hogy hány bölcs ember és megfontolt vezető lakik benne. nem pedig a falak vastagságán, vagy a lakosok számán." Azt írja továbbá, hogy fülébe jutott: a soproni tanács az itteni magyar iskolát előmozdítani szándékozik. Ezt a szándékukat Nagy Benedek olyan nagyra értékeli, mint Róma alapítását. Végül figyelmükbe ajánlja Kőszegi Szekér Mátyást *tum eruditione, tum morum integritate* (úgy műveltségét, mint erkölcsi tisztaságát tekintetbe véve).

2 Payr S.: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924, I, 410, 877.

3 Bejegyzés 1615. június 1-én a Tanácsjegyzőkönyvben: „Farkasdy Marton ungarischer Prediger begert dimission, weil die besoldung schlecht" (ld. Sopr. Mon. II, 300.)

4 Tanácsjegyzőkönyv, 1612. 12. §. (Sopr.Mon. I, 404.)

5 Anagrammata Hungaro Sopronia. Kerezturini 1610 Farkas ny. — 4° (41) ff. — RMNy II, 999=RMK II, 335.

6 SVL. Lad. XII. et M. fasc. 3. nr. 133. Aláírása: Georgius Hartlieb Artium ac philosoph(iae) Magister: Poeta Laureatus: pfarher zue Güns (vö. MKszle 1977, 361.)

7 Zvonarics Imrével közösen: Pazman Peter pironsagi. Kereszturat (1615) Farkas ny. — RMNy II, 1091=RMK I, 457.

8 SVL. Lad. XII, et M. fasc. III. nr. 124.

9 Az Oratio de laudibus Semproniensis a szegedi Lymbus III. számában jelenik meg 1991 májusában. Az idézett rész „ősforrása" Iszokratész Areioszpagoszi beszéde.

A kőszegi prédikátor kéri továbbá, hogy a tanács urai „segítsenek az ifjúnak a tudomány gyökereinek megédesítésében". Végül meglehetős magabiztossággal, csaknem parancsoló hangon zárja levelét: „legyetek minden erőtökkel azon — írja Nagy Benedek —, hogy csalódnom ne kelljen a rólatok eddig kialakult jó véleményemben." Ezek után persze kétség sem férhetett hozzá, hogy a fiatal Kőszegit alkalmazzák a magyar tanítói állás betöltésére.

„Tisztes kérésüknek nem akarván ellentmondani, sok neves férfiú tanácsára eljöttem a gyengécske gyermeki lelkek okítása végett. Ezáltal a már majdnem összedőlt magyar iskola ismét visszanyerte korábbi fényét, sőt — Nagyságotok kezdeményezésére — általam mintegy új csapáson haladt. Ez az oktatás úgy nekem, mint uraságtoknak utat fektet a boldogsághoz és a mennyei élethez. Az iskola állapota ugyanis minden ember szeme előtt van, s a növendékek szelleme — mint mondják — a vastag porból felemeltetik, amit tudásom szűkös táplálékával, Uraságtok hírnevének gyarapítására, Isten segítségével jobban véghezvinni igérek."[10] Imígyen kezdődik Kőszegi Szekér Mátyás első levele, melyet feltehetőleg hivatalba lépésének évében írt a soproni tanács tagjainak. A *rector hungarus satis indignus*-ként (meglehetősen méltatlan magyar rektor) aláírt levél nem minden álszerénység nélkül íródott. Kőszegi nagyon is tisztában volt pártfogóinak hatalmával (akik között ekkor már Nádasdy Pált is ott sejthetjük) és saját tehetségével. Csak egyetlen dologgal nincs (és nem is lesz) megelégedve: a szűkös ellátással és az alacsony fizetéssel. Bevételeit is jócskán csökkentette, hogy tanítványai — mint írja — kevesen vannak, s azok is szemmel láthatóan nyomorognak.

A következő esztendő nyarán, június 21-én (8 nappal fizetés előtt) emlékezteti a tanácsot a neki tett ígéreteire.[11] Mikor egy évvel azelőtt neves tudósok ajánlására a városba költözött, azt mondták neki, az iskola céljára szolgáló egy helyiség mellett még külön szobák is készülnek a diákok számára, de a tanács mindeddig ezt nem teljesítette. (Pedig az építkezést már idestova két éve húzták-halasztották.) Ezért azt kéri, ne hozzanak a szenátorok szégyent a városra és önmagukra a dülledező iskolával, hogy a jövőben is legyenek tanítók, akik szívesen jönnek majd ide. Ebből a finom utalásból is sejthetjük, Kőszegi Szekér Mátyás csekély egy év leforgása alatt eljutott a távozás gondolatáig. Nagyon tanulságos levelének záró része is. Az aláírás felett ugyanis ez szerepel: *in Musaeolo meo*, vagyis az én múzsai otthonocskámban". Ezt a kifejezést Kőszegi Lacknertől hallhatta, akinek két évvel később megjelent *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio* c. művében ugyanezt olvashatjuk,[12] csakhogy nem kicsinyítőképzős formában. Hasonló, Lackner-művekből vett reminiszcenciákat Kőszegi későbbi leveleiben is felfedezhetünk.

A város nagytudású polgármestere fentebb már említett 1612-es beszédében arról panaszkodik, hogy Sopronnak nincsenek és soha nem is voltak igazán neves költői, csak afféle fűzfapoétái.[13] Ez utóbbiak — hogy megnyerjék a szenátorok kegyeit — dícsérő-panegyricusokat zengtek hozzájuk, mindenfajta művészi érdem nélkül. Valójában nem is számítottak rosszul ezek a rímfaragók, hiszen a soproni városi magisztrátus csupa művelt, külföldi egyetemet végzett úrból állott, akiknél kedvező fogadtatásban reménykedhettek.[14] Az epigrammájával egyszer már közönség elé lépett Kőszegi Szekér Mátyás is ezt az utat választotta némi (anyagi) előmenetel érdekében. 1613. november 15-én kelt levelében[15] azt írja: „Látván azért ezt, én is Istennek engedelmébül és ajándékábul írtam és nyomtattam ez egynéhány epigrammát, kit uraságtoknak be is küldtem, consecráltam, és dedikáltam." Bár

10 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 108.

11 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 104.

12 Coronae Hungariae Emblematica descriptio Levingae Suevorum, 1615. Jacob Winter ny. — RMK III, 1156.

13 Ld. az *Oratio* bevezetését.

14 Kovács József László: Irodalompártolás a reneszánsz Sopronban. MKszle 1977, 167—173; uő.: Lackner Kristóf és kora, 30—45.

15 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 106. — vö. RMNy II, 1056.

a könyv az egész tanácsnak íródott, azoknak a férfiaknak, akik „az tisztességes tudománynak mellvasát magukra föltették (vö. Eph 6, 14) úgy annyira, hogy már sok fő helyeket fölülmúl (ez a város)", a *titulus* csak egy személyhez, Lackner Kristófhoz szól, amiért ne sértődjenek meg a többi szenátorok, akik 12-en a Vergiliusnál is szereplő 12 planétának, vagy a 12 Múzsának felelnek meg.[16] A kötet tartalmát illetően azt is kideríthetjük a levélből, hogy *Iduex* Lackneren kívül még 5 tanácsost verselt meg, vagyis a tituluson kívül még 6 epigrammát tartalmazhatott a kötet, minden valószínűség szerint latin nyelven. A könyvből minden tanácsosnak egyet-egyet, Lacknernek pedig nyolcat küldött el, *reliqua exemplaria quaerant sibi patronos* (a többi példány pártfogót keres magának). Kiemelendően fontos levelének záró sora is: „Ezután nagyobb dologban akarok Uraságtoknak szolgálni, hogy más emberek is ehhez képest fölserkenvén Uraságtokat ilyen epigrammákkal szalutálják." Valószínűleg igaza lehet Kovács József Lászlónak, aki szerint a mára nyomtalanul elveszett opusculum Farkas Imre keresztúri nyomdájában jelenhetett meg.[17]

Az epigrammás kötet — úgy tűnik — nem hozta meg a várva-várt anyagi felemelkedést: 1614-ben újabb fizetésemelést kér a tanácstól. Kérelme elveszett, csakúgy mint Lackner arra írott válasza. Ránk csak Kőszegi viszontválasza maradt, amelyben tudomásul veszi *supplicatio*-jának elutasítását,[18] csak borból és búzából kér valamivel többet, hogy tovább maradhasson a városban. Levelének utóirata izgalmas adatokkal járul hozzá a XVII. századi prédikátor-tanító szellemi életének teljes körű megrajzolásához: „(A fizetésemelés kérésére) egy felső-németországi lelkész áruba bocsájtott könyvtára is ösztönöz engem, amit Nagyságos és Tekintetes Nádasdy Pál uram segítségével meg is akarok vásárolni, nagylelkű és bőkezű Uraságotok támogatásával." Íme, a *captatio benevolentiae* újabb formája: Kőszegi maga is könyvgyűjtőnek mutatja magát, hogy ezzel is megnyerje a neves bibliofil szenátorok támogatását.[19] 1615-ös levelének[20] utóiratában — erről a későbbiekben még lesz szó — megismétli a kérést: Bármennyi emelést is kapok, azt könyvekre és a hideg beállta miatt egy felsőkabátra fogom költeni, nem pedig szórakozásra." Kőszegi Szekér Mátyás megható könyvgyűjtő-szenvedélyének ma mindössze egyetlen fennmaradt emlékét tudjuk bemutatni, ami a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium (volt Evangélikus Líceum) muzeális könyvtárában őrződött meg.[21] Ennek professzorbejegyzése (*Sum Matthiae Küßöghy Con. Ungar. Sopron. m.pria.*) már *concionator ungarorum*-ként (magyar lelkész) nevezi meg őt, de írástípusa alapján is a 30-as évekre, vagyis a Sopronból történt távozása körüli időkre tehetjük a bejegyzés keletkezését. A kötet azonban egy másik professzor névjegyét is tartalmazza: *Ex libris Adami Dornwang Die 28 Aug: 608.* Dornwang Ádám kilétéről semmit sem tudunk, de nem lehetetlen, hogy ő lehet az a „felső-németországi lelkész", akinek könyvtárát Kőszegi szerette volna megvásárolni.

Farkasdy Márton távozása után, 1615-ben Lackner a magyar lakosság határozott követelésére rábízza Kőszegire a magyar lelkészi hivatalt. Az immár prédikátorrá lett tanító levelében[22] kéri a neki kijáró teljes fizetést, és panaszkodik az eddigi prédikátorokra, akik teljesen elhanyagolták hivatalukat. Ő maga az itt töltött három esztendő alatt olyan nincstelenségre jutott, hogy úgy érzi, mintha a sors

16 Vergiliusnál (Georgica I, 232) valóban szó esik a 12 bolygóról, de a Múzsák bizony csak kilencen voltak!

17 Kovács József László: Farkas Imre sopronkeresztúri és csepregi nyomdája (1608—1643). MKszle 1973, 360—361.

18 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 57.

19 Lackner könyvtárának maradványairól ld. a MKszle következő számában. A tanács tagjai közül jelentős gyűjteménnyel rendelkezett még az id. Faut Márk is. Ld.: Könyvtártörténeti Füzetek II. Szeged, 1982, 11.

20 SVL. Lad. XII. et M. fasc. X. nr. 162.

21 Curtius Rufus, Quintus: Historiarum Alexandris Macedonis libri octo. (ed. Franciscus Modius). — Coloniae, 1591. (Ca 359)

22 SVL. Lad. XII. et M. fasc. X. nr. 162.

egyes-egyedül csak az ő feje ellen esküdött volna össze. Csakis az tartja vissza a távozástól (mivel már hívták máshová is), hogy bízik a tanács urainak jólelkűségében, és mert *malo cum doctis timore, quam indoctis gaudio habitare* (inkább akarok tudósokkal félelemben, mint tudatlanokkal örömben lakozni) — az utóbbi lehetőséggel talán már a hadseregre célozva. Máskülönben nagyon egyedül érzi magát, nincs akivel egy értelmes szót válthatna, s ráadásul a kvártélyért is sokat kérnek. Már két éve csak annyi porciót kap, amennyi elődjének egy félév alatt járt ki. Ez bizony szégyen a városra nézve, s ha ezen nem változtatnak, ő el is megy innen. A fentiekben már említettük egyik levélzáró formulájának forrását: Lackner Kristóf emblémáskönyvét. Ebben a levélben újabb bizonyítékot találhatunk arra vonatkozólag, hogy Kőszegi olvasta a polgármester munkáját, mivel az annak címlapján szereplő jelmondatot (*Vicisti, vicisti famam virtutibus tuis* 'Erényeiddel legyőzted a rosszhírt') itt is idézi nem minden célzatosság nélkül természetesen.

Újabb panaszos levelére sem kell sokáig várni.[23] Kántorbőjt után 50 nappal (szeptember 15-én) még mindig tartozik neki a kamarás 5 forinttal. Kéri, fixálják fizetését, mert ő ilyen nagy energiát igénylő tisztséget, mint a prédikátorság, máskülönben nem fog elvállalni. („Énnékem is azzal köll élni, az mit szolgálok...") Pedig ki tudja, hol találnak még egy ilyen jó prédikátort, aki ha elmegy, a hívek is átpártolnak az ellenséghez. Végül a következő megjegyzést fűzi a levélhez: „Az irat immár meglehetne, ha akarná Uraságod kiadni." A megszólított mögött nyilvánvalóan Lackner Kristófot sejthetjük, de mi volt az az irat? Erre ad választ a következő levél.

„Démoszthenészről, a görög irodalom ítészéről és a híres szónokról többen azt tartják, hogy nem kevés bölcsesség van verseiben, mitöbb, isteni költő. Így vélekedek én is, s bár verseim Minervája még bárdolatlan, némi költői mesterségbeli tudás birtokában mégis hadd ajánljam fel őket. A történettudósok szerint különösen a spanyolok szokták emblémáikat négyszögletes, színes ábrákkal díszíteni, de Cicero a művészi bonyolultsággal megalkotott szónoklatokat és bölcsmondásokat is e névvel illeti — amivel én is egyetértek, mivel ezeket az emblémákat a régiek írásaiból összeszedegetve, noha elvetve a képek hozzátételét, ajánlottam föl Nagyságos és Bölcs Uraságtoknak, nem mintha azok olyan súlyos gondolatokat tartalmaznának, hanem többnyire ifjúkori gondolataimat" — ajánlja 1615. december 2-án kelt levelében[24] elkészült emblémáskötetét Lacknernek és a Tanácsnak.

A magyarországi emblematikus irodalomról részletes tanulmányokat olvashatunk Kovács József László tollából,[25] aki Lackner hasonló műfajú munkáit is többször elemezte. Bár ezeknek hatása Kőszegire egészen nyilvánvaló, a fenti hivatkozást Lackner egyik ismert művében sem találhatjuk meg. Sőt, az emblematika atyamestere, Andrea Alciati *Emblemata* c. művének előszavában ki is kel az *emblema* = *sententia* azonosítás ellen.[26] A spanyol emblematikusok közül a legismertebbek Juan de Boria, Diego de Saavedra és Antonio Guevara voltak, akik közül az utóbbinak művei a soproni magánkönyvtárakban is fel-fel tünedeztek.[27] Olvasta-e ezeket Kőszegi Szekér Mátyás? Aligha valószínű. A kötet, mint az a levélből ki-

23 SVL. Lad. XII. et M. fasc. X. nr. 52.

24 SVL. Lad. XII. et M. fasc. X. nr. 61. — szövegét kiadta: Kovács József László: MKszle 1977, 170—171; vö. RMNy App. 101.

25 Az emblematikáról általában ld. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora, 67—87. Maiestatis Hungariae Aquila. Bp., 1988. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XIX—XX.) 31.

26 „Plerique sunt non satis acuti, qui Emblema cum Symbolo, cum Aenigmate cum Sententia, cum Adagio temere et imperite confundunt" (Emblemata. Lugduni, 1600, 13—14.)

27 E helyt lehetetlen lenne az összes ide vágó adatot idézni, ezért csak néhány példára szorítkozom. Az ifj. Faut Márk könyvtárában számos emblematikus mű volt, többek közt Sambucus és Alcati egy-egy munkája, és természetesen Guevara Horologium principum-ja, amelyeknek jelentős része még apja tulajdonából került hozzá (ld. Karner Károly: Két soproni polgár könyvtára. MKszle 1977, 111—133. Faut nr. 47, 114, 120, 135, 143).

derül, régi írók (valószínűleg antik auctorok) műveiből összeszedegetett bölcs mondásokat tartalmazott, s ráadásul a képek is hiányoztak belőle. Lacknernek nyilván nem sok kedve lehetett ahhoz, hogy az igénytelen tartalmú és kivitelű kéziratot megjelentesse. Pedig a szerző bizonyosan az ő nagylelkű ajánlatát várta. csak kifogásként említi meg, hogy nem akart a nyomdásszal „csatába bocsájtkozni", mikor látta mennyire tele van az megrendelésekkel. Mint lelkész, idestova már fél éve és négy hete dolgozik a városban, nem minden siker nélkül, bár akadnak ellenségei is — de ő nem ügyel a ludak gágogására. Újra hangsúlyozza, hogy a fizetésemelést könyvek vásárlására fogja költeni: „hogy a nép a vártnál nagyobb hasznot húzzon innen (ti. a prédikátorságból), sok szerzőre van szükség, akiket én sikeresen be is fogok szerezni." Íme egyik fontos bizonyítéka annak, hogy 1615-ben még nem állt fenn a városban a nyilvános evangélikus könyvtár.[28] Pedig „a könyvek gyűjtése nélkül a mi tudományunk teljességgel bárdolatlan — folytatja levelében — és könnyen megeshet, hogy a mi magyarjainkat a bálványimádó pápának vetjük oda, mert az ezekkel ellentétes cikkelyeket egyáltalában nem ismerik."

Az ezt követő évek adatai jóval hiányosabbak az előzőeknél. 1617-ben Kőszegi aláírását az Egyesség Könyvében *(Formula Concordiae)* a csepregi szinódus küldöttei között találjuk meg.[29] A következő év január 17—18-án tartott pápai zsinat jegyzőkönyveiben a *Causae ministrorum excussae* (Az elűzött prédikátorok ügyei) fejezetben találkozhatunk nevével, ahol a derecskei nemesek szólíttatnak fel arra, tegyenek eleget neki vállalt fizetési kötelezettségüknek.[30] Egyik későbbi levelében ugyan megemlékezik a Bethlen Gábor körüli zűrzavaros időkről, és arról, hogy majdnem elűzték szolgálatából, de ennek körülményeiről semmi többet nem tudunk.

A tanácsnak címzett panaszáradatát 1622-es levelében folytatja.[31] Ennek az embertelen századnak (inhumanum saeculum) szinte valamennyi csapását elviselte már, pl. Sopronból is elűzték volna, ha Schwarz János kapitány meg nem könyörül rajta.[32] A tanács urai csak ígérgetnek, de semmit nem váltanak be. Külön kéri a szenátust, hogy az egyházat gyarapítsák minél több tiszta szent szöveggel *(puris sacrarum litterarum documentis)*.

1622 májusában II. Ferdinánd személyes részvételével Sopronban ülésezik az országgyűlés. Kőszegi egy nyolc évvel később keltezett leveléből megtudhatjuk, hogy nemcsak ezen, hanem egy másikon (talán III. Ferdinánd koronázásán 1625-ben) is részt vett: „két országgyűlésben és sok zűrzavarban én annyi sok különböző fő rendeknek mennyi sok gonddal szolgáltam." Úgy vélem valahol itt, és nem Kőszegi irodalmi próbálkozásaiban kell annak magyarázatát keresnünk, hogy tizenegy évi soproni tartózkodás után végre 1623-ban őt is beválasztják a Lackner alapította Soproni Nemes Tudósok Társaságának tagjai közé,[33] amelynek nem nemesi származású literátusok és iparosok is tagjai lehettek.[34] A késés másik oka az lehetett, hogy Kőszegi nem járt külföldi egyetemeken, s társadalmi állása sem tette fontossá a Társaság szemében, mivel ott elsősorban a városi „high society" volt képviseltetve.

28 Az első ide vonatkozó adat Lang Mátyásnak Johannes Gerhard jénai professzorhoz írott 1656-os leveléből való. (Gotha, Forschungsbibliothek, Chart. A. 133. nr. 133, levelet Monok István bocsájtotta rendelkezésemre.)

29 Ego Matthias Keoszeghi, vocatus ecclesiae Soproniensis minister Ungar. mente sobris, corde sincero, libro huic Concordiae subscribo (Payr S.: Egyháztörténeti eml. 65.)

30 Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. Szerk. Pokoly József. VII. évf. Bp., 1910, 8.

31 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 99.

32 Ld. Házi: Polgárcsaládok nr. 10 086.

33 Articuli et rationes foederis studioserum reipublicae Semproniensis, fol. 122v (OSZM Fol. Lat. 1321.) Matthias Köszeghy Concionator Evang. Hung.

34 Kovács József László: A Soproni Nemes Tudósok Társasága (1604—1674). Helikon 1971, 454—467.

Tizennyolc évi kemény küzdelem és nyomorúság után végre véglegesen rászánja magát a távozásra. 1630-ban kelt búcsúlevelében[35] elősorolja érdemeit: a fent említett országgyűlési szerepléseken kívül a városi iskolában az itteni főnemesek fiait oktatta az ékes magyar nyelvre. s némely ünnepeken csak tíz ember előtt is prédikált. „Bizony énnekem az soproni lakásban több hasznom nem volt az mindennapi ételnél italnál" — sőt kevéske fizetése mellett 300 tallérnál is többet költött atyai örökségéből. Végül is Nádasdy gróf közbenjárására a Tanács egy évre elbocsájtotta a győri felkelő seregekhez, tábori lelkésznek.

Nádasdy Pál (1598—1633) előbb Vas vármegye főispánja, 1622-től pedig a dunántúli részek főkapitánya, királyi főudvarmester volt. 1625-ben grófi rangot kapott. Buzgó evangélikus volt, fiai számára egy imádságoskönyvet is megjelentetett (RMNy II, 1494). 1630. szeptember 9-én levélben köszöni meg, hogy a soproni tanács átengedte neki Kőszegi Szekér Mátyást:[36] „Áldja meg Isten minden jóval Kegyelmeteket.Mivel Kegyelmetek kedvünköt nem szegte, hanem Zvonarics István Uram helyett kit udvari Prédikátorunknak választottunk, kérésünkre maga magyar lelki tanítóját egy győri seregnek oda engedte: mi is nem akarunk háládatlanok lenni." Nádasdy Kőszegi helyett Simaházi Tamás kövesdi prédikátort ajánlja a szenátusnak.

Kőszegi tehát elkerült a győri seregekhez Pataházára, amelyről 1618-ban így írt Pálházi Göncz Miklós „a győri nemes vitézlő rendek prédikátora és az igaz August. Confession valo magyar lelki pasztoroknak Dunán inneni superintendense" az évben kiadott könyvének előszavában:[37]„Költ Pataházán, Győr alatt. egy nyomorult falutskában." 1631-ben, miután az egy esztendőt leszolgálta itt, Kőszegi kezdett rájönni, mennyit veszített, mikor felcserélte soproni „múzsai otthonát" e „nyomorult falutskával". Augusztus 19-én egy lovasfutár főhadnaggyal levelet küldenek Nádasdyhoz és a soproni tanácshoz is, hogy hosszabbítsák meg a magyar prédikátor ott-tartózkodását. Ezzel a petícióval egyidejűleg Kőszegi is a Tanácshoz fordul egy levélben.[38] Egy éve azzal a feltétellel jött el Sopronból, hogy ha vissza akarna menni, ott újra befogadják. Tudja, hogy a Tanács csak Nádasdynak akart a kedvében járni, mikor elengedte őt. De ő most is a szenátus hatalma alá tartozik, hiszen a városban van egy kis szőlője, s feleségének is ott van apai jószága. Persze csakis akkor kívánna visszamenni. ha tisztességes állást kapna, hiszen sajnálja a katonákat itthagyni, akiknek igen nagy szükségük van egy tanítóra, s a pénzük is kevés, hogy újat fogadjanak. Végül is a döntést Artner Farkas polgármesterre, ill. a Tanácsra bízza. Ezzel szemben az érem másik oldala így néz ki: Kőszegi uram bizony határozottan menni szándékozik — írják a katonák —, mivel előbbre valónak tartja a békességet a csatazajnál, s mert van a városban egy szőlőcskéje is. Pedig nélküle nemcsak a magyar, hanem a német evangélikusok is szűkölködni fognak „mert itten kevés nap van mellyen valami dolga az tanítónak nem volna". Ezért kérik, hogy jövedelmét is ide utalják át, mert akkor biztosan hosszabb ideig fog maradni.

Utolsó két levele, melyeket szintén Pataházáról írt, kevés számunkra fontos információt tartalmaz. 1636. augusztus 23-án arról ír, hogy a soproni plébánia megüresedett tisztségére ő „Lónyi uramat" ajánlja[40] a Tanács figyelmébe. Lónyi Mihály vasvári prépost és pápóci prior tehát nem 1638-ban,[41] hanem már két évvel korábban folyamodott a soproni plébániáért, mint itteni beneficiátus. de nem ő, hanem Csehonics István nyerte el.

35 SVL. Lad. XII. et M. fasc. XI. nr. 4.

36 Payr: Egyháztörténeti eml. p. 187—188. (Gamauf II/2. p. 68)

37 Az római Babylonnak kőfalai. Kereztúr 1619. Farkas ny. — RMNy II. 1184. vö. Gálos Rezső: Győri Szemle 1943, 157—165.

38 SVL. Lad. XXIV. et Y. fasc. XIII. nr. 893.

39 SVL. Lad. XXIV. et Y fasc. XIII. nr. 894.

40 SVL. Lad. XII. et M. fasc. IV. nr. 193.

41 Póda E.: A soproni plébánia története. In: Sopr. Mon. II. p. 42.

Kőszegi utolsó fennmaradt levele 1637. augusztus 2-án kelt.[42] Ebben egy bonyolult peres ügyről van szó. A Csapi-fiúk 8 hold földet zálogba adtak sógorának, Szabó Miklósnak, majd valami fortéllyal túladtak rajta. Erről viszont nem kérték ki feleségének véleményét, akinek anyja révén épp' annyi köze lett volna ehhez a területhez, mint nekik. (Ezek szerint Kőszegi felesége is Csapi leány lehetett.) Tehát a jussot előbb fel kellett volna kínálniuk megvételre a prédikátornénak. Tettük egyébként Iustinianus szerint is elítélendő. Ráadásul a telekre pénzt vettek fel, amit a testvérek egymás között szétosztottak „és így a gazdaasszonyt (értsd: feleségét) kitagadták az jószágbul". Csapi János a fentin kívül még 2 hold földet is elszerzett tőlük, ami Hoffingernél volt zálogban a Szt. Mihály utcában. Pedig ennek a művelésére is Kőszegi fogadott fel egy stájert, 15 dénárért. Végezetül arra kéri a Tanácsot, büntesse meg a Csapiakat, és felesége részét ítéljék neki oda.

Kőszegi Szekér Mátyás leveleinek áttekintése után a következő tanulságokat vonhatjuk le: a prédikátor-író a társadalmi ranglétra alsó fokán álló literátusréteg tipikus képviselője volt a XVII. század elején, egy országos viszonylatban gazdagnak mondható városban, Sopronban. Ezt a várost ráadásul ebben az időszakban humanista értelmiségiek válogatott gárdája vezette, élükön a neves tudós-íróval, Lackner Kristóffal. Az ő személyes pártfogása és Kőszegi minden igyekezete ellenére sem sikerült olyan szellemi és anyagi körülményeket teremteni, amelyben a magyar lelkész is otthon érezte volna magát. Ennek persze sokféle magyarázata lehet, de tény az, hogy a város ebben az időben kevés figyelmet fordított az iskolaügyre,[43] nem is szólva a magyar iskoláról. Így lehet az, hogy Kőszegi 18 éves kudarcsorozatot hátra hagyva volt kénytelen eltávozni a vele oly mostohán bánó városból.

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

Huszonkettedik közlemény
Az alkalmi bélyegzők (folytatás)

127. 175 ÉVES AZ ERDÉSZETI ÉS FAIPARI EGYETEM. VIII. 26. SOPRON	1983
128. VASÚT ÉS IDEGENFORGALOM A BÉLYEGEKEN KIÁLLÍTÁS. VII. 1. SOPRON.	1983
129. KÖZÉPISKOLÁSOK FORDÍTOTT NAPJA. VI. 1. SOPRON.	1985
130. MAGYAR GYÓGYPEDAGÓGUSOK EGYESÜLETE. XIII. O. Sz. K. VI. 27. SOPRON.	1985
131. JUBILEUMI BÉLYEGKIÁLLÍTÁS. VII. 14. SOPRON.	1985
132. 40 ÉVE SZABAD MAGYARORSZÁG. IV. 4. SOPRON 1.	1985
133. 40 ÉVE SZABAD SOPRON. IV. 1.	1985
134. 13. ORSZÁGOS POSTÁS KONFERENCIA. VIII. 21—22. SOPRON.	1986
135, TAKARÉKOSSÁG ÉS PÉNZ A BÉLYEGEN KIÁLLÍTÁS. X. 17. SOPRON.	1986

42 SVL. Lad. XII. et M. fasc. IV. nr. 195.

43 Ld. Grüll Tibor—Szende Katalin: Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására (1620). SSz. 1991, 237—241.

136. A GYŐR—SOPRONI VONAL VILLAMOSÍTÁSA. SOPRON. 1987. MÁJUS. 31. 1987

137. 140 ÉVES A SOPRON—BÉCSÚJHELYI VASÚTVONAL. SOPRON. 1987. 08. 20. 1987

138. A SOPRON—EBENFURTI VONAL VILLAMOSÍTÁSA. 1988. V. 29. ELEKTRIFIZIERUNG. OEDENBURG—EBENFURTH. 1988.

139. »CARROUSEL« I. IPARI KIÁLLÍTÁS ÉS VÁSÁR. SOPRON, 1988. VII. 22. 1988

140. SOPRONI ÜNNEPI HETEK. VÁROSOK KÖZÖTTI KIÁLLÍTÁS. GYŐR—SOPRON—JEREVÁN. 1989. JÚNIUS 24—28. SOPRON. 1989

141. 110 ÉVES A GYSEV. XXXIX. VASUTASNAP. SOPRON, 1989. JÚLIUS 9. 1989

25 éves a Soproni Vasútas Bélyeggyüjtő Kör

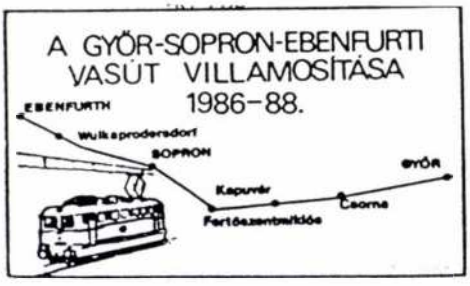

1—4.

Az országos Erdészeti Egyesület közgyűlésének meghívóján használt emlékbélyegzést jól hangsúlyozza a 100 éves magyar vadászszövetség tiszteletére kiadott bélyeg, amely távcsövön keresztül látható szarvast ábrázol (1. kép). A soproni bélyegzések sorában egyedülálló az ún. „fordított nap"-ról készült (2. kép). A 25 éves Soproni Vasutas Bélyeggyűjtő Kör a 35. Vasutasnapon a GYSEV 17. sz., százéves mozdonyáról készült emlékbélyeggel és bélyegkiállítással emlékezett meg saját jubileumáról (3. kép). A GYSEV teljes vonalának villamosítását kétnyelvű emlékbélyeg köszöntötte (4. kép). A Carrousel iparkiállítás emlékbélyegzésének az a szépséghibája, hogy ez nem az I., hanem a III. iparkiállítás volt Sopronban (5. kép). Az első soproni iparkiállítást 1847-ben rendezték, a következőt 1925-ben, ebből az évből való az első emlékbélyegzés is (vö. SSZ. 1990, 27). A Sopron és Jereván közötti kiállítás emléklapján „SOS Örményország" felirattal az 1988. évi karácsonyi földrengésről is megemlékeztek a rendezők: az emlékbélyegzésen Szárkisz Bágdaszárján örmény művésznek a soproni Jereván városrészben felállított szobra látható (6. kép).

5—6.

Nikolics Károly:

Gensel Ádám-emléktábla Sopronban

A Soproni Szemlében néhány közleményben foglalkoztunk Gensel Ádám, a neves orvos, meteorológus munkásságával. Ismeretes, 1945-ig a mai Lenkey utca Gensel nevét viselte. Akkor más német hangzású utcanevekkel együtt ezt is megszüntették anélkül, hogy a személyt, érdemeit ismerték volna.

Több, mint két évtizedig próbáltuk Gensel Ádám nevét újra megörökíteni. Először a helyi Meteorológiai Állomáson sikerült egy kisebb domborművet létesíteni. De a városban ezt nem tudtuk elérni.

Végül is szülőházán, a Patikamúzeum falán, a Fő tér 2. sz. alatt Gensel arcképét ábrázoló bronzplakettel márványtáblát állítottunk. A házban levő Fehér Angyal gyógyszertár a Gensel-család birtokában volt. Az apa: Gensel Kornél gyógyszerész botanikusként volt ismert, a városban füvészkertet alapított. Ádám orvosi tanulmányait Jénában és Halleban végezte. Számos tudományos közleménye jelent meg. Az Esterházy-család orvosa és városi tisztiorvos volt. Szegénysorsú soproni diákok továbbtanulására alapítványt létesített.

Az emléktábla költségeit a Győr-Sopron megyei Gyógyszertári Központ, a Soproni Városszépítő Egyesület és a Soproni Múzeum vállalta. A plakett Kiss László éremművész alkotása, a márványtáblát Károlyi Gyula kőfaragó készítette. A leleplezésre 1991. március 12-én került sor a város vezetősége, múzeumok, társadalmi szervezetek képviselőinek jelenlétében. A megemlékezést Dr. Nikolics Károly, a Magyar Gyógyszerészeti Társaság országos elnöke tartotta.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Kovács László:

Rázó József kiállítása

(1990. november 18)

Olyan művész kiállítását nyitjuk, akit mindenki ismer. Tisztelik mint idősebb kollégát, a józan és megfontolt nyilatkozót, szigorú következetességét, vagy mosolyát — élethelyzettől függően. Ugyanakkor, ha megkérdezünk valakit, néhány kivételtől eltekintve, nem ismerik igazán az embert, nem ismerik igazán a művészt.

Ki tehát Rázó József, a 64 éves soproni polgárrá lett csornai, 9 gyermekes család sarja, aki élete során felemelkedést és mélypontot, nélkülözést és sikert végigélt anélkül, hogy környezete különösebben tudomást szerzett volna róla?

Talán a család, a falu kényszerítő tisztessége és kemény, emberséget követelő erkölcse az oka, hogy a közösségi érzelmek, a zokszó nélküli lemondás, a küzdeni tudás így alakultak ki benne.

Gondoljuk meg, panaszkodott-e valakinek? — Soha. Elviselte-e zokszó nélkül a méltánytalan mellőzést? — Igen. Együtt tudott-e lenni a többiekkel, kimaradt-e bármiből, amit a közösség határozott?

Szükségszerű hát felidézni életútját. Az elemi iskola, utána a polgári, majd a tanítóképző következik és a frissen végzett tanítónak nem nehéz közel kerülnie a jobaházi emberekhez, ahol tiszteletet parancsolóan érik tanítóvá és fest.

Fest gyermekportrékat, környezetét, — ezzel is tanítva diákjait. A faluban élő fafaragókkal közösen kiállítást szervez, rá kívánja döbbenteni az embereket azokra a csodákra, melyek megvannak bennük, de talán nincsenek tudatában értékeikkel, ősi tehetségükkel.

Közben a nagy álom, a képzőművészeti főiskola, valósággá válik. Hincz Gyula de különösen Kmetty János hatására érik művésszé és szaktárgya avatott tanárává. Még részt vehet az utolsó soproni tanítóképzősök oktatásában, és a képző megszüntetése után a siketek általános iskolájához kerül, itt folytatódik a katedra és az ecset szolgálata. Képtelen félgőzzel dolgozni. Tudja, hogy egész embert követelő mindegyik, ezért kétszeresen dolgozik a rá jellemző szívóssággal, kitartással. Az eredmény nem marad el — művészeti alaptag lesz.

A következetes munka beérik a tanításban is. Szakcikkeket ír a fogyatékos gyermekek művészeti oktatásáról, és talán a legtöbbet éri el, amit pedagógus elérhet, rábízzák az országosan használatos rajztanterv kidolgozását. Munkája nyomán tanítványai is megízlelhetik a sikert, hisz — vallomása szerint — az egyik területen sajnálatosan fogyatékos gyerekek más területen kiemelkedő teljesítményre képesek. Több tanítványa díjat nyer nemcsak itthon, hanem külföldön is.

Ennyit Rázó Józsefről a tanítóról, a rajztanárról, akinek ereje és hite az előbbiek szerint szállt át másokra, emberi önbecsülést adva azoknak, akik a sors szeszélye folytán a legjobban rászorulnak erre.

És mit végzett ebben az időben Rázó József, a festő? Hasznosítja megszerzett tudását, nyaranta művésztelepeken vesz részt Dunaújvárosban, Egerváron, a számára kedves Tokaj tájait festi és megfordul Európa több országában.

Első önálló kiállítása 1969-ben Sopronban vegyes fogadtatású, de megnyitja az önálló tárlatok sorát. Amilyen hűséges típus, olyan hűséget mutat kiállításainak helyszíne is. A megyében állít ki csak egy kivétel van — Tokaj —, de ez is a hűség jele.

Munkáival figyelmet kelt, megyei festészeti díjat érdemel ki és a 15 év elteltével megismételt soproni önálló tárlat már teljes siker — győzelem! El tudja fogadtatni magát a szakmával és a közönséggel. Salamon Nándor írja róla ekkor: „Több kiállítással a háta mögött, a munkával töltött két évtized ellenére is, magára maradt megyénk művészei között. Bár különállását semmivel sem igyekezett kiemelni, mégis problémáival, törekvéseivel jobbára egyedül maradt. Szellemi erőforrásai, tanító mestereinek hagyatéka révén képviselője lett — egyedül ezen a vidéken — a

magyar konstruktivista törekvéseknek. Nyugtalan, kereső természete nem engedi a megtalált formakincsek ismétlését..."

Így igaz! Soha nem ő zárta ki magát a művészeti élet pezsgéséből, mások az agresszívek a zajos hullámokon lovaglók halványították el működését, elterelve a figyelmet a mindenkori aktualitás felé. Nem volt ezért megbántott ember. Nem haragos típus. Nem is gyanakvó, de való igaz, hogy szerénysége, a mindennapokon felülemelkedő mentalitása nem engedte meg számára a felesleges vitákat. Tudta, hogy ő fog győzni. Tudta, hogy a tehetség és a mesterségbeli tudás, melynek kiindulópontja a főiskolai mester, kiteljesítője pedig ő maga, mindennapi munkájával, a külföldön és idehaza szerzett tapasztalataival.

Nem engedett, nem engedhetett céljaiból. Ezért lett ő a konstruktivista törekvések képviselője, akit nem tudott elcsábítani sem az absztrakt, sem más irányzat. Persze, hogy kipróbált mást is, festett, sőt formázott műveket, de mindig visszatért a konstruktivizmushoz. Támpontot jelentett neki az, amit tökéletesen birtokolt, a szilárd szerkezetbe ágyazott kép, mely a festő belső gondolatainak mély megnyilatkozása.

Szerencsések vagyunk, mert nemcsak az utóbbi évek alkotásait látjuk a falakon, hanem egy kis keresztmetszetet az életműből. Még az a szerencse is megadatott számunkra, hogy nagyméretű alkotásainak kisebb változatai itt vannak. Láthatjuk a „Csillagnézők" megindítóan szép párját, a „Tokaji hidat", a „Földmérők" figuránsait, akik hozzá tartoztak a főiskola jóvoltából az akkori Sopron képéhez, vagy a „Tihanyi Temető"-t tömör csendjével.

Bizony a tenyérnyi vázlatokból kikerekedő alkotások sűrűbbek, töményebbek, mint nagyobb változataik, de nem ismétlések ezek, hiszen Rázó József képtelen lenne erre.

Csodálom ezeket a képeket. Olyan nyugodtságot. rendet sugároznak mint amilyen ő maga. Igaz, adódik ez a konstruktivizmusból is, a megteremtett harmóniából, mikor az esetlegességből rendet varázsol, az ellentmondásból formációkat.

Az uralkodó kék szín átszövi minden képét. A kék komplementerei, a narancs zamatosan barnába hajlik, okkerba ágyazva jelentkezik. Figurái a kompozíció szempontjából jelentősek. A részletek nem fontosak. Jelzésszerű az arc, a leegyszerűsített vonások mégis kifejezik a legtöbbet. Felmutatják számunkra a világot, a valóságot úgy, ahogy ő látja.

Portréiról ránktekintő emberek nem másolatok. Messze vannak a fényképtől. Az egyéni vonások leegyszerűsödnek, az arcról eltűnik a vibrálás és belső nyugalom jelenik meg ezeken a képeken is.

Alföldi ember Rázó József. Ha rátekintünk akvarelljeire, zord hegyeket, kirívó természeti tájakat nem találunk rajtuk. A kisalföldi kötődés mindenütt munkál benne. Az idegen, vagy hazai tájakon látott hegyek kerek cipók, lankává szelídült dombok, szigorú rendben követve egymást, ölükben megbúvó faluval, templommal emberekkel. A dombok, a fák, a házak, az emberek arányai tökéletesek, de különkülön nem fontosak, összefüggésük adja a lényeget.

Az akvarellek a bizonyítékai, hogy őt a víz, a levegő és az ég izgatja. Képein a fények nem direkt módon hatnak, de jelen vannak, egyszer vibrálóvá, másszor líraivá változtatva a teret. A „Dán templom" téglagótikáján az áttetsző vibrálás a szembeötlő. A „Tokaji kőbánya" többször megfestett témája. Ezek egyikén, a különösen jó technikai megoldás eredményeként olyan a kép mintha pasztell lenne, puha és omlós, — ha szabad egyáltalán technikáról ilyet mondani.

Közben olyan érzésünk is lehet, a képeket nézve, mintha azonos lenne egy-egy. Pl. a Dániában festett „Templom a dombon" vagy a „Tokaji táj" c. képe. De nem a helyszín, nem a téma a lényeges. Nem ez adja a stílust, nem ez a festészet problémája, hanem a megoldás, az egyéni megoldás. És ez az egyéni hang sajátja Rázó Józsefnek, a küzdelmes sorsú, a kételyek szorításában is mindig alkotni tudó embernek, kinek a monogramja elmondhatjuk, hogy védjegy lett. A minőség, az emberség, a szakmai tudás védjegye, amit nem vitathat el tőle senki.

Metzl János:

A Corvinus Magyar—Osztrák Baráti Kör 1990. évi működése

A Corvinus-kör 1990-ben működésének 3. évébe lépett Ez azért jelentős év a kör életében, mert az új egyesületi törvény lehetővé tette, hogy önálló egyesületté alakuljon. Addig ugyanis jogilag a Hazafias Népfront keretében működött, bár gyakorlatilag teljes önállóságot élvezett és tevékenységébe nem szóltak bele.

A vezetőség január 25-én tartotta 1990. évi első ülését, melyen a bécsújhelyi Corvinus-Kreis elnöke is részt vett, ezen egyeztették évi programmjukat.

Január 26-án tartotta a Kör évi közgyűlését a Szent György utcai Egészségügyi Továbbképző Intézetben. Résztvett ezen a bécsújhelyi Corvinus-Kreis küldöttsége, elnöke, Stephan Franye rövid beszédben üdvözölte a közgyűlést. Részt vettek a közgyűlésen a Corvinus-körbe lépett városok közül Sopron részéről Dr. Ulreich József tanácselnök h., Zalaegerszeg részéről Aradi Tibor és Kustos Lajos tanácselnökök, Kőszeg részéről Preiniger Ferenc tanácselnök. Megjelent Gerda Mráz asszony is, a kismartoni „Museum für Österreichische Kultur" igazgatónője. A közgyűlésen Metzl János, a kör elnöke tartott beszámolót a kör 1989. évi működéséről.[1] Az ellenőrző bizottság jelentését Puskás Árpád terjesztette be. Ezután Gimesi Szabolcs alelnök javaslatot tett a közgyűlésnek a Corvinus-kör önálló egyesületként való bejegyzésére és az új alapszabályra. A közgyűlés a javaslatot a beszámolóval és az ellenőrző bizottság jelentésével együtt egyhangúan elfogadta. Szükségesnek látszott új vezetőség megválasztása is, mivel az 1987-ben megválasztott vezetőség néhány tagja a munkában egyáltalán nem vett részt. Gimesi Szabolcs javaslata alapján a közgyűlés egyhangúan a következő vezetőséget választotta meg: Elnök: Dr. Metzl János. Alelnökök: Dr. Gimesi Szabolcs, Keresztény Richárd és Puskás Árpád. Titkár: Szalay Csaba. Vezetőségi tagok: Dr. Domonkos Ottó, Krisch Imre, Szittner Lajos, Baján Lászlóné, Pichler Rezső. Pénztáros: Simon Erzsébet. Ellenőrző bizottság: Dr. Friedrich András, Krisch Aladár, Hrabovszky Lászlóné. Végül Szalay Csaba titkár ismertette az 1990. évi terveket.

Február 2-án a Liszt Ferenc Művelődési Központban (LFMK) Magyar—Osztrák Kamarakoncert volt, melyen a soproni Intráda Együttes és a bécsújhelyi AEIOU-trió szerepelt. A hangverseny a két város Művelődési Osztálya közti együttműködés keretében jött létre, amit a két Corvinus-kör kezdeményezett.

Március 2-ára Krems városa, abból az alkalomból, hogy tagja lett a bécsújhelyi Corvinus-Kreisnek, meghívta Kremsbe a két Corvinus-kör vezetőségét,[2] valamint a kapcsolatfelvétel elősegítésére a burgenlandi csendőrség és a soproni rendőrség vezetőjét. A Corvinus-Kör 8 tagú küldöttségét Metzl János és Szalay Csaba vezették. Részt vett a bemutatkozó látogatáson Farkas Endre, a soproni rendőrség vezetője és Czibula Miklós, a Sportcentrum igazgatója is, valamint Horváth Ferenc a sajtó részéről és a győri TV 4 munkatársa; osztrák részről Stephan Franye vezette a bécsújhelyi és a kismartoni küldöttséget, ebben H. Kautek, a burgenlandi csendőrség vezetője is részt vett. A vendégeket Kremsben, a steini régi városháza dísztermében Erich Grabner polgármester és Alfred Göbhardt városi tanácsos fogadta. Grabner polgármester üdvözlő szavaira a két kör elnöke, Stephan Franye és Dr. Metzl János válaszolt. Ezután kremsi és dürnsteini városnézés következett, majd a grafeneggi Metternich-kastély megtekintése. Utána Etsdorf polgármestere, Erich Mauss fogadta a küldöttségeket, majd bemutatott nekik két típusos borpincét. Ez volt az első kapcsolatfelvétel Krems városával, melyen további együttműködési lehetőségek körvonalazódtak.

1 Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt (ASWN) 70. évf. Nr. 2 (Februar 1990) 23
2 I. h. Nr. 3 (März 1990) 13

Április 28-án Wöllersdorf 10 tagú küldöttsége látogatott Sopronba, Hellmut Grüneis polgármester vezetésével. Megtekintették a Városi Színházat a „Macskák" tervezett előadásával kapcsolatban, majd baráti összejövetelen vettek részt.

Május 12-én a Burgenländische Forschungsgesellschaft" Eisenstadtban „Zaungespräche" címmel szimpóziumot tartott. Ezen meghívás alapján körünk elnöke és titkára is részt vett.

Május 16-án a Halászcsárda étteremben a Baján-házaspár felavatta az étterem új „Corvinus-termét". Erre meghívta a két Corvinus-kör vezetőségét, valamint a Móri Állami Gazdaság borászatának vezetőit, akik boruknak osztrák piacot kerestek. Részt vett a találkozón a kismartoni borrend két tagja, akiknek segítségével szépen bontakozó kapcsolat épült ki a soproni borrenddel. Ennek keretében a soproni borrend képviselői szeptemberben Doborjánban borrendi rendezvényen mutatták be a soproni borokat. A Baján-házaspár a Corvinus-termet felajánlotta a Corvinus-kör vezetőségi ülései számára.

Május 19-én a doborjáni Liszt Ferenc Társaság a soproni Liszt emlékek megtekintésére kirándulást szervezett Sopronba. A vendégeket a soproni Liszt Ferenc Társaság nevében Nagy Alpár fogadta és kalauzolta. A találkozás körünk elnökének közvetítésével jött létre, aki a találkozón részt vett.

Május 23-án társas összejövetel volt a Halászcsárdában. Ennek keretében Dr. Molnár László tartott előadást „Mátyás király és Sopron" címmel.

Május 28-án a Corvinus-kör és a Corvinus-Kreis vezetősége a Móri Állami Gazdaság meghívására megtekintette annak borászati részlegét.

Június 7-én a Wiener Neustädter Sparkasse-ban megnyitották a „Mátyás király érmei" c. kiállítást, melyen a két Corvinus-kör elnöke és titkára is részt vett. Részt vett a megnyitón Sopron város képviseletében Dr. Ulreich József tanácselnök h., Zala megye részéről Varga László tanácselnök és Dr. Marx Gyula országgyűlési képviselő, Mezőkövesd város részéről Herkely tanácselnök. A megnyitón Grossmann prof., a bécsi magyar követség tanácsosa tartott előadást Mátyás királyról, Dr. Gedei István a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának vezetője pedig Mátyás király pénzverdéiről és pénzügyi politikájáról.[3]

Június 7—10. között rendezték Bécsújhelyt a „Pannonia Messe"-t magyar kiállítók részére. Ennek kezdeményezésében a két Corvinus-kör is részt vett. A vásárt Kurt Waldheim osztrák államelnök nyitotta meg .A megnyitón Sopron városa képviselői mellett a kör elnöke és titkára is részt vett. A zenét a soproni Ifjúsági Fúvószenekar szolgáltatta, Friedrich András vezényletével. Műsort adtak a Csornai Pántlikaegyüttes ifjú táncosai.[4]

Június 29-én a Hohe Wand alatt elhelyezkedő Felbring Rehabilitációs Centrumának küldöttsége viszontlátogatást tett a Soproni Állami Szanatóriumban, Dr. Hans Teubl igazgató-főorvos vezetésével. A hattagú küldöttséget Dr. Szathmáry György, az Állami Szanatórium igazgatója fogadta és vezetie végig a Soproni Állami Szanatóriumban és a hozzátartozó két intézményben, a Gyermekszanatóriumban és a Balfi Szanatóriumban.

Június 29—július 8-ig rendezték meg Sopronban a Carrousel Vásárt. Ezen idén is sok osztrák cég vett részt. A vásár előkészítésében mindkét Corvinus-körnek szerepe volt, osztrák részről Stephan Franye elnöknek, magyar részről Szalay Csaba titkárnak. A vásáron július 3-án bécsújhelyi napot rendeztek.[5]

Július 14—15-én vitorlásverseny volt a Fertőn a Corvinus-kupáért. A vándorserleget ez évben osztrák versenyzők nyerték. A jövő évi verseny a Neufeldi Tavon lesz.

3 I. h. Nr. 7 (Juli 1990) 30—31

4 Pannonia 90 Bécsújhelyen. Díszvendég Kurt Waldheim. Kisalföld 1990 jún. 9; ASWN 70. évf. Nr. 7 (Juli 1990) 52—53

5 I. h. Nr. 7 (Juli 1990) 72—73; Nr. 8 (August 1990) 24

Augusztus 11—19-e közt rendezték a hagyományos bécsújhelyi vásárt („Wiener Neustädter Ausstellung"). Meghívásra a Kör elnöke részt vett az augusztus 16-i polgármesterek napján, a Kör titkára és elnöke pedig az augusztus 17-i magyar napon. A műsort a Soproni Ifjúsági Fúvószenekar, a Csornai Pántlikaegyüttes és a Mezőkövesdi Táncegyüttes szolgáltatták. A magyar napon Sopron városának képviselőin kívül Székesfehérvár, Csorna, Kapuvár, Szombathely és Mezőkövesd tanácselnökei, ill. azok helyettesei is részt vettek.[6]

1990-ben is megrendezték Bécsújhelyt a Corvinus-napokat. Ennek keretében került sor szeptember 9-én a Corvinus kerékpáros túrára Wiener Neustadt és Sopron között. A Sopronba érkező kerékpárosokat Gollnhofer Sándor mb. tanácselnök és Stephan Franye a bécsújhelyi Corvinus-Kreis elnöke fogadta a Sportcentrum előtt.[7]

Szeptember 10-én Bécsújhelyt a városi parkban, a Corvinus Szállóval szemben felavatták a Korvin Mátyás-emlékkövet, Varga Tamás budapesti szobrász alkotását. Az ünnepségen a Corvinus-kört Szalay Csaba titkár képviselte.[8]

Szeptember 28-án, Mátyás király halálának 500. évfordulója emlékére a Corvinus-Kör nevében Dr. Metzl János, Szalay Csaba és Finta Béla Kőszegen megkoszorúzta Mátyás király szobrát. A kőszegi városi tanács nevében Varga elnökhelyettes helyezett el koszorút. A küldöttség visszatérése után 17 órakor Sopronban, a Fő téren volt koszorúzási ünnepség. A Storno-ház falán lévő Mátyás király emléktáblához Sopron városa nevében Gollnhofer Sándor mb. tanácselnök helyezett koszorút, a Corvinus-kör nevében Dr. Metzl János, Dr. Friedrich Károly és Szalay Csaba. Koszorút helyeztek el Kőszeg és Csorna képviselői, valamint a bécsújhelyi Corvinus-Kreis nevében Stephan Franye és Franz Pinczolits. Az ünnepségen a Soproni Ifjúsági Fúvószenekar Dr. Friedrich András vezényletével és a Csornai Pántlikaegyüttes adott műsort. 18 órakor a LFMK-ban Szalay Csaba megnyitotta Helmut Schneeweisz bécsújhelyi fotóművész kiállítását. Utána a kamarateremben Dr. Molnár László, a Bányászati Múzeum igazgatója tartott előadást „Mátyás király és Sopron" címen.

Szeptember 29—30-án került sor a hagyományos Wiener Neustadt—Sopron—Wiener Neustadt Old Timer Ralley-re. Magyar részről Dr. Gimesi Szabolcs irányította a szervezőmunkát.

Október 27-én a Corvinus-kör és a LFMK rendezésében a Wöllersdorf ASKÖ ifjúsági színjátszócsoportja play back előadásban du. és este, telt házak mellett, nagy sikerrel adta elő a „Macskákat" (Cats). Az együttest az esti előadás előtt a színpadon a kör elnöke üdvözölte.

Október 29-én tartotta a bécsújhelyi Corvinus-Kreis ünnepi ülését a Hotel Corvinusban, melyre a Corvinus-kör vezetőségét is meghívták. Az ülésen a bécsi magyar nagykövetség küldöttséggel képviseltette magát, Dr. Hunkár Dénes nagykövet vezetésével. Sopron város önkormányzatát Hirschler Rezső polgármester és Dr. Gimesi Szabolcs képviselte. Az ünnepségen Stephan Franye, a Corvinus-Kreis elnöke, és Dr. Metzl János, a Corvinus-kör elnöke mondott beszédet, Dr. Gertrud Buttlar asszony, a bécsújhelyi levéltár igazgatója pedig előadást tartott Mátyás király és Bécsújhely kapcsolatáról. Az ünnepség keretében Gustav Kraupa polgármester Stephan Franyenak és Dr. Metzl Jánosnak, a két Corvinus-kör elnökének Wiener Neustadt város „ezüst városcímer tűje" kitüntetést adta át. Stephan Franye a Corvinus-Kreis tiszteletbeli tagságáról szóló okleveleket nyújtott át, többek között Szalay Csabának, Dr. Metzl Jánosnak, Dr. Gimesi Szabolcsnak, Baján Lászlónak. A soproni rendőrségnek adományozott oklevelet Farkas Endre, a Rendőrség vezetője, a Sportcentrumnak adományozott oklevelet Czibula Miklós igazgató vette át.[9]

6 I. h. Nr. 9 (September 1990) 28—30
7 I. h. Nr. 10 (Oktober 1990) 32
8 I. h. Nr. 10 (Oktober 1990) 33
9 I. h. Nr. 11 (November 1990) 34—35; Nr. 5. (Mai 1990) 22—23

November 21-én a Corvinus-kör kezdeményezésére a soproni kórház küldöttsége, Dr. Baranyai Tibor kórházigazgató-főorvos vezetésével meglátogatta a kremsi kórházat. A kórházlátogatáson részt vett Hirschler Rezső polgármester és Dr. Metzl János, a Corvinus-kör elnöke. A küldöttséget Krems város részéről Alfred Göbhardt városi tanácsos fogadta, a kórházban pedig H. König gazdasági igazgató kalauzolta.

November 25-én Lépesfalván (Loipersbach) a „Burgenländische Forschungsgesellschaft" újabb szimpóziumot rendezett, melyen Ágfalva és Lépesfalva történetéből és a két község kapcsolatairól hangzottak el előadások. A rendezvényen résztvett a kör elnöke és titkára.

December 20-án Sopronban találkozott a Corvinus-kör vezetősége, a rendőrség vezetője és a Sportcentrum igazgatója Stephan Franyeval, a Corvinus-Kreis elnökével és megbeszélték a további együttműködés lehetőségeit.

December 23-án a Wiener Neustadt Bürgerkorps karácsonyi ünnepséget rendezett a Hotel Corvinusban. Az ünnepségre Anton Müllner alezredes meghívására Sopron városa részéről Hirschler Rezső polgármester és Dr. Gimesi Szabolcs, a Corvinus-kör részéről Dr. Metzl János és Szalay Csaba vett részt.[10]

A Kör az 1990. évben is számos autóbuszos kirándulást szervezett Bécsújhelyre, Bécsbe, Badenbe, a Schneebergre, a Fertő körül, Kremsbe, Melkbe és Grazba. Ezeket a kirándulásokat Szalay Csaba titkár szervezte, a tagság körében nagyon népszerűek.

1990-ben a Corvinus-Kör kezdeményezésére Renner Kálmán éremművész, Mátyás király halálának 500. évfordulója alkalmából szép emlékérmet készített, ezüst és bronz kivitelben.

A Kör tevékenységének szervező munkáját az előző évekhez hasonlóan 1990-ben is Szalay Csaba titkár végezte.

A Corvinus-kör 1990. évi működésével a Kör 1991. január 26-án tartott közgyűlésének elnöki beszámolója foglalkozott. Ez összegezte a kör 3 éves tevékenységének legfontosabb eredményeit. Elsősorban a két kör tevékenységének köszönhető, hogy Sopron és Bécsújhely városa közt létrejött a hivatalos kapcsolat. Ezt a kapcsolatfelvételt Bécsújhelyt a hivatalos körök eleitől fogva lelkesen fogadták, viszont az akkori soproni városi vezetőség részéről — főleg a város megyei függősége miatt — kezdetben bizonyos tartózkodás volt észlelhető. A körülmények azonban kedvezően alakultak, a két város közt végül is létrejött a hivatalos kapcsolat, majd egyre szorosabbra vált, végül pedig egy Sopron—Wiener Neustadt—Eisenstadt hármas partnerkapcsolattá alakult. Ennek gyümölcsét közvetve nemcsak a kör tagjai, hanem a város egész lakossága élvezi.

A két kör kezdeményezésére számos más szervezet is kapcsolatot teremtett osztrák partnerekkel, pl. a Művelődési Ház, művészcsoportok, rendőrség, sportegyesületek, veterán autósok, billiárdklubok stb. Kitünően alakultak az egészségügyi kapcsolatok. A bécsújhelyi és a soproni kórház, valamint a soproni Állami Szanatórium és a Felbringi Rehabilitációs Centrum közt állandó kapcsolat alakult ki, az osztrák intézmények minden tudományos és továbbképző előadásukra a soproni kórházak orvosait meghívják, akik ezeken rendszeresen részt is vesznek. Ez kihat a soproni betegek gyógyítására is, hiszen az ott szerzett új ismeretek elsősorban az ő javukat szolgálják. Hasonló kapcsolat kezdődött 1990-ben a kremsi kórházzal is. A modern osztrák kórházak látogatása alkalmával szerzett tapasztalatok az új soproni kórház tervezésénél és építésénél is hasznosíthatók.

Nagy fontosságú a személyes kapcsolat felvétele a soproni rendőrség és a burgenlandi csendőrség vezetői között. A bécsújhelyi Corvinus-Kreisnek nagy érdemei vannak a két régió közti gazdasági kapcsolatok kedvező alakulása terén, főleg a soproni és bécsújhelyi vásárokon részt vevő kereskedők és cégek mozgósításában.

10 I. h. 71. évf. Nr. 1 (Jänner 1991) 68

László Gyula:

Horváth József festőművész születésének 100. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitója

1991. március 18.

„Non omnis moriar, multaque pars mei vitabit Libitinam" — „Nem halok meg teljesen, ami érték belőlem, túléli a halált" — hangzanék szabad fordításban Horatius verse. Sokan emlékeznek még Horváth Józsefre, a csodás festőre, a szigorú tanárra: ám meghalt. Meghalt, de azt, amire rácsodálkozott, az élet szépségét, örökül hagyta ránk. Emlékkiállításán a soproni magángyűjteményekben őrzött képei tárulnak a látogató elé. Ami eddig kedves otthonok féltve őrzött kincse volt, az most egy ideig mindenkié lesz. Nemes tette ez a múzeumnak, hála érte!

Mi ez az örökség? Ennyi s ennyi kép? Nem, sokkal több ennél: a minket körülölelő, mindennapokban rejlő hangulatok és káprázatok közé kerülünk, csodálkozva ébredünk rá, hogy ami mellett eddig közömbösen mentünk el, az csoda, a színek, hangulatok, emberi részvét és öröm csodája. A szürke hétköznapokból egyszerre csodaországba kerülünk...

Horváth József tisztelte a természetet, a látványt, a környezetet, s alázattal igyekezett híven visszaadni nagyméretű vagy kisebb vízfestményein, szénrajzain. Nem sikerült neki, mert százszorosan többet adott, mint amit két látó szemünk letapinthat környezetünkben. A szabad természet látványa nála a csend bársonyává alakul, szinte símogat. Ez a csend nem zajnélküliség, hanem a Teremtés csendje, amelyben sarjad, ágazódik, bogozódik, nyújtózkodik a páfrány, a rét füve és a szelíd ég hajlik reájuk. Fény csillan a templom üvegablakán, a rézüst peremén és Éva leányainak mezítelen testén. Mezítelen, fiatal nőinek hamvas teste az érett barackok hímes lehelletét sugározza. Nem erotika ez, hanem őszinte bámulat és csodálkozás, hogy milyen szép is az ember, a fiatalság, a nő. Horváth József képei bennem — és nyilván sokunkban — a soproni sikátorok vagy az Ikva-part hangulatát idézik, amikor esténként a függönyözött szobából zongorajáték hangjai hallatszanak...

Horváth József a környezetét, családját, a szegény embereket festette hallatlan műgonddal, mert a természet mércéje mellett egy német festő, Wihelm Leibl volt elérhetetlen példaképe. De csak a természet szeretetében: stílusában semmi közössége nincsen a csodált mesterrel.

Emberei nem puccos dámák, díszmagyaros előkelők, hanem a kisváros szegényei. Meleg szeretet sugárzik a képeiről. Az aggódó anya, a dolgozó kézműves, az öreg, a fiatal, az elmebeteg, de főként a család szolgáltatta neki a témát. Csendes szemlélődésünkben nem feledkezhetünk meg, hogy a vízfestésnek, az akvarellnek páratlan virtuóza. A vízfestés gyors fogalmazását át tudta váltani a napokig, hetekig tartó képépítésre anélkül, hogy frissességét veszítette volna. Ebben páratlan Európában, de talán a földkerekségen is. Ez, amit életéből örökül hagyott ránk. Kíséreljék meg a következőt: ha innen elmennek, kilépnek az utcára, udvarokba, kertekbe, erdőkbe, kíséreljék meg úgy látni környezetüket, amint Horváth József látta, de családjukat, barátaikat, ismerőseiket is az Ő újjáteremtő szemével figyeljék meg s meglátják, újjászületik bennünk a világ, szép lesz, méltó, komoly vagy ujjongó. Ezt a bennünk újjászületőt világot köszönhetjük Horváth Józsefnek. Igen: „Multaque pars mei vitabit Libitinam...", ami szép volt benne, azt hagyta reánk, amit mi képként becsülünk örökségében az az Ő nemes embersége, a Teremtés szépsége.

Emlékezzünk és örvendezzünk! A kiállítást megnyitom, de nem tehetem anélkül, hogy a rendezőnek, Askercz Évának fáradságos, de igaz örömet szerző munkáját meg ne köszönjem.

1. Alvó leány. Vízfestmény (1937). Balló-díj

2. Johanna a kecskével. Vízfestmény (1938). 41×67 cm

5. Magyar madonna. Vízfestmény (1943).
Állami kisaranyérem

4. Tükör előtt. Vízfestmény (1959)

MEGEMLÉKEZÉSEK

Nagy Alpár—Macher Frigyes:

Klafsky Henrik emlékére

1990. december 10-én elment örökre a 97. életévét betöltött aggastyán. A halál oka: agyvérzés. A gyászjelentés megdöbbentette azokat, akik ismerték, szerették, tisztelték. Amikor még közöttünk élt, nem gondoltunk beteg szívére, egyre rosszabb szemére, erőtlenedő lábára. Ki gondolt volna a legrosszabbra: a vén testet megölő halálra? Azt hittük, vele nem történhet semmi baj. Lám ilyen az emberi természet: önző, magabiztos. Mi is ilyenek voltunk, mert őt Sopron részének tudtuk, s mint ilyet, halhatatlannak, a szó hétköznapi értelmében. Azon a hétfői napon csalódtunk, csalódnunk kellett.

1893. április 13-án látta meg a napvilágot sokgyermekes család 13. gyermekeként a történelmi Moson vármegye Sásony falujában (most: Winden am See), ahol Klafsky Sándor, az édesapa, iskolamester volt. A kisfiú zenei tehetségét, zeneszeretetét a családból hozta: édesapjától, aki később Mosonszentjánoson tanitóskodott (s nyugalmazott főtanítóként Sopronban, 1925. február 13-án halt meg), nagynénjétől (édesapja húgától), Klafsky Katalintól, korának, a múlt század utolsó harmadának egyik legnagyobb Wagner-énekesnőjétől, akinek mellszobra a hamburgi opera előcsarnokában látható, s akinek mosonszentjánosi szülőfalujában emlékmúzeumot rendeztek be. „Bátyám, Dr. Klafsky Rudolf (mi Antal néven ismerjük! — N. A.), aki ausztriai munkahelyén maradt, elismert komponista és zenekritikus, Michael Haydn-kutató volt, műveit a bécsi filharmonikusok, szimfonikusok, a soproni Szimfonikus Zenekar adták elő. Három osztrák városban utcát neveztek el róla" (Önéletrajz, 1971. november 25).

„Első zenei oktatásomat édesatyámtól kaptam" — olvashatjuk ugyanott.

A család 1903-ban Sopronba költözött. Henrik, a tíz éves fiúcska, nyomban tagja lett — hegedűsként — a zeneegyesületi zenekarnak. Első ízben Beethoven II. szimfóniáját játszotta nyilvánosan zenekari hangversenyen.

Iskolai tanulmányait (I—IV. oszt.) a soproni áll. polgári iskolában végezte (ma Halász-utcai ált. isk.) 1904-től 1908-ig, aztán a soproni áll. felsőkereskedelmi iskolában (ma: Fáy András Kereskedelmi Szakközépiskola, Pócsi utca) 1908—1911 között szakirányú tanulmányokat folytatott. Ennek az iskolának csak olyan növendékek lehettek tanulói akik „a reáliskola vagy gimnázium, vagy a polgári iskola négy osztályát elvégezték" (Értesítő, 1911). Az említett évek iskolai Értesítői szerint Klafsky Henrik mindhárom tanévben egész évre szóló tandíjmentességet élvezett, Kajaba Lajos igazgató 1908. évi 275. számú intézkedése nyomán, a tantestület meghallgatásával. A soproni áll. felső kereskedelmi iskolában 1911. június 13-án jelesen érettségizett. A harmincnégy érettségiző közül az övé volt a legmagasabb minősítés! Az ifjúsági Önképzőkörben (amelynek akkor éveken át Mészáros Sándor költő volt a vezetője) nem végzett említésre méltó munkát, legalábbis az Értesítők tanúsága szerint. Ennek oka bizonyára a Soproni Zeneegyesületben kifejtett munkája lehetett.

Az eminens fiatalember az érettségi megszerzése után belépett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank soproni fiókjához. Munkahelyén éppen olyan szorgos, törekvő, pontos, megbízható munkaerő volt, mint diákéveiben. A szíve azonban kezdettől a zene felé húzta. 1904-ben tagja lett a Zeneegyesületnek. „Zupancic N. C. (Miklós Károly! — N. A.) zenetanárnak, a 'soproni kamarazene atyjának', a zeneiskola vezetőjének tanítványa lettem, hegedűt, brácsát és csellót tanultam."

Az 1913. június 22-én Sopronban rendezett Dalosünnepély Emlékkönyvének tanúsága szerint a Dalfüzér egyleti vezetőségében a 20 esztendős Klafsky Henrik titkári

funkciót töltött be, és énekelt a basszusszólamban (karmester: Wurdits Antal). A 63. egyesületi évben (1922) a Dalfüzér Eszterházán énekelt, vezényelt Klafsky karnagy s az énekkari számok közben vonósnégyes tagjaként is szerepelt, dr Marcsek Tibor, Hoffer Ottó, Zupancic Miklós Károly társaságában. 1923 júniusában vezényletével a Dalfüzér Schubert-misét énekelt magyarul. 1926. október 2-án, Zupancic mester 50 éves működésének jubileumi ünnepségén más énekes alakulatokkal egy műsorban a Dalfüzér is énekelt az ő vezényletével, és vonósnégyesben is muzsikált. 1929-ben a Soproni Automobil Egyesület pénztárosa volt, s több bizottság tagja. Még

ebben az esztendőben egyéb elfoglaltságai miatt karnagyi tisztéről lemondott. A Dalfüzér jeles karnagyát díszkarnaggyá választotta (Sopronvármegye, 1929. április 10). 1930-ban az Országos Magyar Dalosszövetség soproni kerülete igazgatói választmányának központi tagjai közé tartozott. Ez év novemberében — átmeneti időre — a Zeneegyesület helyettes karnagya volt, és választmányi tag. Önéletrajza szerint 1931. szeptember 1-je óta, a zeneiskola 1935/36. tanévéről kiadott Értesítője szerint 1932. szeptember 1-je óta pedig óraadóként működött az intézménynél, gordont (nagybőgőt) tanított. „Minthogy ezidőben Sopronban egyetlen nagybőgős sem volt, az akkori karmester ösztönzésére áttértem a nagybőgőre: 1929-től kezdve tíz éven át kéthetenként, vasárnapokon Bécsbe utaztam Lustig Rudolf filharmonikus, gordon tanárhoz és elvégeztem a wieni zeneakadémia teljes gordon-anyagát. Arról igazolást kaptam."

1934-ben a Zeneegyesület „zenei alelnöke", s amikor az egyesület kitüntette „legérdemesebb tagjait", ő ezüstérmet kapott. A Dalfüzér 1934. június 30-án, július 1-jén ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját. Karnagya akkor Radó István volt, díszkarnagya: Klafsky Henrik, és az ünnepségek megnyitóján ilyen minőségben vezényelte Altdörfer Keresztély alapító karnagy „Jeligé"-jét (Harmonie in Lied und Leben!) és Kárpáti Sándor ünnepi kórusát.

Tagja volt a Dunántúli Turista Egyesületnek.

Aktív tevékenységet fejtett ki a Horváth József alapította Soproni Kamarazenetársaságban, „amelynek műsorán a klasszikus, romantikus és modern kamarazeneirodalom gyöngyei szerepeltek" (Kárpáti Sándor). Ez 1933-ban beolvadt a Liszt Ferenc Zeneegyesületbe, s annak kamarazenetársaságaként dolgozott tovább. Klafsky Henriket a Zeneegyesület emlékkönyveiben fényképen is láthatjuk, például 1934. december 1-jén a Rádió közvetítette kamarakoncerten, Horváth József, Baranyai Gyula, Adorján Árpád, Jausz Ottó, Hoffer Ottó társaságában. A Városi Levéltárban ugyancsak van néhány ilyen fénykép Róla. Muzsikusélete nagy szerelmét, a kamarazenélést, mindig legnagyobb élményei közé sorolta. Nem tartozott a konzervatív ízlésű zenészek közé. „Szeretem a klasszikusokat, de ugyanúgy értékelem, sőt érzem a modern muzsikát is! Amikor Toscanini vezénylésével először hallottam Debussyt, azt mondtam: ez ragyogó muzsika. Azóta minden értelmes modern zenének híve vagyok" — mondotta egy alkalommal.

A Liszt Ferenc Zeneegyesület államilag engedélyezett zeneiskolájának 1938/39. évi Értesítője szerint 1934 óta tanított az iskolában gordont, a jelzett tanévben viszont megvált az intézménytől; a következő tanévtől újra ő vezette a nagybőgő tanszakot.

Az 1945-ös fordulatot követően tevékeny részese a soproni zeneélet újjászületésének. A város érdekében kamatoztatja sokoldalúságát. Tagja volt a szimfonikus zenekarnak, szívügyének tartotta Sopron egyházzenei életének föltámasztását. 1946-ban fellépett a Szent Mihály-templomban a Klafsky Henrik vezette vonósnégyes (április 12.) azon a hangversenyen, amit a Hölgykongregáció és a Szent Margit leánykongregáció rendezett; műsoron volt a Stabat Mater (Pergolesi), J. Haydn a „Megváltó hét utolsó szava" (előadta a Haydn—Mozart—Beethoven Társaság, vezényelt Klafsky Henrik).

A nagy múltú énekkarok nagyobb része (Magyar Férfidalkör, Concordia, Dalfüzér) már nem tudott talpra állni. A sok belső nehézség, a belügyminiszteri rendelet végzett velük.

1947-ben Sopron muzsikusai nagypénteken ötvenedszer mentek ki Kismartonba, J. Haydn sírjához, vonószenekari letétben szólaltatták meg a „Krisztus hét szava a keresztfán"-t. Struglits József templomi karnagy húsvétkor „A teremtés" című Haydn-oratóriumot, a Zeneegyesület egy másik időpontban „Az évszakokat" mutatta be. Klafsky Henrik mindegyiknek közreműködője volt. 1948-ban a Club tagjai újra előadták vonóskari letétben Haydn remekét Kismartonban, amit a bécsi Rádió is közvetített.

Harmincnyolc év után főmunkahelyén fiókigazgatóhelyettesként nyugdíjazták (1949). Ettől kezdve még több idejét szentelte a muzsikának.

Ugyanebben az évben a soproni „kultúrversenyek" bírálóbizottságának tagja Horváth Józseffel és Mühl Aladárral. 1952-ben a postás zenekart vezényelte a Petőfi Színházban.

„Petőházán tíz éven át a Munkacsoport Zeneiskoláját vezettem, odajártak a szomszédos községek tanulói is, ezekkel Sopronban is többízben eredményesen szerepelt növendék zenekart alakítottam" (Önéletrajz, 1971). Ebből a tíz évből maradt fenn a „Munkacsoport Zeneiskola, Sopron" hét évfolyamra kidolgozott „Hegedű-tananyaga" az 1958—59. iskolai évtől.

1954-ben a Népművelési Minisztériumtól megkapta a Szocialista Kultúráért jelvényt, Sopron város tanácsa a város zenei művelődéséért végzett munkája elismeréséül a Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar 125 éves jubileumán emléklapot adomá-

nyozott neki, félévszázados zeneegyesületi tagságát is nagyrabecsülvén ezzel a gesztussal. 1955 májusában a Petőfi Színházban a Soproni Lakatosárugyár színjátszó csoportja előadásához alkalmazott Mozart-muzsikát dirigált (Figaró házassága).

1963-ban az ünnepi hetek idején rendezték meg az első, Sopronban megtartott 1863-as magyarországi dalostalálkozó centenáriumi ünnepségsorozatát. A dalostalálkozót annak idején a Dalfüzér szervezte. Most, a találkozó második napján az énekkarok a Daloshegyre kirándultak, ahol „Klafsky Henrik, az egykori soproni Dalfüzér utolsó, még élő karnagya emlékezett meg a százéves évfordulóról, majd a kegyelet koszorúját helyezte el az 1864-ben felállított dalos-emlékműnél" (Kisalföld, 1963. július 23). Emlékbeszédet mondott és a helyszínen az „Erdő mélyén" és a „Künn a fákon" kezdetű kánonokat vezényelte.

A 70 éves muzsikus, a Dalfüzér díszkarnagya, a zeneegyesület „örökös tagja" ereje teljében volt és fáradhatatlan. 1963-ban megjelent két zenetörténeti írása a Soproni Szemlében (SSZ. 1963, 78—79, 285—288). Radó Ferenc terjedelmes újságcikkben vázolta portréját („Hatvan évig egy zenekarban"). A Kisalföld napilap fakult lapján álló-alakos fényképen látjuk: „Napi gyakorlás a magányban" aláírással, amint bőgőzik. Az újságírónak mondottakból csaknem 30 évvel később is élethűen áll előttünk: „Reggel öt órakor kel és kerékpárján a szőlőcskéjébe hajt. Haszna nem sok van belőle, bort nem iszik. Inkább a tradíció és az egészséges testmozgás vágya sürgeti hajnali munkára. Délelőtt egy-egy órát gyakorol hegedűjén vagy nagybőgőjén, délután pedig tanít késő estig, aztán a szimfonikus zenekar próbájára siet. Ez a napirendje Klafsky Henriknek, a kitűnő soproni muzsikusnak." Másutt: „Pihenés? Nyáron egy kevés. Kint volt Ausztriában, ahol világhírű zeneszerző-fivére él. Hetvenéves lábakkal megmászta a Rax sziklafalait. Az ausztriai kirándulást viszont Balatonfüreden pihente ki. És pihent? Füreden évek óta a veszprémi zeneiskola kamarazenekara hangversenyez a délutáni órákban. A bőgősük megbetegedett. Klafsky Henrik két hétig kisegítette őket. Így telt el a pihenésre szánt idő. A muzsikus szabad idejében is muzsikál."

Muzsikált sok évtizeden át! Az agg Goldmark keze alatt, amikor a híres Sakuntala-nyitányt dirigálta, s hírneves vendégkarmesterek koncertjein. Látta-hallotta Bartókot soproni hangversenyein, dolgozott hazai és külföldi zenei nagyságokkal. Frissen, fiatalosan oktatta a gondjaira bízott zeneiskolás növendékeket. A zeneélet nagy „tanúhegye"-ként élt közöttünk! Az 1979. június 8-i Magyar Ifjúságban régi soproni zenei plakátok előtt ül, balján Maros Ernő, jobbján Horváth József és Lomoschitz Pál nyugalmazott zenetanárok. A 150 éves Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület jogutódjának, a szimfonikus zenekarnak múltjáról, jelenéről, gondjairól beszélt. A zenekari hangversenyről készült fényképfelvételen a csellók mögött már nem látjuk jól ismert alakját a bőgőre hajolni. Hiányzik.

A hetvenes évek második felében — miként a ránk maradt levelek bizonyítják — Montag Lajos gordonkaművésszel, a világhírű zenepedagógussal dolgozott együtt: Sopronból segítette a Montag-féle gordoniskolák köteteinek német nyelvű szövegezését tökéletesíteni. Az ez ügyben történt levélváltások meleg barátságról, egybeforrott szakmai nézetekről, közös érdeklődési pontokról árulkodnak, aminek már 1952-től is maradtak ránk bizonyságai.

A Dalfüzér kevés anyaga a Múzeumban van, fényképek és más okmányok a Városi Levéltárban, kották halmaza a zeneiskolában, s ki tudja mi minden van még máshol?! Kéziratos fogalmazványai J. Haydn eszterházai és kismartoni évtizedeiről (németül), levelezésének egyik része (németül és magyarul), töredékekben még feldolgozásra várnak. Életrajzi és szakmai adatai becsesek számunkra. Két búcsúbeszéde, szintén piszkozatban, ma is értékes gondolatokat, szép érzéseket őriz.

Hivatásán és a zenén kívül a Schlaraffia volt a harmadik éltető eleme. Ezt a bohókás, a lovagi romantikát őrző, de ki is pellengérező, a művészetet, a humort, a barátságot pártoló egyesületet, amelynek német a közös nyelve, a múlt század közepén prágai művészek alapították és terjesztették el szinte az egész földkerekségen. Ma mintegy tizenegyezer tagot számlál a Schlaraffia az egész világon. Klafsky

1916. december 5-én lépett a „Reych Sempronia"-ba, azaz a soproni helyi egyesületbe, amelyet 1878-ban az itt vendégszereplő prágai színészek alapítottak, és lett a „Ritterek" kilencedik „Burgja". Az egyesület jelmondata „in arte voluptas", azaz a művészet gyönyörködtet, teljesen megfelelt Klafsky emberi, művészi célkitűzésének. Haláláig, 74 éven át vallotta magát büszkén schlaraffnak, azaz „UHU"-nak, a bölcs bagolynak, az egyesület jelképe hűséges szolgálójának: „Ritter Schubertl" a schlaraff-neve, utalva művészi hajlamára és példaképére. A nehéz időkben, az egyesület hazai feloszlatása után is, ha külföldön járt, elment a Schlaraffia ottani összejöveteleire, a „Sippungen"-re és tevékeny résztvevője volt az ott történteknek. Előrehaladott kora ellenére is, teljes szellemi frissességével kapcsolódott be az ott folyó vitákba.

Sok Schlaraffia tüntette ki őt saját alapítású kitüntetéseivel: Auf der Mauer (Mauer, Bécs). Aquae Thermae (Baden, Bécs), Castellum Cornoviae (Korneuburg), Claustroneoburgua (Klosterneuburg), Ferrostadia (Kismarton-Eisenstadt). Neostadia (Bécsújhely—Wr.Neustadt), Vindobona (Bécs).

1986. december 15-én az akkor Bernben székelő „Allschlaraffenrat", az összschlarafftanács Klafskyt 70 éves tagságáért a világon elsőnek és eddig egyetlenként tüntette ki a Schlaraffia legnagyobb kitüntetésével, a „Lorbeerblatt zum Grosskristall des Grossursippenordens"-szel, mert a földkerekségen ilyen hosszú tagságot senki sem tudott igazolni (Kisalföld, 1985 212. sz.).

Sajnos szíve-vágyát, amin a megváltozott viszonyok óta nagy lelkesedéssel, odaadással dolgozott, hogy a soproni Schlaraffia, a „Sempronia" újra megalakuljon, működjék, nem élhette meg. 1990. november 13-án szűkebb körben beszélt az újraindulásról, adott tanácsokat és kifejezte reményét: bármennyire is nehezére esik már az élet, és senkinek sem kívánja az ilyen hosszú életet, ezt a napot szeretné azonban még megélni. Az akkor ott megjelentek nem gondolhatták, hogy ez volt utolsó találkozásuk Vele, mert nemsokára elhagyja az „UHUVERSUM"-ot és belép a már elköltözött „lovagok" nagy táborába és onnan vigyáz, őrködik szeretett egyesülete felett.

Tagja volt továbbá az Österreichischer Gebirgs Verein-nek, az Österreichischer Touristen Club-nak, a soproni Katolikus Konventnek pedig örökös tagja.

1990. december 18-án, kedden temették el a soproni Szent Mihály-temetőben. A gyászbeszédet Lomoschitz Pál nyugalmazott zenetanár mondotta. „Megható, szép szokás, most már hagyomány — amelynek szintén ő volt a szervezője, gondozója —, hogy egy volt aktív zenekari tag temetésén, a ravatalnál búcsúzóul Schubert: a Der Tod und das Mädchen vonósnégyesének egy részletét szólaltatjuk meg. Most a Te ravatalodnál állunk, Tőled búcsúzunk Henrik bácsi. Szólaljon hát meg Schubert muzsikája. Isten veled! Nyugodj békében." A lassú tételt (Andante con moto) a helyi szimfonikusokból alakult kisegyüttes szólaltatta meg. Ezután az „Allschlaraffenrat" nevében Wölfel Ekkehard kereskedelmi tanácsos (Ritter Ol-Clear, Bécs) búcsúzott Tőle, a régi jóbaráttól. Majd Mozart A-dúr klarinétkvintettjének (K. 581.) Larghettoját a Bécsi Filharmonikusok kamaraegyüttese muzsikálta a soproni származású prof. Hübner Vilmos vezetésével. A Szent Mihály-templom alkalmi énekkara egészítette ki a búcsú perceit.

Kívánságának megfelelően a nyitott sírnál, elhantolás előtt, „Wie könnt ich Dein vergessen..." schlaraff dallal, Meister Hans — Ritter Smetternich, azaz a grazi és felsőlövői (Oberschützen) zenei főiskola tanára, trombitaszólójával vett Tőle végső búcsút.

Sírbaszállt e város egy korszakának történelme is...

Szabó Jenő:

Ritter Schubertl elindult az Alhallába
Klafsky Henrik halálára

(1893—1990)

A schlaraff-világ máig is fennálló kapcsolatát nem csupán a sorozatban kiadott „Uhu"-könyvek és évkönyvek **(Stammrollaen)** jelzik, hanem az is, hogy üléseiken szerte a világban minden megszűnt országért **(für jedes erloschene Reych)** kék gyertyát gyújtanak.

Ilyen kék gyertya gyulladt ki a „Mutter"-Prag által kilencedikként alapított soproni Schlaraffia Sempronia Egyesület elmúlásáért is, amikor a Sempronia várának, a Bärenburgnak hű kasztellánusa, „Ritter Schubertl", hétköznapi nevén Klafsky Henrik, egykori banktisztviselő, karmester és zenetanár, a schlaraffok legelőkelőbb rendjének, a „Storch-Ritter"-eknek lovagja, kilencvenhét évesen, ez év december 10-én elhunyt és ezzel nem csupán a világ Storch-Rittereinek szigorúan ötven főnyi létszáma apadt negyvenkilencre, hanem vele elhunyt a világ egyik legidősebb schlaraffja is.

Miképpen került kapcsolatba a sásonyi (ma Winden Burgenlandban) tanító egyszerű fia, a fiatal banktisztviselő a többé-kevésbé bohém, de bohémségében is exkluzív egyesülettel? Éppen első munkahelyén, a Soproni Hitelbankban, ahol együtt dolgozott Zwinz Károllyal (1884—1968), aki akkor már schlaraff volt (sőt, ceremóniamester, lovagi nevén Ritter Fackeltanz der Opernbass) és aki egyszersmind brácsásként játszott Klafsky Henrik vonósnégyesében, mert a fiatal banktisztviselő akkor

már elválaszthatatlanul eljegyezte magát a zenével is (vö. SSZ. 1969, 188—190). A bankszakma egyébként is sűrűn volt képviselve a schlaraffok között. Lovagjai közé tartozott Christophée Ottó, a másik soproni bank, a Takarékpénztár igazgatója, aki a hangzatos „Ritter Kanzler Ratata von Fanfaria" lovagi nevet viselte. Schlaraff lovag volt még az operaénekesi babérokra pályázó Szép Ernő, a Hitelbank pénztárosa (Animo der Trouba-Durl lovag, aki előszeretettel énekelte egyesületi estélyeken a Rigoletto híres áriáját, a „La donna e mobile"-t, erről is kapta lovagi nevét(?). A város zenei életének másik közismert egyénisége, Hofer Ottó szintén banktisztviselő, lovagi nevén „Ritter Presto, der langsamer". És schlaraff lovag Seydl Samu bankigazgató is.

Ilyen környezetben aztán nem meglepő, hogy az 1916-os év egyik keddjének estéjén Klafsky Henrik is ott állott a soproni schlaraffok székhelyének, a „Bärenburg am hohen Rappenstein" fényesen kivilágított díszes termében, „seine Herrlichkeit", a szolgálatos főschlaraff előtt, aki ezen a napon „Oberschlaraff Reychsfreiherr Artig, der Paragraphenknecht" volt, polgári nevén Blaschek Vilmos megyei főszolgabíró, és várt lovaggá avatására.

A díszterem, a Burg, az egykori Kaszinó (ma Liszt Ferenc Művelődési Központ és remélhetően hamarosan ismét a Magyar Művelődés Háza) első emeletén volt, ablakai a Petőfi térre néztek, falai faborításosak, kazettás mennyezetének képeit della Pietra Steiner Rezső, a soproni festők doyenje festette (lovagi neve „Hitzian der Langobarte"). Örökös bérelt tanyája volt ez a Schlaraffia Sempronia lovagjainak, mert egy főúri lovagtárs, gróf Széchenyi Béla 1878-ban, a Kaszinó építésekor örökbérletbe vette a termet, alapítványt létesítve a bérlet örökös fizetésére. Az alapítvány persze régen elenyészett, a termet is átépítették. Akkoriban azonban Közép-Európa egyik legszebb schlaraff lovagtermének számított.

Klafsky Henrik nem egyszer maga mesélte el lovaggá ütésének történetét. Túljutott az „apród" **(Knappe)** és „lovagjelölt" **(Junker)** fokozatokon, lefolyt a szavazás, helyesebben a golyózás arról, felvegyék-e a díszes lovagi körbe. Mivel a szavazatgyűjtő urnában nem találtak egyetlen fekete golyót sem (az kizárta volna felvételét), a főschlaraff megkérdezte tőle: **„Willst du mit Herz und Seele Ritter werden?"** Klafsky Henrik háromszori „igen" feleletére a főschlaraff felszólította, bizonyítsa be valamely olyan képességét, amely méltóvá teszi a lovaggáütésre. Klafsky Henrik az éneket választotta: Franz Schubert „Ungeduld" című dalának egy részletét adta elő, innen is kapta lovagi nevét.

A lovaggáütéssel Klafsky Henrik előkelő „lovagi" társaságba került. Ott volt Storno Ferenc (1851—1938), a város elismert festőművésze (SSz. 1938, 241) és országszerte ismert restaurátor (gyűjtési szenvedélyére céloz a „Ritter Alterstümler" lovagi neve), Hild Lipót a neves kőfaragó, akinek találó aliasa „Ritter Basalt von Potschy d' Or" (a Pócsi vagy Magyar kapu előtt volt a telepe). A németül csak törve beszélő Hruby Ede doktor, aki ezért a „Ritter Der-die-das" nevet kapta, az alacsony termetű várkerületi vászonkereskedő, Karner Lajos (lovagi nevét termetére szabták: „Ritter Titanerl"), a nyugdíjas katonatiszt, Görgey Róbert, Sopron első bárjának, a Maximnak tulajdonosa (lovagi neve ezért „Ritter Bar-bar"), Koch József (SSz. 1982, 174) a Világítási és Erőátviteli Vállalat igazgatója, akinek ezért a stílusos „Ritter Gasomir von Kilowatt" név jutott, Roth Gusztáv cukrász és pékmester (a Stammrolleben némi túlzással gyárosként szerepel, a Koch'i noor das Weckerle lovagi névvel), Röttig Gusztáv nyomdatulajdonos, akinek jó étvágyára céloz lovagi neve („Surmson, mit dem gesunden Magen"), Király Ferenc várkerületi divatáru-kereskedő, a „Ritter Wurm von Kravatlo" lovagnévvel, Wachtel Frigyes iskolaigazgató, számtalan gyümölcsészeti cikkének szerzőségét jelzi lovagi neve „Ritter Pomolog von der Gimpelinsel", Bella Lajos, a várhelyi ásatásairól ismert régész (SSz. 1964, 131), ezért lovagneve „Ritter Cserepes von Burgstall", dr. Meller Béla fogorvos, aki „Erlebtes und Erdachtes" címmel könyvet írt és jutalmul a „Ritter Paradox der Kimbackentroglodyte" lovagi nevet kapta. Russ Oszkár bornagykereskedőt zenei érdeklődésére való tekintettel „Ritter Antikneip der Melodische" névvel lovagosí-

tották, Pálfy Adolfnak, az Oedenburger Zeitung szerkesztőjének a nem tulságosan megtisztelő „Ritter Smirifex" lovagnév jutott, az apró termetű Seydl Samu bankigazgatóra a „Ritter Zenti" nevet „mérték ki". A Storno család egy másik tagjának, Pálnak, a „Ritter Bumser" lovagi név jutott, aminek azonban akkor még nem volt olyan egyértelmű a jelentése, mint manapság.

Az illuziók lovagjainak eme illusztris társasága ma már nincsen. Tagjai elporoszkáltak „fakó paripáikon az Alhallába", a schlaraff túlvilágba. Az illuziók egykor fényes várát a Bärenburgot a történelem halmozódó eseményei lerombolták, csak őszhajú kasztellánusa, Klafsky Henrik őrizte tovább a gazdátlanná vált illuziókat, mint a Schlaraffia Sempronia utolsó élő tagja. Az 1916. évtől, hogy a lovagok közé lépett, egyetlen percre sem lett hűtlen lovagi fogadalmához, védte a művészet, a barátság és a humor életet megszépítő illuzióit és óvta őket a két világháború, a fasizmus és a szocializmus idején is. 1946-ban kormányzati intézkedéssel feloszlatták az ország valamennyi schlaraffia egyesületét, a keddi estéken már nem gyúltak ki a Bärenburg lovagtermének fényei, de Klafsky Henrik szerető tisztelettel őrizte haláláig lovagi fövegét, amelynek számtalan érme, emblémája bizonyság arról, hány Reych, Burg, Capitel vendége volt a viselője. Óvó gondossággal, de alig palástolt büszkeséggel mutatta látogatóinak a „Storch Ritter"-ek díszes köpenyét, amelyből „csak ötven van az egész világon s egy az övé".

A Kis János utcai szűk lakásra zsugorodott Bärenburg falai között Klafsky Henrik egyedül élt, de nem volt magányos. Napról-napra levelek köszöntöttek be a világ minden tájáról. Azok írtak neki, akik hozzá hasonlóan őrizték a schlaraff lovagi hagyományokat, hittek a barátság, a humor és művészet életet megszépítő hatásában. Klafsky Henrik minden hozzá fordulónak válaszolt, levélpapírja fejlécén ott állt a világon egyedülvaló rangja: „Ritter Schubertl, Doyen aller Sassen des Uhuversums sendbotet aus seinem Reych Schlaraffia Sempronia".

Élete utolsó évtizedeinek sorában Klafsky Henrik egyedül képviselte a soproni Reychet. Elfogadta az érkező meghívásokat, a halála előtti években járt a kismartoni schlaraffoknál, akiknek castelluma filiája a Semproniának és ezért a kismartoniak minden évben egy soproni schlaraff estet tartottak, amelyen ő képviselte Bärenburgot. Ott volt Bécsben is, amikor a Vindobona Schlaraffia ünnepelte meg az egykori testvér Reychet, Semproniát.

Klafsky Henrikről a soproniak úgy tudják, hogy aktív korában egyike volt a legkiválóbb bankembereknek. Önkéntelenül felmerül a kérdés, hogyan fér össze a józan bankszakma a schlaraffia cifra fövegével, talmi kitüntetéseivel, üveggyöngyös rendjeleivel? Klafsky Henrik számára mindezek csupán jelképek voltak, ő abban hitt, amit jelképeztek: az ember boldogságra való jogában. Ha már az életben nem lehet egészében boldog, legyen azzá legalább arra a néhány órára, amikor felveszi a varázsföveget és a köpenyt.

Klafsky Henrik „boldog órái" közé tartoztak azok is, amelyeket zenével töltött el. A zene szeretetét a szülői házból hozta magával. Mindig emlegette, hogy tizenkét éves korában személyesen találkozott Goldmark Károly zeneszerzővel és hogy már serdülő kamaszként „befogadták" a Soproni Szimfonikus Zenekarba: másodhegedűsként kezdte, aztán brácsás lett. 1921-ben meghívást kapott az ország egyik legrégibb férfidalkörének, a soproni Dalfüzérnek **(Liederkranz)** karnagyi tisztére.

A bankbeli íróasztal és a karmesteri pálca mellett sikerült elvégeznie a bécsi Zeneakadémiát. Tevékenyen részt vett a két háború között Sopron zenei életében, ő kezdeményezte, hogy a soproni zenészek minden év nagypéntekjén elzarándokoljanak Haydn sírjához, Kismartonba. Ott eljátszották a nagy zeneszerző „Krisztus hét szava a kereszten" című kompozícióját. A felszabadulás utáni első zenei megmozdulás is nevéhez fűződik (SSz. 1987. 190). Élete utolsó éveiben sem tette le a vonót, nyilvános hangversenyeken szerepelt, otthon zeneműveket lektorált, tartotta, ápolta barátságát zenészbarátaival, belföldön és a határokon túl.

Aki ellátogatott hozzá, annak szívélyesen, egyszerű szavakkal mesélt a régi Sopron boldog óráiról: emlékeiről. Most ő is emlékké lett. Őrizzük meg!

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Fogarassy László:

Hans Chmelar (szerk.): Burgenland 1938. Vorträge des Symposions „Die Auflösung des Burgenlandes vor 50 Jahren" im Kulturzentrum Eisenstadt am 27. und 28. September 1988 Burgenländische Forschungen, herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv, Heft 73), Eisenstadt, 1989, 144 lap.

Burgenland tartományt az Anschluss után hét hónappal a nemzeti szocialista német kormány külön törvénnyel megszüntette és területét 1938. október 15-i hatállyal Alsó-Ausztria (akkoriban Gau Niederdonau) és Stájerország közt felosztotta. Ez az állapot a hétéves német megszállás alatt maradt. Burgenland átmeneti megszűnésének fél évszázados fordulója alkalmával konferenciát rendezett a kismartoni tartományi hivatal levéltára.

Johann Seedoch „Burgenland gazdasági helyzetének történetéhez az I. (osztrák) köztársaság idején" mintegy bevezetés az 1938. évi események leírásához. Német-Ausztria ideiglenes nemzetgyűlése 1918. november 22-én meghozott alkotmánytörvény (Staatserklärung) 5. pontjában önrendelkezési jogot követelt négy nyugat-magyarországi vármegye németlakta peremterülete részére, amelyben egyúttal a gazdasági érdekekre is hivatkozott. Ennek megfelelően lépett fel az osztrák delegáció a párizsi békekonferencián is. Valamivel kevesebbet kapott ugyan, mint kért, de az általa inditványozott népszavazás nélkül. A ténylegesen Ausztriához került magyar terület 64,6%-a mezőgazdasági jellegű volt, 25,5%-át erdőségek képezték, 9,9%-a pedig terméketlen volt. Az 1923. évi népszámlálás szerint a földművelésből élők a lakosok 61,34%-át tették ki. A szerző részletezi Burgenland teljes gazdaságát, megemlítve, hogy ezen a területen 28 gyár- és 3 bányaüzem volt. Burgenland területe nem volt képes teljes lakosságát eltartani, ezért egy része Alsó-Ausztriában és Stájerországban keresett munkát, sőt 1922—1936 közt folyamatos, tekintélyes arányú kivándorlás folyt Amerikába, ami kerek 22 000 fő veszteséget jelentett.

Horst Haselsteiner (Graz) „Magyarország, az Anschluss és a burgenlandi kérdés" c. részletes tanulmányához magyarnyelvű irodalmat és a Magyar Országos Levéltár anyagát is használta, sőt a magyar sajtóból is idéz. Az előadás első részében ismerteti a magyar kormány és ezen belül Kánya Kálmán akkori külügyminiszter állásfoglalását Ausztriának a Német Birodalomhoz történt csatolásához; ezután tér rá Magyarország magatartására az 1933—1938 között az osztrák—német kapcsolatok tekintetében. Magyarország ebben az időszakban mind a két állammal jó viszonyban volt. A szerző megállapítja, hogy vezető magyar katonatiszti csoportok erősen németbarátok voltak, ugyanakkor a Magyarországon megindult pángermán agitáció kedvezőtlen visszhangot keltett. A Hitler és Gömbös közti, a Burgenland-kérdéssel foglalkozó eszmecsere és ami utána történt, arra vall, hogy Hitler ebben az ügyben is változtatta álláspontját.

Roland Widder (Nagymarton) „Die Umschuld vom Lande — Argumente gegen die Plötzlichkeit", magyarra nehezen lefordítható című tanulmánya az 1938 előtti Burgenland társadalomlélektani szemlélete. Külön figyelmet érdemelnek a F. Bodo féle „Burgenland-Atlas"-ra (40 szakember közreműködésével készült és 1941-ben jelent meg) vonatkozó bíráló észrevételei.

Hans Chmelar (Nagymarton) „Valóság, vagy propaganda? A burgenlandi újságok és »anschlussuk«" c. előadásában a tartomány sajtójának a történetét tárgyalja.

A húszas és harmincas években az újság volt a legfontosabb hírforrás. Napilapok Burgenlandban nem jelentek meg, a közönség a bécsi és grazi napilapokat olvasta. Viszont megjelentek német és horvát nyelvű hetilapok és hitbuzgalmi folyóiratok. Az osztrák kormány 1933-ban a nemzeti szocialista és kommunista, 1934-ben pedig a szociáldemokrata sajtót betiltotta. A szerző a burgenlandi újságok történetét az osztrák sajtótörténet keretében tárgyalja. 1938. március 12-re virradó éjjel az osztrák horogkeresztesek a legtöbb szerkesztőséget megszállták és birtokbavették, az ellenpárti újságírókat szélnek eresztették, részben le is tartóztatták. Felsorol egy csomó újságot. ezek közül az Oberwarther Sonntagszeitung ma is megjelenik Oberwarter Zeitung név alatt.

Norbert Frank „A burgenlandi keresztény vallási közösségek helyzetéhez" c. előadásában nem felejti el kiemelni, hogy P. H. Zelfner és G. Reingrabner már feldolgozták a katolikus és evangélikus egyház történetét a német megszállás idején. A nácik 1938 nyarán a római katolikus adminisztratúrát Kismartonból kilakoltatták, előbb Nagymartonba, majd Savanyúkútra. Kolostorokat zártak be, hitbuzgalmi egyesületeket oszlattak fel, papokat tiltottak el egyházi teendőik végzésétől, sőt koncentrációs táborba is küldtek. Az evangélikusok eleinte örömmel fogadták az Anschlusst, mivel Németország volt a reformáció szülőföldje. Azonban csalódniuk kellett, mert a nemzeti szocialista rendszer az Altreichben gyakorolt egyházellenes politikáját a burgenlandi evangélikusokra is kiterjesztette: az evangélikus hitbuzgalmi egyesületeket is feloszlatták, az Evangelischer Kirchenbotét beszüntették, tanítóiknak megtiltották, hogy kántori teendőket végezzenek. Az egyházi iskolákat 1938 szeptemberében kisajátították. Az ellenálló papok vagy nyugdíjba vonultak, vagy emigráltak. (Pl. az alhói, erdélyi szász születésű lelkész Magyarországra költözött.) Még a lojális lelkészeket is zaklatták.

Felix Tobler „A német Nemzeti Szocialista Munkáspárt előtörténete Burgenlandban (1923—1933)" c. előadásában a korábbi előzményekkel is foglalkozik, talán azért is , mert ez a mozgalom voltaképpen a régi nagynémet irányzatból szélsőjobboldali antiszemita vágányra szaladt. Az eredeti pángermán irányzatnak Hitler hatalomrajutásáig minden burgenlandi pártszervezetben volt több-kevesebb híve. Nem hittek abban, hogy a kis osztrák állam tartósan megmarad. A nemzeti szocialisták szervezkedése Burgenlandban 1923-ban indult meg, de 1929/30-ig jelentéktelenek voltak, csak egyes helységekben voltak erősebb szervezeteik. De az 1931. május 3-án tartott községi választásokon élénk agitációt fejtettek ki és mindenütt legalább egy mandátumot tudtak szerezni, ahol jelöltek, Kismartonban kettőt is. Szervezték a SA-t, és SS-t. A NSDAP (és KPÖ) betiltásáig több község, így Alsólövő is díszpolgárrá választotta Hitlert. (Az éremnek két oldala van: Habsburg Ottó is számos díszpolgári oklevelet kapott!)

Gerald Schlag „1938. március 12-e Burgenlandban és előtörténete" c. előadásában elmondja, hogy 1937/38-ban, Hans Sylvester tartományfőnöksége alatt a hivatalnoki kar tekintélyes része nem burgenlandi volt, hanem az osztrák Császárság elszakadt területeiről menekült el, német nacionalista érzelmű, kb. 30—40% volt titkos nemzeti szocialista és hasonló volt a helyzet a rendőrségnél és csendőrségnél is. A Vaterländische Front-hoz, amely különböző elemek konglomerátuma volt, a lakosság 38%-a tartozott és a kritikus napon összedőlt, mint a kártyavár. A NSDAP főleg a katasztrofális gazdasági helyzet miatt erősödött meg, a szociáldemokrata munkásságból is sok hívet szerzett, a SA-ba volt schutzbündlerek is beléptek. A SA létszáma 3000 fő volt, fegyvereket az egykori Schutzbund és a szintén feloszlatott Heimwehr raktáraiból szerzett. Schuschnigg véleménye szerint az osztrák lakosság 25—25 %-a volt az önálló Ausztria, illetve az Anschluss híve. Érthető, hogy Hitler sietett a bevonulással, hogy a népszavazást ő maga rendezhesse meg. Ez 1938. április 10-én túl jól sikerült: Burgenlandban 169 775 szavazat „igen" volt és csak 63 „nem". A lakosság rövidesen nemcsak az új rendszer átmeneti gazdasági előnyeit, hanem negatív oldalát is hamarosan megtapasztalta.

Herbert Steiner (Bécs) „A zsidók, horvátok és cigányok sorsa Burgenlandban az 1938. márciusi nemzetiszocialista annexió után" c. előadásából megtudjuk, hogy Dr. Tobias Portschy, aki az annexió után Burgenland tartományfőnöke lett és előzőleg az illegális NSDAP tartományi vezetője volt, a zsidókat úgy üldözte, hogy áthágta még a birodalmi törvényeket is. Sehol másutt a Német Birodalomban nem zaklatták úgy a zsidókat, mint Burgenlandban. 1938 nyarán elkobozták iparengedélyeiket, pénzüket és vagyontárgyaikat, a köpcsényi és lajtakörtvélyesi zsidókat Pozsony közelében egy dunai szigetre, a pándorfalviakat magyar, a rohonciakat pedig jugoszláv területre zavarták át. 1300-nak sikerült kivándorolnia, a maradék lengyelországi megsemmisítő-táborokba került. 1944-ben magyarországi zsidókat deportáltak Burgenlandba a Südostwall építésére, akik közül sokan a rossz ellátás miatt szerzett betegségekben pusztultak el.

A cigánykérdésben a nácik álláspontja megoszlott, mert „indogermán"-nak számítottak. Portschy tartományfőnök kizárta a cigánygyerekeket az iskolákból, a cigányoktól megvonta a választói jogot, megtiltotta a vegyesházasságot. Lakompakban volt egy cigánytábor, amelynek lakosai nehéz munkát végeztek, de szállítottak cigányférfiakat Dachauba és Buchenwaldba, nőket pedig Ravensbrückbe is. Himmler, az SS főparancsnoka 1942-ben külön települési területet szánt nekik a Fertő környékén.

A horvátok 1938 áprilisában már kiábrándultak, mert a nácik erős asszimilációs politikát folytattak. Egyedüli hetilapjukat, a Hrvatske Novine-t csak 1942-ben tiltották be. Kitelepítésüket is tervezték, de már nem volt idejük ennek végrehajtására.

August Ernst „Burgenland megszüntetése és felosztása 1938-ban" c. tanulmány szerint Burgenland volt az első osztrák tartomány, ahol a horogkeresztesek magukhoz ragadták a hatalmat. Az új, Portschy-féle kormányzat Burgenlandot, mint önálló tartományt meg akarta őrizni, de a másik áramlat erősebb volt: Burgenland felosztása Alsó-Ausztria és Stájerország között 1938 október közepén megtörtént. Erről különben már a húszas évek folyamán is szó volt, de csak a német megszállás alatt valósult meg. Ez alkalommal a nezsideri járást a kis- és nagymartoni és felsőpulyai járással, valamint Kismarton és Ruszt szabad városokkal együtt Alsó-Ausztriához csatolták, a felsőőri, németújvári és gyanafalvai járást pedig Stájerországhoz. A katolikus apostoli adminisztratúra (a mai püspökség) és az evangélikus szuperintendentúra az eddigi területi keretben működött tovább.

A szerző ismerteti a Burgenland tartomány megszüntetésével egyidejű községegyesítéseket (pl. Alsó és Felsőkismartonhegyet Kismartonhoz, Középpulyát Felsőpulyához csatolták) és a járások átszervezését. Ez alkalommal a történelmi határokat nem respektálták. Így a nezsideri járást a Bruck an der Leitha járáshoz csatolták, a felsőpulyai járást a kirchschlagi bírósági járással növelték meg, a németújvári és gyanafalvai járás területét a feldbachi, fürstenfeldi és felsőőri járás közt osztották fel, a kismartoni járásba a nagymartoni járást, valamint Kismarton és Ruszt városokat olvasztották be.

Aki hiányolja az előadásssorozat hadtörténelmi vonatkozásait, annak a figyelmét felhívjuk, hogy Friedrich Fritz tollából 1968-ban már megjelent „Der deutsche Einmarsch in Österreich 1938" c. füzet (Militärhistorische Schriftenreihe 8, Heeresgeschichtliches Museum, Wien), amelyben Burgenland német megszállásával is foglalkozik. Nem volt szükség a Wermacht gyorsított előnyomulására a magyar határig, mert a Burgenlandban megszervezett és gyalogsági fegyverekkel is bíró SA brigád a karhatalmi teendőket a reguláris német alakulatok beérkezéséig el tudta látni és az esetleges külső behatolást nyilvánvalóan késleltette volna. Erre azonban sem a magyar, sem a jugoszláv határszakaszon nem került sor, a kapcsolatok felvétele 1938. március 22-én történt meg Sopronnál, illetve Radkersburgnál teljesen ünnepélyes formában.

Kovács József László:

H. Törő Györgyi—Nagy Miklós—Tódor Ildikó: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849—1905. Általános rész. Személyi rész I. (A—Gy) 3. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1990, 774 lap

Folyóiratunkban három alkalommal is elmondtuk észrevételeinket (SSz. 1973, 282—284; 1975, 377—380; 1985, 379—381) *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* fontos sorozatáról. Fontos tudományos esemény, hogy a kutatók, az egyetemi és főiskolai hallgatók, a tanárok kézbe vehetik az új, 1849-től 1905-ig vezető első részt. A három szerkesztő-irodalomtörténész fáradságos munkával összeállított munkája gazdag általános résszel kezdődik, ezt követi az A-tól GY-ig vezető személyi rész. A kézirat lezárása ennél a kötetnél is 1970-ben történt, a kéziraton a nyomdába adás idejéig csak kisebb pótlásokat végezhettek. (Pl. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970—71-es évkönyvéből, mely 1973-ban jelent meg, felvehették Farkas László szervezeti és olvasószolgálati szabályzatokkal foglalkozó tanulmányát.) Ugyanakkor nem tudhat kézikönyvünk a Hiller István, majd Mastalirné Zádor Mártától is szerkesztett Sopron bibliográfiája sorozatról, pedig ez is fontos ismereteket tartalmaz. Mindezt megmagyarázza a sorozat kezdetben elhatározott időhatára: „...Kötetünk ragaszkodott az anyagközlés szempontjából az 1970-es időhatárhoz". Ez az 1772-ig vezető első kötet esetében mindössze két év eltolódást jelentett, mivel ez a kötet már 1972-re megjelent a kiváló V. Kovács Sándor—Stoll Béla és Varga Imre gondozásában, az időköz azonban a kézirat lezárása és a megjelenés közt egyre tetemesebb lett, erről a szerkesztők nem tehetnek, de a kötet használója bánja. A szerkesztők kezének ez a megkötése eredményezi pl. Arany János esetében, hogy az *Életrajzi áttekintések* fejezetben *Debreczeni István: Arany János hétköznapjai, Bp., 1968.* az utolsó felvett munka, igaz, az Összes művek esetében a *Kiadások* fejezet még felveszi a Levelezés 2. kötetét, mely az akadémiai kiadás 16. kötete (megjelent 1982-ben). Ezért szerepel a bibliográfiában Keresztúry Dezső: *S mi vagyok én...?*" Arany monográfiájának első része csak 1967-től, de érthetően(?) nem található a monográfia befejezése: „*Csak hangköre más*" 1987-ből.

Így gyakorlatilag a bibiográfiából hiányoznak az 1970 utáni időszak kutatásai. A *Regionális irodalmi törekvések* fejezet Erdei László dolgozatát említi a SSz. 1957. évfolyamából „Sopron megye irodalma és egy ismeretlen költő a Bach korszakban" címmel, de hiányzik Augusztinovicz Elemér tanulmánya a Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizedéről 1982-ből. Bibliográfiánk számára fontos tanulságokkal szolgálhatott volna Rákosi Jenő: Emlékezések I. kötete, mely az 1860-as évek bencés gimnáziuma magyar önképzőköréről, a fiatalok „Korány" c. (ma lappangó) diákújságjáról, hazafias szellemű tanáraikról beszél. Utal Rákosi Jenő egy írása erre az időszakra a Soproni Almanach 1922-es kötetében is. Búcsú-e vagy üdvözlet címmel, az almanachot a kézikönyv nem elemezte.

Az irodalmi élet és keretei—Színház—Színháztörténet jól követi az 1970-ig figyelt kutatást, Kugler, Csatkai és Berecz Dezső korábbi írásait. De éppen Berecz munkássága szélesedett ki 1970 után ezen a területen, írt Jászai Mari látogatásáról Nagycenken és Rábatamásiban (SSz. 1971.), „Blaha Lujza és vetélytársai a soproni színpadon" címmel 1972-ben, „Jászai Mari soproni szereplése" pedig az 1974-es évfolyamban jelent meg. E tanulmányok elemzése a bibliográfiának is hasznot hozhatott volna, hiszen segítségükkel követhető lett volna, hogy Berczik Árpád, Bródy Sándor, Csepreghy Ferenc, Csíky Gergely művei mikor, kiknek az előadásában tűntek fel a soproni színpadon? Ezek irodalmát ugyanis a bibliográfia az *Egyes művek* irodalmát felsorolva összesíti.

Csíky Gergely és Újvári Béla soproni író-tanár plagizációs vitáját a kézikönyv összefoglalja. De Berecz azt is megírta (SSz. 1981, 383—) „Nagy színészek soproni kezdései" c. tanulmányában, hogy *A hon* januári számaiban lezajlott vitának soproni utóhangja is volt, mely a *Sopron* máj. 4-i és 26-i számában olvasható. Sajnos, kézikönyvünk nem is dolgozza fel a *Sopront, az Oedenburger Zeitung-ot* sem, pedig az 1910-es évfolyamban (VI. 22.) Dóczi Lajos ír ifjúságáról „Über Prof. Karl Thiering" címmel. A Sopronvármegye 1932. évi XII. 4-i száma is a régi diákéletről ír „Köpeny, sál, öt pálcaütés" címen. Hiányzik a Dóczi művek sorából az „Alkalmi óda a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére" c. vers, mely szép különnyomatban is ismert (Röttig-nyomda) és a Kugler Alajos-féle „Emléklap 1897. május 23" c. albumból is. (Romwalter Alfréd nyomdája).

A H. Törő Györgyi—Nagy Miklós—Tódor Ildikó szerkesztésében megjelent bibliográfia segítségével jól felmérhető a soproni tanárság századvégi irodalomelemzési, irodalomtörténeti munkássága, ezáltal jobban értelmezhető az Irodalmi és Művészeti Kör létrejötte is. Elsőként Moller Ede *Külföld* címen megjelent világirodalmat elemző, egy évfolyamot megért szaklapját említem 1879-ből (kézikönyvünk nem ismeri). Írt ebbe a főreáliskola tanári kara, maga Moller pl. Karl Beckről értekezett, a bencés főgimnázium tanára, Kapossy Lucián a materialista és idealista világnézetről írt új könyvek alapján, dr. Fialowszki Lajos „A leszármazás tana és az új vallás" címmel írt szemlét, de szívesen publikált a soproni lapban Péterfy Jenő is, pl. „ A positiv tudomány és a metaphysika" címmel. Jól felkészült, gyakran fővárosi szaklapokban is publikáló tanárnemzedék élt ekkor Sopronban.

Berecz Dezső 1939-es Moller Ede tanulmányából tudjuk, hogy Moller Bodnár Zsigmond irodalomtörténésszel levelezett, állítólag Bodnár is szorgalmazta egy irodalmi kör létrehozását. Bella Lajos a Kör 1892-es évkönyvében Erődi Dániel személyére utal: „Az eszme, mely ugy emlékszem Erődi Dániel benczés tanár fejében megfogamzott, termő talajra hullt mibennünk". De volt is kellő, jól felkészült kezdeményező! Bibliográfiánkból tudjuk, hogy Bayer Ferenc (főreáliskola) arról értekezett a Figyelőben (1880), hogy „Irodalomtörténetünk legújabb kora honnan számítandó?" Kárpáti Károlynak is tanulmánya jelent meg „A murányi Venus a magyar költészetben" címmel (Figyelő, 1877). A legtehetségesebb kétségtelenül a fiatalon elhunyt Moller, aki írt Ilosvai Toldijáról. Arany Tetemrehívásáról, Tompa Mihályról, Széchenyi Istvánról. Két jó tanulmánykötete is jelent meg Magyar Kalliope (Sopron, 1877) és Összegyűjtött tanulmányok (Sopron, 1882) címmel. Vajda Viktor, a Laehne intézet tanára is gyakran írt Abafi Lajos Figyelőjébe: „Hol leljük meg a nyelvalkotás forrását" (1875), „Az olvasásról" (1875), ill. „Magyar költők francia fordításban" (1873) címmel. Erődi Dánielnek, a Kör egyik megteremtőjének tanulmánya született a költői szillogizmusról (1888), „Költészettana" jelent meg (Esztergom. 1874) Kapossy Lucián írt az esztétikai hűségről, később, bencés tanárságból világi állásba lépve is jelentős elméleti munkásságot fejtett ki. Réthei Prikkel Marian, Récsey Lajos és Bognár Teofil bencés tanárok bibliográfiánk adatsorai szerint is jelentős néprajzi, könyvtörténeti és filozófiai munkásságot folytattak soproni éveikben is. Minderre a felismerésre bibliográfiánk tanulmányozása során jutottunk, az Irodalmi és Művészeti Kör működtetésére képzett, tudós tanárok éltek ekkor a soproni középiskolákban.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1849—1905 közötti kötetének tanulmányozása összesíti 1970-ig legfontosabb helytörténeti ismereteinket. Még mindig javasoljuk a fontos helyi és napilapok értékesebb közleményeinek felvételét a még kéziratos kötetekbe. Hasznos lenne, ha a sorozat lezárása után az újabb kutatást összesítő pótkötet jelenne meg 9. kötetként a tervezett nyolchoz. Különben a Soproni Szójegyzéktől a Soproni Irodalmi Társaság megszűnéséig újabb húsz esztendő szakirodalmát is forgathatja anyaggyűjtő céllal az időszak kutatója.

ifj. Hiller István:

Ernő Deák: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780—1918) I—II/1—2. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1979,1989 (Veröffentlichungen der Komission für Wirtschafts-, Sozial- und Stadtgeschichte 3—4)

Tíz évvel az első kötet megjelenése után adta ki az Osztrák Tudományos Akadémia kiadója Deák Ernő munkájának második részét. Az összesen három vaskos kötet két jól elkülöníthető szerkezeti egységben, több mint ezer oldalon nyújt immár átfogó — a tervek szerint azonban még mindig nem teljes — képet a Magyar Korona országainak újkori városfejlődéséről.

Az utóbbi fél évszázadban, de különösen az elmúlt két évtizedben a várostörténeti kutatások úgy módszertanilag, mint tartalmi eredményeiket tekintve a nemzetközi történetírás legenergikusabban fejlődő területei közé tartoztak, s az Osztrák Tudományos Akadémia Gazdaság-, Társadalom- és Várostörténeti Bizottsága kiemelten fontos célként határozta meg, hogy a korábbi — elsősorban Nyugat-Európával foglalkozó vizsgálatok után Közép-Európa is — mint történelmi régió — a kutatások tárgya legyen. Az összehasonlító várostörténet itt különösen alkalmas módszernek bizonyult, hiszen vitathatatlanul igaz Alfred Hoffmannak a könyv előszavában is megfogalmazott állítása, miszerint a Magyar Korona országai egészen sajátos történelmi-politikai egységet képeztek.

Az „Allgemeine Beschreibung der Städte und der städtischen Siedlungen" című első kötet a tulajdonképpeni elméleti összegzés. A szerző világos szerkezetben, jól tagolva, ügyesen körülírt tematikai és kronológiai kategóriákat használva ismerteti mondanivalóját, s tekinti át a térség városfejlődését. A kiválasztott időszakot (1780—1918) az iparosodás mértékének megfelelően három szakaszra osztja, így megkülönböztet iparosodás előtti és korai indusztrializációs [1780/1790—1848], átmeneti (1848—1867), illetve indusztrializációs korszakot (1867—1918).

A kötet négy fejezete közül az első, bevezetésnek szánt történelmi áttekintés, amely a XI. századtól vizsgálja a városfejlődést és feltételrendszerét, s széles szakirodalmi bázisra támaszkodva jut el a régióbeli városok — Deák szerint a XV. század első felétől megkülönböztethető — két alapvető kategóriájának meghatározásához. Civitas és oppidum; szabad királyi városok, illetve püspöki székhelyek szűkebb csoportja, s gyűjtőfogalomként a mezővárosok jóval szélesebb rétege, mint a térség városfejlődésének eltérő irányai, szolgáltatja a könyv elsődleges, s végig következetesen megtartott csoportosítási szempontját. Egymáshoz is jól illeszkedő, önálló egységek, a földrajzi-közigazgatási szerkezet elemzésével foglalkozó rész, s az azt követő „városmustra", amely gyakorlatilag a települések összehasonlító számbavétele. Igen érdekes megközelítésnek tartom a „Phänomenologie der Städte" című három alpontból álló záró félszáz oldalt. Bár a városok belső felépítését, a polgárság s a nemesség viszonyát, a tárnokmesteri feladat- és jogkört tárgyaló középső szakaszt alfejezetként szerencsésebb lett volna előbbre tenni, a korabeli városfogalom és interpretációja, valamint a településszerkezethez kapcsolódó reformelképzelések, illetve a modernizációs képesség vizsgálata nemcsak eredeti ötletre és gondolkodásmódra, hanem remek problémalátóképességre is vall.

A kötet leggyengébb része a koraújkori előzmények és összefüggések taglalása. Elhibázott megközelítés a XVI—XVII. századi városi fejlődésre és városképre gyakorolt egyházi és világi főúri hatást perdöntő alapvonásként értékelni. A polgárság passzivitásáról, a városi élet stagnálásáról szóló állítások már ennek a kiindulásnak

logikusan téves eredményei, mégha a felsorolt egyházi és világi iskolaalapítások a városokban önmagukban valós tények is. A kor elsőszámú kérdése azonban Közép-Európában egyértelműen az idegen birodalom behatolása, berendezkedése, s az erre való társadalmi-politikai reakció volt, minden egyéb ennek vetületében jelentkezett és érvényesült. E szemszögből vizsgálva a folyamatokat, a török által okozott negatív gazdasági-kereskedelmi hatások semlegesítésére tett városi próbálkozások, majd az oszmán uralom felszámolásában játszott szerep értékelése egészen más, s semmiképpen sem passzív oldaláról állítja elénk a városokat és polgárait. Alapvetőek és nemzetközileg is elismertek a magyar turkológia kutatási eredményei a hódoltságbeli mezővárosok belső autonómiájáról, s az ehhez kapcsolódó fontos demográfiai változásokról, amelyek nélkülözhetetlenek a teljes rendszer működésének megértéséhez. A könyv alaptémájának feldolgozása azonban, amelynek csak összetevő előzményeire vonatkoztak e megjegyzések, egyértelműen magas színvonalú, korrekt és meggyőző.

A munka második nagy szerkezeti egysége a két könyvből álló „Ausgewählte Materialien zum Städtewesen" című adattár. A történeti statisztika kipróbált és megbízható módszere szerint egységes kérdőív formában, jól kiválasztott koordinátarendszerben 60 különböző szempont alapján vizsgálja a szerző a Magyar Korona országai 198 városának jellemző vonásait.

Sopron történelmi szerepének megfelelően előkelő helyet foglal el a sorban. Hét oldalon keresztül többszáz számszerű adat révén kapunk képet a város jogi helyzetéről, területi-topográfiai szerkezetéről, a lakosság számáról, vallási, etnikai hovatartozásáról, foglalkozásáról. Figyelemreméltó adatsor tanúskodik Sopron város éves kiadásairól és bevételeiről, a kulturális, pénz- és szociális intézményhálózatról. Néhány szám is elegendő annak érzékeltetésére, hogy a szerző hallatlanul időigényes, precíz gyűjtő és rendszerező munkája révén milyen érdekes, s a további kutatáshoz nélkülözhetetlen kötet állt össze. 1910-ben Sopron szabad királyi város 12 955 ha összterületén 31 597 polgár élt, két és félszer annyi, mint 1785-ben. A századfordulón az 1837 lakóház több, mint 80%-a volt földszintes, házanként akkor átlagosan 16,67 lakossal. A XX. század első évtizedének végén a polgárok 44,27%-a magyar, 51.04%-a német anyanyelvű volt, majd kétharmada római katolikus, közelítően 28% evangélikus 6,65% izraelita. A város bevétele 3 279 200, kiadása 3 161 000 koronát tett, a bevételek 10 év alatt 1 935 400, a kiadások 1 829 400 koronával nőttek. A lakosság 19 különböző szintű és jellegű oktatási-képzési intézményben taníttathatta gyermekeit, a város 7 óvodával, 8 bankkal és hitelintézettel, 7 könyvtárral, múzeummal, német nyelvű színházzal, 8 nyomdával és 8 periodikával (!) rendelkezett. A teljesség igénye nélkül kiragadott adatok, úgy gondolom, világosan érzékeltetik a helyzetet. Ugyanakkor sajnálatosnak tartom, hogy a könyvben az összehasonlítást nem segítik ábrák, grafikonok, diagrammok. Ilyen mennyiségű számadat esetén úgy a városok belső fejlődési ütemét, mint más településekkel való összevetését a viszonylag kis energiával elkészíthető „mellékletek" nagyban elősegítik, s szemléletessé tehetik.

Az áttekintett elméleti összegzés és adattár után külön érdeklődésre tarthat számot a tervekben felvázolt harmadik egység, amely várhatóan a „Typologie und Struktur der Städte" címet viseli majd. Ennek megjelenése előtt is azonban összegzésként nyugodt lelkiismerettel megfogalmazható, hogy Deák Ernő úgy a kutatás, mint a várostörténet iránt érdeklődők szélesebb rétege számára gondolatébresztő, maradandó munkát tett le az asztalra. A költői kérdés márcsak az, miért nem magyar kiadó gondozásában jelent meg a magyar, Sopron megyei (Pereszteg) származású szerző történeti Magyarországgal foglalkozó műve?!

A Soproni Szemle Széchenyi Istvánra és családjára vonatkozó írásai (1937—1990)*

1938.

Lauringer Ernő: Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben.
= 144—148. p.

Énekes Kálmán: A sopronhorpácsi kastély.
= 305—309. p.

1939.

Széchenyi István. (Kőnyomatos rajz. Megjelent 1835.) Thier László gyűjteményéből.
= [273]. p.

Östör József: Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. — Magyar nyelvtudása. — Állitólagos gőgje. — Újabb a Karolina ügyben.
= 274—288. p.

Thirring Gusztáv: A Széchenyi-család soproni házai.
= 289—301. p.

Lauringer Ernő: Széchenyi István gróf az érmészetben
= 302—309. p.

Thier László: Széchenyi emlékek. (Szemelvények egy soproni magángyűjteményből.)
= 309—315 p.

Csatkai Endre: Széchenyi-műemlékek Nagycenken.
= 317—327. p.

Cs[ipkés] K[álmán]: A múzeum Széchenyi-szobája.

Csatkai Endre: Soproni apróságok Széchenyi naplóiban.

Radó István: A soproni Széchenyi-könyvtár.
= A soproni múzeum közleményei. 338—343. p.

Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz. [Bibliográfia.]
= 359—376. p.

1940.

Cs[atkai] E[ndre]: Ferenc József látogatása Nagycenken.
= 45. p.

Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Emlékek viharos időkből: amikor a Széchenyiek megszerették Sopront.
= 57—61. p.

— th.: A Széchenyi-család soproni házairól. [Kiegészítés az 1939. III. évf. 289—301. p. alatt megjelent Thirring Gusztáv cikkhez.]
= 383. p.

1941.

Csatkai Endre: Iván [gróf Széchenyi], Nagygeresd [Karcsay és Mesterházy], Sajtoskál [Losonczy].
= Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák. 53—56. p.

Storno Miksa: Soproni városrészletek 1852-ből.
= 126—128. p.

Östör József: Valóban Canovától van-e a cenki Beatrice-szobor?

Ö[stör] J[ózsef]: A cenki Széchenyi szobor költségeit ki viselte?
= Kisebb közlemények. 239—241. p.

Östör József: Széchenyi és vármegyéje.
= 251—268. p.

Csipkés [Kálmán]: Szakál Ernő Széchenyi-emlékplakettje.
= 324—326. p.

* A gyűjtés a Széchenyi István Városi Könyvtárban készült.

1942.
Östör József: Széchenyi István és Sopron.
= 1—15. p.
ry.: Kertész János: Széchenyi faluja Nagycenk. Könyvismertetés.
= 102. p.
Radó István: Széchenyi orvosa, a volt soproni diák és mások.
= Kisebb közlemények. 217—221. p.

1943.
Lauringer Ernő: Sopron szab. kir. város emlékérmei c. cikkének utolsó oldalán Széchenyi-vonatkozású érmek felsorolása.
= 6—12. p.
Klempa Károly: Gróf Széchenyi István levelei gróf Festetics Taszilóhoz.
= 114—118. p.

1944
Könyvismertetés. Östör József: A döblingi Széchenyi (1848—1860). Bp., 1944. 456 1.
= 130—131. p.

1956.
Domonkos Ottó: A nagycenki „Hegybéli Articulusok" 1817-ből.
= Helytörténeti adattár. 67—73. p.

1958.
Csapodiné Gárdonyi Klára: Széchenyi Júlia emlékkönyve a Széchenyi Könyvtárban.
= 319—326. p.

1960.
Tilkovszky Lóránt: Gondolatok Széchenyi István hazafiasságáról. Halála 100. évfordulója alkalmából.
= 97—101. p.
Kubinszky Mihály—Perkovátz Bódog: Széchenyi és a magyar vasutak.
= 102—113. p.
Tilkovszky Lóránt: Széchenyi István fertőbozi fürdője
= 181—185. p.
Faragó Sándor: Tolnay Antal feljegyzései Széchenyi haláláról s a régi és új nagycenki templomról.
= 185—188. p.

1964.
Lovas Gyula: A Soproni Vasút Társaság. 1836—1838.
= 244—248. p.

1965.
Stornó Gábor: Brunszvik Teréz levele Széchenyihez Markó Károly érdekében.
= 94—96. p.
Kép. Kugler: Széchenyi István [szobor]. Budapest. Kamaraerdő. 175. p.
= Soós Gyula: Kugler Pál Ferenc soproni szobrász (1836—1875) c. cikkből.
=171—177. p.

1967.
Hiller István: Hauer István tükörképe Széchenyi István írásaiban.
= Helytörténeti adattár. 172—179. p.
Hiller István: Hauer István tükörképe Széchenyi István írásaiban. II. rész.
= 254—261. p.

1968.
Csenár János: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása.
= 172—176. p.

1970.
Csatkai Endre: Széchenyi István halotti emléke.
= 264. p.

1974.
Környei Attila: A nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeum kiállítása.
= 248—263. p. Helytörténetírásunk időszerű kérdései.
1982.
Keszei Dénes: A hatféle jobbágyteher a nagycenki uradalmakban.
= Kisebb közlemények. 142—147. p.
1983.
Környei Attila: Tíz éves a Széchenyi István Emlékmúzeum.
= 169—175. p.
1988.
Hárs József: Muck Tibor (szerk.): A Széchenyi István szocialista brigádok emlékkönyve 1987. Széchenyi Kör kiadása. Bp., 1987, 96 lap. — A Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre III. közgyűlésének jegyzőkönyve. (Fk.: Környei Attila) Pécs, 1987, 20 lap. [Kiadványok ismertetése.]
= 189—190. p.
1990.
Kőhegyi Mihály: Széchenyi István kinevezése Sopron vármegye vízügyi szakbizottságába.
= 352—353. p.

LEVÉLSZEKRÉNY

Macher Frigyes írja: A bencés („Kecske") templom szentélyének falára emlékoszlopot festettek, közepét emléktáblának képezték ki. Ezen megtaláljuk azok nevét (két királyné és egy király), akiket ebben a templomban koronáztak meg. A felirat kezdete:„ANNAE ELEONORAE Ferdinandi II. Coniuci Auc. A(nn)o MDCXXII. Idibus Maii.... Hoc in templo coronatis...". Azaz 1522. május idusán, május 15-én koronázták volna meg itt II. Ferdinánd feleségét, Anna Eleonórát. Az adat helytelen, mert csak ekkor kezdődött az országgyűlés, de 1522. július 26-án koronáztak (SSz. 1963, 371—372).

A helytelen adatot idézi több, Sopront ismertető könyv is.

Célszerűnek tartanám a falfestés alá helyesbítő feliratot (táblát) elhelyezni, azaz a látogatók figyelmét erre a tévedésre felhívni, hogy a magyar történelemben jártasok ne higgyék, nem ismerjük városunk történelmét.

MUNKATÁRSAINK:

Dr. Kubinszky Mihály tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132
Dr. Környei Attila múzeumigazgató, Sopron, Pf. 68
Kőhegyi Mihály múzeológus, Baja, Türr István Múzeum
Pájer Imre tanár, Csorna, Tanácsköztársaság tér 11.
Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.
Koncz Pál restaurátor, 8200 Veszprém, Haszkovó u. 14/A, III/21
Szende Katalin múzeológus, Sopron, Rózsa u. 14.
Grüll Tibor gimnáziumi tanár, Sopron, Rózsa u. 14.
Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Deák tér 70.
Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, Sopron, Kis János u. 1.
Kovács László általános iskolai igazgató, Sopron, Halász u.
Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.
Dr. László Gyula ny. egyetemi tanár, 1054 Budapest, Alkotmány u. 20.
Nagy Alpár főiskolai docens, Sopron, Zerge u. 21.
Dr. Macher Frigyes ny. főmetallurgus, Sopron, Mikoviny u. 15.
Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.
Dr. Fogarassy László könyvtáros, ČS—851 Bratislava, Vyšehradská ul. 121/II/20
Dr. Kovács József László főiskolai tanár, 2040 Budaörs, Szivárvány u. 8/II/2
Dr. ifj. Hiller István egyetemi tanársegéd, 1213 Budapest, Cirmos sétány 29/IV/18

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Kubinszky, Michael: Stefan Széchenyis Aktualität

Környei, Attila: Bericht über das Stefan—Széchenyi—Gedenkmuseum

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Kőhegyi, Michael: Das Komitat Ödenburg ersucht Stefan Graf Széchenyi um sein und seines Vaters Bildnis

Pájer, Emmerich: Der Bürgerliche Leseverein in Csorna (1861—1896) zum Gedächtnis von Stefan Széchenyi

Kleine Mitteilungen

Mollay, Karl: Musikgeschichte Ungarns (Beiträge aus Ödenburg)

Koncz, Paul: Ein Ödenburger Bucheinband aus 1791

Szende, Katharina—Grüll, Tiburtius: Christoph Lackners Rede zur Inaugurierung des Schulinspektors Markus Huber (1620)

Szende, Katharina: Ödenburgs Beschwerden am Landtag 1619/1620

Grüll, Tiburtius: Zum Andenken des Predigers/Schriftstellers Mathias Szekér aus Güns

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Zweiundzwanzigste Mitteilung

Nikolics, Karl: Gedenktafel für Adam Gensel in Ödenburg

Kulturelles Leben in Ödenburg

Kovács, Ladislaus: Eröffnung der Ausstellung von Josef Rázó

Metzl, Johann: Tätigkeit des „Vereines Corvinus für Ungarisch-österreichische Freundschaft" im Jahre 1990

László, Gyula: Die Ausstellung zur 100. Jahreswende des Geburtstages vom Kunstmaler Josef Horváth (18. März 1991)

Nekrologe

Nagy, Alpár—Macher, Friedrich: Dem Musiker Heinrich Klafsky zum Gedächtnis

Szabó, Jenő: Ritter Schubertl trat in die Alhalla. Zum Tod von Heinrich Klafsky (1893—1990)

Bücherschau

Fogarassy, Ladislaus: Hans Chmelar (red.): Burgenland 1938. Eisenstadt, 1989

Kovács, Josef Ladislaus: H. Törő, György—Nagy, Nikolaus—Tódor, Ildiko: Bibliographie der ungarischen Literaturgeschichte 1849—1905. Allgemeiner Teil. Personeller Teil I. (A—Gy) 3. Band. Budapest, 1990 (ung.)

Hiller, Stefan jun.: Deák ,Ernő: Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780—1918) I—II/1—2. Wien, 1979—1989

Schriften über Stefan Széchenyi in unserer Zeitschrift (1937—1990)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, l, U* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjegygyel utalunk, pl. ... városokat.[12]

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960. 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL. a városi, SVmL. a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisíroztatásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

6. A szerzőktől a következő adatokat kérjük: név, foglalkozás, munkahely, személyi szám, lakcím.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre 300,— Ft, egyes szám ára: 80,—Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Művelődési Felügyelő.

Sopron barátai! Önkormányzatunk biztosítja lapunk megjelenését, ha olvasóink mennél több előfizető szerzésével bizonyítják, hogy szavunk nem marad raktárfalak közé zárva. Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája történelme érdekel! *Kérjük ehhez az Ön segítségét is.*

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Felelős kiadó: Kukorelli Károly

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

91.1889 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta

HU ISSN 0133—0748

FU324

SOPRONI SZEMLE

Kötelespéldány

SOPRONI SZEMLE

a Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata
Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

TARTALOMJEGYZÉK Lap

Fogarassy László: A soproni népszavazás helye Európa korabeli diplomáciai történetében 289

Mollay Károly: A Szövetségközi Katonai Bizottság bizalmas utasítása a hozzá beosztott antanttisztekhez 316

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Katona Imre: Az ún. királypuccs ismeretlen részletei egy könyv ürügyén 320

Katona Imre: Mikó Sándor 70 éves 323

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Mikó Sándor: Adatok Nagylózs történetéhez az I. világháború végétől a II. világháború végéig (1918. okt.—1945. ápr.) 324

Király Tibor: Sopron a filatéliában: Az alkalmi bélyegzők. Huszonharmadik, befejező közlemény 332

Sosztarich András: A sportrepülés soproni emlékei 333

Decsényi Lajos: Elképzelések a Rábaköz önvédelmének megszervezésére a XVII. század közepén 343

Grüll Tibor: Gensel János Ádám könyvtárának maradéka 347

Barbalics Imre János: Adat Sopron érmészetéhez 351

Katona Imre: Tallózás a csapodi római katolikus plébánia anyakönyveiben 352

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Askerz Éva: A Soproni Képescéh kiállításának megnyitója (1991. márc. 13) 360

Ormos Károly: Emlékünnepség Horváth József festőművész születésének 100. évfordulóján szülőfalujában, Kemenesszentpéteren (1991. márc. 2) 362

MEGEMLÉKEZÉSEK

Szarka Árpád: Búcsúbeszéd Rázó József temetésén (1991. márc. 19.) 364

Mollay Károly: Soproni Stöckert Károly (1910—1991) 365

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1990. évre 366

Hárs József: A soproni népszavazásról szóló, vele összefüggő írások a Soproni Szemlében (1958—1991) 378

LEVÉLSZEKRÉNY 382

MUNKATÁRSAINK 383

INHALTSVERZEICHNIS 384

Címlap: Fotó Diebold Károly

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XLV. ÉVFOLYAM | 1991 | 4. SZÁM

Fogarassy László:

A soproni népszavazás helye Európa korabeli diplomáciai történetében

1. 1919. január végén Bernben megnyílt, Európa valamennyi szociáldemokrata pártjának részvételével, a II. Internacionálé konferencája, hogy megvitassa mindazokat a kérdéseket, amelyek a már megkezdődött békekonferencia asztalára kerültek. Erre a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megbízásából Buchinger Manó vezetésével háromtagú küldöttség utazott Svájcba, később Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter is kiment Bernbe. A magyar delegáció feladata az volt, hogy a Woodrow Wilson által hangoztatott és a győztes hatalmak által elvben elfogadott önrendelkezési jogra hivatkozva védje meg az ország érdekeit. Ebből támadt az első nagy vita a nemzetközi szocialista konferencia területi kérdésekkel foglalkozó bizottságában. Buchinger Manó 1919. február 2-án a területi bizottságban azt javasolta, hogy a területi kérdéseket népszavazás útján oldják meg a semleges államok közreműködése mellett. Ez alkalommal felrótta a cseheknek és románoknak, hogy minden őket érdeklő területet megszállottak, tekintet nélkül az ott élő lakosság nemzetiségére. Kijelentette, hogy a szocializmus nevében elítél minden erőszakos hódítást, bárhonnan jöjjön is. Běchyně cseh delegátus (a későbbi miniszterelnökhelyettes) kijelentette, hogy a csehek is az önrendelkezési jog alapján állanak, ugyanakkor ellenezte a népszavazást.

A délután folytatott vitában Bíró Dezső is erélyesen védte a magyar álláspontot, amely alkalommal a holland Troelstra, az angol MacDonald és Henderson, sőt a franciák is helyeslésüket nyilvánították a magyar állásponttal kapcsolatban. A magyar delegátusoknak heves összetűzéseik voltak nemcsak cseh elvtársaikkal, hanem egyes osztrák kiküldöttekkel is. A konferencia második napján mind a magyar, mind a cseh delegáció külön határozati javaslatot terjesztett a konferencia elé. A magyar javaslat népszavazást kívánt az elcsatolandó területeken, a cseh javaslat ezt ellenezte. Az utóbbinak egy mondata azonban figyelemre méltó: „A csehszlovák és a magyar szocialisták teljesen egy nézeten vannak azon tekintetben, hogy a csehszlovák köztársasághoz semmiféle tiszta magyar területek, a magyar köztársasághoz pedig semmiféle tiszta szlovák területek nem csatolhatók." Ez elvtől való eltérést csupán gazdasági okokból és csak a két fél kölcsönös megegyezése alapján engedte volna meg, vitás esetben pedig semleges döntőbíróság határozott volna.

A határozat, amelyet végül a berni konferencia elfogadott, majdnem teljesen méltányolta a magyar érdekeket. Eszerint a szocialista konferencia követelte:

Vitás területeken népszavazást a Népszövetség ellenőrzése alatt, amely a végső fórumon dönt.

Új államok alakulásánál és a meglevő államoknak más államhoz való csatlakozásánál a Népszövetségnek ügyelnie kell arra, hogy ez új alakulatoknál a nemzetek gazdasági életbe vágó érdekeit kereskedelmi és közlekedési szerződésekkel biztosítsa.

A konferencia tiltakozik azon kísérlet ellen, hogy az említett alapelveket meghamisítsák, ezért nem ismeri el a győztesnek zsákmányhoz és olyan szövetségi szerződésekhez való jogát, amelyek az államnak a háborúhoz való csatlakozás fejében területgyarapodást biztosítsanak más nemzetek rovására. Tiltakozik a vitás területek előzetes megszállásával tervezett befejezett tények ellen.

A Budapesti Hírlap 1919. február 5-én vezércikket írt a berni konferenciáról, amelyben méltatta Buchinger és Bíró Dezső szereplését. A Székely Nemzeti Tanács Buchingerhez intézett levelében is elismeréssel nyilatkozott a berni küldöttség munkájáról. Hazatérése után igen ünnepélyes hivatalos fogadtatásban részesült. Ez alkalommal a kommunisták ellentüntetést rendeztek, de az ünnepséget nem nagyon zavarták meg.

(Buchinger Manó: Tanuvallomás. Az októberi forradalom tragédiája. Bp., 103—114; Székely Vera: Kunfi Zsigmond 1919. februári memoranduma Magyarország külpolitikai helyzetéről. Levéltári Közlemények 1969, 353—362; Vincze Sándor: A berni nemzetközi szociáldemokrata kongresszus. Bp., é. n.)

A korabeli békekonferencia csodálatosképpen csak Németország esetében volt hajlandó respektálni a népek önrendelkezési jogát, de ott sem teljes egészében. A német békedelegáció nem érte el, hogy összes elcsatolandó területein népszavazást tartsanak, mert a franciák hallani sem akartak róla, hogy erre Elzász-Lotaringiában is sor kerüljön. A Belgiumnak szánt Eupen és Malmédy körzetben pedig gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy lakossága szabadon dönthessen hovátartozása felől.[1] A versaillesi békeszerződés csak Schleswigben, Kelet-Poroszországban, Felső-Sziléziában és a Saar-medencében engedélyezett népszavazást. (Majd a saint-germaini szerződés Karintiában.)

2. Wilson békeprogramjában szó sem esett a schleswigi kérdésről. Schleswig 1864-ig Dániához tartozott, illetve a dán király háborúban vesztette el. Ráadásul Dánia az első világháborúban semleges maradt és hogy alkalmat adtak neki területének visszaszerzésére, ez látványos szépségtapasz volt Wilson elméleti politikája részére. Nem is tévesztette el hatását a skandináv államok közvéleményére![2] Így történt meg, hogy az első népszavazást 1920. február 10-én Schleswig I. zónájában tartották meg, ahol a lakosság nagyrészt dán anyanyelvű volt. Itt 111 191 lakos volt szavazásra jogosult: ezek közül 101 642 élt szavazati jogával (91,5%). Dániára esett 75 431 szavazat (74,2%), Németországra 25,8%, azaz 25 329 szavazat, 882 szavazatot érvénytelennek nyilvánítottak. Ennélfogva ezt a zónát visszacsatolták Dániához. Miután az

1 Wambaugh, Sarah: Plebiscites since the world war. Washington, 1933, 518—538 (I. kötetben).

2 Wilson legjobb, magyarul megjelent életrajza és jellemzése: Vecseklőy József: A csillagsávos lobogó nyomában. Történelmi esszé. Bp., 1985, I. 473—791; a béketárgyalásokra II. 5—134.

eredmény ismeretessé vált, 1920. március 14-én a déli, II. zónában hajtották végre a népszavazást. Itt 167 helységben 70 988 lakos volt jogosult szavazni, akik közül 64 524 járult az urnák elé (90,6%). Bár a dánok élénk propagandát fejtettek ki, 51 724 szavazat (79%) Németországra, 12 800 Dániára esett. A Dániára esett szavazatok közül 8 944-et Flensburg városában adtak le, ugyanott Németország mellett 27 081 szavazó döntött. Ennélfogva a II. zóna Németországé maradt és hovátartozásának kérdését a második világháború után sem bolygatták.[3]

Miután a versaillesi békeszerződés népszavazás nélkül kijáratot ítélt meg Lengyelországnak a tengerhez, Danzigot (ma Gdansk, magyar neve Dancka) pedig, népszövetségi ellenőrzés mellett, szabad várossá nyilvánította, Kelet-Poroszország elveszítette területi összefüggését Németország többi részével. Kelet-Poroszország déli sávjából a békeszerződés két népszavazási zónát alakított ki (Marienwerder-Kwidzyn és Allenstein-Olsztyn). A népszavazást mind a két zónában 1920. július 1-re tűzték ki. Marienwerder körzet lakosságának csak 15%-a volt lengyel anyanyelvű (ill. kasub és mazúr), Allenstein igen vegyes lakosságú körzetében viszont nem a német ajkú lakosság képezte a többséget. Papírforma szerint a németek csak Marienwerder körzetben győzhettek volna. Azonban az eredmény mind a két körzetben a németek javára ütött ki: Marienwerder-zónában 125 090 jogosultból 105 071 szavazott (84%): Németországra 96 923, Lengyelországra csak 8 018. Allenstein-zónában pedig 371 734 szavazóból 363 209 Németország és 7980 pedig Lengyelország mellett döntött.[4] Csak nyolc falut csatoltak Lengyelországhoz.[5]

A felső-sziléziai népszavazási területen 1919. augusztus 16-án tört ki az első lengyel felkelés, amelyet a német hadsereg alakulatai hamarosan leszereltek. A második lengyel felkelés 1920. augusztus elején Katowice tájékán robbant ki.

Mind a két mozgalom célja volt a lengyel közigazgatás megteremtése még a népszavazás előtt; az utóbbinak az is volt a célja, hogy megakadályozza a német katonai beavatkozást a lengyel—orosz háborúba. A lengyelek attól tartottak, hogy a német segítség ára a Felső-Sziléziáról való lemondás lesz, függetlenül attól, hogy a németek a három balti állam területén is harcoltak a szovjetorosz csapatok ellen. Pilsudski tábornagy egyébként enélkül is megnyerte a varsói csatát, a második felső-sziléziai lengyel felkelés pedig 1920. szeptember 2-án a beutheni egyezménnyel ért véget.[6]

A korabeli nyugat-magyarországi események és a soproni népszavazás történetéből ismert Guilleaume Árpád vezérőrnagy (később altábornagy) a kritikus időben Krakkóban volt a magyar királyi főkonzulátus vezetője és e minőségében közelről figyelhette meg a felső-sziléziai eseményeket.

A felső-sziléziai népszavazás 1921. március 20-án zajlott le, az előbbiekhez hasonlóan antant-ellenőrzés mellett. Az 1 220 514 szavazásra jogosultból

3 Az I. zónában 167 000 lakos volt, területe 1550 négyszögmérföld (square miles: 1 = 2,62 km²). Wambaugh I, 46—98; a II. zóna területe 513 négyszögmérföld, 106 480 lakossal.

4 Marienwerderi (Kwidzyn) zóna: 1000 square miles, 160 720 lakos, allensteini zóna (Olsztyn): 4715 square miles, 558 000 lakos. Wambaugh I, 99—141.

5 Die Nachkriegszeit. Kämpfe, Staaten und Armeen nach dem Ersten Weltkrieg. Wien, 1573, 320, 31. jegyzet. Németország területvesztesége Lengyelországgal szemben 42 927 km², amelyen 1,7 millió lengyel és 1,08 millió német élt, utóbbiak száma kitelepítések után 335 000-re csökkent.

6 Ugyanott 322, 332.

1 190 846 szavazott le (97,6%): az érvényes szavazatok közül 707 605 (59,6%) esett Németországra és 479 359 (40,3%) Lengyelországra. Ennek folytán az egész terület a németeké maradt volna. Erre azonban Wojciech Korfanty, a német Reichstag egykori képviselője megszervezte a harmadik felső-sziléziai felkelést. Csapatai Pilsudski volt legionistáiból és önkéntesekből állottak, s 1921. május 3—6. közt a lengyelek által igényelt területet megszállták. Ez alkalommal a rendfenntartást végző olasz katonaságot is megtámadták. A németek sem maradtak veszteg, mert Hoefer tábornok vezénylete alatt szabadcsapatokkal és reguláris alakulatokkal felvonultak a lengyel felkelők ellen. 1921. május 22—24-e közt a németek ostrommal elfoglalták Annaberget, június 2-án a lengyel ellentámadást Koselnél visszaverték, mire a Korfanty-Doliwa féle lengyel felkelőcsapatok súlyos veszteségek után kiürítették a felső-sziléziai iparvidéket. E harcokban mind a két részről tüzérséget is bevetettek. Ekkor aztán a Nagykövetek Tanácsának tiltakozására a német kormány felszólította Hoefer tábornokot, hogy a lengyel szabadcsapatok üldözését szakítsa félbe, illetve álljon meg a kijelölt demarkációs vonalon. Ezáltal a harcok 1921. június 18/19-én véget értek.[7] A lengyel felkelők katonai vereségük ellenére részleges politikai sikert hoztak a lengyel kormánynak, mert a Nagykövetek Tanácsa 1921. október 20-án hozott döntésével Felső-Sziléziát a két fél között felosztotta. E szerint:

Németországnak jutott:	7 559 km² (70,4%)	1 050 517 (54,1%) lakos.
Lengyelországnak jutott:	3 214 km² (29,6%)	891 669 (45,9%) lakos.
Összesen:	10 773 km² terület	1 942 186 lakossal.

A Lengyelországnak juttatott területrészen a szavazatok 55,8 százaléka esett a lengyel államra, úgyhogy ezt a salamoni megoldást igazságosnak lehet tartani.[8]

3. Csak tizenhárom évvel a soproni népszavazás után, 1935. január 13-án történt meg a népszavazás Saar-medencében, amikor az 539 541 jogosultból leszavazott 528 105 (97,08%). Németországra szavazott 477 119, a status quo fenntartása mellett 46 613, Franciaországra 2 124, fehér lappal (bulletin blanc) szavazott 1 292, érvénytelen volt 905 szavazat.[9] Egyszóval, a lakosság 90,5%-a döntött úgy, hogy vissza akar kerülni a Német Birodalomhoz. Ezt a döntést a II. világháború után sem helyezték hatályon kívül, az Atlanti Chartát csak a kelet-poroszországi és felső-sziléziai népszavazási területek esetében negligálták!

4. Német-Ausztria egy elveszített helyi háború után is ki tudott harcolni népszavazást Karintia területén. Másutt azonban nem. A laibachi (ljubljanai) Szlovén Nemzeti Tanács ugyanis már 1918 novemberében megkezdte Karintia vegyes, ill. szlovén—német lakosságú részének fegyveres megszállását, sőt

7 A 3. felkelésről lo. 338.

8 Wambaugh 206—270 és Nachkriegszeit 338. Utóbbi szerint Németországra 707 750, Lengyelországra 478 820 szavazat esett.

9 Wambaugh, Sarah: The Saar plebiscite. With a collection of official documents. Cambridge/Massachusetts, 1940, 469—470. 1934-ben e területen 1912 km² = 730 square miles) 83 helységben 828 128 lakos élt és 1910-ben a népszámlálásnál csak 342 lakos jelentkezett francia anyanyelvűnek. 1932-ben a Saar-medencei parlamentbe megejtett választások eredménye: centrumpárt 156 615 (14 mandátum), kommunisták 84 112 (8 m.), szociáldemokraták 35 968 (3), Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei 24 445 (2), Deutsch-Saarländische Volkspartei 24 152 (2), Deutsche Wirtschaftspartei 11 581 szavazat (1 mandátum).

Klagenfurtot is birtokba akarta venni. Ez ellen a karintiai Heimwehr félkatonai szervezet szabadcsapatokat állított szembe, a Volkswehr is ellenállt, sőt a szlovének által megszállt terület egy részét vissza is foglalta. Ekkor közbelépett a Coolidge-féle amerikai misszió, amelynek közvetítésével a hadakozó felek 1919. január 13-án fegyverszünetet kötöttek. A demarkációs vonalat is amerikai alezredes jelölte ki. A Coolidge-misszió jelentésének hatása alatt úgy határozott a párizsi békekonferencia területi bizottsága (a magyarok előtt rossz emlékű André Tardieu elnöklete alatt!), hogy a klagenfurti medencében népszavazást fog javasolni. Erre a szlovének igényeik megvédésére külön delegációt küldtek Párizsba és április 29-én megújították az ellenségeskedést Karintiában. A völkermarkti hídfőből támadva Klagenfurtot egészen megközelítették. Ekkor az osztrák hadügyi hivatal (ekkor még nem vette föl a „minisztérium" nevet) a karintiai hadszíntérre küldte a bécsi Volkswehr harcképes csapatait. A karintiai Heimwehr és Volkswehr, Hülgerth alezredes parancsnoksága alatt, még az erősítés kirakodása előtt megállította a szlovén támadást, utána pedig ellentámadásba ment át és 1919. május 7-ig általában elérte Karintia határát. A bécsi antantmisszió főnöke, Segré olasz tábornok tiltakozott az ellen, hogy Hülgerth alezredes csapatai a Dráva-vonalat is átlépték, de hajlandó volt közvetíteni új demarkációs vonal megállapítása ügyében. Ezt követőleg eredménytelen tárgyalások folytak Klagenfurtban a német—osztrák és délszláv megbízottak között. Ennek következtében a délszlávok május 28-án a Dráva-hadosztállyal, Smiljanić szerb királyi tábornok parancsnoksága alatt újból támadást kezdtek. A Dráva-hadosztály szlovén (volt osztrák) és szerb királyi kombinált csapatokból állt (12 977 ember, 409 géppuska és 81 löveg), Hülgerth alezredes viszont 6 923 ember, 219 gépfegyver és 75 géppuska fölött rendelkezett, ebbe beleszámítva a reguláris Volkswehrt, a paramilitáris Heimwehrt és a munkászászlóaljakat is.) A karintiai csapatok hősiesen harcoltak, de a túlnyomó erővel szemben a Dráva-vonalat sem tudták megvédeni. Smiljanić tábornok június 4-én Völkermarktot foglalta el, 6-án pedig bevonult Klagenfurtba, mire a harcok véget értek. Segré olasz tábornok még Klagenfurt délszláv megszállása előtt Klagenfurtba érkezett, egy hét múlva pedig egy szövetségközi katonai bizottság váltotta fel egy-egy angol, amerikai, olasz és francia taggal.[10]

Időközben azonban a német-osztrák kormány megkapta a meghívást a párizsi békekonferenciára. Delegációja 1919. május 14-én érkezett meg Saint Germain-en-Laye-be. Az osztrák delegáció tagjait internáltak gyanánt kezelték, sem a német békeküldöttséggel, sem francia politikusokkal nem érintkezhettek. Május 19-én kapták meg a békeszerződés-tervezet nem végleges, június 2-án pedig a véglegesnek szánt I. szövegét, kiábrándító területi határozmányokkal. A tervezet megtiltotta Ausztriának Németországhoz való csatlakozását, sőt azt is előírta, hogy a köztársaság „Deutschösterreich" helyett az „Österreich" névhez térjen vissza. Renner Párizsban értesülve Klagenfurt elfoglalásáról, június 13-án jegyzékben tiltakozott az ellen, hogy a jugoszlávok fait accompli elé akarják állítani a békekonferenciát és népszavazást követelt. Renner akciója sikerrel járt: 1919. július 20-án kikézbesítették neki a békeszerződés II., javított szövegét, amely Karintia egy részében népszavazást engedélyezett, Nyugat-Magyarországot pedig a *kért népszavazás mellőzésével ítélte oda Ausztriának*. Az osztrák békedelegáció azon kísérlete, hogy a nyugat-

10 Steinböck, Erwin: Der Kärntner Abwehrkampf. In: Die Nachkriegszeit 1918—1922, 31—53.

magyarországi németlakta területen és további, a cseheknek, jugoszlávoknak és olaszoknak már odaítélt német lakosságú sávokban is elérjen népszavazást, eredménytelen maradt. A szeptember 2-án kézbesített harmadik, most már végleges békeszerződés szövegében a győztesek ezt az osztrák javaslatot nem vették figyelembe. Az osztrák békeszerződést 1919. szeptember 10-én írták alá Saint Germainben. Hogy legalább egy 2 070 négyzetkilométernyi területen sikerült az osztrákoknak népszavazást kiharcolniok, legalább is ugyanannyira köszönhették a karintiai felkelőknek (és nemcsak a reguláris Volkswehrnek), mint annak a ténynek, hogy az osztrák delegáció már ott lehetett a békekonferencia színhelyén és idejében óvást emelt.

Mármost a népszavazási területen 71 800 német és 54 100 szlovén lakos élt. A területet két zónára osztották, ami a jugoszlávok győzelmi kilátásait legalábbis részben növelte, mert a déli zónában (1 705 km²) csak 22 800 német, viszont 49 600 szlovén lakos élt. Ha a szavazók zöme a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság mellett döntött volna, akkor lett volna népszavazás az északi zónában is, ahol 49 000 német és 4 500 szlovén lakos volt.

A szövetségközi katonai bizottságot egy nemzetközi népszavazási bizottság váltotta fel 1920 júliusában. A jugoszláv katonaság 1920. szeptember 13-án a déli népszavazási zónát is kiürítette, a közrend fenntartását pedig, a szövetségközi katonai bizottság felügyelete alatt, jugoszláv csendőrség végezte. Az 1014 csendőrből csak 425 volt szlovén nemzetiségű karintiai.

A népszavazás 1920. október 10-re volt kitűzve. A megelőző időben krajnai és alsó-stájerországi szlovén propagandaosztagok szóródtak szét a déli zónában, röpcédulákat osztogattak, plakátokat ragasztottak ki, egyes helyeken három zöld kereszttel jelölték meg az ausztrofileknek ismert lakosok házait, sőt olyan feliratokat is festettek a falaikra, hogy „To je švabska hiša" (ez sváb hajlék) és „Tod, wenn du deutsch stimmst". Ámde a másik fél sem maradt veszteg: a jugoszláv propaganda ellensúlyozására megalakult a Kärntner Heimatdienst nevű propagandaszervezet, amelyben kiemelkedő szerepet játszott Hans Steinacher. (Mind ő, mind pedig a szervezet több tagja a következő évben bekapcsolódott a soproni népszavazás előtt létesült Ödenburger Heimatdienst propagandaszerv tevékenységébe.) A Kärntner Heimatdienst plakátjainak és röpcéduláinak szövegéből néhány példa: „Mutter, stimm nicht für Jugoslavien, sonst muss ich für König Peter einrücken!" (Az ötletet felújították a soproni népszavazás idején: egy képes levelezőlap szövege: „Mutter, stimme nicht für Ungarn, sonst muss ich Horthy-Soldat werden!") Továbbá: „Der 10. Oktober ist Euer Schicksalstag! Wählt ihr für Jugoslavia, ist er auch Euer Todestag!" — „Landsleute der Zone A, habt Ihr Lust Eure Männer wieder in den Krieg zu schicken? Nach Macedonien oder Albanien einrücken zu lassen? Wenn nicht, dann wählt grün!" Szlovén szövegű röpcédulákat is kiadtak.

A 39 291 szavazásra jogosultból csak 332 nem járult az urnákhoz. Érvényesen leszavazott 37 304 fő és pedig 22 025, azaz 59,04% Ausztriára, 15 279 a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságra esett. Azaz mintegy tízezer szlovén szavazó döntött úgy, hogy a régi hazájához kíván tartozni. A szövetségközi népszavazási bizottság ennek megfelelően az I. népszavazási zónát visszaadta Ausztriának, abba osztrák csendőrség vonult be, a II. zóna pedig népszavazás nélkül Ausztriáé maradt és a tartományi kormány 1920 novemberében Sankt Veithből visszatért Klagenfurtba.

A jugoszláv kormány most Laibach-Ljubljana ösztönzésére a népszavazási területnek a Drávától délre fekvő községeit szerette volna megmenteni. Arra hivatkozott, hogy ezen a sávon leadott 20 488 szavazatból 10 405 szavazat, azaz 50,8% a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságra és csak 10 083 (49,2%) szavazat esett Ausztriára. A belgrádi jegyzéket azonban 1921 júniusában a Nagykövetek Tanácsa elutasította, arra hivatkozva, hogy a saint-germaini békeszerződés 50. pontja értelmében a népszavazás eredménye az egész zóna területére mérvadó.[11]

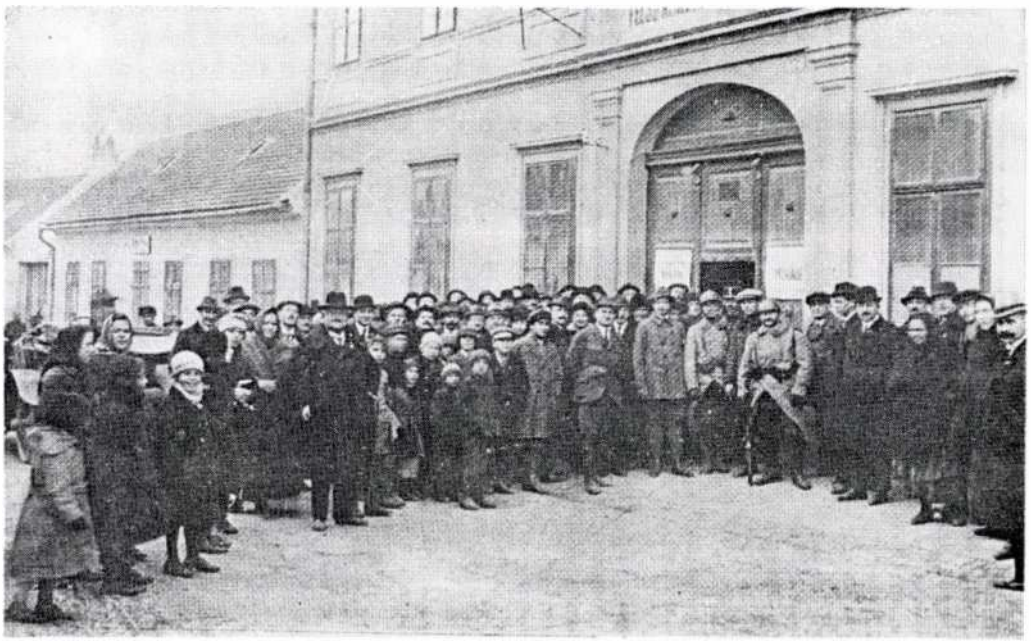

1. A szavazásra kijelölt Kis (ma: Pócsi) utcai kereskedelmi iskola előtt 1921. dec. 14-én (Király Tibor gyűjteményéből)

A korabeli helyzetre jellemző, hogy a határkérdésekben az antant szövetségesei sem tudtak egymással szót érteni, sőt a csehek és lengyelek közt a teschen hercegség (Těšín) birtoklása miatt 1919. január 23—30 közt reguláris csapatokkal szabályos háború folyt. Az antant diplomáciája igen rugalmasnak (és igazságosnak) bizonyult, amikor két szövetségese közti vitát kellett rendezni. Demarkációs vonalat húzott meg a két fél között, amely mögé a cseheknek vissza kellett vonulniok, majd népszavazást rendelt el a teschen hercegség, valamint Árva és Szepes vármegyék egy-egy részében. Ez a népszavazás azonban elmaradt, mivel mind a két kormány egyezséget kötött, hogy erről lemondanak és a határok megállapítását a Nagykövetek Tanácsára bízzák, alávetve magukat a nagyhatalmak döntésének. A Nagykövetek Tanácsa 1920. július 28-án határozatilag állapította meg a csehszlovák—lengyel határt: a teschen szénbányák Csehszlovákiának jutottak, Árva és Szepes megye része-

11 Uo. és Wambaugh I. 163—205.

it pedig Lengyelország kapta meg.[12] Ez a megoldás a publicisztikában sok vitát keltett, az érdekelt és nem érdekelt államok történészei is bírálták, tény azonban, hogy előzőleg mind a két felet a győztes nagyhatalmak megkérdezték.

5. A magyarokat viszont az I. világháború után soha nem kérdezték meg, mielőtt őket érintő területi kérdésben határozatot hoztak volna. A trianoni békeszerződésben semmilyen határozmány népszavazásról n i n c s. A győztesek rosszabbul bántak velük, mint a németekkel, akiknek elvették a gyarmataikat, de mégsem merték a limine elutasítani a népszavazás iránti igényüket. Ennek köszönhette Wilson, hogy akadtak olyan emberek, akik a Nobel-békedíjra javasolták és ráadásul meg is kapta. Ő, aki a fegyverszünetek megkötése utáni gazdasági blokád fenntartásával a legyőzött országokban egymillió ember éhhalálát okozta, a csecsemőket beleértve. Az első világháború utáni békekonferencia történetével foglalkozó kiadványokból tudjuk, ki volt ez a Wilson, aki a magyarokat nem ismerte és nem szerette és akinek a békeprogramjában vakon hitt a naiv gróf Károlyi Mihály. Talán nála is naivabb volt Kun Béla, aki fanatikusan hitt a világforradalom közeli eljövetelében és ugyancsak rossz lóra tett.

Kun Bélának alkalma lett volna népszavazást javasolni az elcsatolandó területeken, amikor Clemenceau jegyzékben közölte vele az egyoldalúan megállapított magyar határokat Csehszlovákiával és Romániával szemben. Kun Béla ehelyett azt válaszolta, hogy a megállapított határokat elfogadja, csak szerényen kifogásolta, hogy túl sok magyar kerül a határokon túlra. Erre a békekonferencia az osztrák és délszláv állam felé is egyoldalúan és ugyancsak népszavazás elrendelése nélkül állapította meg a határokat.[13] Kun Béla a magyar vörös hadsereg látványos felvidéki győzelmei után lehetett volna erélyesebb is, mint Renner kancellár az elveszített karintiai helyi háború után! Az antant respektálta az erőt, aminek magas bizonysága az első török békeszerződéssel szembeszálló Kemál pasa győztes hadseregével szemben tanúsított magatartása. A gróf Apponyi Albert által vezetett békedelegáció azonban már ütőképes hadseregre sem támaszkodhatott, csak arra a lehetőségre, hogy az antant legalábbis annyira respektálni fogja a magyarokkal szemben Wilson békeprogramját, mint ahogyan azt a németekkel és osztrákokkal szemben megtette. Ám ez a reménysége sem vált be. Apponyi javaslatát, hogy a békekonferencia rendeljen el népszavazást valamennyi elcsatolandó területen, a békekonferencia akkori elnöke, Armand Millerand 1920. május 6-án kelt jegyzékében elutasította és tíznapos határidőt kötött ki annak a megválaszolására, hogy hajlandó-e a delegáció aláírni a békeszerződést, vagy nem.[14] A jegyzékből idézzük: „Igaz, hogy a magyar békedelegáció azzal érvel, hogy a békefeltételek sehol sem rendeltek el népszavazást. Ha a szövetséges és társult hatalmak fölöslegesnek tartották, hogy a népesség ilyen irányú megkérdezéséhez folyamodjanak, ez azért történt, mert meggyőződtek róla, hogy

12 Wambaugh I, 142—162; Fogarassy L.: A teschenі hétnapos cseh—lengyel háború (1919. január 23—30.). Palócföld, 1990, 3 : 43—49.

13 Kun Béla 1919. június 16-án kelt, a békekonferencia elnökéhez intézett válaszjegyzékéből: „Nem állván a területi integritás álláspontján, nem is beszélve arról, hogy tisztán magyarok által lakott területek tanácsköztársaságunktól a közölt határmegállapítás folytán elszakíttatnának, csupán azt szögezzük le, hogy ilyen feltételek mellett még az olyan szilárd hatalmon alapuló kormányzati rendszer is, mint a mienk, alig képes megakadályozni, hogy a létért való küzdelem e határokon belül ne fajulhasson el mindenkinek mindenki ellen való háborújává" (Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. Bp., 1919, 102—106.).

14 A magyar béketárgyalások II. Bp., 1920, 487—488.

ha ez a megkérdezés az őszinte véleménynyilvánítás teljes biztosításával történnék, nem vezetne számbavehetően más eredményre, mint amilyenre Közép-Európa néprajzi viszonyainak és nemzeti aspirációinak tüzetes vizsgálata vezette a Hatalmakat. A népek akarata megnyilatkozott 1918. október és november havában, a kettős monarchia összeomlásakor, amikor a soká elnyomott nemzetiségek egyesültek az olasz, román, jugoszláv vagy cseh-szlovák testvéreikkel." Kevésbé bonyolultan fogalmazva: Millerand úr azt állítja, sehol sincs értelme népszavazást rendezni, mert nem dőlne el Magyarország javára. Utána félre nem érthetően a turócszentmártoni, gyulafehérvári és újvidéki határozatokra céloz, utána bírálja a magyar kormányok nemzetiségi politikáját. (Az elszakítás ellen tiltakozó marosvásárhelyi és kolozsvári magyar népgyűlés határozatait nem vette tudomásul.) Utána azonban váratlan fordulattal lehetőséget ígér a békeszerződésben rögzített határok módosítására:

„A szövetséges és társult hatalmak azonban nem feledkeztek meg arról a gondolatról, amely őket a határok kiszabásánál vezette és foglalkoztak azzal az eshetőséggel is, hogy az így megállapított határ esetleg nem felel meg a néprajzi vagy gazdasági kívánalmaknak. A helyszínen megejtett vizsgálat esetleg szükségessé fogja tenni, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék. Ilyen vizsgálatot azonban nem lehet ma megejteni, mert ez bizonytalan időre kitolná a béke megkötését, pedig ezt egész Európa sóvárogja. De majd ha a határbizottságok megkezdték munkájukat, ha úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései, mint fentebb mondottuk, valahol igazságtalanok, s hogy ennek az igazságtalanságnak orvoslása közérdek, módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetség Tanács felajánlhassa jó szolgálatait azon célból, hogy az eredeti határt ugyanazon feltételek mellett megváltoztathassa ott, ahol annak megváltoztatását valamennyi határbizottság kívánatosnak mondja. A szövetséges és társult hatalmak bíznak benne, hogy ez az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonal kiigazítására, ha azok ellen alapos ellenvetés tehető."

Apponyi válaszul az ultimátum lejáratának napján lemondott a békedelegáció elnöki tisztségéről és a magyar kormányra bízta a döntést a további teendőt illetően. Tekintettel az ország teljes politikai és katonai izoláltságára, a kormány nem is adhatott más választ Millerandnak, mint azt, hogy a békeszerződést alá fogja írni. A május 17-i válaszjegyzékében azonban hangsúlyozta, hogy „a magyar kormány tiltakozik a népek önrendelkezési jogának kézzelfogható megsértése ellen, mert ez az elv az egyetlen eszköz a zavarok és forrongások megelőzésére. A magyar kormány csak erre az elvre való tekintettel nem helyezkedett elvitathatatlan történelmi jogainak álláspontjára."[15]

Amikor 1920. június 4-én megtörtént a magyar békeszerződés aláírása a versailles-i Trianon palotában, Wilson már bukott politikus volt. Az USA aláírta ugyan a békeszerződéseket, de új elnöke, Warren Gamaliel Harding alatt már nem ratifikálta. Sőt Németországgal és Magyarországgal különbékét kötött. A német—amerikai különbéke-szerződést 1921. július 25-én, a magyar—amerikait 1921. augusztus 29-én írták alá. Ebben területi határozmányokról szó sem esett. Amerika visszavonult az európai ügyektől és ebből következően a velencei egyezményhez sem foglalt állást.

15 Uo. 473—476.

6. Az osztrák—magyar határkérdés és ezen belül a békeszerződések aláírásától a velencei egyezmény megkötéséig számított időszak története részletesen fel van dolgozva,[16] nem is szólva a soproni népszavazással és a nyugati határok megállapításával összefüggő eseményekről. Amikor e sorok írója „A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története" c. tanulmányában a velencei egyezményig ment el, a folytatást illetően olvasóit korábbi, a Soproni Szemlében megjelent dolgozataira utalta.[17] Most, hogy alkalmam nyílt közzétenni a soproni népszavazásra vonatkozó történelmi adalékokat, ki kell emelnem egy újsághírt, amely a soproni „Hétfő" c. hírlap 1933. január 16-i számában jelent meg azon alkalommal, hogy Hock János, az akkori magyar emigráció egyik vezéralakja, tizennégy évi külföldi tartózkodás után hazatért és nemzetgyalázás vádjával bíróság elé állították.

A „Hock János és a soproni népszavazás" c. újsághírből idézzük:

„Bármilyen eltérő lehet a megítélése Hock János közéleti működésének, abban nincs nézeteltérés, hogy őt mindenki, aki csak vele az életben egyetlenegyszer is érintkezett, nem tartja képesnek arra, hogy hazája, Magyarország ellen törvénykönyvbe ütköző cselekményt elkövessen.

Teljesen ismeretlen része Hock János emigrációbeli szereplésének az, hogy beleszólása volt az immár a történelem körébe tartozó soproni népszavazás lefolyásába.

Magyarország és Ausztria képviselői 1921. évi október 13-án Velencében della Torretta elnöklete mellett egyezményt létesítettek, amelynek értelmében Sopron város és nyolc községének lakossága népszavazással dönti el, hogy meg akar-e maradni Magyarországnál, vagy Ausztriához akar-e csatlakozni.

A velencei egyezmény megkötése után Ausztria társadalma is megmozdult és szervezetet létesített, amely a népszavazást Ausztria javára törekedett befolyásolni. »Ödenburger Heimatdienst« név alatt a Sopronból származó Wallheim Alfréd dr., Burgenland jelenlegi tartományfőnöke elnöklete alatt egy társadalmi szervezet alakult, amely a Bécsben élő soproni és nyugatmagyarországi emigráció nagyon számos tagját olyképen igyekezett befolyásolni, hogy azok a népszavazásban résztvegyenek és szavazatukat Ausztria mellett adják le.

A sopronkörnyéki magyarokból és németekből álló emigráció felfogása e kérdésben nem volt egységes. Voltak, akik tartózkodni kívántak minden szavazástól, voltak, akik Magyarország és voltak akik Ausztria mellett akarták szavazatukat leadni. Minthogy egységesen szerettek volna eljárni és maguk között megállapodni nem tudtak, az volt a határozatuk, hogy Hock Jánost kérdezik meg, mielőtt állást foglalnának.

Szűkebb körű küldöttség kereste fel a Károlyi-féle Magyar Népköztársaság nemzeti tanácsának számüzetésben Bécsben élt elnökét és elibe terjesztette a kérdést. Hock János gondolkodás nélkül így válaszolt:

16 Soós Katalin: Burgenland az európai politikában. (1918—1921). Bp., 1971; Ormos Mária: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, 1990; Hochenbichler, Eduard: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Wien—Frankfurt—Zürich, 1971; Spira, Thomas: The Sopron (Ödenburg) Plebiscite of December 1921 and the German Nationality Problem. In: War and Society in East Central Europe Vol. VI. Brooklyn College Press 321—344.

17 Szerzőtől „A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története". SSz. 1982, 1—19, 97—117, 193—211; „A soproni népszavazás". Uo. 1971, 335—347; „Határmenti események Burgenland megalakulásától az új határvonal megállapításáig". Uo. 1975, 139—157.

— Ha alkalom kínálkozik arra, hogy a megcsonkított szegény Magyarország egyetlen rögét is szavazatunkkal megmentsük a történelmi Magyarország számára, úgy a mi számunkra nem lehet kétséges az, hogy hova szavazzunk. El kell felejtenünk minden keserűséget, amelyet nem az ország, hanem annak egyes polgárai, vagy polgárainak egyes csoportjai okoztak nekünk. Nagy hálát és tiszteletet érzek én is, mint minden magyar politikai menekült, Ausztria iránt, de ezt sohasem szabad az ország rovására leróni, ez mindegyikünknek egyéni tartozása, amelyet a sajátunkból kell kifizetni, nem pedig a haza területéből, vagy egyéb elévülhetetlen erkölcsi értékeiből.

Evvel megadta az utasítást a soproni politikai menekülteknek. Így kapcsolódott be Hock János a soproni népszavazás kérdésébe és tett tanúságot törhetetlen hazafiasságáról."

Az említett emigráns-megbeszélésen résztvett dr. Schwarz Sándor ügyvéd is, aki hamarosan hazatért Magyarországra. A Hock-pörben mentőtanúnak jelentkezett, de kihallgatására nem került sor. Hock János védőügyvédje a fenti lapszámot becsatolta az iratokhoz is.[18] A perről kiadott könyv rajtam kívül minden más kutató figyelmét valahogyan elkerülte. Már pedig ez nem elhanyagolandó adalék nemcsak a soproni kérdés, hanem a két világháború közti magyar emigráció történetéhez is, amelynek egy része jó- vagy rosszhiszeműen előzőleg Pécs és Baranya szerbek által tervezett annexiójához engedte magát kihasználni.[19]

Az eredményes velencei tárgyalások után gróf Bethlen István miniszterelnök a nyugat-magyarországi szabadcsapatok fővezérségét a felkelés leszerelésére szólította fel, elismervén: „Kétségtelen, hogy az ország és a magyar kormány a szabadcsapatoknak Nyugat-Magyarország ügyében rendkívül sokat köszönhet. Az ő hazafiasságuk, önfeláldozásuk és kitartásuk tette lehetővé azt, hogy az osztrákok a mai napig határainktól távol tartattak, és a magyar kormány ezt a helyzetet felhasználhatta arra, hogy a kérdésnek Magyarországra nézve előnyös rendezését diplomáciai úton kezébe vehesse. Az érdem oroszlánrésze tehát a felkelőké. Elsősorban azoké, akik az ország önvédelmi harcában életüket áldozták a honért. Ezt az ország és a magyar kormány nemcsak hogy készséggel elismeri, de azt hiszem, nem fog megfeledkezni azokról a kötelességekről sem, amelyek ebből a felkelőkkel szemben folynak. Ennek a munkának volt eredménye, hogy hosszas diplomáciai előkészületek és bevezető tárgyalások után Olaszország mediációját megragadva, leültünk a velencei tárgyaláshoz, hogy ott Ausztriával, Olaszország vezetése mellett, a a kérdésre vonatkozólag megegyezést kössünk." Ezután ismertette Prónay Pállal azokat a veszélyes kilátásokat, amelyeknek elébe nézhetnek, ha további ellenszegülésre szánnák el magukat.[20] Bethlen jóslata majdnem bevált a második restaurációs kísérlet idején: a csehek és szerbek nemcsak mozgósítottak, de Beneš a velencei egyezmény eltörlését is követelni merte.

18 Részletek a Hock János ellen megtartott főtárgyalásról. Bp., 1933, 36—37, 53. Védőügyvédjének dr. Nagy Vince, volt köztársasági belügyminiszternek kiadásában jelent meg.

19 Szerzőtől: „A magyar—délszláv kapcsolatok katonai története (1918—1921)." Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1985—1986, 537—574. Amerikai szerző is feldolgozta; vö Tihany, Leslie C.: „The Baranya Republic and the Treaty of Trianon." War and Society in East Central Europe, Vol. VI. Brooklyn College Press 297—320.

20 A határban a Halál kaszál ... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Bp., 1963, 286—293. Az 1921. október 17-én kelt levél Prónay kézirata III. kötetében mint XXV. sz. okmány található.

A Prónay által vezérelt szabadcsapatok elszánása semmivel sem volt kifogásolhatóbb, mint a lengyel és német felkelőké, akik Felső-Sziléziában csaptak össze. Karintiában az osztrák kormánycsapatok sikereiket az ottani felkelők közreműködésével érték el. A burgenlandi felkelők zöme nem erről a területről származott, de ottlétük alatt nem volt több súrlódásuk a helyi lakossággal, mintha más, de reguláris fegyveres alakulatok tartózkodtak volna ottan. Olyanok, akik Burgenland területén élték át mind az 1921. évi, mind pedig az 1945. évi eseményeket, jelentették ki e sorok írója előtt, hogy még a Héjjas-felkelők is dzsentlemenek voltak azokhoz képest, akik őket 1945-ben „felszabadították".[21]

1921-ben a külpolitikai helyzet annyira labilis volt, hogy a tiroli tartományi kormány mert április 24-én népszavazást rendezni, amikor is a leadott szavazatok többsége a Németországhoz való csatlakozásra esett. A franciák tiltakozása után ugyanezt megtette a salzburgi tartományi kormány is. Május 29-én e tartományban a szavazóknak közel 80%-a kívánta az Anschlusst, Vorarlberg pedig Svájchoz akart csatlakozni. Az osztrák szövetségi kormány most már erélyesebb lett és hasonló népszavazás végrehajtását Stájerországban idejében letiltotta, de kicsit későn ahhoz, hogy a nagyhatalmak fel ne figyeljenek: az egykori osztrák császárságból megmaradt alpesi tartományok szövetséges köztársaságában elhanyagolni merészelik a saint-germaini szerződés 88. §-át! Ez pedig valamivel merészebb gesztus volt, mint a nyugat-magyarországi felkelőké, akik győztes hatalmak szuronyerdejének rohantak neki: a trianoni szerződés nem tiltotta meg az önrendelkezési jog követelését, sőt a népszövetségi alapokmány XIX. cikkelyére hivatkozhattak is. A velencei egyezménynek is ez lett a jogalapja.

A hatvanas évek végén Karsai Elek tollából megjelent a „Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek" c. kiadvány. A szerzőt valahogyan nem érdekelték a nyugat-magyarországi szabadcsapatokkal, a velencei egyezménnyel és főleg a soproni népszavazással kapcsolatos iratok, ezért más szezők számára is hagyott elegendő tallóznivalót.[22] A szerző erre támaszkodva kívánja kiegészíteni a soproni népszavazásról már korábban megjelent két dolgozatát.

7. 1921. október 27-én a velencei egyezmény szövegét a Nagykövetek Tanácsa jóváhagyta. Schober kancellár ezután közvetlen magyar—osztrák tárgyalásokat javasolt. Bánffy számjeltáviratban közölte Masirevich Szilárd bécsi követtel, hogy erre csak akkor volna szükség, ha a népszavazást nem lehetne végrehajtani a megjelölt időben a jelenlegi politikai válság miatt. A szövetséges hatalmak elismerték a soproni rendőrséget, így nincs további akadálya a népszavazási szabályok megalkotásának. Azt fogja felelni az osztrák kormánynak, hogy a magyar kormány nem kíván a népszavazást illetően

21 1978. július 1-én Kismartonban előadást tartottam Maderspach Viktor emlékezéseiről, amely után Karl Semmelweis, Stefan Aumüller és más idős urak ebben a formában fejezték ki véleményüket.

22 Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary, III. kötet ideiglenes lenyomata. (Lelőhely: Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium iratai K 63, 474. csomó). Az okmányok magyar fordítását Soós Katalin egyetemi docens volt szíves rendelkezésemre bocsátani, amelyért itt mondok köszönetet. (Továbbiakban „Papers III." és az okmány száma.)

tárgyalni, mivel annak a lefolytatását a Nagykövetek Tanácsa már elhatározta. Válaszát csak akkor fogja elküldeni az osztrák kormánynak, ha a felkelők már teljesen kiürítették Nyugat-Magyarországot.[23]

November 6-án Masirevich fölkereste Schobert, hogy a fentieket közölje vele. Schober szemrehányást tett, hogy a magyar kormány nem adott határozott választ azon javaslatára, hogy kezdjenek közvetlen tárgyalásokat és

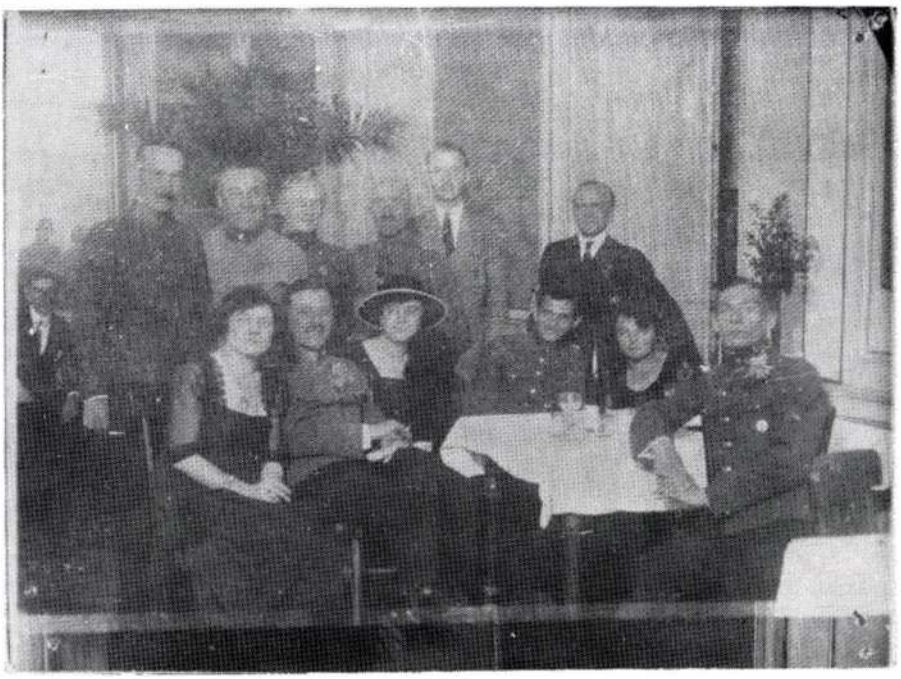

2. Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy és társasága a soproni Pannónia szállóban (1921). (Király Tibor gyűjteményéből)

vissza szándékozik utasítani javaslatát, amint megtörtént Burgenland kiürítése a felkelők által. Schober ezt kétszínű cselekedetnek tekintette és azzal vádolta a magyar kormányt, hogy a szövetséges tábornokok támogatásával akarja keresztülvinni a népszavazást, mielőtt Ausztria garanciát kapott volna, hogy az igazságosan fog lefolyni. Masirevich azt válaszolta a kancellárnak, hogy az egyezményt megváltoztatni teljesen lehetetlen, miután azt a Nagykövetek Tanácsa jóváhagyta és az osztrák külügyi bizottság elvben elfogadta. Ha az osztrák kormány úgy véli, hogy sérelem esett rajta, inkább a nagyhatalmakhoz forduljon, mint Magyarországhoz.[24] Bánffy másnap már jelentést is kapott: Schober tiltakozott mind Torrettánál, mind pedig a Quai d'Orsayn, hogy a soproni Szövetségközi Tábornoki Bizottság már intézkedett a népszavazás ügyében, mielőtt Ausztria a biztosítékot megkapta volna. Masirevich azt jósolta, hogy az osztrák kormány és a Nagykövetek Tanácsa Brianddal

23 Papers III. 1239. Kelt 1921. nov. 3.
24 Papers III. 1256. Masirevich számjeltáv'rata Bánffyhoz.

és Berthelottal fog takaródzni. Nem hiszi, hogy ebből jó származhatik Magyarországra, mert értesülése szerint Franciaország Beneš befolyása alatt vezető szerepet játszott a Nagykövetek Tanácsa döntésében, amely szerint Magyarországot kötelezni kell arra, hogy a Habsburgokat még választás útján sem engedi trónra jutni.[25] (Briand a restaurációs kísérletek idején megbízhatatlan politikusnak bizonyult).

A Nagykövetek Tanácsa által hozott népszavazási szabályzatot Hamelin tábornok személyesen hozta el Párizsból Sopronba: végleges szövegét az osztrák és magyar ellenjavaslatok mérlegelése után november 15-én adta ki a Szövetségközi Tábornoki Bizottság. Ennek 10. pontja mind a két félnek megtiltotta, hogy népszavazási területen nyilvános propagandát folytasson.[26] Ezen a napon tartott Schober megbeszélést a Szövetségközi Tábornoki Bizottsággal. Itt megegyezés történt úgyszólván minden, a SZTB által előkészített rendszabállyal kapcsolatban, véleménykülönbség csak néhány kevésbé fontos részletkérdésre vonatkozólag áll fenn. Ezekre vonatkozólag az osztrák kormány nem küld külön megbízottat Budapestre és e részletkérdésekre vonatkozó tárgyalásokat Cnobloch budapesti követre fogja bízni. Az egyetlen pont, amelyhez Schober mint conditio sine qua non-hoz ragaszkodik: ne maradjanak magyar csapatok a népszavazási területen, hanem a rendfenntartást olasz csapatok vagy nemzetközi erők lássák el.[27] Schober kívánsága megvalósult: a népszavazási területen olasz, angol és francia csapatok vették át a rendfenntartást, amelyeknek az összlétszáma az igényelt 450 főt nem érte el, a magyar csapatok (két zászlóalj) pedig a népszavazás előtt kivonultak. A legkritikusabb időtájban Weygand tábornok, a francia hadsereg akkori vezérkari főnöke és exponáltan csehbarát személyiség azzal a javaslattal állott elő, hogy a népszavazási övezetbe csehszlovák csapatokat küldjenek. (Ezt Ormos Mária derítette ki.) A soproni antanttábornoki bizottság tagjai, akik a helyzetet jól ismerték, annál inkább is elképedtek e hír hallatára, mert ezt az osztrákok sem igényelték. Hamelin tábornok ez ellen eredményesen óvást is emelt Párizsban.[28] Weygand tábornokról tudjuk, hogy IV. Károly második visszatérési kísérlete idején, amikor elrendelték a csehszlovák mozgósítást, Csehszlovákiában tartózkodott. Windischgrätz Lajos herceget azon a vonaton toloncolták Pozsony felé, amelyhez Weygand szalonkocsija volt csatolva. Egyes állomásokon a francia tábornok üdvözlésére díszszázadok állottak, útközben mindenütt csapat- és hadianyagszállító vonatokat lehetett látni.[29] Ha Ormos Mária által talált dokumentumban valóban 3 hadosztály (és nem 3 osztály) csehszlovák katona Sopronba küldéséről van szó, ez arra vall, hogy Weygand tábornok a prágai kormány (recte Beneš) ösztönzésére ilyen módon akarta megvalósítani az áprilisban már tervbevett hadműveletet Szombathely felé. A francia katonai misszió tagjai akkoriban fontos pozíciókat töltöttek be a csehszlovák hadseregben, sőt a fejük, Mittelhauser tábornok e hadsereg vezérkari főnöke volt. Az viszont nem volt francia

25 Papers III. 1267. Masirevich számjeltávirata Bánffyhoz.

26 Az okmány teljes szövegét a szerző már közzétette (SSz. 1982, 208—210.)

27 Papers III. 1329. Masirevich 1921. nov. 16-i számjeltávirata Bánffyhoz.

28 Ormos Mária: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr 1990, 189.

29 Ludwig A. Windisch-Graetz: Ein Kaiser kämpft für die Freiheit. So begann Ungarns Leidensweg. Wien—München, 1957, 187—188. A szerző neve kétféle írásmód szerint ismeretes. Bár a szabadságharc történetéből ismeretes Windischgrätz Alfréd tábornagynak volt az unokája, politikailag nem az ő nyomdokait követte. Könyvei erős fantáziája miatt kritikával veendők.

érdek sem, hogy e hadsereg de facto korridort hozzon létre, mert nem érte meg, hogy emiatt az olaszokkal ujjat húzzanak. Nekik a csehszlovák hadsereg inkább Németország sakkbantartására kellett, ami angol érdek is volt, a kisantant viszont egészen 1937-ig csak a magyarokra koncentrálta magát.[30]

A bécsi magyar követség november 18-án már tudta, hogy Ausztriában illegális fegyveres csoportok szervezése folyik azzal a céllal, hogy a soproni kérdést erőszakosan oldják meg. Ezt Hans Steinacher emlékezéseiben maga is elismerte. Schober akkoriban még azt mondta a magyar követnek, hogy semmiféle ilyen tervről nincsen tudomása, de azt is hozzátette, bizonyos idő óta nem folytat tárgyalásokat Alfred Walheimmel (az Ödenburger Heimatdienst vezetője), aki nem viselkedett kifogástalanul. Hangsúlyozta, okvetlenül meg fog akadályozni minden erőszakos kísérletet.[31] Ez november 27-én is szóbakerült, két nappal azelőtt, hogy az osztrák Bundesheer teljesen befejezte Burgenland déli részének megszállását is. Masirevich megemlítette Schobernek azon értesülését, hogy pángermán egyetemi hallgatók és atlétikai szervezetek, hasonlóképpen Kismartonban és Sopronkeresztúrott létrejött védőalakulatok akciót terveznek Sopron ellen, ha a népszavazás Ausztriára nézve kedvezőtlenül dőlne el. Megemlékezett az Ödenburger Heimatdienst-szervezet propagandájáról is, amely egyrészt a velencei egyezménnyel, másrészt a népszavazás rendszabályaival ellentétes. A kancellár tudomásul vette a magyar követ közléseit és kijelentette, ő sem a Heimatdienstet nem támogatta, sem tevékenységével nem volt semmiféle összeköttetésben és ezért már szemrehányások is érték.[32]

Ez diplomatához illő válasz volt, mert az Ödenburger Heimatdienst szervezői Wallheimmel az élükön rögtön a megalakulásuk után tisztelegtek Schobernél, támogatását kérve és az ő jóvoltából kaptak helyiségeket az egykori „Marinesektion" bécsi épületében Marxergasse 2. szám alatt. Erről természetesen az osztrák közvéleménynek sem volt szabad tudnia. A Kärntner Heimatdienst vezetője, dr. Hans Steinacher mint népszavazási szakértő érkezett Sopronba, további tagjai részben a népszavazási területen, részben pedig az Ödenburger Heimatdienst központjában vagy bécsújhelyi és lépesfalvi kirendeltségén dolgoztak, mint a szuggesztív hatású könyvéről ismeretes dr. Victor Miltschinsky.[33] (1974-ben még élt Bécsben, ő ösztönözte Hans Pflegert hasonló témájú könyve megírására.) Az előzőleg Felső-Sziléziában hasonló minőségben működött Steinachert a soproni rendőrség letartóztatta, mert okot adott rá és az antanttábornoki bizottság kiutasította a népszavazási területről. (Wambaugh tévesen nevezi Steinacker-nek.) Ez azért is gondolkodásra késztető gesztus volt, mert az említett bizottság az osztrák—magyar propagandaháborúba nem avatkozott bele túl erélyesen és azt is eltűrte, hogy a Bundesheer igen vontatottan hajtsa végre Burgenland megszállását. Csak december 3-án állapították meg, hogy Burgenland pacifikálása megtörtént. Amikor a magyar kor-

30 Ludwig Jedlicka: Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärpolitische Lage Österreichs 1918—1938. Graz—Köln, 1955, 34: „Alle Operationspläne bis zum Jahre 1937, zuerst auf eine Niederschlagung Ungarns ausgerichtet waren und etwa das österreichische Problem ebenso wie der Möglichkeit einer Bedrohung von seiten Deutschlands sehr gering eingeschätzt wurde."

31 Papers III. 1329. Amikor 1971-ben közzétettem első tanulmányomat a soproni népszavazásról, még azt írtam, hogy nem áll rendelkezésre okmány. (Nem fértem hozzá.)

32 Papers III. 1363 (7352/pol.)

33 Viktor Miltschinsky: Der „Oedenburger Heimatdienst". Burgenländische Heimatblätter, 1962, 237—239.

mány a velencei egyezményre támaszkodva kívánta, hogy a népszavazást e dátumtól számított nyolc nap múlva, azaz december 11-én tartsák meg, az antanttábornoki bizottság a népszavazást a december 14—16 közti időszakra tűzte ki, mivel az antantcsapatok csak december 8-án érkeztek be és a magyar csapatok csak 12-én voltak eltávozandók. Masirevichnek Bánffyhoz menesztett számjeltáviratairól kiderül, mi volt a háttérben. Így december 8-án 7645/pol. sz. alatt iktatott jelentésében[34] megírja, hogy megkérdezte Schober kancellártól: mit jelent az új halasztási törekvés a soproni népszavazásnál, amelyről a Havas-ügynökség adott hírt, t.i., hogy december 13-án fogják megtartani. A kancellár azt felelte, Peter követségi tanácsos[35] személyes megfigyelés alapján azt jelentette, hogy a szavazók listáit meghamisították és azt javasolja, ha a szavazást 13-án tartják meg, Ausztria tartózkodjék a részvételtől. A kancellár meg akarja beszélni az ügyet a kormány tagjaival és a politikai pártok vezetőivel. Schober szerint a népszavazáson Magyarországnak minden előnye megvan, mert magyar adminisztráció mellett lesz végrehajtva. A szövetséges csapatok 8-án este előtt nem fognak eljutni a népszavazási területre. A magyar csapatok 9-én fogják elhagyni Sopront s így ha a szavazást 13-án tartják, csak három napi időköz lesz távozásuk és a szavazás között. Ő ezt az eljárást nem lesz képes menteni a politikai vezetők előtt, akik azzal fogják vádolni, hogy rá hagyta magát szedni és lemondását fogják követelni. Masirevich erre ismételten megkérdezte Schobert, mi lenne az utolsó szavazási időpont, amely Ausztria számára elfogadható lenne. Schober nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a további halogatási törekvéseket csak akkor tudná meghiusítani, ha a népszavazást 8 nappal azután tartanák meg, hogy a szövetséges csapatok megszállták a területet. Egyben felkérte Masirevichet, e javaslata támogatása érdekében vesse latba minden befolyását. Az agitátorok eltávolítása Nyugat-Magyarország területéről Benessel szemben is megszilárdítaná a helyzetét. A vele való (előkészületben levő)[36] találkozáskor ugyanis attól tart, erős nyomásnak lesz kitéve, hogy elfogadja a Csehszlovákia felé való orientáció politikáját. A cseh sajtó szén és cukor hitelbe való felajánlásával próbálja Ausztriát csábítgatni. Számításba kell venni a két elnök, Masaryk és Hainisch barátságát is. Felhívta erre Bianchieri olasz ügyvivő figyelmét. Végül tájékoztatta a magyar követet, hogy ellenőrizhetetlen híre van: Magyarországon második felkelést készítenek elő, a magyar kormány idevonatkozó utasításai nemcsak az ő kezében, de más hatóságok birtokában is vannak.

Bánffy már másnap visszatáviratozta:

Peter követségi tanácsos állítása, hogy a szavazólisták hamisítottak, alaptalan. A valóság az, hogy a velencei egyezménynek megfelelően azonnal lépések történtek a jogosultak névsorának összeállítására. A soproni szövetségközi tábornoki bizottság folyton változó álláspontja a szavazási jogosultság feltételeiről elkerülhetetlenül bizonyos zavart okozott a szóban forgó listák összeállításában, amelyeket természetesen minden gondolható összefüggés figyelembevételével készítettek elő. December 5. óta folyik a szavazólisták felülvizsgálása és helyesbítése. Falragaszokon hívják fel mindazokat, akik a jegyzékből kimaradtak, kérjék nevük bevezetését a panaszbizottságoknál. Tehát Ausztria

34 Papers III. 1392.

35 Albert Peter-Pirkham, a Kärntner Heimatdienst tagja. Korábbi tevékenységéről „Meine aussenpolitische Tätigkeit im Kampf um Kärnten" c. alatt publikált: Carinthia 1960, 587. oldaltól.

36 A lánai találkozóról van szó, amely 1921. december 16-án volt.

vádjai nem egyebek, mint ezzel az üggyel kapcsolatos halogató taktikájának bizonyságai. A szavazók listájáról történt kiesések jóhiszemű voltának legbiztosabb bizonyítéka, hogy magyar részről több kérelem érkezett pótlólagos bevezetés iránt, mint az Ausztriával rokonszenvezőktől. Ez a pártatlan listakészítésnek legkétségtelenebb tanújele.

A környező falvakban teljesen készen állanak a helyesbített jegyzékek, úgyhogy a népszavazást akár aznap is meg lehetne tartani. Sopron néhány kerületében még folyik a jegyzékek kijavítása, de az is befejeződik három-négy nap alatt. A szavazásnak már november közepén kellett volna megtörténni, további eltolása nem volna igazolható Ausztria részéről. Schober kancellár és az osztrák külügyi bizottság törvénytisztelete világossá fogják tenni előttük a velencei egyezmény kategorikus kikötését: a népszavazásnak nyolc nappal azután kell megtörténnie, hogy a szövetségközi tábornoki bizottság kimondta a pacifikációt. Schober kancellárnak állítása, hogy a népszavazással kapcsolatban minden Magyarországnak kedvez, nem felel meg a valóságnak. A szövetséges tábornokok az osztrákoknak minden egyes kérését teljesítették, ennek következtében az osztrákok korlátlan agitációt folytattak Sopronban és környékén. Az a körülmény, hogy az egész népszavazási terület osztrák csapatokkal van körülvéve, óriási erkölcsi erőt jelent az osztrákok részére, amit a Schober által hivatkozott magyar adminisztráció semmiképpen sem egyensúlyoz. Különben is, mint a kancellár nagyon jól tudja, a népszavazási terület közigazgatása nem Magyarország, hanem a szövetségközi tábornoki bizottság kezében van, amely a legnagyobb nyomást gyakorolja a közigazgatás minden ágára. A magyar közvélemény és a parlament keserűen vádolja a magyar kormányt, hogy gyengén védte Magyarország érdekeit Ausztria halogató taktikájával szemben, aminek következtében a konfliktus végleges elintézése ismételten halasztást szenvedett; ez ellentétben áll a lakosság legelemibb gazdasági és egyéb érdekeivel. Szeretné azt is kiemelni, az agitátorok beözönlése Nyugat-Magyarországra csak Ausztria részéről folyik és Magyarország boldog volna, ha az említett agitátorok onnan eltávolíthatók lennének. Ha Ausztria visszalépne a népszavazásban való közreműködéstől, ez a velencei egyezmény egyenes megsértése volna és Ausztria elvesztené azt a kiváltságot, amelyet az egyezmény neki a határforgalommal kapcsolatban biztosított. Ami Schobernek egy újabb felkelés előkészítésére irányuló bizonyítékait illeti, ezek csak hamisítványok lehetnek, minthogy a magyar kormány őszinte és elhatározott szándéka a lehető legjobb kapcsolatot létesíteni Ausztriával, mihelyt ez az incidens lezárul."[37]

Meglepő tartalmú jelentést küldött Nemes gróf római magyar követ december 10-én Bánffynak, amelynek az eredetije csodálatosképpen megmaradt. Ezért módunkban van nem az angolból visszafordított tartalmát, hanem az autentikus magyar szöveget közölni:[38]

„Legutóbb alkalmam volt a Consulta[39] egy igen befolyásos, magasrangú tisztviselőjével nem hivatalos jellegű hosszú eszmecserét folytatnom. Tekintettel arra, hogy az illető már többször tett nekem hasonló bizalmas formában

37 Papers III. 1393.

38 Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium iratai K 64-1921-41-510. Angolnyelvű tartalma: Papers III. 1400.

39 Consulta nyilvánvalóan az olasz külügyminisztérium.

közléseket, amelyek később az események által erősíttettek meg s nem lévén okom őszinteségében kételkednem, a hallottakról Nagyméltóságodnak jelenteni kötelességemnek tartom.

Konverzációnk tárgya elsősorban a soproni népszavazás volt és én felhasználtam az alkalmat, hogy kifejezést adjak ama aggodalmamnak, hogy a megállapított terminus minden elhalasztása azzal a veszéllyel jár, hogy ellenfeleink az összes rendelkezésükre álló eszközzel (pénz stb.) Magyarország ellen dolgoznak a vitás területen. A főtisztviselő élénk érdeklődéssel feltett kérdésére, hogy mely oldalról vélem ezt a veszélyt legeklatánsabbnak, azt feleltem, hogy kevésbé félek az osztrák aknamunkától, mint a többi szomszédaink, jelesen Jugoszlávia és Csehszlovákia üzelmeitől, kik nézetem szerint legfőbb érdeküknek tartják, hogy Magyarországon ne álljon helyre a nyugalom. A Consulta hivatalnoka eme felfogásomat nem osztotta s kijelentette, hogy benyomása szerint a nyugat-magyarországi kérdésben főleg *német kezek*[40] dolgoznak. Eltekintve attól, hogy Németországnak érdekében áll, hogy Középeurópa ne jusson nyugalomhoz s ennek következtében a békeszerződések által teremtett helyzet tarthatatlansága minél nyilánvalóbbá váljék, azt hiszi, hogy Németország nem látna szívesen egy Ausztria és Magyarország közötti közeledést s különösen ellenszenvvel tekintené azt, ha a Habsburgok visszatérését hozná magával. Olaszország érdeke azt kívánja, hogy Bécs és Budapest között jó viszony jöjjön létre, sőt ha másképpen nem volna lehetséges, perszonálunió formájában is. Ausztria jövőjére nézve két lehetőség áll nyitva: vagy a Németországhoz való csatlakozás, vagy pedig a Magyarországhoz való közeledés. Olaszország érdekei személyes felfogása szerint ellenkeznek a Német Birodalomhoz való csatlakozással, mivel szemben nem lát semmi okot, ami miatt Olaszország Ausztria és Magyarország újraegyesülése ellen foglalhatna állást. Részemről utaltam ama nagy nehézségekre, melyekkel egy esetleges, a barátságos viszony kereteit túllépő közeledés találkoznék s minthogy partnerem többször említette a perszonáluniót, egyenesen rámutattam arra, hogy nézetem szerint ez az unió csakis a Habsburg ház jogara alatt volna lehetséges. A tisztviselő erre a legnagyobb nyíltsággal jelentette ki, hogy ezt természetesnek találja. Nekünk magyaroknak — mondotta — tisztában kell lennünk azzal, hogy mily nehéz volt Olaszország helyzete még rövid idővel ezelőtt is. Jelenleg azonban Olaszország a szociális krízis tetőpontján már túlhaladt s csakis gazdasági természetű nehézségekkel kell küzdenie, miért is módjában áll Magyarországért sokat tenni, s hogy mit tesz e tekintetben, arra legjellemzőbb az a tény, hogy a Consultának túlhajtott magyarbarátságát több külföldi oldalról felrójják. — Meg kívánom e helyen jegyezni, hogy midőn beszélgetésünk kezdetén említést tettem egy az itteni sajtóban közzétett baseli táviratról, mely nyugat-magyarországi zavargások s ezzel kapcsolatban a kisantant fegyveres közbelépésének lehetőségéről beszél, a Consulta embere leghatározottabb formában kijelentette, hogy Magyarország ez esetben számíthat a Rómából jövő legmesszebbmenő támogatásra."[41]

Torretta magasrangú beosztottja a „szigorúan bizalmas" jelzetű okmány szerint még különvéleményét is merte hangoztatni főnökével szemben, amikor

40 Ezt a benyomást Hans Steinacher tevékenysége kelthette, aki korábban Felső-Szilézián a Német Birodalom részéről népszavazási szakértő volt. Ennélfogva az antant közegei exponált nagynémetnek ismerhették.

41 Elhagytuk a jelentés befejező részét, amely a jugoszláv és ezen belül a horvát kérdéssel foglalkozik.

Nemes grófnak kijelentette, hogy kívánatosnak látszik Magyarország és Ausztria újraegyesülése Habsburg uralkodó alatt. Ezt mondta azok után, amikor a magyar nemzetgyűlés az antant pressziójára (beleértve Olaszországot) és katonai inferioritásának tudatában megszavazta a detronizációs törvényt, nem is szólva arról, hogy az antant durván megsértette a nemzetközi jogot és a királyi pár személyében magyar állampolgár kiszolgáltatását követelte. Erre a békeszerződés értelmében sem volt jogosult, nem is szólva arról, hogy a monarchia utolsó uralkodóját a győztesek nem is deklarálták háborús bűnösnek, mint II. Vilmos német császárt, aki Hollandiában talált menedéket. Őt is kikövetelték volt, de holland részről azt a választ kapták, hogy nem adják ki. (Éppen úgy, mint hét évtizeddel korábban a török szultán nem volt hajlandó kiszolgáltatni az osztrákok és oroszok együttes követelésére sem Kossuth Lajost, az általuk „lázadónak" minősített Magyarország kormányzó elnökét.)

A királykérdés tehát ekkor már el volt intézve, úgy, mint korábban az Anschluss ügye. Az osztrák—cseh közeledés kilátása azért is idegesítette az olaszokat, mert a velencei egyezmény létrejötte után az osztrák—magyar kapcsolatok a népszavazással összefüggő események miatt kezdtek újból elmérgesedni.

Végeredményben a soproni antanttábornoki misszió a népszavazást Sopronban december 14-re, Brennbergbányán 15-re, a nyolc környékbeli faluban pedig 16-ra tűzte ki, mivel a magyar csapatok 12-én voltak elhagyandóban Sopront. (Az antantcsapatok már 8-án megérkeztek.)[42] Az antant bécsi ill. budapesti képviselői e napon felszólították mind a két kormányt, hogy a határt a népszavazási területtel szemben zárják le. December 12-én déltől e területre utazni csak Ferrario tábornok engedélyével lehetett. A szavazásra jogosító igazolványok tulajdonosai természetesen akadály nélkül utazhattak.[43]

Az osztrák kormány kérelmét, hogy a népszavazást december 18-ra tolják el, élénk diplomáciai tevékenység vezette be. Masirevich követ figyelmeztette őket arra, hogy a velencei egyezmény szerint a népszavazás 8 nappal Burgenland pacifikálása után kell, hogy megtörténjék, az osztrák álláspont szerint pedig ez a nyolcnapos határidő a magyar csapatoknak a népszavazási területről való kivonulásától volt számítandó. (Interpretatio extensiva esete. Eredetileg a magyar csapatoknak december 10-én kellett volna távozniuk.) Schober úgy nyilatkozott Masirevichnek, hogy ellenkező esetben az osztrák parlament valószínűleg kényszeríteni fogja a kormányt, álljon el a népszavazásban való közreműködéstől. De azt is leszögezte, ha az osztrák népszavazási biztosok még akkor is ragaszkodnának lemondásukhoz, ha a szavazás nyolc nappal a magyar katonaság távozása után történne meg, új megbízottakat fog kinevezni.[44]

December 12-én Masirevich két siffrírozott sürgönyt menesztett Bánffynak az esetleges hátrányos következményekről, ha a népszavazást december 14-én és nem az osztrák kormány által kívánt későbbi időpontban tartanák meg. Az első táviratban jelenti, hogy ez esetben két lehetőséggel kell számolni: a) Ausztria tartózkodni fog a népszavazástól és Schobert magára hagyja; b) a másik, hogy Ausztriában a cseh orientáció győzedelmeskedik. Mindkét lehe-

42 Papers III, 1398. Bánffy számjeltávirata gróf Woracziczky Olivér párizsi magyar ügyvivőhöz.

43 Uo. 1394 és 1399, valamint „Magyarság" 1921. dec. 13.

44 Papers III. 1401. Masirevich számjeltávirata Bánffyhoz 1921. december 11-én kelt.

tőség káros lenne Magyarországra. Oppenheimer külügyi osztályfőnök nyomatékosan kérte Masirevichet, érvényesítse kormányánál befolyását, hogy a négynapi halasztás árán mindkét alternatívát elkerülhessék. Mert csak arról van szó, hogy a népszavazást december 18-a és 20-a közt tartsák meg, minden további késedelem nélkül. Masirevich azt felelte, hogy az elmúlt hetekben sem volt a magyar kormánynak semmiféle befolyása a szövetségközi tábornokok halasztásaira, amelyekkel eltolták a velencei egyezmény végrehajtását Ausztria érdekében, sem pedig most sincs az időpontra, amelyet 14-re állapítottak meg, minthogy a népszavazás a tábornokok hatáskörébe tartozik. Ha Ausztria visszautasítaná a népszavazásban való részvételt, ez a velencei egyezmény nyílt megszegése lenne, ami annál súlyosabb volna, mivel az osztrák nemzetgyűlés már ratifikálta. Masirevich Bánffynak elbírálására bízza, hogy vajon a népszavazás 14-én való megtartása kedvező kimenetel szempontjából oly nagy fontosságú-e, hogy kellően igazolná a Schober által kívánt 4-5 napi végső halasztás visszautasítását.[45]

A következő számjeltáviratban Masirevich azt közli, hogy a bécsi francia követ és olasz ügyvivő véleménye szerint is kár lenne 4-5 napi különbség miatt az osztrák kormányválságot provokálni, mert ha Ausztria nem volna hajlandó a népszavazásban közreműködni, ez ismét a népszavazás elhalasztását jelentené. Masirevich mégegyszer hangsúlyozza, ha baráti politikát akarnak Béccsel kezdeményezni, akkor nagyon fontos és kívánatos, hogy Schober maradjon a kormányzat élén, mert nem lehet tudni, hogy utóda milyen álláspontra fog helyezkedni. A kancellár helyzete a december 1-jei tüntetések következtében nagyon megrendült és számolni lehet lemondásával, ha nem éri el a népszavazás időpontjának elhalasztását. Ez esetben a pártok, különösen az őt támadó nagynémet párt előtt hivatkozhatna arra, hogy a szavazás pártatlanságának formai feltételei teljesítve vannak.[46]

Az osztrák kormány interveniált a Nagykövetek Tanácsánál is, utasítsa a soproni antanttábornoki bizottságot, hogy halassza el a népszavazást december 18-ig. A Nagykövetek Tanácsa azonban nem adott ki ilyen parancsot, csak felhatalmazta a tábornokokat, hogy ezt megtehetik, ha így látják jónak. Azonban Ferrario tábornok 12-én már kihirdette, hogy a szavazás 14-én megkezdődik. Tekintettel a lakosságnak az osztrák propaganda által okozott izgatottságára, a tábornokok csak akkor lettek volna hajlandók így cselekedni, ha Bethlen miniszterelnök írásos beleegyezésével fedezhetik magukat. Éppen az utolsó csengetés előtt, amikor az antant budapesti képviselői is elismerték, hogy a magyar kormány nem tehet több engedményt az osztrákoknak.[47] Ezért Ferrario tábornok 13-án már nem is volt olyan helyzetben, hogy a másnapra kitűzött népszavazást lefújja, habár az osztrák delegáció és a népszavazási biztosok tiltakoztak. Erre megtagadták a népszavazási jegyzékek aláírását. Késő este pedig Bécsből parancsot kaptak, ha a népszavazás december 14-én valóban megindulna, abban ne működjenek közre, hanem azonnal utazzanak el. Ez aznap meg is történt.[48] Erre a budapesti sajtó annyira nem számított,

45 Papers III. 1403 (7720/pol.)

46 Papers III. 1404 (0000/pol.)

47 Papers III. 1412. Bánffy számjeltávirata Masirevichhez 1921. december 13-án.

48 Dr. Victor Miltschinsky: Das Verbrechen von Ödenburg. Wien, 1922, 93. Állítása szerint egyes bizottságokban a magyar biztosok is vonakodtak aláírni a névjegyzéket, ennek azonban Villani titkos jelentésében nincsen nyoma.

hogy pl. a „Magyarság" 1921. december 13-i számában közzétette a soproni osztrák szavazóbiztosok kerületenkénti névsorát és hírt adott róla, hogy a kormányzót háromtagú soproni küldöttség (közte Bencze Klári) kereste föl, kérve Ostenburg szabadonbocsátását.[49]

8. Másnap azonban már hírül adta, hogy az osztrák kormány visszarendelte a szavazóbiztosokat és nem akarja elismerni a népszavazás eredményét. Felpanaszolja, hogy az osztrákbarát Ödenburger Zeitung zavartalanul megjelenhet, a magyar nyelvű és magyarbarát német nyelvű lapok viszont több ízben néhány napra be voltak tiltva. (Az érem másik oldala: Miltschinsky és Steinacher viszont az olasz missziót minősítették elfogultnak a magyarok javára.) Gagyi Jenő a Magyarország december 15-i számában „Sopron a népszavazás napján" főcím alatt Magyarország nagy győzelmét jövendöli. A riport néhány alcíme: „A lakosság Ostenburgot várja — Ausztria futásnak indul — A szocialisták Magyarország mellett szavaznak." Ebből többek közt megtudjuk, hogy Brennbergbányán 860 igazolt szavazó van, de hatvanan nem vették ki jegyüket (azaz szavazóigazolványukat. Nyilván Ausztriába menekültek.) Az újságírók közt még a madridi El Sol és az olasz Corriere della Sera tudósítója is jelen van, viszont egyetlen osztrák újságíró sem jött el.

Még mielőtt az osztrák kormány a népszavazási delegációt visszahívta volna, Schober magához kérette a magyar követet és szigorúan bizalmasan felolvasta neki a prágai osztrák ügyvivő jelentéseit Hainisch elnök és Schober kancellár előkészületben levő prágai látogatását illetőleg. Nagyszabású gazdasági tervet szándékoztak felajánlani Ausztriának és nagyszabású hivatalos lakomát rendezni pohárköszöntőkkel december 17-én. Schober azonban üzenetet küldött Benešnek, hogy 17-én vissza kell térnie Bécsbe és kérte, álljon el minden ünnepeltetéstől. Látnivaló, hogy Beneš részéről milyen nyomással áll szemben. A kancellár kérve kérte, hogy a magyar kormány könnyítse meg helyzetét némi engedménnyel a népszavazás időpontjának kérdésében, egyben arra kérte Masirevichet, hogy Prágába való utazása előtt látogassa meg, hogy bizalmasan beszélgethessenek.[50]

Bánffy azt sürgönyözte Masirevichnek, hogy a népszavazás elhalasztását kérő osztrák javaslat magyar belpolitikai szempontból sem fogadható el, mert politikai pártok és közvélemény Magyarországon is van.[51] Hivatkozik még a november 22-én Budapesten Cnobloch báró és általa aláírt okmányra,[52] amely az osztrák kormány kívánságára kimondotta, hogy a népszavazási rendszabályok egybehangzók a velencei egyezménnyel és alkalmasak rá, hogy a népszavazás pártatlanságát biztosítsák. Felhívja a figyelmet azokra a technikai nehézségekre, amelyeket az utolsó pillanatban történő elhalasztás a szavazásnak okozna. Számításba kell venni a lakosság izgatottságát is a folytonos osztrák agitáció miatt. A mindössze 450 emberből álló szövetséges csapatok

49 Osztrák szavazóbiztosok: 1. Josef Rauhofer, Albert Kernhofer; 2. Erich Jacobi, Julian Sborowski; 3. Friedrich Deu, Norbert Schwarzböck; 4. Emil Pompejus, Michael Gesell; 5. Lestoq Hermann (KHD), Karl Ungern; 6. Ernst Hoffenreich, Karl Kraus; 7. Oscar Kaltenegger (KHD), Felix Prinz; 8. Franz Ratzer (KHD), Emil Vasquez. Háromról sikerült megállapítanom, hogy a Kärntner Heimatdienstben (KHD) is működtek.

50 Papers III. 1413. Masirevich számjeltávirata 1921. dec. 13-án Bánffynak (7754/pol.)

51 Papers III. 1414. Bánffy számjeltávirata dec. 14-én Masirevichhez.

52 Ez a fenti okmánygyűjteményben 1344. sz. alatt található, ezután 1344a. szám alatt a népszavazási feltételek. Szerző már közölte (SSz. 1982, 208—210). Németül Hochenbichler könyvében található meg az 57—60. oldalakon.

nem jelentenek sok biztonságot, tekintettel arra, hogy a magyar rendőrség is kivonandó e területről.[53] S habár a népszavazási terület belenyúlik Ausztriába és körül van véve az osztrák hadsereggel, nincs biztosíték, hogy kommunista és terrorista elemek ne szivárogjanak be. Kéri, hogy erről tájékoztassa az antant bécsi képviselőit. Azt is hangsúlyozza, hogy a népszavazás törvényessége kétségbevonhatatlan.

Mielőtt Schober kancellár Hainisch elnökkel elutazott volna Prágába, Masirevichcsel teljesen bizalmas beszélgetést folytatott, amelynek során kijelentette, hogy a népszavazás kérdésének jelenlegi megoldása mélyen sértő Ausztriára, ezért nagyon gyengítette helyzetét Beneš csábításaival szemben. Ennek ellenére érzéseiben — amiben a pártok nagy része és Ausztria népe is osztozik — Magyarország felé hajlik. Nem adta fel a reményt, hogy sikerülni fog létrehozni a kibékülést Magyarországgal, ami sokkal közelebb állana szívéhez, mint a Csehszlovákiával való. A Benešsel való tárgyalásokat tisztán gazdasági természetűekre akarja korlátozni és minden más ajánlatával szemben tartózkodó magatartást fog tanúsítani. A Magyarországgal való kibékülés fő feltétele a népszavazási kérdés revíziója és reméli, hogy ez meg is fog történni.

Masirevich kételkedését fejezte ki, hogy a nagyhatalmak megváltoztatnának (értsd: megismételtetnének) egy már végrehajtott népszavazást és kifejezte azon reményét, hogy a körülmények ereje idővel létre fogja hozni a közeledést a két állam között a népszavazás revíziója nélkül is.[54]

Bánffy a népszavazás harmadnapján, arra való tekintettel, hogy félhivatalos újsághírek szerint az osztrák kormány tiltakozott a népszavazás ellen azzal, hogy a népszavazás eredményét nem fogja elismerni, a párizsi és római diplomáciai ügyvivőnek, valamint a londoni követnek lényegében azonos tartalmú számjeltáviratot küldött azzal a meghagyással, hogy tájékoztassák a francia kormányt (és a Nagykövetek Tanácsát), illetve az olasz és angol kormányt a magyar kormány álláspontját illetően.[55] Ebből hadd emeljük ki: Habár a Nagykövetek Tanácsa még november 5-én úgy határozott, hogy a népszavazási területre nem fognak szövetséges csapatokat küldeni és a velencei egyezményben nincs is szó a magyar csapatok távozásáról, mindazonáltal a szövetséges csapatok Ausztria kérésére átvették a népszavazási körzet ellenőrzését és a magyar csapatok két nappal a népszavazás kezdete előtt kivonultak. Schober is eleinte csak azt kívánta, hogy a magyar csapatokat a népszavazás időtartamára vonják ki a területről.[56] A szavazólistákra vonatkozó tiltakozással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a szavazási feltételeket háromszor változtatta meg a Szövetségközi Tábornoki Bizottság, minden alkalommal osztrák részről emelt óvás miatt. A szavazási bizottságok szövetséges ellenőrzés mellett december 5-e és 13-a közt helyesbítették és lezárták a szavazók listáit. A szövetséges tábornokok minden bizonnyal tájékoztatták a Nagykövetek Tanácsát a követett eljárásról, ennélfogva az Ausztria részéről emelt panaszok alaptalanok. Több tiltakozás történt magyar, mint osztrák részről, ez mindenképpen

53 Francia szerző 30 tisztről és 467 katonáról tud. Közülük 59 angol, 208 francia és 230 olasz (Jean Nouzille: Ausztria és Magyarország új határa 1919—21. Történelmi Szemle, 1987—88, 330—338). A differencia oka: a korábban ottlevő antantkatonák nyilván bele vannak számítva.

54 Papers III. 1415. (7801/pol.) Masirevich számjeltávirata Bánffyhoz.

55 Gróf Woracziczky Olivér párizsi ügyvivőnek szóló számjeltávirat: Papers III. 1420. Nemes gróf római követnek és Hedry londoni ügyvivőnek ugyanott, 1421. sz. okmány. Mindkettő dec. 16-án kelt, külügyminisztériumi ikt. számuk ugyanaz: 7719/pol.

56 Lásd a 25. lábjegyzetben hivatkozott okmányt.

azt bizonyítja, hogy a listákat pártatlanul állították össze. A népszavazási terület közigazgatását a szövetséges tábornokok a velencei egyezménynek megfelelően október 23-án vették át, bár Ausztria csak november 30-án ratifikálta ezt az egyezményt és így december 1-jéig nem is követelhetett volna antant-közigazgatást ezen a területen.

Ezután Bánffy konkrétan felsorolja, hogy a Szövetségközi Tábornoki Bizottság öt esetben tért el a velencei egyezmény határozmányaitól Ausztria érdekében. Bár az antant-tábornoki bizottság a propagandát megtiltotta, Ausztria erőteljes agitációba bocsátkozott, amely állandóan folyik.[57] Mikor Ausztria újabb négynapos halasztást kért, a Nagykövetek Tanácsa, ahelyett, hogy utasította volna a tábornokokat a népszavazásnak a kitűzött időben való megtartására, felhatalmazta őket, hogy azt 18-ig elhalasszák, feltéve, hogy a magyar kormány beleegyezik. Egy nappal a szavazásra kitűzött időpont előtt, mikor már minden elő volt készítve, a magyar kormány a soproni lakosság és a közvélemény érdekeire való tekintettel nem vállalhatott felelősséget újabb halasztásért Ausztria érdekében. A magyar kormány hűségesen teljesítette az egyezménynek megfelelő összes kötelezettségeket és mivel a népszavazás pontosan a velencei egyezmény előírásainak megfelelően történt, a magyar kormány nyomatékosan tiltakozik Ausztriának a velencei egyezmény érvénytelenítésére irányuló törekvései ellen.[58]

9. A népszavazás eredményét december 18-án hozták nyilvánosságra. Ennek részletes eredményeit Miltschinsky, Wambaugh és Villani tették közzé. Villani adatai a legmegbízhatóbbak, leszámítva egy szedési és egy összeadási hibát. Eszerint volt

	Sopronban	Vidéken	Összesen
Szavazásra jogosult	19 164	7 905	27 069
leszavazott	17 298	6 765	24 063
Magyarországra	12 331	3 007	15 338
Ausztriára	4 616	3 607	8 223
érvénytelenül szavazott	351	151	502
nem ment szavazni:	1 866	1 140	3 006

Valamennyi, az I. világháború utáni népszazás közül itt volt aránylag a legnagyobb a szavazástól tartózkodók száma (11,1%). Ausztriára szavazott Sopronban a 3. kerület és Brennbergbánya, valamint hat németajkú falu többsége, viszont a többi soproni kerület, egy német és az egyetlen horvát és magyar falu Magyarország mellett döntött. A katolikus Fertőboz és Fertőrákos községekben a Magyarországra és Ausztriára esett szavazatok aránya 782:886 volt, az evangélikus Balf, Harka és Sopronbánfalva községekben 501:1791. Ami a szociáldemokrata munkásságot illeti: a MSZDP a berni konferencia határozata mellett kötötte le magát, Peyer Károly el is jött Sopronba Magyarország mel-

57 Az osztrák és magyar propagandáról bővebben Villani Frigyes, báró: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar—osztrák határ megállapításáról. Sopron, 1922, 23—30.

58 A sürgöny befejezéséül Bánffy felhatalmazza Woracziczkyt, hogy élőszóval közölje: a pángermán sajtó Ausztria érdekében folytatott heves kampánya bizonyítja nyugat-magyarországi kérdés fontosságát és a pángermán párt az osztrák parlamentben szemmelláthatólag megakalályozni törekszik a velencei egyezmény végrehajtását. Kéri, hogy azonnal jelentse eljárása eredményét.

lett agitálni, de a német munkások (a keresztényszocialistákat kivéve) inkább Ausztriára szavaztak. Ezt bizonyítják a brennbergbányai szavazás adatai is: 706 szavazatból 554 esett Ausztriára.

Sopronban az 1920. évi népszámlálás szerint a lakosság 48,7%-a volt magyar és 48%-a német, de a hozzá tartozó Brennbergbányán csak 8,1% magyar, viszont 83,7% német volt. A falvakban a németajkúak százalékaránya: Harka 99%, Ágfalva 96,5%, Fertőrákos 96,6%, Fertőboz 94,3%, Balf 93,3%, Sopronbánfalva 88,2% (10,9% magyar). A magyar Nagycenken 8,2%, a horvát Kópházán viszont csak 2,7% volt a németek százalékaránya, a magyaroké is csak valamivel több. Kópházán kívül csak Sopronban élt 733 horvát, ami a lakosság 2%-át tette ki, a többi helységben pedig összesen 58 volt. Téves tehát az irodalomban felmerült megállapítás, hogy a Sopron körüli falvakban nagyszámú magyar kisebbség élt volna. Ez elől csak Bánfalva volt kivétel.[59]

A népszavazás eredményét december 18-án hirdették ki, függetlenül attól, hogy annak megtartása ellen az osztrák kormány — ha elkésetten is, de tiltakozott. Ez ellen a magyar kormány mind a Quai d'Orsayn és a Nagykövetek Tanácsánál, mind az angol és olasz külügyminisztériumban óvást emelt. Schober is terjedelmes memorandumban fejtette ki álláspontját a nagyhatalmak előtt, utalva a népszavazással kapcsolatban felmerült visszásságokra.[60]

A magyar diplomáciai képviseletek Budapestre küldött jelentései közül Hedry londoni ügyvivőé a legérdekesebb: a népszavazás kérdéséről Nicholsonnal, az angol külügyminisztérium közép-európai osztályának vezetőjével tárgyalt. Nicholsonnak az volt a véleménye, hogy a magyar kormány álláspontja e kérdésben támadhatatlan és kétszer is hangsúlyozta, hogy a népszavazás megismétlését minden áron el kell kerülni. Mindazonáltal Schobert is szeretnék hivatalában megtartani és azért a döntést egy Ausztria által is elfogadott fórumra akarják bízni. Az elgondolás az (habár lord Curzon külügyminiszter még nem hagyta jóvá), hogy haladéktalanul közmegegyezéssel választott döntőbíróra bízzák a népszavazás lefolyásának törvényességi szempontból való felülvizsgálatát. Az angol külügyminisztérium fő törekvése, hogy szívesen látná Magyarország csatlakozását az Ausztria és Csehszlovákia közt már fennálló egyezményhez[61] és ezért érdeke, hogy a soproni kérdésnek ne maradjon rossz emléke a két érdekelt állam között. Egyúttal fölvetette a kérdést, nem kérhetné-e fel a magyar kormány Benešt az Ausztria és Magyarország közti közvetítésre. Hedry tagadólag válaszolt: ez lehetetlen azért, mert Beneš agresszív magatartást tanúsított Károly király visszatérési kísérlete alkalmával.[62]

Ormos Mária, aki már a francia és olasz levéltári anyagban is kutathatott, megírta, hogy a soproni antanttábornoki bizottság a népszavazás befejezte után táviratot kapott a Nagykövetek Tanácsától, hogy felül akarja vizsgálni a népszavazás érvénytelenítésére irányuló jegyzéket. „A tábornokok 17-én,

59 Részletes táblázat: Soproni Szemle 1971, 343. A nyomda hibásan szedte a vidéken leszavazottak számát (6765 helyett 6675-öt) és az utolsó rovat „nem érvényes" jelzéséből a „nem" kimaradt.

60 Hochenbichler, Eduard: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Wien—Frankfurt—Zürich 1971, 74—86.

61 Értsd: a lánai egyezményhez. (Ehhez viszont az olaszok álláspontja elutasító volt.) Ezért (és a nagynémet párt ellenzése miatt is) nem kerülhetett sor hasonló egyezményre Bécs és Belgrád között is.

62 Hedry londoni ügyvivő számjeltávirata Bánffyhoz 1921. december 19-én és 22-én (Papers III. 1432, 1441.)

majd ismételten 19-én kaptak értesítést arról, hogy a Nagykövetek Tanácsának végleges döntéséig nem intézkedhetnek a terület átadásáról. Ezt az értesülést azonban újabb pánik elkerülése érdekében egyelőre titokban kellett tartaniuk. A magyar kormány viszont, ismerve a szavazás kimenetelét, valamint azt, hogy a velencei egyezmény értelmében az átadásra 10 napon belül sor kell, hogy kerüljön, már mindenféle részletek felől érdeklődött, hogy a szükséges előkészületeket megtehesse. December 23-án a tábornoki misszió jelezte, ha Párizs 24-én délig nem értesíti a magyar kormányt, úgy azt ők fogják megtenni, hiszen az átadás 26-án lenne esedékes. Az pedig mégis csak lehetetlen, hogy annak elmaradásáról, vagy egyenesen a népszavazás megismétléséről a magyar kormány az utolsó pillanatban értesüljön. A nagykövetek megvitatták a kérdést 21-én is, de végső döntést csak 23-án hoztak. 21-én erre azért nem került sor, mert az angol nagykövettel az olasz és francia képviselőnek nem sikerült lezárnia a vitát. Harding — mint mondta — azt szerette volna elérni, hogy Ausztria önként és szabadon nyilatkozzék az eredmény elfogadásáról. Bonin Longare és Laroche e törekvést a nagyhatalmi presztízs megóvására hivatkozva ellenezte, de a vita nem zárult le. Végre december 23-án felszállt a füst. A Nagykövetek Tanácsa a budapesti antantképviselők és a soproni tábornoki misszió jelentései, valamint a szavazási eredmények alapján elfogadta az utóbbiakat és elutasította az osztrák javaslatot. Ugyanezen a napon Briand utasítást adott arra, hogy a magyar kormánnyal közöljék: az átadásra december 26-a helyett (1922) január 1-jén kerül sor. Az osztrák kormány újabb és egyúttal utolsó tiltakozását a Nagykövetek Tanácsa december 28-án elutasította. Leszögezte, hogy a népszavazást rendbenlevőnek találja és nem változtatja meg határozatait.[63]

Ennek megfelelően jelentek meg 1921 karácsonyán a soproni és környékbeli utcákon az antanttábornoki bizottság plakátjai, amelyek hírül adták, hogy a Nagykövetek Tanácsa jóváhagyta a népszavazás eredményét és a terület újév napján visszakerül az anyaországhoz. Most már csak arról volt szó, hogy Schober kancellár formai elégtételt kapjon a magyar kormánytól. Ennek a szövegét Masirevich bécsi követ december 24-én megbeszélte Schoberrel, aki biztosította őt, hogy ha ezt a nyilatkozatot megkapja, Hainisch elnök is rövid időn belül alá fogja írni a velencei egyezmény ratifikálási okmányát és így a soproni kérdés Ausztria részéről a megtartott népszavazás eredményei alapján lesz lezárva. A kancellár arra fogja felhasználni a javasolt nyilatkozatot, hogy elnyerje az osztrák nemzetgyűlés későbbi hozzájárulását a végleges megállapodáshoz.[64]

December 25-én Masirevich számjeltáviratban közölte Bánffyval azon nyilatkozat szövegét, amelyet Schober kancellárhoz intézendőnek javasolt: „A magyar kormány sajnálattal értesült arról, hogy az osztrák kormány a december 14-én Sopron és környékén megtartandó népszavazással kapcsolatban elutasító álláspontra helyezkedett, mivel a népszavazásnak december 18-ra való halasztására irányuló követelését nem teljesítették. [...] A magyar kormány őszintén sajnálja, hogy csak e hónap 14-én, tehát a népszavazás napján értesült róla, hogy az osztrák kormány a Nagykövetek Tanácsának garan-

63 Ormos i.m. 200—202.

64 Masirevich számjeltávirata Bánffyhoz 1921. dec. 24-én. Pap. III. 1445 (Küm ikt. szám: 3036/pol.)

tálta, miszerint a népszavazásnak 18-ra való elhalasztása esetén további késedelem nem fog történni, továbbá az osztrák kormánynak halasztásra irányuló óhajáról túl későn szerzett tudomást, amikor ennek útjában már igen nagy technikai és egyéb nehézségek állottak volna. A magyar kormány nem késik kijelenteni, hogy amennyiben az említett körülményekről idejében értesült volna, készséggel beleegyezett volna a négy napi halasztásba. A magyar kormány örömmel üdvözölné, ha az osztrák kormány indíttatva érezné magát, hogy a soproni ügyet a szavazási eredmények alapján a maga részéről is végérvényesen lezárná és ezáltal megadná a lehetőséget a velencei egyezmény által előirányzott s Ausztria és Magyarország között a baráti kapcsolatok helyreállítását célzó egyébirányú megbeszélések felvételére."[65]

Bánffy külügyminiszter ezt a szöveget jóváhagyta.

Hainisch szövetségi elnök december 28-án írta alá a velencei egyezmény ratifikációs okmányát. Masirevich átnyújtotta Schobernek a magyar kormány idézett nyilatkozatát, a kancellár pedig az ő jelenlétében ellenjegyezte Hainisch aláírását az egyezmény ratifikálására vonatkozó okmányon. Schober közölte a magyar követtel, hogy a szövetséges nagyhatalmakat értesítette a ratifikációról. Egyben közölte, hogy az osztrák parlament hangulatát kedvezően befolyásolná, ha Bethlen vagy Bánffy újságcikk, vagy interjú formájában barátságos nyilatkozatot tenne a soproni német lakosok nemzeti és kulturális érdekeire vonatkozólag. Ezen a megbeszélésen állapodtak meg abban, hogy a soproni kérdés véglegesen el van intézve.[66]

Szilveszterkor az ausztriai újságok olyan értelmű félhivatalos hírt tettek közzé, hogy az osztrák kormány nem változtatta meg álláspontját a soproni népszavazással kapcsolatban. Viszont Schober kancellár Masirevichnek nyomatékosan kijelentette, minden úgy marad, ahogyan megegyeztek, a soproni ügy lezárult és nem kell róla említést tenni. A szóban forgó újságcikk felbujtója Ludwig osztrák sajtófőnök volt, amit a kancellár nagyon szerencsétlen szövegezésnek tartott. Schober egyúttal közölte a bécsi magyar nagykövettel, nem fog megjelenni a népszavazási terület január 1-jei átadási ünnepélyén és nem fogja aláírni az átadási jegyzőkönyvet, de mondotta, ezt ne tekintse a magyar kormány tüntető gesztusnak, de a magáéhoz hasonló eljárásnak.[67] Tényleg, a visszacsatolási ünnepélyen Sopronban osztrák részről senki sem volt jelen. Ugyanakkor hiányzott onnan a két sopronkörnyéki felkelővezér: Maderspach Viktor és Gebhardt Pál, valamint Ostenburg Gyula, akinek a soproni szereplését az akkori közhangulat pozitívnek ítélte.

Villani Frigyes báró titkos jelentéséből tudjuk, hogy hozzávetőlegesen 60%-os eredményre számított, ha a magyar csendőrség nem fogja elhagyni a népszavazási területet, a magyar közvélemény viszont 80%-os eredményt várt. Ártott a második restaurációs kísérlet kudarca, mert a császárhű németek egy része távolmaradt a szavazástól, vagy pedig Ausztriára szavazott. Ha Ausztria nem vonult volna vissza a népszavazásban való részvételtől, ez a végső kimenetelen nem változtatott volna. Láthattuk, hogy az Ausztriába menekült soproni emigránsok sem voltak egységesek abban a tekintetben, ha résztvesznek a

65 Papers III. 1446 (3037/pol.); Bánffy jóváhagyása: uo. 1447.
66 Masirevich Bánffyhoz, számjeltávirat ikt. 8037/pol. sz. a. Papers III. 1449.
67 Papers III. 1459 (1/pol. — 1922.).

szavazáson, voksukat melyik államra adják. Azt viszont el lehetett volna kerülni, hogy olyanok is szavazzanak, akik nem voltak jogosultak. Ezeknek a számát ma is néhány százra tehetjük.

A magyar kormány és a törvényhatóságok képviselői 1922. január 10-én, öt nappal az antantcsapatok eltávozása után jöttek el Sopronba, élükön gróf Klebesberg Kunó belügyminiszterrel, Sopron nemzetgyűlési képviselőjével. Ekkor katonai ünnepély volt a Széchenyi-szobornál, amikor a soproni helyőrség zászlójáról levették a gyászfátyolt. Utána díszközgyűlés volt a városháza nagytermében, ahol felolvasták Bethlen miniszterelnök üdvözlő táviratát és a városi tanács határozati javaslatát, amelyben arról is szó volt, hogy Sopron város rendelje el a népszavazás történetének megírását.[68] Délután pedig a vármegyeházán volt hasonló díszközgyűlés. Tekintettel arra, hogy Bethlen látogatása Schobernél 1922. január 12-én volt esedékes, nem is volt ideje előzőleg Sopronban is tartózkodni. Ez alkalommal Bethlen érdeklődött az iránt, hogy az 1921. december 16-i osztrák—csehszlovák prágai egyezmény után (az irodalomban lánai egyezményként ismeretes) érvényben van-e még a korábbi, Renner—Beneš féle titkos megegyezés. Schober szerint e titkos megegyezés lehetővé tette volna, hogy Csehszlovákia Sopront akár fegyveres beavatkozás árán is megszerezze Ausztriának. Ha az osztrák kormány ezt a lehetőséget nem vette igénybe, erre az a megfontolás késztette, hogy Közép-Európa békéjének megóvása végett nem akart Magyarország és Ausztria közé újabb éket verni.[69] A lánai egyezmény folytán a Renner-féle titkos egyezség hatálya megszűnt, az újabb pedig nem is annyira politikai, mint inkább gazdasági jelentőségű lévén, már nem irányult Magyarország ellen. A soproni kérdés lezárása után a magyar—osztrák kapcsolatok jó ideig nem voltak harmonikusak, de végeredményben Ausztria nem került a kisantant uszályába.

68 Ifj. Krug Lajos: Tüzek a végeken. Sopron, 1930, 157—161.

69 MOL K 64 Külügyminisztérium iratai res. pol. 1922—20/a tétel: 15/res. pol. 1922. január 27. „Die Tschechoslowakei verpflichtet gewesen wäre auch Ödenburg der österreichischen Republik selbst zu den Preis eines militärischen Einschreitens zu verschaffen. Wenn die österreichische Regierung dies nicht getan habe, so entspräche dies ihrem Wunsche, die Schwierigkeiten in Mitteleuropa nicht zu vermehren, den Frieden zu erhalten und nicht einen neuen Keil zwischen Ungarn und Österreich hineinzutreiben."

Mollay Károly:

A Szövetségközi Katonai Bizottság bizalmas utasítása a hozzá beosztott antanttisztekhez

(1921. augusztus 1)

1. Folyóiratunk munkatársának, Király Tibornak szívességéből jutottam hozzá a Sopronban székelt, Burgenland átadásával megbízott Szövetségközi Katonai Bizottság 1921. augusztus 1-jén kiadott „direktívái"-hoz, amelyekben meghatározta a hozzá beosztott antanttisztek feladatát és kötelességeit. Az utasítás a burgenlandi kérdés és a soproni népszavazás eddigi irodalmában ismeretlen, pedig nyomtatásban jelent meg. A rendelkezésemre álló 6 lapnyi, francia nyelvű füzet borítóján olvasható, hogy ez volt a 45. számú példány. Ez és az utasítás végén látható sajátkezű aláírások az utasítás bizalmas, sőt titkos jellegéről tanúskodnak. Az aláírók: Ivaldi olasz vezérkari ezredes, a Szövetségközi Katonai Bizottság olasz tagja, egyúttal elnöke (olasz nyelvű bélyegzője is látható!), De Redon kapitány, a Bizottság francia tagja, és Gundry-White ütegparancsnok, a Bizottság angol tagja.

2. Az utasítás többször említi az átadási tervet *(Plan de Transfert)*. Ennek 15. pontja intézkedik a Bizottsághoz beosztott antanttisztek elosztásáról Burgenland területén. Egy-egy járásban *(Bezirk)* működő tisztek rangidős vagy legidősebb tagja egy-egy csoport elnöke, aki felel a feladatok végrehajtásáért. Ténykedéséről az átadási terv 34. pontja intézkedik.

A tisztek feladata lesz a Sopronban székelő Szövetségközi Katonai Bizottság irányítása mellett az átadási műveletek felügyelete (az átadási terv 3. pontja). Ez a felügyelet a következőket jelenti: először a Szövetségközi Katonai Bizottság intézkedéseinek, valamint a két érdekelt ország, Ausztria és Magyarország, sajátos kívánságainak *(projets particuliers)* maradéktalan végrehajtása: másodszor a legfontosabb osztrák és magyar tisztségviselők mellett ellenőrizni az átadási műveleteket, hogy semmi se késleltesse vagy nehezítse *(compliquer)* azokat; szükség esetén energikusan figyelmeztessék a tisztségviselőket kötelességük szigorú és lojális betartására; harmadszor akadályozzanak meg minden visszaélést a lakossággal szemben, a lakossági panaszokat Ausztria és Magyarország képviselőivel egyetértésben orvosolják.

A tisztek számára tilos a két ország, Ausztria és Magyarország, pénzügyi, vagyonügyi és közhivatali igazgatásának átvállalása, még akkor is, ha a helyi hatóságok erre felkérik őket.

Az átadás idején a tisztek önálló kezdeményezésükkel oldják meg a felmerült nehézségeket, mégis az átadási terv 4. pontja szellemében: csak szükség esetén forduljanak a Szövetségközi Katonai Bizottsághoz. Augusztus 26-tól 28-ig bezárólag naponként 6 óránként küldjenek jelentést a Szövetségközi Katonai Bizottságnak; fontosabb információkat ezenkívül sürgősen juttassák el a Szövetségközi Katonai Bizottsághoz, amely a biztonság kedvéért az átvételt igazolni fogja.

Az átadási terv 24. pontjának részletei a két ország, Ausztria és Magyarország külön tervezetében *(Projets particuliers)* szerepelnek: ennek végrehajtása során a tisztek különösen azon őrködjenek, hogy a két ország haderői sohasem kerüljenek érintkezésbe egymással.

A futárszolgálatra a tisztek az illetékes hatóságok mellett működő csendőrséget kérjék fel. Jelentéseik továbbítására a Szövetségközi Katonai Bizottság által rendelkezésükre bocsájtott eszközökön kívül joguk lesz helyben lefoglalni gépkocsikat, járműveket, írógépeket stb., szükségletük szerint. Ellenszolgáltatás nélkül használhatják a vasutat, a postát, a távírót, a hivatali és a magán távbeszélőt, ezek használatában éjjel és nappal elsőbbséget élveznek.

A bizalmas utasítás vége (Király Tibor gyűjteményéből)

Rendeltetési helyükre való elutazásuk előtt a Szövetségközi Katonai Bizottságtól minden tiszti csoport elszámolásra bizonyos összeget kap költségei fedezésére, amit nyugtákkal kell igazolniuk. Szolgálatuk befejeztével a nyugtákkal együtt kimutatást nyújtanak be a Szövetségközi Katonai Bizottsághoz.

3. Az utasítás eredeti szövege:

Commission Militaire Interalliée
Oedenburg
Directives
pour les Officiers de l'Entente mis à la
disposition de la Commission Militaire
Interalliée pour le Transfert

1°

Les Officiers de l'Entente affectés à la Commission Militaire Interalliée d'Oedenburg seront répartis sur le territoire du Burgenland selon le Tableau du §15 du Plan de Transfert.

L'Officier le plus élevé en grade ou le plus ancien du groupe détaché dans chaque Bezirk assumera la Présidence du groupe et la responsabilité de l'exécution des tâches assignées au groupe.

C'est ainsi à lui qu'appartiendra la fonction dont il est question au § 34 du Plan *(1. lap)*.

2°

Les Officiers de l'Entente seront chargés, sous la direction de la Commission Militaire Interalliée qui réside à Oedenburg, de la *haute surveillance sur les opérations du Transfert* (§ 3 du Plan).

3°

Cette haute surveillance consistera:

1° Par l'exécution intégrale de la part des Officiers, de ce qui leur incombe des dispositions contenues dans le Plan de la Commission Militaire Interalliée et dans les projets particuliers des deux Pays intéressés.

2° De veiller sur la conduite des autorités des deux Pays chargées des opérations matérielles de Transfert, afin que celles-ci procèdent d'une façon paisible et régulière, selon les prescriptions du Plan et des divers Projets susindiqués. Dans ce but, les Officiers placés à côté des fonctionnaires autrichiens et hongrois les plus importants, devront veiller à ce qu'aucune difficulté ni aucune objection ne soit soulevée par eux, dans le but de retarder ou de compliquer les opérations du Transfert. En cas de contestation, ils devront intervenir énergiquement afin d'enlever les causes des difficultés et *(2. lap)* rappeler ces fonctionnaires au plus strict et loyal accomplissement du devoir.

3° A empêcher toute sorte d'abus envers la population, de quels côtés qu'ils proviennent. Pour cela ils recevront les plaintes qui leur seront adressées et interviendront directement dans les irrégularités qu'ils seraient à même de constater, tant qu'il ne s'agira pas d'infractions aux lois communes, pour lesquelles sont seules compétentes les autorités policiéres et judiciaires. Les Officiers examineront au plus vite les plaintes qui leur seront soumises et prendront les décisions, d'accord, s'il y a lieu, avec les Représentants des deux Pays.

4°

Il est absolument interdit aux officiers de se charger d'administration d'argent, de bien et de bureaux publics des deux pays, même s'ils sont requis par les autorités locales.

5°

Pendant le Transfert les Officiers devront suppléer de leur propre initiative aux inconvénients qui pourraient se produire, en s'inspirant toujours des prescriptions du § 4 du Plan de Transfert, en ce qui concerne leur autorité. Ils *(3. lap)* s'adresseront â la Commission Militaire Interalliée seulement dans le cas qu'ils estimeraient nécessaire son intervention.

6°

Ils tiendront chaque jour la Commission Militaire Interalliée au courant de leure activité et, du 26 AUG au 28 AUG, inclus, ils enverront un rapport

chaque six heures, en dehors, bien entendu, des informations d'un caractére plus important qui doivent être envoyées d'extrême urgence et qui seront confirmées pour la certitude de réception par la Commission Interalliée.

7°

Dans l'exécution du § 24 du Plan de Transfert, dont les détails sont contenus dans les Projets particuliers des deux Pays, les Officiers auront surtout à veiller à ce que les forces armées des deux Pays ne soient jamais en contact. C'est au Président du groupe de désigner les Officiers pour l'exécution de ce service.

8°

Pour l'exécution éventuelle de l'Ordonnance contenue dans le dernier § du Manifeste, les Officiers *(4. lap)* devront requérir, s'il y a lieu, auprès des autorités compétentes la gendarmerie locale.

9°

Pour l'exécution des prescriptions du § 6 des présentes „Directives", en dehors des moyens qui leur seront fournis par la Commission Militaire Interalliée, les officiers auront le droit de réquisitionner sur place: autos, véhicules, machines, à écrire etc., selon leur besoin.

Ils sont exempts de tout redevance pour l'emploi du chemin de fer, de la poste, du télégraphe et du téléphone officiel et privé qu'ils emploieront pour leur service.

En outre, il est bien entendu qu'ils auront le *droit de préséance* pour l'emploi du télégraphe et du téléphone, qui seront à leur disposition de jour et de nuit.

10°

Chaque groupe d'Officier recevra de la Commission Militaire Interalliée avant le départ pour sa destination une certaine somme dont il sera comptable, pour lui permettre de parer aux dépenses dont il est question au § précédent. Les Officiers se feront délivrer des reçus pour toutes les dépenses qu'ils feront pour l'exécution de *(5. lap)* leur mission et remettront un relevé avec les reçus à la Commission Militaire Interalliée à la fin de leur service.

Oedenburg, le 1er août 1921.

La Commission Militaire Interalliée:

Le Membre Italien et Président: Ivaldi m. p.

Le Membre Français: De Redon m. p.

Le Membre Anglais: Gundry-White battery commander m. p.

Kivül: Commission Militaire Interalliée Oedenburg. Exemplaire No. 45. Directives pour les Officiers de l'Entente mis à la disposition de la Commission Militaire Interalliée pour le Transfert.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Katona Imre:

Az ún. királypuccs ismeretlen részletei egy könyv ürügyén (Vágvölgyi Tibor: Junkers F—13. Közlekedési Dokumentációs Vállalat. Bp., 1990)

A Közlekedési Múzeum repüléstörténeti állandó kiállításán, a Petőfi Csarnokban látható Junkers F—13 típusú repülőgép 1922-ben került a Múzeum tulajdonába. A gép eredetileg a svájci légitársaságnál üzemelt és IV. Károly király 1921-es visszatérési kísérlete után foglalta le a magyar állam. Előbb a Nemzeti Múzeum mögött, a Nemzeti Lovardában állította ki a Magyar Aero Szövetség, később a Közlekedési Múzeumnak adták át megőrzésre.

A repülőgép Budapest 1945-ös ostromakor megsérült, ezért nemcsak az utaskabin belső kárpitját cserélték ki az eredetivel mindenben hasonlóra, hanem a futómű gumiabroncsait is újakkal pótolták.

Kevesen tudják, hogy a Junkers F-13 repülőgép nemcsak IV. Károly személye miatt, hanem technikatörténeti szempontból is figyelemreméltó. Ugyanis ez az első tiszta fémépítésű utasrepülőgép a világon. Kialakítását hosszas kísérletek előzték meg, melyek még az I. Világháború előtti évekre nyúltak vissza. 1909-ben a német Reissner professzor már konstruált olyan kétfedelű repülőgépet, melynek építésénél a fa, vászon és az acél merevítőanyagokon kívül acélcsövet is alkalmaztak. Reissner és Junkers együttműködése már ezen az eredményen is túlmutatott: olyan egyfedelű gépet konstruáltak, melyen a hordfelületek acélcsővel merevített, hullámosított vaslemezekből álltak. Ez volt az első Junkers fémrepülőgép, melynek szárnyait még külső huzalok merevítették. Junkers már 1909 előtt kísérletezett repülőgéphordfelület új, eddigiektől eltérő kialakításával. Elképzelése szerint e hordfelületben nyert volna elhelyezést a hajtómű, az üzemanyagtartály, a hasznos terhelés és a gép személyzete. Véleménye szerint a vastag szelvényű szárnyszerkezet belsejében a szárny merevségét biztosító tartószerkezetek is elhelyezhetők. Ez a megoldás csökkenti a légellenállást és kedvezően befolyásolja a repülési teljesítményt. Ezért először egy önhordó, tisztán fém, egyfedelű repülőgépet kívánt elkészíteni. A fa heterogén anyag, tűzveszélyes, korhadásnak van kitéve, szilánkokra törik, a hőmérséklet a nedvesség hatására a farészek alakjukat és méreteiket megváltoztatják, a fémszerkezetek hosszabb élettartamúak, csekélyebb javítású és karbantartási költséggel járnak és az időjárással szemben nagyobb alaktartósággal rendelkeznek. A fa csak meghatározott, a természet által adott nagyságban és alakban, a fém viszont különböző minőségben és méretben áll rendelkezésre. A fa alakíthatósága korlátozott, a fém viszont tetszőleges formában alakítható sajtolás, kovácsolás, öntés és hengerlés útján.

A teljesen fémből épített repülőgép ötletét akkor mindenki lehetetlennek tartotta, de Junkerst nem lehetett eltántorítani céljától. A fémgép építését 1914 májusában kezdték el, néhány héttel az I. Világháború kitörése előtt. Ez ugyan még kísérleti gép volt, de miután a terhelési próbáknak megfelelt, csak berepülése váratott magára. Végül ez is megtörtént s ha akadt is probléma a leszálláskor, bebizonyosodott, hogy ezzel a repülésnek új távlatai nyíltak. Ez volt a J-1 típusú repülőgép, melyhez képest a Junkers F-13 lényeges változást, haladást jelentett.

A repülő technikatörténeti érdekességeinél számunkra fontosabb az a szerep, melyet IV. Károly hazahozásával történelmünkben játszott. Az esemény országos jelentőségű volt, fontosabb mozzanatai megyénkben zajlottak. Ez a rövid kiállítás-

ismertetésből is kitűnik. Bár a köztudatban a király visszajövetelével kapcsolatban csak Dénesfa és Sopron szerepel, mint ahol az esemény szálai szövődtek, de ma már tudjuk, hogy Csapod is egyik színtere volt a király visszatérésének.

Vágvölgyi könyve ugyan erről semmit sem tud, nem is tulajdonít különösebb jelentőséget az eseménynek; hetven év távlatából mégis érdemes ideidézni a repülőgép leszállásának körülményeit, meghallgatni a szemtanúkat vagy azok kései hozzátartozóit.

A tájékozódás kedvéért megemlítjük, az 1916-ban királlyá koronázott IV. Károly 1918-ban a köztársaság kikiáltása, az 1919-es események, majd Horthy megjelenése és kormányzóvá választása miatt külföldön várta az alkalmas pillanatot, hogy itthoni hívei segítségével átvegye az uralmat. 1921 elejét alkalmasnak találta erre, ezért 1921. március 31-én váratlanul Magyarországon terem, Szombathelyen, Mikes püspök vendége, majd Budapesten Horthyval tárgyal, de Horthy és a körülmények meggyőzik arról, hogy az idő a hatalomátvételre alkalmatlan, ezért néhány nap múlva elhagyja Magyarországot. A soproni sajtó nemcsak megjelenését követi figyelemmel (IV. Károly király Magyarországon, Sopronvármegye, 1921. ápr. 1.), hanem tárgyalásait és távozásának körülményeit, valamint látogatásának azokat a hatásait is mind többen vizsgálják, melyeket Sopronra és a megyére gyakorolt. A nyár végén már teljesen nyilvánvaló lett, hogy Sopront és környékét a trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte. 1921. augusztus 29-én kellett volna átadni az osztrákoknak a Lajtától keletre eső Burgenlandot, beleértve a Sopront és közvetlen környékét magában foglaló területeket. Az osztrák csendőrség meg is indult, hogy a területet bekebelezze, de Sopron felé közeledve, az egyre növekvő fegyveres ellenállás miatt, az előrenyomulást megszüntetve meredek frontokat, ún. A-vonalakat alakítottak ki. Ezalatt Sopron is lélegzetvételnyi időhöz jutott és minden eshetőségre felkészülve megindult a város kiürítése. A legtöbb megyei fórumot átmenetileg Kapuvárra és Csornára helyezték de jutott ezekből Pinnyének és Eszterházának is. Pinnyén működött a Megyei Árvaszék, a Megyei Levéltárat átmenetileg Eszterházára telepítették. Sopron mint megyeszékhely hónapokig nem funkcionált, sőt sorsa körül teljes bizonytalanság uralkodott hónapokon keresztül. Ez a helyzet falvainkra is kihatott, hiszen a megyei hivatalok kiürítésével egyidőben a Sopronba való ki- és beutazást is korlátozták, az érkező és induló vonatok számának csökkentésével és állandó igazoltatással. Közben eldőlt, hogy népszavazás dönt Sopron és közvetlen környéke hovakerüléséről, de a városra és a megyére nehezedő fásultság nem oldódik. Sopron a halott város benyomását kelti. Sőt az is felmerül, hogy Sopron elszakadása estén Csorna lesz a csonka megye székhelye. Sopron biztonságát a fegyelmet és a közrendet Ostenburg őrnagy csendőrzászlóalja és a 48-as laktanya olasz frontot megjárt katonái biztosítják, báró Lehár Antal parancsnoksága alatt. Érthetetlen, hogy Ostenburg, aki Sopron közbiztonságára olyan éberen őrködött a kiürítés és Burgenland megszállásának napjaiban, egyszercsak magáról megfeledkezve, Sopron sorsával nem törődve, elérkezettnek látta az időt a király visszahívására.

Károly legodaadóbb hívei Vas és Sopron megyében birtokosok. A Sigrayak Vas megyeiek, Sigray Antal Nyugat-Magyarország kormánybiztosa ebben az időben. A legitimizmus egyik legaktívabb híve a megyében gr. Cziráky József dénesfai birtokos. Ők igérték meg a királynak, értesítik, ha elérkezettnek látják az időt a hatalom átvételére.

IV. Károly és Zita királyné a hívó szóra meg is érkezik repülőgépen az országba. A hír az egész országon végig hullámzott, így falvainkon is. Gondolhatjuk, hogyan fogadták Zitát abban a megyében, melynek fiai főszerepet játszottak azokban a Pó-környéki harcokban, melyekről az a hír járta a katonák között, hogy Zita árulása miatt vesztették el. Mégsem véletlen, hogy a király itt szállt le és nem máshol, ugyanis a célállomás megadásánál azt sem hagyhatták figyelmen kívül, hogy repülővel viszonylag könnyen megközelíthető legyen. Dénesfa, Cziráky József rezidenci-

ája repülővel könnyen betájolható területen feküdt: a Kis-Rába, illetve a Répce, a Répce és a Berek-patak közötti területen, légirányban alig 30 km-re az osztrák—magyar határt alkotó Alpok vonulatától. A Károlyt és Zitát hozó repülőgép pilótája feltehetően nem az Alpoktól keleti irányban folyó Répcét választotta haladási irányként, pedig ezen kellett volna repülnie ahhoz, hogy Dénesfához jusson, illetve tőle közel landolhasson, hanem az ettől északabbra, de ugyanebben az irányban folyó Berek-patak vonulatát. Bár e patak a Répcénél lényegesen keskenyebb, de síksági gokkal tagolt, nyárfákkal és füzesekkel benőtt, partja magasról érzékelhetőbb, mint az ilyennel nem, vagy alig rendelkező Répce folyó völgye. Az is lehet, hogy a király gépe azért választotta az északibb berepülési vonalat, hogy bármily rendellenesség esetén ab ovo közelebb legyen Sopronhoz, ahová úgy is el kell jutnia a továbbiak érdekében.

IV. Károly visszajövetelét, az ún. „királypuccsot" többen megírták, egyesek részletesebben, mások lakonikusabban. Szinte minden leírás sztereotip módon elismétli, hogy a király gépe Dénesfától messzebb, sík területen ért földet, s hogy egy éppen arra tévedt kisfiú futott be Dénesfára a királynak és kíséretének hintóért. Majd a gép felemelkedett és a 8-10 km-es távolságot, melynek megtételéhez gyalog két-, két és félóra kellett volna, mindössze 10 perc alatt tette meg. A dénesfai major előtt landoló gépre a Budapestre történő felszállásig kakastollas csendőrök őrködtek. Egy a gépet és őrzőit ábrázoló fotó bejárta a korabeli sajtót.

Csapod még akarva sem tudott volna nem tudomást venni a királypuccsról, nemcsak azért, mert az események részben itt zajlottak Dénesfán és Sopronban, hanem azért sem, mert a puccs egyik „koronatanúja", aki a repülőgépből kilépő királyt először megpillantotta, az irodalomból ismert kisfiú éppen csapodi volt, a Csapodon lakó, ma 81 éves Horváth Ferenc. A kisfiú nem véletlenül volt ott, hanem — ősz lévén — teheneiket legeltette az ún. Rétek fölén, Csapod határában, a Berek-patak, és a ma már nem álló, de ekkor még virágzó Gizella-major és a dénesfai erdő által határolt réten, amely akkor csak legelő-kaszáló volt, minden más mezőgazdasági kultúra nélkül.

A sarjú begyűjtése után már nem kötélen, hanem szabadon őrizték Csapodon a gyerekek szüleik teheneit e patakkal és erdővel határolt területen. Mivel az állatok elcsatangolásának a Berek-patak és az erdő egy-egy oldalon útját állta, a gyerekek legeltetés közben hallgatták az idősebbek vagy társaik meséit, eljátszadoztak egymással. Így volt ez valószínűleg ezen az őszi délutánon is, s csak a landoló gép látványára rebbent szét az egymással önfeledten játszadozó gyerekhad. „A leggyorsabb köztük az én Feri bátyám volt" — mondta a nála több mint tíz évvel fiatalabb, ma Békásmegyeren (Bp., III. Juhász Gy. u. 13. VI. em. 59.) lakó öccse, Horváth Béla — így hozzá fordult elsőként tört magyarsággal a gépből kilépő király: Kisfiú, merre és milyen messze van innen gróf Cziráky József dénesfai kastélya? A gyerek anélkül, hogy magyarázni kezdte volna az utat, felajánlotta, a kastélyig kíséri a jövevényt, akiről ekkor még nem tudták, hogy nem más, mint IV. Károly megkoronázott magyar király. A távolság a Gizella-majortól Dénesfáig és onnan Csapodig még erdei úton is lehet 20 km. Érthető, hogy már sötét volt, késő este, amikor az élménytől és a fáradtságtól elgyötört gyerek hazatért, aki azért is aggódott, mi lett teheneivel, hiszen azokat otthagyta a réten őrizetlenül, miközben ő a jövevényt kísérte. Az elbitangolt állatokat a falubeliek hazahajtották, így Ferinek már nem kellett a szülőknek sokat magyarázkodnia, de azért az apja megverte, hogy az idegennel és nem a tehenekkel törődött.

Egy repülőgép közeli látványa még a két világháború között is vonzotta az embereket, hát még 1921-ben, amikor olyon ritka volt a repülőgép, mint a fehér holló. Mikor szárnyra kelt a hír, hogy repülőgép szállt le a Rókalikak felett, az egykori Gizella-major tájékán, az emberek seregestől özönlöttek oda, hogy a repülőgépet, ezt a fém- és vászoncsodát, közvetlenül láthassák. Valóban csodaszámba

ment az olyan repülőgép, mely IV. Károlyt és Zitát Svájcból az Alpokon át ide röpítette, de méginkább megnőtt iránta az érdeklődés, amikor kiderült, hogy nemcsak a repülőgép fejedelmi, hanem utasai sem akárkik, hanem IV. Károly Magyarország 1916-ban megkoronázott királya és felesége, Zita.

Dénesfán ezen a napon éppen keresztelő volt, így Károly és Zita a keresztelő kellős közepébe csöppent. A Czirákyak értesítették a Sopronban tartózkodó Ostenburgot és Lehárt, akik még a nap folyamán Dénesfára hajtottak, hogy a királyt és feleségét Sopronba, a 48-as laktanyába vigyék.

Tulajdonképpen itt került sor a királypuccs egyik, ha nem is legfontosabb akciójára, a kormányalakításra. A király Rakovszkyt nevezte ki miniszterelnöknek, Lehárt (a zeneszerző Lehár Ferenc öccsét) hadügyminiszternek. A soproni 48-as laktanya katonáiból alakult egység, valamint az új kormány alkotta azt a vonatot, mely a királyt és kíséretét Budapestre vitte. Mint a puccsban érdekeltek kihallgatásából kitűnt, Ostenburg a katonáknak nem azt mondta, hogy Horthy fővezér ellen, hanem, hogy a szlovák kommunisták leverésére indulnak. Erre a megtévesztő manőverre szükség volt, hiszen a megalakult s ekkor már az újságokban is gyakran szereplő nemzeti hadseregben is sokan voltak már Sopron megyeiek, sőt csapodiak is. Ha Ostenburg elárulja, hogy a katonáknak Horthyval kell megütközniük Károly uralmának biztosításáért, csökkent volna a különben sem magas katonai moráljuk. A királyi csapatok, mint ez köztudott, Budaőrsig jutottak, ahol Horthyék frissen szervezett egyetemi zászlóaljával kerültek szembe. A harc viszonylag hamar eldőlt. A király a kormánnyal együtt hosszas alkudozások után végre megadta magát. Az egész királypuccs úgy tükröződik a mai falubeliek tudatában, mint valami komédia, melynek végső kimenetele már az elhatározás pillanatában eldőlt.

Az események felidézése ma már egykorú újságok, könyvek és más feljegyzések nélkül lehetetlen. A repülőgép, ez a fémbe dermedt csoda, ma is látható a Közlekedési Minisztérium Petőfi Csarnokában és beszédes tanúja azoknak, ha nem is a világot, de az országot megremegtető eseményeknek, melyek itt Nyugat-Magyarországon 1921-ben lezajlottak. Vágvölgyi könyve jó apropó az események felidézéséhez, melyeken kereken 70 évvel ezelőtt az ország, benne a megye közvéleményét foglalkoztatták.

Katona Imre:

Mikó Sándor 70 éves

A Soproni Szemle olvasói gyakran találkozhatnak Mikó Sándor nevével. Írásainak sajátos íze van. Ki gondolná, hogy most 70 éves.

1921. október 17-én született nagylózsi parasztszülők harmadik gyermekeként a soproni Erzsébet-kórházban. Gyermek- és ifjú éveit Nagylózson tölti. Itt érik a fiatal fiút az első szellemi impulzusok. A lózsi elemi iskola adott első szellemi táplálékot ébredező tehetségének, a gondos tanítók ügyes kézzel vetették lelkébe az ismeretek alapelemeit. Apja — nem csekély áldozatába került — a soproni bencés gimnáziumba íratta be a fiút, ahonnan a négy alsó osztály elvégzése után a győri bencések gimnáziumába került. Itt érettségizett a háborús évek kellős közepén, 1941-ben Egyetemi tanulmányait Pesten végezte, a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi karán latin—görög és magyar szakon. Mint gyakorló éves 1946 májusában doktorált. Bölcsészdoktori disszertációja a magyar humanizmus görög kapcsolatairól szólt. Mint kezdő tanár, 1946 őszén Egerbe, a ciszterciek Szent Bernát gimnáziumába került. Két évi tanárkodása után, 1948-ban a gimnáziumot államosították; így további 16 éven át állami gimnázium tanáraként működött. 1964 fordulópontot jelent életében: a felsőfokú agrárképzésben helyezkedik el. Mindvégig szoros kapcsolatot tartott a Földművelődésügyi Minisztériummal. Érdeklődése

fokozatosan az agrártörténet felé fordul. Különböző tanulmányai jelentek meg a a Tudomány és Mezőgazdaság-ban (Für Lajos: Kertes tanyák a futóhomokon és Gunst Péter: Az aszályok és a magyar állam c. tanulmányok értékelése, 1984. 4. sz.), az Agrártörténeti Szemlében (Egy Budapesti Mezőgazdasági Iskola 30 éve, 1985. 3—4. sz.), a Magyar mezőgazdaságban (A munkaügyi szakemberek tevékenységének néhány sajátossága a termelőszövetkezetekben, 1977. 16), a Felsőoktatási Szemlében (1969. 1. sz.: Esztétikai nevelés az agrár felsőoktatási kollégiumokban). Tevékenységének részét képezték az egyetemi agrárképzés jegyzetei, módszertani útmutatói. Ezek mellett mindig fontosnak tartotta a helytörténetírói munkát. Mikó Sándor patrióta a szó legnemesebb értelmében, nemcsak szülőfaluját szereti, hanem a távolabbi szülőföldet: Sopron megyét is. Örül ha Sopron megyeiekkel, csornaiakkal, bogyoszlóiakkal, kapuváriakkal, vitnyédiekkel találkozik, de különösen Nagylózson és környékén érzi otthonosan magát. Baráti köre is jórészt innen verbuválódik, főként olyanokból áll, akik innen kerültek Budapestre és ma is itt élnek. Lokálpatriótizmusa vitte egyre közelebb a helytörténeti témákhoz. A megye történeti problémái mellett Nagylózs és közvetlen környékének helytörténeti kérdései foglalkoztatják. Egy-két tanulmánya még az agrártörténeti kérdések körét érinti a helytörténeten belül (Adatok a Nagyerdő történetéhez, SSz. 1969. 4. sz.), a Barbacsi-tó halászatának történetéből (Halászat, 1970. 1. sz.), és a helytörténet általánosabb kérdései foglalkoztatják (Jobbágysors Sopron megyében a XVII. és XVIII. században, SSz. 1970. 3. sz.) stb. Szíve elsősorban a szülőföldé, az Alpok aljának lankái közt megbúvó Nagylózsé. Ennek tiszta, halk szavú krónikása, régi okiratainak értő olvasója, meleg szavú magyarázója. Helytörténeti munkásságának ez a legdominánsabb eleme. A lózsi—peresztegi csata (SSz. 1961. 2. sz.) c. cikke témájával több, mint 30 évvel ezelőtt indult ez a szerelem, mely azóta is tart, sőt egyre intenzívebbé válik nála. Előbb a megye és Nagylózs gazdasági viszonyait tisztázta, hogy ezek alapján a falu más helytörténeti kérdéseivel is megbírkózhassék. Utóbbi időben inkább egy-két kérdéskör, vagy korszak összefoglalására vállalkozik (A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson, SSz. 1980, 3—4. sz.). Mikó Sándor elkészítette Nagylózs történetét a legrégibb kortól 1945-ig. Nem rajta múlt, hogy a közel 300 oldalas munka megjelenése áldozatvállalás híján, a helybeliek magatartásán meghiúsult. Mikó Sándor tanulmányokban megpróbálja röviden összefoglalni Nagylózs történetének egy-egy korszakát. Nyelvi és történeti műveltsége, valamint helyismerete, érdeklődése, sok más munka elvégzésére inspirálhatja.

Kívánhatunk-e mást a 70 éves Mikó Sándornak, mint jó erőt, egészséget, hogy kitűzött feladatait sikeresen megoldhassa, maga és megyénk örömére egyaránt.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Mikó Sándor:

Adatok Nagylózs történetéhez az I. világháború végétől a II. világháború végéig (1918. okt.—1945. ápr.)

1. A háború véget ért. Október végén az „őszirózsás" forradalom a múltnak adta a Habsburg monarchiát és a polgári demokrata Károlyi Mihályt s társait juttatta hatalomra. Erről a nagylózsiak november elsején, a délelőtti órákban, Vida Lajos körjegyző közlése nyomán szereztek tudomást.

November közepén Nagylózson is megalakult a Nemzeti Néptanács: feladatát többek között a közbiztonság, a rend megóvása képezte. A végrehajtás új községi vezetőség: Lencsés János bíró, Vida Lajos körjegyző, Mihálicz József, Haubner János, Németh István, Czetin Sándor, Horváth Mihály, Kardos József, Farkas József

(alsó), Szigeti János és Pető Mihály felügyelete és irányítása alatt történt. Az elöljáróságot e feladatának teljesítésében segítette az 1919 januárjában létrehozott polgárőrség, melynek tagjai (146 fő) katonaviselt férfiak közül kerültek ki. Naponként 8 ember tartott szolgálatot, mégpedig éjfél előtt is és éjfél után is 4—4 fő.

Március elején „munkás szervezet" is alakult; tagjait elsősorban a tavaszi mezőgazdasági munkálatokhoz szükséges eszközökkel, vetőmagvakkal kívánta ellátni. E szervezet a Tanácsköztársaság kikiáltása (1919. márc. 21.) után nemcsak fennmaradt, hanem létszámban számottevően megerősödött azon hír elterjedésével, hogy csak tagjai kapnak vetőmagokat, dohányt, élelmiszert, meg más kedvezményt.

A helyi direktórium március 25-én jött létre. Élére Kardos (Dulicz) István ácsmester, gyepszeri lakos került. Tagjai: Horváth István (daszti) újvárosi, Torma Ferenc (Trunkusz) gyepszeri, Horváth József (Szepi) gyepszeri lakos. Ők hajtották végre a megyei vörös hatóságok rendeleteit, így az iskola államosítását is.

A helyi tanács csak júniusban szerveződött meg a megyei tanács képviselőjének, Lepotai Ferenc nyug. soproni tanárnak intenzív közreműködésével. A következő személyekből tevődött össze: Szalai Ágoston tanácselnök, Szarka Vince helyettes jegyző, Horváth István, Újvári Szilveszter, Farkas József (felső), ifj. Mikó István, Molnár Lajos, Rákóczi István, Párizs József, Kőműves József, Mihálicz István és Kurcsi Sándor a végrehajtó bizottság tagjai.

A tanácson belül június 30-án két bizottság, a közművelődési és a lakásügyi létesült. A közművelődési bizottságra várt a dolgozók kulturális színvonalának emelése, a lakásügyi bizottságra pedig a tanácselnök szavai szerint „a proletár testvérek lakásínségének égetően sürgős megoldása."

A tanács a köz- és vagyonbiztonság őrzésére a polgárőrség helyett a vörösőrséget hozta létre.

A kommunistáknak átmenetileg sikerült megnyerniök a proletárok többségét, a középrétegek és a gazdagabbak azonban nem szimpatizáltak velük. E két csoportból kerültek ki azok a hadviselt katonák és fiatalok, akik június elején a nagycenki fehér fronton toborzó felhívásra fegyvert fogtak a vörösök ellen. A csata azonban a fehérek részére vereséggel végződött.

Részvételükért nemcsak ők, hanem a község is meglakolt. Június 8-án (pünkösdvasárnap) és 9-én (pünkösdhétfő) szedték őket össze. Közülük néhányat az iskola lépcsőjére fektetve — a nép szeme láttára — botbüntetéssel sújtottak, a testi fenyítésben nem részesítettek egy részét a soproni fogdába szállították, másik részét pedig a kastély borpincéjébe zárták. Pünkösdhétfőn a letartóztatásokat Szamuelly Tibor, az ellenforradalmi lázadások elfojtására szervezett front mögötti bizottságok vezetője irányította és ellenőrizte. Kihallgatásuk után többségüket hazaengedték.

Június 14-én Sopronból bizottság szállt ki, amely büntetésként a községre az alábbi sarcot vetette ki: 100 ezer korona készpénz, 240 darab szarvasmarha, 15 mázsa zsír, 10 ezer tojás, 3 ezer baromfi és 100 darab sertés. Ezen felül a plébános külön adott még 500 koronát, 1 darab sertést, 30 darab csirkét, 60 darab tojást és 10 kg zsírt.[1]

Júliusban a Vörös Hadsereg összeomlott, a tanácskormány lemondott. Augusztus elején a nagylózsi helyi tanács is beszüntette működését. A község irányítását újból az 1918 novemberében megválasztott elöljáró testület vette kézbe.

A legitim vezetőkre várt, a helyi sürgős problémák megoldása mellett, az augusztusban Budapestre bevonult román hadsereg elől menekülő bomlott hadsereg székely egységeinek elhelyezése és élelmezése. Ezek hét heti tartózkodás után november 13-án vonultak el.[2]

1 SVmL. nagylózsi körjegyzőség iratai. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek. Historia Domus (található a helyi plébánián).

2 Historia Domus.

1921-ben ismét katonákat szállásoltak be a községbe. A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) értelmében a nyugati végeken lakó németek Ausztriához kerültek és így az országhatár beljebb került. Ennek következtében a Sopron vármegye nyugati részén állomásozó reguláris magyar csapatoknak el kellett hagyniok állomáshelyüket. Nagylózsra került a Nezsiderben (ma Neusiedl am See) tartózkodó 3. huszárezredből az ezredtörzs és a soproni 3/1. és 3/2. üteg. Négy hónapig kvártélyoztak itt.[3]

2. A világháború befejezése nemcsak békeszerződést, hanem földreformot is hozott (1920. évi XXXVI. tc.) . A kiosztott földbirtok területe Nagylózson 86 kh szántó, 2 kh kert, 13 kh rét, 28 kh legelő és 62 kh földadó alá nem eső terület, vagyis a földterület 5%-a, ami a megyei átlag (6,3%) alatt volt; tiszta jövedelme 1.742 arany koronát tett ki.[4] A szántóföldek legnagyobb részét a vitézek kapták, a megmaradtakból pedig kicsi „proletár" parcellákat mértek ki néhány nincstelen számára. 19 család ezután is szántóföld nélkül maradt.

A földreform után a gazdaságok:

1 holdnál kisebb	121
1— 5 hold	135
6— 10 hold	49
11— 20 hold	31
21— 50 hold	18
51 —100 hold	1
1000-nél nagyobb	1
összesen:	356[5]

A háború elvesztését súlyos gazdasági összeomlás is követte. A nagyipar mellett a mezőgazdaság termelése is a mélypontra zuhant. Áruhiány következtében a pénzforgalom emelkedett, az infláció katasztrofális méreteket öltött. Nagy lett a drágaság.

Ízelítőül néhány adat az akkori árakról Nagylózson:

	1922. szeptember	1924. február 27-én
1 mázsa búza	10 200 K.	270 000 K.
1 mázsa rozs	7 400 K.	225 000 K.
1 mázsa árpa	7 200 K.	270 000 K.
1 mázsa kukorica	7 000 K.	200 000 K.

1922 szeptemberében 1 kg vaj 800, 1kg marhahús 180, 1 pár csizma 12 000 koronába került. Ennek a hónapnak az időjárása — feljegyzés szerint — szeszélyes volt, mert „minden másnap esett az eső".[6] 1924 sem múlt el csapás nélkül. Augusztus 6-án az Újváros legnagyobb része a lángok martaléka lett. A tűzkárosultak részére megyei gyűjtés volt, amelyből 125 millió korona és 100 mázsa gabona jött be.[7]

Az elértéktelenedett koronát 1926 augusztusában a pengő váltotta fel; ez folyamatos gazdasági és társadalmi fellendülést eredményezett Nagylózson is.

3 Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története. SSz. 1972, 28.

4 Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Budapest, 1936, 338—339.

5 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség iratai, c/91. Közig. külön kezelt csomók. Körjegyzők: Vida Lajos 1939-ig; Szabó Alajos 1939—1940; Smuk Antal 1940-től.

6 Historia Domus. Plébánosok: Major Gergely 1928-ig, Busch József 1929-től.

7 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség ... Képv. test. jkv. Birók: Lencsés János 1924-ig; Mihálicz György 1924—1927; Molnár Sándor 1927; Mihálicz György 1928—1939; v. Németh János 1939—1945.

1929-ben nagy gazdasági világválság tört ki, amely 1933-ig tartott. A nagylózsiakat elsősorban a mezőgazdasági válság sújtotta érzékenyen a termények árának esése miatt. A búza mázsánkénti ára 33 pengőről 9 pengőre, a kukoricáé pedig 19 pengőről 6 pengőre zuhant. Az állam viszont minden eladott mázsa búza után kiegészítést, bolettát (állami adójegy 6 pengő értékben) adott A válságot községünkben is még súlyosbították az aszályos esztendők (1932—1933) gyenge terméseredményei. továbbá az 1933. július 31-i nagy jégverés.

A válság következtében nemcsak a gabonaárak estek, hanem a városi lakosság élelmiszerfogyasztásának csökkenése miatt a piacra került áruk (tejtermékek, tojás, szárnyasok, burgonya, bab, mák stb.) értéke is minimális volt (1db tojás 1 vagy 2 fillér).

A válság az agrárproletariátust és a szegényparasztságot is nehéz körülmények közé juttatta. A napszámbérek a minimálisra csökkentek le. A mezőgazdasági férfinapszám az 1929-es 4,30 P-ről 1934-re 1,50 — 1,70 P-re esett vissza.

A helybeli uradalom és a gazdák nem tudtak minden rászorulónak napszámot, továbbá részes aratást, cséplést, télen erdei munkát biztosítani, ezért sokan a pinnyei uradalomban és a Köblös majorhoz tartozó Széchenyi-birtok földjein kerestek és kaptak munkát.

A kisiparosok (a 30-as évek elején 3 asztalos, 2 bognár, 2 kovács, 1 lakatos, 6 cipész, 4 szabó, 2 szatócs, 2 mészáros, 2 vendéglős, 1 kocsmáros, 1 molnár, 1 pék, 1 borbély, 3 kőműves) egy része tudott csak alkalmazottat is (segéd, tanonc) tartani.[8]

A munkavállalás hiánya miatt a válság éveiben nagyobb mérvű vándorlás indult el a faluból. A lányok cselédnek szegődtek el többnyire városi családokhoz, a fiatalok, főleg a fiúk, városi kisiparosoknál igyekeztek szakmát tanulni, a legények pedig leszolgált katonaidejük után, ha az alkalmassági vizsgán megfeleltek, rendőr, csendőr, fegyőr, postás, vasutas, tűzoltó stb. zubbonyt húztak magukra. Egy jegyzői jelentés 1937-ből 24 személy elköltözéséről számol be.[9]

Az 1930-as évek közepén (1935—1937) községünkben egy mezőgazdasági munkás, aki kizárólag két keze munkájával szerzett napszámbérből (ami egyébként a megyei átlagszint volt) élt, megközelítőleg a következőt kereste:

tavaszi répamunka	18 nap × 1,80 =	32,40	pengő
kaszálás és rétmunka	9 nap × 2,00 =	18,—	pengő
aratás	21 nap × 7,62 =	160,02	pengő
takarolás	5 nap × 1,00 =	5,—	pengő
sarjúmunka	12 nap × 2,50 =	30,—	pengő
cukorrépa	15 nap × 2,75 =	41,25	pengő
favágás	40 nap × 1,25 =	50,—	pengő
vadászat	6 nap × 1,00 =	6,—	pengő
alkalmi napszám	14 nap × 1,50 =	21,—	pengő
összesen	140 nap =	363,67	pengő

Amint látjuk, egy év alatt 140 napi munkával 364 pengőt keresett egy férfi napszámos. Ha kedvezően alakult a munkapiac, akkor keresete megközelítette a 400 pengőt. A feleség az említett keresetnek kb. a felét hozta haza. Így segítő családtag, idősebb gyermek hiánya esetén a család átlagos keresete 570—600 pengő volt. Több kereső családtagnál a jövedelem aránylagosan, a gyermek nagysága és száma szerint emelkedett. Végeredményben megállapítható, hogy a napszámosok keresete csak kedvező esetben érte el a létminimumot. Betegség esetén azonban felborult az egyensúly s a család idegen segítség hiányában nyomorba süllyedt.[10]

8 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség ... c/91.

9 Uo.

10 Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Budapest, 1940, 88. A lakosok száma 1930-ban 1315, 1941-ben 1266 fő.

Az uradalmi cselédek (77 család, 235 családtag) keresete így alakult: konvenció 800 kg búza, 800 kg rozs, 400 kg árpa, 8 köbméter fa, napi 1,5 liter tej, a második gyermek után gyermekenként 12 éves korig még félliter, 1 koca és 2 malac legeltetése, 1000 □-öl tengeri föld, 100 □-öl kerti föld, szobából, konyhából, és kamrából álló lakás. (A 77 cselédlakás közül 62-ben volt külön konyha és csak 15-ben kellett két idegen családnak egymáshoz alkalmazkodnia.) A felsoroltakon kívül a tehenészek a tej, az ellető kanászok a szaporulat, a hízlalók a ráhízlalt súly után jutalékot, a béresek és kocsisok a fuvarok után cukrot, az erdő- és vadőrök lődíjat kaptak. Így az 1937-es árakat tekintve az évi jövedelem 600—700 pengő volt. 1938 végén a cselédjárandóságok pénzbeli ellenértéke a kezdődő háborús konjunktúra következményeként már valamivel nagyobb: 719,70 P. Ugyanakkor az ellenérték Pinnyén (Brokeschnél) 659,70 P, Újkéren (Dr. Solymossy Lászlónál) 726,20 P volt.

Kereső családtag esetén téli hónapokban a ritkán előforduló napszám, nyári hónapokban pedig a hónapos jövedelem emelte a családi kassza összegét. A hónaposok foglalkoztatása 7 hónapig tartott havi 38—32—26—20—16 pengő bérrel (1937-es állapot). Átlagosan 26 pengővel számítva egy harmadosztályú hónapos 7 hónapi kersete 182 pengő volt. Természetes, hogy az első osztályú hónapos keresete, aki kaszálni is köteles volt, többre rúgott. Az I. és II. osztályba soroltak az uradalomtól kosztot is kaptak. Részükre a havi fejadag: 22 kg főzőliszt, 10 kg kenyér, 4 kg búzadara, 15 kg burgonya, 4 kg bab, 4 kg főzelék, 1 kg só, 1,20 kg zsír, 1,50 kg szalonna, 3 kg hús, 1,5 liter ecet, 4 liter tej a főzéshez, 1,5 liter tej naponta reggelire és uzsonnára, 33 fillér fűszerpénz.[11]

A kisbirtokosnál a cselédek évi bére 120—150 pengő és teljes ellátás volt. Az iskolából kikerültek 30—50 pengőt kaptak.

1937-ben a munkaképes munkanélküli családfők száma 21, családtagjainak száma 74. A munkanélküliek támogatását a község közmunkanyújtással oldotta meg. A foglalkoztatott inségmunkások munkanapjainak száma az 1937. évi inségakció keretében 200.[12] A nagyobb munkanélküliség elsősorban a téli hónapokra volt jellemző.

A gazdasági válságból történő kilábolás után a parlament által 1936-ban megszavazott birtokpolitikai reform ismeretében újból megnőtt a vágy a föld iránt. 1938-ban 90 család 220 családtaggal meglévő földjeinek kiegészítéséhez földterületet, 27 család 60 családtaggal pedig földhöz juttatást, gazdasági eszközöket és állatokat igényelt.[13] Ebből azonban nem lett semmi. 1940-ben házhelyek céljára az uraság leadott 40 kat.hold földterületet az Újvárosi kertek felett. Ekkor kezdett kialakulni a mai Petőfi utca.

3. A gazdasági krízisek alatt a község fejlesztése lassú, kulturálódása gyorsabb ütemben haladt.

A beruházások üteme a község gazdasági teherbíró képességéhez alkalmazkodott. A község saját pénzforrásaiból 1930-ban a régi helyén új vendéglőt és kultúrtermet létesített, 1937-ben a közvilágítást elektromos világítással oldotta meg (ugyanakkor a tehetősebb réteg lakásaiban a petróleum lámpát villannyal cserélte fel), 1940-ben a községházát építtette újjá.

A szociális problémák megoldására is kevés pénz jutott. A „Munkássegély alap"-ra a költségvetés 1921-ben 1100 K. 66 f.-t, 1924-ben 815 131 koronát, 1933-ban 390 pengő 23 fillért, 1937-ben 514 pengő 39 fillért biztosított. Költségvetésen kívül 1925-ben a község karácsonyi segély címén 4 500 000 koronát osztott ki a szegények között.[14]

11 Solymossy László volt földbirtokos szíves közlése.
12 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség . . . c/31.
13 Uo.
14 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség . . . Képv. test. jkv.

Korábban a szegények és koldusok a községi istállókban húzódtak meg éjszakára. Ezek számára a 30-as évek közepén a község ún. szegényházat vett az Alszegen. Étkeztetésük házsor szerint volt. Felruházásukra karácsony táján került sor.

Jelentős haladás történt viszont az egészségügy terén. 1928-ban új körorvosi állás létesült. Az 1880-as években szervezett állás csak néhány évig létezett, s utána a község előbb a lövői, majd a nagycenki körorvosi körzethez tartozott. 1931-ben gyógyszertár nyílt a mai Papi Otthon helyén. A csecsemővédelem érdekében 1937-ben körzeti védőnő kezdte meg működését. A születéseket ebben az időszakban is bábaasszony vezette le. A szülésznő fizetése 1925. január 1-jétől 120 arany korona, 1929. január 1-jétől 450 pengő, esetenkénti szülés után 4 pengő.

Az állategészségügy javításának megoldására 1934-ben állatorvost fogadott fel a község. Ez csak tiszavirág életű volt, mert a státus 1935-ben megszűnt. A helység ezután ismét a nagycenki körállatorvoshoz tartozott. Ennek fizetéséhez Nagylózs község egyenes adója arányában, vagyis 18%-kal járult hozzá.[15]

Az iskolán kívüli népművelés is több pozitívumot hozott. Ez társadalmi szervezetek keretében folyt.

A levente-egyesület, (megszervezését a belügyminiszter 10331/924. B. M. VII. sz. rendelete tette kötelezővé), a 13—21 év közötti ifjakat vasárnapi négyórás kiképzésen készítette fel a katonai szolgálatra. A téli hónapokban, amikor a szabadban lévő foglalkozások szüneteltek, hetenként egy alkalommal az esti órákban elméleti oktatást kaptak. Nevelésük irányvonalát az „Istenért, Hazáért, Királyért" jelmondat képezte.

A Tűzoltó Testület felfrissítése, mivel tagjainak száma nagyon megcsappant, 1927-ben volt. 1938-tól Önkéntes Tűzoltó Testületként működött. Gyakorlatait vasárnaponként a reggeli órákban tartotta.

A „Polgári Lövész Egyesület" elsősorban lövészeti kiképzést, ill. továbbképzést biztosított a katonaviselteknek. 1928 szeptemberétől működött.

A „Frontharcosok Szövetség"-ébe a háborúban résztvettek tömörültek. A 20-as évek felétől minden május utolsó vasárnapján ez a szervezet rendezte a hősök ünnepét a hősök szobránál.

Az Iparosok Társasköre 1925-től, a Gazdakör 1935-től szintén egy-egy foruma voltak az ismeretterjesztésnek, a népművelésnek. A Gazdakör égisze alatt 1937—1938 telén ezüstkalászos tanfolyam volt, melyen 30 helybeli kisgazda vett részt.

Eredményesen dolgozott a „Dalos Egyesület" is. 1933-ban alakult. Megyei és országos versenyeken is szerepelt, ahonnan nemegyszer szép trófeával tért haza.

A KALÁSZ 1938-tól, a KALOT 1943-tól működött. Az előbbi a lányokat, az utóbbi a paraszti származású legényeket gyűjtötte táborába. Több parasztfiú vett részt a KALOT által irányított népfőiskolákon.

Vallásos jellegű szervezetek: Szívgárda az iskolások, a Mária Kongregáció a nagyobb lányok számára

A szervezetek legtöbbje élénk kulturális életet élt. Újságok, folyóiratok álltak tagjaik rendelkezésére. Színjátszóik sok népszínművel (Falu rossza, Sárga csikó, Piros bugyelláris stb.) szórakoztatták nemcsak a helybelieket, hanem a környékbelieket is. Mélyen emlékezetbe vésődtek az iskolás gyerekek karácsonyi betlehemes játékai, színdarabjai.

A kulturális életnek fehér foltja is akadt. Az 1905-ben alakult olvasókör megszűnése után könyvállománya az iskola kezelésébe került. Az iskolai könyvtár köteteinek száma azonban lassan gyarapodott, csak 1938-ra érte el a 950 darabot. Az

15 Uo.

olvasókedv is, az első világháború előttihez viszonyítva, nagyon csökkent. Ezért jelentette a megyének a körjegyző 1938-ban „Könyveket itt kevéssé olvasnak, azoknak inkább a idő vasfoga, mint a használat árt."[16]

Létezett Népkönyvtár is, amely csak a Földművelésügyi Minisztérium által ajándékozott 100 kötet gazdasági ismeretterjesztő könyvet birtokolta.

A sportágak közül a labdarúgás és az atlétika állott a középpontban. Az első labdarúgó csapat a harmincas évek elején alakult meg. Kezdő éveiben az iparoskör patronálta, de később, ugyanúgy mint az atlétikai szakosztály, a levente intézmény keretében működött.

A lakosság áruellátásának nagyobb részét az 1920-ban alakult Hangya, kisebb hányadát pedig 2 szatócs üzlet szolgálta, biztosította.

4. Nagylózson is 1938-tól a Darányi kormány „győri programjának" (1 milliárd pengő beruházás a hadsereg felszerelésére és más, a háborús felkészülést szolgáló célokra) végrehajtása során nemcsak gazdasági fellendülés, hanem háborús hangulat is kezdődött. Még ez év őszén megjelentek az első katonai behívók. Így a nagylózsiak közül többen résztvettek Dél-Szlovákiába (1938. nov.), Kárpát-Ukrajnába (1939. márc.), Észak-Erdélybe (1940 őszén), továbbá Bácskába, a baranyai háromszögbe és a Mura vidékre (1940. ápr.) való bevonulásban. A mundért pár hónapi viselés után levethették, de nem így az 1941. június 27-én bejelentett hadbalépés után, amikor Magyarország Hitler Németországának csatlósaként megindította csapatait a Szovjetunió ellen.

Ismét háború! Újra behívások, hősi halottak, sebesültek, rokkantak, fejkvóta, jegyrendszer, rekvirálások! De mi lesz, ha a németek elvesztik a háborút és az oroszok ide is eljönnek? Nagyjából ez volt a beszédtéma Nagylózson is a hadbalépés után.

Sejtelmeik valóra váltak. A postás egyre sűrűbben kézbesített SAS-behívókat, a kormány egyre-másra hozta rendeleteit, mint pl. a beszolgáltatási rendszer, benne a kenyérfejadag csökkentése, a hústalan napok (hétfő, péntek), a különböző élelmiszerjegyek (cukor, tej, zsír, hús, vaj, kenyér, liszt stb.) bevezetéséről, a katonai rekvirálásokról (széna, szalma, zab. kukorica stb.). Megjelentek a háború velejárói: az elsötétítés, a sorbanállás, a kenyér minőségének romlása, a fűtőanyaghiány, fatalpú cipők, a szappanok, bőráruk, textilneműek stb. eltűnése.

1941 végére már több nagylózsi halottról és sebesültről jött értesítés a frontról. Az első nagyobb megrázkódtatást falunknak is a doni csata szolgáltatta, ahol a nagylózsi hadbavonultak közül kilencen vesztették életüket. Kilenc család siratta meg, talán még most is síratja a messzi földön nyomorultul elpusztult apját, férjét, ill. fiát.

A nagylózsiak hangulata, látva Hitler Kelet felé vonuló gépesített csapatait, a tankokkal, ágyúkkal, fegyverekkel megrakott vonatszerelvényeket, egyre inkább a Hitlert imádó németek ellen fordult, amit aztán az 1944. március 19-i német katonai megszállás betetőzött. Ugyanezen nap hajnalán a horogkeresztes tankok már falunkban is megjelentek.

A megszállást követően már áprilisban megkezdődött az ipari létesítmények és fontos vasúti csomópontok bombázása. A Fertő felől hazánk légiterébe behatoló angolszász bombázó repülőgép-kötelékek és ezzel egyidőben a légvédelmi ágyúk ropogása harctéri hangulatot idézett Nagylózson is. Augusztusban egy találatot ért Liberator határunkban, a Nagyerdőn zuhant le. Az első bombatámadás vidékünkön 1944. december 6-án volt, amikor a nagycenki Széchenyi kastélyra és Sopronra hullottak bombák. Ez utóbbi helyen egy nagylózsi is áldozatul esett. (id. Tóth sanadér Gyula).

16 SVmL. A nagylózsi körjegyzőség ... c/31. Főtanítók: Balogh Jenő 1937-ig; Fersli Imre 1937-től.

A gyakori légiriadók és bombatámadások miatt a városi lakosság, elsősorban a gyermekes családok és az öregek, vidékre költöztek, ill. menekültek. Így talált Nagylózson is több család menedéket. Ezek létszáma 1944. december 31-én:

menekültek	180 fő
önként kitelepülők	42 fő
hivatalból kitelepítettek	26 fő[17]

Ez a létszám 1945 márciusára megsokszorozódott. A menekültek között sok erdélyi és alföldi család is volt.

Katonaság is települt a községbe. Elsőként 1944 szeptemberében soproni tüzéreket (Láncz-üteg) kvártélyoztak el a házakban. Ezek frontramenetele után magyar és német alakulatok váltakozva állomásoztak itt. Olasz foglyok is voltak, akiket istállókban helyeztek el.

1944. október 15-e után Nagylózson is a nyilasok, akiknek száma minimális volt, uralták a hatalmat és terjesztették a mesét a csodafegyverek bevetéséről.

A nyilas vezetők zaklatásai, túlkapásai, a német SS-katonák garázdálkodásai, a kormány szigorú intézkedései, a kósza háborús hírek, a zsúfoltság, az alapvető élelmiszerek (cukor, só, liszt, zsír, olaj stb.) hiánya a nagylózsiakat is csüggedtté, fásulttá tette és ők is várták a front mielőbbi átvonulását, amire 1945. március 30-án sor is került.

Az első szovjet felderítő március 30-án éjfél után jelent meg, majd egy-két óra múlva a Nagyerdő irányából az alvégen át megérkeztek a szovjet tankok is. Rövid pihenés után vonultak tovább.

A délelőtti órákban, miután a felcsigázott idegek kezdtek csillapodni, újból rémület szállta meg a falut. A menekülő német csapatok ágyúinak lövedékei süvítettek a község légterében. Az Alszeg végén lakó Németh (petigyura) Sándor pajtájába is becsapódtak, amely kigyulladt. Ő és felesége próbálták oltani a tüzet, közben a pajtában felhalmozott, ottmaradt lövedékek felrobbantak és mindkettőjük halálát okozták. A következő éjszaka sem múlt el pánik nélkül. Eltévedt német repülőgépekből hullottak kisebb bombák, főleg a Fő utcára. Több ház ablaka betört. Emberéletben nem esett kár. Szovjet csapatok még áprilisban és májusban is érkeztek, de csak rövid ideig tartózkodtak itt.

Április 10-e körül az utolsó német csapatok is elhagyták az országot. Ennek a nagylózsiak is örültek, de ugyanakkor számbavették azokat, akik akár katonaként, akár deportálként pusztultak el:

Biacsics József
Boda János
Bodzai Vendel
Bősze István
Gráczol József
Haubner János
Horváth Jenő vadőr
Horváth József (csepregi)
Horváth Sándor
Lőrinc Sándor
Máltai (Májer) Gyula
Mikó József asztalos
Németh István
v. Németh János (berzai)
Répcei István
Szíjjártó István
Szilvási József fogházőr
Szilvási József (újvárosi)
Tóth Lajos (csiszár)

Deportáltként halt meg Horváth Ferenc (Pipás Feri) és Tóth György (Kertész Gyuri).

A halottak nevét a község vezetősége az 1923-ban felállított hősi emlékműbe vésette be.

A március végi és az április eleji napok izgalmai lassan elcsitultak és megkezdődött az új rend kiépítése.

17 Uo.

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

Az alkalmi bélyegzők

(Huszonharmadik, befejező közlemény)

142. 40. VASUTASNAP. SOPRON, 1990. 07. 08. 1990

143. 1865—1990. * 125 ÉVES A SOPRON—KANIZSA VASÚTVONAL 1990

144. 125 ÉVES * 1865. IX. 21. A SOPRON—KANIZSA VASÚTVONAL. SZOMBATHELY. 1990. 09. 22. 1990

145. 100 ÉVES A SOPRONI TELEFONHÁLÓZAT. SOPRON 1990. december 22. 1990

146. XXXIV. Fizikatanári ankét. Sopron, 1991. IV. 3. 1991

147. Széchenyi István Emlékév. Budapest—Sopron—Budapest Emlékvonat. Nagycenk, 1991. április 8. 1991

148. ELSŐ ORSZÁGOS TŰZOLTÓ NAPOK. SOPRON, 1991. 05. 03. 1991

Sosztarich András:

A sportrepülés soproni emlékei

1. 1909 októberében Budapesten plakátok hirdették a La Manche csatorna átrepüléséről ismertté vált Blériot repülőgépének fővárosi kiállítását és bemutató repüléseit. A látványosságot több mint 200 ezer ember élvezte és csodálta. Az esemény a repülés iránt amúgy is meglévő nagy érdeklődést még tovább fokozta és az első magyar repülőgépépítők, kísérletezők munkakedvét és tevékenységét tovább serkentette.

Sopronban már 1910 márciusában az Erzsébet kertben, az azóta lebontott pavillonban kiállították Blériot eredeti monoplánját. Így nevezték akkoriban az egyfedelű repülőgépeket. A sajtó és röpcédulák ismertették a gép adatait és a 20, 40 és 60 filléres belépődíjak lefizetésével igen sokan csodálták meg a híressé vált repülőgépet.

Ugyanez év május 18-án Sopronban, a győri országút melletti lóversenytéren, 25 000 néző előtt e repülőgép bemutató keretében a levegőbe is emelkedett. Ez alkalommal azonban nem maga Blériot vezette a repülőgépet, hanem berepülő pilótája, gróf Montigny. A bemutató repülések 3, ill. 6 percesek voltak. Így hát Sopron volt az első vidéki város hazánkban, melynek lakói merevszárnyú gépmadáron láthatták repülni az embert.

Bár nem kimondottan a sportrepüléshez tartozik, mégis érdemes megemlíteni a „Schmoll-paszta" cipőtisztítószert reklámozó kivilágított repülőgép esti repüléseit. A HA-ASA lajstromjelű, Raab-Katzenstein RK 2, Pelikán típusú gép a lóversenytérről startolt s ugyanoda szállt le, két nagy jelzőtűz fényének segítségével. Az egyik repülésen Székely Géza nyomdatulajdonos is résztvett és nagy lelkesedéssel számolt be a Soproni Hírlap hasábjain a kivilágított város szép látványáról.

Mindkét esemény még nem a soproni repüléstörténet része, de hatásukkal igen nagy mértékben elősegítői voltak a sportrepülő élet megindulásának Sopronban.

2. Az első világháború utáni békeszerződés 1921-ben történt ratifikálása után hazánkban teljes repülési és repülőgépépítési tilalom volt. Az eredetileg hat hónapos korlátozás 1922 év végéig tartott. A repülősportot 1927 és 1929 között a Műegyetemi Sportegyesület keretében létrehozott vitorlázórepülő-csoport keltette életre. A magyar vitorlázórepülés megindulása az 1929. évre tehető. Az 1931 júliusában Endresz György és Magyar Sándor által végrehajtott sikeres magyar óceánrepülés tovább fokozta a repülés iránti érdeklődést városunkban.

A Győr—Sopron—Ebenfurt-i Vasút nagyrészt munkás és iparos fiatalokból álló 366. sz. „Végvári" öregcserkész csapata tagjainak különleges tevékenységi kört keresett, mert az ifjú cserkészeknek való munka nem tudta teljesen lekötni a csapat tagjait. Így egyik részük a Fertőn vízitelepet létesített, egy másik csoportjuk pedig motornélküli repüléssel kívánt foglalkozni. Fejlesztési céllal a GYSEV megvásárolta az üresen álló régi szeszgyár épületét. A benne lévő helyiségeket, melyek alkalmasak voltak műhelynek a gépépítésre, a „Végváriak" Szabados József által vezetett repülőcsoportja használatra megkapta. A vasút vezetősége kezdettől fogva megértette a cserkészek törekvéseit és elképzeléseik megvalósításához maximális segítséget nyújtott. A lelkes öregcserkészek 1932-ben merész vállalkozásba kezdtek: nekifogtak egy „Zögling" típusú motornelküli iskolarepülőgép építésének.

E munkával egyidőben a Soproni Automobil Egyesület is megszervezte sportrepülő szakosztályát, a SAERO-t és megrendelt egy „Zögling" típusú gépet a Lingel bútorgyártól. A Soproni Hírlap 1932. szeptember 25-i száma már hírt ad a gép megérkezéséről és arról, hogy az a „Kaszinó épületében megtekinthető".

1932 októberében Budapesten repülőkiállítást rendeztek, melyet a soproni cserkészrepülő-csapat testületileg megtekintett. A gépépítő munka a szeszgyári műhely-

ben szorgalmasan folyt. Készültek a szárnybordák, sablonok, alkatrészek. Munkájukhoz ezt megelőzően kis modellek építésével szereztek gyakorlatot, tapasztalatokat. Nagy segítséget adtak a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület szakemberei, pilótái, akikkel azután évekig tartó sportbarátság fejlődött ki. Közöttük feltétlenül meg kell említeni a magyar repüléstörténet kiemelkedő alakjait, mint Bánhidi Antal gépészmérnököt, aki a híres „Gerle 13" repülőgép tervezője és pilótája volt, Szegedi Józsefet, Hunyor Csabát, Dicsőffy Józsefet. A vasúti főnökség engedélyével Eitzenberger Vilmos a Cserkészrepülők budapesti műhelyében fél évig tanulta a vitorlázó repülőgépek építésével kapcsolatos speciális asztalos munkákat, valamint Hosszú István volt tábori pilótától a kábelfonás tudományát. Ez nagyon fontos volt, mert az akkori motornélküli iskolagépeken még igen sok kábeles merevítőt és mozgatóhuzalt alkalmaztak. Mivel a repülőgépépítéshez felhasznált anyagok csak előzetes műszaki próbák után voltak beépíthetők, e vizsgálatokat és engedélyezéseket a Budapestről hívott mérnökök havonta elvégezték. A válogatott faanyagok és egyéb felhasznált alkatrészek is a fővárosból érkeztek, már engedélyezési pecséttel ellátva. A csavarokat például a bécsújhelyi repülőegyesület adta.

A gépépítés ideje alatt a cserkészek sokat jártak a Műegyetemi Sportrepülő Egyesületnél, a MÁV Testvériség, az Ezermester Cserkészek és a MÁV-Aero Istvántelki műhelyeiben tapasztalat- és gyakorlatszerzés céljából.

Ezalatt a Soproni Automobil Egyesület sportrepülő szakosztálya is folytatta szervező munkáját. Hefty Frigyes főoktató, tábori pilóta 1932 júliusában Sopronban, az Elite Mozgóban vetített képes előadást tartott a vitorlázó repülésről. Erről számolt be a Soproni Hírlap 1932. július 10-i száma.

A cserkészrepülők vezetője, Szabados József 1932 júliusában Gödöllőn 10 napos oktatóképző táboron vett részt s ott letette a vitorlázó repülők „A" vizsgáját. Ez 30 mp-es egyenes siklást jelentett. Akkoriban még az „A"-vizsgajelvényeket is számozták, s Szabados az országban a 31. számút kapta. Az „A"-vizsga jelvénye kék, köralakú mezőben stilizált sirály, mellette az országjelző *H* betűvel. Szabados József első ismerkedése a motornélküli repüléssel még 1929-ben a Mókusvölgyben történt, ahol egy „Zőgling" géppel néhány ún. „csúszást" végezhetett.

A Soproni Automobil Egyesület, a SAE repülő szakosztályának gépét a Kaszinói kiállítást követően 1932. október 9-én, a Hubertusz alatti területen, ünnepélyesen felavatták. A repülőgép a „Sopron" nevet kapta. A bemutató rendezésében nagy segítséget adott Hefty Frigyes, aki meghívta a kaposvári SACAERO tagját, Abaffy Genovévát, az ország első női repülőjét is. A bemutató szép számú közönsége előtt rajtuk kívül Balázs Ádám, Nyoszoly Imre és Szabados József mutatott be gumikötéles, csigastartos és autóvontatásos indítással repüléseket.

A cserkészrepülők gépesítése rendben folyt és nyolc hónapi szorgalmas munka után elkészült a repülőgép. A hivatalos felülvizsgálat is megtörtént és a gép alkalmassági bizonyítványt kapott. Tárolása hangár híján egyelőre a szeszgyári épületben történt. Az első kísérleti repülések még a harkai fennsíkon, vagy ahogyan akkoriban nevezték, „platón" történtek, ahová a repülőgépet szétszedett állapotban, „kézben" vitték fel.

3. Az új gép felvatására 1933. április 30-án került sor. Ezt megelőzően azonban a színházi festőteremben kiállították, hogy a város közönsége is megszemlélhesse. A „Felsődunántúli Hélfői Újság" 1933. április 24-i számában olvashatók a következő sorok: „... A kiállítás legnagyobb és egyszersmind egyedülálló, váratlan érdekessége a Magyarországon legelső cserkész vitorlázó repülőgép, amely az utolsó csavarig és illesztésig Sopronban készült. A 366-os »Végvári« vasutas csapat 12 tagja építette nyolc hónapon át. Szabados József parancsnok, kiképzett repülő vezetésével, Holl Jenő dr. üzletigazgató páratlan áldozatkészségéből. A gép ünnepélyes keresztelője jövő vasárnap, 30-án lesz a Hubertusz alatt lévő repülőtéren. Ezzel kapcsolatban a kiállításon vannak légcsavarok, repülő modellek, fényképek a repülő életből, alkatrészek, így a startnál használt gumikötél 800 szálból álló mintadarabja stb..."

Kalmár Zoltán
írógépvállalat
Sopron
írógépek és javitások legszolidabb árban
A vasutas cserkészrepülők gépének bevonásához használt vásznat
Filo Frigyes divatkereskedő
szállította.
Sopron, Várkerület 123.
Jamboree Gödöllőn
augusztusban!
Repülőtéren Hubertusz-büffé!
A Gysev. 366/ö. „Végvári" öregcserkészcsapatának repülő csoportja a Müegyetemi Sportrepülők Egyesületének valamint a Soproni Automobil Egyesület Repülő Osztályának
közreműködésével
REPÜLŐGÉP-KERESZTELŐT
és
Motorosrepülőbemutatót
rendez ma délután 3 órai kezdettel a Hubertusz alatti lovassági gyakorlótéren.
Bemutatások:
Müegyetemi Sportrepülők B. L.-gépein, a Soproni Automobil Egyesület Sopron-gépen, a „Végvári" Cserkészrepülők Végvár-gépen.
Két film egy műsorban ma a
Városi Moziban
Itél a Balaton és Miss Akrobat
A cserkészrepülők sportcipőit
Füzy Bertalan
cipész
Rákóczi-u. 15
készítette.
Horváth Kálmán
könyvkereskedés
Autóbuszok déli 1 órától a 76-os emlékműtől a gépkeresztelőre
Viteldij 40 fillér
Pünkösd-vasárnapján
rendezi a
Soproni Automobil Egyesület „Magyar-Osztrák-Válogatott-Motorkerékpár-Kupaversenyét".
Vegyen
vasuti menetjegyére Müegyetemi Sportrepülő bélyeget!
A vasutas cserkészrepülők gépéhez használt összes Krayer-féle festékanyagot
HATTYÚ-FESTÉKHÁZ
(volt Molnár-fiók) szállította.
Sopron, Várkerület 28.
Támogassuk a magyar repülősportot
RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.T. BERLŐL SOPRON

1. kép

A Soproni Hírlap pedig ugyanekkor arról tudósított, hogy a tervezett repülőnap miatt nem indítanak filléres vonatot Budapestre. Végül idézet a Sopronvármegye 1933. április 25-i számának cikkéből: „... Valamikor Sopron kultúrhistóriájának érdekes adata lesz, hogy a »Végvári« cserkészek építették Sopronban az első vidéken készült repülőgépet ..." (1. kép).

Az új gép átadását megelőzően, április 29-én a megyeháza dísztermében Bánhidi Antal és Hefty Frigyes repüléstörténeti felolvasást tartott. Bánhidi közel két órás, érdekfeszítő előadásban számolt be a „Gerle 13" nevű kétfedelű repülőgépével végzett Földközi tenger körüli repülőútjáról, Hefty pedig a motornélküli repülést ismertette.

A soproni cserkészrepülők első repulőnapjára március 30-án került sor a régi Hubertusz vendéglő alatti lovassági gyakorlótéren. Ez a terület a bécsi országút és a megszüntetett — Bécsújhely felé vezető — út által képzett sarokban volt található. A megnyitó beszédben Hefty Frigyes főoktató annak az örömének adott kifejezést, hogy az első soproni motornélküli repülőgépet, a „Sopron"-t, oly hamar követte a második, a cserkészeké, mely a kereszteléskor a „Végvár" nevet kapta. Az új gépet Haich Károly GYSEV vezérigazgató nevében dr. Holl Jenőné avatta fel. Az ünnepi beszédek után Hefty főoktató repült az új géppel majd a műsor Szabados József, Abaffy Genovéva, Balázs Ádám, Nyoszoly Imre repüléseivel folytatódott. Az eseményekről a korabeli szaklap, az „Aviatika" így írt: „... nem lehet csodálkozni a repülőnap sikerén, mert azt egy tervszerűen felépített propaganda előzte meg."

Érdemes a „Végvár" építőinek a nevét megemlíteni: Agg Pál, Galavics János, Horváth Lajos, Kirnbauer István, Linzbauer Antal, Kiss József, Mentes József, Pál László, Szabados József, Tóth József, Tremmel Nándor, mindannyian a GYSEV dolgozói.

A soproni cserkészrepülő csapat tevékenységének következő neves eseménye az 1933. évi gödöllői cserkész világjamboree-n való részvétel volt. Az odaszállított „Végvárral" együtt 17 gép állt a repülő altábor rendelkezésére. Ezek némelyikével a soproni repülőknek is módjuk volt repüléseket végezni. A tábor két hete alatt öt soproni repülőnövendék: Agg Pál, Galavits János, Horváth Lajos, Kiss József és Linzbauer Pál „A"-vizsgát repült.

1934. május 20-án ismét repülőnapot rendeztek Sopronban. Ez műsorával és sikerével felülmúlta az előzőket. Bánhidi Antal és Rotter Lajos meghívásával és szereplésével a magyar sportrepülés reprezentánsai és az akkori leghíresebb, magyar tervezésű és építésű repülőgépek: a világrekord-repüléseiről ismertté vált „Gerle 13" motoros gép, és az ugyancsak ismert, kiváló „Karakán" nagyteljesítményű vitorlázó gép bemutatója tette emlékezetessé e repülőnapot. A műsorban Hefty és Abaffy repülései mellett, Rotter és Bánhidi, valamint Hunyor bemutatói is műsoron voltak. Az egyidejűleg lebonyolított utasrepültetés alkalmával közel száz felszállást végeztek s így sok soproni részesült az első repülőút élményében.

A soproni repülők mindaddig a harkai fennsíkon működtek, csak repülőnapjaikat tartották a Hubertusz alatt. Úgy döntöttek, hogy a Légügyi Hivataltól kapott támogatással a repülőnapok alkalmával kipróbált és jól bevált, Hubertusz alatti területet fogják ezentúl rendszeresen használni. Itt épült fel azután a *T*-alakú, fából készült hangár is 1934 őszén. Az új hangárban azonban csak a gépeknek volt helyük, ezért a növendékek részére a régi váltépület mellett egy kis, kb. 6×6 m-es épület létesült. Ez csak egyetlen helyiségből állott, kis szélfogó előtérrel. Emeletes ágyakon 6—8 fő elhelyezésére nyílott lehetőség. Repülőtáborok alkalmával az épületben helyet nem kapott résztvevők a repülőotthon melletti területen sátrakban nyertek elhelyezést. Jó időjárás esetén az épület előtti kertben felállított asztaloknál történt az étkezés.

4. A gumiköteles indítással a kiképzés lassú volt és nem tett lehetővé hosszabb időtartamú repüléseket. Az országban ekkor már egyre több helyen alkalmazták az ún. „csörléses" megoldást. Ehhez megfelelő gyakorlatra és képesítésre volt szükség. Ezért 1936-ban a cserkészrepülő csoportból Szabados József és Agg Pál Gödöllőn csörlőkezelői tanfolyamot végeztek el.

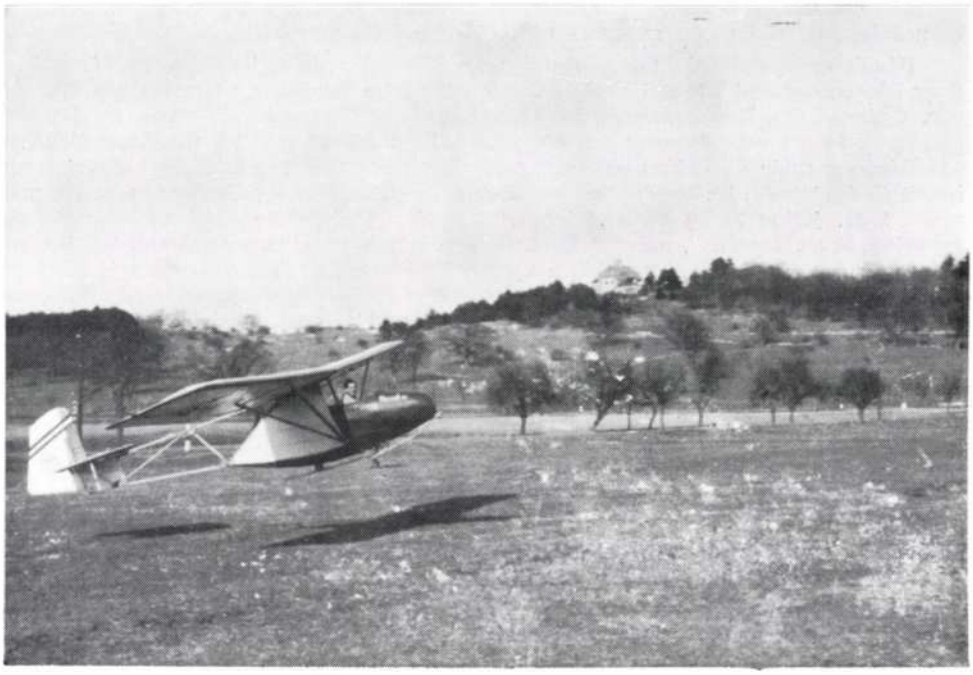

2. „Vöcsök"-típusú vitorlázó repülőgép startja

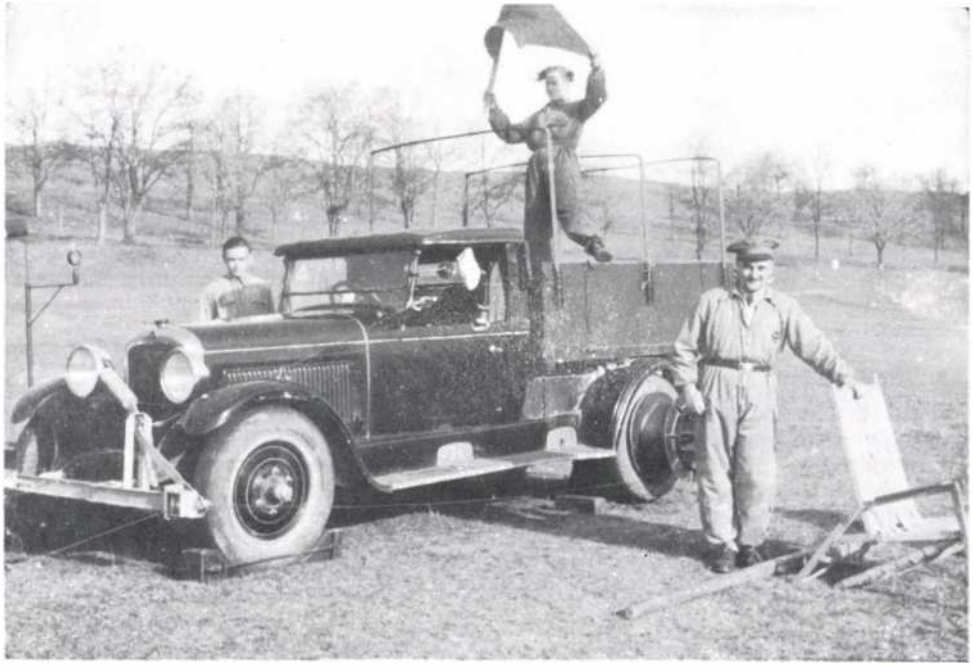

3. A csörlőautó a zászlójelzővel

Ugyanebben az évben a soproni repülők résztvettek a Mátyásföldi repülőnapon és a Hármashatárhegyen magyar—lengyel repülőtáborban.

Újabb eseményt jelentett a soproni repüléstörténetben, hogy az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal 1937-ben az ország több helyén, így Keszthelyen, Szentesen, Gyöngyösön, Kecskeméten, Sopronban, Balatonfőkajáron, Kalocsán, Aggteleken, Bugacon, és a Hortobágyon az egyre gyakrabban érkező polgári magánrepülőgépek fogadásához (már akkoriban évente 50-60 légiturista járt hazánkban) légiturisztikai leszállóhelyet jelölt ki. Sopronban a választás a hubertuszi repülőtérre esett. Az avatásra 1937. július 17-én több „Klemm" típusú repülőgép érkezett városunkba. Az eseményről a „Sopronvármegye" július 18-i száma nagy cikkben számolt be. Ugyanebben az évben a soproni repülők a szolnoki és budaőrsi repülőnapokon is résztvettek. Közben a műhely sem maradt üresen, mert újabb vitorlázó repülőgép építésébe fogtak. Az új motornélküli gép, „Hol's der Teufel" típusú gyakorló gép, 1938-ban készült el. Berepülését Szabados oktató gumiköteles indítással a szeszgyár melletti réten végezte el.

Még 1937-ben a csoport egyhetes tanulmányutat tett a vitorlázórepülés fellegváraiba, a németországi Rhön és Hornberg repülőiskoláiba, repülőtereire. Innen a Bodeni tóhoz utaztak és megtekintettek a Friedrichshafenben épülő LZ-129 jelzésű léghajót.

A soproni repülőtér hangárjában szaporodtak a gépek. A „Zöglingeket" (a SAERO is itt tartotta gépét és tagjai együttes üzemnapokat tartottak a cserkészekkel) kiselejtezték, helyükre korszerűbb, nagyobb teljesítményű, könnyebben szerelhető gépek kerültek. A „Holci" mellett megjelentek a „Tücsök" és „Vöcsök" sikló, ill. gyakorló gépek. Ez utóbbiak tervezője az idősebb Rubik Ernő, neves magyar repülőgéptervező volt (2. kép).

Kiszélesítették a repülők körét is. A cserkészrepülők mellett több középiskolából, így a Széchenyi reálgimnáziumból, az Ev. Líceumból, a Kereskedelmi iskolából, az Ev. Tanítóképzőből diákcsoportok szerveződtek és rendszeresen részt vettek a repülőkiképzésben. Mivel a repülési lehetőségek ekkor még eléggé korlátozottak voltak, kísérleteket folytattak másfajta, nagyobb kiindulási magasságot és így hosszabb repülési időt biztosító indítási módokkal. Így a Hubertusz mögötti dombgerinc tisztásán az ún. csigastartos startolást is kipróbálták a lejtő előtti vitorlázás lehetőségére számítva. Sajnos a lejtő tájolása és a hozzá szükséges szélirány ritkasága miatt ez az indítási mód nem bizonyult rendszeres repülőüzemhez alkalmasnak. 1940 júniusában egyhetes repülőtábort szerveztek Sopronban. Ezen 22 repülőnövendék vett részt, s amint azt a „Soproni Hírlap" június 25-i száma közli, három résztvevő: Gábor István, Kovács János és Holzhofer András kereskedelmi iskolai tanulók „A" vizsgát tettek. Később az „Új Sopronvármegye" november 13-i száma számolt be a repülő csoport szorgalmas tevékenységéről és Árkai József kereskedelmista, Hoffmann Ferenc és Kövesdi János levente, Sosztarich András reálgimnazista és Várszegi Ferenc kereskedelmista november 10-én teljesített „A" vizsgarepüléseiről.

A következő év tavasza jelentős eseményt hozott a soproni vitorlázó repülés történetébe: megszületett az első soproni „C"-vizsga. „Tücsök" típusú motornélküli repülőgéppel 1941. március 30-án Reményi K. András oktatógyakornok, műegyetemi hallgató 15—16 m/mp-es szélben teljesítette a minimum 5 perces repülés feltételét és a Hubertusz mögötti lejtő emelőterében 8 perc 16 mp-ig vitorlázott. Ugyanezen a napon Hauer Samu és Mathé Zoltán „B" vizsgát repült. Ez öt, minimum 2-2 perces repülés különféle forduló-feladatokkal. A cserkész és diák csoportok mellett a Műegyetem soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara hallgatóinak egy csoportja is bekapcsolódott a sportrepülésbe. Nagy segítséget jelentett, hogy néhánynak közülük — mint Balázs Ádámnak, Huszty Mihálynak, Czékus Zoltánnak, Reményi Andrásnak, Konrád Ödönnek — már volt valamely előképzettségük a vitorlázó repülés terén.

5. A következő, 1942. év a soproni motornélküli repülősport terén gyökeres változást hozott. Sikerült beszerezni egy 90 lóerős „Nash" gépkocsit, melyet a repülő

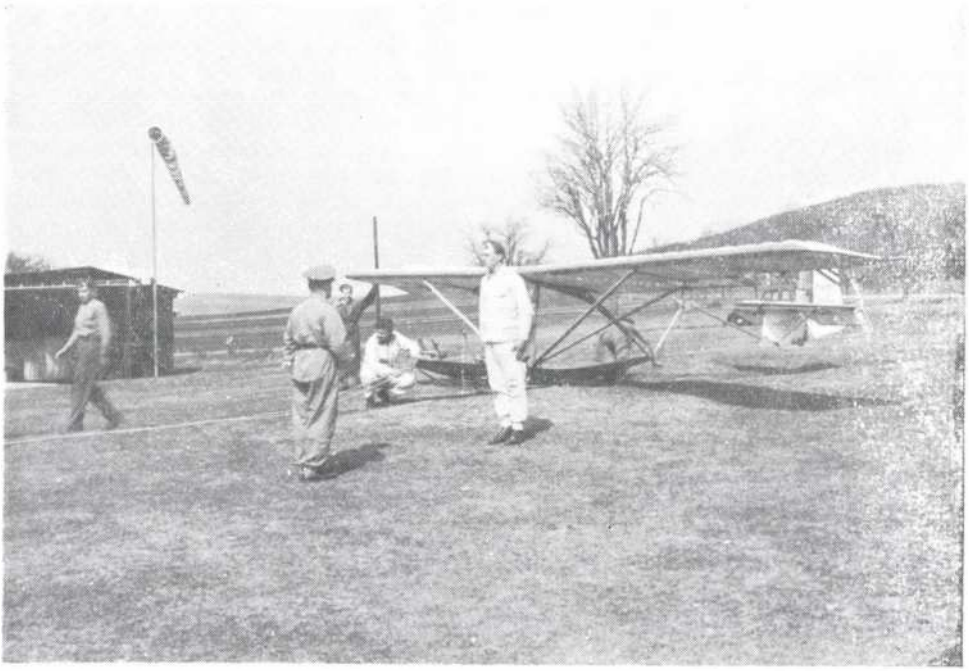

4. Kezdők oktatása

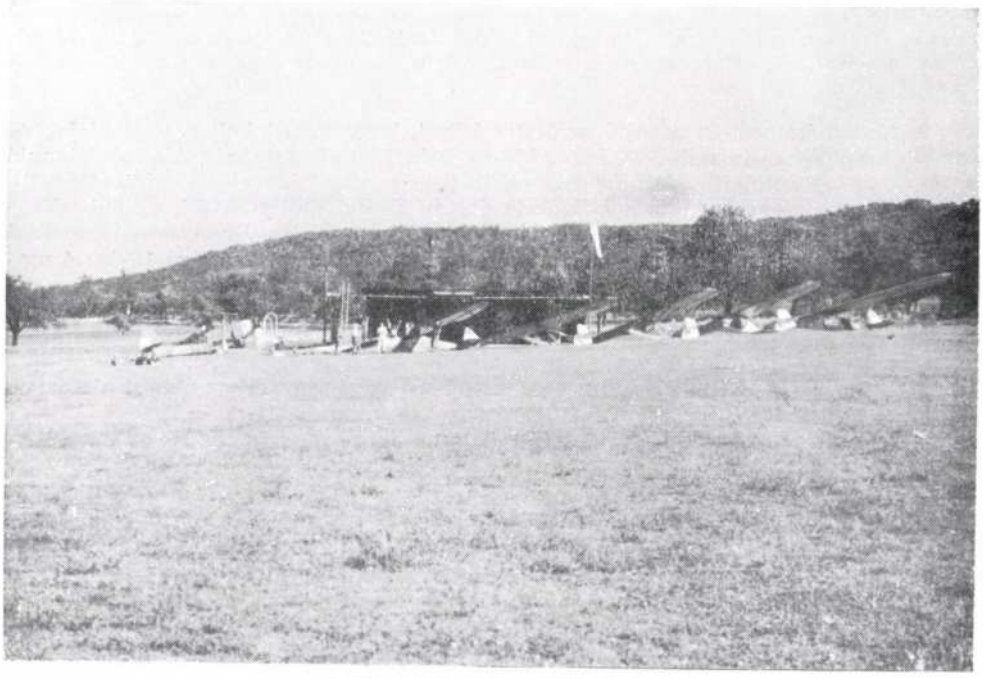

5. Az 1943. évi repülőtábor

csoport ezermesterei csörlésre is alkalmasnak alakítottak át (3. kép). A felbakolt gépkocsi hátsó kerekére erősített dobra történt vontatáskor a kb. 1000 m hosszú csörlőkábel feltekerése, mely a ráakasztott repülőgépet a kívánt sebességgel a magasba vontatta. Ezzel a megoldással akár 2-300 m magasságot is el lehetett érni. Ez egyszeriben megnövelte a végzett repülések időtartamát. A csörléssel elérhető nagyobb magasság lehetővé tette, hogy megfelelő erősségű szél esetén a közeli lejtő emelőterét is kihasználják és így a sík vidéki repülőüzemet össze lehetett kapcsolni a lejtő mentivel. A Nemzeti Repülő Alap ebben az évben még egy „Vöcsök" típusú gépet is adott át Sopronnak és így a kiképzés még gyorsabb lett. Az év áprilisában 40 taggal megalakult a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület soproni szakosztálya, az MSrE Sopron. Elnöke Tőzsér Aladár lett. Erről a „Sopronvármegye" 1942. április 23-i száma tudósított.

A csörlőüzem bevezetése következtében a kiképzés módszere is átalakult. A gumiköteles indítással végzett kb. 30 start után a növendékek „A" vizsgát tehettek, majd a további kiképzést már csörléses üzemmóddal folytatták. Ebben az időben még nem álltak rendelkezésre kiképzésre alkalmas kétüléses motornélküli gépek. Minden repülőnövendék teljesen egyedül ült a gépben és a start pillanatától a földetérésig teljesen magára volt utalva. Az oktató repülésvezető jó előkészítő munkája különösen nagy jelentőségű volt ilyen körülmények között.

1942 júniusában ötnapos repülőtáborban 15 fő vett részt s közülük Bencsik Ferenc és Horváth József ipari tanulók, valamint Strausz Pál és Steiner Barnabás líceumi diákok „A" vizsgát repültek.

Az MSrE soproni szakosztálya, mely üzemnapjait rendszeresen a cserkész és diák csoportokkal együtt tartotta, megkapta a megígért „Vöcsök" típusú iskolagépet. Így a kis fahangárban már öt gépet tároltak. Ezek egy kivételével csak részben vagy teljesen szétszerelt állapotban férték el. Összeszerelésük a repülési üzemnapok alkalmával — hála az ügyes konstrukciólnak — gyorsan megtörténhetett. Újítás volt és nagy segítseget jelentett egy erős, 1200 cm³-es „Matschless" oldalkocsis motorkerékpár beszerzése. Ezzel a start után a vitorlázógépről lehullott csörlőkábelt húzták vissza a rajthelyre a következő gép számára. Így elmaradt az addigi fáradságos, 2 növendék által végzett kézi visszahúzás és meggyorsult a startok egymásutánja.

6. 1943 márciusában a sajtó arról tudósított, hogy megalakult a soproni leventék siklórepülő szakosztálya (4. kép). Május 9-én Bencsik István autószerelő tanuló a HA-2145 lajstromjelű „Vöcsök" géppel, 10 perc repülési idővel „C" vizsgát repült. Példaképpen érdekes végignézni Bencsik István addigi motornélküli repülői pályafutását megmaradt startnaplója alapján: első orvosi vizsga Dr. Lipner Pál által 1941. november 5-én. Első startja gumiköteles indítással 1942. március 15-én: 4 mp-es „csúszás". Az „A" vizsgát 30 mp-es repüléssel a harmincadik startjával tette le, s addig 6 perc 3 mp-et mutat ki repült időben a napló. A „B" vizsga feltételeit az 52., 55., 59., 60. és 61. startjával teljesítette 1942. október 12. és december 20. között, s addig 32 perc 50 mp volt a repült összidejc. A „C" vizsgát a 92. startjánál tette le s ekkor már összesen 1 óra 30 percet töltött a levegőben, ami az akkori viszonyok között nem volt kevés.

1943 őszén úgynevezett „vontatásos kiképző" tábort rendeztek. Erre az alkalomra a budapesti cserkészrepülők „Prága" típusú motoros vontató gépével Sopronba vontattak egy „Pilis" típusú gyakorló vitorlázó repülőgépet, majd a vontatógép Szombathelyről elhozott egy „Cimbora" mintájú kétüléses vitorlázó iskolagépet is. Ez a szeptember 8—10-e között lebonyolított vontatásos kiképzés Nagy Árpád szombathelyi főoktató segítségével folyt. A táborozás ideje alatt Hoffmann Ferenc nyomdásztanuló, Ludván Lóránt líceumi diák. Sosztarich András reálgimnáziumi diák és Zeberer Nándor líceumi diák „C" vizsgát repültek és számos társukkal együtt a kétüléses „Cimborával" és a már teljesítménygépnek számító „Pilissel" is repüléseket végeztek. Ez volt az egyik legeredményesebb repülőtábor (5., 6. kép).

Sajnos éppen akkor, amikor szívós és szorgalmas munkával, ügyes szervezéssel egyre jobban fejlődtek a soproni sportrepülés lehetőségei, a rohamosan szaporodó repülési tilalmi időszakok — melyeket a háború tett szükségessé — mindjobban gátolták a repülést. A repüléstilalmi időszakokban a növendékek és oktatók továbbra is szorgalmasan kijártak a repülőtérre. Karbantartották a gépeket, felszerelést, hangárt, tisztogatták a környéket. A fiatal munkásokból, diákokból, egyetemi hallgatókból és felnőtt dolgozókból álló repülő csoport lelkesedése, összetartása, jó szelleme példás volt.

6. „Pilis"-típusú gyakorló vitorlázó repülőgép (benne a szerző mint „C"-vizsgás növendék

A soproni cserkészrepülők társelnöke a Repülő Alap és a Magyar Aero Szövetség megbízásából még felmérte a repülőtér melletti területeket bővítési céllal, de a bekövetkezett események végül végleg megállították a munkát. Az egyesület oktatóját, Szabados Józsefet 1944-ben katonai szolgálatra hívták be és felelős repülésvezető hiányában ez a soproni vitorlázó repülő sport első és addig legeredményesebb korszakának végét is jelentette.

Bár nem a soproni repülősport történetéhez tartozik, mégis megemlítjük, hogy 1944-ben a budapesti cserkészrepülő műhely egy részlege a Harka-Kópháza majorjába költözött, s itt vitorlázó repülőgépek gyártását kezdték meg. A repülő csoport néhány tagja a nyári szünetben e műhelyben dolgozott.

A front közeledtével a visszavonuló német csapatok megsemmisítették a fellelhető repülőgépeket, felszerelést. Így pusztultak el a Sopronban lévő gépek és a hangár is. A sokévi szorgalmas munkából nem maradt meg semmi sem.

Egy statisztikai jelentés szerint 1932 és 1944 között kb. 400 fiatal részesült a vitorlázó repülés alapképzésének valamelyik formájában. Ez alatt az idő alatt, a sok

ezer felszállás és sok repült óra alatt, egyetlen esetet kivéve, a legkisebb személyi sérülés sem fordult elő. Sajnos az az egy eset halálos kimenetelű volt. Németh Lőrinc egyetemi hallgató — amint azt az alapos hivatalos vizsgálat megállapította — egyértelműen saját hibájából eredően, a csörlőkötél leoldásának elmulasztása miatt vesztette életét.

7. A hadifogságból visszatért Szabados József, a régi repülőnövendékek felkérésére, eljárt Budapesten a soproni repülősport újjászervezése érdekében, de az országhatár közelsége nem tette lehetővé a repülősport újbóli megindítását városunkban.

Egy újabb próbálkozás is meghiúsult, amikor Bencsik István, Hoffmann Ferenc és Sosztarich András „C" vizsgás vitorlázó repülők Budapestről egy roncs állapotú „Vöcsök" típusú gépet szereztek a Hármashatárhegyről és azt Sopronba szállíttatták. A gép tárolása a Major közben, a Víz- és Csatornamű V. faszínjében történt. A kijavítást a régi repülőkből és néhány új jelentkezőkből álló csoport oly sikerrel végezte el, hogy a hivatalos gépátvevő a gép repülési engedélyét kiadta és a gondos munkát külön megdicsérte. E javítás költségeire és az újra szerveződő Országos Magyar Repülő Egyesület (OMRE) soproni csoportjának támogatására a Városi Tanács 2000 Ft-ot szavazott meg. A csoport adminisztratív ügyeit Sámson Gyula, a Mérnöki Hivatal alkalmazottja intézte. A kijavított gép a május 1-jei felvonuláson is résztvett és szétszedett állapotban egy házilagos gyártású szállítókocsin a posta egyik gépkocsija vontatta. Repülőgép már volt, de még sokminden hiányzott a repülés megindításához, legjobban az engedély. Az „öreg" repülők végeztek ugyan néhány „fekete" startot a szétszedett állapotban, kézben a városból a Hubertuszra (!) kiszállított géppel és az egyedül megmaradt „kinccsel", egy öreg gumikötéllel, de ezek a repülések nem voltak sokáig folytathatók. Ezek voltak a mai napig a soproni sportrepülő élet utolsó Sopronban végzett repülései.

Győrben oktatói tanfolyam volt 1948. május 3—30-a között. Ezen Sopronból Bencsik István vett részt. Az volt a terv, hogy a tanfolyam sikeres elvégzése után — ha a repülést mégis engedélyeznék a város mellett — mint felelős oktató irányítani fogja a megújuló repülősportot. Egyidejűleg a helyrehozott gépet is kölcsönvették és Győrbe szállították. További sorsáról nincs tudomásunk. A gép szállításához ugyancsak igénybevett szállítókocsi használatlanul még jó hosszú ideig árván álldogált a győri repülőtér egy félreeső helyén. A soproni repülősport újraélesztésének ez a második próbálkozása is sikertelenül zárult. 1948 szeptemberében a már Győrben megtartott tanfolyamon még résztvett hét soproni jelentkező, akik közül Sámson Árpád „B", Antal Ferenc, Nitsch László, Ekhardt Tibor, Szauer András, Szalai Béla és Bényi János „A" vizsgával tért vissza. Bencsik István elvégezte az OMRE oktatói továbbképző tanfolyamát is és 1949-től az ország különböző repülőterein működött tovább oktatóként. A lakatos-gépkocsiszerelő tanulóból lett repülőoktató szerezte meg Sopronnak az első, az országban 19. ezüstkoszorús teljesítményjelvényt. Ehhez a bakonyszentkirályi Öreghegy lejtője előtt öt és fél órai, a budapesti, Hármashatárhegyi repülőtérről indulva Ceglédig repülve 75 km-t és eközben 1666 m magasságot teljesített.

8. Az utolsó — csak részben sikeres — próbálkozás Sopron repülősportjának újbóli életrekeltésére kb. 1950-re tehető. A kis részben a korábbi repülőcsoport tagjaiból és új jelentkezőkből alakult egyesület egyik szervezője Brattlné Csonka Blanka volt. A döntő többségben munkásfiatalokból álló csoport első összejöveteleit az Új utcai volt cserkész-helyiségben tartotta. A létszám a megalakuláskor 20—25 között volt. A munkát az előkészítő elméleti előadásokkal kezdték meg, melyeket Horváth Zoltán soproni egyetemi hallgató tartott. A kb. egy évig tartó előkészítés közben felvették a kapcsolatot a pápai „Perutz" repülőklubbal, Lengyel Zoltán repülésvezetővel. Ennek eredményeként a soproni csoport tagjai az elméleti előkészítés után a pápai klubnál gyakorlati kiképzésben részesülhettek. Hétvégeken vonaton, ill. esetenként a Pamutipar, az Öntöde, a Zárgyár vagy a Selyemipar gépjárművével utaztak el Pápára. Az iskolarepülések még itt is „Tücsök" és „Vöcsök" gépekkel folytak. Később Brattlné lemondott a klub vezetéséről, de továbbra is a cso-

port tagja maradt. Az irányítást Boros Miklós vette át. Ennek a csoportnak is sikerült egy „Vöcsök" gépet szereznie, melynek tárolása a Járási Tanács épületében történt, ahol később összejöveteleiket is tartották. Innen a volt törvényszéki épületbe kerültek. E csoportból számos fiatal tett „A" és „B" vizsgát. 1950 után még egy ideig tevékenykedtek, azután tevékenységük abbamaradt. Sopronban repülést nem végeztek.

1 Szabados Józsefnek a soproni Repülésbaráti Körben 1982-ben megtartott előadása anyagának felhasználásával készült a cikk. (Fényképek: Sosztarich András).

Cecsényi Lajos:

Elképzelések a Rábaköz önvédelmének megszervezésére a XVII. század közepén

1. A Dunántúl nyugati sávjában a védett, békésebbnek tűnő vidékek sorába tartozott a folyóktól, kiöntésektől körülvett Rábaköz, ahol a helyi lakosság huzamosabb időn át oltalmat találhatott. A szigetjellegűnek tartott területet a győri és a pápai várak távolabbról, a hódoltság irányából fedezték, mindenesetre a legnagyobb katonai erővel. A rossz állapotban lévő mérgesi, bodonhelyi, keszői váracsok közvetlen a Rába vonalát lettek volna hivatva ellenőrizni, a góréknak nevezett figyelőpontok láncolatával együtt. Távolabb, a kapuvári kastély a „hátország" védelmét látta el, inkább a kóborló fosztogatókra ügyelvén. Mindez elégséges lehetett átlagos viszonyok között, de korántsem volt megfelelő védelmi rendszer, ha a török észrevétlen felbukkant a Rábánál vagy ha nagyobb rabló csapatok verődtek össze a folyón innen. A Rábaköz békéje, gyarapodása a XVII. század közepén ugyanis általánosan ismert volt és a „zsíros falat" reménye igencsak ingerelte valamennyi rablót, volt az török szpáhi, janicsár vagy szökött zsoldosokból összeverődött garázda gyülekezet. Ellenük csakis összefogással, valamennyi helyi erő mozgósításával, illetve megelőzésként a szilárd belső rend megtartásával lehetett védekezni.

Ilyen öntevékeny kezdeményezésről szól az az instrukció, melyet Nádasdy Ferenc országbíró, Sopron vármegye egyik leggazdagabb földbirtokosa adott a rábaközi védelem ügyében folytatandó tárgyalásokra Horváth György és Falussy Miklós (1663-ban Nádasdynál „primarius aulae nostrae familiaris", 1669-ben Vas megye egyik alispánja, Vas és Sopron megyei középbirtokos számára, illetve az a válasz, melyet Szent-Tamássy Máté csornai prépost és Palonyay István állított össze. Mindkettő 1656-ból.[1]

A Nádasdy által saját kezűleg aláírt és lepecsételt utasítás foglalkozik a Rábameder szabályozásának és ellenőrzésének problémájával (ezzel együtt a folyómeder karbantartásával), az átkelőhelyek védelmével, a támadások idején aktivizálandó védelmi rendszer létrehozásával. A Rába folyó tisztítása ügyében több korábbi országgyűlési dekrétum folytatásaként 1655-ben az országgyűlés, éppen Nádasdy Ferenc elnökletével, Szent-Tamássy prépost és mások részvételével küldött ki bizottságot.[2]

Nádasdy javaslatának döntő eleme, hogy a hódoltsági parasztvármegye rendszeréhez[3] hasonlóan a tősgyökeres (azaz állandóan helyben lakos) rábaközi lakosságot egy felelős választott kapitány irányításával, tizedesek és vajdák alatt fegyverbe

1 Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Archiv Csáky Fasc. 104. No. 86, 98.

2 Magyar Törvénytár. Corpus Iuris Hungarici: 1608—1657. évi törvénycikkek. Bp., 1900, 601—602.

3 Vö. Szakály Ferenc: Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században. Bp., 1969, 30—31.

állítsa, bármikor a vidék védelmére mozgósíthatóan. A védelem erősítésére önmaga is ígéretet tett a tulajdonában lévő bodonhelyi kastély őrséggel való ellátására, helyreállítására. A kapitányi tisztséggel, a folyóval kapcsolatos munkálatok szervezésével, a töltések karbantartásával, a titkos átkelők elrontásával, a meder tisztításával — vélhetően éppen az országgyűlési döntés alapján — Nádasdy a csornai prépostot javasolta megbízni.

Szent-Tamássy és Palonyay válasza a konkrét helyzetet ismertette. Ebből kitűnt, hogy a fontos átkelőhelyeknél, Mórichidán, Bodonhelyen (és a nem azonosítható Ásványon) alig volt számottevő vigyázás, a vági hídnál és a Répcén Győrónál nem volt őrség, a keszői várban riasztásra szolgáló mozsárágyú. Az önvédelmi rendszer alapelveként a dokumentum leszögezte, hogy az árvíz és a török támadás elleni védekezésből sem nemes, sem katona, sem polgár (azaz jobbágy) nem vonhatja ki magát. A török támadás hírére mindenki köteles, fegyveresen, kijelölt helyére sietni. A védelemben való részvétel érdekében a „polgár" az „urdolgát" (robotot) is otthagyhatja.

2. *Nemzetes Horváth Gyeörgÿ és Falussi Miklos uraimekk instructioia, mit köllessék Rábakőznek megh maradássára nevünkkel proponallnÿ*

Primo. Kegyelmetek io akaratunkat aÿalvan eő Kegyelmeknek, ielencze megh, hogy mind országunk constitutioia szerint, s mind ugÿ mint földesur az kinek Rábakőzben, hanem többis, de sokaknál nem kevessebb jószága es értéke vagyon, hazánk szeretitűlis viseltetvén, kévántunk ugy provideálnÿ, hogÿ mind magok s mind áltálok ez az darab föld békességhben maradhasson; melyre, hogy eő kegyelmekis félre vetvén minden tekintetet, szűvesebben reá lepienek, szeretettel incze nevünkel, aialván a mellett mindennemő segitsigűnket, mind eő Fölségénél s mind más szűkséges heleknel.

2. Ugÿ tapasztaltuk mégh ekoráigh azt az darab földet, hogÿ rontotta legh inkább az magok kőzőtt lakozo sok gonosz tévő lator, melyek kétt rendbeliek; némelyek hellyessek, eőrőkőssek es helÿ tartok, tűs gyeőkeressek; némelyek lakoossy ugyan annak az földnek, de hátán háza, es ma itt, holnap mássut valok: mindenik felerűl azért kűlőmben valo rendelésnek, es gondviselesnek kevántatik lennÿ, kirűl ide alább irunk.

3. Vesztegeti Rábakőzt az sok mindenfelől valo belé iáro ésmeretlen czeléd, kik mássut roszul czelekedvén ott tartozkodnak, ott telepednek nyomorgatássával, énsségivel az szegénysséghnek, gonosz hire teriedissivel Rábakőznek, kik szaporittyákis az Rábán valo kelőket, utolso romlássára ugÿ fordulhat annak az darab földnek, s mindennapi fogvatkozássára az sok szegénÿ embernek, kiknek lovokat, eőkrőket es más marháiokat iktatyák azon által.

4. Fílelme Rábakőznek az töröktül, kinek aligh vagyon az Dunán innend valo egÿ darab földre olÿ szeme, mint árra, gondvisselitis kevesebb nincz, mint viszont árra, az egÿ kiczin es gyakorta szár kőzepigh által gázolhato Rába minden bátorssága, melÿs utolso gondviseletlenssséghben iutot már.

5. Ezeknek találhatni ugÿan I[ste]n után io remediumokat, czak hogÿ tapasztalható képpen ugÿ láttuk megh eddigh, kőnnyebben vigezünk, hogÿ nem mint az vigezist megh állottuk: mindeneknek főlőtte szűkséges azert közakaratbul megunk oltalma mellett olÿat czelekednűnk, hogÿ az mely hazáia heréie, azt kővetny nem akarná, bűntetésre tétessék, es minden nemő respectus, engedelem nélkül, az abbul iuttando bűntetis kőzakaratbul az Rábakőz segitsigére, es oltalmára fordittassék.

6. Mely megh léyén, elssőbenis az benne lakozo latroknak el távaztatássára szűkségesnek ítéljük, hogy senki ésmeretlen, hadnagyságok alá senkitűl ne irattassék, sőtt á menyre lehet olÿ se, az kinek háza tűze zálogia ninczen; avagy legh alább ha valamely bevételikis, Rábakőzben lévő tűs győkeres fizethető embernek vagy assecuratioiara hogÿ iámbor lészen, vagy kezessigire irattassék hadnagyságh alá; hogy az tégyen eleget érette ha kárt tenne: Ha penigh valamelÿ hadnagÿ ezen kűvűl valakit be irna, es kár tévő katonáiát kezhez nem adhatná, nÿilván megh bizonÿtatván az kár, hadnagya tartozzék megh fizettnÿ. Ki se mehessenek Rábakőzbűl

penighlen tisztvisselőiök levele nélkül semminemő dolgokert, es hogy azon levellel tőbször ne élhessenek, mindenűt az kelőkőn megh hagyattassék, hogy az Rábakőzbeli ember bemenvén Rábakőzben, levelit tartozzék az kelőn állóknak kezekben adnÿ, es a nelkűnt által se boczattassanak, viszontagh hazáiokban; az kelőn állokis penighlen minden hétben az hassonlo czedulákat tiz-tiz forint birságh alat, ha valami czedulát el dupmálnanak, tartozzanak annak az tisztvisselőnek küldennÿ, az kit Rábaköz gondvisselőinek választany fognak eő Kegyelmek, kirűlis alább irunk.

7. Hassonloképpen az idegen imminend, amonnand jővőket es czatázokat, avagy czata szine alat hozzáiok terőket, valakiknek passussok es levelek tisztvisselőiktül nem vólna, be ne boczássák; sőtt az olÿanok akar hol Rábakőzben tapasztaltatnak, minden nála lévő partikáia azoknak praédáiára titessék, az kiktül hassomlo level iáro esmeretlenek megh fogatatnak, es magokis várokban rabsságban vűttessenek.

8. Az töröknek rablássa ellen oltalom ugyan az Rába, de az mellet nagyobb oltalom az vigyázás, es az io eőrizet. Az mi az Rábát illeti, ugÿ tudgyuk az osztoruk annÿ romlasban iutottak már, maid az réghi jámborok épűlete fenekkel fől fordul, el folya egisz Rábakőzt az viz, haszontalanná teszi; az Gyeőr felől valo Rába el apad, az iszap be önti, es czak nem uÿ munkát kőlleték czinálnÿ, im az nem régen czinált ássássokis haszontalanná lesznek, be dűlnek az sok szekerőzők által, látor által, tizannÿ az hamis, mint az igaz kelő; sőtt megh ottis az hol derék kelőknek kőllenne lennÿ, ninczen őrző, ninczen vigyázo, edgÿk az mássiktul vévén példát, ninczenis kihez halgatnÿok, futnÿ inkáb hogy sem mint oltalmaznÿ szalad az szegénsségis. Valának ugyan az vármegyének sok io gondolati, goorekat épittettek, haiduk fizetissire penzt vetettek, ki szettik, perceptor tőltőzőtt é, vagy ki, véle, semmi látattya: melyre nizve egy állandot kőllene már egyszer vígeznÿ s tetzenik nekűnk: hogy az gyeőri Rába tisztitására, osztorok es arkok czinálássára fő gondvisselőnek választannák czornai praepost uramat, bizonyos pallerokat rendelninek eő Kegvelme melleie, kik az dolgot inteznék, es az Rába vizeket igazittannék, hogy száraz űdőben kapuvári várunkat szarazzon ne hadnák, az mint valahánszor már czak nem megh történt; az előt valo űdőkbenis, a czornai praepostok io emlikezetre hassonlo dolgokat vűttenek véghben, nem kietleő ez mostanÿs nagy szeretettel fáratsságát nem kémilli. Edgÿtt kőz akaratbul vígezzék el aztis ő Kegyelmek, es az tilos kelőket vágassák s erőssittessek be. Capitalis poenát tévén az ki azt fől bontya, es szabad praedanak hagÿvan az kit azon tilos kelőkön által iárnÿ tapasztalnának. Az mi, az katonai oltalmat illeti, hogy mássoknak io peldáiara legyűnk, magunk hirré teszűk ő Keg[yelmek]nek, hogy el vigeztők telyessigessen magunkban. Bodonhelt mindenestűl szabad hellye tészűk, melynek castélya épitésse segitsigét ő Keg[ye]lmektül szeretettel kéványuk, oda bőczűletes fő renden valo szolgankat teszűk, az ki az katonasságot gyarapicza, es zabolábanis tarcza, eő Kegyelmekkel oltalmokra kőz ertelemben legyen; De ehez szükséges, hogy embersiges embertis válaszon eő Keg[yelme]k, az kitűl az katonai állapotban az a darab főld kőzőnsségessen fűgiőn, nem tovább, hanem czak az mi ánnak az darab főldnek oltalmára szűksségh. kévántatik azis, hogy legh alább minden fertály esztendőben mustráia legyen Rábaköznek, sok io iffiu legénnÿ lévén, paraszt legenÿs, azoknak vaidáiok, tizedessek tittessenek, kik bizonyos bűntetéssek alatt fegyvert tartanÿ tartozzanak. Edgyet kőll Gyeőrrelis értenÿ és az szomszéd végh házoczkákal, kikkel bizonyos ielt kőll végezny, melyre szorgalmatossan vigyázván mindgyárt iel adattassék lővessel, es el rendelvén melÿk része az földnek, melÿ hová tarczon, minden felől ki ki az maga helÿre fegyveressen bűntetis alat siessen. Haszontalannan látzanak nekünk az goorek, mert szűk az pénz magyarnál s nehezen fizet abban valo vigyázók[na]k, de az maga kezi munkáiát inkább nem szánnya: javalyuk azert, hogy inkább az goorek helet széles és mély árkok arkoltassanak, enÿhánÿ izben valo tűskés kertekkel olÿ helén, az hol félő volna az törökök[ne]k által menetele, melyeket minden esztendőben kőnyen uÿthatnak, es az melyekben kőnyen inkább mint vizetis vűhetnÿ, fenek főld lévén Rábakőz; az derék penighlen hidákon hogy megh tartassék az vigyázás, az kit ő kegyelmek fő gondviselőt választanak, annak incumbályon az árra való vigyázás, es azok[na]k gondvisseletlensséghe, ha mi olÿ történnék bűntetisse.

9. Es noha minden ionak gyakrabban el]enkőzőie találkozik, aligh hidgyük, hogy akądályok nelkűl legyenek ezekis; mindazon által czak egyezzenek eő Keg[ye]l[me]k, ha mi io ezekben eő kegyelmeknek tetzik avagÿ ehez valami tőbb iot találnak, mÿ ő Fölséghe kegyelmes auctoritássávalis, s az országtul nekűnk adot hatalmunkal készek leszűnk az kőz iotu] idegeneket magunk oltalmunkra kénszerítennÿ.

10. Ha mi ezeken kűvűl occurrálnak, es kéváltkeppen, hogy az egész vármegye nélkűl ezeket nem concludálhatnak, azokat hadgyuk az Keg[yelme]tek dexteritássára, hogy Keg[yelme]tek mind ánnak az darab főldnek oltalmának s mind az magunk bőczűletinek consulályon; mivel mÿ ezt az eő magok instantiáiára czelekettűk. Actum in castro nostro Szeibersdorff. Die ultima mensis novembris anno domini 1656.

Groff N. Ferencz m. p.

Anno 1656 die 5 Decembris

Az rábaközi difficultasok, mellieket Groff Nadasdi Ferencz urunk eő Nag[yság]ának kültek chornai praepost Szent Thamasi Mathe es Paloniay Istvan uraimek által

1. Moriczidan az reghi szokas szerent az tizenkét haidu continue megh legienek, egiebirant ha ugi nem találtatnak toties quoties tizenket forintot az ott *valo* gondviselőn megh vehessek, az mint az varmegie prothocollomiában be irattatot, es azt az rábaközi szűkségre fordichák.

2. Az Bodonhelreis iob gondviseles legien, mert ottis hol chak egi, hol chak ket haidu állia a strasat. Az kastelis el pusztult, lövesre valo porok sinczen hirt sem lűhetnek.

3. Az Asuanion valo kelők, es az hidnak ez elei igen rosszak, mellÿ miat az utas emberek kárt vallanak. Azok megh chináltassanak. Haidukis kivantatnak az kapu őrzésére, mert chak az egi vámos állia nappal, estvére be megien Bodonhelre, es eÿel ha olÿ sietŏ hir iűn, be nem iőhet, ez az latrok feöl nÿthattiak, es ki mehetnek raita. Kivantatik boronával az két mellieket be allittani, hogi ember melléie alhasson.

4. Az vághy hidis igen rosz, hogi az uton iáro emberek kárt vallanak marhaiokban, es embert sem tarthatnak rajta az kapu őrzésére, az vámot pedigh megh vészik. Ezis megh czinaltassék, es az vegezés szerent az hidon haiduk allattassanak. Hanem az mint az prothocollomban be vagion irva, az varmegie az vámot el vehesse tűlök, es az hidnak epűletire fordittassek.

5. Az Lengiel molnánál valo kelő el bontassek, mert sok lopot marhát visznek által raita.

6. Sebesnél sem engettetik megh az kelő.

7. Az gioroi kelő az vegezes szerent sorompos legien, es azt hitvös haiduk álliák. Ha nem, be szagattatik.

8. Az górék megh fodettessenek, hogi falu szám szerent, mikor kivantatik, belé alhassanak.

9. Az idegen földről es vegekből be iőtt czavargo, avagi quarteliozo lovasok, avagi haiduk, akár kik legienek, levelek nem lévén uroktol, capitanioktul, hadnagioktul, avagi vaidaktul, megh fogattassanak, es lovok, fegiverek el vetessenek, az ki iambor lészen, igazicza magat.

10. Rabaközben mas idegeneknek ne legien szabad quarteliozni, mert elegh katona, haidu vagion Rabakőzben, hanem ha az szükségh kivannia. Egieb arant ki vezettetik.

11. Mind az viz ellen, s mind az török ellen, az hol kivantatik mindenüt epiczenek, senki ebben szabados ne legien, se nemes, se katona, gialogh, se polgar birsagh alat .

12. Ha az török hir erkezik minden ember lovas, gialogh sietseggel, io fegiverrel, az hova kivantatik, oda mennienek. Az ki el marad megh birsagoltassek, meli az közönseges iora fordittassek.

13. Hogi ha Giörőt avagi Pápán lűnek, az hol mosárok vannak Rabaközben, mindenűt lűÿenek, ha el mulattiok bűntetese legien.

14. Az kik latrokat hazoknál tartanak, vegye menven rea mehessenek, es megh foghassak, es az orgazdát erdeme szerent megh büntethessék.

15. Érsek uramat eő Nag[ysag]at informalni, hogy Keszőben hir mondo mosár tartassék.

16. Az molnarok urokhoz valo biztokban igen feöl veszik az malom feieket, feöl tartván az vizet, meli miat sok károkat vallunk. Azokat szallittani, es mint annak az rendi, az szerent legienek. Egiebarant megh bűnleltetnek. Ezeket pedigh mind valamenni molnarok vannak, mind azok chelekessik.

17. Kivaltkeppen az keczkedi molnar az minemü zugót az varmegie czinált az malom mellett, azt be tőisselte, meli miat az osztrokonnis fölliűl iár a viz, es sok karokat teszen. Az feöl nyttassek, es az viznek ut adassek, egiebirant bűntetese leszen.

18. Az kapui uraimek az Rábát az hidnál ugi ki szoritottak, hogi az utat által foliván, nagi veszedelemmel mennek által az szekeresek, meli miat az gykéniesis elromol. Az megh töltessek.

19. Mikor az polgárt az Rábára, avagi haidusagra hirdetik, az ura dolgatis hatra hadgia, mivel ez szükségessebb, ezt birságh alat el ne mulassa, es az tisztviselöktül se bántattassanak.

20. Török rab ezen Rábakőzőn által ne vitessek. Ha katonak hoznak az szemek be kőttessek, szokas szerint.

21. Az moriczidai es malomsokiak az Rába mellieket ne mereszelliek vagni, hogi ut nytas ne legien az Rábára. Ha raita tapasztaltatnak, minden marháiok el vétetnek es maguk megh fogattatnak, az haiok az kasteli alá vitessenek eyelre.

22. Az marczaltövi erdő fáiát az hidra vigiek, mert ha iégen czinálnak utat mind el vetetik.

23. Kivantatik ezis hogi mind ezekben egi fő gondviselő tétessék az kitül mindniáián az egesz Rabaköz fügiön es egiet értvén véle az szófogadatlanok megh büntettesenek. Es mind ezeket effectusban vegie. Ezeken kivül ha mi olÿ difficultasok occurálnak, követ uraimek azokrolis eő Nag[yság]át informalliak.

Jelzete:
Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Archiv Csáky (A Csáky család szepesmindszenti levéltára) Fasc. 103. No. 11.

Grüll Tibor:

Gensel János Ádám könyvtárának maradéka

A Soproni Szemle hasábjain nemrégiben Nikolics Károly foglalkozott a neves soproni származású orvos-meteorológus, Gensel János Ádám életművével.[1] Genselnek szoros kapcsolata volt a könyvekkel, nemcsak munkájából kifolyólag, hiszen 1701-ben a páduai egyetemen ő volt a német natio könyvtárosa.[2] Magánkönyvtáráról mindaddig nem volt tudomásom, amíg a Berzsenyi Dániel Gimnázium és az Evangélikus Konvent könyvtárában végzett egykori könyvtulajdonos-bejegyzések

1 Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez. SSz. 1989, 276—278. Kiegészítés a bibliográfiához: Kaiser, Wolfram: Die Universität Halle—Wittenberg und die Arteschaft von Sopron im 18. Jahrhundert. Wissenschaftliche Beiträge der Martin Luther—Universität Halle—Wittenberg 1977/16, 12—17.

2 Házi: Soproni polgárcsaládok, I, 5418. sz.

kutatása során rá nem bukkantam két általa szignált kötetre (nr. 1—2). Az igazi meglepetés azonban akkor ért, amikor 1990 augusztusában a ruszti Hajnóczy-könyvtárat vizsgáltam át hasonló szempontból. Itt ugyanis további 13 könyvét találtam meg, melyeknek listáját itt adom közre:

1. Valsalva, Antonio Maria: De aure humana tractatus. Trajecti ad Rhenum, 1707.
   Bejegyzés: Ex Munificentia Illustrissimi Dni Comitis Joh. Palffy supremi locu(m)tenentis. D Gensel.
   (SBG Ha 29)

2. Musaeus, Johannes: Tractatus de Ecclesia. Jenae, 1675.
   Bejegyzés: Dono dedit Bibliothecae Conventus Evangelici Joh: Adamus Gensel Eques D. Marci Phil: AA: LL: Chir: et Med: D: Academiae Caesareae Collega, d. Diodorus, Poliater Soproniensis, m.p.
   (SEK Ld 258)

3. Lexicon Doctrinarum Graeco-Latinum. Basileae, (1562).
   Bejegyzés: Ex sponsione ra(ti)o(n)e Kolonics, tempore hactenus viventis cum ch: s: me possidet D. Gensel.
   (Hajnóczy P. 6.)

4. Melanchton, Philippus: Erotemata dialectices. Witebergae, 1548.
   Bejegyzés: (1) Christophorus Gensel. (2) Joha. Adamus Gensel Semproniensis. — Ex libris Joh: Adam: Genselii Ao. 1692 die 1. Junii.
   (Hajnóczy K. 78.)

5. Scriptorum publicae propositorum a gubernatoribus studiorum, in Academia Wittebergensi. Wittebergae, 1568.
   Bejegyzés: Sum Johannis Adami Genselij. Ao. 1694. d. 18. Septemb.
   (Hajnóczy J. 36.)

6. Melanchthon, Philippus: Examen eorum ... qui adiuntur ministerium evangelij. (Wittebergae), 1569.
   Bejegyzés: Sum Johannis Adami Genselij.
   (Hajnóczy F. 120.)

7. Stumpff, Johannes: Des grossen gemeinen Conciliums zu Costentz gehalten. h.n., é.n.
   Bejegyzés: M. Chr. Genselius (Gensel János Ádám édesapja)
   (Hajnóczy H. 13.)

8. Luther, Martin: Lucubrationes pars I. Basileae, 1519.
   Bejegyzés: M. Chr. Genselius possessor.
   (Hajnóczy F. 6.)

9. Chemnitz, Martin: Postilla oder Auslegung der Evangelien. Franckfurt am Mayn, 1593.
   Bejegyzés: Annumeror supellectili Johannis Adami Genselii P. Ao. 1693. Die 26. Febr.
   (Hajnóczy F. 3.)

10. Concordia. Dresden, 1580.
    Bejegyzés: (Sum Johannis Adami Genselij Ao. 1694. Die 18. Decembr(is).
    (Hajnóczy D. 1.)

11. Pezelius, Christophorus: Argumenta et oblectiones. Neostadii, 1580.
    Bejegyzés: Sum Johannis Adami Genselij Ao. 694.
    (Hajnóczy C. 69.)

DE AURE HUMANA TRACTATUS,

IN QUO

Integra AURIS FABRICA, multis Novis Inventis & Iconismis illuſtrata, deſcribitur; omniumque ejus Partium Uſus indagantur.

QUIBUS INTERPOSITA EST

MUSCULORUM UVULÆ, *atque* PHARYNGIS NOVA DESCRIPTIO, ET DELINEATIO.

AUCTORE

ANTONIO MARIA VALSALVA Imolenſi,

Philoſophiæ & Medicinæ Doctore, in Bononienſi Univerſitate ad Inciſionem & Oſtenſionem Anatomicam Profeſſore Conducto, necnon Noſocomii Incurabilium Chirurgo.

Ex Munificentia Illuſtriſſimi Dni Comitis Joh. Palffy Supremi Locumtenentis. Com. E. III.

TRAJECTI ad RHENUM,

Ex Officina GUILIELMI vande WATER, Academiæ Typographi, cIↃ IↃ ccvii.

Gensel

Gensel János Ádám tulajdonosi bejegyzése

12. Pezelius, Christophorus: Argumenta et responsiones. Neostadii, 1581.
Bejegyzés: Ex libris Joh. Adami Genselij m.p.
(Hajnóczy C. 70.)

13. Corpus Iuris Civilis. Aureliopoli, 1604.
Bejegyzés: Sum ex libris Johannis Adami Genselij. Ao. 1694. constat 5 fl.
(Hajnóczy L. 5.)

14. Wurmser, Johannes: Exercitationes Academicarum ex Jure publico depromptam. Tubingae, 1654.
Bejegyzés: Sum Johannis Adami Genselii, accepi dono a J.E.M. Anno 1692. die 20. Apr.
(Hajnóczy L. 31.)

15. Initia Doctrinae Physicae. Lipsiae, 1563.
Bejegyzés: Sum Johannis Adami Genselij Anno 1694. d. 20. Maj.
(Hajnóczy N. 54.)

16. II. Ferdinándról szóló történeti munka (címlap nélkül).
Bejegyzés: Sum ex libris Johannis Genselii. A. 1692. Die 17. Aprilis. Accepi dono a J.E.M.
(Hajnóczy M. 94.)

A ruszti Hajnóczy-anyagban még egy rá vonatkozó érdekességet találtam: Johannes Mauricius Hoffmann Genselről mondott gyászbeszédét.[3]

A fenti könyvanyag áttekintéséből megállapíthatjuk, hogy a datált bejegyzések mindegyike Gensel hazatérése, vagyis 1703 előttről származik. A kötetek 98%-a antikva, vagyis 1601 előtti kiadás. Egyetlen 1707-ben megjelent kötet van (nr. 1.), amelyről biztosan állíthatjuk, hogy már magyarországi tartózkodása alatt vette. Ez is azt az általános képet látszik igazolni, hogy a peregrinus diákok egyetemi éveik alatt gyűjtögették össze könyvtárukat, mert idehaza sem pénzük, sem lehetőségük nem nagyon volt annak fejlesztésére.[4] Természetesen az is lehet, hogy ez esetben a későbbi tulajdonos, Hajnóczy Dániel, tudatos gyűjtőmunkájával, vagyis valamilyen szempontú szelekcióval állunk szemben.[5] Erre engedne talán következtetni az orvosi témájú könyvek viszonylag kis (nr. 15), és a reformátorok műveinek és általában a theológiai témájú könyveknek nagy száma. Ebből a tényből is levonhatjuk azonban azt a következtetést, hogy Gensel János Ádám nem véletlenül és főleg nem jogtalanul birtokolta a *poliater* (ma azt mondanánk: polihisztor) címet.

Gensel könyvtáráról jegyzék nem maradt az utókorra. Ennek hiányában is alapos indokunk van azt gondolni, hogy a neves doktornak tartalmilag és nagyság tekintetében egyaránt jelentős házi bibliotékája lehetett. További kötetek felbukkanása az ország bármelyik könyvtárának átvizsgálása után még várható.

3 Memoria D. Johannis Adami Genselii ... a Johanne Mauricio Hoffmanno dicata. — Zwinger, Theodor: Triga Dissertationem medicam ... Basileae, 1716. c. kötet végéhez kötve (Hajnóczy N. 25.).

4 Klaniczay Tibor: Pallas magyar ivadékai. Bp., 1985, 80—81.

5 Hajnóczy Dánielről (1690—1747) Németh Sámuel: Hajnóczy Dániel. SSz. 1941, 234—238; Fabinyi Tibor: A soproni evangélikus líceum története (1557—1908). In: A soproni líceum. Bp., 1986, 41—46.

Barbalics Imre János:

Adat Sopron érmészetéhez

1991. jan. 13-án Szombathelyen a helyi és a megyei éremgyűjtők szokásos havi összejövetelén sikerült vásárolnom az alábbi soproni vonatkozású érmet.

Az érem anyaga: ónötvözet felületi nikkel—króm kezeléssel. Füles érem, saját anyagából préselt füllel. Átmérője 22 mm, a fülön keresztül mérve 31 mm. Vastagsága 1—1,2 mm. Az előlap 0,8 mm-es peremén belül 3 mm vastag, sima körcikkmezőben mélyített, 1,5 mm-es felirat: IPARKIÁLLITÁS SOPRON * 1925. Majd 0,2 mm

Az 1925. évi soproni iparkiállítás emlékére készült érem (Király Tibor gyűjteményéből)

vastag, mélyített kör következik, újabb, 1 mm széles sima körcikk, majd újabb vastagabb és mélyebb, 0,5 mm vastag kör. Ezen belül 17,5—18 mm átmérőjű belső kör: ennek magassága megegyezik a belső, mélyített éremsíkkal. Ebből emelkedik ki a 0,5 mm magas, domború, az érem peremével megegyező magasságú Sopron címer: várfal két ablakkal, nyitott kapuval, három bástyatoronnyal. A középső bástyatorony magasabb, mint a két szélső bástyatorony. A középső bástyatornyon két, egymás feletti ablakkal. A két szélső bástyatornyon egy-egy ablaknyílás van, a bástyatornyok felett csillag.

A hátlapon 0,5 mm-es, kiemelkedő perem, ezen belül 3 mm széles, alján nyitott, szalagszerű körcikk látható. Ezen belül mélyített, negatív, 1,5 mm-es felirat: * CIVITAS * FIDELISSIMA *. Majd 20 mm átmérőjű, 0,5 mm mélyen süllyesztett kör következik: ez alul talpban végződik. A mélyített körben helyezkedik el a függőleges tengelyt is képező Tűztorony domború ábrázolása, amely az érem peremével azonos magasságú.

Az érem 1925-ben készült a soproni iparkiállítás emlékére. További kutatások avagy esetleg véletlenek több, esetleg más anyagból készült példányt is eredményezhetnek.[1]

1 A fenti cikk beküldésével majdnem egyidőben folyóiratunk munkatársa, Király Tibor bocsájtotta rendelkezésünkre közlés céljából a gyűjteményében levő példány fényképét, amelyet itt mutatunk be *(Mollay Károly jegyzete)*.

Katona Imre:

Tallózás a csapodi római katolikus plébánia anyakönyveiben

1. Csapod egyházát 1359-ben[1] említik először okleveleink, alapítása valójában évtizedekkel korábbra nyúlik vissza. A reformáció az 1580-as években köszönt a falura,[2] az ellenreformáció pedig a XVII. század 60-as éveiben. 1699-ből már két vizitációnk is maradt fenn az egyházról. Az egyik: vázlat a Hevenessy-gyűjteményből, melyet a budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára őriz.[3] A másik, ugyanennek a felvételnek a teljes szövege.[4] A vázlat a filiákról, így Pusztacsaládról és Himodról is beszámol, a végleges példányból ez az állapot-beszámoló hiányzik. Ugyancsak van vizitációnk 1713-ból is, majd nagy hiátus után, az 1759-es vizitáció következik. A közbeeső időszakban következett be e plébánia újjászerveződése, a reformációhoz átállt hívek tömeges visszatérítése az egyházhoz. A csapodi plébánia újjászerveződésének első dátuma: 1724. Ettől kezdve már folyamatosan van plébánosa az egyháznak, s ekkor indul meg a születési anyakönyvek vezetése, mely 1759-ben a halálozási és 1749-ben a házassági anyakönyvek vezetésével egészül ki.

1945-ben a faluba bevonuló szovjet katonák a plébánia irattárát, így az anyakönyveket sem kímélték meg, pusztításuk nyomait ma is magán viseli a keresztelkedési anyakönyv mintegy első 20—25 oldala. Ezért a születések csak 1745—50-től kutathatók.

A vizsgált időszakban két olyan háborús esemény volt, mely falvaink életére kihatott. Egyik Napoleon 1809. évi háborúja, a másik az 1848—49-es események. Az 1809-es nemesi felkelés eseményei ismertek, a beszálló francia katonaság kiadásairól, élelmezési gondjairól részletes kimutatások maradtak fenn Sopron vármegye levéltárában, de a katonaság magatartásáról, megjelenéséről falvainkban, viszonylag keveset tudunk. Ezért is figyelemre méltó minden erre utaló, ezt pontosító adat akár az anyakönyvekben maradt fenn, akár máshol. Azon az egy mondaton kívül, melyet a plébános az anyakönyvbe — a május 22-i és a június 15-i születési bejegyzések közé — írt, ma sem tudunk többet a franciák szerepéről, pedig a plébános elkeseredését öntötte a latin nyelvű sorokba: *Mense Junio quo Galli omnia perturbabant.*[5]

Valóban mindent elpusztítottak, feldultak volna a franciák a faluban, vagy csak ellenőrizhetetlen hírnek dőlt be a plébános? Nem tudjuk, mert ezen kívül nincsen más adatunk a franciák viselkedéséről a faluban.

1848/49-ről még ennyit sem tudunk meg az anyakönyvekből, mert a harcok elkerülték a falut, az előzetes lelkesedés lángja nem csapott olyan magasra, s nem szült kiemelkedő tetteket, hogy érdemes lett volna megörökítésre. Ezért 1848 elsősorban a jog oldaláról szerepel az anyakönyvben.

Ismeretes, hogy az 1848. április 11-én szentesített törvények mondták ki a jobbágyság megszüntetését, a telkek átkerülését a jobbágyok tulajdonába. Az esemény híre futótűzként terjedt el falvainkban, így Csapodon is, mint ez az anyakönyvekből kiderül. Az 1848. április 18-i bejegyzés még Horváth Istvánt — aki Sámson Mihály és Nagy Rozina József és István nevű ikergyerekeinek a komája volt — még „telkes

1 Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. (1156—1411) Sopron, 1889. 307.

2 Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története I. Sopron, 1924 c. könyvében még 1595-től keltezi a reformáció megjelenését községünkben (97. l.), de az országos dicajegyzékek (OL. Consc. Portarum Com. Sopr.) kötetei szerint a megye egyes falvaiban (pl. Csepregen stb.) már az 1560-as, másutt pedig, így pl. Lövőn (Fertőszentmiklóson) már a 70-es években concionator (ev. lelkész) „élvezi" a taksásság előnyeit. Csapodon 1584-ben van szó először protestáns prédikátorról (Invent., 1584, Csapod. OL. Canc. lt. U. e+. C. 12/42).

3 Budapesti Egy. Könyvtár Kézirattára. Hevenessy-gyűjt. Csapod, 1699.

4 Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil (Burgenländische Forschungen). Eisenstadt, 1969, 398—400.

5 Csapod Róm. kat. Pléb. Hiv. Keriesztelt ek anyakönyve, p. 218.

jobbágy"-ként említi, ugyanez év június 29-én Iváncsics Istvánt — István nevű gyerek apját — már „telkes gazdá"-nak, illetve „polgár"-nak írják. A zselléreket továbbra is „zsellér"-nek írják az anyakönyvek.[6]

1848—49-ről a szabadságharcra, háborúra, sebesültekre és elesettekre gondol az ember. Ami a halált illeti, a csapodiaknak is kijutott belőle, de nem a harcmező szedte az áldozatait, hanem az olyan pusztító járvány, mint a kolera. 1832-ben már pusztított Csapodon kolerajárvány, de ez nem volt méreteiben nagyobb, mint az 1848—49. évi. Csapodon ugyan elszórtan már a 20-as évek végén, a 30-as évek elején fordul elő kolerás megbetegedés, az országos járvány első hulláma 1832 nyarán tört be Pusztacsaládról a faluba. A kolera első áldozatai a pusztacsaládiak közül kerülnek ki, mindenekelőtt az itt tevékenykedő csapodi plébános, az 53 éves Korláth Ferenc az áldozatok egyike. Július 18-án halt meg, négy napra rá pedig a másik temetést végző személy, Ágh György iskolamester és jegyző György nevű fiacskája az áldozat. A meghaltak száma a két faluban kb. 18—20 főre rúg. Ezzel tulajdonképpen a betegség ki is fulladt.

1849 nyarán még az 1832. évinél is jobban pusztított a kolera. Ismét Pusztacsaládon bukkan fel először; június 11-én Fekete János béres és Takács Katalin 26 éves leánya, Terézia az áldozat. A harcbeli ellenséget, Wyss osztrák tábornok csapatait éppen a megyében, Csornán sikerült 13-án Kmetty Györgynek megfutamítania, a kolera ellen nincs mit tenni; 15-én már Csapodon is szedi áldozatait. E napon az uradalmi főerdész, Greiner János hal meg kolerában, 6 nap múlva 9 éves leánykáját, Katalint temetik Csapodon, július 4-én pedig Ágh György 44 éves feleségét, Tóth Ágnest búcsúztatják. Miközben Csapodon arat az alattomos kór, a magyar szabadságharc — egy-két megcsillanó remény ellenére — a tragikus végkifejlethez közeledik. Július 2-án ugyan még sikerül Görgeynek Haynau táborszernagy túlerővel támadó csapatait visszavernie, de július 20-án Perczel Mórt Turánál megverik Paskievics csapatai. Nemcsak a megye határain kívül temetnek, hanem a megyében, így Csapodon is, hiszen augusztusban ismét hallat magáról a kolera Csapodon, ahol július 20-án, 22-én és 27-én is temetnek kolerást. Ha egyelőre el is ül a faluban a járvány, 1850 nyarán ismét felüti fejét. Július 7-én kolera-halált konstatált a faluban a halottkém. November 7-én ugyancsak temetnek kolerást Csapodon.

A kolera megszűnik, temetésre csak ritkábban kerül sor a faluban, az ősz mégsem hoz enyhülést. A szabadságharc már túljutott a tragikus kifejleten, Arad a magyar halál szimbóluma lett.

2. 1849 után sem túlságosan színesek a csapodi események. A közállapotok szinte áttekinthetetlenül zavarosak. Sok az országban, így Sopron megyében is, a lézengő, csavargó elem, ezért a lopások, betörések és gyilkosságok sem ritkák. Az ország tele van gazdátlan, csatangoló állatokkal. A megyei és a járási hatóságok energiájának nagyrészét a körözések továbbítása köti le. Hol lovakat kötnek el, hol birkákat hajtanak el. Ez a bizonytalanság teszi különösen szükségessé a „billegezést", az állatok megjelölését, melyet természetesen pénzért ütnek az állat fejére, vagy fülére. Különösen a szabadságharcban résztvett honvédtisztek és legények ellen folyik hajtóvadászat.[7]

Az egyszerű honvédeket igazoltatás után újra szolgálatba állítják a cs. és kir. hadseregben, a tisztek ellen országos körözés folyik. Egyben a hadkötelesek országos felmérése is megkezdődik az anyakönyvek segítségével. A megyében nagy számú katonaság tartózkodik, melynek létszáma a közben jelentkező honvédekkel állandóan nő. Ezeknek nemcsak a beszállásolása gond, hanem maguk és állataik élelmezése is, még az olyan helységben is mint Csapod, ahol a Nagyerdő bőven szolgáltatta az állatok élelmezéséhez szükséges táplálékot.

6 Itt csak kivételes esetben említünk oldalszámot, ugyanis a keresztelkedés, a házasság vagy a halál pontos dátuma (év, hó, nap) alapján az idézett adat az anyakönyvekből könnyen visszakereshető.

7 Az 1849 utáni közállapotokat az iváni szolgabíróság mintegy 4 csomagnyi anyagából rekonstruáltuk, természetesen csak a legfontosabb eseményekre, jelenségekre koncentrálva.

Az erdő jelenlétének már a középkorban is szerepe volt, igazi jelentőségre azonban csak a XVII—XVIII. században, a török—magyar és kuruc—labanc háborúk évtizedeiben tesz szert.[8] Kara Musztafa bécsi hadjárata éveiben úgy védekeztek a török—tatár csapatok garázdálkodása ellen, hogy az állatokat ide-oda terelgették az erdőbe Göbös és Hövej között, attól függően, honnan vélték közeledni az ellenséget. Az állatok már ekkor, a XVII—XVIII. században sem a faluban tartották, hanem a falut körülvevő erdőkben. Ennek tulajdonítható, hogy az állatok száma már ekkor is független volt a tulajdonosok, jobbágyok, zsellérek vagy lakók státusától, sőt nem egyszer ingatlannal nem, vagy csak alig rendelkező lakóknak összehasonlíthatatlanabbul több állata volt, mint a fél, vagy egész helyeseknek. Ezek az adatok is mutatják, hogy az állattartók a Nagyerdő lehetőségeire alapoztak, ez képezte megélhetésük főbázisát. Állattartásuk különösen a XVI. században virágzott, de még a XVII. század elején is. A XVIII. század második felében, a XVIII. század közepétől a földesúr sajátos megfontolásból mind több lakót részesít az erdei állattartás előnyeiben. Más szóval: demokratizálódnak az állattartás feltételei, anélkül, hogy a földesúr e jogáról egy percre is lemondana. A legnagyobb változást a birkák megjelenése okozta. A XVI—XVII. században, a háborúk évszázadaiban, a nagy számú katonaság élelmezésére elsősorban a vágóállatok — a marhafélék — voltak kelendők, juhok alig szerepelnek a tartott állatok között. Nem tudjuk, hogy az a juhféle, mellyel a XVI. század végén egy-két háztartásban találkozunk, megfelelt-e az erdei juhtartás követelményeinek, az azonban kétségtelen, hogy Csapodon a XVI. században csak elvétve szerepel. Ezzel szemben a juhok ún. merinói változata, a birka, illetve az ezekkel tartó „birkások" a XVIII. század közepétől gyakran szerepelnek az anyakönyvek oldalain.

A XVIII. századot az apró állatok tartása jellemzi. A sertéstartás még a XVII. századhoz képest is csökken, A XVIII. század közepétől viszont jelentősen nő a juhok száma a faluban, főleg a Nyugatról behozott ún. merinói juhok megjelenésével.

A birkák megjelenése együtt jár a Vendel-kultusz elterjedésével és a névnap divatjával. Csapodon a XVIII. században még alig keresztelnek Vendelre, a bennszülöttek legalább is nem, vagy csak ritkán. Ismert, hogy itt a földművesek és a birkások pártfogójának, Szt. Annának és Szt. Vendelnek külön oltára állt a templomban a mai Lourdes-i oltár helyén. Ennek ellenére míg az *Anna Máriára* keresztelkedettek már a XVIII. század második felében is gyakoriak, a *Vendel* névvel alig találkozunk még a XIX. század elején is, amikor a juhászat ugyanolyan gyakori foglalkozási ág, mint a „gazda", illetve a jobbágy- vagy zsellér-tevékenység. A legnagyobb juhászata, legtöbb juha természetesen a földesúrnak volt. Göbös volt a hercegi juhászat központja a XVIII. század második felében, a XIX. század elején és közepén.[9]

8 A Nagyerdővel kapcsolatban már mások (Mikó Sándor) és a szerző is írt különböző összefüggésekben. Itt az anyakönyvi adatok értelmezéséhez az egykorú (1584, 1597) összeírások, urbáriumok gazdasági természetű adatait és egyáltalán a gazdálkodástörténeti vonatkozásait emeltük ki.
A juhászat térhódításának fokozatait nem követhetjük figyelemmel, illetve csak részben, mert a XVIII.század közepétől ez a folyamat, legalább is Sopron megyében, a nyugati határ közvetlen közelében, már befejeződött. Az anyakönyvekben nem több a német, mint a magyar nyelvű juhász.

9 Göbös újratelepítése, juhászatának létesítése az 1750-es évek végére tehető. A csapodi róm. kat. plébánia keresztelkedettek anyakönyveiben 1759. febr. 3-án bukkan fel neve először. Ekkor kereszteli Németh György és Bors Éva az itt lakó Taniczer András és Michael Katalin Éva nevű leánykáját. 1760.aug. 10-én újabb keresztelő Göbösön: ekkor Hadarics János és Süvegjártó Éva szülők Anna Mária nevű leánykáját tartja keresztvíz alá Kámán György és Megyesi Anna Mária. 1761. márc. 19-én újra keresztelnek Göbösön, de 1772-ig egyetlen göbösi keresztelő sem akad. Ekkor, június 6-án, majd 1774. július 31-én keresztelnek göbösi gyerekeket. Göbösi lakónevek: Farkas János és Szijjártó Ilona. Úgy tűnik, az új telepesek egy része Csapodról költözött ki Göbösre.

Az állatokat Szt. Györgytől Szt. Mihályig a határban tartják, érthető, ha a tulajdonképpeni ünneplés Szt. Mihálytól Szt. Györgyig tart. Szt. Györgytől Szt. Mihályig a paraszti munka miatt nem igen van a parasztoknak mit ünnepelni. Bár az élet a határban folyik, de ez nem jelenti azt, hogy nincsen a falu és a határ között kapcsolat, hogy a határ a falu életének idegen, attól elszigetelt eleme lenne. A falunak van külön marha és ökör csordása, következésképpen csordája. A földek megmunkálása ökrökkel történik, csak ritkábban marhákkal. A fogatok szempontjából számbajöhető ökröket a határnak a faluhoz közel eső területein tartják, hogy azokat ki-ki szükséglete szerint igénybe vehesse, ha az megkívántatik.

Az egyes csordák különböző távolságra helyezkedtek el a falutól. Legtávolabbra a közvetlen gazdasági munkában szerephez nem jutó apró állatokat és a sertéseket tartották, majd a gazdálkodás szempontjából ugyancsak mellőzhető csikók és tinók következtek. Bár — és ezt is hangsúlyozni kell — az erdő olyan mértékű segítséget jelentett az állattartás számára, hogy a legtöbb gazda jóval a közvetlen gazdasági szükséglet feletti állatállománnyal rendelkezett. Életük tehát az állattartás és a földművelés lehetőségei között ingadozott. Életük felemásságát mi sem bizonyítja jobban annál, hogy két szentet tiszteltek egyszerre, akiknek — mint említettük — a templomban oltáruk is volt: Szt. Vendelt és Szt. Annát. Köztudottan előbbi az állattartók, pontosabban a juhászok, utóbbi pedig a földművesek védőszentje volt.

Az erdőből jó és rossz egyaránt hárult a falura. A Csapod-környéki Nagyerdőben nemcsak a csapodiak legeltettek, hanem a szomszéd falubeliek is. A Csapod-környéki Nagyerdő sem csak az Esterházyaké volt, hanem például a Széchényieké is, amit a Széchényiek 1747-től rendre érvényesítettek is a csapodiakkal szemben.[10] Ha ezekhez hozzávesszük, hogy még egy faluban sem csak egy, hanem több birkanyájat őríztek az erdőben, a lábas jószágok különböző csordáiról nem is beszélve, világos, hogy különböző hevességű ütközésre, szembeállásra gyakran került sor a Nagyerdőben. A Sopron Megyei Levéltár Acta Juridica aktáiban gyakoriak az ilyen, vagy ehhez hasonló esetek.

Nem állítjuk, hogy ez az életmód termelte ki a betyárkodást, de hogy kedvezett annak, vitathatatlan.

3. A Nyugat-Dunántúlnak három olyan tájegysége van, melyről a betyárvilággal kapcsolatban feltétlenül szólni kell. Ez a Bakony, a Hanyság és a Nagyerdő. A XVIII. században, a XIX. század elején a Bakonyt még erdőrengeteg kötötte össze a Hanyval. A Bakonyból úgy lehetett eljutni a Hanyságba, hogy az út végig erdőn vezetett keresztül.

A Csapodot és a környékbeli falvakat körülvevő mai Nagyerdő csak töredéke annak a hatalmas erdőrengetegnek, mely a XVIII. század végén, a XIX. század elején még a Hanyság és a Bakony között elterült. A Bakony betyárvilága legendás hírű volt a szabadságharc bukása után. A hatalmas erdőrengeteg, a kiterjedt nádas és lápvilág kitűnő buvóhelyet jelentett azoknak, akik a rend üldözői elől bújni, rejtőzni kényszerültek. A Hanyság betyárvilágáról is hagyományok, mondák szólnak. A Nagyerdőbeli falvak is tudnak a „betyárokról", akik a szegényeket többnyire nem bántották, csak a gazdagokat büntették, ahogyan éppen kiérdemelték. Bár a Nagyerdőbeli betyárcsárdák körül a hagyományok szerint már vér is folyt, azért az emlékek sokat szépültek az eltelt 150—200 év alatt. A Nagyerdő egykori betyárvilágának emlékét nemcsak a hagyományok tartották fenn, hanem egykori feljegyzések, igazgatási iratok is. Bár kétségtelen, hogy a betyárvilág ahogyan az Alföldön, vagy a Bakonyban, úgy itt is az 1848/49. évi szabadságharc után lendült fel, nyomaival, em-

10 A Széchényiek 1747-es fellépése miatt vizsgálat indul annak a keskeny erdősávnak törvényes birtoklása miatt, mely a két család erdői között húzódik. A Széchényiek szerint kezdettől az övék, az Esterházyak viszont tanúkkal bizonyítják, hogy akkor lett a Széchényieké, amikor a volt Nádasdy-birtokokat még 1700 előtt a máriacelli bencések bérelték az Esterházyaktól. Egy ettől délre eső erdő fejében adták át a máriacelli bencések a Széchényieknek cserébe. A csere ténye ugyan bebizonyosodik, de korrigálására már nincsen mód, így a Széchényiek változatlanul élnek az erdőt illető tulajdonosi jogukkal.

lékeivel már a XVIII. században, sőt a XVII. század végén is találkozhatunk. A puszták és a csárdák voltak elsősorban a betyárok fészkei. Csapodon Göbössel kapcsolatban hallhatunk először a „zsiványokról". A puszta — a XVII. század közepén és második felében még falu — néhány családra redukálódó lakosságát azért kényszerült a földesúr innen elszállítatni a szomszédos falvakba, így mindenekelőtt Fertőszentmiklósra és Csapodra, hogy megmaradásukat biztosítsa a „zsiványok" ellen. A falu házainak pusztulását is siettette, hogy elköltöztek belőlük lakóik. Az 1730-as években már alig él olyan öreg Fertőszentmiklóson és Csapodon, aki Göbös falu voltára emlékezne. Az üresen maradt falunak Vitnyéden túl, a Rábáig nyúló határát a soproniak használják, földjeit pedig az veti be, aki akarja, csupán dézsmát köteles fizetni utána.

Csak a XIX. század elején találkozunk ismét a betyárok említésével Csapoddal, illetve a határában álló Szolgagyőrrel és Lesvárral kapcsolatban. Szolgagyőr a XVIII. század második felében, pontosabban az 1790-es évek körül kezd kiépülni. Az 1783. évi I. Katonai Felmérés térképén még erdőség fedi a későbbi puszta környékét, 1812-ben viszont már úgy határoz Sopron megye közgyűlése, hogy „jágerházát" le kell bontani, mert az a környék közbiztonságát zavarja. Ugyancsak betyárfészekké vált a lesvári csárda is, melyet a XVIII. században építettek az Esterházyak, részben az itt élők, részben a sopron—veszprémi út átmenő utasai részére. Ekkor még erdőség fedte az ún. „bregenzi gyöp"-öt is. A sopron—veszprémi országút — a közbülső falvakat és ezek határát kivéve — szinte mindenütt erdőkön vezetett keresztül, így nem csoda, ha a Bakonytól idáig úgy eljuthatott, aki akart, hogy útja végig erdőn vezetett át.

Ez a körülmény különösen kedvezett azoknak, akik tilalmas útra tévedtek s menekülniük kellett az igazságszolgáltatás elől. Szolgagyőr a sopron—veszprémi úton megközelítve néhány kilométerre feküdt egymástól, de míg a lesvári csárda közvetlenül az út mellett feküdt, a szolgagyőri „jágerházat" az erdő sűrűje vette körül. Nemcsak a sopron—veszprémi utat lehetett könnyen megközelíteni Szolgagyőrről, hanem Bregenzet, és az innen közel fekvő, könnyen megközelíthető Fertőszentmiklóst is. Nem véletlen, hogy Fertőszentmiklós a Bach-korszakban járásbírósági központtá alakult. Hozzá tartozott Lesvár is, a Lesvártól délre eső Csapodon az iváni járásbíróság működött. Egyszóval: betyárvilág volt a XVIII. században és a XIX. század elején is. E korszak egyik leghíresebb betyárja, Sobri Jóska is „vendégeskedett" a Nagyerdőben. Ezt bizonyítja az a hagyomány, mely a szomszédos Muzsajban maradt fenn róla. Csapodon ilyen fennmaradásáról ugyan nem tudunk, de e sorok írója még találkozott olyan, sokáig valószínűtlennek hitt állítással, hogy Sobri állítólag csapodi volt.

Sobri körül mindmáig sok a bizonytalanság. Neve az egész országban, minden megyében ismert, de leginkább Sopron, Vas, Veszprém és Somogy megyék hagyományaiban találkozhatunk vele.

Igazán ki is volt, ma sem tudjuk. Túl a Tiszán esküsznek rá, hogy Gróf Vay Józsefnek hívták, mig el nem bujdosott. Veszprémben úgy tudják, Csuzi és pusztaszentmihályi Csuzi János volt a becsületes neve. A különböző variációk közül Vahot Imréé tartotta magát legszilárdabban. Eszerint — s ezt vallják a Rábaközben is — valódi neve Papp Jóska volt, aki a Sopron megyei Soboron született, s csak akkor kapta a Sobri nevet, amikor szüleivel Soborról átkerült a Vas megyei Baltavárra.

Ahány megye, annyi feltételezés, de egyik megyének sem sikerült a hires betyárt igazán kisajátítania, mert minden állításban vannak valós és egymásnak ellentmondó elemek. Sobri nem börtönben halt meg, mint Savanyó Jóska, vagy mint Rózsa Sándor, hanem agyonlőtték, anélkül, hogy kivizsgálták volna kilétét, származását feltárták volna. Ezért sem érdektelen felfigyelnünk arra az anyakönyvi bejegyzésre, mely egy Sobri Józsefről szól, aki itt Csapodon született 1799-ben. Ebből nyilvánvaló, hogy Csapodon a XVIII. század második felében, a XIX. század elején kétségtelenül éltek *Sobri* nevűek. Törzsökös csapodi családok között ne ke-

ressünk Sobriakat, mert ilyen azok között a XVIII. században és később sem volt. Ismert régi családnevek Csapodon: *Kovács, Horváth, Kocsis, Varga, Bella, Csóka, Nagy, Tarr, Katona* stb. Kétségtelen, hogy a majorságok és az erdőgazdálkodás fellendülésével sokan költöztek a környékből megélhetést keresve Csapodra, részben beresnek, erdőőrzőnek, kanásznak, pásztornak, csordásnak, bojtárnak, számadónak stb. Sobri György, Sobri Jóska apja, pásztorként költözött Csapodra és mint ilyen telepedett le fiatal gyermekként itt az 1770-es években. Itt nősült, az idevalósi Horvát Annát vette el feleségül. A Sobriakról nem sokat tudunk, az a kevés, ami mégis kiderült róluk, az anyakönyvek oldalairól vált nyilvánvalóvá. Megnehezíti az informálódást, hogy nem a földesúr, hanem a falu szolgálatában álltak. Sobri György már fiatalon, alig 16 éves korában apa lett: 1774-ben született leánya, Julia, 1779-ben, öt év múlva pedig fia, akit Józsefnek kereszteltek a két csapodi koma: Kámán István és Orbán Katalin. 1815-ben váratlanul egy Sobri Anna nevű személy is feltűnik az anyakönyvek hasábjain: ekkor születik Csizsár Ferenc nevű férjétől István nevű fiacskája.

Sobri György, Sobri József apja, 1824. november 2-án halt meg Csapodon 65 éves korában. Az anyakönyv szerint Sobri szinte gyermekkorától pásztorként szolgált Csapodon. Az 1779-es adaton kívül Józsefre nézve mással nem találkozhatunk. Eltűnt Csapodról.

Eötvös Károly könyve (Utazás a Balaton körül) az említett Sobri-adatot új megvilágításba helyezi. Eötvös elbeszéléséből kiderül, hogy Répa Rozinak, Sobri mátkájának bátyja, Répa János, a Sobri-féle banda egyik oszlopa, volt Eötvös informátora. Sobri eltűnése után Répa már nem tudott csak betyárként élni, ezért újabb banda tagjául szegődött. Azt ugyan nem tudjuk, mely banda tagja lett, kihez csatlakozott, vagy ő maga lett a banda vezére, tény azonban, hogy a Nagyerdő ismert betyárai közt is találkozhatunk egy Répa nevűvel. A banda tagjait, illetve vezéreit *Gyuszának, Mancának, Répának, Máknak* hívták.. A csapodiak szerint Gyusza csapodi, Mák pedig pusztacsaládi volt, bizonyos Márk nevű. Márkokat hívták egyszerűen Mákoknak.

A betyárvilág 1848—49 után lendült fel igazán. Az az ismert és általános okokon kívül elsősorban a politikai eseményekkel magyarázható. A levert 1848—49-es szabadságharcot kegyetlen megtorlás követte. Szigorú büntetéseket szabtak ki azokra, akiket „bünösnek" találtak. Különösen a visszasorozás volt terhes, a besorozással többnyire kiesett a családból a legkeresőképesebb családtag. Miért éppen a betyárkodás útját és nem más megoldást választottak a menekülésre? A betyárkodás — mint láttuk — már nem volt újkeletű a XIX. század közepén, hiszen az erdei gazdálkodást folytató helyeken, mint például a Bakonyban, vagy a Nagyerdőben, már a XVIII. században és a XIX. század elején is folyt betyárkodás, állatelhajtás. A Nagyerdőben sokféle állatot tartottak a XVIII. században. A hatalmas marhacsordákon kívül kecske- és juhnyájak is legeltek itt. Nemcsak az uraságnak voltak hatalmas állatcsordái, hanem a falubelieknek is. Az anyakönyvekben mindig különbséget tesznek az urasági és a nem urasági pásztorok vagy efféle szolgálatot ellátók között, mintegy jelezve, hogy az „urasági" jelző rangot jelent. A „maszek" és az urasági pásztorok közt már korán kialakultak az ellentétek, amit az erdei élet körülményei tovább mélyítettek. Az erdő beláthatatlansága, egyben megbúvásra való alkalmassága szinte csábította a benne élőket a tisztességtelen életre. Nem véletlen, hogy az erdőkben kezdettől fogva gyakoriak voltak az állatelkötések, az elbitangolt állatok összeszedése és behajtása valamelyik faluba. Többek közt ennek is tulajdonítható, hogy a Nagyerdőben mindig sokan éltek olyanok, akik menekülőben voltak, vagy éppen bujdostak az őket üldöző rend elől. Az erdő tehát nemcsak a megélhetés bázisa volt, hanem gyakran az összekülönbözés forrása is. Okot pedig sokat szolgáltatott ez az életmód, mint erről az anyakönyvekben is olvashatunk. A meggyilkoltaknak emléket állítottak az erdőben, ún. „képesfákat". Ez olyanszerű volt, mint az útszéli kereszt, csak míg ezeket az egyház kanonizálta, a képesfák az egyház részéről ilyen, vagy ehhez hasonló elismerésben nem részesültek, s maradtak fára függesztett

képek imazsámollyal vagy e nélkül. Az erdei emberek és az arra vetődő idegenek különös tiszteletben részesítették ezeket a fákat, emelésük okairól különböző történetek jártak szájról-szájra a lakosok körében. Ugyan volt köztük olyan is, mely mint az útszéli kőkeresztek, fogadalomból keletkezett, nagyrészük az erdő névtelen áldozatainak emelt örök emléket a nép egyszerű módján és rendelkezésre álló eszközeivel. Úgy fogták fel, mintha az erdő áldozatainak emlékére és az erdőnek áldoztak volna vele.

4. Az erdő tulajdonjogilag a földesúré volt. A közbirtokossági erdők csak a tagosításkor, Csapodon 1862-ben szakadtak ki a földesúri erdőből, kárpótlásul a faizási-legeltetési jogért, mellyel szabadon éltek e falvak lakói. Ezért az erdőhasználati díjat a földesúr állapította meg és az időről-időre kiadott urbáriumokban proklamálta. Mivel a csapodiaknak nem volt rétjük, a földesúr megengedte nekik, hogy „az erdőn is kaszálhatnak", de a legeltetési díjat ez nem foglalta magába.

A karácsonyt és a húsvétot kivéve a csapodiak nem tudtak igazán ünnepelni. Ezen nincs is semmi csodálni való, ha meggondoljuk, hogy kettős életük — a pásztorkodás és a földművelés — ezt nem igen tette lehetővé. Még annak a kevés ünnepnek a számbavétele sem könnyű, melyet nem fényes külsőségek között, hanem úgy, ahogyan tudtak, megünnepeltek. Melyek voltak ezek, arra az anyakönyvekből próbálunk választ keresni, illetve arra, melyek voltak az esztendőnek azok a névnapjai, melyekre szívesen keresztelték gyermekeiket.

A templom védszentje Szt. Margit, az egyházi és világi búcsú napja, bár a nyár kezdetére, a legsürgősebb munkák idejére esik, nemcsak az erdőből és a mezőről szólította haza a csapodiakat, hanem még a messze távolról is. Az egyházi búcsú megünneplése napjainkban már elhomályosult, a világi búcsú ma is nagy ünnepléssel, dinom-dánommal jár. Az ünneplésben eklektika uralkodik, a két foglalkozás védszentjei a névadásban összekeverednek. Ünnepeik között egyformán találunk nyáriakat és télieket is.

Névadásban nem szerettek ritka neveket adni, mert féltek, hogy átmegy — mint ahogy sok esetben át is ment — ragadvány, vagy csúfnévvé. A Nagyoknak több ága élt a faluban. Az egyik ág ragadványneve *Gyurka* volt, valamelyik ilyen nevű ősüktől, a másik ágé *Gyura*.

Van, amikor nem állapítható meg, hogy a névadásban milyen szempontokat érvényesítettek, mert a kapott név sem a naptárhoz, sem a szülők vagy keresztszülők nevéhez nem kapcsolódik. Például 1745. ápr. 11-én Kocsis István és Katalin nevű feleségének leánykája az *Erzsébet* nevet kapta a keresztségben (Ker.szülők: Varga Mihály és felesége: Éva), noha sem az anya, sem a keresztanya nem ilyen nevű.

Még szeptemberben is kereszteltek *Juditra*, akinek névnapja júl. 30-án van. 1745. szeptember 22-én Kocsis György és Katalin nevű feleségének leánykáját Juditra keresztelí Kobsi István és felesége, Éva.

A novemberi névnapok közül régen is — miként ma — az *Erzsébet* és a *Katalin* nap volt a legnépszerűbb. Erre kereszteltek leggyakrabban, de érdekes módon mégsem ezeket a napokat ülték meg, hanem szinte kizárólag az András és a Károly napokat. A középkorban a Mihály-nap volt a hátralévő adó befizetésének napja, a XVIII—XIX. században a Mihály-nap a halálon diadalmaskodó arkangyal ünnepe lett.

Az őszi névnapok közül sem tisztelték mindegyiket egyformán. Mártonra például csak ritkán kereszteltek névnapja körül kisdedeket Csapodon. Egyik kivétel: 1803. nov. 9. Horváth György pásztor és Buti Katalin fiacskáját nyilván a közelgő Márton napra tekintettel keresztelték Mártonra. Mihály sem volt túlontúl gyakori, sőt még a Miklóst is „urasnak" tartották, ha egyáltalán kereszteltek rá.

A XVIII. század végén, a XIX. század elején a csapodiak különösen az időjárásváltozással összefüggő nevekre reagáltak szinte kivétel nélkül. A születési anyakönyvekben már január elejétől kereszteltek jégtörőnek nevezett Mátyásra (febr. 24) kisdedeket Csapodon, bár a december végi névnapok közül többnek (*János, István, Éva, Ádám* stb.) hatása még a januári névadásban is érvényesült.

Csapod 1595. évi urbáriumában mindössze egy idegen, valószínűleg délszláv nevű szerepel: Tupecz Markó. Ács volt az illető és a mai katolikus plébánia épülete helyén álló jobbágyházban lakott. Írni-olvasni tudó ember volt, amit bizonyít az a fennmaradt s a Jobbágylevelek-ben (szerk. H. Balázs Éva) közzétett levele is, melyet urához, Nádasdy Ferenchez írt Sárvárról, ahol a vár leégett tetőzetének kijavításán dolgozik. Esedezik Nádasdynak, engedje haza aratásra szabadságra, különben ő és családja kenyér nélkül marad a télre. Volt-e levelének foganatja, vagy sem, nem tudjuk, tény azonban, hogy nem halt éhen, mert évtizedekig szerepel a falu urbáriumaiban.

Foglalkozást jelző régi csapodi nevek közül a legrégebbiek közé tartoznak a Kovácsok és a Csiszárok. Ez utóbbiakról ugyan olyan közlés is megjelent, hogy őseik lócsiszárok voltak, ez azonban nem igaz, mert a lótartók száma Csapodon elhanyagolható volt a XVI., sőt a XVII. században is, így a lócsiszárság nem volt menő foglalkozási ág Csapodon; a csapodi kardcsiszárokról viszont még a XVI. század közepén is hallhatunk, nyilván egy ősi foglalkozási ág utóéletével van dolgunk.

A Kovácsoknak már több ága ismert a XVIII. században. Ezek egyik ága nevét *cs*-vel, a másik ág pedig *ts*-el írja. Ósi csapodi nemzetségnek ugyan nem tekinthető, de régen Csapodon laknak, s emberemlékezet óta az urodalmat szolgálják a hol Csapodon, hol Göbösön lakó Baranyaiak. Itt keresztelt 1760. július 9-én Baranyai Mihály és Radics Katalin Ferenc nevű fiacskáját az ekkor Börgőchöz tartozó Lesváron lakó Stróbl Gáspár és Konrád Éva.

Ma már több szláv névvel is találkozhatunk a faluban. Ilyen kétségtelenül szláv nevek: a Rozics és a Tálics.

A Rozicsok uradalmi béresek voltak Csapodon a két világháború között. Ebből arra gondoltunk, hogy mint cselédek csak az 1900-as években jöttek a faluba és álltak az uradalom szolgálatába. Ezzel szemben a Rozicsok már a XVIII. század közepén csapodi lakosok. Itt keresztelte 1749. április 28-án Nagy János adminisztrátor a csapodi Rozics István Ferenc nevű fiacskáját.

Ma már az egykori jobbágysorban laknak a szintén szlávos nevű, kétségtelenül nem Csapodon őslakos Tálicsok. A család a XIX század elején bukkanik fel Csapodon. 1809. július 22-én szerepelnek először Csapodon mint keresztkomák.

A lakók azonosítása komoly gondot okozott az anyakönyveket vezető plébánosnak olyan faluban, amilyen Csapod is volt,ahol az egész falut mindössze néhány család alkotta. Hogy az azonos nevű családok között kiigazodhasson, előbb a házszámok feltüntetését vezette be 1786 májusa és 1790 márciusa között a megkeresztelkedők anyakönyvébe; miután ez sem bizonyult megfelelőnek a kiigazodáshoz az egyes családok között, az ún. ragadványnevek feltüntetéséhez folyamodott 1790 márciusától.

A ragadványneveknek két jól megkülönböztethető változatával találkozhatunk. Az egyik, melyet tulajdonosa bátran vállal, a másik, melyet nyilvánosan nem, csak háta mögött használhattak. Ez utóbbi nevek a falu lakóinak kisebb körét fogták át.

A ragadványnevek egy része családnév volt a már régen, vagy a közelmúltban kihalt családok után. Ilyen volt a *Presicz* név, mely a XVII. században élő család neve volt. A Presiczek háza Kárász Géza és Kocsis János háza között állt, az ún. Orbánfundus helyén. A közelmúltban a Horváthok egyik ágát illették ezzel a ragadványnévvel. A Horváthoknak több ága élt a faluban a múlt században, sőt még a közelmúltban is. Az egyik legkiterjedtebb ág az Erdőzőké volt. Az *Erdőző* név az *Erdőőrző* összevonásából alakult Erdőzővé, de az is lehet, hogy az erdőt járó, erdőző alakban élt mindig. Az Erdőőrök nemcsak az erdők vadjaira vigyáztak, hanem az erdők rendjére is, megakadályozták, hogy a Tilos erdőben bárki fát vágjon, altalaját használja, vagy, hogy az állatok legeltetéséért járó díjakat ne fizesse be az igénybevevő az ispánságon. Az erdőőrzés vagy erdőzés sokat által űzött tevékenység volt Csapodon a XVII—XVIII. században, az erdőgazdálkodás virágzása korában. Ennek ellenére az Erdőző név nem volt és ma sem minden felhang nélküli Csapodon. Az Erdőzőknek is több ága alakult ki az évszázadok során. Az egyes ágak különösen az 1863-as tagosítás után rendeződtek el.

Kihalt ragadványnév a *Cenki* is, melyet a Nagy-ok egyik, feltehetően Nagycenkről ide került ága viselt. Az első ismert Cenki-Nagy a plébánia halálozási anyakönyveiben szerepel 1827. november 23-án. Ekkor halt meg felesége, az 56 éves Jónás Éva. Az 1829-ben született Terézia nevű kisded apja, Michaelis Nagy juhász, is ugyancsak *(alias) Cenki* melléknevű volt.

Ugyancsak kihalt a Kováts-ok ún. Kopátsy-ága. A család 1810. nov. 6-án szerepel először anyakönyveinkben. Miután Kopátsyak is éltek a faluban alig néhány évtizeddel azelőtt, feltehető, hogy a családnév alakult át ragadványnévvé összeházasodás következtében. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a Kovátsoknak volt még egy másik, ma is élő, ún. Nemes- ága, mely már 1810. márc. 9-én szerepel *(Kovács alias Nemes)* anyakönyveinkben.

A *Savanyú* név ma csak mint ragadványnév él Csapodon, de a XVII. század közepén még laktak *Savanyú* nevűek a faluban. 1745. aug. 3-án kereszteli Savanyó István és Ilona nevű feleségének Mihály nevű fiacskáját az ugyancsak csapodi Kámán István és Tatár Katalin.

Van amikor foglalkozásnevek válnak ragadványnévvé. Ilyen pl. a *Dohányos*. A Csiszárok egyik ágát nevezték és nevezik még ma is így. A név 1810-ben bukkan fel a falu születési anyakönyveiben Katalin nevű csecsemő apjának megkülönböztető neveként. Ezenkívül más adatunk nincs arra, hogy Csapodon is folyt volna a XIX. század elején dohánytermesztés. Abból, hogy a Csapodtól 8—12 km-es körzetben fekvő Kapuvárott, Baboton, Vitnyéden és Hövejen ekkoriban virágzó dohánytermesztés folyt, ennek meglétét Csapodon sem zárhatjuk ki. A dohányt zsellérek termesztették. Kapuvár és a vele azóta összeépült, de akkor még önálló Garta lakossága a XVII. század második felében még privilégizált volt.

Kapuvárott, illetve Gartán már 1728-ban 5 család kereskedett termesztett dohánnyal. 1752-ben Kapuvárott csaknem minden hajduhelyes, sőt a zsellérek egyrésze is termel dohányt. Gartán 71 lakos közül 68, Vitnyéden 34 közül 32-en termesztettek dohányt. Ezzel szemben csupán 4 vitnyédi zsellért találunk a dohánytermesztők között. Baboton és Odódon inkább a telkesek termesztik a dohányt, mint a zsellérek. A telkekben élő lakosság elszaporodása és a zsellérek növekedése következtében nő egyre a hajlandóság arra, hogy munkaigényes növények művelésével kis területen keressék megélhetésüket falvaink lakói.

Valószínűleg a csapodiakat is hasonló okok késztették a dohánytermesztésre. Bár a közelmúltig a tevékenységükről nem tudtunk, mert Csapodon csak néhány zsellércsalád kereskedett termesztett dohánnyal, jobbágy nem, s erre is csak a XVIII. század második felében, a XIX. század elején tértek rá, amikortól urbáriumot falvainkban már nem adtak ki.

A ragadványnevek között egyedülálló a *Dorombos*. Ez egy ma már nem használt népi hangszer, de hogy egykor Csapodon is táncoltak zenéjére, ezt a Katona-család egyik ágának ragadványnevén kívül más nem mutatja. 1810. május 27-én kelt egybe Katona János *(alias Dorombos)* és Kováts Éva 21 éves János nevű fia Csiszár Ferenc és Kiss Terézia 18 éves leányával, Katalinnal. Tanúkul Kováts György és Katona Ferenc nevű jobbágyok szerepelnek. E János fia volt az a Katona Imre telkes jobbágy, Szalay Anna férje, aki 1880. aug. 29-én halt meg 53 éves korában.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Askercz Éva:

A Soproni Képescéh kiállításának megnyitója (1991. márc. 13)

Furcsa helyzetben vagyok, amikor a Képescéh tagjait be kell mutatnom Önöknek, hiszen mindannyiukat jól ismerik már. Így tehát a dolgom annak megmagyarázása lehetne, hogy a négy szobrászból, három festőből, két grafikusból és két művészettörténészből álló, 11 fős Képescéh mi célból alakult meg, és milyen program-

mal. Jobb lesz, ha azonnal bevallom: nem tudok igazán izgalmas, nagy dolgokat mondani, mert nincsenek is. A társaság valami olyasmiért jött létre, amit a Régi idők Focijában Minarik Ede fogalmazott meg oly szűkszavú bölcseséggel, „Kell egy csapat". Ebben a változó és a művészetekkel, a művészekkel egyáltalán nem kegyes világban a Képescéh tagjai is úgy gondolták, nekik is „kell egy csapat", olyan, amelyben otthonosan érezheti magát mindegyikük, ahol nagyjából mindenki érti, és tiszteli a másik szándékait, ahol elfogadják őt olyannak, amilyen. Kell egy olyan csapat, amelynek olyan a légköre, hogy segíti önmaguk és a társaik elfogadását, és inspirál. A cél tehát, hogy együtt fogadják el, amit Kazinczy megfogalmazott: „Jót, s jól, ebben áll a nagy titok". A Képescéh számára ez a mérték és alapszabály is egyben. A céhtagok úgy gondolják, képesek lesznek arra, hogy egymásra figyeljenek, egymást inspirálják, miközben megőrzik egyéniségüket, egyéni művészi felfogásukat és stílusukat.

Anélkül, hogy politizálni kezdenék, el kell mondanom: nem véletlen a Képescéh megalakulásának mostani ideje. Hiszen ez az a kor, amelyben éppen összeomlanak a monolitikus képződmények, a nagy egyenszervezetek. Ez az a korszak, amikor elkezdődik valami új, az egymást vállaló emberek közösségeire épülő világ. Amikor a művészetben egyébként is látszólagos homogenitást fel kell váltania az egyéni törekvésekre figyelő szabadakaratú egyesüléseknek.

Biztos, nem lesz könnyű dolog, úgy alakítanunk szakmai és művészi közösségeket, hogy közben tudjuk: ez nem irányul senki ellen, hanem éppen ellenkezőleg, valamiért akar tenni, és működni.

A Képescéh tagjai is ezt akarják: egymást elvállalni, műveiket közösen bemutatni, véleményüket közösen formálni. Akkor nézzük tehát, milyen is ez a csapat, melynek megalakításán e művészek fáradoznak.

Nesztoruk, bár ez a kifejezés túlzásnak tűnhet Giczy János esetében, nem szóval, de emberi tartásával, azzal a művészettel, amely igazában sohasem engedett divatnak, más igényeknek, meghatározó egyénisége e társaságnak. Nem szóval, de azzal az önálló művészi úttal, az állandó megújulási készséggel, elkötelezettségével meghatározó ebben a társaságban.

Sulyok Gabi elmélyült, míves grafikái segítségével olyan dolgokat mond el a világról, ami csak az övé: bibliai tájakon kalandozó tolla, karcolótűje emberi mélységeinket tárja föl, segítségével belső tájainkra juthatunk el.

A fiatalabb, útkereső ember, mint pl. Kovács-Gombos Gábor, egész más úton jár, itteni képein suhanó, mozgó, színáramlások láthatók, e színívek feszültségekkel teliek, bennük azt érezzük, egyszer még ezek az áramlások teljesen szétrobbanthatják mostani képeit. Gergácz Berta akvarelljei viszont olyan érzékeny, kiérlelt, harmonikus kompozíciók, hogy noha alkotójuk fiatal, mégsem érezzük a fiatalos keresgélést, hanem megtalált, érett harmóniát fedezhetünk fel. Hoffmann Erika kompozícióinak visszafogott színvilága mögött feszültségek rejlenek, és egy öntörvényű festői világ végtelen variációs lehetőségei érzékelhetők

És mennyi szobrász egy céhen belül! Sz. Egyed Emma míves érmei és terrakotta lányalakjai harmóniát tükröznek, mint ahogyan valami ritka derű árad Kutas László gyermek- és nő-szobraiból is. Milyen ritka dolog ez manapság, sóhajthatunk fel jogosan. A szobrászok között a fiatal Soltra E. Tamás, aki érmein már megtalálta saját formai világát, kisplasztikáival pedig új utak kereséséről vall. Érezzük, hogy a reális és nonfigurális szobrászat végtelen útjai állnak nyitva még előtte.

És végül szólok Kovács Györgyről: ő az, akit a soproniak eddig mindig a fejük fölött láttak, barokk szobrok állványain kuporogva, és e szobrok értő restaurátoraként ismerték. Most az a ritka alkalom van, hogy saját műveit állította ki, amelyek viszont egyáltalán nem barokkosak. Jó tömegű figurái, karakterisztikus fejei a realista szobrászathoz látszanak kötődni, — bár „Vak" című álló alakja azt is megmutatja, hogy otthon van a barokk leplek, alakok világában is, hogy ez úgyszólván a tenyerében van.

A Képescéh, láthatjuk, egyéniségekből áll, akik nagyon is más művészi kifejezéssel mondják el gondolataikat a világról. Reméljük, továbbra is megőrzik szuverenitásukat, miközben együtt is „jól játszanak" majd. Visszatérve eredeti hasonlatunkhoz: reméljük, megvan az a „Csapat", és jó „Csapat" lesz, NB I-es. Ehhez segíti majd őket a két művészettörténész „partjelző" Nemes András és szerény csekélységem. Fogadják szeretettel és kíváncsisággal tevékenységüket.

Ormos Károly:

Emlékünnepség Horváth József festőművész születésének 100. évfordulóján szülőfalujában, Kemenesszentpéteren (1991. márc. 2)

Róla emlékeztek meg születésének 100. évfordulóján a Veszprém megyei Kemenesszentpéteren 1991. március 2-án. A Faluközösségi Egyesület, valamint a művész leszármazottai a szülőházán márvány emléktáblát helyeztek el, ahol Szabados László polgármester méltató szavai után elsőnek a művész két unokája helyezte el a nemzetiszínű szalaggal díszített koszorút.

Sopron város nevében Fejes Zoltán alpolgármester, a Művészetbarátok Köre, Pápa város küldöttei, volt tanítványai és még sokan mások róták le tiszteletüket.

A helyi Művelődési Házban a művész képeiből szervezett kiállítást Piska Károly, a Faluközösségi Egyesület elnöke nyitotta meg, majd Kloss Andor, a Kisalföld főszerkesztője méltatta Horváth József munkásságát:

Személyes élmény felidézésével kezdem mondanivalómat. Úgy hozta a sorsom, hogy Horváth József volt az első festőművész, akit megismerhettem, anélkül egyébként, hogy gyerekként meg mertem volna szólítani. Gyakran találkoztam vele, amidőn napi sétáját tette a belváros ódon utcáiban, s ha jól emlékszem, egy apró kutya

1. Horváth József kemenesszentpéteri szülőháza

is vele volt. A felnőttektől tudtam, hogy ő a város jelentős művésze. Jól ismerik még a fővárosban is, csodálatos képeket fest — mondották.

Ennek az egésznek — ahogyan most látom és érzékelem — volt valami különös, csaknem azt mondhatnám varázslatos hangulata. Bár nem tudom, ezek a kifejezések kellő erővel és érzékletességgel jelzik-e azt a különös szellemi légkört, ami Sopronban a negyvenes évek végén, az ötvenes években és még jóval később is jellemző volt. Egy-

2. Az emléktábla

szer már végre meg kellene írni a város kultúrtörténetét, ezen belül természetesen az 1945 utáni korszakét. Nyilván kiderülne, hogy az az utóbbi korszak voltaképpen a polgári kultúra és értékrend kiiktatásának, szándék szerint: felszámolásának szomorú, bársonyos hangulatú története. Ám most nem erről akarok beszélni, hanem Horváth Józsefről, akinek íme most itt szülőfalujában születése századik évfordulójára emlékezünk.

Később aztán már tudatosan foglalkoztam Horváth József festészetével, mert megcsodálva az alkotásait, úgy véltem, a bennük rejlő nagy titoknak nyomára kell erednem.

Ha egy-egy festménye előtt állunk, kétség kívül elfog minket az az érzés, amit jobb szó híján a csoda megsejtésének neveznék. Az élet csodájáról van szó. A mindennapokban nem érzékeljük, nem vesszük észre, hogy részesei vagyunk egy nagy csodának, tüneménynek, amit életnek nevezünk. Horváth képeivel erre hívja fel

a figyelmet. Szinte rávezet minket, vegyük már észre, mily szép és harmonikus az emberi test, mily csodálatos egy szál virág, a mezők zöldje és így tovább. A tündéri realizmus ez, ami megemeli az emberi lelket. Persze Horváth is tudatában volt az élet árnyoldalainak, szörnyűségeinek és tragédiáinak, ám úgy vélte, a művészet nagy feladata a harmónia, a szépség megmutatása. Hogy elviseljük az árnyoldalakat, a szörnyűségeket és tragédiákat. Észre kell vennünk, hogy ez legalább annyira elfogadható esztétikai álláspont, mint az, amely elsődlegesen a fonákot, az ironikusat, a tragikusat helyezi előtérbe.

A harmóniát és szépséget milyen virtuóz technikával mutatja meg, teszi érzékletessé! Miközben egy műfajt, a vízfestészetet a legmagasabb szintre fejleszti. Mások, némileg lenézve ezt a technikát, inkább csak előtanulmányok készítésére használják. Ő erre az illékony, igen nagy tudást és tehetséget igénylő műfajra alapozza életművét. (Érdekes lenne arról beszélni, hogy ennek milyen feltételei vannak, mint például a papír, a festékek megfelelő minősége és így tovább, beleértve Horváth fizikai mivoltát is.) Igaza van Mühl Aladárnak, neki a magyar művészetben nincs elődje, sem pedig utódja. Magányos csúcs a magyar festészetben.

Nagy kár, hogy ez az egyedülálló érték mind a mai napig nem tudott igazán integrálódni a 20. századi magyar művészetbe. A szakmai irodalom és a kritika nagy mulasztása ez. Ám ludas az a szemlélet is, amely szerint Magyarországon a művészi értékek szentesítése csak a fővárosban történhet meg. Horváth egész életét vidéken töltötte, s úgy tűnik, ez bizony gátolja jelentőségének, értékének megfelelő elismerését.

Csak remélni lehet, hogy a mostani évforduló rávilágítja a figyelmet, s megkezdődhet hozzá valóban méltó szakmai elismerése is. Egyébként erre immár nem annyira neki van szüksége, mint inkább az utókornak. Nem lehet ugyanis nem észrevenni, hogy a mai világban a mai nemzedékekben elemi igény van a Horváth József által képviselt művészetre: az élet nagyszerűségének, szépségének felfedezésére.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Szarka Árpád:

Búcsúbeszéd Rázó József temetésén (1991. március 19.)

A Soproni Képzőművészeti Kör tagjai — művésztársaid — nevében búcsúzom Tőled, kedves, jó Jóska barátom!

Kis közösségünket váratlanul érte a szomorú hír. Isten kifürkészhetetlen akaratából korán távoztál körünkből. Alig pár hete még gyönyörködhettünk kiállításod szép alkotásaiban, mívesen megmunkált olaj, halk színvariációkból építkező akvarelljeidben. Mindkét technikában a Te lelked szólalt meg, csendes, szemlélődő, őszinte egyéniséged. Távol állt Tőled mindaz, amit a világ, benne sokszor a művészet hiú vására is kínál. Ahol hangoskodó vita, egymás elleni acsarkodás, eszmék feletti — sokszor személyeskedő hangvételű — szóváltás hangzott el, ott Rázó József szavát nem lehetett hallani. Visszavonultál műtermed csendjébe, és alkottál szívből, őszintén, becsülettel. Pedig sorsod nem volt könnyű. Vállaltad a pedagógus hivatás nehezebbik felét, a gyógypedagógusét, hogy a hallássérült gyermekek szemét rácsodálkoztasd az Isten teremtette világ szépségeire, hogy tanítványaid egyik érzékszervének hiányosságait a másik érzékszervük, a látás, fejlesztésével pótolják. Lelkiismeretes, becsületes munkáddal példát mutattál a nyomodba lépőknek, s amikor nyugdíjba vonultál, teljes szíveddel áldoztál a művészet oltárán. Itt is, alaptermészetedhez híven, szerényen, csendben munkálkodtál. Amit a sors megpróbáltatásként rád mért, zokszó nélkül viselted, mint ahogyan a ritkán kijáró elismerést, dicséretet sem használtad fel hivalkodásra, kérkedésre.

Most, a földi világ hívságait — hitünk szerint — egy szebb, igazságosabb, maradéktalan boldogságot nyújtó világgal cserélted fel, és hisszük, hogy az örök Bíró ítélete javadra dönt, amikor a Tőle kapott tálentumokkal való jó sáfárkodásért megjutalmaz. Nyugodjál békében, szeretett Jóska barátunk!

Mollay Károly:

Soproni Stöckert Károly

(1910—1991)

1991. jún. 11-én a budapesti Vas utcai kórházban elhunyt az egykori soproni fafaragósegéd, majd Sopron város támogatásával művésszé érlelődött szobrász. Pályaképét 75. születésnapjára e helyen rajzoltam meg (SSz. 1985, 178—182). Ekkor már túl volt felesége halálán, több súlyos műtéten, mégis Százados úti műtermében még 1987-ig dolgozott. Nagy szeretettel és izgalommal készült 1988. jún. 12—júl. 3-i élet-

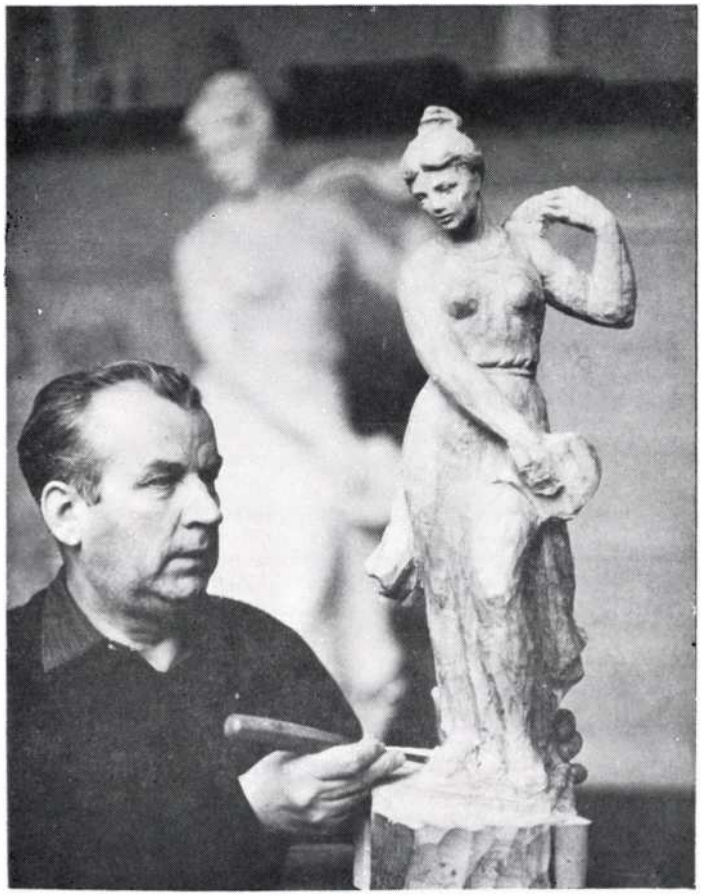

Soproni Stöckert Károly 1965-ben

mű-kiállítására (Hárs József: SSz. 1988, 334—340). Művészi pályájának legszebb emlékeként emlegette azóta is. A soproni Festőteremben kiállított, válogatott műveivel akart számot adni arról, hogy annak idején Sopron nem méltatlanra költötte a neki juttatott ösztöndíjat, lehetővé téve müncheni és budapesti tanulmányait. Ezért is ajándékozta Sopronnak számos művét eredetiben vagy gipszmásolatban, gondolva soproni festők és szobrászok műveinek tervezett állandó kiállítására. Ahányszor meglátogattam, mindig érdeklődött, mennyire jutottak előre e kiállítás ügyei, megvannak-e még a művei, ugyanakkor keserűen emlékezett az őt régebben ért méltanytalanságokra, de humorral idézte fel soproni élményeit, nem feledkezve meg

Fülesről (ma: Nikitsch Burgenlandban), ahonnan szülei származtak. Roisz Vilmos kérésére a soproni rajziskolának ajándékozott egy Szt. László-hermát és egy reneszánsz fejet. Szenvedélyesen érdekelte a rendszerváltozás és ostorozta ennek kinövéseit. Az utolsó években már lakásához volt kötve, fia, Ákos, a látogatók és a levelek, az újság és a televízió jelentették számára a kapcsolatot a világgal. Halála előtt egy nappal még meglátogattam a kórházban: beszédje már nehezen volt érthető, de búcsúzáskor mosolyogva intett istenhozzádot. Jún. 26-án a X. kerületi Új Köztemetőben a római katolikus vallás szertartása szerint helyezték örök nyugalomra.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta:

Sopron bibliográfiája az 1990. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268; 1979, 362.

Az adatgyűjtésben nyújtott segítséget dr. Metzl Jánosnak és Ormosi Anikónak köszönjük.

Az Akadémia külső tagjai (Schey János, Orlóci László, Rybach László). MT. 35, 1990, 786—788.

Anderle Ádám—Kozári Monika: A Monarchia utolsó követe Kánya Kálmán Mexikóban 1914—1919. Bp., 1990, 120.

Assai: Sopron festőjének titka. KU. 1990. júl. 16. 2.

Aus der „grossen Zeit". NZ. 34, 1990. jún. 23.

avar: Béta-napok Sopronhorpácson. Magyar Mezőgazdaság 45, 1990. nov. 28. 48. sz. 11.

Axmann, Gernot: Frischer Glanz in die ungarischen Schlösser. Land in Sicht, Land-Kampagne. Sonderausgabe der ISG Nachrichten. 1987 [1990], 2—3. sz. 30.

Ágfalvi, Andreas: Ein langersehnter Traum wurde erfüllt. NZ. 34, 1990. okt. 6.

Ágoston Magdolna: Kőszeg a Hunyadiak korában. Vasi Szemle 44, 1990, 511—517.

Bakody Katalin: A földtulajdon változásai Győr-Sopron megyében 1945-től napjainkig. Gazdálkodás 34, 1990, 11. sz. 18—25.

Balassa Iván: A magyar Sertéstartás történetének néhány kérdése. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988—1989. Bp., 1990, 235—252.

Baranyai József: Burgenland szőlő és borgazdasága. Kertgazdaság 1990, 5. sz. 62—71.

Bariska István: A magyarországi várostörténet kézikönyve. Vasi Szemle 44, 1990, 299—302.

i[d] Bartha Lajos: Napórákra vadásztunk. TM. 101, 1990, 11. sz. 18—19.

Bácsatyai László: Dr. Bezzegh László. GK. 42, 1990, 380.

Bácsatyai László: Sébor János élete, munkássága és öröksége. GK. 42, 1990, 381—383.

Bán István: Csendes hozzászólás Gyires Béla „Matematikai módszerek és problémák a hazai agrár-, biológiai- és orvostudományokban" című cikkéhez. MT. 35, 1990, 1509—1510.

Bárdos Kornél: Szabad királyi városaink és mezővárosaink zenei élete a 16—17. században (1541—1686). MT. 35, 1990, 796—801.

-bb-: Égető a határon. Nemzetközi demokráciából elégtelen. Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 14. 3.

-bb-: Farkasdal a soproni erdőkért. Új Tér-Kép 1, 1990. dec. 19. 43.

-bb-: Fekete tőzsde Sopronban. Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 1. 1.

-bb-: Hová tűntek az olcsó földek? Telekár-robbanás várható Sopronban. Új Tér-Kép 1, 1990. aug. 15. 25.

-bb-: Sopron: Kelet Salzburgja? Új Tér-Kép 1, 1990. aug. 1. 23.
-bb-: Számítógépek és lovak. Soproni határőrtiszt Floridában. Új Tér-Kép 1, 1990. okt. 31. 36.
-bb-: Viszlát, Sopron! Haza utazott Saca ... Új Tér-Kép 1, 1990. szept. 19. 30.
Beck, Ilona—Bruns, Heinz-Hermann—Seeling, Ute: Zur Forstvereinstagung in Hannover-eine Nachlese. Forst und Holz 45, 1990. dec. 10. 23, 688—692.
Beck Mihály: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek emlékérmei és jutalomérmei. OK. 33, 1987 [1990], 117—120. köt. 1—4. sz. 309—317.
Benkő László: A soproni Magyar Társaság 1790—1990. Diakónia 12, 1990, 2. sz. 23—27.
Bericht des Arbeitsausschusses der Burgenländischen Landesregierung zur Vorbereitung eines Nationalparks Neusiedler See—Seewinkel. Eisenstadt, 1990, Arbeitsgemeinschaft Gesamtkonzept Neusiedler See 119. (18. sz.)
Bertalan, Judit: Deutschsprachiger Gottesdienst. NZ. 34, 1990. jún. 30.
Bertalan Lajos: Németül, horvátul, magyarul Helyünk az Európa-házban. Burgenlandi távlatok. Tér-Kép 2, 1990. jan. 4. 1.
Bertalan Lajos: Utak legendák Pannóniából. Sebestyén György (1930—1990). E. 18, 1990, 703—704.
Besuchsfahrt Wien—Mörbisch—Ödenburg/Wandorf. Unsere Post 45, 1990, 5. sz. 32.
Bircher Erzsébet: A történetírás kérdőjelei. BKL-B. 123, 1990, 764.
(BLPD): Ungarn proklamiert Nationalpark Neusiedler See. Unsere Post 45, 1990, 5. sz. 10.
Borbély József: A nyár végén folytatódik Sopronkőhidán az 56-os mártírok exhumálása. Új Tér-Kép 1, 1990. jún. 27. 18.
Borbély József—Szarka László: Nyílt levél Pozsgay Imréhez. Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 14. 3.
Borsa Gedeon: A magyarországi könyvnyomtatás a 16. században. Magyar Grafika 34, 1990, 1. sz. 14—21.
Borsa Gedeon: Paisey, David L.: Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1710—1750. Wiesbaden, 1988, Harrassowitz. XIII, 361 p.-24 cm. MKSz. 106, 1990, 179—181.
Borsodi Andrea: Számítógépes analízisek a Fertő-tó nyíltvizi régiójának baktériumközösségén. HiK. 70, 1990, 173—182.
Borsodi Csaba (szerk.): Sopron megye történeti helységnévtára. 1773—1808. Magyarország történeti helységnévtára. Bp., 1990, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálata 194.
Bócsa István: A hatás áttételes volt — a kár máig ható. A liszenkóizmus vadhajtásai. MT. 35, 1990, 969—971.
Brunner, Bernd: Neusiedler See: Ein Paradies bröckelt ... Wild und Hund 93, 1990. okt. 21. 15. sz. 23—24.
Buchpremiere in Zinkendorf. NZ. 34, 1990. jún. 2.
Burgenlandi magyarok közt. Bp., 1990, 169. (Új Idő könyvek)
Burgenlandi útikalauz. Bp., 1990, Laude. 128.
Buthy Ella: Isten elhívott szolgálóleányai. A hazai evangélikus diakonisszamunka történetéről. Diakónia 12, 1990, 1. sz. 41—44.
Csapody István: Aumüller István (1903—1989) emlékezete. SSz. 44, 1990, 276—279.
Csapody István: Megemlékezés Garád Róbertről (1917—1987). SSz. 4, 1990, 279—280.
Császár Nagy László: Győr-Sopron megye 7-es választókerület. MN. 53, 1990. ápr. 2.
Cseresznyák István: Harmincnégy év után visszafogadták az '56-os erdészeket. Mai reggel 1, 1990. nov. 5.
Csilletúra, Miskolc—Sopron. Fa. 40, 1990, 124.
Csizmadia Károly: Gulyás Lajos életútja és halála. Confessio 1990, 3. sz. 118—122.

Csoknyay, Peter: Edit Gibba, Pártpolitika és közigazgatási viszonyok Vas vármegyében (elcsatolt területeivel: Burgenland, Zala vármegye és Sopron megye központokkal) 1920—1940. Szombathely 1990. BHBl. 52, 1990, 188—189.

Csötönyi József: Új tantárgy az EFE Erdőmérnöki Karán. EF. 44, 1990, 9—10. sz. 25

Czauner Péter: Kié az erdő és a vad? K. 45, 1990. jún. 18.

Czere Béla: Reformkori közlekedésünk áttekintése. Közlekedéstudományi Szemle 40, 1990, 146—163.

Czigány Ildikó: Négy hang ürügyén — az európai örökségről. Beszélgetés Soproni Józseffel. Új E. 46, 1990. márc. 4.

Dávid Aranka—Takács Olga—Tiringer Csaba: A sugárzási egyenleg eloszlása Magyarországon az 1951—1980-as időszak adatai alapján. Bp., 1990, Országos Meteorológiai Szolgálat 94. (Országos Meteorológiai Szolgálat Kisebb Kiadványai 66.)

Deák Margit (szerk.): A Magyar Állami Földtani Intézet évi jelentése az 1988. évről, I. rész. Bp., 1990 november, MÁFI 527.

Dénesfalvy József: Én is ingerült vagyok. K. 45, 1990. márc. 9.

DFV: Verleihung der Bernhard-Eduard-Fernow-Plakette an Prof. Dr. Imre Herpay. Allgemeine Forst Zeitschrift 1990. dec. 22. 51—52. sz. 1320.

Diplomakiosztó ünnepségek. K. 45, 1990. jún. 16.

Az egyetemi tanács elnöksége megvizsgálta. Soproni határozat. K. 45, 1990. márc. 24

Egyetemünk új, illetve megerősített vezetői. EF. 44, 1990, 11. sz. 3—6.

H. Elek Mária: Sopronbánfalva 1944—1945 Sümeghy József tanító naplója tükrében. I—II. SSz. 44, 1990, 215—227.; 312—329.

H. Elek Mária: Szita Szabolcs: Halálerőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez 1944—1945. Budapest, 1989, 316 lap. SSz. 44, 1990, 77—79.

Emberemlékezet óta ... FÉ. 25, 1990, 174—175.

Emléktábla a kanadai magyaroknak. Oktatók és hallgatók rehabilitációja. K. 45, 1990. nov. 2.

ENSZ szakemberek látogatása. K. 45, 1990. okt. 25.

Erdészeti és Faipari Egyetem hírei. Fa. 40, 1990, 10.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Tanácsának határozatai. EF. 44, 1990, 5. sz. 8.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem egyetemi főtitkárának kérésére közöljük az alábbi két határozatot. Er. 39, 1990, 224.

Erdős Levente: Cinfalvából cinterem? Mai nap 1990. máj. 22.

Euro-piknik Sopronban. Új Tér-Kép 1, 1990. aug. 15. 25.

Éri István (szerk.): Széchenyi emlékek, emlékhelyek. Összeállította: Szentkuti Károly, Vértes László. Bp.—Nagycenk, 1990, 127.

Érszegi Géza: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg Ödenburg und Eisenburg. Band IV. Levéltári Közlemények 59, 1988 [1990], 352—353.

Érszegi Géza: Valter Ilona: Nyugat-Pannónia román stílusú egyházi épületei (Romanische Sakralbauten Westpannoniens). Szerkesztette: Hans Ubl és Ladislaus Triber. Eisenstadt, 1985. Levéltári Közlemények 59, 1988 [1990], 191—192.

F. I.: Környezetkutatók az emberért. Környezetvédelmi konferencia Sopronban. EF. 44, 1990, 1. sz. 6—8.

F+H.: Burckhardt-Medaille für Dr. Somkuti aus Ungarn. Forst und Holz 45, 1990. dec. 10. 23. sz. 694.

Faller Gusztáv: Részletek egy soha-nem-volt, képzeletbeli naplóból. BKL-B. 123, 1990, 152—156.

Fedecsku László: Miskolc—Selmec—Sopron—Miskolc. 900 km kétkeréken. A mi egyetemünk. 27 1990. ápr. 30. 16.

Fehlmann, Hans-Rudolf: Das „Anonyme" Arzneikompendium von Sopron (16/17. Jh.). OK. 33, 1987 [1990], 117—120. köt. 1—4. sz. 157—171.

Fejér László: Évfordulóink 1990-ben. MV. 1990, 1. sz. 19—21.

Fejér László: A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött Széchenyi-iratok katalógusa. A „Források a vízügy múltjából" című sorozat 7. kötete. MV. 1990, 5. sz. 23.

Fenyő István: Dukai Takách Judit költőnő a magyar klasszicizmus korszakában (Duka, 1795-Sopron, 1836). SSz. 44, 1990, 1—10.

Fogarassy László: Háború hadüzenet nélkül. I—II. SSz. 44, 1990, 193—214.; 289—312.

Fogarassy László: Legitimista lett-e Prónay Pál a nyugat-magyarországi felkelés folyamán? SSz. 44, 1990, 11—19.

Fogarassy László: Ormos Mária: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, Gordiusz Kiadó 1990, 220 lap. SSz. 44, 1990, 378—380.

Fogarassy, László: Paul Prónays Erinnerungen an das „Lajta-Banat". BHBl. 52, 1990, 1—10.

Fogarassy László: Zsiga Tibor: Horthy ellen, a királyért. Budapest 1989. Gondolat Kiadó, 234 lap. SSz. 44, 1990, 81—82.

Fónagy István: Az erdők és az erdészet a pártpolitikában. EF. 44, 1990, 6. sz. 1—2.

(földessy): Mi történt Burgenlandban? N. 37, 1990, 1—2. sz. 5.

Fraller, Theresia: Paul und Sepp Gmasz: Chronik der Stadtgemeinde Frauenkirchen, Neusiedl am See 1988. BHBl. 52, 1990, 43—45.

Fried István: Egy régi statisztikai mű tanulságos részletei. SSz. 44, 1990, 154—157.

Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses". SSz. 44, 1990, 97—127.

Friedrich Károly: Ünnepi évforduló a soproni gyülekezetben. Diakónia 12, 1990, 2. sz. 19—22.

Fürj Zoltán: D. Kapi Béla. MH. 13, 1990, 5. sz. 45—48.

Gecsényi Lajos: Győr — 1956. Portrévázlat Szigethy Attiláról. MH. 13, 1990, 1. sz. 32—42.

Geophysical Observatory Reports of the Geodetic and Geophysical Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences Years 1986—1987. Observatory of Nagycenk. Sopron, 1990, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézete 148.

Gerger, Brigitte—Schauer, Christoph: Beschreibung der Studie Landschaftsrahmenplanung Wulkatal. Wien, 1990, Institut für Landschaftsgestaltung an der Universität für Bodenkultur 20. (Umwelt Burgenland 19)

-géhá-: Kié „a vár" Sopronban? Párt-házi buli. Új Tér-Kép 1, 1990. ápr. 18. 8.

-géhá-: A soproni önkormányzat első meccse. Új Tér-Kép 1, 1990. dec. 5. 41.

Globális kérdések, globális felelősség. Őszi egyetem. K. 45, 1990. okt. 19.

Gottschling, Maria: Auf dem Friedhof in Agendorf. NZ. 34, 1990. nov. 10.

Göcsei Imre (szerk.): Győr-Sopron megye földrajza. Győr 1990. Győr, 1990. Győr-Sopron megyei Pedagógiai Intézet 95, 14 t.

Gömöri János: Az 1340. évi soproni városcímer: a védőszentek ikonográfiai meghatározása. SSz. 44, 1990, 336—340.

Gömöri János: Jelképek küzdelme. K. 45, 1990. febr. 8.

Grenzstadt Sopron. Kungel mit Grund und Boden? BR. 24, 1990. szept. 17.

Grüll Tibor: Lackner Kristóf könyvtárának maradványai. MK. 106, 1990, 132—133.

Dr. Gunda Mihály 1918—1989. Fa. 40, 1990, 2. sz. 59.

Gutnachbarlicher Meinungsaustausch in Sopron. Antall und Vranitzky über EG-Beitritt. BR. 23, 1990. jún. 25.

(h. a.): Hívja, várja Sopron! Új Tér-Kép 1, 1990. jún. 20. 17.

H. F.: Címert választott az önkormányzat. K. 45, 1990. nov. 28.

H. F.: Egyetemi tanévkezdés. A selmeci-soproni hagyományokat folytatják. K. 45, 1990. szept. 13.

H. F.: Az exodus napja. Az eltávozott nemzedék visszatért. K. 45, 1990. nov. 5.

H. F.: Lepaktált-e a soproni polgármester a kínai kommunistákkal? Új Tér-Kép 1, 1990. okt. 31. 36.

H. F.: Még várni kell. Csalódtunk. K. 45, 1990 nov. 6.

H. F.: Sopronban csendesebb kampány lesz. SZDSZ—FIDESZ választási szövetség. K. 45, 1990. szept. 6.

H. F.: Sziklai professzor cáfol. K. 45, 1990.

-ha-:Kit sokkolt a SOKK? Egy soproni botrány margójára. Új Tér-Kép 1, 1990. máj. 3. 10.

-ha-: Sopron, Sopron ... Rekviem(?) a „Deákért". Új Tér-Kép 1, 1990. máj. 3. 10.

Hajba Ferenc: Régi egyetem, új szellem. NSz. 48, 1990. okt. 13.

Hajba Ferenc: Sopron veszélyben? NSz. 48, 1990. febr. 27.

Halálozások. Bezzegh László. Er. 44, 1990, 8. sz. 20.

Halálozások. Dr. Gunda Mihály. EF. 44, 1990, 1. sz. 20.

Halálozások. Dr. Lugosi Armand. EF. 44, 1990, 9—10. sz. 20.

Hallamáné Lépp Ildikó: Emléküles dr. Schenzl Guido halálának 100. évfordulója alkalmából.I. 94, 1990, 374—376.

Halmai Endre—Tvordy György: A Stereocord G 3 pontossági vizsgálata rácshálóval. GK. 42, 1990, 268—272.

Harka újra Harka! Tér-Kép 2, 1990. máj. 10. 19.

Harka ünnepel, mert nevét visszakapta. Új Tér-Kép 1, 1990. ápr. 25. 9.

Harkau ist wieder Harkau. NZ. 34, 1990. máj. 12.

Hárs József: Kárpáti Sándor életútja (Kőszeg. 1872—Sopron, 1939). SSz. 44, 1990, 173—190.

Hárs József: Utcáink nevei az utóbbi százhúsz évben. SSz. 44, 1990, 131—148.

Heckenast István—Horváth Béla—Tóth József: Erdészeti gépkiállítás és vásár Sopronban. EF. 44, 1990, 9—10. sz. 10—11.

Hefelle József: Dr. Vermes Miklós 1905—1990. Fo. 37, 1990, 430.

Hegedüs Sándor: Pataki István (1914—1944). Múltunk 35, 1990, 2. sz. 141—152.

Heltai János (összeáll.): A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvkötészeti szakirodalom 1989-ben. MK. 106, 1990, 160—169.

A Helyzet. EF. 44, 1990, 4. sz. 19.

Hevér Zoltán: A türelem emberségével. Zentai László: Kökényhúsú ég alatt. Napjaink. 29, 1990, 4. sz. 37.

Hiller István: Adalék a soproni egyetem legújabbkori történetéhez. SSz. 44, 1990, 36—43.

Hiller István: Beszámoló az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1989—1990. évi működéséről. KF. 36, 1990, 287—292.

Hiller István: Gondolatok és tapasztalások az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltárával kapcsolatban. Levéltári Közlemények 58, 1987 [1990], 93—98.

Hiller István: A legújabb soproni emléktábla története. SSz. 44, 1990, 354—360.

Hiller István: Molnár Károly—Vaskó László: A magyar demokratikus tanügy negyven éve. Veszprém, Veszprémi Akadémiai Bizottság, 1985, 114 lap. SSz. 44, 1990, 85—87.

Hiller István: Soproni címer-vita. K. 45, 1990. febr. 8.

Hiller István: A soproni egyetemi könyvtár természettudományi állományának szerepe a város szakirodalmi ellátottságában. Kisalföldi Könyvtáros 1990, 1. sz. 3—13.

Hodányi Zoltán: Szabadkőművesek Pannóniában. Az első páholy Sopronban. Új Tér-Kép 1, 1990. júl. 25. 22.

Hollndonner László: Csődök és csodák a magyar telefóniában. Rekonstrukció a soproni távbeszélő góckörzetben. TV. 121, 1990, 516—519.

Hollósi, Éva: Ungarische Votivdenkmäler. Barocke Marien- und Dreifaltigkeitssäulen. BR. 23, 1990. máj. 21.

-homonnay-: Az igazság napja Sopronban. Ni. 110, 1990, 270.

Horváth Alice: In memoriam dr. Major Jenő 1922—1988. A magyar történeti földrajz kutatója. MÉP. 81, 1990, 2. sz. 59.

Horváth Ferenc: Erdeink védelmét szolgálja. K. 45, 1990. jan. 17.

Horváth Ferenc: Miniszterek zöld asztalnál. Ausztriában várják a magyar termékeket. K. 45, 1990. júl. 19.

Horváth Ferenc: Összeegyeztetni a turizmust a természetvédelemmel. A Fertő tó jövője. K. 45, 1990. máj. 31.

Horváth Ferenc: Sopron első polgármestere Hirschler Rezső. „A város érdekeit hűséggel szolgálom". K. 45, 1990. okt. 26.

Horváth Ferenc: Sopront nyilvánítsák megyei jogú várossá. Megalakult az önkormányzat, de még nincs polgármester. K. 45, 1990. okt. 24.

Horváth Szilvia: A soproni Magyar Társaság a korabeli sajtó tükrében (1790—1828). SSz. 44, 1990, 255—268.

Horváth Zoltán: Egy gótikus és egy barokk. Két címer szépségversenye. K. 45, 1990. jan. 21.

Horváth Zoltán: Nevetséges a címervita? K. 45, 1990. ápr. 6.

Horváth Zoltán: A soproni címervitához. Lehet-e császári sassal hazaszeretetre nevelni? K. 45, 1990. febr. 17.

Horváth Zoltán: Válasz Mollay Károly: A címervita című cikkére. SSz. 44, 1990, 330—335.

Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai. Statisztikai Szemle 68, 1990, 986—1003.

Iván Tibor: Ébredjen fel Sopron polgársága. K. 45, 1990. márc. 23.

J. J.: Felvételi helyzetkép. Ponthatáron innen és túl. K. 45, 1990. júl. 13.

J. J.: Soproni Szemle 1990/1. Mitől jó egy folyóirat? K. 45, 1990. máj. 9.

Jagasics Béla: Papp-Váry Árpád—Hrenkó Pál: Magyarország régi térképeken. Bp., 1989. Gondolat-Officina Nova 252 oldal, 104 térképi illusztrációval. Megjelent 11 000 példányban. GK. 42, 1990, 84.

Jakab, J.: Biological Activity in Soil under Various Forest Stands. AT. 39, 1990, 517—520.

Jakál László: Dr. Gunda Mihály 1918—1989. EF. 44, 1990, 2. sz. 19.

Jakus Lajos: Két 17. századi prédikátor. Vasi Szemle 44, 1990, 225—245.

Jelképesen visszafogadták ... MHi. 23, 1990. nov. 5.; MN. 53, 1990. nov. 5.

K. E.: Krétai József 1907—1990. BKL-K. 123, 1990, 519.

Kaszap András (összeáll.): A magyar földtani irodalom jegyzéke, 1987.FK. 118, 1988 [1990], 370—428.

Katona Imre: Hany Istók Budapesten. SSz. 44, 1990, 158—167.

Kaus, Karl: Burgenländische archäologische Bibliographie 1988 bis 1990. Urgeschichte—Römerzeit—Mittelalter. BHBl. 52, 1990, 178—187.

Kaus, Karl: In memoriam Dr. med. Friedrich Hautmann 1890—1976. BHBl. 52, 1990, 167—177.

Kaus, Karl: Johannes-Wolfgang Neugebauer, Österreichs Urzeit. Bärenjäger—Bauern—Bergleute. Amalthea Verlag, Wien 1990. 374 Seiten. 210 Abbildungen, davon 121 in Farbe. BHBl. 52, 1990, 191.

L. Kelemen Gábor: Sportközpont lesz az Esterházy-kastély. MHi. 23, 1990. febr. 21.

Kerék Imre: Zentai László: Kökényhúsú ég alatt. Dunatáj 13, 1990, 4. sz. 62—63.

Keszei Dénes: Nagycenk és társközségei múltjából, jelenéből. Sopron, 1990. Széchenyi Nyomda Soproni Üzeme, Nagyközségi Tanács 56.

Kietaibl, Hans: Die Entstehung des Ortsnamens „Purbach". BHBl. 52, 1990, 39—41.

Kietaibl, Hans: Jenő Szabó, Öt évszázad fekete krónikája (Die schwarze Chronik aus fünf Jahrhunderten), Győr Megyei Lapkiadó Vállalat. BHBl. 52, 1990, 43.

Király Tibor: Sopron a filatéliában 18, 19, 20. SSz. 44, 1990, 27—33., 249—254., 343—351.

Király Pál: Trianon erdészeti következményei. EF. 44, 1990, 5. sz. 1—3.

Kisari Balla György: Kartográfiai centenárium. GK. 42, 1990, 459—460.

Kisari Balla György: Kogutowicz Manó megyetérképei. GK. 42, 1990, 289—292.

Kisari Balla György: A magyar nyelvű térképek atyja: Kogutowicz Manó. ÉT. 45, 1990. dec. 7. 49. sz.

Kiss Jenő: A rábaközi perecről. SSz. 44, 1990, 58—59.

Kiss Jenő: A soproni Magyar Társaság 200 éves jubileumára. MNy. 86, 1990, 115—116.

Kiss Jenő: Szalayné Pókay Marietta: A höveji csipkekészítés szakszókincse. Budapest, 1990, 33 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 45, sz. Szerkeszti: Hajdú Mihály). SSz. 44, 1990, 382.

Kiss Lajos: Györffy György: A magyarság keleti elemei. Gondolat. Budapest, 1990, 326 lap. SSz. 44, 1990, 373—378.

Kiss Lajos: Középkori földrajzi nevek magyarázata: Petlend. MNy. 86, 1990, 164—169.

Kocsis Lajos: A minőségi fejlődés útján a Soproni Faipari Vállalat. Fa. 40, 1990, 193—197.

Koczka Tibor: Magyar-per Kismartonban. Új Tér-Kép 1, 1990. máj. 9. 11.

Koloszár Tamás: Egy igazi Széchenyi. Új Tér-Kép 1, 1990. aug. 1. 23.

Koloszár Tamás: Hogyan halt meg Szigethy Attila? Új Tér-Kép 1, 1990. nov. 14. 38.

Koppány Tibor: Adatok a vasszécsényi Ó-Ebergényi kastély építéstörténetéhez. Vasi Szemle 44, 1990, 69—85.

Korona Bálint: Buczolich Zoltán. GK. 42, 1990, 379—380.

Kovács I. Gábor: A kalendárium eszköz a nemzet haladásához. Sz. 122, 1988 [1990], 316—341.

Kovács Zoltán: A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború utántól napjainkig. FRK. 38, 1990, 1—2. sz. 3—16.

Köpeci-Nagy, Gábor: Bücherbörse in Ödenburg. NZ. 34, 1990. febr. 17.

Környei Attila: A soproni címer ürügyén. Két magatartás vetélkedése. K. 45, 1990. febr. 3.

Környezetvédelmi világnap 1990. Kitüntetettjeink. Természet-Búvár 45, 1990, 3 sz. 13.

Köszöntjük az 1990-ben vas- és aranyoklevéllel kitüntetett tagtársainkat! Reményi Viktor. BKL-B. 123, 1990, 673.

Köszöntjük jubiláló tagtársainkat. BKL-K. 123, 1990, 502—503.

Kőhegyi Mihály: Patay Pál: Corpus campanorum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt Budapest, 1990, 144 lap + 88 kép. SSz. 44, 1990, 381—382.

Kőhegyi Mihály: Széchenyi István kinevezése Sopron vármegye vízügyi szakbizottságába. SSz. 44, 1990, 352—353.

Kőhegyi Mihály: Kiss Ákos: Pannonische Architekturelemente und Ornamentik in Ungarn. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 192 lap + 119 tábla. SSz. 44, 1990, 83—84.

Kőhegyi Mihály: Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó 1988, 643 lap. SSz. 44, 1990, 92—94.

Kőhegyi Mihály: Visy Zsolt: A római limes Magyarországon (Corvina, Budapest, 1989. 143 old., 125 kép, 1 térkép) M. 34, 1990, 65.

Krámer Balázs: Sopron Temzéje: az Ikva. Természet-Búvár 45, 1990, 1. sz. 37.

Kretschmer, Ingrid: Az „Austria Picta" kiállítás Magyarország térképei. GK. 42, 1990, 446—452.

Kubinszky Mihály: Gondolatok Szarka Árpád festőművész 75. születésnapja alkalmából rendezett kiállítás megnyitásán. (1990. június 24.) SSz. 44, 1990, 367—371.

Kubinszky Mihály: A Soproni Városszépítő Egyesület tevékenysége (1989. jan. 1—1990. jún. 30.). SSz. 44, 1990, 366—367.

(l. a. gy.): Az országot négy év alatt kivezetjük a válságból. Az új Európa szimbóluma Sopron. MHi. 23, 1990. aug. 21.

Lagzi István: Károly (császár) király két sikertelen visszatérési kísérlete 1921-ben. Ormos Mária könyvéről. Somogy 18, 1990, 5. sz. 102—104.

Lendvai Vera: Erdőbe jár az egyetem. Népszava 118, 1990. febr. 13.

Liebe Wandorfer Landsleute. Unsere Post 45, 1990, 5. sz. 33.

Lindeck-Pozza, Irmtraut: Zur Geschichte von Schlaining. BHBl. 52, 1990, 79—91.

Lomoschitz Pál: Megnyitó beszéd a 160 éves Zeneegyesület kiállításán (1989. szeptember 30.). SSz. 44, 1990, 60—62.

Lovász István—Rados Mihály: A FALCO bútoripari tevékenysége. Fa. 40, 1990, 238—242.

Lugosi Armand 1924—1990. Fa. 40, 1990, 280.

Dr. Lugosi Armand 1924—1990. Fa. 40, 1990, 345.

MDF kampány-nyitók. K. 45, 1990. szept. 13.

-mm-: „Unser Hauskalender"-Mosaik der alten Heimat. NZ. 34, 1990 febr. 24.

Maar, Grete: Flugblattdrucke aus Schützen am Gebirge. BHBl. 52, 1990, 11—17.

Macher Frigyes: Emléktábla-avatás Sopronban, az egykori Erdélyi Diákotthon épületén. BKL-K. 123, 1990, 466.

Macher Frigyes: Zoltay Endre 1924—1989. BKL-K. 123, 1990, 79.

Madl, Michael: Beitrag zur Kenntnis der Cleptidae und Chrysididae des Burgenlandes (Hymenoptera, Chrysididea). BHBl. 52, 1990, 27—35.

Madl, Michael: Zur Kenntnis der Pompilidae des Burgenlandes (Hymenoptera). BHBl. 52, 1990, 18—27.

Magyar Mérnökhallgatók Egyesülete. Ma alakul meg a helyi bizottság. K. 45, 1990. okt. 30.

A Magyar Vízügyi Múzeumban őrzött Széchenyi iratok katalógusa. Bp., 1990, Magyar Vízügyi Múzeum 143.

A magyarországi németség nehéz évtizede 1945—1955. NZ. 34, 1990. nov. 24.

Magyarország történeti helységnévtára. Sopron megye (1773—1808). Bp., 1990, KSH. 193.

Marosi, Endre: Burgen im österreichisch-ungarischen Grenzraum. (Hrsg.: Ladislaus Triber). Eisenstadt, 1990, Roetzer, 192. 398.

Martos András, Tóth László. Er. 39, 1990, belső borítólap.

Májustól új formában. Nyelvvizsga Sopronban. K. 45, 1990. nov. 1.

Máté Romuald: Győr-Sopron megye földrajza. MH. 13, 1990, 6. sz. 61—62.

Melzer, Helmut: Ornithogalum brevistylum Wolfner, der Pyramiden-Milchstern, neu für das Burgenland. BHBl. 52, 1990, 138—140.

Meszlényi László: Sopron — Európa kapuja. Mu. 33, 1990, 10. sz. 30—32.

Metzl János: A „Corvinus Magyar-Osztrák Baráti Kör" 1989. évi működése. SSz. 44, 1990, 273—276.

Metzl János: Fogarassy László: A magyar—délszláv kapcsolatok katonai története 1918—1921. Baranyai Helytörténetírás 1985—1986, 537—574. (Baranyai Levéltári Füzetek 71. sz.) Pécs, 1986. SSz. 44, 1990, 80—81.

Metzl János: Réthly Endre (1911—1990). SSz. 44, 1990, 281—282.

Mészáros István: Pázmány Péter „oktatáspolitikája". Pázmány és a korabeli hazai iskolarendszer. MT. 97, 1990, 420—432.

Mészáros István: Régi-régi iskolák. ÉT. 45, 1990, 9. sz. 266—267.

Mikó Sándor: Az első világháború évei Nagylózson. SSz. 44, 1990, 361—365.

Mikó Sándor: Keszei Dénes: Nagycenk és társközségei múltjából, jelenéből. Sopron, 1990, 56 lap. SSz. 44, 1990, 371—372.

Miről kérdez, miről ír: A Helyzet. Fakombinát 15, 1990, 4—5. sz.

Modrian, Leopold: Partnerschaft zwischen Brennberg in Bayern und Brennberg in Ungarn. NZ. 34, 1990. okt. 6.

Mollay Károly: Büki Szabó József: Bük környékének ragadványnevei. Budapest, 1988 (Magyar Személynévi adattárak 87. sz. Szerkeszti: Hajdú Mihály). SSz. 44, 1990, 286.

Mollay Károly: A címervita. SSz. 44, 1990, 149—154.

Mollay Károly: Dányi Dezső—Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. MT. 35, 1990, 1506—1507.

Mollay Károly: Kiss Jenő: Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondattanából. Budapest, 1982, 93 lap (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 164. sz.); uő.: A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana. Budapest, Akadémiai Kiadó,

1982, 212 lap; uő.: Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989, 155 lap (Nyelvtudományi Értekezések 127. sz.). SSz. 44, 1990, 283—285.

Mollay Károly: Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Negyedik bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 2 kötet, 821 + 822 lap. SSz. 44, 1990, 88—90.

Mollay Károly: Kovács I. Gábor: Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989, 242 lap. SSz. 44, 1990, 84.

Mollay Károly: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén (Soproni kiegészítések és jegyzetek Ember Győző könyvéhez). SSz. 44, 1990, 228—248.

Mollay Károly: Neves rábaköziek. Szerkesztette Pájer Imre. Csorna—Kapuvár, 1989, 77 lap, 1 képpel. SSz. 44, 1990, 191.

Mollay Károly: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig (Széljegyzetek Dányi Dezső és Zimányi Vera könyvéhez). SSz. 44, 1990, 23—27.

Mollay Károly: XIV. századi osztrák költő híradása Nyugat-Magyarországról. SSz. 44, 1990, 340—343.

Molnár László: Emlékezés Gunda Mihályra, a MTESZ soproni szervezetének volt elnökére. BKL-B. 123, 1990, 198.

Molnár László: Fogarassy László 70 éves. SSz. 44, 1990, 20—23.

Mosoniné Fried Judit (az interjút készítette): Beszélgetés Greguss Pál biofizikussal. MT. 35, 1990, 950—959.

Móra László: Az Országos Természettudományi Alap támogatásával végzett kémiai kutatások (1926—1944). Magyar Kémikusok Lapja 45, 1990, 3—4. sz. 131—135.

Muck Tibor (főszerk.): Soproni Hírlap. Sopron, 2. évf. 1990.

A műszaki felsőoktatás első könyvtára Magyarországon 1735—1985. Selmecbánya—Sopron—Miskolc. Könyvtári Levelező lap 1990, 10. sz. 22.

N. A.: Egyetemista megmozdulások országszerte. K. 45, 1990. szept. 25.

-nn-: Bäckermuseum in Sopron. BR. 23, 1990. ápr. 2.

Nachrichten aus dem Burgenland. Unsere Post 45, 1990, 1. sz. 9—10.; 3. sz. 8—9.; 5. sz. 9—10.

Nagy Alpár: A tizenkettedik emléktábla. SSz. 44, 1990, 65—71.

Nagy Csaba (összeáll.): A magyar emigráns irodalom lexikona A-G. Bp., 1990, MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum 260.

Sz. Nagy Júlia: Mit Blick auf die Weltexpo „Pannonia '90" in Wiener Neustadt. BR. 24, 1990. ápr. 16.

Neue Grenzübergänge. Rund um den Neusiedler See. BR. 24, 1990. aug. 13.

Németh Alajos: Emléktábla a kurucdombi templom falán. SSz. 44, 1990, 52—58.

Németh István—Szilágyi Kálmán: A merisztéma eredetű és a hidegen tárolt (Frigó) szamócapalánták összehasonlítása szaporítóanyag-termelési szempontból. Kertgazdaság 1990, 6. sz. 22—30.

Németh Kálmán: Mi foglalkoztatja az olvasókat? Tisztelet a hősöknek. K. 45, 1990. nov. 16.

Németh, Leslie: A soproni főiskola élete a háború utolsó hónapjaiban. BKL-K. 123, 1990, 505—506.

Nyelvvizsga Sopronban. K. 45, 1990. máj. 17.

Ny[erges] Cs[aba]: Állásbörze, szakmai gyakorlatok. Irány Nyugat! Megalakult a mérnökhallgatók egyesülete. K. 45, 1990. nov. 1.

Ny[erges] Cs[aba]: Békamentő akció. K. 45, 1990. márc. 12.

Nyerges Csaba: Környezetvédelem — más módon. K. 45, 1990. jún. 6.

Ny[erges] Cs[aba]: Mit mutat „A Helyzet?". Erdeink jövője. K. 45, 1990. okt. 2.

Ny[erges] Cs[aba]: A soproni botanikus kert. K. 45, 1990. júl. 14.

Nyerges Csaba: A természetvédelem időszerű kérdései. „Ma még büntető szankciókkal kell élnünk". Interjú dr. Csapody István botanikussal. K. 45, 1990. szept. 4.

Nyerges Csaba: A természetvédelem időszerű kérdései. „A sógorok itt adták el a magyar pusztát". Interjú dr. Kárpáti Lászlóval. K. 45, 1990. szept. 5.

Nyílt levél a miniszterhelyetteshez Sopronból. Igenis, kiárusítása az országnak! Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 14. 6.

O. A.—N. Z.: Komlósy Antal (1916—1989). BKL-K. 123, 1990, 125—126.

Ormos Károly: Emlékezés nagyjainkra 1990-ben. Romwalter Alfréd. BKL-B. 123, 1990, 765—766.

Oszkó Beatrix: Kiss Jenő: Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. Nyelvtudományi Értekezések 127. sz. Budapest, 1989, 157 lap. MNy. 46, 1990, 242—244.

Ödenburg: Neue Fernsehstation. NZ. 34, 1990. aug. 11.

Papp-Váry Árpád—Hrenkó Pál: Magyarország régi térképeken. Bp., 1990, Gondolat.

Pavercsik Ilona: Johann Gerhard Mass és a pesti könyvkereskedelem színvonala a 18. század közepén. MKSz. 106, 1990, 113—128.

Pálfalvi Gábor: Vigyázat, békaveszély! — Egész Európa csodálja — Vándorló gőték. (Mentés Fertőboz környékén.) Tér-Kép 1, 1990. jún. 14. 24.

Pethő Lajos: Különleges övezet Sopronban. Fantom-zóna vagy a lehetőségek kapuja? Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 1. 1.

Pethő Lajos: Tényleg különleges ez a soproni övezet ... Új Tér-Kép 1, 1990. máj. 9. 11.

Pethő Lajos: Az új urak haragszanak a régi elvtársakra Sopronban. Új Tér-Kép 1, 1990. jún. 13. 16.

Pénzes István (szerk.): Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1991. Bp., 1990, MTESZ 231.

Pintér János: A szőlőterület alakulása Magyarországon a XIX. század végétől a II. világháborúig. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988—1989. Bp., 1990. 137—153.

Pintér Márta Zsuzsanna: A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei. MKSz. 106, 1990, 139—147.

Pomichal Richárd: Túristaúton a Fertő-tó vidékén. Közös nemzeti park-engedményekkel. Új Szó 43, 1990. jan. 20.

Postafiók 227. Dr. Horváth Lajos, Sopron. Ni. 11.; 1990, 290.

Prickler, Harald: Dr. Johann Harich. BHBl. 52, 1990, 97—100.

Provisorische Grenzübergänge beim Fertő-See. NZ. 34, 1990. aug. 11.

Pusztai István: Romwalter Alfréd 1916—1990. BKL-K. 123, 1990, 478.

Ramsl, Peter: Zwei latènezeitliche Körpergräber aus Donnerskirchen. BHBl. 52, 1990, 49—79.

Rádóczy Gyula: Ryslavy, Kurt: Materialien zur Geschichte der Apotheken und Apotheker im Burgenland. Burgenländische Forschungen Heft 68. Eisenstadt, 1979. 285 p. 20 ill., 1 térképmelléklet. OK. 33, 1987 [1990], 117—120. köt. 1—4. sz. 346—347.

Ráfael, Csaba—Bak, Jolán: Schloss Esterházy in Fertőd. BR. 24, 1990. aug. 27.

Rákóczi János: „Komputergrafika a műszaki gyakorlatban" továbbképző szeminárium, Sopron 1989. GK. 42, 1990, 231—232.

Reményi Árpád: Természet- és környezetvédelem az Észak-Börzsönyben. Tíz éve működő tábor új köntösben. Dunakanyar 25, 1990, 3. sz. 62—64.

Reményi Viktor: Észrevételek Ruhmann Jenő „Brennbergbánya kereső lakosai 1932-ben" című cikkéhez. BKL-B. 123, 1990, 197

Rédey Pál: „A Haza és az Emberiség szerelme". A Magyar Társaság bicentenáriumára. MN. 53, 1990. okt. 20.

Roller J. Kálmán: Igenis, csalódtunk. K. 45, 1990. nov. 22.

Rózsahegyi István: A trianoni határmegállapítás Vas megyében. H. 18, 1990, 2—3. sz. 22—27.

Rödder, Andreas: Ungarn-Exkursion. Tübinger Studenten. NZ. 34, 1990. júl. 14.

Rötting, Odo: Der erste Gouverneur Deutschwestungarns. NZ. 34, 1990. ápr. 28.

Ruhmann Jenő: Megjegyzések Reményi Viktor észrevételeihez. BKL-B. 123, 1990, 198.

Ruhmann Jenő: Ó, Áldott Naftalinszag! III. BKL-B. 123, 1990, 767—770.

Ruhmann Jenő: Sopron környéki helynevek egy XVIII. században felmért katonai térképen. SSz. 44, 1990, 43—52.

Salamon Nándor: „A magyar éremművészet követe". Mai reggel 1, 1990. nov. 27. 58. sz.

Sarkady Sándor: Szabó Jenő 80 éves. SSz. 44, 1990, 128—130.

Sándor Judit: A nyugati határszél idegenforgalma a vonzás és a kereslet-kínálat tükrében. Idegenforgalmi Közlemények 1990, 1. sz. 25—34.

Sáry István: A szép városért. MH. 13, 1990, 4. sz. 59—61.

Schneider, Marianne: Gerstenkorn-Abdrücke in hallstättischen Hüttenlehmstücken vom Eisenstädter Burgstallberg. BHBl. 52, 1990, 92—95.

Schu[sterisch, Eugen]: Saisoneröffnung im Ödenburger Heimatmuseum. Unsere Post 45, 1990, 5. sz. 24—25.

Schu[sterisch Eugen]: Tibor Albert: Besucher in Sopron- Ein Stadtbild. Unsere Post 45, 1990, 1. sz. 45.

Sedlmayr János: Elpusztult középkori erkélyek visszaállítása és bemutatása. M. 34, 1990, 139—153.

Sedlmayr János: Templomtornyok helyreállítása, Sopron. MÉPi. 39, 1990, 1—2. sz. 24.

Sellye, Ibolya: Ringfibeln mit Ansatz aus Pannonien. Savaria a Vas megyei Múzeumok Értesítője 19, 1990, 1. sz. 17—102.

Simonffy András: Rozsda ősz. Bp. 1990, Magvető 202.

Soproni emlékeztető. K. 45, 1990. nov. 17.

Soproni Horváth Lajos: Sopron a hűséges város. Képes hét 1990, 22. sz.

Soproni József: A Zenei Világnap soproni megnyitója (1989. szeptember 30.). SSz. 44, 1990, 62—65.

A soproniak is csatlakoztak. Figyelmeztető demonstráció. K. 45, 1990. szept. 27.

Staar Gyula: Meghalt egy fizikatanár. ÉT. 45, 1990. 26. sz.

Szabó Anikó (összeáll.): A magyar levéltári irodalom bibliográfiája 1987. Levéltári Közlemények 59, 1988 [1990], 371—400.

Szabó Imréné: „Pillantás a szomszédba". Kisalföldi Könyvtáros 1990, 1. sz. 76—77.

Szabó Imréné: Szomszédjárás. Könyvtári Levelező Lap 1990, 11—12. sz. 10—11.

Szabó Jenő: Mollay János (1911—1989). SSz. 44, 1990, 72—76.

Szabó Kálmán: Sopron könyv- és könyvtári kultúrája korai adatok az írott forrásokban 1520-ig. Kisalföldi Könyvtáros 1990, 1. sz. 39—43.

Szabó Kálmán: A Soproni Irodalmi és Művészeti Kör könyvtárszervező törekvései (1877—1918). Kisalföldi Könyvtáros 1990, 2. sz. 51—58.

Szabó László—Bányai Bálint: Frank Lajos 1904—1990. BKL-B. 123, 1990, 669—670.

Szabó Róbert: Soproni Egyetem: Látni a fától az erdőt? Tér-Kép 2, 1990. jún. 21. 25.

Szabó Róbert: Új „seprő" Sopronban. Tér-Kép 2, 1990. máj. 10. 19.

Szabó Sándor: Nemzeti parkjaink. Er. 39, 1990, 115—116.

Szakály Sándor: Fogarassy László: A magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása. HK. 103, 1990. 3. sz. 161—162.

Szalai Gáborné—Szabó Imréné: Krónika. 1989. január 1—december 31. Tanácsi Közművelődési Hálózat. Kisalföldi Könyvtáros 1990, 1. sz. 78—92.

Szedlacsek, Johann: Von Paul Steiner, dem zufriedenen Reservisten. Grüsse nach Strümpfelbrunn. NZ. 34, 1990. júl. 14.

Szellemidézés az egyetemen. Eltávozottak találkozója. K. 45, 1990. okt. 25.

Szende Ákos: Tárczy-Hornoch Antal a második világháború viharos tanéveiben. GK. 42, 1990, 225—227.

Szende Katalin—Grüll Tibor: Nyelvtörténeti adatok. Soproni glosszák a XVI—XVII. századból. MNY. 46, 1990, 246—255.

Szende Katalin: A soproni későközépkori végrendeletek egyház- és tárgytörténeti tanulságai. SSz. 44, 1990, 268—273.

Szendrődi László: Az Erdészeti Kutatóintézetek Világszövetsége. Er. 39, 1990, 265.

Szendrődi László: Egyetemünk nemzetközi elismerése. EF. 44, 1990, 7. sz. 3.

Sz[enkovits] P[éter]: Küzdelem a megyei vezetőkkel. Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 1. 1.

Szenkovits Péter: „Minden mozdíthatót elvittek". Egy város rehabilitálásra vár. Új Tér-Kép 1, 1990. máj. 3. 10.

Szenkovits Péter: Az MDF is vesztett a Hűség Városában. Sopron a szívére hallgatott. Új Tér-Kép 1, 1990. ápr. 11. 7.

Szenkovits Péter: Tavaszi Napok Sopronban. A nagy zabálás. Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 28. 5.

Szentkuti Károly—Vértes László (összeáll.): Széchenyi-emlékek-emlékhelyek. Bp.-Nagycenk, 1990, Tájak—Korok—Múzeumok Egyesület 127 p.

Szeptember 30-tól Győr-Moson-Sopron. K. 45, 1990. nov. 7.

Szépfalusi István: Az ausztriai magyarság közelmúltja. Kortárs 34, 1990, 11. sz. 88—102.

Szilágyi István: Egy pontatlan könyv. Vasi Szemle 44, 1990, 459—461.

Szilágyi István: Szily János, a városépítő (1735—1799). Vasi Szemle 44, 1990, 1. sz. 63—67.

Szirmay Endre: Kerék Imre: Ágas-bogas koronák. MH. 13, 1990, 5. sz. 61—52.

Szodfridt István: Búcsú Martos Andrástól (1922—1990). EF. 44, 1990, 6. sz. 19.

Szodfridt István: A vízügyi erdőgazdálkodás egy erdész—vízügyi találkozó tükrében. EF. 44, 1990, 9—10. sz. 19.

Szögi László: Katolikus egyetemalapítási kísérletek Magyarországon. Vi. 55, 1990, 328—336.

Dr. Szőke Balázs 1911—1990. Fa. 40, 1990, 279.

T. Szőnyi Eszter: Visy Zsolt: A római limes Magyarországon. Budapest, Corvina, 1989. SSz. 44, 1990, 90—92.

Tage alter Musik in Ödenburg. NZ. 34, 1990. jún. 23.

Tardy Lajos: Az 1864—1867. évi mexikói „önkéntes hadtest" magyarországi résztvevői. HK. 103, 1990, 2. sz. 145—171.

Tasnádi Tamás: Esztó Zoltán 1919—1990. BKL-B. 123, 1990, 552.

Tatay Jenő: Tatay János (1789—1862). SSz. 44, 1990, 34—36.

Tájékoztató a Faszerkezet-építő szakmérnök-képzésről. Fa. 40, 1990, 380—381.

Technikusminősítő vizsga Sopronban. Ni. 110, 1989 [1990], 549.

Tilkovszky Loránt: Két könyv a magyarországi németek sorsáról a második világháború után. MT. 35, 1990, 107—108.

Tirnitz, József: Das Komitat Ödenburg und sein Archiv. BHBl. 52, 1990, 101—123.

Tompa Károly: Az Erdélyi Diákotthon története és a hallgatók élete 1940—1946-ig. Sopron, 1984 [1990], EFE. 60.

Tompa Károly: A soproni egyetem 1945-ös mártírjai emléktáblájának felavatása. Er. 39, 1990, 223—224.

Tóth: Árudát nyit az egyetem. K. 45, 1990. okt. 8.

Tóth: Mint Csipkerózsika csók után. Az egyetem visszatér az életbe. K. 45, 1990. okt. 29.

Tóth László 1927—1990. Fa. 40, 1990, 254.

Tóth Sándor: OMÉK '90. Fa. 40, 1990, 375—378.

A tudás kétes hírű fája Sopronban. Nem az iskolának, hanem az életnek? Új Tér-Kép 1, 1990. márc. 28. 5.

TDK-konferencia egyetemünkön. EF. 44, 1990, 3. sz. 12.

Tvordy György: Távérzékelés az erdészet és a környezetvédelem szolgálatában. EF. 44, 1990, 3. sz. 8—9.

Udvarhelyi Olivér: Vajay Szabolcs: A Johannita Rend lovagjai. 1854—1987. A szerző kiadása. Vevey, 1987. 762 old. H. 18, 1990, 5—6. sz. 131—132.

Ungarn—Österreich. Neue Grenzübergänge geplant. BR. 23, 1990. márc. 19.

Új egyetemi tanács. K. 45, 1990. júl. 7.

Ünnep Sopronban. Ni. 110, 1990, 21. sz. 536.

V. L.: A soproni egyetem nemzetközi sikere. K. 45, 1990. máj. 17.

Vajda György: A VII. Országos Érembiennálé megnyitója. SSz. 44, 1990, 167—173.

Valkó Arisztid: Adalékok Köpp Keresztély és Lust Lőrinc kismartoni festők működéséhez. MÉ. 37, 1988 [1990], 1—2. sz. 71—75.

Varga Gyula: A Fertőszentmiklós—Celldömölk közötti helyiérdekű vasút (1897—1979). Ho. 18, 1990, 1. sz. 38—42.

Varga Sándor: Postakocsi-közlekedés a reformkori Magyarországon. Közlekedéstudományi Szemle 40, 1990, 181—186.

Varga Szabolcs: Egyetemi tanácsülés. EF. 44, 1990, 11. sz. 6.

Varga Szabolcs: Az Erdészeti és Faipari Egyetem 8/1990. sz. Határozatáról. Fa. 40, 1990, 212.

Várhelyi István: Erdőgazdálkodásunk számokban. EF. 44, 1990, 5. sz. 19.

Várhelyi István: Erdőgazdálkodás számokban. Fa. 40, 1990, 26—27.

Veress Éva: A magyarországi árszabások forrásanyagának katasztere 1463—1848. Szerkesztette: Domonkos Ottó, Kiss Mária, Nagybákay Péter (Kiadja az MTA VEAB) Bp., 1986. I—II. K. Levéltári Közlemények 59, 1988 [1990], 353—357.

Verő József: A tudományos munka értékelése. BKL-K. 123, 1990, 301—308.

Vigh Károly: Sopronkőhida, 1944—45. Egy igaz össznemzeti „egységfront" emlékére. MN. 53, 1990. dec. 27.

Vitális György: Az Országos Földtani Adattár tudománytörténeti értékű kéziratos területi jelentései 1910—1919. Deák Margit (szerk.): MÁFI Évi jelentése az 1988. évről, I. rész. 407—423.

Volly István: Halmos László 80 éves. MH. 13, 1990, 1. sz. 56—57.

Weisz Ferenc: Burgenland és a német báziskönyvtári ellátás Sopronban. Kisalföldi Könyvtáros 1990, 1. sz. 75.

Winkler, Gábor: Erneuerung alter historischer Siedlungen in Westungarn. Methoden und Resultate der Forschung, Planung und Ausführung. BHBl. 52, 1990, 145—166.

Zeidtein, Anna: Ein besonderer 1. Mai. NZ. 34, 1990. jún. 2.

Ybl Miklós díjak, 1990 ... Nándori Klára. MÉP. 81, 1990, 3—4. sz. 55.

Hárs József:

A soproni népszavazásról szóló, vele összefüggő írások a Soproni Szemlében (1958—1991)

1958.

Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848—1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről. (Ajánlja témaként az 1921. évi népszavazást a 49. lapon.) = 47—53.

1963.

Fogarassy László: G. Soós Katalin: A nyugat-magyarországi kérdés (1918—1919) Akadémiai Kiadó, Bp., 1962, 67 lap (Könyvism.) =93—94.

Fogarassy László: Szokoly Endre: „... És Gömbös Gyula, a kapitány" Bp., 1961. (Könyvism.) = 94—95.

1965.

Domonkos Ottó: Horváth Zoltán: Sopron és Sopron megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964, 206 lap. (Az ismertető nem említi, de a könyv a 172—174. lapon tárgyalja a népszavazást.) = 286.

1967.

Hárs József: Idegenforgalom Sopronban a két világháború között. (A népszavazásról a 103. lapon.) = 97—113.

1969.

Fogarassy László: G. Soós Katalin: Magyar—bajor—osztrák titkos tárgyalások és

együttműködés 1920—1921. (Szeged, 1967, Acta universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica, tomus XXVII, 43 lap) (Könyvism.) = 283

1971.

Mollay Károly: Lechner, Karl (Red.): Donauländer und Burgenland (Handbuch der historischen Stätten: Österreich Bd. 1.) Stuttgart, Alfred Kröner Verlag 1970, 909 lap. (Politikatörténeti összefoglalóval.) (Könyvism.) = 96.

Fogarassy László: Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába. = 138—145.

Fogarassy László: Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. (Militärhistorische Schriftenreihe Heft 16.) Wien, 1970, 34 lap + 2 melléklet. (Könyvism.) = 190—192.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (I. rész 1918. december—1921. augusztus). = 291—302.

Fogarassy László: A soproni népszavazás. = 335—347.

Fogarassy László: Traeger Ernő (1887—1971). = 377—378.

Mollay Károly: Pflagner, Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur. Wien, Belvedere Verlag Wilhelm Meissel 1971, 147 lap + 8 tollrajz. (Könyvism.; a könyv Burgenland 50. évfordulójára jelent meg.) = 383—384.

1972.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (II. rész 1921. augusztus—szeptember) = 23—39.
(III. rész 1921. szeptember—november) = 115—129.

Fogarassy László: 50 Jahre Burgenland. Vorträge im Rahmen der landeskundlichen Forschungsstelle am Landesarchiv (Burgenländische Forschungen, Sonderheft III.: Festgabe). Eisenstadt 1971, 214 lap + számos kép. (Könyvism.) = 94—95.

Horváth Zoltán: A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1971. évi munkájáról. (A népszavazásról a 183. lapon.) =182—183.

Fogarassy László: Soós Katalin: Burgenland az európai politikában (1918—1921) Akadémiai Kiadó, Bp., 1971, 193 lap. (Könyvism.) = 282—284.

Fogarassy László: Hochenbichler, Eduard: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Europa Verlag, Wien—Frankfurt—Zürich 1971, 183 lap. (Könyvism.) = 379—380.

1974.

Fogarassy László: Bánffy Miklós: Huszonöt év. (A budapesti Ráday-levéltár egy kiadatlan kéziratáról.) = 267—269.

1975.

Fogarassy László: Határmenti események Burgenland megalakulásától az új határvonal megállapításáig (1921. november—1923. március). (A népszavazásról a 145. lapon) = 139—157.

Bellér Béla: Az osztrák—magyar viszony és a burgenlandi kérdés (1922—1926). (A népszavazásról a 233. lapon.) = 232—244.

Fogarassy László: Lehár, Anton: Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsvesuche in Ungarn 1918—1921. Herausgegeben von Peter Broucek. Verlag für Geschichte und Politik. Wien 1973, 280 lap. (Könyvism.) = 285—287.

Fogarassy László: Lehár ezredes a Prónay-felkelők fogságában. = 348—351.

Bellér Béla: Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmai a két világháború között (1919—1945). Sopron, 1975, 218 lap. (A Soproni Szemle kiadványai új sorozat 8. sz.) (Könyvism., a népszavazásról a 374. lapon.) = 371—375.

Fogarassy László: Bellér Béla: Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975, 290 lap. (Könyvism., a népszavazásról a 376. lapon.) = 375—376.

Fogarassy *László:* Die Nachkriegszeit 1918—1922. Kämpfe, Staaten und Armeen nach dem Ersten Weltkrieg. Verlag Carl Ueberreuter, Wien 1973, 448 lap + 95 kép és vázlat. (Könyvism.) = 382—383.

1976.

Horváth Zoltán: A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1973—1974. évi munkájáról. (A várostörténeti kiállítás megnyitásáról a 70. lapon.) = 69—72.

Fogarassy László: Iratok az osztrák—magyar határkérdés történetéhez I. (A tervezett korridorról.) = 350—353.

1977.

Fogarassy László: Iratok az osztrák—magyar határkérdés történetéhez II (Sopron a népszavazás előtt.) = 81—87.

Fogarassy László: Juhász László: Burgenland. Történelmi útikalauz. (München 1976, Máté András nyomdája, 284 lap, a szerző fotóival.) (Történelmi összefoglalóval.) (Könyvism.) = 285—286.

Fogarassy László: Levélszekrénybeli megjegyzés Maderspachról. = 286.

Makai Ágnes: A Lajtabánsági Emlékérem. =329—339.

Hárs József: A soproni Helytörténészek Baráti Köre. (Horváth Zoltánnak a népszavazásról szóló előadásáról és cikkéről a 381. lapon.) = 379—382.

1978.

Fogarassy László: A Prónay—Ranzenberger pör. (Utalások a nyugat-magyarországi eseményekre.) = 23—40.

Fogarassy László: Maderspach Viktor felkelőparancsnok emlékiratai. Bevezetés és
I. rész = 225—244.
II. rész = 321—340.

Metzl János: Fogarassy László: Die Volksabstimmung in Ödenburg (Sopron) und die Festsetzung der österreichisch—ungarischen Grenze im Lichte der ungarischen Quellen und Literatur. Südost-Forschungen, Band XXXV. (1976), 150—182. [lap] (Könyvism.) =381—382.

1979.

Fogarassy László: Maderspach Viktor felkelőparancsnok emlékiratai. III. rész. = 33—53.

1980.

Fogarassy László: Akten und Dokumente des Aussenamtes (State Departement) der USA zur Burgenland-Anschlussfrage 1919—1920. Bearbeitet von Jon D. Berlin. Eisenstadt, 1977, 484 lap + 1 térkép (Burgenländische Forschungen Heft 67.) (Könyvism.) = 92—94.

Fogarassy László: Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918—1922. Akademie-Verlag Bp. und Verlag Herrmann Böhlaus Nachf. GmbH., Wien—Köln—Graz, 1979, 416 Seiten. (Könyvism.) = 284—285.

Fogarassy László: Levélszekrénybeli megjegyzése második részében egy könyvről, amely a nyugat-magyarországi kérdésről szól. = 286.

1981.

Vörösmarty Géza: Die Volksgruppen in Österreich. Integratio Jahrbuch XI—XII. Herausgegeben von Ernő Deák. Wien, 1979, 307 Seiten. (Könyvism.) A népszavazásról a 90. lapon = 90—93.

Fogarassy László: Iratok az osztrák—magyar határkérdés történetéhez III. (A velencei egyezmény jegyzőkönyve magyarul.) = 156—161.

Hiller István: A TIT 1980. évi tevékenysége Sopronban. (Hiller István előadása: 3000 év dióhéjban, Sopron város története, a 179. lapon.) = 176—182.

Fogarassy László: Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919—1921). Akadémiai Kiadó, Bp., 1979, 239 lap (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 88.). (Könyvism.) = 284.

Fogarassy László: Levélszekrénybeli megjegyzése a velencei egyezmény szövegéhez, ld. 160. lapon. = 287.

1982.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története. I. rész. = 1—19.

Fogarassy László: A nyugat-magyarirszági kérdés diplomáciai története.
I. rész = 1— 19
II. rész = 97—115.
III. rész = 193—211.

Király Tibor: Négy hónap bélyegtörténete Sopron és környéke történetéből. (1921-beli bélyegekről) = 147—169.

Hiller István: A TIT 1981. évi tevékenysége Sopronban. (Környei Attila: Történelmi események hazánk térképén a szabadságharctól napjainkig c. előadásáról a 182. lapon, Fogarassy László: Fejezetek a diplomácia történetéből c. előadásáról a 181. lapon.) = 179—185.

Szabó Jenő: A költő, drámaíró és műfordító Kerpely Jenő. (A népszavazásbeli szerepéről a 268. lapon.) = 266—273.

Ladányi Andor: Levélszekrénybeli megjegyzése Fogarassy 1981-ben megjelent könyvismertetésére. = 285—286.

Király Tibor: Levélszekrénybeli hibaigazítása a Négy hónap bélyegtörténete ... c. cikkéhez. = 287.

Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede (1877—1949.). (A népszavazásról a 293. lapon.) = 289—301.

1983.

Bartalics Imre János: Sopron egy 1920. évi szükségpénzen. = 53—55.

Szita Szabolcs: Környei Attila: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1919. augusztus 1—1924. Győr, 1981, 232 lap + 13 fénykép. (Könyvism.) = 92—93.

Fogarassy László: Levélszekrénybeli kiegészítése Király Tibor Négy hónap bélyegtörténete ... c. tanulmányához. = 94.

Király Tibor: Levélszekrénybeli kiegészítése Négy hónap bélyegtörténete ... c. tanulmányához. = 383.

1984.

Kepecs József: Thirring Lajos (1899—1983.). (Az 1920. évi népszámlálás munkálataiban részt vett.) = 88—90.

1985.

Metzl János: Czellár Katalin: Sopron (Panoráma „Magyar városok" sorozat) Bp., 1982, 232 lap. (Benne Sopron története.) (Könyvism.) = 190—191.

Fogarassy László: 60 Jahre Burgenland — Eine Dokumentation. Herausgeber: Walter Göhring, Werner Pfeiffenberger. Mattersburg 1981, 120 lap. (Schriftenreihe des Österreichischen Instituts für politische Bildung.) (Könyvism.) = 382.

1986.

Mollay Károly: Festschrift für Karl Semmelweis. Herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv. Eisenstadt, 1981, 354 Seiten (Burgenländische Forschungen Sonderband VI.) (A horvátok 1910—1930. közötti politikai mozgalmairól is.) (Könyvism.) = 283—284.

Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről.

Első rész = 24— 46.
Második rész = 118—138.
Harmadik rész = 208—228.
Negyedik rész = 304—323.

1987.

Király Tibor: Sopron a filatéliában. (Tizenegyedik közlemény.) (A nyugat-magyarországi felkelők bélyegei a 165—166. lapon.) = 162—166.

Fogarassy László: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Fetgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984, 463 Seiten (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.) (A népszavazásról és az osztrák—magyar határ megállapításáról is.) (Könyvism.) = 185—187.

Fcgarassy László: Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918—1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig). Gondolat, Bp., 1984, 381 lap. (Könyvism.) = 283—284.
1988.
Hiller István: Ernst, August: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987, Verlag für Geschichte und Politik, München, Verlag R. Oldenbourg, 352 S. (A népszavazásról is.) (Könyvism.) = 186—189.
1989.
Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók szerepe és hatása a város politikai arculatának alakulásában (1919—1945). (A népszavazás körüli időkről a 290—291. lapon.) = 289—315.
1990.
Fogarassy László: Legitimista lett-e Prónay Pál a nyugat-magyarországi felkelés folyamán? (Prónay alezredes vallomása az Etelközi Szövetség vizsgálóbizottsága előtt az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről és a második restaurációs kísérletről). = 11—19.
Molnár László: Fogarassy László 70 éves. = 20—23.
Fogarassy László: Zsiga Tibor: Horthy ellen, a királyért. Bp., 1989, Gondolat Kiadó, 234 lap. (Könyvism.) = 81—82.
Fogarassy László: Háború hadüzenet nélkül (Hadműveletek Magyarország területén a páduai fegyverszüneti egyezménytől a soproni népszavazásig).
I. rész = 193—214.
II. rész = 289—312.
Fogarassy László: Ormos Mária: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, Gordiusz Kiadó 1990, 220 lap. (Könyvism.) = 378—380.
1991.
Fogarassy Lászó: A soproni népszavazás helye Európa korabeli diplomáciai történetében = 289—315.
Mollay Károly: A Szövetségközi Katonai Bizottság bizalmas utasítása a hozzá beosztott antanttisztekhez = 316—319.
Katona Imre: Az ún. királypuccs ismeretlen részletei egy könyv ürügyén. = 320—323.

LEVÉLSZEKRÉNY

Ruhmann Jenő írja: Örömmel vettem tudomásul, amikor vagy három éve [1988/1-től!] a Szemle szerkesztő bizottsága úgy döntött, hogy a borítón Diebold Károly archív madártávlati városképével jelenteti meg a folyóirat következő számait, bár a régi Sterbenz-grafika ellen sem lehetett semmi kifogásom. Behúnyom a szememet, s magam előtt látom Diebold testes alakját, ritkuló hajjal fedett fejét, amint egy júliusi reggel hét órakor elkéri a Városháza portásától a toronykulcsot, s — pihenésekkel tarkítva az óraszerkezetnél, majd a körgaléria szintjén — súlyos felszerelésével a vállán és a hóna alatt végre felér a meredek utolsó lépcsőszakaszon az őrszoba csapóajtajáig. Ezt a fejével kellett neki felnyomni és kitámasztani, aztán elment a négy ablak közül a déli fekvésűhöz, kinyitotta, és megállapította, hogy kedvező időjárást választott a fotózáshoz. Pára nincs a város fölött, a nap ragyogva süti a háztetőket és a lőverek domboldalait, másfélszeres teleobjektív felcsavarásával élethűen meg tudja örökíteni a saját panoráma élményét.

Aztán kinyitom a szememet és Diebold képét kezdem végigpásztázni. Igen, a leghosszabb nappalokat jelentő június végéről, július elejéről árulkodnak az árnyékok: a Nap kelet-északkeletről süt, a téglagyárak irányából, a Szt. Háromság-szobor oszlopának árnyéka kiér a Vármegyeházig, tehát kora reggel van. A szobrot övező négy gömbakácon nyoma sincs még az augusztusi lombsárgulásnak.

A távlatokat kezdem kutatni, jobbról balra. A Panoráma úton ragyog a napfényben a tornyos Proszvimmer-lőver. Előtte, a vastag sövénykerítésbe beágyazottan szinte látom a pihenőpadot, a szerelmesek csókolózó rejtekét, amit Boleman pro-

fesszor „lőtt be" a távcsövével tanszéke ablakából, és Horváth altisztjével közösen onnan kísérték figyelemmel a város Hymen-híreit. Az ev. templomtorony fölött Kő tábornok villája ragyog, ettől balra Scheffer doktor magastetős, szélkakasos lőverháza. Még tovább a Gruber Szálló épülete, aztán a tornyos Friedrich-ház látszik. Ez alatt végiglátok a Felkelő úton (ma: József A.), a végét lezárja az Engisch-Szeghegyi ház, jobbra a Teológus Diákotthon, mellette a Szt. Imre Kollégium. Mindezek jelenléte 1931 körüli felvételt valószínűsít.

Aztán kissé közelebbi tájakat kezdek vizsgálni, s szerfölött megdöbbenek, hogy a Líceum mögött a Pénzügypalota nincsen takarásban! Úgy tűnik, hogy az Erzsébet utca 11. sz. [9!] alatti Hárs-társasház teteje már megvan, de ennek merőleges folytatása a Kis János utcában még nem épült fel. Hárs József úgy tudja, hogy ez a merőleges szárny 1934-ben készült el, és ezzel közelebb kerültünk Diebold fényképének kormeghatározásához, ami így 1931 (Teológus Otthon) és 1934 közé illesztendő. A felvétel tehát 1932 körül készült.

Király Tibor írja: Ormos Mária „Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921 (Győr, 1990)" című könyvében (ismerteti Fogarassy László: SSz. 1990, 378) többek között képet közöl, amelyen 1921. január 1-jén (a kérdőjel felesleges) a Tábornoki Bizottság tagjai a soproni Várkerületen, a Haas Fülöp és fiai cég előtt az antantkatonák díszmenetére várnak (egy másik felvétel: SSz. 1971, 345). A tábornokok felsorolása azonban téves. Ez a felvétel nekem is megvan. Hátlapjára korabeli szemtanú felírta a helyes sorrendet, amelyet különben a tábornokok egyenruhája is igazol. A helyes sorrend jobbról balra: Ferrario olasz, Guilleaume magyar, Hamelin francia és Gorton angol tábornok.

MUNKATÁRSAINK

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS-851 01 Bratislava, Vyšehradská ul. 121/II/20.
Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.
Katona Imre művészettörténész, Iparművészeti Múzeum, 1450 Budapest, Pf. 3.
Dr. Mikó Sándor ny. főiskolai docens, 1971 Budapest, Dembinszky u. 38.
Király Tibor ny. GYSEV-főtanácsos, 9400 Sopron, Deák tér 70.
Dr. Hiller István egyetemi könyvtári főigazgató, 9401 Sopron, Pf. 132.
Sosztarich András nyugdíjas, 9400 Sopron, Várkerület 98.
Grüll Tibor, gimnáziumi tanár, 9400 Sopron, Rózsa u. 14.
Barbalics Imre János múzeológus, Vasvár, Pf. 27.
Szarka Árpád festőművész, Sopron, Kis János u. 1.
Dr. Ormos Károly ny. bányamérnök, Sopron, Paprét 4.
Askercz Éva művészettörténész, Liszt Ferenc Múzeum, Sopron, Pf. 68.
Mastalírné dr. Zádor Márta egyetemi könyvtári főigazgatóhelyettes, 9401 Sopron, Pf. 132.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Fogarassy, Ladislaus: Stellung der Ödenburger Volksabstimmung in der Geschichte der damaligen Diplomatie

Mollay, Karl: Vertraute Weisung der Interalliierten Militärkommission an die ihr zugeteilten Ententeoffiziere

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Katona, Emmerich: Unbekannte Einzelheiten des sog. Königsputsches

Katona, Emmerich: Alexander Mikó 70jährig

Kleine Mitteilungen

Mikó, Alexander: Zur Geschichte von Losing vom Ende des Ersten Weltkrieges bis zum Ende des Zweiten (Okt. 1918—April 1945)

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie: Die Sonderstempeln. Dreiundzwanzigste, letzte Mitteilung

Sosztarich, Andreas: Ödenburg und das Sportfliegen

Gecsényi, Ladislaus: Vorstellungen über die Selbstverteidigung der Raabau um die Mitte des 17. Jahrhunderts

Grüll, Tiburtius: Überreste der Bibliothek von Johann Adam Gensel

Barbalics, Emmerich Johann: Beitrag zum Münzwesen von Ödenburg

Katona, Emmerich: Aus den Matrikeln der röm.- katholischen Pfarrei in Csapod

Kulturelles Leben in Ödenburg

Askercz, Eva: Die Ausstellung der Ödenburger Künstlergilde (13. März 1991)

Ormos, Karl: Hundertjahrfeier in Kemenesszentpéter, dem Geburtsort des Ödenburger Kunstmalers Josef Horváth (2. März 1991)

Nekrologe

Szarka, Árpád: Abschied vom Kunstmaler Josef Rázó (19. März 1991)

Mollay, Karl: Der Bildhauer Karl Soproni Stöckert (1910—1991)

Bücherschau

Hiller, Stefan—Mastalír-Zádor, Martha: Die Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1990

Hárs, Josef: Schriften über die Ödenburger Volksabstimmung und ihre Vorgeschichte in der Ödenburger Rundschau (1958—1991)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, Í, Ú* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjegygyel utalunk, pl. ... városokat.[12]

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960. 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114—20. A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Ujságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegennyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL. a városi, SVmL. a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisíroztatásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

6. A szerzőktől a következő adatokat kérjük: név, foglalkozás, munkahely, személyi szám, lakcím.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre 300,— Ft, egyes szám ára: 80,—Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Művelődési Felügyelő.

Sopron barátai! Önkormányzatunk biztosítja lapunk megjelenését, ha olvasóink minnél több előfizető szerzésével bizonyítják, hogy szavunk nem marad raktárfalak közé zárva. Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája történelme érdekel! *Kérjük ehhez az Ön segítségét is.*

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Felelős kiadó: Kukorelli Károly

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni Üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

91.2260 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta

HU ISSN 0133—0748